Aleš Binar a kol.

OZBROJENÉ SÍLY A ČESKOSLOVENSKÝ STÁT

Univerzita obrany v Brně

Aleš Binar a kol.

OZBROJENÉ SÍLY A ČESKOSLOVENSKÝ STÁT

UNIVERZITA OBRANY V BRNĚ 2020

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Binar, Aleš, 1983-
Ozbrojené síly a československý stát / Aleš Binar a kol.. -- Vydání 1.. -- V Brně : Univerzita obrany, 2020. -- 1 online zdroj. -- (Vojenská historie ; sv. 1.)
Částečně slovenský text, anglické resumé
Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7582-353-3 (online ; pdf)

* 355.1 * 355.4(091) * (437) * (437.3) * (048.8:082)
– Československo. Armáda
– Česko. Armáda
– 1914-2020
– 20.-21. století
– ozbrojené síly -- Československo
– ozbrojené síly -- Česko -- 20.-21. století
– vojenské dějiny -- Československo
– vojenské dějiny -- Česko -- 20.-21. století
– kolektivní monografie

355/359 - Vojenství. Obrana země. Ozbrojené síly [15]

Autorský kolektiv:
Ivo Barteček, Aleš Binar (ved. kol.), Anna Blatecká, Vladimír Černý, Vojtěch Češík, Tomáš Jakl, Miroslav Jurenka, Jiří Kalenda, Ondřej Kolář, Pavel Kreisinger, Jiří Martínek, Matej Medvecký, Vít Němec, Josef Novák, Pavla Pokoráková, Kamila Poláková, Stanislav Polnar, Martin Posch, Bronislav Prokop, Miloslav Púčik, Tomáš Řepa, Jaroslav Staněk, Karel Straka, Jan Šach, Pavel Šrámek, Prokop Tomek, Jaroslav Vaculík, Pavel Vaněk, Marek Vašut, Milan Vyhlídal a Petr Žižka.

Recenzovali:
doc. PhDr. Ladislav Kudrna, Ph.D.
PhDr. Marian Uhrin, PhD.

© Aleš Binar a kolektiv

ISBN 978-80-7582-353-3

OBSAH

Úvod 9

Legionářská minulost armádního generála Jana Sergeje Ingra
(Pavla Pokoráková) 11
Nástup do rakousko-uherské armády 11
Srbsko 12
Rusko 13
Francie 15
Itálie 16
Dílčí závěr 17
Příloha 18

Vojtěch Preissig (1873 až 1944). Životem pro vlast. Statečnost a výtvarná propaganda
(Ivo Barteček) 19
Dílčí závěr 23

Geografové ve službách meziválečné armády: Antonín Basl a Jiří Čermák
(*Jiří Martínek*) 27

Civilní protiletecká ochrana v ČSR v letech 1929 až 1938
(*Vít Němec*) 33
Současný stav bádání 34
Prameny ke studiu problematiky civilní protiletecké ochrany 35
Letecká válka a bombardovací letectvo 37
Obrana proti letadlům 38
Civilní protiletecká ochrana 41
Organizace civilní protiletecké ochrany v Československu 41
Organizace služeb civilní protiletecké ochrany 45
První škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně 47
Dílčí závěr 48
Příloha 49

Československé vojenské zpravodajství proti Německu v letech 1932 až 1938. Strategie, prostředky a výsledky
(Karel Straka) 53
Vymezení tématu, metodika a výsledky dosavadního výzkumu 54
Německý vojenský potenciál v nejvýznamnějších poznatcích československého vojenského zpravodajství 57
Strategické záměry nacistického Německa v poznatcích československého vojenského zpravodajství 65
Dílčí závěr 70

Nástupový plán československé armády v září 1938
(Pavel Šrámek) 73
Příloha 78

Zemské velitelství odbojové organizace Obrana národa na Moravě v letech 1939 a 1940
(Vladimír Černý) 81
Vznik Obrany národa na Moravě 81
Osobnost brigádního generála Bohuslava Všetičky 84
Budování struktury zemského velitelství 86
Rezistenční aktivity Obrany národa 92
Zatýkací akce gestapa a rozbití struktury Obrany národa 96
Vyšetřování zatčených příslušníků Obrany národa 99
Soudní procesy a popravy 101
Dílčí závěr 105
Příloha 107

Odbojová skupina Tři konšelé. Kapitola z dějin domácí protinacistické rezistence
(Milan Vyhlídal) 111
Okupace českých zemí 111
Odsun rodin zpravodajských důstojníků 114
Spolupráce s polskými zpravodajci 115
Gestapo zasahuje 116
Dílčí závěr 118
Příloha 120

Spolupráca Special Operations Executive s československými spravodajcami vo svetle britských prameňov
(Martin Posch) 123
Vznik Special Operations Executive a koncepcia tajných armád 123
Spojenectvo z núdze? 127
Čiastočný záver 133
Príloha 135

Britský zpravodajský důstojník Harold Gibson a československá vojenská zpravodajská služba
(Pavel Kreisinger) 137
Harold „Gibbie“ Gibson (1897 až 1960) 138
Vedoucím zpravodajské pobočky SIS (MI6) v Praze (1934 až 1939) 138

Organizace odletu Moravcovy zpravodajské jedenáctky a spolupráce za druhé světové války (1939 až 1945) ... 141
Lieutenant Colonel Harold Gibson opět v Praze (1945 až 1948) ... 144
Dílčí závěr ... 145
Příloha ... 147

No. 311 Servicing Echelon. Historie opravárenské jednotky 311. československé perutě
(Petr Žižka) ... 151

Volyňští Češi v 1. československém armádním sboru v SSSR
(Jaroslav Vaculík) ... 169

Vzpomínky válečných veteránů ve sbírkách Slezského zemského muzea
(Ondřej Kolář – Kamila Poláková) ... 179
Etapy práce v muzeu revolučních bojů ... 180
Sbírky muzea revolučních bojů ... 181
Jak vznikl fond vzpomínek? ... 182
Vypovídací hodnota fondu vzpomínek ... 184
Využití fondu vzpomínek v současné práci zaměstnanců Slezského zemského muzea ... 184
Dílčí závěr ... 185

Strategické vzestupy a pády Emanuela Moravce
(Stanislav Polnar) ... 187
Literární začátky a československé legie ... 187
Emanuel Moravec a jeho koncepce obrany československého státu ... 188
Strategické odcházení Emanuela Moravce ... 194
Dílčí závěr ... 198

Personální struktura venkovní služebny gestapa v Olomouci
(Vojtěch Češík) ... 199
Analýza některých aspektů personálu olomouckého gestapa ... 200
Odborná způsobilost ... 201
Původ a vzdělání ... 202
Věk ... 203
Členství v nacistických organizacích a politická angažovanost ... 204
Dílčí závěr ... 205
Příloha ... 207

Českoslovenští důstojníci vězněni na Mírově v době nacistické okupace (1938 až 1945)
(Anna Blatecká) ... 209
Oldřich Fictum ... 210
Melichar Boček vězněm ústavu pro plicně choré slovanské vězně ... 214
Další osudy ... 216
Dílčí závěr ... 217
Příloha ... 218

Československé opevnění jako cíl inspekčních cest Adolfa Hitlera
(Josef Novák) ... 219
Obrana hranic a pomnichovské události ... 219
Manifestační cesty Adolfa Hitlera ... 222
Návštěvy československého opevnění Adolfem Hitlerem ... 223
Lužické hory ... 225
Slezsko ... 225
Jižní Čechy ... 227
Slovensko ... 228
Jižní Morava ... 228
Králicko ... 231
Závěrem ... 233
Příloha ... 234

Záměry vojenského využití československého opevnění německým velením na konci druhé světové války
(Aleš Binar) ... 243
Dílčí závěr ... 250

Frankova depeše
(*Tomáš Jakl*) ... 253
Příloha ... 259

Střet na Maguře 5. srpna 1947. Boj československé armády s Burlakovou jednotkou Ukrajinské povstalecké armády
(Tomáš Řepa) ... 261
Situace z pohledu československé armády a Burlakův příchod ... 263
Okolnosti střetu u Ľupčianské Magury, bilance a následné vyšetřování ... 266
Dílčí závěr ... 274

Československí vojenskí diplomati po skončení 2. svetovej vojny
(Matej Medvecký) ... 275

Jsem smířen s tím, že za pravdu třeba zemřu. Zpravodajský důstojník plk. František Fryč v restaurovaném Československu
(Marek Vašut) ... 287
V uniformě monarchie a republiky ... 287
Poválečné intermezzo na ministerstvu zahraničních věcí ... 288
Perzekuce po únoru 1948 ... 289
Druhé zatčení ... 290
„Lámání“ Františka Fryče v celách věznice Mírov ... 291
Pokus o rehabilitaci a život v ústraní ... 296
Dílčí závěr ... 298

Počátky Pohraniční stráže na severu. Organizace 19. děčínské pohraniční brigády v letech 1952 až 1954
(Pavel Vaněk) ... 299
Příloha ... 305

Některé aspekty výstavby ČSLA ve druhé polovině padesátých let
(Jan Šach) 307

Spolková republika Německo – hlavný záujmový priestor vojenskej rozviedky ČSĽA (1960 až 1989)
(Miloslav Púčik) 319

Armáda na rozcestí
(Prokop Tomek) 350
Listopad 1989 v armádě 355
Dílčí závěr 362
Příloha 363

Armáda České republiky v misi ISAF
(Bronislav Prokop) 367
Kořeny dnešních problémů 367
Jedenácté září a reakce západního světa 370
Mise International Assistance Forces 371
Československo a Afghánistán 372
Čeští vojáci v misi ISAF 373
Armáda České republiky a asymetrické vedení boje 377
Hodnocení ISAF 379
Dílčí závěr 380

Vliv vojenského umění na rozvinutí Ozbrojených sil České republiky
(Jaroslav Staněk) 383
Vojenské umění 383
Rozvinutí ozbrojených sil 384
Vojenské umění a rozvinutí ozbrojených sil – praktické využití 388
Dílčí závěr 389
Příloha 390

Addendum. Koncepce přípravy občanů k obraně státu
(Miroslav Jurenka – Jiří Kalenda) 391
Historické aspekty 391
Současný právní rámec pro přípravu občanů k obraně státu 393
Situace ve společnosti 394
Vzdělávání na základních školách v období 2013 až 2018 395
Vzdělávání na základních školách v roce 2019 s výhledem do roku 2024 397
Cíle koncepce 397
Dílčí závěr 399
Příloha 400

Závěr 403

Resumé 407

Použité zdroje 421
Archivní prameny 421
Edice dokumentů a tištěné prameny 424
Dobový tisk 425
Dobová literatura 426
Memoárová literatura 427
Odborná literatura 429
Elektronické zdroje 442
Ostatní zdroje 443

Seznam zkratek 445

ÚVOD

Kolektivní monografie „Ozbrojené síly a československý stát“ je výsledkem společné práce třiceti jedna autorů. Jimi jsou zastoupeny reprezentativní pracoviště Česka a Slovenska, která se zabývají vojenskou historií a příbuznými obory. To také znamená, že v publikaci je využit interdisciplinární přístup; byť v ní metody historiografie převažují, využívá též přístupů vojenské vědy. Jak již název napovídá, záběr publikace je široký. Než o postižení celku však usiluje zdokumentovat jednotlivé vývojové etapy v dějinách československého vojenství a jeho vazby na státnost na vybraných tématech, a to od počátku bojů za suverénní stát za první světové války do nedávné minulosti. Takto koncipovaná publikace přitom poskytuje aktuální přehled o současném stavu bádání a o aktuálních badatelských tématech.

Publikaci tvoří celkem dvacet osm chronologicky řazených kapitol a doplněk (addendum). Velká válka je zastoupena jednak biografií pozdějšího československého generála a ministra národní obrany Jana Sergeje Ingra, a to s důrazem na jeho působení v legionářském hnutí v Srbsku, Rusku, Francii a v Itálii, jednak Vojtěcha Preissiga, československého výtvarného umělce, jehož životopis dokumentuje nasazení i oběti, které přinesl ve prospěch nezávislosti československého státu.

Čtyři další kapitoly se týkají meziválečné éry. První z nich navazuje na biografický přístup a zaměřuje se na dvě osobnosti československé armády, Antonína Bastla a Jiřího Čermáka, kteří prosluli jako významní vojenští geografové. Další kapitola přehledově mapuje vývoj civilní protiletecké ochrany v Československu s důrazem na třicátá léta. Následující dvě pak shodně reflektují zhoršující se bezpečnostní postavení státu a hrozbu ze strany nacionálně socialistického Německa; první z obou se zabývá vojenským zpravodajstvím a jeho činnosti proti Německu po roce 1938, druhá již přímo přípravou na vlastní vojenskou konfrontaci, totiž nástupovým plánem československé armády na podzim 1938.

Nejvíce zastoupeno je téma druhé světové války. Domácí odboj, především ve svých počátcích, je předmětem kapitoly o vývoji moravského zemského velitelství vojenské odbojové organizace Obrana národy v letech 1939 a 1940. Následující kapitola pak pojednává o nepříliš známé odbojové skupině, která vstoupila do dějin pod názvem Tři koňselé. Výhradně vojenskému zpravodajství je věnována jednak kapitola o spolupráci britské zpravodajské služby Secret Operations Executive s československými vojenskými zpravodajci, jednak kapitola, která rovněž zkoumá vztahy k československým zpravodajcům, a to ty, jenž navázal Harold Gibson, britský zpravodajský důstojník, těžiště jehož činnosti spadá do období formování československého odboje.

Zahraničního československého odboje se týká kapitola o působení pozemního personálu 311. československé (bombardovací) perutě, tématu, které se dosud nedostalo

samostatné pozornosti. Naproti tomu „východní“ část odboje reprezentuje kapitola o volyňských Češích, kteří působili v řadách 1. československého armádního sboru. O tom, jak váleční veteráni druhé světové války vzpomínali na své zkušenosti v období komunistického Československa, pojednává kapitola, která mapuje ty osudy, jež jsou zaznamenány a dochovány v opavském Slezském zemském muzeu.

Následující trojice kapitol se již týká kolaborace a režimní represe; první je vhledem do strategických úvah předního českého kolaboranta, Emanuela Moravce, druhá pak analýzou personálního složení olomoucké služebny gestapa a třetí, nakonec, tvoří vybrané biografie československých důstojníků, kteří byli vězněni v mírovské věznici, a to s důrazem na rozkrytí fungování represivního systému.

V zásadě samostatné téma představuje československé opevnění, na jehož historii je nahlížené ze dvou úhlů, v obou případech nepříliš tradičně; zatímco jedna kapitola je přehledem cest Adolfa Hitlera, které se týkaly československých pevností, druhá se pokouší odhalit, jaké byly záměry německého velení ohledně jejich operačního využití v závěru druhé světové války.

Okolnosti konce druhé světové války jsou přiblíženy v kapitole, která pojednává o souvislostech zaslání depeše Karla Hermanna Franka, státního ministra pro Čechy a Moravu, Heinrichu Himmlerovi, jejímž záměrem bylo prozkoumat možnosti, které by přiměly spojenecké armády k postupu do nitra českých zemí.

O poválečném Československu pojednávají dvě kapitoly; předmětem první je bojové střetnutí československých sil s jednotkou Ukrajinské povstalecké armády, druhé pak působení a podmínky činnosti československých vojenských diplomatů po roce 1945.

„Horkou“ etapu studené války následně reprezentuje jednak biografie plk. Františka Fryče, československého zpravodajského důstojníka, která se zaměřuje na jeho perzekuci po únoru 1948, jednak sonda do výstavby československých pohraničních jednotek v první polovině padesátých let, konkrétně do historie vzniku a působení 19. pohraniční brigády, která sídlila v Děčíně. Méně exponované období studené války reprezentují tři další kapitoly. První se týká vybraných aspektů výstavby ozbrojených sil ve druhé polovině padesátých let, druhá opět náleží vojenskému zpravodajství, konkrétně jeho aktivitám proti Spolkové republice Německo, a třetí, nakonec, již pojednává o událostech sametové revoluce, zejména o tom, jak se promítly do činnosti československé armády a života branců.

Nedávná minulost je zastoupena posledními dvěma kapitolami. Ta první se týká působení Armády České republiky v Afghánistánu v rámci mise ISAF, ta druhá pak vlivu teorie vojenského umění na praxi rozvinutí ozbrojených sil v České republice.

Nakonec, jako doplněk, byla do publikace zařazena stať o tzv. POKOSu, tedy o koncepci Přípravy občanů k obraně státu, kterou ministerstvo obrany začalo realizovat po roce 2013.

Z výše uvedeného je zřejmé, že mezi kapitolami je často nízká tematická provázanost. Ta se stala důvodem, že metodické uvedení, tzn. především zvolený postup práce a heuristika, je zařazeno na začátek každé kapitoly samostatně. Pro snazší orientaci pak bylo rozhodnuto o přiřazení přílohy (dokumenty, obrazový doprovod aj.) za každou kapitolu zvlášť, a nikoliv jednotně na závěr publikace. Formální náležitosti publikace doplňuje společný závěr i jednotný přehled pramenů a literatury.

LEGIONÁŘSKÁ MINULOST ARMÁDNÍHO GENERÁLA JANA SERGEJE INGRA

Jan Ingr se narodil 2. září 1894 ve vesnici Vlkoš v okrese Kyjov do rodiny rolníka Jana Ingra a jeho manželky Mariany.[1] Studoval na Českém státním reálném gymnáziu v Kyjově, kde v roce 1913 složil maturitu. Na otcovo přání se zapsal na vysokou školu zemědělskou, pak se ale rozhodl, že nejdříve vykoná vojenskou prezenční službu. V srpnu 1913 byl odveden a 1. října 1913 nastoupil jako jednoroční dobrovolník u c. a k. pěšího pluku v Brně. Zde také absolvoval školu pro záložní důstojníky pěchoty. Za normálních okolností by se v říjnu roku 1914 vrátil do civilního života, avšak kvůli vypuknutí války zůstal v uniformě i nadále.[2]

Nástup do rakousko-uherské armády

Jan Ingr tedy místo návratu domů odjel v srpnu 1914 s pochodovým praporem svého pluku na ruskou frontu. Již při prvních bojových akcích dne 30. srpna 1914 byl nedaleko Lublina raněn do nohy. Zranění však nebylo vážné a zanedlouho se vrátil zpátky do zákopů. Zde jako velitel čety padl 15. září 1915 do ruského zajetí.[3]

V zajateckém táboře v Caricynu (dnes Volgograd) se dozvěděl o existenci československého vojska a dne 20. března 1916 se přihlásil u Ferdinanda Píseckého[4] do československých legií v Rusku. Písecký v Ingrově žádosti o přiznání charakteru legionáře v roce 1924 napsal: „Potvrzuji čestným slovem, že S. Jan Ingr přihlásil se mým prostřednictvím do československé armády v Rusku dne 20. března 1916 Caricyně

[1] Matriční záznam dostupný z: http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/5409/?strana=171 [citováno k 16. květnu 2019].

[2] Gustav SVOBODA, *Armádní generál Jan Sergěj Ingr. 1894-1956*. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, Praha 1998, s. 5-6.

[3] *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. Ministerstvo obrany – AVIS, Praha 2005, s. 112.

[4] Ferdinand Písecký (25. listopadu 1879-25. října 1934) bojoval na ruské frontě, kde byl v listopadu 1914 zajat. Vytvořil zajateckou samosprávu v táboře Carycin. Od června 1916 dobrovolník srbské armády, přidělen jako referent pro srbské velvyslanectví v Petrohradě. Od srpna 1916 spolupracovník M. R. Štefánika, prosazoval Masarykovu koncepci odboje. ČSNR byl vyslán do USA, kde vedl nábor pro jednotky ve Francii. Po vzniku odbočky ČSNR v USA stál v čele jejího vojenského oddělení. Od léta 1918 byl Štefánikovým tajemníkem. Od roku 1926 zemský školský inspektor pro Slovensko. Jan GALANDAUER a kol., *Slovník prvního československého odboje 1914-18*. Hermes, Praha 1993, s. 105.

n. Volhou.“[5] Ke službě však nebyl uvolněn, a tak odjel do Oděsy a dne 20. května 1916 vstoupil do 1. srbské dobrovolnické divize v hodnosti podporučíka. V roli velitele čety byl zařazen k 2. pěšímu pluku.[6]

Srbsko

Ruské úspěchy pod vedením generála Alexeje Alexejeviče Brusilovova v létě roku 1916 povzbudily Rumunsko k zásadnímu kroku, a to k připojení se k tzv. Dohodě. Podle původních plánů měla být 1. srbská dobrovolnická divize nasazena v rámci srbské armády, pak se uvažovalo o jejím využití na ruské frontě, ale když se začala stále jasněji rýsovat možnost vstupu Rumunska do války, padlo rozhodnutí poslat srbské dobrovolníky na předpokládanou rumunskou frontu. Rumunsko vstoupilo do války v noci z 27. na 28. srpna 1916.[7]

Srbská divize byla hned koncem srpna 1916 dopravena na vlečných lodích do Černé Vody (Cernavodă) v rumunské Dobrudži. V polovině září dostala rozkaz zaujmout pozice na linii Kokardža (Cocargea, dnes Pietreni) a Cobadin, kde dne 19. září 1916 došlo k jednomu z nejzuřivějších střetnutí dobrudžského tažení 1. srbské dobrovolnické divize. Přímo na Kokardžu postupoval 2. pluk, který byl na levém křídle podporován 1. plukem a na pravém křídle jednotkami rumunské 9. divize. Ukázalo se, že rumunská armáda nebyla na moderní válku připravena. Rumunské pěchotě chyběly protiplynové prostředky, automatické pušky, kulomety, minomety, dělostřelectvo bylo zaostalé a letectvo zanedbatelné. Boje trvaly až do půlnoci a obě strany měly mnoho raněných a padlých, přesto Srbům boje u Kokardže nepřinesly očekávaný výsledek, tj. zajištění linie Kokardža – Cobadin.[8]

Vyčerpaná srbská divize byla stažena z bojů a doba odpočinku byla využita především k doplnění zásob, načerpání sil a k alespoň částečnému doplnění ztrát z předešlých bojů. Posily přicházely od doplňovacího praporu z Oděsy a mezi novými důstojníky bylo také přes dvacet Čechů. Rozkaz k opětovnému odchodu na frontu dostala divize začátkem října 1916. Byla nasazena u Amzače (Amzacea), kde kromě bulharských jednotek narazila i na jednotky turecké. Linie dohodových sil na dobrudžské frontě byla rozložena následujícím způsobem – na východě u Černého moře stála jedna rumunská divize, směrem na západ divize srbská, dvě ruské a u Dunaje uzavírala linii druhá rumunská divize. Obsadit Amzač bylo úkolem pro 1. srbskou dobrovolnickou divizi. Ta pod velením plk. Stevana Hadžiće postupovala ze začátku vítězně kupředu. Ruské a rumunské voje na křídlech ale postupně ztrácely sílu. Srbská divize proto byla nejednou zcela obklíčena protivníkem. Srbové bojovali proti přesile, probíjeli se řadami nepřátel a hrdinným bojem si vynutili volný průchod nazpět do Ruska. Divize však ztratila skoro polovinu svých vojáků. Českých důstojníků padlo deset a přes padesát jich bylo raněno.[9]

---

[5] Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA), fond (f.) Kancelář československých legií (KLEG), folio (fol.). 28 – Dotazník z roku 1924.
[6] VÚA-VHA, f. KLEG, fol. 13 – Zpráva z kanceláře československých legií ze dne 15. října 1925.
[7] B[asil] H. LIDDELL HART, *Historie první světové války*. Jota, Brno 2001, s. 273-275.
[8] Karel PICHLÍK – Bohumír KLÍPA – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Mladá fronta, Praha 1996, s. 63-64.
[9] *Československé legie a první světová válka. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 9. listopadu 2001*. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2001, s. 64-65.

Ani mimořádná statečnost a obětavost příslušníků 1. srbské dobrovolnické divize nezabránila porážce. Bukurešť padla 6. prosince 1916 a veškeré rumunské válečné aktivity fakticky skončily. Dobrudžskou frontou kromě J. Ingra prošel například pozdější Ingrům blízký spolupracovník František Moravec nebo Radola Gajda. Na konci roku 1916 se na základě nových zpráv z Kyjeva rozhodla značná část českých dobrovolníků řady 1. srbské dobrovolnické divize opustit. Naskytla se totiž možnost vstoupit jak do samostatných československých jednotek v ruské armádě, tak do legií ve Francii. J. Ingr v prosinci roku 1916 na vlastní žádost ze srbských služeb odešel a vstoupil, již v hodnosti poručíka, do československých legií v Rusku.[10]

Rusko

K 1. lednu 1917 byl J. Ingr zařazen jako velitel čety ke 2. rotě 1. československého střeleckého pluku, kde působil až do jara 1917. V mezidobí se také stal velitelem skupiny rozvědčíků u 100. ruské střelecké divize, jejíž jednotky bojovaly v prostoru Pripjaťských bažin. Velitel divize mu dokonce udělil pochvalu za dobrý výkon služby. Nějaký čas cestoval i jako emisar pro nábor dobrovolníků do československé armády. Po návratu byl zařazen jako velitel roty k 2. československému střeleckému pluku, který vznikl v dubnu 1917. Své sympatie k ruskému národu a antipatie k Rakousku-Uhersku vyjádřil dne 2. února 1917 vstupem do pravoslavné církve, kde při symbolickém křtu přijal jméno Sergej (později z pravoslavné církve vystoupil, ale jméno Sergej používal i nadále).[11]

V první polovině roku 1917 se sice situace na bojištích zklidnila, ale na východě začínalo být stále očividnější, že Rusko po březnové revoluci ztrácí na síle. Dne 18. května 1917 se ruským ministrem války stal Alexander Fjodorovič Kerenskij, který byl jako jeden z mála příznivcem setrvání Ruska ve válce. Naposledy se pokusil ruskou armádu přivést k pořádku a připravit ji na ofenzivu. A. F. Kerenskij přišel s plánem zahájit ofenzivu na haličské frontě, která měla zasadit těžký úder především Rakousko-Uhersku. Útok, který vešel do dějin jako Kerenského ofenziva, měl za operační cíl dobytí města Lvov. Od počátku června přicházely proto do oblasti nové jednotky.[12]

Spolu s masou ruských divizí měla útočit i československá střelecká brigáda, která se skládala ze tří pluků – 1. střelecký pluk „Mistra Jana Husa“, 2. střelecký pluk „Jiřího z Poděbrad“ a 3. střelecký pluk „Jana Žižky z Trocnova“. Brigáda byla velmi nestandardní vojenský útvar, neboť její prapory, roty a čety byly roztroušeny a vojáci do té doby nebyli pohromadě. Velení brigády mělo charakter administrativní služby. Jednotlivé oddíly rozvědčíků sice zaznamenaly úspěchy a ruští velitelé divizí si jich cenili, ale československá brigáda jako vojenská jednotka byla velkou neznámou. Teorie i zkušenosti říkaly, že aby se vojenský útvar stal sehraným celkem, potřebuje delší dobu společného výcviku. Což se v případě československé brigády nepovedlo. Ani výzbroj a výstroj nebyly uspokojivé. Mnoho českých vojáků na sobě mělo v horkých letních měsících zimní výstroj – polokožichy, beranice a plstěné boty. Vojáci měli pouze pušky

[10] K. PICHLÍK – B. KLÍPA – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři*, s. 65.
[11] VÚA-VHA, f. KLEG, fol. 25.
[12] Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 119.

a ruční granáty. Těžkých kulometů a minometů bylo málo, lehké kulomety nebyly vůbec.[13]

Původně měla brigáda útočit v rámci 7. armády, která byla pověřena vést hlavní úder. Pochybnosti o její bojeschopnosti ale vedly velitele brigády Vjačeslava Platonoviče Trojanova[14] k vyslovení proti nasazení brigády na tomto místě. Brigáda poté byla skutečně od 7. armády přidělena k 11. armádě, která měla vést pouze vedlejší útok. A v jejím rámci jí byl přidělen jen pomocný úkol. Koncem června proto obsadila přes 6,5 kilometrů dlouhý úsek nacházející se jihozápadně od haličského města Zborov. Brigáda měla tvořit štít uprostřed dvou ruských divizí, 4. finské střelecké divize a 6. finské střelecké divize. Obě divize měly provést výpad již na počátku útoku a československá brigáda měla zaútočit až po jejich úspěšném proniknutí do nitra rakouské obrany. Avšak dezorganizace a chaos v ruské armádě se projevil i na velitelství různých stupňů, takže československé pluky nedostaly ani od velitelství brigády, ani od velitelství sboru žádné konkrétní směrnice, jak se na připravovaném útoku mají podílet. V této situaci se zrodil plán, jehož autory byli čeští poručíci Stanislav Čeček a Otakar Husák. O. Husák znal velmi dobře zdejší terén, protože na tomto úseku dříve prováděl průzkumnou činnost. Místo obecně uplatňované praxe postupu několika řad rojnic se oba Češi rozhodli pro útok malých skupin, které by samostatně pronikaly do nepřátelských postavení. Se zásadami a jednotlivými úkoly důkladně seznámili všechny nižší jednotky včetně rot a čet. Pro úspěšný průlom bylo nejdůležitější prorazit a rozbít nepřátelské zátarasy a drátěné překážky. A vzhledem k tomu, že nebyla k dispozici dělostřelecká podpora, musela tento úkol plnit sama pěchota. Rakousko-uherská armáda byla o ruské ofenzívě velmi dobře informována a byla na ni připravena. Její obrana se stávala ze tří linií, kde každou tvořila řada zákopů. Proti československé brigádě stála především 19. divize, kde více než polovinu této divize tvořilo české mužstvo.[15]

Kerenského ofenziva započala 1. července 1917 mohutnou dělostřeleckou palbou, po níž následoval útok pěchoty. Na československou brigádu se dostala řada 2. července. Útok obou finských divizí započal po osmé hodině ranní. Zanedlouho se zvedla i první část československé brigády. Nejdříve na severním, deset minut poté i na středním úseku, později převzal přes odpor ruského velitele iniciativu i jižní úsek. V té době již byla v severní a střední fázi ovládnuta síť zákopů první rakouské obranné linie. Zatímco rakouské dělostřelectvo pálilo do opuštěných zákopů, malé skupinky Čechoslováků prolamovaly jednotlivé obranné pozice protivníka. Jednotlivé skupinky udivovaly svou obratností. Československá brigáda ovládla celé první obranné pásmo kolem desáté hodiny. V další hodině pak pronikla do druhé a třetí rakouské obranné linie. Rakouskou frontu se nakonec podařilo prolomit v šíři 12 km a hloubce cca 5 km. Během útoku

[13] Jiří BÍLEK, *Československé legie na frontách I. světové války. Od Zborova po Terron*. Víkend, Líbeznice 2018, s. 97-99.

[14] Vječeslav Platonovič Trojanov (1875-1918) byl velitel československých legií v Rusku. V červenci 1915 převzal velení České družiny a prosadil její doplňování dobrovolníky z řad zajatců. Od února 1916 velel československému střeleckému pluku a od května československé střelecké brigádě, o jejíž vytvoření se zasloužil. Úspěšně jí velel v bitvě u Zborova, za což byl povýšen do hodnosti generála. V červenci 1917 byl ustanoven velitelem 1. finské divize, v níž se po říjnové revoluci 1918 snažil udržet kázeň a zvládnout narůstající anarchii. Za to byl údajně svými vojáky zabit. J. GALANDAUER a kol., *Slovník,* s. 144.

[15] Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917 – Bitva u Zborova: česká legenda*. Havran, Praha 2002, s. 36-39.

brigáda zajala přes 4000 vojáků a důstojníků, získala 20 děl, velké množství pušek, kulometů a dalšího vojenského materiálu.[16]

Vojenský úspěch československé brigády byl nečekaný a obdivuhodný, avšak Kerenského ofenziva jako taková zcela selhala. V polovině července naopak přešly německé a rakousko-uherské divize do protiútoku. Následovala drtivá porážka a další rozklad ustupující ruské armády. J. S. Ingr stejně jako mnozí jiní pochopil, že hlavní boje se přesunou na západ, a proto se hned v září 1917 přihlásil k odjezdu do Francie.[17]

Francie

Základ československým legiím ve Francii položili hned na začátku Velké války čeští krajané z Paříže, hlavně sokolové, kteří nabídli své služby francouzské armádě. V rámci francouzské Cizinecké legie tak vznikla rota „Nazdar“, která se účastnila bitvy u Arrasu 9. května 1915. V této bitvě však utrpěla ztráty, které vedly k jejímu rozpuštění. Československé legie se ve Francii začaly znovu formovat až ke konci roku 1917, kdy sem připluly dva transporty legionářů z Ruska, přišli Čechoslováci ze srbského a rumunského zajetí a dobrovolníci sloužící v srbské armádě. Francouzský prezident Raymond Poincaré dne 16. prosince 1917 podepsal dekret o zřízení československé armády ve Francii a potvrzoval jím také, že tuto armádu v zahraničí řídí Československá národní rada (ČSNR).[18]

Československá národní rada vznikla v Paříži již v roce 1916 jako reprezentativní orgán zahraničního odboje. Předsedou ČSNR se stal Tomáš Garrigue Masaryk, místopředsedy Josef Dürich a Milan Rastislav Štefánik a generálním tajemníkem Edvard Beneš. Cílem ČSNR bylo sjednotit do té doby roztříštěný zahraniční odboj, vybudovat armádu, přesvědčit Dohodu, že rozbití Rakouska-Uherska je i v jejím zájmu, a získat ji pro myšlenku samostatného československého státu.[19]

První transport legionářů z Ruska, o který se zasadil hlavně T. G. Masaryk, se ve Francii vylodil dne 12. listopadu 1917. Součástí tohoto tzv. Husákova transportu[20] byl jako velitel 4. roty také J. S. Ingr. Ihned po příjezdu, 14. listopadu 1917, byl přiřazen k právě se rodícímu 21. československému střeleckému pluku v Cognacu. Zde se zdržel poměrně krátkou dobu, protože byl odeslán do kurzu pro velitele rot při velitelství francouzské 4. armády. Po jeho absolvování, v květnu 1918, byl přemístěn do Jarnacu, kde mezitím vznikl 22. československý střelecký pluk. Po intenzivním výcviku byly oba pluky 22. června 1918 spojeny do československé brigády ve Francii. O týden později, 29. června 1918, francouzská vláda uznala práva československého národa na samostatnost a veřejně uznala ČSNR za základ příští československé vlády.

[16] J. BÍLEK, *Československé legie*, s. 105-106.
[17] G. SVOBODA, *Armádní generál*, s. 11-12.
[18] Vratislav PRECLÍK, *Masaryk a legie*. Paris, Karviná 2019, s. 14-15.
[19] I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka,* s. 182.
[20] Otakar Husák (23. dubna 1885-12. června 1964), člen České družiny, kde se stal velitelem čety. Od ledna 1916 velel rotě československého střeleckého pluku a od jara 1917 praporu 1. střeleckého pluku. Těsně před bitvou u Zborova byl raněn a do samotné bitvy nezasáhl. Po vyléčení byl velitelem prvního lodního transportu legionářů severní cestou z Archangelska do Francie. Zde se jako velitel praporu zúčastnil bitvy u Terronu. V prosinci 1918 se spolu s T. G. Masarykem vrátil do vlasti a působil jako přednosta vojenské kanceláře prezidenta republiky. J. GALANDAUER a kol., *Slovník*, s. 54.

Následující den brigádě slavnostně předal francouzský prezident R. Poincaré prapor věnovaný městem Paříží dle návrhu malíře Františka Kupky a vojáci složili přísahu „samostatnému a nezávislému státu československému“.[21]

Dne 6. července 1917 byl však J. S. Ingr přidělen k ČSNR ve francouzském hlavním městě. Účastnil se zde jednání o dalším vývoji československých jednotek ve Francii, především o vzniku 23. československého střeleckého pluku, na němž se v Cognacu poté podílel. Už začátkem září 1918 byl ale přeložen k československému vojsku v Itálii.[22]

Itálie

Itálie sice byla od roku 1882 členem Trojspolku, když ale vypukla první světová válka a rakousko-uherské oddíly zaútočily na Srbsko a zdálo se, že ovládnou celé území pozdější Jugoslávie, začala italská vláda tajně vyjednávat s Dohodou. Svým dosavadním spojencům oznámila, že bude zachovávat neutralitu, avšak v dubnu 1915 byla v Londýně podepsána tajná dohoda, na jejímž základě přešla Itálie na stranu Dohody. Za tento přestup měla přislíbeno připojení části rakousko-uherského území. Konkrétně se jednalo o Tridentsko, jižní Tyrolsko, Terst, Istrii, Dalmácii a další území a ostrovy v Jaderském moři. Začátkem května 1915 pak Itálie odstoupila od smlouvy o Trojspolku a vyhlásila mobilizaci. Dne 23. května vyhlásila válku Rakousku-Uhersku a otevřela italskou (jihozápadní) frontu.[23]

Vzniku samostatných československých jednotek se Itálie dlouho bránila, protože uznáním práva Čechoslováků na sebeurčení by de facto uznala stejná práva i Jihoslovanům, což pro italské zájmy nebylo žádoucí. Vývoj války a nátlak ostatních spojenců ale nakonec 21. dubna 1918 vedl k podepsání dohody mezi italskou vládou a Československou národní radou. Dohoda měla 12 článků a italská vláda v nich uznávala existenci jednotné a autonomní československé armády. Nadporučík J. S. Ingr byl k československé armádě v Itálii přeložen 11. září 1918. Zařazen byl k 33. československému střeleckému pluku, jenž byl součástí 6. československé divize. Této divizi velel italský generál Andrea Graziani, který si ve vojsku vysloužil nelichotivou přezdívku generalle delle fucilazioni (generál pro tresty zastřelením).[24]

Na počátku srpna 1918 dostala divize rozkaz k přesunu do první linie. Jednalo se o Monte Altissimo, horský hřeben táhnoucí se od severního cípu Gardského jezera až po městečko Brentonico, kde vystřídala italské jednotky. Uzavírala také vstup do lombardské nížiny údolím řeky Adiže. Klíčovým místem obrany byla kóta 703 zvaná Doss Alto. V prosinci 1915 ji obsadili Italové a udělali z něj předsunutý bod své první linie. Začali tu hloubit tunel v podobě půloblouku s úkryty, dále střílny, kulometná stanoviště, úkryty a zákopy chráněné zátarasy a drátěnými překážkami. Rakousko-uherské jednotky Doss Alto dobyly až 15. června 1918, i když se o to pokoušely v průběhu války několikrát. Italové se pokusili o odvetu, ale třídenní boje vedly jen ke stovkám raněných vojáků. Až 3. srpna, po silné minometné palbě, se Italům podařilo vrchol dostat zpět do svých rukou. Pobyt na Doss Altu byl sice bezpečný, ale těžko

[21] V. PRECLÍK, *Masaryk a legie*, s. 16.
[22] VÚA-VHA, f. KLEG, fol. 2.
[23] J. BÍLEK, *Československé legie*, s. 145-147.
[24] K. PICHLÍK – B. KLÍPA – J. ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři*, s. 147.

snesitelný. Ti, kteří to zažili, po válce vzpomínali, že „[…] kdo prožil čtyři až pět dní v tunelu na Doss Altu, změnil se k nepoznání.“[25]

Československí legionáři vystřídali italské obránce v polovině srpna 1918. K výměně došlo v nočních hodinách, aby rakousko-uherské jednotky neměly o čerstvých silách tušení. Avšak legionáři si v následujících dnech počínali tak neopatrně, že Rakušané velmi brzy zjistili, že Italy vystřídali Češi, kteří byli z jejich pohledu vlastizrádci. V sobotu 21. září 1918 asi ve čtyři hodiny ráno začalo rakousko-uherské dělostřelectvo pálit na vrchol Doss Alto a palba trvala zhruba dvě hodiny. Přerušila telefonní spojení obránců s velením. Ještě před skončením dělostřelby zahájily rakouské jednotky útok ze tří směrů. Legionáři se ukryli v tunelu. Po celou dobu boje se zde nenacházel žádný italský velitel praporu či pluku, což vedlo ke zmatku. V kritické situaci se velení ujal por. Rudolf Fabian a zorganizoval účinnou palbu z kulometů. Kolem sedmé hodiny boj ochabl, což potvrdila i dvojice legionářů, která sem byla vyslána ke zjištění situace. Útočníci se postupně začali stahovat a kolem deváté hodiny byli zpátky na rakousko-uherských pozicích. Generál A. Graziani, aniž by znal skutečný stav věcí, napsal svému nadřízenému veliteli, že jeho muži hrdinně znovu dobyli Doss Alto a pobili přitom stovky nepřátel.[26]

J. S. Ingr poté v Itálii 24. září 1918 převzal po smrti velitele 5. roty 33. československého střeleckého pluku jeho jednotku. Po ustálení fronty byl 5. listopadu ustanoven velitelem 3. roty a již 10. listopadu se stal velitelem II. praporu, s nímž se také vrátil. Do Československa přijel 10. prosince 1918 s 10. transportem z Itálie vlakem číslo 570 v hodnosti kapitána.[27] Status legionáře mu byl přiznán dne 14. srpna 1924 a legionářské potvrzení č. 59819 mu bylo vystaveno dne 18. srpna 1924. Byla mu započítána služba od přihlášky v Carycinu ze dne 20. března 1916 do 31. prosince 1919.[28]

Dílčí závěr

Jan Sergej Ingr prošel během první světové války srbskou dobrovolnickou divizí i legiemi v Rusku, Francii a Itálii. Své zkušenosti z první světové války dokázal zužitkovat ve své další vojenské kariéře. Postupoval ve vojenských hodnostech a funkcích, při mobilizaci v roce 1938 měl hodnost divizního generála a velel III. armádnímu sboru. Jeho nadřízení u něj oceňovali pevný charakter, čestnost, svědomitost a energický přístup.[29] Vrcholem jeho kariéry bylo období druhé světové války, kdy převzal resort národní obrany.

[25] J. BÍLEK, *Československé legie*, s. 188-190.
[26] Josef FUČÍK, *Doss Alto – mýtus a skutečnost. Československé legie na italské frontě 1918*. Epocha, Praha 2014, s. 61-66.
[27] VÚA-VHA, f. KLEG, fol. 13 – Zpráva z kanceláře československých legií ze dne 15. října 1925.
[28] VÚA-VHA, f. KLEG, fol. 30 – Zpráva komise pro přiznání charakteru legionáře ze dne 16. srpna 1924.
[29] VÚA-VHA, f. KLEG – Záznamní listy.

Příloha

Obrázek č. 1. Cognac 1917. Zdroj: VÚA-VHA, Fotoarchiv.

VOJTĚCH PREISSIG (1873 AŽ 1944). ŽIVOTEM PRO VLAST. STATEČNOST A VÝTVARNÁ PROPAGANDA

Jsem toho názoru, že text má nést autorskou patinu. Má být psán s osobním zaujetím a vypovídat tak i o jeho zhotoviteli. Tolerujte mi tento přístup. Pojednání je tak současně průvodcem či vstupem do nitra pisatele. Kniha vychází v Brně, alespoň jedno jméno z mých brněnských kolegů – Jaroslav Marek. Již není mezi námi. Jemu jsem zavázán, že jsem s příchodem devadesátých let již minulého století mohl naslouchat jeho myšlenkám o společnosti, historii a umění. Někde zde se zjevuje rovněž náš hrdina Vojtěch Preissig (1873 až 1944).[1]

Vábí mě historie dlouhého času. Teprve v dlouhém čase – staletí, epoch či života běhu – se vyjeví podstatnosti. To, co se současníkům v krátkodobém horizontu jeví jako zásadní, může zmizet a mizí a je nahrazeno hodnotami dlouhodobého vyzařování. Nemáme prostor a monografie není koncipována pro přemítání o dlouhém čase, pokud tento čas neztotožníme právě s životem V. Preissiga. Zdá se, že osud a dílo V. Preissiga a jeho odkaz – statečnost a odvaha – je pro toto modelovou příležitostí.

Ti, kteří mě znají vědí, že jsem ukotven v novověku s vazbou k Čechům a Slovákům, Čechoslováků či Středoevropanům v cizině (ve světě) v novověku. Kteří mě znají ještě lépe, vědí o mé vazbě k umění a sběratelství. Dovolím si konstatování: Co lépe ilustruje dějiny, proměny času, než zachovaná výtvarná díla, stále živé svědectví minulých dob. Jinými slovy. K čemu historie potřebuje tisíce a tisíce odborných textů (které čtou jen již poučení), k tomu postačí krásné literatuře několik stovek časem prověřených titulů – a výtvarným uměním třeba jediný obraz, který se v nás otiskne jako svědectví doby. Shakespeare a Cervantes oslovují svými slovy generace po staletí a spatřené plátno Picassovy Guerniky nesete s sebou celý život a nezapomenete na republikánské Španělsko. Obdobné lze sdělit i o V. Preissigovi – a máte před sebou československé legie.

I

Na přelomu let 2018 a 2019 se ve Vlastivědnému muzeu v Olomouci konala výstava Vojtěch Preissig 1873-1944 / Životem pro vlast (5. října 2018 až 13. ledna 2019). Výstava prezentovala Preissigovo výtvarné dílo s těžištěm „zrodu Československa“. Kurátorem výstavy byl Karel Podolský. Ten byl současně tvůrcem projektu olomouckých výstav

[1] Srovnej: Jaroslav MAREK, *Česká moderní kultura*. Mladá fronta, Praha 1998.

ke stému výročí Československa včetně na legie soustředěné hlavní výstavy Od Zborova k republice. Statečnost, odvaha i strach byly výbavou našich hrdinů.[2]

Paralelní výstava k výtvarnému odkazu V. Preissiga se odehrála ve stejném čase v Praze u Medy Mládkové v Muzeum Kampa: František Kupka / Legionář a vlastenec, a to ve dnech 5. října 2018 až 27. ledna 2019 a v gesci Vojenského historického ústavu Praha.[3] Měli jsme tak k dispozici a díky katalogům i nadále máme srovnávací materii výtvarného podílu dvou stěžejních protagonistů vizuálního a společenského angažmá ve prospěch pro budoucno zatím světu neznámé zemi. Tak o tom pojednala o dva roky dříve i výstava Čeští umělci ve Francii / Za Československo / Pocta neexistující zemi (Pro arte, Praha 2016), kterou jsme mohli shlédnout v Paříži u příležitosti stého výročí vzniku Československé národní rady (na adrese 18, rue Bonaparte, 17. června až 30. září 2016). V. Preissig a F. Kupka, jakož i další třicítka výtvarníků a literátů tam nemohla nemít své místo.[4]

Do názvu příspěvku jsem vložil slova „statečnost a výtvarná propaganda". I toto se u V. Preissiga, autora pro česko-slovenských ikonických amerických plakátů z časů Velké války vyjeví v „dlouhém čase", až s jeho tragickým koncem roku 1944. Posmrtnou masku mu sundají tajně v koncentračním táboře v Dachau jeho blízcí z ilegální skupiny Ruda. Právě touto svou důsledností a obětování sebe a dcery Ireny-Inky (1907 až 1942) po zapojení se do odporu vůči okupaci Československa německou mocí a spolupodílem na periodiku V boj obnažuje V. Preissig hodnotová kritéria nejvyšší – on nevoják, umělec, občan. Nemohu v této souvislosti nepřipomenout slova Roberta Kvačka přednesena na univerzitě v Olomouci před více než deseti lety. Parafrázuji: budeme-li hledat příklady hrdinů-občanů, pak Ince Bernáškové a V. Preissigovi náleží vrchol pomyslného pomníku.

Otázka zní, jak s V. Preissigem zacházela doba a společnost, které obětoval to nejcennější – život svůj i život blízkých? Setkávají se po takřka sto padesáti letech (od data Preissigova narození 1873): rozdílná minulá a současná historie, rozdílná minulá a současná politická praxe a stále identický výtvarný a lidský odkaz autora. Někde za tím je ukryta paměť. A ta, jak konstatuje latinské „memoria fragilis est", je vratká. Začněme chladným konstatováním, že studentkám a studentům, mám na mysli absolventy univerzitních historických programů, zůstává jméno V. Preissiga neznámým, byť odborná historická, a především kunsthistorická literatura Preissigovo jméno přináší. V současnosti je jeho jméno ale nejčastěji uváděno na výstavách české moderny a v českých, evropských i amerických aukčních síních. Přibližme příčiny (po)zapomínání na V. Preissiga a jeho dílo. Vše je důsledkem staršího a delšího času, než se nám může zdát. Kupodivu leží prvopočátek už na přelomu 19. a 20. století. A právě v dlouhém čase se o to důrazněji vyjeví Preissigova odvaha a statečnost.[5]

Synonymem pro Preissigovo společenské bytí je občanská angažovanost. Ta je vyjádřením umělcova osobnostního ustrojení. Zapojil se v USA do česko-slovenského

[2] Ivo BARTEČEK, *Vojtěch Preissig 1873-1944. Životem pro vlast*. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Olomouc 2018.
[3] Eliška HAVLOVÁ – František KUPKA, *Legionář a vlastenec*. Muzeum Kampa – Nadace Jana a Mědy Mládkových, Praha 2018.
[4] *Čeští umělci ve Francii. Za Československo. Pocta neexistující zemi*. Pro arte, Praha 2016.
[5] Srovnej: Tomáš VLČEK, *Vojtěch Preissig (1873-1944). Původce výstavou životního díla Vojtěcha Preissiga*. Národní galerie v Praze, Praha 2004; Lucie VLČKOVÁ (ed.), *Vojtěch Preissig. Pro republiku!* Pražská edice – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha 2008; Lucie VLČKOVÁ, *Vojtěch Preissig*. Arbor vitae v Řevnicích – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha 2012.

odboje ve prospěch zatím neexistujícího státu. Stanul u vizuální podoby kampaně ve prospěch česko-slovenského zahraničního vojska. Navrhoval mimo jiné plakáty česko-slovenských legií ve Francii.[6] Byl jakýmsi americkým dvojníkem F. Kupky, který totéž činil ve prospěch budoucího Československa v Paříži válečných let.

Preissigovy náborové plakáty verbovaly v Severní Americe do boje za budoucí Československo. Jeho dopisnice byly ve finále válečné vřavy vydány v nákladu více než 37 000 kusů sérií a takto byly rozšířeny v česko-slovenském vojsku ve Francii a Itálii a paralelně je do dnešních dnů nacházíme v Ruské federaci či v Japonském císařství. Některé z Preissigových návrhů (ve spolupráci s F. T. Chapmanem) se až stereotypně objevovaly a dodnes objevuji na přebalech slavnostních, pamětních a příležitostných tisků.[7]

Dobový úspěch se dostavil. Plakáty oslovoval expresivitou, jasností sdělovaného, promyšlenou kompozicí. Dokázaly svou redukovanou barevnou plochou a lineární kresbou sumarizujícího obrysu sdělovat svůj jednoznačný politický apel. Plakáty byly mimořádně vstřícně přijímány, byť ani jim se nevyhnula v USA cenzura či autocenzura. Slavností svazek Zlaté Prahy československým legiím z roku 1920, který péčí Památníku odboje vydalo Nakladatelství J. Otto, na titulní straně jen opětovně připomenul Preissigovo dílo.[8] Neopomeňme, že autor stanul rovněž – společně s M. R. Štefánikem a dalšími – u nerealizovaných návrhů československé státní symboliky. V. Preissig nemohl tušit, že právě v těchto chvílích z dobové síně slávy začíná ustupovat.

O tři roky později bylo pro V. Preissiga již jen „labutí písní" (replika na slavnou Preissigovu grafiku Černá labuť) vydání Malířských dokumentů / Československé legie ve Francii, a to opět Památníkem odboje (tiskla Česká grafická unie, 1923) k pátému výročí vzniku Republiky československé. Antologie je zahajována právě Preissigovými dopisnicemi. Z dalších malířských dokumentů zmiňme alespoň F. Kupku, Otto Gutfreunda, Otakara Nejedlého, Vincenta Beneše a Artura Longena.[9] Všichni jsou dnes stálicemi galerijních expozic výtvarného umění a žádanými položkami aukcí doma i v cizině. V. Preissig rovněž – ale od poloviny dvacátých let 20. století jeho jméno ze společenského diskursu v Československu začíná mizet.

II

V Památníku národního písemnictví ve fondu V. Preissig, deponovaném ve Starých Hradech u Libáně, je mimo jiné uložen nepublikovaný rukopis „Otec a dcera", v literární licenci přinášející obraz nejednoduchého Preissigova života i nejednoduchého vztahu otce s dcerou Irenou-Inkou, popravenou v roce 1942 v Plötzensee u Berlína, s níže se nakonec ztotožní ve statečnosti i oběti.[10] To vše s pozadím uměleckého střetávání – vnitřního

[6] Lucie VLČKOVÁ, *Válečné plakáty Vojtěcha Preissiga*. Historie a vojenství (HaV) 2005, č. 1, s. 124-125.
[7] Srovnej: Platon DĚJEV, *Výtvarníci legionáři*. Československý legionář, Praha 1937; Miloslav NOVOTNÝ (ed.), *Naše umění v odboji*. Evropský literární klub, Praha 1938; Václav VONDRÁŠEK – František HANZLÍK, *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2008.
[8] *Zlatá Praha československým legiím*. Památník odboje – Nakladatelství J. Otto, Praha 1920.
[9] *Čs. legie ve Francii 1914-1918. Malířské dokumenty*. Památník odboje, Praha 1923.
[10] Památník národního písemnictví, f. Vojtěch Preissig – Otec a dcera, rukopis.

(rozpoložení umělcovy duše a jeho ambicí) a vnějšího (nenaplněné přijímání jeho výtvarného díla).

Ústup Preissigova jména z národní paměti ještě v čase demokratického meziválečného Československa byl jen znásoben časem čtyřicátých až osmdesátých let, tak jak se nehovořilo o legiích. Dnes sice o legiích hovoříme, avšak Preissigovo dílo poslouží i po roce 1989 v nejlepším případě – u historiků – jen jako poutavá a kvalitní „ilustrace". Jméno Preissigovo tak v posledních desetiletích na rozdíl od historické obce zmiňují a zpětně na jeho oprávněné místo v národní paměti uvádějí především dějiny umění. Včetně odkazů na odvahu a statečnost.[11]

V čem shledávám příčiny minulého i dnešního nedoceňování společenského odkazu V. Preissiga? Již víte, že tíhnu k Čechům (a Slovákům) v cizině a mám slabost pro české (středoevropské) umění v cizině (v exilu). Jednak proto, že Češi (a Slováci) jsou v dlouhém čase nejlepšími vyslanci mateřských zemí a české (a slovenské) umění v cizině je nejlepší značkou Made in Czechoslovakia (Czech Republic, Slovak Republic). Navíc umělecké tvoření může předcházet či předchází čas, je vizionářské.

V. Preissig byl již v čase první republiky nahlížen „doma", v novém Československu přednostně jako Čech v cizině, Čech z ciziny, jako zahraniční Čech, jako ten, který „nebyl doma". To se nedopouští. Zvláště pak, když se dostaví úspěch. Je skutečností, že cesta rodáka ze Světce u Bíliny v Čechách vede po studiích na pražské Uměleckoprůmyslové škole, s tradičními a povinnými uměleckými zastávkami ve Vídni a v Mnichově, do Paříže, kde tráví pět let na přelomu století 1898 až 1903. Spolupracoval s Alfonsem Muchou, měl blízko k F. Kupkovi, s nimž setrvá i v budoucím kontaktu. Po následném pražském intermezzu odchází roku 1910 do Spojených států amerických a vrací se až po dlouhých dvaceti let, s příchodem třicátých let. Není doma v prvém budovatelském desetiletí republiky! Ba ještě déle. Naopak stojí u nové kvalitativní podoby americké grafiky – černého umění propojujícího technické vymoženosti s uměleckým viděním a výtvarnou invencí. Stává se Čechoameričanem.

Preissigovou důsledností a tvůrčí neústupností, která jej materiálně ničila – a ničila i jeho rodinu – se současně rodí jedna z nejvýraznějších stop moderního grafického designu v českých zemích: od secese přes geometrizující modernu až po vizionářské malířské abstraktní tvarosloví. Při vší bolesti (a umění bolí) byl V. Preissig v USA ceněn a oceňován. Preissigem ilustrované Bezručovy Slezské písně, připravené v Chicagu hned v roce 1910 v „lidovém vydání", které oslovovaly svou sociální notou, nacházíme dodnes v každé „slušné" čechoamerické privátní knihovně, samozřejmě pak v českých archivních fondech od atlantického až po tichomořské pobřeží. Těžiště jeho americké pedagogické a výtvarné praxe je svázáno s desetiletím 1916 až 1926 a se Školou tiskařského a grafického umění Wentworthova institutu v Bostonu, kde vyučoval přednostně typografii a písmo. Právě do Bostonu spadají jeho litografické náborové plakáty pro evropská bojiště. Svou americkou kariéru završuje jako profesor na newyorské malířské akademii College Point. Bydlí v New Yorku na Long Islandu. To vše je uznáním jeho díla „v Americe". Jeho americká práce stanula nad americkým průměrem. Jeho jméno rezonuje v americké užité i volné grafice a typografii do dnešních dnů.[12]

[11] Srovnej: Patrik ŠIMON, *Jindřich Waldes sběratel umění*. Nakladatelství Patrik Šimon – Eminent, Praha 2011.

[12] Srovnej: Dagmar HÁJKOVÁ, *„Naše česká věc". Češi v Americe za první světové války*. Nakladatelství Lidových novin, Praha 2011.

A návrat do vlasti? Návrat do Československa počátkem třicátých let byl nesnadný. Těžce nabyté úspěchy v USA maří doma hospodářská krize. Navíc se mu nepodařilo obnovit kontakty s domácí uměleckou scénou. Středoevropská společnost byla jiná, než jak ji znal z přelomu století. Americká zkušenost občana i tvůrce na něm zanechaly výraznější stopy, než mohl tušit. Ti z uměleckých přátel, kteří překračovali horizonty české kotliny, byli mnohdy mimo republiku nebo odjížděli, třeba do Paříže. V. Preissig, stále vlastenec, zvolil (pro něj neblahý) opačný směr. Za mnohé to vyjádřil ve svém Vzpomínání jiný solitér české výtvarné moderny Jan Zrzavý, pro kterého se Francie a Paříž stávají po roce 1924 druhým domovem, byť ve vlasti pravidelně vystavuje a v předvečer válečné vřavy se vrací. „V Paříži bylo pořád na co se dívat a pořád jste byli mezi lidmi. Proto jsem se ve dvacátých a třicátých letech tak dobře v Paříži cítil. Mohl jsem být třeba docela sám a vůbec mi nebylo smutno. Pařížané mají dar žít lehce vesele, namračit se. Ale hodně z té typické pařížské atmosféry se poztrácelo už po první světové válce.“ Je skutečností, že J. Zrzavý, který se v šedesátých a sedmdesátých letech stane „miláčkem národa“ a jeho tryzna v Rudolfinu v roce 1977 bude národní manifestací, utíkal z prvorepublikového svírajícího pražského prostředí plného intrik, pomluv a unáhlených soudů do Paříže. Odcházel z domova (!), kde měl nálepku podivného a výstředního umělce. Něco obdobného se mělo přihodit v „doma“ i V. Preissigovi – ale ten opustil USA a vrátil se domů.[13]

V meziválečném Československu je tak (po)zapomínáno na Preissigovo dílo z let Velké války, na dílo Čechoameričana, „cizince“. Nenachází očekávanou podporu ani u dávných či současných politických přátel. Obtížně hledá uplatnění, jeho ambiciózní plány a výtvarná invence narážejí na malost českého milieu. Existenční problémy a ekonomický tlak jej nutí – a to jen díky vstřícnosti zbývajících přátel – přijmout pracovní místo výtvarného poradce v Památníku osvobození (dnešní Vojenský historický ústav Praha). Pro osobnost nadnárodního renomé slabá útěcha, pro uměleckou duši tragédie. Nic na tom nezměnil ani Preissigův podíl na monografii „T. G. Masaryk – vůdce legií. 1850-1937“, kterou vydal v roce 1937 Československý legionář v úpravě „bratra grafika V. Preissiga“.[14] A díla z pozdního období, která náleží pro svou originalitu a nadčasovost k tomu nejsilnějšímu z celé autorovy tvorby, veřejnosti již představit nestihl, a ta zůstala až do šedesátých let 20. století neznámá.[15]

Dílčí závěr

Několikrát bylo jméno a dílo V. Preissiga doma (po)zapomenuto. Jeho první pražská výstava po pětiletém návratu z Paříže, konaná v roce 1907 v Topičově salonu, byla sice periodiky nadšeně komentována, ale současně bylo upozorňováno, že se Preissigovi nedostává zaslouženého uznání a pozornosti. V té souvislosti se objevilo i sousloví „zapadle slavný“.[16] Retrospektivní výstava po návratu z USA u Topiče v roce 1933 je sice přijímána vstřícně, ale on sám v čase šedesátin pociťuje nezájem o své aktuální dílo u umělecké i politické veřejnosti. Obdobně byl v témže roce rozčarován z kritických reakcí odborné veřejnosti na výstavu svých bibliofilií v Uměleckoprůmyslovém muzeu

[13] *Jan Zrzavý vzpomíná na domov, dětství a mladá léta*. Svoboda, Praha 1971, s. 53.
[14] Emil TŮMA – Jindřich HABROVANSKÝ (edd.), *T. G. Masaryk – vůdce legií, 1850-1937*. Československý legionář, Praha 1937.
[15] L. VLČKOVÁ, *Vojtěch Preissig*, s. 202.
[16] Tamtéž, s. 71.

v Praze, tištěných ve Státní tiskárně pro americký trh – byly vnímány jako příliš americké. Od angažmá v Památníku osvobození pak po okupaci Československa Německem vede jeho cesta, cesta manželky i dcery Ireny-Inky jen jedním směrem, a to k podílu na protinacistickém odboji. Preissigovo umělecké konání tak přerostlo za obou válek v občanskou angažovanost pro republiku. Při apatii většinové části národa právě v angažmá pro vlast shledával poslední prostor pro uchování vlastní lidské a občanské důstojnosti. Počátkem čtyřicátých let je zatčen. Umírá v Dachau v roce 1944. V tomto nerovném boji podlehl se ctí.

Poválečný demokratický čas po roce 1945 byl příliš krátký na znovu připomenutí Preissigova jména. Po dalších čtyřicet let byly legie a Preissigova americká zkušenost nežádoucí. Další dějství umělcovy „tragédie" se odehraje s příchodem devadesátých let 20. století. Dlouhodobě „ladem ležící" nadnárodní umělecké dílo, náležející české, americké a světové moderně (od pařížského času slavných litografických počinů až po abstraktní obrazy tvořené v pražském soukromí třicátých let), jehož hodnot si již byla vědoma kunsthistorická a sběratelská veřejnost, bylo – slovy Patrika Šimona – s příchodem 21. století doslova „rozprášeno v aukcích".

Dnes je V. Preissig investiční stálicí s pěti, šesticifernými hodnotami. A právě toto kontrastuje s jeho nedostatečným oceňováním (v mé interpretaci) jako statečného občana. Preissig, osobnost uměleckého světa, bude své postavení jako stálice galerií, sběratelského zájmu a aukčních trhů doma i cizině jen posilovat. Má obava o jeho budoucí osud hrdiny je dána „vratkostí paměti". Doba se proměňuje a s ní i pohledy do dějin a na dějiny. V. Preissig boural rakousko-uherskou monarchii. Byl ve své oběti důsledný a dnes by neobnovoval Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Je se obávat o Preissigův občansky statečný osud a jeho místo v paměti národa.

V. Preissig je jednou z nevýraznějších tváří moderních českých a československých dějin umění a historie propojujících uměleckou a občanskou angažovanost. Dostál svým celoživotním zásadám. Vyššímu principu mravnímu podřizoval tvůrčí poslání grafika, vyššímu principu mravnímu podřídil občanské postoje za cenu života. Je svědectvím skutečnosti, že ti z nejlepších a nejstatečnějších odcházejí rukou nepřátel. Stejnou váhu nutno přiřknout Preissigově tvrdohlavosti a neústupnosti hraničící se sebedestrukcí jak ve výtvarném díle, tak ve společenském angažmá. Ve chvílích, kdy jeho souputníci a kolegové z času první války setrvávají v cizině, jako F. Kupka v Paříži, a nezvažuji návrat do vlasti z důvodů uchování umělecké svobody, V. Preissig se do vlasti vrací – a uměleckou svobodu ztrácí.

Tak jako se nebál v občanském životě, nebál se ani v uměleckém tvoření. Je jedním z průkopníků a tvůrců propojování grafiky a fotografie. A česká fotografická avantgarda je světový pojem! Co zůstává dodnes z Preissigova díla mezi běžnými uživateli, aniž jsou si Preissigova jména vědomi? V roce 1905 připraví pro své děti leporelo Byl jeden domeček (Praha 1905). V roli vícenásobného táty, pro kterého je dům-domeček zhmotněním jistoty jeho blízkých, propojil své výtvarné cítění s lidovým říkadlem. Od tohoto okamžiku se rodí a dodnes žije v českém prostředí až nekonečná řada dětských leporel. Na prvopočátku hledej V. Preissiga a vydavatelství Dědictví Komenského.

Zpět k válečným náborovým tiskům.[17] Preissigova plakátová tvorba z Bostonu, jako „zbraň hromadné komunikace", je srovnatelná se zjevením fenoménu moderního plakátu

[17] Srovnej: James AULICH, *Válečné plakáty. Zbraně hromadné komunikace*. Naše vojsko, Praha 2009; Milan HLAVAČKA – Sixtus BOLOM-KOTARI – Patrik ŠIMON, *V zákopech mysli. Život,*

v Paříži v poslední dekádě 19. století. Ten je provázán se jménem Henriho de Toulouse-Lautreca (1864 až 1901). A tyto litografické plakáty viděl V. Preissig v době svého pařížského pobytu, tak jako zažil i samotného mistra. Pro dobový umělecký kontext dodejme, že Preissigovy práce jsou charakteristické výtvarnou čistotou, purismem a minimalismem, to vše inspirováno módním japonismem. Ten ovládl evropské, francouzské a i české umění posledních dekád 19. století a stává se součástí Preissigova uměleckého výrazu.[18]

Nadčasovým počinem Preissigova vkladu české a světové kultuře mimo jiné zůstává jeho typografie. Je autorem jediného původního českého typografického písma založeného na kubistické formě. Konečná podoba abecedy nese vročení 1923. V tom čase je v USA. Písmo bylo odlito v Československu zásluhou Karla Dyrynka ve Státní tiskárně v Praze o dva roky později. Státní tiskárna užila toto písmo jako prvá. Preissigova antikva byla a je vyhrazena slavnostním tiskům.[19]

V turbulentním 20. století i počínajícím 21. století obstojí V. Preissig před kritérií lidským, profesními i uměleckými. Jeho generace kladla morální rozměr výše než zisk a slávu a etickému principu podřídila i vlastní oběť. Jaký to rozdíl od dnů dnešní české společnosti!

víra a umění na prahu Velké války. Historický ústav, Praha 2014; Pavel ŠMIDRKAL, *Munice domácí fronty. Angloamerický plakát z první světové války*. Nová tiskárna, Pelhřimov 2016.

[18] Markéta HÁNOVÁ, *Japonismus ve výtvarném umění v Čechách*. Národní galerie v Praze, Praha 2010.

[19] Otakar KARLAS, *Typografická písma Vojtěcha Preissiga*. Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, Praha 2009.

GEOGRAFOVÉ VE SLUŽBÁCH MEZIVÁLEČNÉ ARMÁDY: ANTONÍN BASL A JIŘÍ ČERMÁK

Když na přelomu let 1918 a 1919 v ustavované československé armádě vznikal Vojenský zeměpisný ústav, jeho první kádry, včetně dlouholetého velitele gen. Karla Rausche (1876 až 1954), byly převzaty z řad dosavadního vídeňského ústavu stejného zaměření. Nicméně se předpokládalo, že bude doplněn z řad legionářů, mezi nimiž také bylo několik specialistů v oboru geografie. Dva z nich, shodou okolností před válkou považovaní za velké talenty české geografie, se nejenže v rámci ústavu uplatnili, ale postupně se dostali až do jeho samotného čela. Byli to pozdější generál Antonín Basl (1889 až 1937) a pozdější plukovník Jiří Čermák (1884 až 1955).

Antonín Basl[1] se narodil 1. února 1889 na Královských Vinohradech, nyní součásti Prahy, a to v domě čp. 298, nynější Bruselské ulici číslo 4; v matrice[2] byl zapsán pod jménem Antonín, i když pohlaví bylo, evidentním omylem, vyplněno jako ženské. Jeho otec Josef Basl (1865 až 1913), rodák ze Starého Plzence, byl středoškolským profesorem, matka Marie rozená Jelínková byla původem právě z Vinohrad. Pokřtěn byl ve vinohradském římskokatolickém kostele sv. Ludmily. Mladší bratr Josef (nar. 1894) na pražské univerzitě vystudoval práva, zřejmě s válečným přerušením, neb doktorát dostal až roku 1922.

Pod otcovým vlivem se již záhy přiklonil k zeměpisu, a po maturitě na vinohradském státním gymnáziu (1907) studoval geografii a historii na filozofické fakultě české univerzity v Praze, kde byl zejména žákem tehdejšího mimořádného profesora a přednosty ústavu Václava Švambery. Nějakou dobu působil na geografickém ústavu jako asistent a spolu s V. Švamberou také zpracoval dvě zásadní práce bibliografického rázu, *Bibliografie české literatury geografické v l. 1906 a 1907* (1911) a *Bibliografie české literatury geografické v l. 1908, 1909 a 1910* (1912). Již jako student se také podílel na Švamberových měřeních šumavských jezer a současně také s otcem spolupracoval na *Velkém illustrovaném zeměpise všech dílů světa*, tehdy populárním, ač, jak bylo už dobovou kritikou zmiňováno, faktograficky ne zcela spolehlivém díle.

[1] Literatura o něm: *Biografický slovník českých zemí 3*. Libri, Praha 2005, s. 265 (autor hesla Pavel Vlašímský); *Vojenský zeměpisný ústav (historie, tradice a odkaz)*. AVIS, Praha 2004, s. 119 a passim; Jiří MARTÍNEK, *Geografové v českých zemích 1800-1945 (biografický slovník).* Historický ústav, Praha 2008 (vyšlo 2009), s. 38; *Historie Geografické služby AČR 1918-2008*. MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, Praha 2008, s. 166; Alex MASKALÍK, *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*, HWSK, Banská Bystrica 2012, s. 93.

[2] Archiv hlavního města Prahy, f. matrika narozených římskokatolického farního úřadu Královské Vinohrady (sv. Ludmila), signatura (sign.) VIN N3 1887-89, s. 239.

Studia A. Basl zakončil v únoru 1912 získáním doktorátu filozofie, a to na základě disertační práce *Průsmyky šumavské*; hlavní rigoróza složil (26. ledna) z geografie a geologie, vedlejší pak (3. února) z filozofie.[3] Pedagogické „praxe“ (zkušební rok) absolvoval v letech 1912 až 1913 u klasika české didaktiky zeměpisu a známého autora školních i jiných atlasů Františka Macháta v Praze v Žitné ulici, krátce před válkou nastoupil jako profesor na reálku v Turnově. V letech 1913 až 1914 sloužil jako jednoroční dobrovolník v rakousko-uherské armádě a absolvoval kurz pro důstojníky v záloze.

Za první světové války A. Basl narukoval k píseckému pluku 11 a dne 12. prosince 1914 byl jako velitel roty pěšího pluku 11 u Bělehradu zajat; to pak ovšem zcela změnilo jeho životaběh. Po pobytu v zajateckém táboře pro důstojníky v Niši (jako aktivní sokol a vlastenec se snažil vstoupit do srbské armády, proto byl v Rakousku prohlášen za velezrádce a byl mu tu zabaven majetek) a ústupu přes Albánii se dostal do zajateckého tábora v Itálii, kde po internaci na ostrově Asinara a v Padule se vrátil k bojové činnosti (1916). V italských službách působil napřed u pracovního praporu, pak jako rozvědčík italské 4. armády v masivu Brenta a Monte Grappa, přičemž dosáhl hodnosti poručíka; od dubna 1918 byl velitelem pěší čety 31. střeleckého pluku československých legií, jako velitel 1. praporu 39. střeleckého pluku zasáhl v říjnu 1918 do bojů na Piavě. Legionářskou kariéru ukončil v hodnosti kapitána.

Po návratu do ČSR v armádě zůstal (přemýšlel o odchodu do civilu – profesor geografie na pražské univerzitě, Viktor Dvorský, ho dokonce vybízel k habilitaci –, ale kolegové v armádě ho, kvůli nedostatku kádrů, „přesvědčili“) a na jaře 1919 v čele 1. praporu 39. střeleckého pluku velel obraně Komárna před maďarskými vojsky. V hodnosti majora tehdy 30. dubna a 1. května 1919 ubránil město proti cca 2000 útočníkům a zahnal je zpět za Dunaj, přičemž Maďaři přišli o cca 400 padlých, zatímco československé ztráty byly jen 17 padlých a 22 raněných. S odstupem tyto události popsal v pamětním spise.[4]

Koncem téhož roku byl přidělen k hlavnímu štábu. Následně studoval Vysokou školu válečnou (1921 a 1922) a prošel různými velitelskými funkcemi v československé armádě, mj. přednosta mírové skupiny 1. oddělení hlavního štábu, velitel pluku v Berouně (1927), od října 1927 do listopadu 1930 pak působil ve funkci přednosty 5. školského a výcvikového oddělení Hlavního štábu branné moci. V letech 1930 až 1932 byl velitelem 24. pěšího pluku ve Znojmě, načas ale tuto funkci přerušil, když v letech 1931 a 1932 absolvoval kurz pro vyšší velitele.

Počátkem třicátých let ale ještě jednou změnil působiště a od bojových jednotek se přesunul, jako vystudovaný geograf, k jiné složce armády, do Vojenského zeměpisného ústavu. Spolupracoval na vytváření českého zeměpisného názvosloví a aktivně se účastnil práce Vojenského vědeckého ústavu (knihovní komise, redaktor, respektive člen redakční rady *Vojenských rozhledů*), České národní rady badatelské i Československé společnosti zeměpisné (od roku 1935 člen výboru). Od 30. září 1932 byl ve Vojenském zeměpisném ústavu zástupcem velitele a od 1. dubna 1934 (po odchodu brig. gen. K. Rausche do výslužby) jeho velitelem, v únoru 1935 byl povýšen na brigádního generála, ale již nedlouho poté po náhlé, krátké srdeční nemoci dne 4. dubna 1937 v Praze zemřel

[3] Archiv Univerzity Karlovy, f. Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo (inv. č.) 3 – Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity III., s. 1192.
[4] Antonín BASL, *K desátému výročí bojů na Slovensku (Bitva u Komárna)*. Legie, Praha 1929. K událostem naposledy viz: *Legionářský směr – Slovenský speciál*, 2019, s. 30-31, 81.

(z funkce odstoupil krátce před smrtí, 23. března 1937).[5] Podle Čermákova nekrologu byl pohřben v Památníku osvobození na Žižkově; dnes jsou ale jeho ostatky v samostatném hrobě na pražském vinohradském hřbitově, nedaleko od vchodu.

A. Basl se zřejmě po první světové válce oženil, manželka se jmenovala Růžena; bydlel na Vinohradech, Polská ulice 34 (jde o dnešní ulici Jana Masaryka; současná Polská, v téže čtvrti, nesla tehdy jméno Nerudova).[6] Byl nositelem řady československých, ale i italských (Řád italské koruny, IV. třída, 1920), srbských (Řád bílého orla III. třídy, 1930) a rumunských (Řád Rumunské hvězdy, III. třída, 1935).

Baslovým nástupcem v čele Vojenského zeměpisného ústavu se stal Jiří Čermák (1884 až 1955).[7] Narodil se 12. ledna 1884 v Praze jako syn úředníka pražské univerzitní knihovny a literáta Bohuslava Čermáka (1846 až 1899) a Marie rozené Tintěrové;[8] kmotrem mu byl známý pražský uzenář Emmanuel Uggè. Pocházel z Kampy (U Sovových mlýnů 543/9), ale od roku 1889 žil s rodiči na Smíchově. Už v mládí mu učarovaly hory a spolu s řadou významných turistů – Karlem Chodounským (starším i mladším), Karlem Hlavou, Bohuslavem Frantou, bratrancem Viktorem Dvorským a dalšími – podnikal cesty do evropských pohoří, hlavně do Julských Alp, kde uskutečnil řadu průzkumů a horolezeckých túr. Ze slovinských hor J. Čermáka zajímaly zejména masiv Triglavu (několik prvovýstupů) a Razoru. Záhy se stal také aktivním členem spolku Slovensko Planinsko društvo, respektive jeho pražské pobočky.[9] Podílel se (spolu s V. Dvorským) nejen na většině výstupů i na trénincích na skalách v pražské Šárce, ale i na vydávání *Alpského věstníku,* spolupracoval také na průvodcích *Slovinské Alpy* (1910) a *Moře Adriatické* (1911). Cestoval také po Dalmácii, Černé Hoře, ještě před začátkem Velké války navštívil i Albánii; v roce 1913 plánoval spolu s geografy V. Dvorským a Jiřím V. Danešem a srbským profesorem Jovanem Cvijićem i cestu do nově připojených oblastí jižního Srbska (dnešní Kosovo a Severní Makedonie), ale z toho nakonec sešlo, čehož ještě po letech J. Čermák litoval.[10] Z hor pak publikoval celou řadu kratších i delších textů, *Hory* (1907, spoluautor), *Albánské a černohorské obrázky* (s V. Dvorským, 1913) či *Člověk a hory* (1923).

---

[5] Nekrology zpracovali: Karel HLÁVKA, *Brig. gen. PhDr. Antonín Basl*. Sborník Československé společnosti zeměpisné 1937, s. 51-53; Jiří ČERMÁK, *Za brigádním generálem dr. Antonínem Baslem.* Vojenské rozhledy 1937, č. 4, s. 377-379.

[6] V[alerij]. S[ergejevič]. VILINSKÝ, *Pražský adresář 1937-1938. Všeobecný, obchodní, živnostenský, průmyslový, majitelů domů*. Státní tiskárna, Praha 1937, s. 38. Bratr v něm uveden není.

[7] Z literatury o něm: Josef STĚHULE, *Dr. Jiří Čermák – šedesátník*. Sborník Československé společnosti zeměpisné 1945, s. 83-87 (se seznamem prací); František VITÁSEK, *Sedmdesát let Jiřího Čermáka*. Sborník Československé společnosti zeměpisné 1954, s. 65-70; Josef KUNSKÝ, *Jiří Čermák sedmdesátníkem*. Kartografický přehled 1954, s. 38-41; J. MARTÍNEK – Miloslav MARTÍNEK, *Kdo byl kdo – naši cestovatelé a geografové*. Libri, Praha 1998, s. 88; J. MARTÍNEK, *Geografové v českých zemích 1800-1945*, s. 68-69; *Historie Geografické služby AČR*, s. 166; *Biografický slovník českých zemí 10*. Libri, Praha 2008, s. 598-599 (autor hesla Jiří Martínek).

[8] Její sestra Johanna byla nevlastní matkou jiného významného geografa, V. Dvorského, proto je Čermák (ne úplně přesně) označován za jeho bratrance.

[9] K dějinám českého horolezectví v této době: Martin MAŠÁT, *120 let od založení Českého odboru Slovinského alpského družstva*, 2017 (dostupné elektronicky: https://www.horosvaz.cz/res/archive/229/032374.pdf [citováno k 18. červnu 2019] kde i přehled některých Čermákových výstupů).

[10] J. ČERMÁK, *Za prof. dr. J. V. Danešem. (Daneš jako učitel.)* Sborník Československé společnosti zeměpisné 1928, č. 5-6, s. 185.

Na pražské univerzitě studoval J. Čermák historii a zeměpis, záhy si k nim přibral i geologii (disertační práce *Skupina Razorská*, PhDr. 1907);[11] v letech 1910 až 1911 pokračoval ve studiích na univerzitě v Grenoblu (u geografa Raoula Blancharda a geologa Wilfrieda Kiliana).[12] Po návratu do Čech se stal asistentem na geologickém ústavu pražské univerzity (u profesora Filipa Počty; 1912 až 1913) a připravoval se k habilitaci. V té době jako jeden z prvních prováděl výzkum na klasické lokalitě české geografie, Mladotickém jezeru, o němž napsal článek do *Sborníku České společnosti zeměvědné* 1912,[13] a to ve spolupráci s výše zmíněným klasikem české geografie J. V. Danešem, který při výzkumu pořídil část fotografií. Názorově se hlásil, stejně jako například jeho starší kolega J. V. Daneš, k dílu amerického profesora Williama Morrise Davise, navázal ale též na topograficko-orografické dílo J. Krejčího (st.); blízce spolupracoval též se svým přítelem a vrstevníkem, geologem Radimem Kettnerem. Vedle toho ale zasahoval i do dalších oborů a mj. podnítil archiváře Václava Vojtíška ke zpracování soupisu starých plánů Prahy.[14] Napsal ale i několik textů z dalších oborů geografie, jako byly *Nové názory o tektonice Alp*[15] či *Němci v Přední Asii: dráha Bagdadská v mezinárodní politice* (1911).

V létě 1914 byl J. Čermák jako záložní poručík rakousko-uherské armády povolán na srbskou frontu, kde byl několikrát raněn. Po převelení na ruskou frontu byl zajat (u Tarnopole v Haliči, 1915) a následně vstoupil do československých legií. S nimi absolvoval boje v Dobrudži, důstojnické školení v Bělgorodu, jako důstojník 7. (tatranského) pluku celou sibiřskou anabázi a do vlasti se vrátil přes Kanadu až v červenci 1920.[16] Po návratu do republiky zůstal Čermák v armádě (od roku 1923 plukovník), a to v nově zřízeném Vojenském zeměpisném ústavu (VZÚ): v letech 1925 až 1934 byl přednostou odboru pro popis a statiku válečných jevišť (od roku 1933 popisný odbor), pak od roku 1932 zástupcem velitele ústavu, po onemocnění gen. A. Basla se stal 24. března 1937 jeho velitelem (v hodnosti plukovníka; od roku 1938 byl jeho zástupcem Josef Churavý). Velmi aktivně, v souladu s aktuálními potřebami, si počínal i v krizových událostech tohoto období. Od roku 1926 byl také prezidentem Vojenského vědeckého ústavu, různé funkce vykonával také v České společnosti zeměvědné (ČSZ), Masarykově akademii práce, Československé národní radě badatelské. Významně se rovněž angažoval v otázce standardizace zeměpisného názvosloví ČSR jako člen příslušné komise. Vedle toho se dále věnoval horolezectví, byl mj. místopředsedou spolku Klubu alpistů československých.

Při obsazení republiky v březnu 1939 nařídil likvidaci některých cenných materiálů, aby se nedostaly do rukou nacistů; ve funkci velitele instituce, převedené pod ministerstvo

---

[11] Vyšla i ve *Sborníku České společnosti zeměvědné* 1907, s. 161-192 a 209-228, s rozsáhlou fotografickou přílohou, a poté i jako samostatný svazek v *Knihovně České společnosti zeměvědné.*

[12] Nutno ovšem přiznat, že nic lidského mu nebylo cizí: například v dopise z Curychu (6. června 1911), adresovaném V. Dvorskému, popsal své mnichovskou činnost takto: „[…] zkusil jsem Pschora večer, druhý den v poledne Löwenbräu, odpoledne Hofbräu a večer Spatenbräu […]" a pozorování, zde provedená, shrnul: „[…] V Mnichově, k neobyčejnému mému podivení dostatek pěkných „panen" a silné poprsí, to přece člověk u Němkyň nečeká…". Masarykův ústav a Archiv AV ČR, f. Viktor Dvorský, sign. II D 1 – Dopisy od Jiřího Čermáka.

[13] *Sesutí stráně a hrazené jezero u Mladotic*. Sborník České společnosti zeměvědné 1912, s. 19-23.

[14] Sborník České společnosti zeměvědné 1911, s. 147.

[15] Tamtéž 1908, s. 223-226.

[16] Své boje popsal v řadě brožur: *Věrnost za věrnost: vzpomínky z účasti Čechů v bojích srbské divise v Dobrudži roku 1916*. Vesmír, Karlín 1920 a Vesmír, Praha 1921; *Boje pod Bachmačem a ústup z Ukrajiny r. 1918*. Památník odboje, Praha 1923; *Naši v srbské armádě*. Památník odboje, Praha 1924; *Desáté výročí bojů v Dobrudži*. Legie, Praha 1926.

vnitra, zůstal až do svého zatčení 6. února 1940 (za vinu mu byla dána především skutečnost, že z ústavu zmizelo značné množství map a přístrojů.) Byl postaven před německý vojenský válečný soud v Praze na Hradčanech a v následném procesu (datovaném k 9. dubnu 1940) byl za napomáhání při utajování likvidace materiálu Vojenského zeměpisného ústavu odsouzen k šesti měsíců věznění. Podle nekrologů byl ovšem vězněn až do konce války… Po válce krátce opět vedl VZÚ (4. až 31. května 1945), pak byl ze zdravotních důvodů uvolněn, v roce 1946 odešel do výslužby. Později pracoval v Kabinetu historické geografie ČSAV, z té doby pochází i několik jeho studií z dějin geografie (mj. o J. Wünschovi ve *Sborníku Československé společnosti zeměpisné* 1953). Od roku 1952 stál také v čele zeměpisné komise ČSAV. Byl nositelem celé řady domácích (Československý válečný kříž) i zahraničních (řád sv. Sávy) vyznamenání.

Zemřel v Praze 25. června 1955. Na pohřbu v pražském krematoriu promluvili mj. tehdejší koryfej oboru Josef Pohl-Doberský, dále Karel Hlávka a Zdeněk Hoffmann;[17] pohřben je v rodinném hrobě, mj. se svým otcem, na Olšanech (VI-9a-31). Manželka se jmenovala Blažena; bydlel v Praze XIX., Hanáckého pluku (nynější Buzulucká) 548.[18]

J. Čermák napsal celou řadu prací z různých oborů zeměpisu. Jeho hlavním oborem byla výše zmíněná geomorfologie, zejména Alp a Balkánu; zpracoval ale také *Průměrné nadmořské výšky soudních okresů v Čechách* (1921) a pro vojenské účely *Rozdělení tvarů terénu* (1926). Celou řadu drobnějších prací věnoval vojenskému zeměpisu, dále se věnoval i glaciologii a v menší míře studiu krasu. Pro Machátův *Illustrovaný zeměpis* (1911, 1923 až 1925) napsal některé kapitoly, mj. o východní Evropě, Asii, Austrálii a Oceánii, publikoval i menší studie například ze Sibiře (*Tomsk*)[19]. Podílel se i na zpracování některých historických atlasů, a ačkoli po druhé světové válce už výrazněji nepublikoval,[20] až do smrti též vedl redakční radu *Sborníku Československé společnosti zeměpisné*.

Kromě České republiky je J. Čermák uznáván především ve Slovinsku, kde byl i zařazen do národního biografického slovníku.[21] Mimochodem tam jeho první nekrolog vyšel už v roce 1944…

První světová válka změnila zásadně životy milionů lidí. Mezi nimi byli i dva nadaní zeměpisci, které události zavedly na frontu a pak přes italské, respektive ruské legie až do Vojenského zeměpisného ústavu, jehož se A. Basl a po něm i J. Čermák stali veliteli. Jakkoli v detailech se jejich životní dráha liší, základní data jsou obdobná a lze říct, že oba představují až modelový příklad přechodu nadaného studenta z „generace 1880“[22] do představitele elity meziválečného Československa.

---

[17] Nekrology: *Dr. Jiří Čermák zemřel*. Sborník Československé zeměpisné 1955, s. 238; Radim KETTNER, *Dr Jiří Čermák zemřel*. Časopis pro mineralogii a geologii 1956, s. 85-86.

[18] V. S. VILINSKÝ, *Pražský adresář 1937-1938. Všeobecný, obchodní, živnostenský, průmyslový, majitelů domů*. Státní tiskárna, Praha 1937, s. 147.

[19] Sborník ČSZ 27, 1921, s. 15-22

[20] J. ČERMÁK, *Julské Alpy z velké části opět v Jugoslavii*. Zeměpisný magazín 1947/48, s. 519-521.

[21] Peter MIKŠA – Maja VEHAR, *Čermák, Jiří (1884-1955)* (dostupné elektronicky: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1021410/#novi-slovenski-biografski-leksikon [citováno k 24. září 2019]), zde uvedena i další slovinská literatura.

[22] K jejímu vymezení viz: J. MARTÍNEK, *Geograf a cestovatel Jiří Daneš*. Historický ústav, Praha 2017, s. 93.

CIVILNÍ PROTILETECKÁ OCHRANA V ČSR V LETECH 1929 AŽ 1938

Civilní protiletecká ochrana (CPO) v Československu nebyla osamocenou odpovědí na otázku, jakým způsobem by měli být občané dané země chráněni v případě nadcházejícího válečného konfliktu proti útokům nepřátelského letectva na civilní cíle.[1] S touto myšlenkou se setkáváme v meziválečném období ve všech evropských státech.[2] Od konce první světové války došlo k překotnému rozvoji zbraní[3] a vojenské techniky, zejména letectva,[4] o němž panovaly oprávněné obavy z jeho využití, totiž, že by mohlo mít ve válce rozhodující vliv na výsledek válečného tažení vůbec.[5] „Ze všech vynálezů není ani jednoho, který by tak rozhodně jako letadlo rozšířil válečné nebezpečí na celé obyvatelstvo a kladl otázku: Obrana nebo smrt?“[6] Je nutno konstatovat, že k těmto opatřením na ochranu proti leteckým útokům docházelo v každé zemi dříve či později,

[1] Jedním z prvních teoretiků vzdušné války, kteří byli zastánci náhlého a masivního útoku mohutných svazů bombardovacího letectva, jako nástroje k rychlému zničení vojenského i průmyslového potenciálu a morálky protivníka, byl italský generál Giulio Douhet. Ten je autorem knihy *Nadvláda ve vzduchu* (*Il dominio dell'aria*) z roku 1921, v níž hovoří o tom, že dosažení nadvlády ve vzduchu představuje nezbytnou podmínku vítězství v budoucím válečném konfliktu. Vlastimil GALATÍK (ed.), *Vojenská strategie.* Ministerstvo obrany ČR – Prezentační a informační centrum MO, Praha 2008, s. 71.

[2] V návaznosti na Douhetovy myšlenky byla vyřčena teze, že: „*bombardéry* se *vždy* dostanou k cíli“, kdy autorem zmíněného výroku byl britský premiér Stanley Baldwin. Donald L. MILLER, *Vládcové nebes*. CPress, Brno 2013, s. 40.

[3] Velké obavy panovaly zejména v použití bojových chemických látek, jež byly masově použity během bojů první světové války, a to nejen látek *dráždivých* (arsiny a slzné) jako například adamsit a benzylbromid, *dusivých,* například chloru či fosgenu, ale také látek *leptavých* jako zejména yperitu, lewisitu či *prudce jedovatých* jako kyanovodík, viz titulní přehledová tabulka bojových chemických látek: Lékařský Pracovní sbor, *První pomoc při úrazech a otravách bojovými chemickými látkami*. Nakladatelství První školy protiletecké školy v Olomouci-Lutíně, Olomouc 1938.

[4] Největší obavy panovaly z masového nasazení rychle se rozvíjejícího bombardovacího letectva ve spojitosti se zmíněnými bojovými chemickými látkami, jež by propukly v chemicko-leteckou válku v týlu za použití plynových pum. Ústředí ředitelství Čs. Červeného kříže, *Obrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého a zvláště pro samaritány*. Společnost Československého Červeného kříže v Praze – Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1933, s. 19-20.

[5] Karel PAUL, *CPO. Základy, školení, organisace, současný stav – 1. díl*. Sfinx, Praha 1937, s. 5.

[6] Theodor ANIKIN, *Letectvo a protiletadlová obrana měst.* Československé akciové tiskárny Praha 1935, s. 1.

na československém území pak jejich uzákoněním 11. dubna 1935.[7] Karel Paul tuto situaci v prvním díle své knihy glosoval následovně: „Nebezpečí budoucí letecké války je velmi mnohotvárné a je nutno se zavčas na ně připravit. Nesmíme zapomenout, že je to nebezpečí, které naše obyvatelstvo dosud nepoznalo.“[8] Po nástupu Adolfa Hitlera k moci a zahájení masového zbrojení začala být otázka ochrany obyvatelstva stále naléhavějším tématem a dále eskalovala demonstrací síly nejen válkou v Habeši, ale zejména ve spojitosti s nasazením italského a německého letectva ve španělské občanské válce, během níž byla vybombardována obec Guernica.

V závěru uvedení své kapitoly bych rád dodal, že se v následujících odstavcích zaměřuji na nastínění, nikoliv detailní analýzu civilní protiletecké ochrany ve sledovaném období. Téma totiž není v české a slovenské historiografii reflektováno natolik, jak by si svým významem zasloužilo, čemuž odpovídá i dosavadní míra poznání.

Současný stav bádání

Problematika civilní protiletecké ochrany od svých počátků po kritické předmnichovské období, jež znamenalo milník v podobě přípravy na možný budoucí vojenský konflikt, je v české a slovenské historiografii stále opomíjeným fenoménem, který si zasluhuje hlubšího poznání vzhledem k jejímu významu v dějinném vývoji Československa. V dnešní době se stále setkáváme s absencí práce, jež by celostně reflektovala danou problematiku. K dispozici jsou pouze dílčí přehledy či studie, které navazují mnohdy na celkový rámec vývoje ochrany obyvatelstva, ačkoliv necílí specificky na problematiku CPO. Je nutno konstatovat, že také vznikly absolventské práce, jež reflektují tuto problematiku v návaznosti na válečný vývoj ve spojitosti s tzv. Luftschutzem. Tyto práce však reflektují jen úzce vymezené téma či jen specifické období z tohoto vývoje.

Mezi práce, jež se problematikou CPO i s jejím válečným přesahem na Luftschutz zabývají, je nutno zmínit zejména následující tři jména. Martin Veselý, který je autorem rozsáhlé publikace *Sudetská župa jako protiletecký kryt Říše? (1939-1945)*,[9] pojednávající o problematice Luftschutzu v nacistickém Německu a Sudetské župě, přičemž se v úvodu knihy věnuje problematice CPO. Dalším je Jakub Ošlejšek, jenž zpracoval problematiku civilní protiletecké ochrany a Luftschutzu v Pardubicích v letech 1935 až 1945, a to v rámci své diplomové práce.[10] Posledním je Petr Kozel, který se problematikou CPO i s její návazností na Luftschutz zabývá ve vztahu k Českým Budějovicím.[11]

[7] *Poučení o leteckém nebezpečí a ochraně proti němu*. Nakladatelství Svazu československého důstojnictva „VOK“, Praha 1937, s. 13.
[8] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 9.
[9] Martin VESELÝ. *Sudetská župa jako protiletecký kryt Říše? (1939-1945)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2011.
[10] Jakub OŠLEJŠEK, *Civilní protiletecká ochrana a Luftschutz v Pardubicích v letech 1935-1945*. Diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, Hradec Králové 2015.
[11] Petr KOZEL, *Českobudějovická civilní protiletecká ochrana (CPO) v letech 1935-1938. (1. část)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 2017, č. 3, s. 149-162; TÝŽ, *Českobudějovická civilní protiletecká ochrana (CPO) v letech 1935-1938. (2. část)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 2017, č. 4, s. 207-226.

Prameny ke studiu problematiky civilní protiletecké ochrany

Studium problematiky civilní protiletecké ochrany by nebylo možné bez dostatečné pramenné základny, avšak zejména v přístupu k pramenům se můžeme setkat s problémy spojenými s jejich množstvím a dostupností. Ať již hovoříme o primární literatuře, periodikách či archivních pramenech. Zde přichází na řadu nutnost nejen nad danou problematikou aktivně bádat, avšak také aktivně vyhledávat prameny, případně tyto snahy spojit se sběratelskou činností.[12] Některé z pramenů včetně některých periodik, která budou následně vyjmenována, jsou dostupné například v Knihovně Vojenského historického ústavu Praha,[13] či je možno je dohledat v digitální studovně Ministerstva obrany České republiky (MO ČR).[14]

Nejvýznamnějším pramenem, který je ke studiu problematiky CPO nezbytným, je trojsvazkové dílo *CPO*, které vyšlo v letech 1937 a 1938 a jehož autorem je Karel Paul, který byl představeným kanceláře CPO Prahy. Díly jsou následující; *CPO. Základy, školení, organisace, současný stav* (1937); *CPO. Služba požární, asanační, samaritská* (1937); a *CPO. Služby CPO a jejich výcvik, problémy CPO* (1938). Dalšími cennými publikacemi jsou poté kupříkladu *Letecké nebezpečí a obrana obyvatelstva*[15] či *Protiletecká ochrana obyvatelstva a podniků* (obrázek č. 1).[16]

Pokud hovoříme o další primární literatuře, jedná se o rozmanité množství a druhy příruček, brožur, předpisů, pokynů či směrnic. Některé ze zmíněných jsou například příručky a brožury *Chemicko-letecká válka a ochrana obyvatelstva*,[17] *Pokyny na ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*,[18] *Jsi připraven? Lidová příručka na ochranu proti leteckým útokům*,[19] *Ochrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého*[20] či *Poučení o leteckém nebezpečí o ochraně proti němu*.[21] Dále se jedná o edici *Příručky*

[12] Autor se aktivně zabývá sběratelskou činností ve spojitosti s problematikou CPO a poté její návazností na Luftschutz. Vyjmenované prameny ke studiu problematiky CPO pochází z archivu autora.

[13] Primární literatura a periodika spojená s problematikou viz katalog knihovny pod hesly CPO, civilní protiletecká ochrana aj.: https://vhupraha.kpsys.cz/search?type=global&q=cpo [citováno k 5. červenci 2019].

[14] K dohledání prameny pod hesly CPO, civilní protiletecká ochrana aj.: https://kramerius.army.cz/search/ [citováno k 5. červenci 2019].

[15] Paul VAUTHIER, *Letecké nebezpečí a obrana obyvatelstva*. Šolc a Šimáček, Praha 1933.

[16] Jan ZELINGER, *Protiletecká ochrana obyvatelstva a podniků*. Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1937.

[17] Za zmínku stojí zejména tato brožura vydaná již v roce 1933, dva roky před oficiálním vznikem CPO: Milan ŠIMÁK, *Chemicko-letecká válka a ochrana obyvatelstva*. Josef Wurm, Praha 1933.

[18] Florián ŠPIČÁK – Ladislav HES, *Pokyny na ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*. Národní knihtiskárna Kramář a Procházka, Olomouc 1934.

[19] Rudolf REGENTÍK, *Jsi připraven? Lidová příručka na ochranu proti leteckým útokům*. MVOO v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec 1935.

[20] Alois VONDRÁŠEK, *Ochrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého, zvl. pro samaritány a dobrovolné sestry Čs. Červeného kříže.* Společnost Československého Červeného kříže v Praze a Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1936.

[21] Ministerstvo vnitra, *Poučení o leteckém nebezpečí*.

pro výcvik CPO[22] s tituly jako například *Plynová maska*,[23] *Asanace lidí a zvířat od bojových chemických látek*,[24] *Bakteriová válka*[25] či *Organisace zdravotní služby civilní protiletecké ochrany*.[26] Nutno je ještě zmínit pokyny a směrnice, zejména *Pokyny pro členy domovních hlídek*[27] anebo *ŽPO-1. Železniční protiletecká ochrana*.[28]

Samostatnou kategorií pramenů jsou periodika, jež byla dvojího charakteru. Jednak vycházela pro specifické potřeby CPO, branné výchovy a hasičů, jednak představovala informační tituly, ve kterých se objevovaly články popisující problematiku nebo pravidelná cvičení CPO. Mezi periodika, která vycházela pro specifické potřeby CPO patřil zejména měsíčník *Obrana obyvatelstva. Ústřední orgán pro obranu a ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*[29] a týdeník *Tisková služba protiletecké ochrany*.[30] Dalším byl čtrnáctideník *Hasičská ochrana. Odborný list hasičský*.[31] Periodikem na pomezí odborného a populárně naučného byl měsíčník *Vojenský svět. List věnovaný branné výchově v ČSR*.[32] Mezi zpravodajské týdeníky pak lze zařadit mj. *Pestrý týden*, jenž vycházel v Praze.[33]

Část zmíněných pramenů sloužila jako literatura odborná, určená pro specifické služby CPO, zároveň literatura vzdělávací i osvětová, dostupná pro všechny občany státu. Literatura vzdělávací i osvětová byla určena dospělé populaci stejnou měrou jako dětem školou povinným. V této spojitosti se setkáváme s popularizačním dílkem pro dorost *Braňme svou vlast. Poučení o civilní protiletecké obraně s obrázky E. Poledníka* z edice

---

[22] Jednalo se o specializované příručky určené pro rozmanité specifické služby CPO jako například asanační, samaritská aj., které byly vydávány nákladem První školy protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně od roku 1936 a schváleny Lékařským Pracovním sborem, Olomouc-Lutín.

[23] Lékařský Pracovní sbor, *Příručky pro výcvik CPO*. *Plynová maska, svazek č. 1*. První škola protiletecké ochrany v Lutíně, Olomouc 1938.

[24] Vojtěch HUBÁČEK, *Asanace lidí a zvířat od bojových chemických látek*. Nakladatelství Školy protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Olomouc 1938.

[25] Václav TOMÁŠEK, *Bakteriová válka*. Škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Brno 1938.

[26]Josef ROČEK, *Organisace zdravotní služby civilní protiletecké ochrany*. Škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Brno 1938.

[27]Pokyny sestaveny pro město Rokycany: Karel RABA, *Pokyny pro členy domovních hlídek*. Rada města Rokycan, Rokycany 1938.

[28] *ŽPO-1, Železniční protiletecká ochrana. Organisace služeb*. Ministerstvo železnic, Praha 1936.

[29] Majitelem a vydavatelem byl „VOK" knihkupectví a nakladatelství Svazu čs. důstojnictva v Praze II., nám. Petra Osvoboditele, Štefánikův dům. Vedoucím a odpovědným redaktorem byl J. Alexander. Za zmínku stojí zajímavost, že předplatné platilo nejen pro Československo, ale i Jugoslávii, Polsko a Rakousko.

[30] Tisková služba protiletecké ochrany vycházel vždy ve čtvrtek se zprávami Školy protiletecké ochrany a Lékařského pracovního sboru Olomouci-Lutíně. Vedoucím a odpovědným redaktorem byl Lubomír Chalupa.

[31] Majitelem, vydavatelem a nakladatelem byla Moravská zemská jednota hasičská s redakcí a administrací v Brně.

[32] Vojenský svět vycházel vlastním nákladem, tiskem Lidových knihtiskáren Ant. Němce a spol. v Praze II., kdy se v číslech objevovaly rubriky jako: válka a vojenská politika, brannost, válečná technika, výcvik, z cizích armád, z dějin, beletrie či různé. Informace o CPO pod názvem *Protiletecká abeceda* spolu s články o brannosti byly vedeny v rubrice brannost.

[33] Například v ročníku XI. z roku 1936 je již možno v čísle 1 ze 4. ledna spatřit celostránkový článek s názvem: *Pasivní obrana civilního obyvatelstva proti leteckým útokům* či v čísle 48 ze dne 28. listopadu několika stránkovou reportáž z cvičení CPO v Praze s titulky: *Z posledního leteckého útoku na Prahu* a *Praha v obraně proti leteckému útoku*.

Knihovnička mládí[34] či periodikem *Knižnice československé mládeže. Obrana vlasti* se svazkem č. 7 *O protiletadlové obraně*.[35] Obsahem příruček, brožur a periodik byly vedle nezbytných informací také inzerce[36] nabízející osobní ochranné prostředky, výstroj a výzbroj různého druhu produkované firmami Fatra, Tatra, Chema aj. (obrázek č. 2).

Poslední kategorií jsou archivy a archivní prameny, u nichž je nutno bádání směřovat do archivů státních, specializovaných či soukromých archivů sběratelů. V případě archivů státních se ve většině případů nesetkáváme se specializovanými fondy zaměřenými na problematiku CPO. Z toho vyplývá nutnost zkoumat především fondy veřejné správy, kdy se například ve Státním okresním archivu (SOkA) Plzeň-sever se sídlem v Plasích setkáváme s prameny k CPO ve fondu Okresní úřad Kralovice.[37] Výjimku lze poté spatřit v Archivu města Plzně, kde se nachází fond Civilní protiletecká obrana Plzeň. V případě Vojenského ústředního archivu-Vojenského historického archivu je poté nutno se zaměřit na fondy ministerstva národní obrany (MNO) a Hlavního štábu (HŠ), a to oddělení branné výchovy a 1. a 3. oddělení, Vojenskou kancelář prezidenta republiky (VKPR), velitelství I. sboru a velitelství 1. divize. Poslední možností jsou soukromé archivy sběratelů jako například pozůstalost škpt. děl. v záloze Ing. Metoděje Matušky, stavitele a okresního velitele CPO v Bystřici pod Hostýnem.[38]

Letecká válka a bombardovací letectvo

Letecké síly, jak historie ukázala, jsou prostředkem, jehož cílem je nejen ovládnout vzdušný prostor, ale také jej zároveň využít k rozpoutání teroru vůči zázemí protivníka, narušovat jeho infrastrukturu a v konečné fázi vést k jeho kapitulaci či totálnímu zničení. Silné letectvo[39] tedy mělo mít rozhodující vliv na výsledek válečného tažení již v jeho počátcích, kdy mělo provést náhlý drtivý útok, přičemž cílem bylo přímé zasažení a zničení protivníka mohutnými leteckými útoky. Koneckonců již v průběhu první světové války bylo útočeno velkými skupinami o 50 až 70 letounech. Překotný vývoj letectva znamenal v meziválečném období nárůst rychlosti letadel, stoupavosti, doletu a zejména nosnosti. Nálety bombardérů lze dělit na denní a noční, přičemž denní probíhaly v semknutých rojích a skupinách o větším počtu letadel na pevné cíle strategického významu, zatímco noční nálety byly prováděny jednotlivými letadly v řetězu za sebou letícími na rozlehlé cíle. Ke způsobení co největších škod měly sloužit kombinované útoky o několika druzích leteckých pum, kdy ve formaci nejníže a jako poslední bombardéry s náložemi trhavými (tříštivými), před nimi výše s pumami zápalnými

[34] Viz: Čeněk CHAROUS, *Braňme svou vlast. Poučení o civilní protiletecké obraně s obrázky E. Poledníka*. Josef Hokr, Praha 1938.
[35] Periodikum bylo realizováno a prováděno za pomocí programu výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935 ve spolupráci s vojenskými odborníky. Jan ROSENBAUM, *O protiletadlové obraně*. Antonín Dědourek, Třebechovice pod Orebem 1937.
[36] Inzerce byla v primární literatuře vedena všude, a to zejména jako část obchodně-informační sloužící odborníkům i širší veřejnosti. T. ANIKIN, *Letectvo,* s. 131.
[37] Setkáváme se s problémem výskytu malého množství pramenů, a to díky snahám německé okupační správy v období okupace o shromažďování a následné ničení spisů československé civilní správy.
[38] Zmíněná pozůstalost *škpt. děl. v záloze Ing. Metoděje Matušky* se nachází v archivu autora.
[39] Obecně jsou rozlišovány tři druhy letounů: zpravodajské, bombardovací a stíhací.

a nejvýše a jako první bombardéry s pumami plynovými, jejichž obsahem jsou bojové chemické látky.[40]

Vzhledem k nebezpečí, jež bylo od letectva možno očekávat, bylo zapotřebí se jeho účinkům vyvarovat, a to pomocí silné *vojenské obrany* a účelně vybudované *civilní protiletecké ochrany*. Jen v případě správné součinnosti bylo možno čelit nepřátelským útokům (obrázek č. 3).[41]

Obrana proti letadlům

Již bylo zmíněno, že je nezbytné rozlišovat pojmy *obrana*[42] a *ochrana*,[43] přičemž vojenská obrana protiletecká či obrana proti letadlům (OPL) příslušela zejména vojenským útvarům. Jejím úkolem bylo bojovat proti útočícím letounům, ničit je a zabraňovat jim tak v útocích na zázemí či útokům zamezit úplně. „Podle stupně její vyspělosti a síly projeví se účinky nepřátelských leteckých útoků.“[44] Za nejvýznamnější prostředek OPL, dle vojenských odborníků, zmíněno v *Rukověti branné výchovy, vyššího stupně,* je považováno stíhací letectvo. Platí zde, že silné letectvo je nejlepším a jediným vhodným zajištěním proti nepřátelským náletům. Je vhodné jej využít k preventivnímu útoku ještě před započetím nepřátelského. Letectvo není a ani nemůže být jediným prostředkem OPL, jelikož je omezováno faktory, jako nepřízeň počasí či převaha nepřátelského letectva na obloze, a je proto nutno jej doplnit a podporovat i jinými prostředky OPL. Ve spojitosti s nimi hovoříme o *aktivní* OPL a *pasivní* OPL.[45]

Aktivní OPL byly prostředky sloužící k ničení nepřátelského letectva, kdy se jednalo o nejdůležitější složku celé OPL.[46] Tyto prostředky podléhaly zásadně vojsku, přičemž to byly prostředky působící ze země (kulomety a děla), *pozemní* OPL anebo *protivzdušné* OPL, které podléhaly letectvu. Vojenská OPL se týkala armád operujících v poli neboli *armádní* OPL a zároveň v důležitých místech v zápolí nezbytných během průběhu války

[40] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 9-18.
[41] Autor upozorňuje na důležitost obranné a ochranné složky, kdy všechny státy věnují jejímu vybudování největší pozornost a vynakládají na tuto problematiku rozsáhlé finanční prostředky. Tamtéž, s. 18.
[42] Dle *Rukověti branné výchovy* (schváleno MNO) je obrana proti letectvu zmíněna jednak jako *obrana aktivní* (probíhá v poli i zápolí), tak i *pasivní*, neboli *ochrana* (skrývání se před leteckými pozorovateli). *Rukověti branné výchovy*. *Rukověť branné výchovy, nižší stupeň*. Vojenský ústav vědecký, Praha 1937, s. 226.
[43] Problematika OPL je známa na našem území již z dob první světové války, kdy v roce 1915 došlo k vypracování plánu *pro OPL zápolí* v Rakousko-Uhersku, a to dle *OPL zápolí* v Německu. První nařízení, které se týkalo *OPL zápolí*, byla vydána v červenci 1916 a obsahovala směrnice pro zřízení pozorovací a hlásné služby ve spojitosti s podobnou službou u armády v poli. Dále bylo nařízeno vytvoření aktivní OPL a 29. listopadu 1916 došlo k přípravám OPL civilního obyvatelstva. Poprvé zde byla zmíněna nezbytnost spolupráce vojenských, státních a místních orgánů při organizování OPL civilního obyvatelstva. J. J., *Zápolní obrana proti letadlům v Rakousku-Uhersku za války 1914-1918*. Vojenské rozhledy 1933, č. 5, s. 990-992.
[44] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 43.
[45] *Rukověti branné výchovy*. *Rukověť branné výchovy, vyšší stupeň*. Vědecký ústav vojenský, Praha 1936, s. 167-168.
[46] Aby byla *aktivní* OPL účinná, je nezbytný dostatečný počet jejích prostředků, jejich důkladné technické využití, vhodná organizace a zejména harmonická kombinace všech těchto prostředků během jejich nasazení. *Rukověti branné výchovy… vyšší stupeň*, s. 170.

(výrobní střediska všech druhů, střediska zásobovací, komunikační, administrativní aj.), tzv. *teritoriální* OPL.[47]

Nepřátelské nálety měly být očekávány zejména v noci, kdy měl protivník využít přirozené ochrany tmy. V tomto případě byly dosavadní *aktivní prostředky* doplněny zvláštními pomocnými prostředky, jakými byly *světlomety proti letadlům*, kterým pomáhaly speciální *naslouchací přístroje*. Tyto přístroje vyhledávaly nepřátelská letadla pomocí zvuku a určovaly světlometům směr, ve kterém lze letadlo zachytit. Díky této součinnosti bylo možno využít k palbě prostředků dělostřelectva a kulometů proti letadlům. Dále bylo možno v součinnosti se světlomety využít *noční stíhací letouny*, přičemž byl nezbytný dokonalý výcvik a spolupráce všech složek *aktivní* OPL, neboť právě to mělo rozhodovat o její účinnosti.[48]

Aktivní prostředky OPL nemohly být vzhledem k jejich nedostačujícímu množství vynaloženy na úplnou ochranu veškerých důležitých míst. Z tohoto důvodu vzniklo *pasivní* OPL, které bylo organizováno nejen vojskem samotným či společně s obyvatelstvem, ale zejména samotným obyvatelstvem, přičemž mluvíme o OPL *vojenské, smíšené* a *civilní*. Tyto prostředky byly početnější a obsáhlejší než *aktivní* OPL, neměly přímého ničivého účinku a doplňovaly prostředky aktivní, kdy znesnadňovaly či znemožňovaly letectvu útočit. Pasivní prostředky OPL se používaly ve spolupráci s aktivními, kde byla nezbytná dokonalá součinnost, avšak i v místech absence *aktivní* OPL samostatně.[49] Toto zahrnovalo snahy chránit se i jinými způsoby, například odvracet pozornost od cílů, maskovat je, překážet letci v cestě na cíl, nenechat se leteckým útokem překvapit, naopak zavčas na útok upozornit,[50] připravit se na něj a zároveň zmírnit případné účinky útoků (hasičstvo, lékařská opatření, úkryty aj.).[51] Mezi výhradně *pasivní* OPL *vojenské* povahy řadíme například ochranné balony či balonové uzávěry,[52] hlásnou službu či orientační službu.[53]

Hlásná služba měla za úkol sledovat činnost nepřátelského letectva a upozornit na ni včas armádu a jiné složky. Státní území bylo rozděleno na několik *oblastí hlásné služby*, v jejichž čele stála *ústředna hlásné služby*. Pro celý stát pak fungovala *hlavní ústředna hlásné služby*. Jednotlivé oblasti hlásné služby se dělily na *úseky hlásné služby* s *poplachovými stanicemi* v čele. Každý úsek hlásné služby měl několik *podúseků* a v nich byly jednotlivé *hlásky*, jako základní buňky celé hlásné služby. Hlásky[54] měly hlásit veškerou leteckou činnost, kterou pozorovaly ze svého stanoviště, neprodleně příslušné poplachové stanici. Spojení hlásek s poplachovými strážemi bylo prováděno telefonicky

[47] Tamtéž, s. 173.
[48] Tamtéž, s. 168-175.
[49] Nezbytná je dokonalá organizace a účelná spolupráce všech prostředků. Při spolupráci s aktivní OPL se nesmí navzájem rušit. Tamtéž, s. 175.
[50] bylo zapotřebí se vyvarovat náhlého poplachu a následné panice.
[51] Tamtéž, s. 168.
[52] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 46.
[53] Jednalo se o *vojenskou OPL*, speciálně vycvičené skupiny, jejichž úkolem bylo upozornit vlastní letectvo ve vzduchu na blížícího nepřátelská letadla. Služba byla ve styku s letectvem pomocí přímého radiotelefonního (radiotelegrafního) spojení či opticky pomocí zvláštních orientačních terčů skládajících se z terčů vyznačovacích a signalizačních. *Rukověti branné výchovy*. *Rukověť, vyšší stupeň*, s. 180-181.
[54] Měly být rozmístěny blízko sebe tak, aby byla vyloučena možnost přeletu letounu, jenž by zůstal nezpozorován. Důležité průmyslové podniky si zřizovaly vlastní hlídky hlásné služby. K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 47.

nebo automaticky, avšak k zajištění hlášení bylo použito několikerého spojení. Hlásky podávaly různá hlášení, vždy však údaje, kde hláska nepřátelské letadlo pozoruje (směr pozorování) a kam letadlo letí (směr letu). Údaje se zjišťovaly zejména na zvláštním pozorovacím stolku a hlásily se poplachové stanice čísly. Při automatickém hlášení, které bylo nejrychlejším způsobem dodávání informací, pozorovaly hlásky letadlo obdobně, avšak hlášení se dodávalo pomocí kontaktů elektrického vedení přímo na poplachovou stanici. Poplachové stanice shromažďovaly hlášení svých podřízených hlásek, vyhodnocovaly je a podávaly hlášení. Ta byla buď *okamžitá*, která byla podána všem, či *periodická,* sloužící jako předpoklad další nepřátelské činnosti, jež byla určena pro vyšší vojenská velitelství a aktivní prostředky OPL formou statistických tabulek, přehledů a diagramů. Poplachová stanice mohla za daných okolností konat i službu orientační. Ústředny hlásné služby pracovaly jako poplachové stranice, vyhodnocovaly došlá hlášení od podřízených poplachových stranic i od sousedních ústředen hlásné služby, vedly evidenci a statistiku o letecké činnosti v celé své oblasti a staraly se o rozhlášení leteckého poplachu v příslušných úsecích. Hlavní ústředna hlásné služby je sběrnou všech došlých hlášení od podřízených ústředen hlásné služby a funguje přímo u hlavního velitelství.[55]

Další byly prostředky povahy vojenské i civilní, mezi které se řadilo zastírání, klamání, poplachová služba a pozorování či ostatní opatření,[56] která byla organizována dle daných okolností buď vojskem i obyvatelstvem společně či pouze obyvatelstvem.[57] *Zastírání* mělo za úkol nepřátelskému letci bránit v orientaci a veškerém pozorování, tudíž skrýt a utajit před ním veškeré důležité objekty. Podle povahy použitých prostředků pak rozeznáváme *zastírání přirozené*, pomocí prostředků daných přírodou (terén, lesy a porost, mlha, noc) a *zastírání umělé*, pomocí umělých opatření, která chráněný objekt přizpůsobí okolí a zbaví jej nápadnosti (zastírací plachty, sítě, umělé stromy a křoviny či zastírání nátěrem). Velmi účinným ochranným prostředkem bylo také *zatemnění*, je však nezbytné, aby bylo provedeno dokonale a tím letci zamezilo v orientaci.[58] Dále sem patřilo zastírání dýmem (zamlžení); to je však závislé na povětrnostních podmínkách, časových i finančních podmínkách, neboť je limitováno časovou omezeností účinku. Následně je to *klamání* letce, a to pomocí klamných staveb (atrap) či pomocí světel, která tvoří falešné cíle a odlákají letectvo díky omylu od opravdových cílů.

Poplachová služba a *pozorování* zabezpečovala dostatečně brzké nahlášení blížícího se nepřátelského náletu i jeho ukončení, a to smluvenými znameními tak, aby bylo možno vykonat ochranná opatření proti němu a zamezilo se překvapivému nepřátelskému útoku. Tato služba měla upozornit úřady, podniky, továrny, veřejné i soukromé budovy a obyvatelstvo[59] pomocí *ústředny místní poplachové služb*y. Informace měly být

[55] Dle umístění, linií, které jednotlivé hlásky tvořily, dělíme systému hlásné služby například na kruhový, paprskový, hraničních pásem či síťový. *Rukověti branné výchovy… vyšší stupeň*, s. 176-180.

[56] Řadíme sem ta, která se týkala přímé ochrany při leteckém útoku (například kryty, zákopy, protiplynová opatření) nebo záchranných prací, jež byla zapotřebí provést po ukončení náletu s cílem zmírnit způsobené škody. K tomuto sloužila například opatření zdravotnická, veterinářská, která byla prováděna specifickými službami. Nezbytná byla také například služba hasičská, pořádková a jiné. Tamtéž, s. 185-186.

[57] Tamtéž, s. 176.

[58] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 47.

[59] To bylo povinno zachovávat příslušné směrnice a pokyny, jak se zachovat během nepřátelského náletu. *Rukověti branné výchovy… vyšší stupeň*, s. 183.

do ústředny předány buď nejbližší poplachovou stanicí (hlásné služby) nebo prostřednictvím vlastního pozorování, které vykonávali pozorovatelé na vhodně umístěných pozicích. Pozorování by mělo probíhat vždy, i za předpokladu, když byla ústředna místní poplachové služby v dobrém spojení s poplachovou službou. V místech smíšené OPL měla být poplachová služba a pozorování vykonáváno nejen armádou, ale i obyvatelstvem. V místech absence posádky přecházela tato povinnost na obyvatelstvo samotné.[60]

Civilní protiletecká ochrana

Předešlé pasáže byly nezbytným úvodem do problematiky *pasivní* OPL, která byla organizována vojskem, součinností vojska s obyvatelstvem či obyvatelstvem samotným. Nyní se bude analyzovat *pasivní* OPL organizovaná jen a pouze obyvatelstvem (respektive OPL *civilní*), která se poté transformovala do *civilní protiletecké ochrany*. Analyzováno bude její legislativní zakotvení, organizace a postupný vývoj připravenosti CPO na případné letecké útoky, jež K. Paul shrnul následovně: „Nebezpečí budoucí letecké války je velmi mnohotvárné a je nutno se zavčas na ně připravit. Nesmíme zapomenout, že je to nebezpečí, které naše obyvatelstvo dosud nepoznalo.“[61]

Jak bylo řečeno, aktivní OPL je omezena svými prostředky a není schopna leteckým útokům zamezit. Z tohoto důvodu, jak již bylo řečeno, musí na vojenskou protileteckou obranu navazovat civilní protiletecká ochrana, která při řádném vybudování může poskytnout obyvatelstvu další ochranu před nastávajícími leteckými útoky.[62] V době, kdy letectvo dosahovalo překotného vývoje, bylo nutno počítat s tím, že doba, od které letadlo protivníka překročilo hranici a mělo dosáhnout svého cíle, se značně zkracovala. Organizace CPO měla tudíž na úplné uvedení v pohotovost v době poplachu nanejvýše osm až deset minut.[63] Jejím úkolem bylo chránit životy obyvatel, udržet v provozu důležité podniky a omezit na nejkratší dobu poruchy zaviněné leteckými útoky.

První kroky ke vzniku civilní protiletecké ochrany datujeme již do roku 1929,[64] kdy bylo založeno Ústředí obrany obyvatelstva, které se zabývalo studiem možností protiletecké ochrany obyvatelstva a přípravou její organizace.[65] Ústředí působilo na základě dobrovolnosti prostřednictvím místních výborů obrany obyvatelstva za polooficiální podpory ústředních úřadů a aktivní spoluúčasti organizací, které měly

[60] Tamtéž, s. 181-186.
[61] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 9.
[62] Tamtéž, s. 49-50.
[63] Tamtéž, s. 56.
[64] Pro srovnání, v Německu byla již v roce 1927 založena Německá protiletecká ochrana (Deutscher Luftschutz) či Německá ženská protiletecká služba (Deutscher Frauen-Luftschutzdienst). V říjnu 1931 říšské ministerstvo vnitra vydalo prováděcí směrnici k organizování protiletecké ochrany. Na konci dubna 1933 vznikl Říšský svaz protiletecké ochrany (Reichsluftschutzbund). Protiletecká ochrana byla poté uzákoněna zákonem o protiletecké ochraně (Luftschutzgesetz) ze dne 26. června 1935. Dle zákona byli všichni Němci povinni vedle branné a pracovní povinnosti také službou v protiletecké ochraně. M. VESELÝ, *Sudetská župa,* s. 26-29.
[65] Panovaly obavy z možného dalšího příchozího konfliktu, za použití letectva, zejména bombardovacího, a ve spojitosti s ním útoky pumami nejen trhavými, zápalnými, ale zejména plynovými, obsahujícími bojové chemické látky.

ve svém programu prvky brannosti.[66] V roce 1930 vznikla organizace Ochrana obyvatelstva proti leteckým útokům.[67] Ta byla poté výnosem Nejvyšší rady obrany státu převedena do kompetence ministerstva vnitra, neboť bylo zapotřebí, aby vůdčí úlohu nad touto problematikou převzal sám stát.[68] K tomu, aby toho bylo docíleno, bylo nutno vyřešit čtyři následující problémy nezbytné k úspěšnému vybudování samotné organizace. Jednalo se o stránku právní, personální, materiální a finanční.

Dne 11. dubna roku 1935 byl vydán zákon č. 82/1935 Sb., o ochraně a obraně proti leteckým útokům,[69] který byl doplňován vládními nařízeními a směrnicemi.[70] Takovým nařízením bylo například vládní nařízení ze dne 18. října 1935 č. 199/1935 Sb., jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům.[71] Tímto byla splněna právní stránka a vydány směrnice zejména *Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci. Směrnice č. 1*[72] z roku 1935 či tatáž v upravené podobě *CPO-1. Organisace civilní protiletecké ochrany v obci,*[73] která vyšla následujícího roku.[74]

[66] Mezi takové organizace patřily spolky tělovýchovné (Tělocvičné jednoty, Dělnické tělocvičné jednoty, Tělocvičné jednoty čsl. Orla), Československý Červený kříž, hasičstvo či skautské organizace. Jan KAPRAS – Jan MALYPETR – František SOUKUP (edd.), *Armáda a národ.* Národní rada československá, Praha 1938, s. 502-513.

[67] Otakar J. MIKA – Pavel ZAHRADNÍČEK – Miloš ZEMAN, *Ochrana obyvatelstva. Malé kompendium ochrany obyvatelstva*. Vysoká škola polytechnická, Jihlava 2012, s. 6 (dostupné elektronicky: https://www.securitymagazin.cz/dnld/Ochrana-obyvatelstva-Otakar-Mika-a-kol..pdf [citováno k 11. červenci 2019].

[68] M. VESELÝ, *Sudetská župa*, s. 30.

[69] Zákon byl zrušen až zákonem č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky, přijatým 2. května 1961. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky. Ročník 1961* (dostupné elektronicky: http://ftp.aspi.cz/opispdf/1961.html [citováno k 11. červenci 2019]).

[70] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 58-59.

[71] *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého*. *Ročník 1935* (Dostupné elektronicky: http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1935.html [citováno k 11. červenci 2019].

[72] *Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci. Směrnice č. 1.* Státní tiskárny v Praze, Praha 1935.

[73] Za zajímavost stojí následující srovnání: směrnice byly vydány pro zemi Českou výnosem zemského úřadu v Praze ze dne 8. listopadu 1935, zemi Moravskoslezskou výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 11. listopadu 1935, pro zemi Slovenskou výnosem zemského úřadu v Bratislavě ze dne 4. listopadu 1935 a pro zemi Podkarpatoruskou výnosem zemského úřadu v Užhorodě ze dne 22. listopadu 1935. *CPO-1. Organisace civilní protiletecké ochrany v obci*. Státní tiskárny v Praze, Praha 1936.

[74] Jednalo se o směrnice: *CPO-2. Směrnice pro požární službu*, *CPO-3. Směrnice pro službu poplachovou a zastírání (opatření všeobecné bezpečnosti)*, *CPO-4. Směrnice pro službu* samaritskou, *CPO-5. Ochrana proti bojovým* látkám, *CPO-6. Směrnice pro místní hlásnou* službu, *CPO-7. Směrnice pro zřizování úkrytů k ochraně před leteckými útoky v podnicích, ústavech nebo jiných zařízeních, v novostavbách budov, a pokyny pro stavbu veřejných úkrytů v obcích* a jejich přílohy či směrnice, jež byly vydány výnosem ministerstva vnitra. Směrnice *CPO-1* až *CPO-7* byly vydány v roce 1936, *CPO-7* roku 1938. Dále se jednalo o *Směrnice pro cvičení civilní protiletecké ochrany* vydány výnosem ministerstva vnitra ze dne 15. dubna 1937 či *přílohu D.* ke směrnicím *CPO-1* pod názvem *Vnější označení výkonných složek a věcných zařízení protiletecké ochrany* z roku 1938. Uloženo v archivu a sbírce autora.

Ve spojitosti s CPO je nezbytné zmínit zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově[75] ze dne 1. září 1937, v němž § 3 hovoří výcviku v pomocných a ochranných službách, zejména také o výcviku v úkolech CPO. Dále § 4, který pojednává například o tom, že výcviku v úkolech CPO podléhají i osoby do svých 50 let, či § 22 Střediska branné výchovy a § 23 Povinnosti osob podléhajících branné výchově.[76]

Stránka personální byla pro CPO upravena tak, že členové veřejných pohotovostních služeb a záložních služeb neměli podléhat v mobilizaci vojenské povinnosti. Pokud však byli vycvičeni ve službách CPO, které měly povahu veřejné ochranné služby, museli být pro tuto službu zajištěni. Členové služby svépomocné měli být vojenské služby prosti a nesměli být jinak zařazeni ve službách CPO, jako například závodní protiletecké ochrany, železniční protiletecké ochrany (ŽPO), poštovní protiletecké ochrany, školní protiletecké ochrany apod.[77]

Po stránce materiální bylo nezbytné opatření výstroje a výzbroje CPO, přičemž příslušné směrnice musely být vypracovány do sebemenších detailů. Potřeby CPO měly být opatřovány nebo zajišťovány již v době míru, aby CPO nepracovala s nedostatečnými prostředky. S tímto je přímo spojena stránka finanční, kdy na provádění CPO přispíval stát, města, obce i soukromníci. Tento způsob řešení finanční otázky zajišťoval rovnoměrné rozvrstvení nákladů.[78]

Organizace civilní protiletecké ochrany v Československu

Organizace civilní protiletecké ochrany bylo promyšlené uspořádání a sestavení osob i hmot, jakož i vymezení jejich práv, povinností, úkolů a účelů. Bez správné organizace by civilní protiletecká ochrana neuspěla, proto bylo zapotřebí promyšleného jednání a kázně, aby kady každý její člen znal svá práva a plnil své povinnosti. Dobrá organizace CPO vyžadovala *řádné spojení s vojenskou hlásnou službou*,[79] opatření *bezpečnostní a pořádková*,[80] *zajištění proti účinkům trhacích pum,*[81] *zajištění proti účinkům pum zápalných,*[82] *zajištění proti účinkům pum plynových*[83] a *zabezpečení před ostatními*

[75] Zákon byl zrušen až zákonem č. 92/1951 Sb., *o branné výchově. Stejnopis sbírky zákonů republiky Československé. Ročník 1951* (dostupné elektronicky: http://ftp.aspi.cz/opispdf/1951.html [citováno k 13. červenci 2019]).

[76] *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1937* (dostupné elektronicky: http://ftp.aspi.cz/opispdf/1937.html [citováno k 13. červenci 2019]). Více o tomto zákoně také v článku Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově v periodiku Vojenský svět. VvV., *Zákon ze dne 1. července 1937 o branné* výchově. Vojenský svět. List věnovaný branné výchově v ČSR 1937, č. 10, s. 379-382.

[77] K. PAUL, *CPO. Základy,* s. 59.

[78] Tamtéž, s. 59.

[79] Ta uváděla v činnost protileteckou obranu i ochranu pomocí radiotelegrafního spojení, telefonů, telegrafů, sirén, poplachových signálů, oddílů služby poplachové, zpravodajské a spojovací. Tamtéž, s. 61.

[80] Muselo se zamezit panice, a to veskrze nařízení, předpisů a zásahy policejní služby, nezbytný je ale zejména soustavný výcvik a častá cvičení. Tamtéž, s. 61.

[81] Toho se mělo docílit skrze budování úkrytů s příslušným zařízením a vybavením, které zajišťovala služba úkrytová, odklizovací a samaritská. Tamtéž, s. 61-62.

[82] Jednalo se o předběžná opatření a služby požární a samaritskou. Tamtéž, s. 62.

[83] Provádělo se u jednotlivce maskami a speciálními obleky, hromadně plynotěsnými úkryty, službami asanační a samaritskou. Tamtéž.

poruchami.[84] Všechny ochranné složky byly organizovány v místní protiletecké ochraně (města a obce) a závodní protiletecké ochraně (podniky státní, samosprávné a soukromé).[85]

Samotný úspěch CPO poté záležel na kázni obyvatelstva; v sestavení plánu civilní protiletecké ochrany přizpůsobeného místním poměrům; praktickém provedení ochrany jednotlivců i celku; a ochrany majetku i zajištění činnosti obyvatelstva. Civilní protiletecká ochrana byla povahy civilní, a tudíž ji připravovaly a prováděly úřady civilní, tj. ministerstvo vnitra v dohodě s ostatními ministerstvy v měřítku celostátním; okresní hejtmani a předsedové magistrátů v politických okresech a ve statutárních městech; starostové po dohodě s místním poradním výborem CPO v ostatních městech a obcích; a provozovatelé (udržovatelé a ředitelé) se závodními poradními výbory závodní protiletecké obrany v závodech a průmyslových podnicích. Protileteckou ochranu podniků státních, vojenských a zemských prováděly úřady těmto podnikům nadřízené.

Členové místních poradních výborů CPO byli voleni z řad občanů příslušných měst a obcí. Zákon a vládní nařízení určovaly, které obce jsou povinny sbory ustavit. *Členové závodních výborů protiletecké ochrany průmyslových podniků* byli voleni z řad zaměstnanců daných podniků a působili v otázkách závodní ochrany jako poradní orgán příslušného velitele závodní protiletecké ochrany.[86]

Místní organizace civilní protiletecké ochrany se dělila na dvě hlavní skupiny, *orgány protiletecké ochrany* (pracovní složka) a *pasívní část obyvatelstva* (za ochrany pracovní složky přečkává letecké útoky). Orgány protiletecké ochrany byly *starosta obce,* osobně zodpovědný jako představitel výkonné moci obce za řádné provedení všech úkolů CPO uložených zákonem, *místní poradní výbor pro protileteckou ochranu,* byl-li v obci podle zákona poradní sbor zřízen a jemuž starosta předsedá, jehož úkolem bylo soustředit ke společné práci na ochranu proti leteckým útokům všechny vhodné místní složky, dále *velitel místní protiletecké ochrany*, kterého ustanovoval starosta v souhlasu s nadřízeným politickým úřadem, přičemž dbal na provedení úkolů CPO, které nemohl vykonávat sám starosta (přesto odpovědnost náležela starostovi) a nakonec *výkonné složky protiletecké ochrany* skládající se z *veřejných pohotovostních služeb* a ze *svépomocné služby obyvatelstva*.[87]

Závodní organizace protiletecké ochrany se opět dělila na dvě skupiny, a to *orgány závodní protiletecké ochrany* (pracovní složka) a *pasivní část závodních zaměstnanců* (pod ochranou pracovní složky přečkávali letecké útoky v závodě nebo závod opouštěli, pokud to provoz dovoloval). *Orgány závodní protiletecké ochrany* byly *provozovatel* (udržovatel, ředitel) *závodu* (odpovědný za provedení závodní protiletecké ochrany s týmiž povinnostmi uvedenými u starosty, avšak s ohledem na protileteckou ochranu závodu), *závodní výbor protiletecké ochrany* (jeho úkolem bylo soustředit ke společné práci na ochranu proti leteckým útokům všechny vhodné místní složky), *velitel závodní protiletecké ochrany* (ustanoven provozovatelem respektive udržovatelem/ředitelem závodu) a *výkonné složky závodní protiletecké ochrany* (ochraňující personál, stroje i hmoty během útoku a zajišťujcí chod závodu).[88]

---

[84] Patřilo sem zajištění nerušeného zásobování obyvatelstva, evakuace, služba odborná, zatemňovací, maskování aj. Tamtéž.
[85] Tamtéž.
[86] Tamtéž, s. 62-64.
[87] Tamtéž, s. 64-65.
[88] Tamtéž, s. 65-66.

Organizace služeb civilní protiletecké ochrany

Služby protiletecké ochrany se dělily do čtyř skupin; státní hlásné služby a služby v poplachových ústřednách; výkonné služby, které se dále dělily na *veřejnou službu pohotovostní* a *svépomocnou službu obyvatelstva*; výkonné služby závodní protiletecké ochrany průmyslových závodů a podniků soukromých a komunálních;[89] a výkonné služby podniků vojenských, státních a zemských,[90] jakými byly *vojenská protiletecká ochrana*, *železniční protiletecká ochrana*, *poštovní protiletecká ochrana* či *školní protiletecká ochrana*.[91]

Nesmíme zapomínat, že k provádění služeb bylo zapotřebí odpovídající výstroje, výzbroje a hmot. Nejdůležitějším požadavkem bylo včasné obstarání potřebného vybavení již v době míru, neboť jeho výroba probíhala v závodech s omezenou produkcí. Dále je nezbytné vybrat jen vyzkoušený a dobrý materiál, který bylo nezbytné doplňovat dalšími prostředky dle výzkumu v otázkách CPO. Většinu prostředků a vybavení přitom bylo nezbytné používat k výcviku, který byl u služeb CPO dlouhý a obtížný, jelikož se jednalo o problematiku, s níž nebyl do té doby dostatek zkušeností. Vybavení pro služby CPO bylo možno získat trojím způsobem. Především se používalo předmětů a zařízení mírových anebo se k doplnění použilo předmětů a zařízení, jež byly majetkem soukromníků, či, ve třetím případě, se potřeby, které nemohly být obstarány oběma předešlými způsoby, zavčas zakoupily. V případě, že prostředky a zařízení nemohly být získány ani těmito třemi způsoby, měly být v případě potřeby vyvlastněny (zabaveny).[92]

Pokud hovoříme o vybavení a výstroji je zapotřebí zmínit *přílohu D* ke směrnicím *CPO-1* pod názvem *Vnější označení výkonných složek a věcných zařízení protiletecké ochrany* z roku 1938, kde jsou předepsány vzory rukávových pásek. Ve spojitosti s tím je nutno zmínit i legitimace CPO, které vlastnili členové služeb. Co se týká dalšího vnějšího značení, můžeme hovořit o služebních odznacích. Ty byly vyráběny firmou Chema v Olomouci-Lutíně a jednalo se o odznaky pro velitele vrchních velitelství CPO, které byly osmicípé s typickými znaky služeb hlásné, pořádkové, spojovací, zastírací, požární, zdravotní, asanační, dopravní a technické a pro vrchní velitele CPO. Pro obvodové velitele jmenovaných služeb šlo dostat odznaky kulaté se stejnými označeními. Počítalo se také s odznaky pro členy výkonných složek CPO, které byly upraveny k nošení na pružině přes paži (obrázky č. 4 a 5).[93]

Výkonné služby byly složkami organizace CPO, jejichž úkolem bylo působit ve směru ochrany civilního obyvatelstva před účinky leteckých útoků, a dělily se na dvě skupiny, *veřejnou službu pohotovostní* a *službu svépomocnou*.[94] Do veřejné služby pohotovostní patřila služba pořádková, poplachová, požární, asanační, samaritská, spojovací a zpravodajská a služba odborná (technická). Do služby svépomocné patřily domovní hlídky a družstva.[95]

---

[89] byly povinny si zřídit vlastní protileteckou ochranu. Tamtéž, s. 67.
[90] Ty jsou upraveny podle předpisů jim nadřízených úřadů. Předpisy jsou sestaveny podle typu podniků a jsou důvěrného rázu. Tamtéž, s. 77.
[91] Tamtéž, s. 67.
[92] Tamtéž, s. 78-80.
[93] *Zájem o služební odznaky*. Tisková služba protiletecké ochrany, 26. srpna 1937, s. 202-203.
[94] K. PAUL, *CPO. Základy*, s. 68.
[95] Tamtéž, s. 74.

Služba pořádková měla za úkol zachovat místní bezpečnost během leteckých útoků a udržovat pořádek při vyklizování ulic, asanaci, poplachu, evakuaci, zatemňování, řízení dopravy, odklizovacích prací apod. Hlídala nebezpečná místa, nevybuchlé pumy a asistovala při výkonu jiných služeb CPO. Čety pořádkové služby byly sestaveny z mužstva stráže bezpečnosti, patřičně zesílené.[96]

Služba poplachová měla za úkol doplňovat rozšíření poplachových signálů dávaných automatickými prostředky nebo rozšířit poplachové signály v případě, když by automatické prostředky selhaly. Členové prováděly rozšiřování poplachu ručními sirénami, tyfony, trubkami aj., projížděním ulic na kolech, motocyklech či nákladních vozidlech. Čety poplachové služby byly proto skládány z především ze zkušených jezdců a řidičů, často členů motoristických a cyklistických spolků, kteří měli svůj vlastní dopravní prostředek.[97]

Další veřejnou službou pohotovostní byla *služba požární*; ta měla za úkol likvidovat vzniklé velké požáry na nebezpečných místech města rychlým nasazením požárních jednotek a prostředků. Služba se též starala o protipožární zabezpečení budov, o dodržování bezpečnostních předpisů při uskladňování hořlavin apod. Dalším jejím úkolem byly práce spojené s výcvikem a zkoušením plynových masek i jiné protiplynové výzbroje. Pokud nebyly sestaveny samostatné odklizovací čety, vykonávala požární služba i práce odklizovací, jako rychlé uvolňování ulic od případných trosek, podepírání, případně strhávání staveb hrozících sesutím. Odklizovací čety uvolňovaly přístupy k zasypaným úkrytům a zachraňovaly osoby v nich uzavřené. K výkonu těchto prací mohli být přibráni i nekvalifikovaní dělníci. Čety požární služby byly složeny z členů dobrovolných požárních sborů, doplněných tělesně zdatnými a „neohroženými“ osobami z řad civilního obyvatelstva. Pokud byly ve městě nebo obci placené požární sbory, přidělily se nejvyšší velitelské jednotce (například vrchnímu velitelství a velitelství okrsků).[98]

Služba asanační prováděla čištění terénu, ulic, domů a bytů od bojových chemických látek. Členové služby prováděli zjišťování chemických bojových látek po leteckých útocích (tzv. detekce), vyznačovali zamořená místa, prováděli jejich asanaci a po vyčištění tuto skutečnost označovali vyvěšením příslušných tabulek. Členové čet poskytovali i první pomoc osobám, které byly zraněny bojovými látkami. Asanační čety byly sestavovány z tělesně zdravých osob, jelikož se jednalo o namáhavou službu, která se jako jediná ze všech služeb prováděla ve speciální výstroji.[99]

Služba samaritská měla na starosti záchranu raněných, otrávených a nemocných, jimž poskytovala první pomoc a obstarávala převoz do stanic první pomoci nebo ošetřoven. Čety služby byly sestaveny z členů samaritánských organizací a byly doplňovány z řad civilistů.[100]

Služba zpravodajská a spojovací sledovala účinky leteckých útoků a podávala o všech pozorováních nejrychlejším způsobem zprávy svému velitelství. Skládala se ze dvou složek, a to *služby pevné (telefonní)* a *pohyblivé (spojovací)*. Pevná zpravodajská služba sídlila na velitelství a odevzdávala a přejímala pozorování jiných osob, přičemž pohyblivá působila v ulicích a odevzdávala vlastní pozorování. U pevné (telefonní služby) se nejlépe

[96] Tamtéž, s. 71.
[97] Tamtéž, s. 71.
[98] Tamtéž, s. 72.
[99] Tamtéž.
[100] Tamtéž.

osvědčily ženy, které byly vycvičeny v manipulaci s běžnými i polními telefony. Pro službu pohyblivou (spojovací) se hodili nejlépe dobří jezdci a běžci, kteří dovedli rychle a správně rozeznat účinky leteckých útoků a podat o nich výstižná hlášení. Pro tento druh služby se osvědčili především skauti.[101]

Služba odborná pečovala o zajištění zásobování vodou, o udržování vodovodů a studní, o osvětlení plynem i elektřinou, starala se o nerušenou dodávku pohonné energie, o telegrafní spojení, o kanalizaci, tedy o infrastrukturu. Členové služby byli rekrutováni z řad zaměstnanců příslušných podniků a jejich stav se doplňoval z řad osob příbuzných povolání, jako elektrotechniků, instalatérů, zámečníků apod.[102]

Svépomocná služba obyvatelstva byla organizována na stejném základě jako veřejná služba pohotovostní, avšak okruhem její působnosti byly buď jednotlivé domy (*domovní hlídky*) nebo skupiny domů (*domovní družstva*). Členové domovní hlídky[103] byli činnými ochránci celého domu a jeho obyvatel a jejich počet se řídil velikostí domu a způsobem jeho obydlení. Domovní družstva se vyznačovala tím, že neměla samostatné čety, přičemž jejich výkonnými silami byly domovní hlídky domů, které v nich byly sdruženy. Organizace služeb CPO spočívala v tom, že svépomocná služba se snažila odstranit účinky leteckých útoků svými vlastními silami, a teprve pokud byly nedostatečné, měla k pomoci přijít veřejná služba CPO.[104]

Výkonné služby závodní protiletecké ochrany obou kategorií byly složeny ze stejných druhů služeb jako u veřejné pohotovostní služby CPO, přičemž jejich úkoly byly tytéž, avšak v rámci příslušného závodu.[105] Zvláštností závodní protiletecké ochrany byla tzv. *stálá služba* závodní protiletecké ochrany, jejichž členové zajišťovali obsluhu a dozor u důležitých zařízení a strojů, které nemohly být z důvodů technických nebo provozních zastaveny ani během náletů. Byla to závodní pohotovost ve strojovnách, kotelnách, transformačních sítích apod.[106]

První škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně

Škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně byla zřízena podle výnosu zemského úřadu v Brně ze dne 20. listopadu 1936 s úkolem vzdělávat odborný personál a laiky teoreticky a prakticky v protiletecké ochraně, a to formou pravidelných kurzů. Jednalo se například o odborné teoretické kurzy a praktická cvičení pro občanstvo (kurzy obecné), velitele a poradce CPO, velitele závodní protiletecké ochrany v průmyslu, velitele a členy služeb hlásné, poplachové, pořádkové a bezpečnostní, požární, asanační, samaritské, ošetřovatelky a dobrovolné sestry (součinnost s hasičskými organizacemi a s ČsČk) pro odborný personál (lékařský, technický). Sídlil zde lékařský pracovní sbor, probíhala

[101] Tamtéž, s. 72-73.
[102] Tamtéž, s. 73.
[103] Je nutno dodat, že se počítalo zejména s použitím bojových látek při náletech, tudíž bylo zapotřebí vlastnit prostředky k ochraně proti nim, jakými byly protiplynové masky, dýchací přístroje a protiplynové obleky. Dále poté hovoříme i o protiletecké ochraně celku, neboli ochraně, kterou poskytují protiletecké kryty či asanaci, tj. vyčištění od bojových chemických látek. Tamtéž, s. 93, 131.
[104] Tamtéž, s. 74.
[105] Tzn. služba pořádková, poplachová, požární a odklizovací, asanační, samaritská, zpravodajská a spojovací a odborná. Tamtéž, s. 74.
[106] Tamtéž, s. 74-77.

spolupráce s firmou Chema a bylo zde zároveň i výcvikové středisko firmy Chema-Lutín (obrázek č. 6).[107]

Dílčí závěr

Jako dílčí závěr je možno předložit dvě citace, jež reflektovaly připravenost civilní protiletecké ochrany. V prvním případě se jedná o úvodní příspěvek s názvem *Rok práce v CPO*, která velice kriticky hovoří o problematice CPO rok po jejím uzákonění a o jejím reálném stavu: „Nejprve si musíme uvědomit, do jaké situace přišel zákon o obraně a ochraně proti leteckým útokům. Naše veřejnost, dlouho vychovávaná v myšlence, že válka je nemožná a že zejména letecké útoky na nebojující občanstvo jsou jen strašákem militaristů, nedala se v svém celku ani zákonem čís. 82 vyburcovat z pohodlného pocitu, že dokud válka přímo nehrozí, nemá smyslu dělat složité přípravy proti plynům a zápalným pumám a měnit všechny vžité životní formy. Proto je každé opatření úřadů, vyplývající ze zákona čís. 82, přijímáno se shovívavou lhostejností jako výmysl lidí, kteří straší něčím neexistujícím. Tento duch našeho občanstva, jen zvolna zvykající myšlence leteckého nebezpečí, jest jednou z hlavních příčin, proč nejsme dosud v organisaci protiletecké ochrany tak daleko, jak bychom si přáli.“[108]

Následující kritická slova pronesl poslanec Jan Vodička na zasedání poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé ve čtvrtek 7. dubna 1938: „Uplynula již tři léta od vydání tohoto zákona a po této stránce bylo celkem pro ochranu a obranu civilního obyvatelstva učiněno velmi málo, téměř nic. To nutno s velkou vážností konstatovati dnes, kdy se ocitá Československo ve velmi nebezpečné situaci.“[109]

Na základě těchto slov a analýzy civilní protiletecké ochrany lze říct o připravenosti CPO na případné letecké útoky v nadcházejícím vojenském konfliktu následující. Civilní protiletecká ochrana nezažila ve sledovaném období aktivní nasazení, je však nutno hovořit o těchto kladech. Organizace byla promyšleně uspořádána s jednotným velením; součinnost jednotlivých složek CPO byla na vysoké úrovni; byla dobře vyškolena asanační služba; důraz byl kladen na rozmanitost a dokonalost ochranných prvků v boji proti chemickým látkám; probíhala mnohá cvičení CPO ve spojení s branností; a osvěta byla značná, přičemž se setkáváme i s rozhlasovými programy zaměřenými na problematiku CPO.

Mezi zápory je pak nutno klást toto. Koncepce CPO byla zaměřena zejména na použití bojových chemických látek a méně na boj se zápalnými pumami; a realizace CPO proběhla oproti jiným zemím se značným zpožděním, a to zejména v důsledku pozdního přijetí zákona č. 184/1937 Sb., o branné výchově, což vedlo k problémům v součinnosti CPO s výukou branné výchovy, stejně jako v organizaci středisek branné výchovy.

[107] Lékařský Pracovní sbor, *Příručky pro výcvik CPO*.
[108] *Rok práce v CPO*. Obrana obyvatelstva 1935-1936, roč. 1, s. 365 (dostupné elektronicky: https://kramerius.army.cz/search/i.jsp?pid=uuid:788abea7-48e5-11e9-899e-005056b73ae5#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:788abea7-48e5-11e9-899e-005056b73ae5 [citováno k 29. červenci 2019]).
[109] Tomáš ČERNÝ, *Co znamenají tři písmenka CPO?* Rozhlasový pořad, Český rozhlas, 2015.

Příloha

Obrázek č. 1. Trojsvazkové dílo CPO od Karla Paula.

Obrázek č. 2. Reklamní plakát firmy Chema. Zdroj: Archiv a sbírka autora.

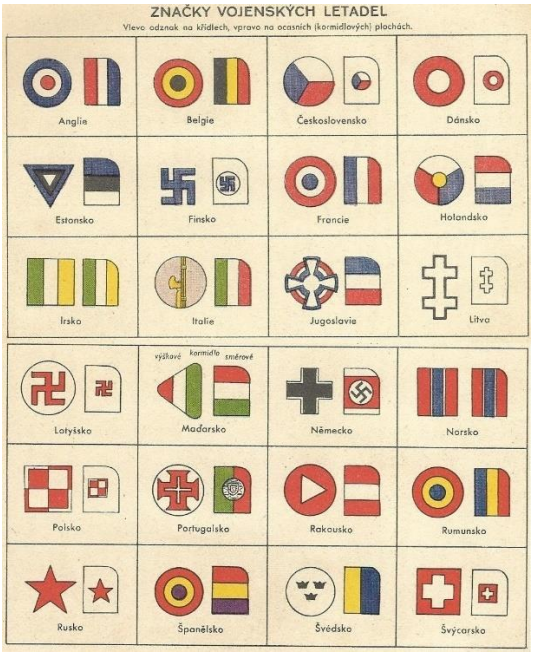

Obrázek č. 3. Značky vojenských letadel – vlevo odznak na křídlech, vpravo na ocasních plochách (Kalendář mladých obránců vlasti 1938). Zdroj: Archiv a sbírka autora.

Obrázek č. 4. Odznak obvodového velitele hlásné služby CPO. Zdroj: Archiv a sbírka autora.

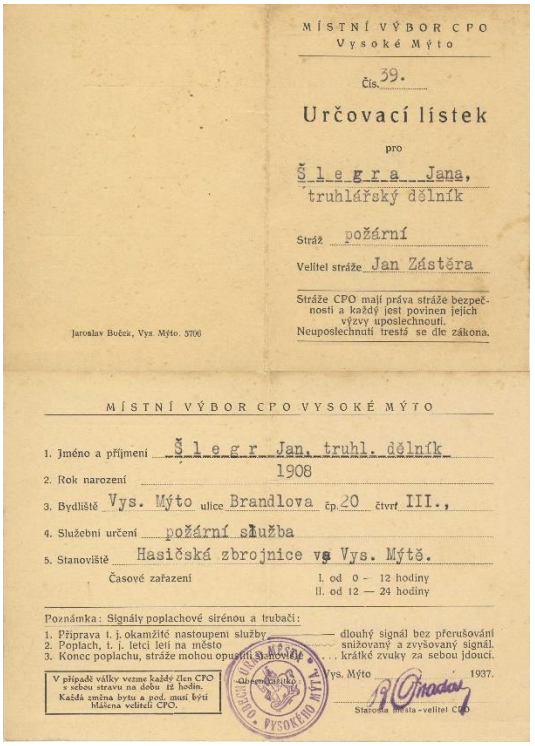

MÍSTNÍ VÝBOR CPO
Vysoké Mýto

Čís. 39.

Určovací lístek

pro

Š l e g r a Jana,
truhlářský dělník

Stráž požární

Velitel stráže Jan Zástěra

Stráže CPO mají práva stráže bezpečnosti a každý jest povinen jejich výzvy uposlechnouti. Neuposlechnutí trestá se dle zákona.

Jaroslav Boček, Vys. Mýto. 3706

MÍSTNÍ VÝBOR CPO VYSOKÉ MÝTO

1. Jméno a příjmení Š l e g r Jan, truhl. dělník
2. Rok narození 1908
3. Bydliště Vys. Mýto ulice Brandlova čp. 20 čtvrť III.,
4. Služební určení požární služba
5. Stanoviště Hasičská zbrojnice ve Vys. Mýtě.

Časové zařazení
I. od 0 – 12 hodiny
II. od 12 — 24 hodiny

Poznámka: Signály poplachové sirénou a trubači:
1. Příprava t. j. okamžité nastoupení služby — dlouhý signál bez přerušování
2. Poplach, t. j. letci letí na město — snižovaný a zvyšovaný signál.
3. Konec poplachu, stráže mohou opustit stanoviště — krátké zvuky za sebou jdoucí.

V případě války vezme každý člen CPO s sebou stravu na dobu 12 hodin. Každá změna bytu a pod. musí býti hlášena veliteli CPO.

Úřední razítko

Vys. Mýto 1937.

Starosta města – velitel CPO

Obrázek č. 5. Určovací lístek – legitimace člena požární služby CPO. Zdroj: Archiv a sbírka autora.

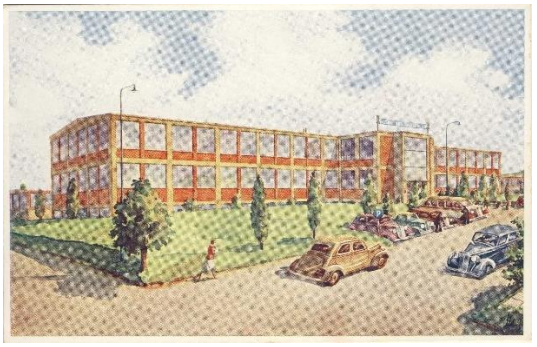

Obrázek č. 6. Dobová pohlednice s vyobrazením První školy protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, okolo roku 1938. Zdroj: Archiv a sbírka autora.

ČESKOSLOVENSKÉ VOJENSKÉ ZPRAVODAJSTVÍ PROTI NĚMECKU V LETECH 1932 AŽ 1938. STRATEGIE, PROSTŘEDKY A VÝSLEDKY

Nástup obecné krize mezinárodních vztahů vyvolal počátkem třicátých let 20. století nárůst významu informační složky rozhodovacích procesů vlád a nejvyšších vojenských velitelských struktur. Význam informací stoupal jak v tzv. revizionistických státech, tj. těch, které usilovaly o zvrat obecného uspořádání po první světové válce, tak také v zemích, jež si změny v této oblasti nepřály, neboť se dotýkaly jejich základních existenčních zájmů. Vedle standardních zdrojů civilní diplomacie zde zaujímaly podstatné místo poznatky vojenských zpravodajských orgánů. Důležité byly zejména z hlediska schopností predikovat příští vývoj a podle toho rozhodovat o celkové koncepci zahraniční politiky a v jejím duchu o nezbytných opatřeních branného charakteru. Vojenské zpravodajství tvořilo tedy jednu z fundamentálních složek tvorby vojenské strategie. Radikalizace celkového vývoje ovšem umocnila hodnotu včasné informovanosti klíčových činitelů též z hlediska rychlosti a účelnosti reakcí na náhlé a tím pádem stěží předvídatelné hrozby.[1]

V konkrétním případě Československa sehrály vojenské zpravodajské informace v řadě událostí přímo iniciační roli. Příznačné je to zejména v případě mimořádných vojenských opatření z května až června 1938 a v událostech, které bezprostředně předcházely okupaci českých zemí 15. března 1939. Výsledky vojenské zpravodajské práce z období do Mnichova byly však přítomny více či méně zjevně ve všech zásadních rozhodnutích československých vlád se vztahem k obraně státu. Mimo jiné též sám naprosto zlomový fakt akceptování nejprve takzvaného britsko-francouzského plánu a krátce na to výsledků mnichovské konference československým prezidentem a vládou v září 1938 obsahoval mimo jiné též odpovědný respekt vůči vojenskému zpravodajskému obrazu celkové strategické situace, v níž se Československo v daných chvílích nacházelo.[2]

[1] Mimořádnou důležitost vojenského zpravodajství v podmínkách eskalace mezinárodního napětí třicátých let velmi uceleně reflektuje studie, která vznikla 3. března 1938 v rámci 2. (zpravodajského) oddělení Hlavního štábu československé branné moci jako souhrn modernizované zpravodajské doktríny pro potřeby operativního aparátu. Viz: VÚA-VHA, Fondy militárií Studijního ústavu Ministerstva vnitra (FMSÚMV), archivní sbírka (a. s.) č. 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby, sign. 37-153-42, studie Zpravodajství, číslo listu (č. l.) 8-41. Soustavu progresivních metod, jimiž mělo být minimalizováno nebezpečí náhlého napadení, obsahuje předpis Služební knihy branné moci, G-XI-1 Zajištění hranic, vydáno tiskem 1937 (platnost od 15. února 1938).

[2] Právě tohoto zásadního aspektu se podstatně dotkl Ferdinand Peroutka, vysoce zasvěcený komentátor dobového politického dění, ve své pozoruhodné reflexi podzimní krize roku 1938. S jen

Vymezení tématu, metodika a výsledky dosavadního výzkumu

Cílem této kapitoly je podat zobecněnou a z nadhledu koncipovanou bilanci výsledků práce československého vojenského zpravodajství proti Německu z let 1932 až 1938. Tento přístup, jenž není omezen pouze na dramatické finále daného časového úseku, dovoluje zabývat se podrobněji též etapou let 1932 až 1934. Důvod spočívá v tom, že se v tomto období odehrála v Německu přelomová změna režimu, která tvoří vzhledem ke svému zásadnímu vlivu na vojenský potenciál Říše velice pozoruhodný úsek z hlediska dějin vojenského zpravodajství. Rozbor tohoto typu nebyl v historiografii dosud uskutečněn.

Zmiňované slovní spojení „vojenské zpravodajství" vyjadřuje v kontextu této statě především jeho ofenzivní odvětví a analytickou složku. V konkrétním organizačním smyslu je na vrcholové úrovni armádní hierarchie reprezentovala skupina B-pátrací a speciálně její ofenzivní sekce P-1, které byly klíčovými operativními složkami 2. (zpravodajského) oddělení Hlavního štábu československé branné moci. Pro rozbor a vyhodnocení zpráv byla kompetentní skupina A – studijní a plánovací téhož oddělení, jež se specializovanou německou a později také leteckou sekcí tvořila analytický úsek vrcholového zpravodajského aparátu pro práci s informacemi o Německu. V uvedených pracovištích se kumulovaly zprávy ze všech dostupných zdrojů a dále se s nimi pracovalo. Velmi podstatným způsobem se zejména v letech 1932 až 1934 uplatňovaly též ofenzivní prostředky 2. oddělení štábu Zemského vojenského velitelství Praha, které vzhledem k rozsahu a geografické poloze svého obvodu tvořilo od počátku přirozený první zpravodajský sled proti Německu.

Výzkumu vojenského zpravodajství meziválečného období lze provádět ve třech na sebe navazujících etapách. První a základní etapa tvoří nezbytný předpoklad k jakékoli další koncepční badatelské práci. Její cíl spočívá v poznání vnitřních struktur, funkcí a metod práce armádního zpravodajského systému. Na tomto poli bylo dosud vykonáno nemálo závažné práce.[3]

---

minimálním odstupem od oné doby dokázal 4. ledna 1939 zachovat nebývale objektivní nadhled, jenž ovšem respektoval jak vypjatou emocionální složku teprve krátce odezněných událostí, tak také neúprosné racionální hledisko. Zamýšlel se nad nesmírnou odpovědností prezidenta, vlády a také vojenského velení za situace, kdy byla Československu odepřena spojenecká podpora. S pochopením podstaty věci napsal: „Čeští vůdcové byli odhodláni vést národ do války sebetěžší. Ale couvli před tím, aby jej vedli až do sebevraždy. Až se naše city uklidní, nebude jim to sloužit k haně. V takových chvílích nepochybně musejí rozhodnout ti, kdo mají více informací, i proti citovému a vzrušenému hlasu národa, který se úpěnlivě zdvihá z náměstí – v zájmu právě toho národa [podtrženo K. Strakou]. Jest jim tak rozhodnouti, i kdyby tím na nějakou dobu zřizovali náhrobní kámen nad svou pověstí, i kdyby byli nechápáni a haněni." Citováno podle: Ferdinand PEROUTKA, *Kdyby byla vypukla válka...* Přítomnost 1939, č. 1, s. 1.

[3] První výsledky vědeckého výzkumu československého zpravodajství z meziválečného dvacetiletí byly publikovány ve druhé polovině osmdesátých let. Tehdy byly položeny hodnotné základy k důkladnému poznání především organizačního vývoje zpravodajského aparátu československé branné moci. Viz: Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let.* HaV 1988, č. 1, s. 88-112; TITÍŽ, *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let (II).* HaV 1988, č. 3, s. 41-66. Poznání konkretizoval a posunul dále: Jaroslav KOKOŠKA-MALÍŘ, *Organizace čs. vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934-1939 (I.)* Hav 1989, č. 6, s. 51-65; TÝŽ, *Organizace čs. vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934-1939 (II.)* Hav 1990, č. 1, s. 34-48. Pro uvedenou počáteční etapu byla významná též práce: Jaroslav KOKOŠKA – Stanislav KOKOŠKA, *Spor o agenta A-54. Kapitoly*

Cíl druhé výzkumné etapy tkví ve zhodnocení zpráv, získaných především tajnými agenturními prostředky, které povětšinou jako jediné dovolovaly proniknout ke klíčovým

z dějin československé zpravodajské služby. Naše vojsko, Praha 1994. Na tyto průkopnické výstupy vhodně navázal: Zdeněk TITL, *Rekonstrukce vývoje organizační struktury a personálií československého výzvědného zpravodajství (do 15. března 1939). Studijní pomůcka.* Generální štáb, Inspektorát vojenské zpravodajské služby Armády České republiky, Praha 1995. Zvláštní zaměření má: S. KOKOŠKA, *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938.* Sborník Vojenské akademie v Brně 1999, č. 2, s. 97-100. Novější obecně koncipované podání dané problematiky poskytuje: Miloslav ČAPLOVIČ, *Organizácia a činnosť československej spravodajskej služby v rokoch 1919-1939.* In: Bohumila FERENČUHOVÁ a kol., Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc. Historický ústav Akademie věd – Prodama, Bratislava 2006, s. 80-97. Další upřesnění přináší: Milan VYHLÍDAL, *Československé vojenské zpravodajství po mnichovských událostech roku 1938. Pátrací středisko pro Podkarpatskou Rus.* In: Securitas imperii (SI) 34/1. ÚSTR, Praha 2019, s. 46-61. S rozsáhlým využitím dříve neznámých pramenů vznikly následující příspěvky: Karel STRAKA, *Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1937-1938).* HaV 2012, č. 4, s. 46-66; TÝŽ, *Rekonstrukce československé agenturní sítě z let 1933-1939. Zpravodajské ústředí*. Ministerstvo obrany České republiky – Vojenský historický ústav Praha, Praha 2017. Další část dosavadní produkce se začala výrazněji věnovat též spolupráci se zahraničními partnery a speciálním činnostem československých vojenských zpravodajských orgánů v zahraničí. Viz: S. KOKOŠKA, *Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936-1941*. HaV 1997, č. 5, s. 37-52; TÝŽ, *Na neutrálním území. Československá zpravodajská expozitura v Haagu 1936-1940.* Dějiny a současnost (DaS) 2008, č. 9, s. 41-43; K. STRAKA, *Československé a francouzské vojenské zpravodajství v letech 1933-1938.* HaV 2009, č. 2, s. 32-65; TÝŽ, *Czechoslovak and Polish Military Intelligence in the Context of Alliance with France in the 1930s*. In: Zbigniew NAWROCKI (ed.), Sekretna wojna. II Z dziejów kontrwywiadu II RP. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2015, s. 729-744; M. VYHLÍDAL, *Zapomenutá mise mjr. Karla Vosátky, příspěvek k fungování československého zpravodajství před 2. světovou válkou*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity – řada společenských věd (SPPFMU-SV) 2017, č. 1, s. 41-50; Matej MEDVECKÝ – M. VYHLÍDAL, *Úřad čs. vojenského přidělence v Berlíně v krizovém roce 1938 ve světle neznámého dokumentu.* Vojenská história (VH) 2018, č. 4, s. 132-159. Nejnověji: K. STRAKA, *The Covert Connections of an Asymmetrical Alliance. Czechoslovak-French Cooperation in Military Intelligence in the Years 1932-1938*. In: SI 35/2. ÚSTR, Praha 2019, s. 12-49. K dosavadním výsledkům zejména ve strukturální oblasti přistupují též povětšinou hodnotné poznatky v četných biografiích významných osobností československého vojenského zpravodajství. Viz: Jiří ŠOLC, *Ve službách prezidenta. Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů.* Vyšehrad, Praha 1994. V reedici viz: TÝŽ, *Po boku prezidenta. Generál František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů.* Naše vojsko, Praha 2007; TÝŽ, *Generál parašutistů.* HaV 1996, č. 4, s. 156-177; Pavel KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje.* Praha 2011. K Bartíkově osobě viz ještě: TÝŽ, *Zpravodajský důstojník ze Šumavy. Brigádní generál Josef Bartík (1897-1968)*. In: Šumava v proměnách času. Revue Jungbauerova šumavského vlastivědného spolku 2014, č. 1, s. 102-127; TÝŽ – M. VYHLÍDAL, *Životní osudy generála Josefa Zuzky (1902-1978). Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (I. část)*. HaV 2015, č. 1, s. 64-76; TITÍŽ, *Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (II. část)*. HaV 2015, č. 2, s. 90-99. Dále: P. KREISINGER, *Plukovník generálního štábu Jan Krček (1901-1961). Dlouhá cesta účastníka zahraničního odboje (velitele Gabčíka a Kubiše) k rehabilitaci.* HaV 2017, č. 4, s. 70-83; M. VYHLÍDAL, *První ze tří konšelů. Zpravodajský důstojník štábní kapitán František Fárek (1894-1973).* VH 2019, č. 1, s. 123-145; TÝŽ, *Generál Jan Reindl (1902-1981). Letec, zpravodajec, účastník protinacistického odboje a velitel leteckých instruktorů v Egyptě.* Svět křídel, Cheb 2018; TÝŽ, *Zpravodajský důstojník plk. gšt. František Havel (1896-1977), příspěvek k fungování vojenského zpravodajství ve 2. polovině 30. let 20. století.* HaV 2019, č. 2, s. 45-65.

utajovaným skutečnostem zájmových států. Náleží sem především komparace obsahu dochovaných zpráv s objektivně doloženou historickou realitou. Zpravodajský obraz je zde podroben srovnání s výsledky novodobých výzkumů, založených na principech kritické vědecké práce. Do této etapy ovšem patří také specifický aspekt celé problematiky a tím je neúmyslný, či spíše nevědomý posun ve výkladu obsahu zpráv. Podstatnou roli zde ovšem také hraje faktor vědomé, a tedy záměrné interpretace zpráv, vycházející z určité předem existující potřeby a zájmu těch subjektů, které měly možnost jejich povahu ovlivnit před dalším využitím. Jde zde tedy o studium specifické interpretační stránky informační materie. V dané etapě se tato specifická stránka týká zpracovatelů příslušné materie, to znamená vojenské zpravodajské komunity, vymezené organizačním a služebním rámcem 2. oddělení Hlavního štábu a jemu podřízených složek. Nejnovější výzkum již v tomto směru indikoval a přesvědčivě doložil poměrně závažné symptomy. Významově se netýkají pouze období do rozbití republiky a okupace českých zemí v březnu 1939. Výrazně se projevily v exilovém vojenském zpravodajství během druhé světové války.[4]

Třetí, vrcholnou etapu je pak možné charakterizovat jako studium využití informačních výstupů vojenského zpravodajského aparátu nejvyšším armádním velením a pak především rozhodujícími, a tedy určujícími politickými a vládními místy. Cíl výzkumu v této etapě má směřovat k zodpovězení té nejpodstatnější otázky, tedy jak, do jaké míry a s jakými důsledky ovlivňoval armádní informační systém výsledky své práce rozhodovací procesy na úrovni nejvyšší exekutivy československého státu.

Tato stať shrnuje poznání z úrovně již druhé z nastíněných etap. Do ní bylo možné pokročit zejména poté, co se v nedávné době podařilo především podstatně upřesnit a podrobně rekonstruovat organizaci a skladbu agenturní sítě, pracující ve třicátých letech hlavně proti Německu a také Rakousku. Nyní je již z podstatné části zrekonstruována a vyhodnocena velikost a složení jejího nejhodnotnějšího jádra, tvořeného tajnou agenturou, řízenou přímo operativními orgány ofenzivní sekce P-1 skupiny B-pátrací 2. oddělení Hlavního štábu československé branné moci.[5]

Výzkum vojenského zpravodajství se v souvislosti s meziválečným Československem ocitá ve velmi specifických heuristických podmínkách. Písemnosti 2. oddělení Hlavního štábu byly vystaveny mimořádně těžkým skartačním zásahům. Pramenná základna, dochovaná na území České republiky proto trpí značnou torzovitostí. Za těchto nepříznivých podmínek je tedy nutné pátrat jinde. Jako klíčový zdroj, jenž má značný potenciál substituovat ztracené prameny, se ukázaly být materiály, které československé vojenské zpravodajství sdílelo se spojenci či spřátelenými zeměmi. Metoda systematického vyhledávání náhradních zdrojů se potvrdila v případě československo-francouzské zpravodajské kooperace z meziválečného období. Tato stať se opírá též o reflexe činnosti československého vojenského zpravodajství, jak je zaznamenaly

[4] Blíže viz: K. STRAKA, *Rekonstrukce československé agenturní sítě*, s. 261-277.

[5] Nejvýznamnější poznatky jsou obsaženy v následujících pracích: J. KOKOŠKA – S. KOKOŠKA, *Spor o agenta A-54;* S. KOKOŠKA, *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi. Karolinum, Praha 1998, s. 99-114; TÝŽ, *Než vypukla válka. Němci ve službách čs. zpravodajské služby v letech 1935-1939*, DaS 2007, č. 4, s. 37-40; K. STRAKA, *Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu*; TÝŽ, *Rekonstrukce československé agenturní sítě*; M. VYHLÍDAL, *Zpravodajská tipařská akce Franze Dobianera. Příklad práce československé rozvědky před 2. světovou válkou.* SPPFMU-SV 2018, č. 2, s. 76-83.

spolupracující složky polské armády z období poměrně intenzivních odborných vojenských kontaktů obou zemí z dvacátých let a z první poloviny třicátých let.

Německý vojenský potenciál v nejvýznamnějších poznatcích československého vojenského zpravodajství

Činnost vojenského zpravodajství vycházela z československé vojenské strategie meziválečného období. Do poloviny dvacátých let vojenskou strategii Československa determinovala úzká vazba na tehdejší ostře protiněmeckou strategii Francie. S oslabením francouzského vlivu ve střední Evropě po roce 1925 se československá vojenská strategie postupně emancipovala od původní protiněmecké orientace. Stále více se profilovala skutečně ryze československá vojenská strategie, zaměřená vůči snaze Maďarska o revizi poválečného uspořádání.[6] Československé vojenské zpravodajství se během dvacátých let stále výrazněji orientovalo na Maďarsko. Práce proti Německu se v tomto kontextu nestačila rozvinout a stagnovala. Přísun podstatných informací byl v letech 1919 až 1926 zajištěn Generálním štábem francouzské armády prostřednictvím Francouzské vojenské mise v Československé republice.[7] Další významné informace plynuly od Mezispojenecké vojenské kontrolní komise. Ta do roku 1927 dohlížela na plnění a dodržování vojenských, námořních a leteckých klauzulí V. části Versailleské mírové smlouvy z 28. června 1919.[8] Poměrně málo intenzivní vlastní československý informační zájem o Německo podmiňovaly politické priority československé zahraniční politiky. Koncem dvacátých let usilovala o zcela bezkonfliktní sousedský vztah, jenž měl být potvrzen uzavřením smlouvy o neútočení.[9]

Na tomto místě je nutné klást si otázku, kdy a za jakých okolností československé vojenské zpravodajství začalo stupňovat a rozšiřovat pozornost též ve vztahu k Německu. Jako první skutečně výrazná bezpečnostní hrozba byl v Československu pocítěn pokus o uzavření německo-rakouské celní unie, odvrácený v létě 1931.[10] V reakci na tyto události se projevily první iniciativy v oblasti modernizace výzvědného aparátu. Z podnětu plk. pěch. Mojmíra Soukupa, přednosty skupiny B-pátrací 2. oddělení Hlavního štábu, byly brzy poté zřízený první takzvané agenturní pátrací ústředny se zaměřením na Německo. Soukup aplikoval v československých poměrech metodu

[6] Souhrn vývoje československé vojenské strategie je obsažen ve studii: K. STRAKA, *Ministr národní obrany František Udržal a branná strategie Československé republiky z let 1921-1929*. In: Jaroslav ROKOSKÝ – Jiří URBAN a kol., František Udržal. Sedlák a státník. Vyšehrad, Praha 2016, s. 103-126.

[7] Raný doklad této skutečnosti poskytuje: VÚA-VHA, f. Francouzská vojenská mise, karton (kart.) 10 – Note au sujet des forces militaires de l'Allemagne à la date du 30 juillet 1919.

[8] Primární prameny československé provenience pro toto období absentují. Vzhledem k tomu mají podstatný substituční význam reference zástupců polského vojenského zpravodajství o poznatcích, jimiž v době vzájemné výměny informací o Německu z let 1927-1934 disponovalo 2. oddělení československého Hlavního štábu. Viz: *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe 1921-1938 w dokumentach wywiadu i dyplomacji II Rzeczypospolitej*. Ed. Piotr KOŁAKOWSKI. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2018, dok. č. 67, s. 177.

[9] O této problematice viz zejména: Dagmar MORAVCOVÁ, *Československo, Německo a evropská hnutí 1929-1932*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2001, s. 68-78. A nověji: Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první Revolucionář a diplomat (1884-1935)*. Karolinum, Praha 2006, s. 450-452.

[10] Tuto problematiku velmi výstižně pojednává zejména: Jiří KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1933*. Torst, Praha 2005, s. 663-677.

decentralizace řízení operativních činností ofenzivního zpravodajského aparátu, s níž se seznámil v rámci tehdejší československo-polské zpravodajské spolupráce.[11] Efektivita těchto progresivních opatření se v mnoha ohledech potvrdila v následujících letech. Během nich se celý ofenzivní aparát rozrostl směrem ke všem zájmovým státům. V nejrozvinutější fázi před Mnichovem jej tvořila tři agenturní pátrací střediska. Každé z nich řídilo síť předsunutých agenturních ústředen. Zahájena byla též výstavba zahraničních předsunutých agenturních ústředen, doplněných posléze úřady vojenských atašé se speciálními úkoly v oblasti ofenzivního zpravodajství.[12]

Nutnost zvýšit zpravodajský zájem o Německo se potvrdila v souvislosti s Konferencí o redukci a omezení zbrojení v Ženevě, probíhající od února 1932. Jako zvlášť rizikový byl do budoucna pociťován německý požadavek na rovnoprávnost ve zbrojení, tedy takzvané Gleichberechtigung. Informační zájem o Německo sice vzrostl, ale prioritou československého vojenského zpravodajství té doby bylo stále ještě Maďarsko. Této skutečnosti také odpovídalo dosavadní zaměření a výsledky práce proti Německu. Československé vojenské zpravodajství projevovalo v souvislosti s ním zájem především o průmysl s již zavedenou anebo potenciálně možnou produkcí vojenských zbraní a materiálu. Zaměřovalo se na utajovaný vývoj nové bojové techniky. Získalo určité významné informace o německo-sovětské vojensko-technické spolupráci včetně údajů o dění v jednom ze zkušebních zařízení na území Sovětského svazu. Konstantu informačního zájmu tvořila problematika skrytého vývoje a výroby bojových chemických otravných látek, prostředků pro jejich nasazení i na obranu proti nim. Československé vojenské zpravodajství disponovalo také poměrně dobrými informacemi o dopravních a infrastrukturních systémech Německa, jež měly vojenský význam anebo byly pozoruhodné z hlediska technických inovací. Dále se zajímalo také o doktrínu Reichswehru, německé vojenské myšlení a nové trendy, jež se projevovaly v přípravě vyšších štábů. Praktickou aplikaci teoretických novinek sledovalo poměrně soustavně při pravidelných a větších vojenským cvičeních na území Německa. Preference, spočívající zejména ve vojensko-technické problematice, souvisely s poměrně dobrými podmínkami pro opatřování informací z této oblasti vzhledem k rozvinutému československému průmyslu, jenž měl četné komerční a jiné vazby do Německa. Ve srovnání s tím však tehdejší československé vojenské zpravodajství vykazovalo určité nedostatky v přesných znalostech organizace a dislokace Reichswehru včetně nově zřizovaných prvků. Rezervy tohoto typu přetrvávaly kvůli jisté setrvačnosti z dob, kdy se československý zpravodajský aparát poněkud spoléhal na informace, zajišťované již zmíněnou Mezispojeneckou vojenskou kontrolní komisí.[13] Teprve na počátku třicátých let začal československý ofenzivní zpravodajský aparát výrazněji sledovat vojenskou situaci

[11] P. KOŁAKOWSKI, *Między Warsawą a Pragą. Polsko-czechoslovackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939*. Bellona, Warszawa 2007, s. 338. Polsko-československá zpravodajská spolupráce trvala ve své aktivní podobě v letech 1927 až 1934 a byla oboustranně přínosná. Ukončena byla vlivem rozdílného nazírání zahraničních politik obou států na vývoj mezinárodních vztahů a na řešení s nimi spjatých bezpečnostních problémů. O této zpravodajské kooperaci dosud nejlépe: Tamtéž, s. 327-355.

[12] O zpravodajské soustavě třicátých let na vlastním teritoriu dosud nejpodrobněji: Z. TITL, *Rekonstrukce vývoje organizační struktury a personálií*. O zahraničních opěrných bodech nejnověji a uceleně: K. STRAKA, *Rekonstrukce československé agenturní sítě*, s. 305-377.

[13] Viz: *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe*, dok. č. 67, s. 166-167, dok. č. 85, s. 219-223 a dok. č. 93, s. 248-252.

v blízkém i vzdálenějším pohraničí Německa.[14] Novým nárokům se přizpůsoboval postupně. Přesto však byl v roce 1932 schopen opatřit hodnověrné informace o tom, jak Německo porušuje zmíněná vojenská omezení, zakotvená ve Versailleské mírové smlouvě. Tyto poznatky byly dány k dispozici československé diplomacii jako informační podklad k účasti na ženevské Konferenci o redukci a omezení zbrojení.[15]

Počátky soustavné zpravodajské práce proti Německu z předhitlerovské éry charakterizovalo především výrazné přecenění mobilizačního potenciálu a celkové materiální připravenosti Reichswehru. Tehdejší zpravodajská prognóza zněla tak, že první operace budoucí války by směřovaly k eliminaci Československa německými vojsky. Počítalo se s tím, že by je svou intervencí podpořilo Maďarsko a Rakousko. Koalice antirevizionistických států v čele s Francií by porážkou Československa přišla o strategicky významný komponent. Předpokládalo se, že Německo by před napadením Československa anebo v průběhu akcí proti němu, postavilo během prvního až šestého týdne mobilizace 21 divizí a tří až šestí jezdeckých brigád. Celkový početní stav takto mobilizovaného Reichswehru byl odhadnut na 600 000 mužů. V šestém až dvanáctém týdnu by Reichswehr stavěl dalších 42 divizí a ve 12. až 16. týdnu 63 divizí. V případě Rakouska se očekávalo, že nasadí tři divize a během 14. až 16. dne mobilizace tři horské a tři motorizované brigády. Podíl Maďarska se pro počátek akcí odhadoval na sedm divizí a v roce 1933 již na 10 divizí. Kolem 14. dne mobilizace by mohlo patrně nasadit tři až čtyři neúplné divize. Do protičeskoslovenských akcí s omezenými cíli by mohlo být nasazeno sedm divizí a jedna jezdecká brigáda.[16] Ve srovnání s objektivně doloženou realitou šlo o vysoce nadsazené předpoklady. Šlo o výsledek odhadů, které postrádaly reálný dokumentární základ.[17]

Německo nebylo v roce 1932 vnímáno československým vojenským zpravodajstvím pouze prizmatem revizionistické snahy sejmout ze sebe břímě Versailleské mírové smlouvy. Z hlediska mezinárodního srovnání bylo již velmi brzy a citelně konfrontováno

[14] Jako podstatný pramen lze v souvislosti s tím akceptovat pamětnické podání Františka Moravce, v letech 1929 až 1934 přednosty 2. oddělení štábu Zemského vojenského velitelství (ZVV) Praha. Tato část jeho pamětí působí věrohodně po konfrontaci s archivními prameny z provenience 2. oddělení štábu ZVV. Viz: František MORAVEC, *Špión, jemuž nevěřili.* Sixty-Eight Publishers, Toronto 1977, s. 22-24. Nad nedostatečností operativního průniku do Německa té doby se kriticky ve svých retrospektivách pozastavovali též zpravodajští důstojníci Karel Paleček a František Hieke. Srov.: Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. 302 (Hlavní správa vojenské kontrarozvědky), sign. 302-57-2 – Protokol sepsaný na MNO – hlavním štábu s brig. gen. K. Palečkem 23. listopadu 1949, č. l. 34-37. Dále též písemný záznam vzpomínek plk. pěch. F. Hiekeho (kopii posledně citovaného záznamu autorovi laskavě poskytl PaedDr. Jindřich Marek, Vojenský historický ústav Praha).

[15] Archiv Akademie věd, f. Edvard Beneš, kart. 124, sign. R 216/1 – Odzbrojovací konference leden až červen 1933, Československá delegace na odzbrojovací konferenci. Vojenská část. Č. 44 voj. O. K. 1932 – Porušování mírových smluv Maďarskem a Německem – zprávy, Ženeva 13. března 1933.

[16] Service historique de la Défense (SHD)/Departement de l'Armee de Terre (DAT), 7 N (État-major de l'Armée et attachés militaires) 3109, dossier (d.) Hypothèses de conflits européens 1932, Nº 2177/Cab. Mission militaire française (15 novembre 1932), Réunion entre ministres des affaires étrangères, de la Défense nationale et État-major général, révision éventuelle du plan d'operation.

[17] Podle sdělení mjr. gšt. Josefa Bulandra, referenta německé sekce skupiny A-studijní a plánovací 2. oddělení Hlavního štábu, zástupcům polského vojenského zpravodajství při příležitosti společné konference, konané v Praze ve dnech 7. až 11. ledna 1932. S odvoláním na primární archivní prameny z provenience polského vojenského zpravodajství uvádí tuto skutečnost: P. KOŁAKOWSKI, *Między Warsawą a Pragą,* s. 340.

s nacismem a jeho neustále rostoucím vlivem. Během roku 1932 vyvrcholila v Československu kauza masové paramilitární organizace Volkssport.[18] Československé orgány prokázaly rozsáhlým vyšetřováním, že má přímé vazby nejen na Německou nacionálněsocialistickou dělnickou stranu (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei; DNSAP) v Československu, ačkoli se deklaroval jako nepolitický spolek, ale také na Nacionálněsocialistickou dělnickou stranu (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei; NSDAP) v Německu, a zvláště na její úderné oddíly Sturmabteilung – SA. Volkssport byl budován po jejich vzoru jako polovojenský subjekt s vertikální strukturou velení a pravidelnou organizací armádního typu a branným výcvikem. Jeho složky byly přímo navazovány na strukturu SA a vedoucí kruhy NSDAP v Německu. Cíle svazu měly protistátní charakter, neslučitelný s československým právním řádem.[19]

Československé vojenské zpravodajství mělo rozhodující podíl na tom, že předákům Volkssportu byla přesvědčivě prokázána vina. V rámci trestního stíhání v této věci vypracovalo znalecký posudek, jenž je pozoruhodný objektivně přesným a správným pojmenování podstaty a cílů nacistické ideologie. Dobrozdání vojenských znalců[20] vycházela jednak z otevřených zdrojů a jednak z poznatků, jež byly vedeny v neveřejném režimu a nestaly se součástí trestního spisu. Opíraly se totiž o informace agenturní sítě, především o subjekty, které řídily orgány 2. oddělení štábu Zemského vojenského velitelství Praha pod velením mjr. gšt. Františka Moravce, přednosty oddělení.[21] Vojenští zpravodajci jasně konstatovali na základě analýzy programu NSDAP, že tento politický subjekt vede boj za zrušení Versailleské mírové smlouvy, propaguje volnost ve zbrojení za účelem vybudování velké armády a usiluje o postupné spojení všech Němců, a to bez ohledu na jejich stávající státní příslušnost, ve zvláštní kulturně, hospodářsky a sociálně samostatné Třetí říši. Za tím účelem NSDAP sleduje postupné cíle, jež budou dosahovány po etapách. První spočívá v převzetí úplné státní moci v Německu, druhá v nastolení nového státního a hospodářského řádu uvnitř země a třetí v takzvaném osvobození všech Němců a ve vytvoření Třetí říše. Program strany byl podle výkladu vojenských zpravodajců namířen proti integritě Československa, neboť počítal s násilným připojením větší části pohraničního území Čech, Moravy a Slezska s německým osídlením k budoucí Třetí říši. Program DNSAP a aktivity Volkssportu pak vojenský posudek ohodnotil jako souladné s cíli říšskoněmecké NSDAP a podpůrné v jejich prospěch. Opíral se o separatistické cíle DNSAP, jež směřovaly k vytvoření a uznání uzavřeného sídelního území Němců, na němž by byl uplatněn vůdcovský princip v duchu nacistické ideologie. Vojenské zpravodajství kladlo důraz na to, že takto vzniklý faktický stát ve státě by však byl pouze předstupněm k rozbití Československa a k začlenění

[18] Plný oficiální název organizace Volkssport (Nationalsozialistischer Verband für Wandern, Radfahren, Spiel und Sport aller Art – Nacionálněsocialistický svaz pro putování, jízdu na kole, hru a sport všeho druhu). VÚA-VHA, f. ZVV Praha, kart. 1043, sign. 68-1/3-27, Dův. II č. j. 13002/zprav. 1932 – Vojenský znalecký posudek v trestní věci Volkssport – Brno 1932, Satzungen des Verbandes „Volkssport", Sitz Fulnek.

[19] O celé kauze Volkssport dosud nejpodrobněji a v příslušném kontextu: Michal BURIAN, *Sudetoněmecké nacionalistické tělovýchovné organizace a československý stát v letech 1918-1938*. Karolinum, Praha 2012, s. 139-170.

[20] Jako vojenští znalci, kteří koncipovali též vojenský znalecký posudek v dané trestní věci, působili mjr. gšt. Václav Kopačka, 2. oddělení štábu ZVV Praha, a mjr. gšt. Jaroslav Hrabovský, 2. oddělení štábu ZVV Brno. Viz: VÚA-VHA, f. ZVV Praha, kart. 1043, sign. 68-1/3-96, č. j. 5163 – Dův. hl. št. 2. odd. 1932 ze 4. srpna 1932.

[21] Tamtéž, kart. 1043, sign. 68-1/3-102, Dův. II č. j. 12599 – Zprav. 1932 z 12. srpna 1932 – Volkssport – dokumenty.

separovaného území do Třetí říše. Z hlediska bezpečnostní situace Československa zaznělo velmi varovně stanovisko ve vztahu k SA.[22] Vojenští zpravodajci jasně konstatovali: „Tvoří tedy Sturmabteilungen SA zvláštní illegální armádu, která je mnohem početnější, než Reichswehr a která v poslední době upravuje své materiální vybavení (zbraně, dopravní prostředky).”[23]

Po nástupu Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře se rok 1933 a téměř celý rok 1934 nesl z hlediska československého vojenského zpravodajství ve znamení primární a doslova fundamentální otázky, jak bude vypadat budoucí německá branná soustava. Přestože znalo cíle nacismu, zpočátku si přece jen nebylo jisto pravým smyslem prvních mocenských kroků nově nastoleného režimu v branné sféře. Jedna z prvních podstatných reakcí vojenského zpravodajství na zásadní mocenské změny pochází z 22. března 1933. Brig. gen. Vladimír Chalupa, přednosta 2. oddělení Hlavního štábu, tehdy sdělil zpravodajským složkám zemských vojenských velitelství první ohodnocení nedávných událostí. Napsal: „Zprávy z Německa po nastolení Hitlerova režimu zdají se nasvědčovati, že branné přípravy, prováděné doposud s patrnými ohledy na mínění ciziny, dostávají vlivem osobnosti Hitlerovy rychlejší spád. K 1. dubnu jest hlášeno z Německa více změn, a to jak v branné soustavě, tak i v detailní organizaci armády.”[24] Na jiném místě, kde se právě projevila ona zmíněná pochybnost, k tomu dodal: „Přípravy materiální mohou býti součástí akce pro řešení nezaměstnanosti, respektive o udržení průmyslového provozu, hlavně velkých podniků.”[25] Dále podotkl, že „Máme zprávu, že německý průmysl dostal od vojenské správy celou řadu objednávek, jež prý jsou pro veřejnost kamuflovány pod záminkou objednávek pro cizí státy.”[26] Československá zpravodajská analytika připustila, že se zmíněné přípravy mohou týkat všeho toho, co bylo Reichswehru doposud zapovězeno, tedy doprovodných zbraní pěchoty (protitankové dělostřelecké zbraně a minomety), výzbroje pro polní, hrubé a protiletadlové dělostřelectvo, tanků a obrněných automobilů, speciálních přístrojů zejména pro protiletadlové dělostřelectvo a leteckého materiálu.[27] Skupina A-studijní a plánovací 2. oddělení Hlavního štábu dokončila ke shodnému datu vysoce detailní zpravodajské dotazníky. Ofenzivní složky všech stupňů velení podle nich postupovaly při odstraňování zmíněných nejasností.[28] Netrvalo příliš dlouho a dostavily se první podstatné indicie. Elaborát skupiny A ze 4. září 1933 již konstatoval: „Německo stojí na prahu válečných příprav pro nové světové zápolení. V programu hnutí vytýčený ideál Velkoněmecka, jinak zvaný III. říší, je prozatím in statu nascendi [ve stavu zrodu, pozn. autora].”[29]

Přestože zpravodajská analytika získávala postupně poněkud pevnější půdu pod nohama, nejistota přetrvávala v tom, zda se původní Reichswehr stane základem

[22] Skutečnosti, uváděné v dané pasáži, jsou souhrnem jednotlivých věcných zjištění vojenských znalců. Podrobnosti obsahuje: Tamtéž, kart. 1043, sign. 68-1/3-27, Dův. II č. j. 13002/zprav. 1932 – Vojenský znalecký posudek v trestní věci Volkssport – Brno 1932.
[23] Tamtéž, s. 2.
[24] Tamtéž, kart. 1067, sign. 95-5/15-42, č. j. 3403 – Dův. hl. št. 2. odd. 1933 z 22. března 1933 – Vývoj zbrojení v Německu – dotazník, s. 1.
[25] Tamtéž.
[26] Tamtéž.
[27] Tamtéž, s. 2.
[28] Tamtéž, přílohy 1-4 k č. j. 3403 Dův. hl. št. 2. odd. 1933 z 22. března 1933 – Vývoj zbrojení v Německu – dotazník.
[29] VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 20 – Ministerstvo národní obrany Londýn, sign. 20-29-44, č. j. 13 214 taj. hl. št./ 2. odděl. – z 16. listopadu 1938, č. l. 14-15.

rozšířené a jednotné armády na bázi všeobecné branné povinnosti, anebo se nacistický režim vydá cestou modelu smíšené armády, tvořené v základu původním profesionálním Reichswehrem, podstatně rozhojněným do podoby miliční armády. Zásadní faktor úvah o druhém ze zmiňovaných modelů tvořily SA. Československí analytici se v souvislosti s tímto druhým směrem vyjádřili na jaře 1934 takto: „Při německé důkladnosti má ‚Hitlerova' hnědá armáda velký vojenský význam a nutno s ní proto počítati jako s vážným činitelem."[30] Tyto úvahy spěly správným směrem již z toho důvodu, že zatímco početní stav Reichswehru činil v červnu 1934 dvě stě padesát tisíc mužů,[31] stavy SA kulminovaly v létě téhož roku na úrovni dvou milionů devíti set tisíc mužů.[32] Za této situace je pochopitelné, že směrnice 3. (operačního) oddělení Hlavního štábu československé branné moci pro velitelská cvičení v období 1934/1935 kalkulovala s masivním nasazením SA do německých válečných akcí proti Československu.[33] V podobném duchu vyznívaly též mezištábní československo-francouzské rozhovory z července 1934.[34] S jistým odstupem od událostí kolem 30. července 1934, tedy od pověstné noci dlouhých nožů, však bylo stále více zřejmé, že budoucnost bude v Německu patřit výstavbě mohutné a jednotné branné moci, nikoliv smíšené koncepci.

Předpoklady v uvedeném směru podpořil též první mimořádně závažný agenturní zisk na poli ofenzivní práce proti Německu. Šlo o komplexní plán Říšského ministerstva obrany na reorganizaci mírového pozemního vojska z roku 1932. Agenturní materie se však týkala i celé řady opatření mobilizačního charakteru. Soubor těchto podkladů byl získán pravděpodobně v prvním trimestru roku 1934. Předal jej agenturní subjekt, k němuž se identifikační údaje nedochovaly. Z dokumentu plynulo, že válečnou polní armádu má tvořit 21 divizí Reichswehru a Grenzschutz-Ost,[35] který měl zahrnovat 34 divizí. Ty však měly mít složení odlišné od divizí Reichswehru. Dokument obsahoval též údaje o časovém prováděcím rozvrhu celkového zastřešujícího výzbrojního programu. Uskutečnit se měl během pěti let, konkrétně od 1. dubna 1933 do 31. března 1938. Pro případ příznivých podmínek předvídal harmonogram i možnost urychlené realizace.[36]

Československé vojenské zpravodajství proniklo k podstatě takzvaného druhého výzbrojního program Reichswehru z roku 1932. V souhrnu lze konstatovat, že bylo

---

[30] VÚA-VHA, f. ZVV Praha, kart. 1094, sign. 68-1/3-520 – Elaborát Velitelství 1. divize č. j. 6419/zprav. Dův. 34 z 30. března 1934 – Souhrnná zpráva o Hitlerově hnědé armádě za 1. čtvrtletí 1934, s. 21.

[31] Willhelm DEIST – Manfred MESSERSCHMIDT – Hans-Erich VOLKMANN – Wolfram WETTE, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 1 (Ursachen und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik)*. Militärgeschichtliches Forschungsamt – Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1979, s. 411.

[32] K problematice SA blíže například: Heinrich BENNECKE, *Hitler und die SA.* Günter Olzog Verlag, München – Wien 1962.

[33] VÚA-VHA, f. ZVV Praha, kart. 1090, č. j. 826/zprav. Taj. hl. št./3. odd. 1934 z 23. dubna 1934 – Cvičení 1934/1935 – osobní a tajná směrnice, s. 1.

[34] O této problematice blíže: K. STRAKA, *Československé a francouzské vojenské zpravodajství*, s. 45-46. Nověji: TÝŽ, *The Covert Connections of an Asymmetrical Alliance*, s. 19-20.

[35] Grenzschutz-Ost – polovojenská ozbrojená organizace, existující v Německu od počátku dvacátých let. Byla určena k obraně státních hranic s Polskem, Československem a ve Východním Prusku. V roce 1936 ji nahradil Grenzwacht, podřízený branné moci, jenž pokrýval všechny hranice Německa.

[36] SHD/DAT, 7 N 2682, d. 2, č. j. 903 Taj. hl. št./2. odděl. 1934 z 15. října 1934 – Výzbrojní program německé armády (rozbor dokumentu); tamtéž, d. 3, Évolution des préparatifs de guerre allemands, 6 février 1935.

objektivně správně informováno o všech rozhodujících cílech programu. Československá analytika se s realitou shodovala v datu spuštění prvních opatření 1. dubna 1933. Klíčový moment v procesu budování Reichswehru nastal krátce před koncem roku 1933. Tehdy byl stanoven takzvaný prosincový program, jenž si kladl za cíl realizovat podstatnou část původního projektu z roku 1932 již do roku 1935. Říšský kancléř A. Hitler vystupňoval na jaře 1934 tlak na maximální urychlení programu. Českoslovenští analytici postupně nabyli přesvědčení, že 21 mírových divizí bude postaveno mnohem dříve, než program předpokládal. Podle jejich mínění to mohlo být nejdéle do první čtvrtiny roku 1936.[37]

Je nesporné, že vyhlášení všeobecné branné povinnosti v březnu 1935 znamenalo zásadní předěl ve vývoji vojenského potenciálu Třetí říše. Za těchto okolností nebylo náhodné, že v červnu 1935 bylo Německo definitivně označeno za stát hlavního zájmu československého vojenského zpravodajství.[38] Etapa vývoje Třetí říše v letech 1935 až 1938 odpovídá z hlediska československého vojenského zpravodajství období jeho maximalizovaných výkonů. Z dosavadních poznatků vyplývá, že československé vojenské zpravodajství bylo schopno soustavným nasazením zejména agenturních prostředků celkem optimálně sledovat postup mírové výstavby, dislokace a také organizační skladby německého pozemního vojska a také infrastrukturních komponentů, významných pro vedení války. V souvislosti s tím dokázalo odhalovat existenci nově zřizovaných velitelských stupňů a také specifických druhů vojsk, a to poměrně brzy po jejich vzniku. Dobrým příkladem je zde sborový stupeň velení, identifikovaný ještě dříve, než byla v Německu veřejně ohlášena jeho existence, či vysoce přísně utajované útvary chemického vojska. Do jisté doby disponovalo též detailními zprávami o organizaci a výzbroji hlavních bojových součástí tankových divizí až do stupně čety.[39]

Nabízí se zde otázka, jak se československé vojenské zpravodajství vyrovnalo s mohutným nárůstem německé branné moci z let 1935 až 1938. Podstatné jsou zde hlavní ukazatele, jež vypovídají o velikosti a síle německé branné moci. Primární otázku tvořil mírový početní stav. Českoslovenští analytici došli na jaře 1938 k celkovému číslu 945 000 mužů (pozemní vojsko 705 000, letectvo 200 000, válečné námořnictvo 40 000). Předpokládalo se, že po říjnovém odchodu již vycvičených ročníků do civilu a po nástupu nováčků vzroste početní stav německé branné moci na 1 070 000 mužů.[40] Dosavadní historiografické poznatky v zásadě tento analytický výstup potvrzují. Údaje se pro sledované období, tedy zhruba kolem poloviny roku 1938, pohybují v rozmezí od 600 000 do 750 000 mužů.[41] V červnu a červenci byl pak vysloven souhrnný závěr

[37] Uvedené poznatky plynou z komparace údajů v citovaném elaborátu s obecně uznávanými poznatky dosavadní historiografie. Pro srovnání byly využity následující práce: Burkhart MUELLER-HILLEBRAND, *Das Heer 1933-1945. Bd. 1* (*Das Heer bis zum Kriegsbeginn),* E. S. Mittler und Sohn, Darmstadt 1954, s. 13-20; Georg TESSIN, *Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939.* Biblio Verlag, Osnabrück 1974, s. 215-216. Nověji a dosud nejpodrobněji analyzuje plánovací opatření z roku 1932: W. DEIST – M. MESSERSCHMIDT – H.-E. VOLKMANN – W. WETTE, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 1*, s. 387-415.

[38] VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 37, sign. 37-153-59/č. l. 104-108 – Teze k reorganizaci a úkolům výzvědného zpravodajství, podepsán plk. gšt. Šimon Drgáč, přednosta 2. oddělení Hl. štábu, opatřeno datem 18. června 1935. Dokument bez čísla jednacího.

[39] Podrobně o původu a charakteru zpráv v objektivizovaném zpracování viz: K. STRAKA, *Rekonstrukce československé agenturní sítě*, s. 96-109, 209-227, 240-261. Viz též: TÝŽ, *The Covert Connections of an Asymmetrical Alliance*, s. 12-49.

[40] SHD/DAT, 7 N 2682, d. 6, Liaison à Prague du 17 au 21 Mai 1938.

[41] W. DEIST – M. MESSERSCHMIDT – H.-E. VOLKMANN – W. WETTE, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 1*, s. 437-456.

o tom, že mobilizační potenciál nacistického Německa bude do konce roku 1938 činit 96 divizí, tedy 46 mírových divizí, mezi nimi pět tankových a pět motorizovaných, a 50 mobilizačně vytvářených divizí (30 záložních a 20 Landwehru).[42] Srovnáním s objektivními údaji lze zjistit, že mírové počty divizí byly poddimenzovány, zatímco odhad mobilizačních možností značně převýšil reálné možnosti. Německá branná moc postavila v roce 1938 celkem 51 mírových divizí (38 pěších, čtyři motorizované, čtyři lehké a pět tankových). Pokud by byla ovšem nucena mobilizovat, byla by schopna postavit pouze 27 záložních divizí a divizí Landwehru. Hlavní důvod spočíval v nedostatku potřebné výzbroje a materiálu.[43]

Československé vojenské zpravodajství disponovalo mimořádně hodnotnými poznatky o výstavbě německého vojenského letectva. Podstatu a jádro těchto výjimečných znalostí tvořila klíčová data o komplexním programu organizační výstavby německého vojenského letectva na léta 1934 až 1936. Opatřil je Hauptmann (E) Albrecht Spiess, důstojník Reichswehru, značně exponovaný pracovník Říšského ministerstva letectví. Československé vojenské zpravodajství bylo objektivně schopno po získání jím sdělených údajů predikovat vývoj a předpokládanou strategickou závažnost zcela nové německé letecké zbraně s takovou mírou přesnosti, jakou vůbec dovolovala aplikace operativních a analytických metod práce s agenturními informacemi. Na základě komparace dat z tohoto materiálu s ověřenými a hodnověrnými údaji o reálné historické skutečnosti je možné dojít k závěru, že zdrojová agenturní materie vycházela z nejvýznamnějších programových dokumentů Říšského ministerstva letectví. Cílový stav měl na základě zpravodajských informací k 1. říjnu 1936, tedy k datu dokončení počátečních etap výstavby, činit 93 letek (bez námořního letectva).[44] Ve skutečnosti měla Luftwaffe k uvedenému datu ve stavu 108 letek. Diference mezi zpravodajskou materií a realitou plynula z navýšení počtu zvědných a pozorovacích letek. V případě stíhacích, bombardovacích a střemhlavých bombardovacích letek se zpravodajské informace přesně kryly nejen s reálně existujícím programem Říšského ministerstva letectví, ale i s dosaženou realitou.[45]

Německé vojenské letectvo a vše, co s ním souviselo, bylo pochopitelně i v dalších letech jedním nejčelnějších předmětů zájmu československého zpravodajství. V těchto souvislostech lze zhodnotit původní programová data z let 1933 až 1934 jako základnu, k níž se vztahovaly všechny další zpravodajské poznatky o leteckém potenciálu Třetí říše. Z hlediska potřeb informační analýzy šlo nepochybně o velkou výhodu. Zmíněný agent byl ztracen na jaře 1935. Obdobně plnohodnotný zdroj zpráv v sektoru letectví 2. oddělení Hlavního štábu poté již nikdy nemělo. Přesto však dokázalo s poměrně dobrou mírou kvalifikovaného odhadu predikovat růst německého leteckého potenciálu. K potřebným informacím a podkladům se ale propracovávalo s použitím mnoha jiných zpravodajských prostředků. Skupina A 2. oddělení konstatovala ve svých závěrech z 10. listopadu 1938,

[42] VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 20, sign. 20-29-44, č. j. 13 214 – Taj. hl. št./2. odděl. z 16. listopadu 1938, č. l. 19-20.
[43] B. MUELLER-HILLEBRAND, *Das Heer 1933-1945. Bd. 1*, s. 25, 68; Williamson MURRAY, *The Change in the European Balance of Power 1938-1939. The Path to Ruin*. Princeton University Press, Princeton 1984, s. 219.
[44] SHD/DAT, 7 N 2682, d. 3, Liaison à Paris février 1935, Plán budování německého vojenského letectva 1934-1936 (původní materiál z provenience 2. oddělení československého Hlavního štábu).
[45] Srov.: *Dokumente und Dokumentarfotos zur Geschichte der deutschen Luftwaffe*. Ed. Karl-Heinz VÖLKER. Militärgeschichtliches Forschungsamt – Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1968, dok. č. 84, s. 201-204.

že Luftwaffe disponuje operativní armádou v rozsahu jednoho sta perutí. Toto celkové množství tvořilo podle mínění 2. oddělení devět pozorovacích perutí, sedm zvědných perutí, 57 bombardovacích perutí všeho určení, 19 stíhacích perutí a osm perutí námořního letectva.[46] Reálný stav, vztažený k téměř totožnému referenčnímu datu, byl v jednotlivých položkách odlišný. Luftwaffe měla v té době 85 perutí. Téměř úplná shoda zpravodajského obrazu s realitou je zřetelná v případě zvědných a pozorovacích perutí. Skutečně jich v té době existovalo 14. V případě bombardovacích perutí byl kvalifikovaný odhad zpravodajských analytiků nadhodnocený. Existovalo jich 43 (včetně jedné bitevní perutě). Počet stíhacích perutí byl naproti tomu poddimenzován, neboť Luftwaffe jich měla v dané době 24. Námořní letectvo disponovalo čtyřmi perutěmi.[47]

Co se počtu letounů týká, dospělo 2. oddělení na základě rozboru shromážděných ukazatelů k tomu, že Luftwaffe je schopna nasadit přes 3800 bojových strojů různého určení. Podle stavu z konce září 1938 německé letectvo disponovalo skutečně minimálně třemi tisíci letounů (1128 bombardovacích, 226 střemhlavých bombardovacích, 773 stíhacích, 513 pozorovacích a zvědných, 195 bitevních a 164 námořních různého určení).[48] Nadsazení, jež charakterizuje československý zpravodajský obraz, bylo částečně ovlivněno uplatněním některých jiných ukazatelů, než jaké charakterizují doloženou skutečnost. Především se v této diferenci ale projevují veškeré složitosti operativní a analytické práce v oboru vojenského zpravodajství.

Strategické záměry nacistického Německa v poznatcích československého vojenského zpravodajství

V této kapitole bylo již doloženo, že československé vojenské zpravodajství velmi brzy a objektivně správně pochopilo základní cíle nacistické ideologie. Přestože postrádalo konkrétní a hodnověrné zprávy z rozhodujících politických a vojenských kruhů nacistického Německa, jeho schopnost predikovat příští vývoj hlavních tendencích vývoje mezinárodních vztahů byla na objektivně dobré úrovni. Především správně předvídalo zlomové momenty třicátých let. Scházely mu ale přesnější poznatky o tom, kdy skutečně nastanou. Prokazatelně od počátku roku 1933 počítalo s tím, že se Německo pokusí obnovit plnohodnotnou vojenskou přítomnost v tehdy stále ještě demilitarizovaném Porýní. Oprávněně lze však předpokládat, že s tím počítalo již od závěru roku 1932. Československá zpravodajská analytika si v souvislosti s tím již tehdy nekladla otázku, zda k tomu dojde, ale kdy Němci takový krok uskuteční.[49] V roce 1930 vzala na vědomí, že stažením spojeneckých vojsk z Porýní na základě výsledků Haagské konference vzniká určité vakuum, které Německo bude chtít dříve či později vyplnit mocenskými prostředky, a tak zlepšit svou strategickou pozici vůči Francii.[50]

---

[46] Viz: VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 179, č. j. 783 dův. 1938, č. j. 33663 dův. hl. št/2. odd. 1938 z 10. listopadu 1938 – Reorganizace německého letectva.
[47] G. TESSIN, *Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939*, s. 292-295.
[48] Tato čísla uvádí s odvoláním na relevantní kořistní archivní materiál říšskoněmecké provenience: W. MURRAY, *German Air Power and the Munich Crisis*. War and Society 1977, č. 2, s. 112. Srov.: Horst BOOG, *Die deutsche Luftwaffenführung 1935-1942. Führungsprobleme, Spitzengliederung, Generalstabsausbildung.* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1982, s. 137-140.
[49] SHD/DAT, 7 N 3446, d. 2, Conversations franco-tchécoslovaques janvier 1933. Entretien du 28, 30, 31 janvier.
[50] Robert KVAČEK, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937*. Svoboda, Praha 1966, s. 224.

Prognóza budoucího vývoje vycházela mimo jiné též z rozboru již zmíněného výzbrojního programu Reichswehru z roku 1932. Vzhledem ke zprávám o jeho urychleném plnění byl na podzim 1934 vyjádřen názor, že nejpozději do října 1935 lze s největší pravděpodobností očekávat zavedení všeobecné branné povinnosti v Německu. Šlo o pozoruhodně správnou predikci skutečnosti, jež reálně nastala v březnu 1935.[51]

Československá zpravodajská analytika si nečinila žádné iluze ani o osudu Rakouska jako nezávislého státu. Jestliže nevydařený pokus o německo-rakouskou celní unii z roku 1931 vedl ke zvýšení zájmu československého vojenského zpravodajství o Německo a jeho záměry vůči Vídni, pak zmařený puč rakouských nacistů z 25. července 1934 a zejména německo-rakouská smlouva z 11. července 1936 utvrdila vojenské analytiky v přesvědčení, že s anšlusem Rakouska je nutné počítat jako s budoucí realitou.[52] Hlavní štáb československé branné moci rozhodně nebyl překvapen, když 12. března 1938 k anšlusu skutečně došlo. Předem sice neznal stanovený termín zahájení akce, ale svými prostředky moderního rádiového odposlechu alespoň přesně zjistil okamžik, kdy německá vojska překročila rakouské státní hranice a rychle směřovala k Vídni.[53]

Československé vojenské zpravodajství interpretovalo cíle nacionálního socialismu jako neslučitelné s existencí versailleského systému, a tedy i československého státu. Z toho důvodu očekávalo, že se ozbrojené akce proti Československu stanou předmětem strategického plánování německého nejvyššího velení. Zájem o ně tvořil vrcholnou prioritu ofenzivního zpravodajského aparátu československé branné moci. Současně však šlo o nejobtížněji dosažitelnou zpravodajskou metu. Skupina A-studijní a plánovací 2. oddělení přistoupila v květnu 1936 k všeobecné bilanci toho, co skutečně zná a na čem může dále stavět. Výsledky nebyly vůbec uspokojivé. Strategicky významné informace z agenturních zdrojů, z nichž se čerpalo v letech 1932 až 1935, povětšinou již zastaraly. Zásadní rezidua o to více narůstala především v základních aspektech mobilizačních, nástupových a operačních opatření německé branné moci.[54]

Německou kontrašpionážní bariéru se podařilo prolomit koncem roku 1936, tedy objektivně jen asi rok a půl poté, co začaly v nejvyšším velení německé branné moci vznikat první závazné koncepty násilných akcí v oblasti střední Evropy. Československé vojenské zpravodajství v té době získalo agenturní cestou podstatné doklady o tom, že velení německé branné moci rozehrálo již na jaře štábní hru s námětem preventivní války proti Československu. Dochované prameny identitu agenturního zdroje nespecifikují. Nastíněný zpravodajský zisk zapůsobil v Československu jako jeden z nejvýraznějších

[51] SHD/DAT, 7 N 2682, d. 3, Évolution des préparatifs de guerre allemands, 6 février 1935.
[52] SHD/DAT, 7 N 3115, Note du commandant Loriot au sujet de son entretien avec le colonel Hájek, chef du 2º bureau de l'État-major tchécoslovaque (28 novembre 1936).
[53] Blíže: S. KOKOŠKA, *Československé vojenské zpravodajství*, s. 97-98.
[54] Základní údaje o citované bilanci vycházejí z pramene, jenž nese název: *Seznam zpravodajských požadavků, vyplývajících z neúplnosti dosavadních předpokladů o možnostech sousedních států.* Měl tajný charakter. Podepsal jej plk. gšt. F. Havel, přednosta skupiny A-studijní a plánovací 2. oddělení Hlavního štábu. Meritorní kritická pasáž v úvodu zní takto: „Předpoklady o mobilizaci sousedních států, o válečném složení jejich armád, o způsobu zahájení válečného konfliktu a o počátečních operacích jsou sestaveny velkou většinou na základě logických úvah, postrádajících vesměs spolehlivého dokumentárního podkladu a nejsou z valné části ani spolehlivě doloženy hodnověrnými zprávami. // Po stránce zpravodajské nebyl dosud získán žádný spolehlivý náznak, jenž by nám dovolil vytvořiti si reelení předpoklady spolehlivé hodnoty, respektive přezkoušeti naše dosavadní předpoklady." Citováno podle: VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 37, sign. 37-153-29 – Seznam zpravodajských požadavků, č. l. 1-5 (citace z č. l. 1).

faktorů od zahájení modernizace obrany státu v letech 1933 a 1934. Rozbor získané materie především utvrdil nejvyšší velení ve správnosti volby československé vojenské strategie s těžištěm proti Třetí říši.[55] Vzhledem k povaze věci bylo vše podstatné ze zprávy sděleno prezidentu republiky Edvardu Benešovi.[56]

Další důležitý aspekt spočíval v tom, že poznatky o zmíněné štábní hře dalece překračovaly svým významem pouze československou dimenzi. V prvních dnech ledna 1937 putoval opis vyhodnoceného agenturního záznamu do Paříže.[57] Také tam zpráva zapůsobila jako mimořádně významný moment. Pplk. gšt. Louis Rivet, náčelník francouzské Zpravodajské služby, o ní osobně referoval gen. Maurici Gamelinovi, náčelníkovi Generálního štábu francouzské armády, 5. ledna 1937 v rámci souhrnného hlášení. Sdělení z Československa tvořilo jeho nejvýznamnější část. Náčelník Zpravodajské služby si do svého deníku následně zaznamenal: „Gen. Gamelin nařídil urychlit přípravu ve všech oblastech."[58]

To vůbec nejpodstatnější, co vyplynulo z rozboru válečné hry, spočívalo v odpovědi na základní otázku, kladenou v již zmiňované bilanci zpravodajských poznatků o Německu z května 1936. V souvislosti s operačními možnostmi německé branné moci tehdy zaznělo tázavě: „Musíme počítat s hlavní počáteční operací proti nám? Ve kterých směrech? S jakými silami? Jak se projeví zpočátku?"[59] Námět hry především nasvědčoval skutečnosti, že to bude Československo, kdo bude vystaveno pravděpodobně prvnímu preventivnímu úderu ve válce, kterou německé velení promýšlelo jako konflikt na dvou frontách. Porážka Československa by zbavila Německo nutnosti krýt svůj strategický týl na jihovýchodě při rozhodujícím střetu s Francií.

Získaný dokument členil pozemní vojsko německé branné moci na Skupinu armád západ a Skupinu armád východ. Rozhraní mezi nimi tvořila linie měst Ulm – Kassel – Lübeck, která Říši operačně dělila ve dví v severojižním směru. Skupinu armád východ proti Československu tvořily tři armády. Mezi něž by bylo rozděleno devět armádních sborů, 21 aktivních pěších divizí, čtyři záložní divize, čtyři divize Landwehru a tankový sbor se třemi tankovými divizemi. Skupina armád západ proti Francii rovněž se třemi armádami, měla k dispozici celkem 19 aktivních a záložních divizí, 13 divizí Landwehru a tři tankové brigády. Záloha vrchního velení sestávala ze dvou záložních armádních sborů. Jeden byl dislokován ve Východním Prusku. Pět divizí Landwehru se rozvinulo v širokém pásmu od Vratislavi k Baltskému moři jako strategický kryt proti Polsku.[60]

---

[55] V tomto smyslu referoval v lednu 1937 plk. gšt. Václav Kalina, československý vojenský atašé v Paříži, přednostovi 2. (zpravodajského) oddělení Generálního štábu francouzské armády, jímž byl pplk. gšt. Maurice Gauché. SHD/DAT, 7 N 3115, Compte-rendu, 22 janvier 1937.

[56] VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 20, sign. 20-29-44, č. j. 13 214 taj. hl. št./2. odděl. z 16. listopadu 1938, č. l. 16.

[57] SHD/DAT, 7 N 2701, d. Kriegsspiel 1936, Poste de Liaison nº 22, 22 janvier 1937.

[58] Viz: Louis RIVET, *Carnets du chef des services secrets du Front populaire à Vichy*. Edd. Olivier FORCADE – Sébastien LAURENT. Nouveau Monde édition, Paris 2010, s. 96.

[59] Citováno podle: VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 37, sign. 37-153-29 – Seznam zpravodajských požadavků, č. l. 1.

[60] Uvedené poznatky plynou ze syntézy následujících pramenů. Jsou to: SHD/DAT, 7 N 2701, d. Kriegsspiel 1936, Poste de Liaison nº 22, 22 janvier 1937; SHD/DAT, 7 N 3450, d. 1, Étude d'une operation offensive française en Rhenanie. Pièce N° 1 Hypothèse sur la situation et les possibilites de l'ennemi. Repartition initiale hypothétique des moyens de Heeresgruppe West; VÚA-VHA, f. FMSÚMV, a. s. č. 20, sign. 20-29-44, č. j. 13 214 taj. hl. št./2. odděl. z 16. listopadu 1938, č. l. 15-16.

Z hlediska objektivizace je důležité konstatovat, že československý výzvědný aparát pronikl k samé podstatě tehdy platné koncepce strategické obrany Německa na dvou frontách, jež ovšem počítala s preventivním napadením Československa. Tento záměr poprvé specifikovala směrnice *Schulung* z roku 1935.[61] Dosavadní výzkum již přesvědčivě prokázal, že další vývoj německých strategických plánů z let 1937 až 1938 zůstal československému vojenskému zpravodajství zcela utajen. Netušilo tedy, že původní pojetí obrany Německa se v průběhu roku 1938 zásadně koncepčně změnilo. Strategickou defenzívu s aktivními prvky nahradil čistě agresivní plán s cílem co nejrychleji porazit československou armádu a ovládnout českomoravský prostor před dalšími dalekosáhlými výboji. Strategické plány německé branné moci tímto plně reflektovaly cíle, které vyjádřil říšský kancléř A. Hitler na poradě s nejvyššími politickými a vojenskými činiteli 5. listopadu 1937. Na tomto základě vznikl dokument Vrchního velitelství branné moci (Oberkommando der Wehrmacht; OKW), nesoucí název Válka na dvou frontách s těžištěm jihovýchod (nástup *Grün*). Hitler jej schválil 30. května 1938. Se zahájením akce se počítalo již od 1. října téhož roku.[62]

Na tomto místě je vhodné zjistit, zda československé vojenské zpravodajství alespoň vypozorovalo určité jevy a tendence, které mohly nepřímo a spíše dílčím způsobem vypovídat o chystané německé strategii proti Československu. Uvedená otázka má primární význam v souvislosti s předpoklady o záměrech protivníka z doby, kdy se ve dnech 23. až 25. září 1938, tedy po vyhlášení mobilizace, rozhodovalo v Československu o volbě konkrétního způsobu obrany. Arm. gen. Ludvík Krejčí, hlavní velitel polní armády, nařídil zaujmout obrannou sestavu podle částečně pozměněné varianty XIII nástupového plánu VII (viz kapitolu Nástupový plán československé armády v září 1938). Toto rozhodnutí učinil 25. září 1938. Očekával, že se protivník pokusí udeřit jednak od severu z prostoru Žitava – Budyšín přes Liberec na Pardubice a jednak z oblasti mezi Vltavou a Znojmem na směru Zwettl – Havlíčkův Brod. Smysl takto vedeného útoku byl odhadnut v pokusu odříznout a zničit většinu sil obránce v Čechách, a tak mu zmařit ústup na východ.[63] Klíčová otázka spočívá v tom, z čeho hlavní velitel při svém rozhodování vycházel. Primární prameny poskytují v tomto ohledu jednoznačnou odpověď. L. Krejčí postavil svá rozhodnutí z 25. září 1938 na obsahu referátu plk. gšt. Františka Hájka, přednosty 2. (zpravodajského) oddělení Hlavního velitelství.[64] Zpravodajský obraz nástupu německých vojsk kolem českých zemí ale neodpovídal reálným záměrům agresora. Tímto faktem byl podmíněn charakter rozhodnutí hlavního velitele. Důraz kladl na liberecký a jihočeský směr, které se objektivně nekryly s hlavními a nejohroženějšími směry plánovaného německého útoku. Mylné předpoklady vycházely z přesvědčení, že německá branná moc vytváří tři skupiny vojsk. Za nejsilnější byla pokládána jižní skupina, o níž se Hlavního velitelství domnívalo, že se vytváří mezi Lincem a Vídní za účelem úderu na zemské rozhraní Čech a Moravy.

---

[61] Srov.: *International Military Tribunal* (IMT). *Volume XXXIV*. Secretariat of the International Military Tribunal (SIMT), Nuremberg 1949, s. 485-486.

[62] *Akten zur deutschen auswärtigen Politik* (ADAP). *Serie D. Bd. II*. Imprimerie Nationale, Baden-Baden 1950, dok. č. 221, s. 281-285, dok. č. 448, s. 579-582. Viz též: *IMT, Volume XXV*. SIMT, Nuremberg 1947, s. 433-439, 464-469.

[63] VÚA-VHA, f. Sdružený fond Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu (SFVÚBPS) – velitelství (vel.) Palacký, kart. 6, inv. č. 232, č. j. 104 – Taj. HV./oper. 1938 z 25. září 1938, změna varianty XIII; tamtéž, inv. č. 236, č. j. 119 – Taj. HV./oper. 1938 z 25. září 1938, osobní a tajná směrnice č. 1.

[64] Tamtéž, inv. č. 232, č. j. 104 – Taj. HV./oper. 1938 z 25. září 1938, změna varianty XIII.

Západní skupinu analytici kladli do prostoru Plauen – Chemnitz. Severní pak odhadli nad šluknovským a frýdlantským výběžkem. Určité další možné soustředění naznačovali také ve Slezsku. Z hlediska objektivizace má však fatální vyznění zdánlivě nepatrná zmínka, obsažená ve směrnici hlavního velitele pro velitele všech čtyř armád z 25. září, že také „něco je na bavorských hranicích".[65] Právě ono citované „*něco"* bylo ve skutečnosti nejsilnějším úderným uskupením německého pozemního vojska. Skutečná nástupní sestava německé branné moci k chystanému napadení Československa vycházela z určitého kompromisního řešení. V něm se stýkal původní záměr nástupu *Grün* podniknout vstřícné údery ze Slezska na jih a opačným směrem z Dolního Rakouska s tím ovšem, že za faktické těžiště celé agrese byl pokládán směr Plzeň – Praha. Sbíhavé útoky prosazoval Generální štáb pozemního vojska prostřednictvím generála Franze Haldera. Měly odborné a racionální zdůvodnění. Jejich prostřednictvím měl být dosažen hlavní cíl nástupu *Grün.* Spočíval v zamezení ústupu československých sil na Slovensko a v jejich zničení ještě na ploše českých zemí. Tím by byla podle německé strategie dovršena vojenská porážka Československa. Úder na plzeňském směru naproti tomu prosadil do celé koncepce kancléř A. Hitler. Učinil tak definitivně na poradách s armádními špičkami 3. a 9. září 1938. Jeho důvody byly založeny na politických motivech. Rychlé proražení československé obrany ku Praze hodlal prezentovat jako důkaz rozhodnutí na československé frontě. Očekával, že tento fakt by zejména Francii odradil od jakéhokoli mocenského angažmá ve prospěch Československa.[66]

Příčiny mylných předpokladů o nepřátelských záměrech spočívaly především v tom, že zpravodajský obraz vycházel z velmi neúplných a zkreslených zdrojů. Podmínky pro přísun čerstvých zpráv o vojenské situaci na území Německa se dramaticky zhoršily přibližně v polovině září 1938 po propuknutí násilí v pohraničí českých zemí. Informační prostupnost státních hranic se za těchto okolností dramaticky zkomplikovala.[67]

Pod dojmem uvedených skutečností se lze dále ptát, zda československý zpravodajský aparát mohl obdržet hodnotné informace o chystané německé agresi též z jiných zdrojů. V tomto směru je nutné zdůraznit, že vlivem blížící se mezinárodní krize se nenaplnila spojenecká kooperace s francouzským vojenským zpravodajstvím. Stalo se tak i přesto, že smlouva o spojenectví a přátelství z roku 1924 stanovila, že si smluvní strany poskytnou informace o hrozícím nebezpečí. Hans-Thilo Schmidt, bratr genmjr. Rudolfa Schmidta, od roku 1936 velitele 1. tankové divize německé branné moci a jeden z nejlépe zasvěcených agenturních zdrojů francouzské Zpravodajské služby, oznámil koncem srpna a počátkem září 1938 plánovaný termín chystané německé akce proti Československu. Dojít k němu mělo 25. září 1938.[68] Z komparace s klíčovou dokumentací OKW plyne, že čas kolem 25. září byl vskutku exponovaný, neboť na půlnoc z 27. na 28. září byl stanoven začátek platnosti nástupu *Grün* ve znění pro nové mobilizační období 1938/1939.[69] Říšský kancléř uvedl v konceptu nového znění nástupu z 18. června 1938, že s akcí proti Československu počítá od 1. října téhož roku.[70] To ale vůbec neznamenalo, že k zahájení

[65] Tamtéž, inv. č. 236, č. j. 119 – Taj. HV./oper. 1938 z 25. září 1938, osobní a tajná směrnice č. 1.
[66] *ADAP, Serie D, Bd. II*, dok. č. 448, s. 580. Viz též: *IMT, Volume XXV*, s. 465.
[67] Příčiny analyzoval dosud nejpodrobněji: S. KOKOŠKA, *Československé vojenské zpravodajství*, s. 99-101.
[68] SHD/DAT, 7 N 2523, d. 2, Source Z, 23, 25 août, 5 septembre 1938. Zisk těchto zpráv významně reflektují též: Maurice GAUCHÉ, *Le Deuxième bureau au travail 1935-1940*. Amiot-Dumont, Paris 1953, s. 70; L. RIVET, *Carnets du chef des services secrets*, s. 230.
[69] *IMT, Volume XXV*, s. 451-454.
[70] Tamtéž, s. 445-446.

operací nemůže dojít již o něco dříve.[71] Ze stejného zdroje pocházely též informace o plánovaném nasazení 1. tankové divize a 1. lehké divize německého pozemního vojska na hlavním útočném směru Plzeň – Praha. H.-T. Schmidt sdělil řadu konkrétních časových a prostorových údajů o plánovaném nástupu těchto vyšších jednotek k československým státním hranicím. Obsah těchto zpráv odpovídal reálným plánovacím opatřením OKW. Na tomto místě je nutné klást si otázku, proč francouzská strana zamlčela své poznatky před československými partnery. Vysvětlení je nutno hledat v tom, že tehdejší mezispojenecký styk v oblasti vojenského zpravodajství byl již zásadně podmíněn francouzskou zahraniční politikou. V září 1938 se podřídila určující politice usmiřování Německa, kterou prakticky za každou cenu prosazovala vláda Velké Británie. Oznámit do Prahy ožehavou zprávu, která dokazovala skutečnou podstatu Hitlerových záměrů, by znamenalo především vážně narušit politiku Západu vůči Třetí říši. Československý prezident a vláda by takto získala pádný argument pro neústupnost vůči vyhroceným nacistickým požadavkům. Francouzská vláda by za těchto okolností politicky mnohem hůře opouštěla stále platné spojenecké závazky. Právě v tom tkvěl rozhodující důvod nenaplnění mezispojenecké spolupráce v oblasti vojenského zpravodajství právě v nejkritičtějším období.[72]

Dílčí závěr

Německo tvořilo vzhledem ke svým geopolitickým dispozicím, ekonomické a populační síle i velmocenským aspiracím, byť načas omezeným, hlavní potenciální zdroj ohrožení meziválečného Československa. Koncepční a soustředěné úsilí československého vojenského zpravodajství směřovalo proti němu ale až zhruba v posledních čtyřech letech před Mnichovem. Do této skutečnosti se promítla celá řada politicko-diplomatických ohledů, hledisek, hospodářských zájmů a také neopominutelný faktor oteplení v mezinárodních vztazích, typický pro druhou polovinu dvacátých let. Počátky změn se začaly projevovat až s eskalací německého revizionismu, jež byla jedním z hlavních symptomů obecné hospodářské a politické krize počátku třicátých let. Podstatné je, že československé vojenské zpravodajství objektivně správně identifikovalo nacismus již v té době jako naprosto zásadní hrozbu pro bezpečnost státu. Důležitý aspekt spočíval v tom, že tak ale činilo věcně a bez předpojatosti v hodnotících závěrech. Z hlediska mezinárodního srovnání nebyl takový přístup vůbec běžný a samozřejmý. Zpravodajský aparát se také poměrně rychle vyrovnal s naléhavou nutností přeorientovat hlavní úsilí z dříve preferovaného Maďarska na Německo. Správně si také uvědomoval, že nacistická ideologie se stávala po lednu 1933 nejen nosnou ideou německé vnitřní a zahraniční politiky, ale že jí byly stále silněji podřizovány i veškeré branné síly. Československé vojenské zpravodajství dokázalo do roku 1938 poměrně úspěšně sledovat obecné sílení německé branné moci v celku a v řadě ohledů i ve značných podrobnostech. Do roku 1936 mělo též k dispozici důležité indicie, které podstatně vypovídaly o celkové německé vojenské strategii. V letech 1937 a 1938 jeho výsledky v této oblasti ale stagnovaly. To mělo limitující vliv mimo jiné na odhady celkových mobilizačních schopností německé branné moci a konkrétních záměrů německého velení. Rezervy v této oblasti se velmi

[71] Tamtéž, s. 450.

[72] K poznatkům francouzského vojenského zpravodajství o přípravách německé branné moci na napadení Československa blíže: K. STRAKA, *The Covert Connections of an Asymmetrical Alliance*, s. 36-42.

neblaze projevily v souvislosti s přijetím konkrétních obranných opatření v září 1938, kdy se tehdejší nástupový plán polní armády československé branné moci objektivně rozcházel s německou koncepcí válečného napadení Československa.

NÁSTUPOVÝ PLÁN ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY V ZÁŘÍ 1938

V československé meziválečné armádě se plán seskupení jednotlivých svazků po provedené mobilizaci označoval jako nástupový plán. Tento plán obsahoval veškeré potřebné údaje k vedení boje v prvních dnech válečného konfliktu a označoval se římskými číslicemi. Na podzim 1938 měla československá armáda připravený nástupový plán VII, podle kterého se rozmisťovala po vyhlášení mobilizace 23. září 1938. A právě o rekonstrukci tohoto plánu bych se v této kapitole chtěl pokusit.

Úvodem je třeba říct, že nástupové plány československé armády z třicátých let 20. století se nedochovaly. Staré nástupové plány byly při nahrazení novými likvidovány a jejich případně ponechané části byly zničeny nejpozději v noci ze 14. na 15. března 1939 před příchodem německých okupantů. Ve stejné době byl zřejmě zlikvidován i poslední nástupový plán VII. Nenávratně tak zmizely veškeré základní podklady, z nichž se dalo vycházet. Tím lze také vysvětlit, že v početné literatuře o vojenských aspektech mnichovské krize najdeme o nástupových plánech československé armády v roce 1938 jen stručné obecné údaje, ale žádné podrobnosti.

Přes zničení základních dokumentů je myslím možné československý nástupový plán VII aspoň částečně zrekonstruovat, a to na základě těchto zdrojů:

1) Služební předpis „Nástupové plány" vydaný roku 1938 a dochovaný, byť v nekompletní podobě, ve VÚA-VHA.[1]

2) Rozkazy a telegramy, jimiž byl 25. září 1938 vyhlášen nástupový plán a jeho varianta, které se dochovaly rovněž ve VÚA-VHA.[2]

3) Spisy Hlavního velitelství mobilizované armády ze září 1938, v nichž se objevují zmínky o původních prostorech soustředění vybraných svazků mobilizované armády, které se opět dochovaly ve VÚA-VHA.[3]

4) Vzpomínkové práce bývalých důstojníků operačního oddělení Hlavního štábu československé meziválečné armády, především plk. gšt. Josefa Fetky.[4]

---

[1] VÚA-VHA, f. Sbírka služebních knih branné moci – předpis Sm XXI z roku 1938.
[2] VÚA-VHA, f. Velitelství Palacký, kart. 1, inv. č. 47 a 48.
[3] Tamtéž, kart. 1, inv. č. 20; tamtéž, kart. 6, inv. č. 232 a 234 – Velitelství Tyl; tamtéž, kart. 2, inv. č. 52.
[4] Jde o dva Fetkovy rukopisy nazvané „Československá armáda v roce 1938 do Mnichova" a „Československá válečná armáda 1918-1939". První z nich je uložen ve VÚA-VHA, druhý zůstal v držení rodiny, byl vydán knižně (Josef FETKA, *Československá válečná armáda 1918-1939*. Mladá fronta, Praha 2015) a odkazy v následujících poznámkách jsou na toto knižní vydání.

Právě ze vzpomínek plk. J. Fetky pochází obecné údaje o nástupovém plánu VII a jeho předchůdcích, které se objevují v literatuře. Od 15. února 1938 platil pro československou armádu nástupový plán VI, který věnoval hlavní pozornost obraně proti německému útoku, menší síly byly vyčleněny proti maďarskému útoku. V případě Rakouska se nevylučovalo, že německá armáda může využít jeho území proti Československu. A právě okupace Rakouska v březnu 1938 si vynutila provést od dubna změny v nástupovém plánu, který byl označen jako VI-A. Došlo k úpravě sestavy jednotek zajišťujících hranice a k soustředění většího počtu záložních svazků na jižní Moravě. Od 15. července 1938 pak začal platit nový nástupový plán VII. Ten již počítal s dočasnou obranou na linii Vltavy a na ní navazujícího Labe. Dlouhodobější obrana se plánovala na Českomoravské vrchovině, a pokud by se nepodařilo protivníka zadržet, měly československé síly ustoupit na Moravu a opřít se o Karpaty, případně Javorníky. Zde se předvídala houževnatá obrana až do zvratu válečné situace a protiofenzivy v rámci spojeneckých sil.[5]

V srpnu 1938 byl nástupový plán VII doplněn variantou, která spočívala v soustředění vybraných záložních svazků blíže k hlavnímu obrannému postavení v Čechách a měla být reakcí na možnost, kdyby se Německo rozhodlo jen pro obsazení pohraničních oblastí Čech a Moravy. Varianta představovala doplněk nástupového plánu a připojila se k němu jako zvláštní příloha. Právě z pořadového čísla přílohy XIII vzniklo označení „varianta XIII“, které se dostalo i do oficiálních dokumentů.[6]

K vyhlášení nástupového plánu a jeho varianty došlo 25. září 1938 dopoledne hesly „Vydejte nástupový plán v zelených obalech“ a „Proveďte variantu podle přílohy XIII“.[7] Vzápětí však následoval další rozkaz, který dále upravoval prostory soustředění a výslovně uváděl, aby „byla provedena varianta XIII nástupového plánu s těmito změnami“.[8] A následovaly ještě další rozkazy. Československá armáda tak neprováděla nástup podle původního nástupového plánu VII, ani podle původní varianty tohoto plánu, nýbrž podle upravené varianty. Rekonstrukce se tak rozpadá na tři různé části: původní nástupový plán, jeho původní variantu a prováděnou upravenou variantu.

Co zůstalo ve všech třech případech stejné, bylo rozložení svazků bránících hlavní obranné postavení, tj. hranice, a také rozdělení na čtyři samostatné armády. První armáda v Čechách měla zadržovat protivníka a pod tlakem ustupovat na východ. Druhá armáda na severní Moravě a čtvrtá armáda na jižní Moravě měly bránit hranice aspoň do doby, než se první armádě podaří ustoupit. Zbývající třetí armáda na Slovensku a Podkarpatské Rusi měla držet toto území a dále kontakt se spojenci na východě. Část divizí a také dvě velitelství sborů tvořila zálohu hlavního velitele rozloženou především na Českomoravské vrchovině, jihovýchodní Moravě a západním Slovensku (viz mapu č. 1).[9]

A právě především divizí ze zálohy hlavního velitele se týkaly změny související s variantou nástupového plánu. Díky dochovaným rozkazům nařizujícím její provedení

[5] J. FETKA, *Československá válečná armáda 1918-1939*, s. 75, 78, 90; TÝŽ, *Československá armáda v roce 1938 do Mnichova*, s. 93.
[6] Tamtéž, s. 46; TÝŽ, *Československá válečná armáda 1918-1939*, s. 95, 122-123. Z předpisu „Nástupové plány“ vyplývá, že ve směrnicích pro armády byla varianta jako příloha XIII, ve směrnicích pro sbory jako příloha X a ve směrnicích pro divize jako příloha VII.
[7] VÚA-VHA, f. Velitelství Palacký, kart. 1, inv. č. 47 a 48.
[8] Tamtéž, kart. 6, inv. č. 232. Publikováno v: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy hlavního velitelství od 24. do 28. září*. Edd. Pavel MINAŘÍK – Pavel ŠRÁMEK. HaV 1996, č. 5, s. 83-110, zde s. 87-92.
[9] J. FETKA, *Československá válečná armáda 1918-1939*, s. 121-122; TÝŽ, *Československá armáda v roce 1938 do Mnichova*, s. 93-95.

víme, kterých svazků se týkala. Jednalo se o dvě velitelství armád, tři velitelství sborů a sedm divizí.[10] Zatímco u velitelství armád a sborů varianta podle mého názoru znamenala jen změny v seznamu podřízených svazků, u divizí šlo o změny v jejich dislokaci (viz tabulku č. 1). Protože jsme ze zdrojů zmíněných v úvodu schopni pro většinu z nich určit aspoň přibližně původně plánované prostory, vidíme, že došlo k posunu blíže hranici, především západním směrem (viz mapu č. 2).

Československá armáda však, jak již bylo řečeno, svou nástupovou sestavu po vyhlášení mobilizace dále upravovala. Řada divizí tak zaujala jiné prostory než původně plánované. Vše začalo již po vypuknutí henleinovského povstání v pohraničí 13. září 1938 soustředěním tří rychlých divizí v západních a jižních Čechách a na severní Moravě. Přitom pouze část jedné rychlé divize (1. rychlá divize) byla v prostoru předvídaném nástupovým plánem.[11] O týden později opustily své posádky tři mírové (pěší) divize nezajišťující obranu hranic a zaujaly nařízené prostory, který u jedné z nich (15. divize) byl shodný s nástupovým plánem. U zbývajících dvou (14. a 17. divize) se však lišil a divize dostaly po vyhlášení nástupového plánu rozkaz zůstat na nových místech, která byla více na západ oproti původním (viz tabulku č. 2).[12]

Už po mobilizaci byly rozkazem vyhlášeným 25. září 1938 současně s rozkazem k provedení varianty XIII změněny prostory soustředění dalších čtyř divizí (pěších). U třech (3., 5. a 19. divize) se jednalo opět o přesun více na západ, poslední divize (16. divize) na Slovensku zůstala u hranic s Polskem místo přesunu na jih Slovenska (viz tabulku č. 3).[13]

Dne 27. září 1938 rozhodl hlavní velitel zmobilizované armády o přesunu VI. sboru ze zálohy na Moravě do jižních Čech.[14] O den později pak následoval ještě rozkaz k přesunu dvou rychlých a jedné divize (pěší) s cílem posílit obranu jižních Čech a jihozápadní Moravy. Podle něj se 2. rychlá divize přesunula na západ do prostoru Jaroměřice, 1. rychlá divize naopak na východ do prostoru Pacov. Konečně 13. divize se měla po soustředění v nástupovém prostoru přesunout na jih k Humpolci (viz tabulku č. 4).[15] To byly poslední zásadní změny před přijetím Mnichovské dohody 30. září 1938 (viz mapu č. 3).[16]

Další podrobnosti, které jednotlivé svazy a svazky dostaly, neznáme, přestože je nástupový plán nepochybně obsahoval. Známe jen úkoly jednotlivých armád, ovšem pouze zprostředkovaně ze vzpomínkových prací. Přesto je možné udělat si představu, jak odhadovalo československé velení možný průběh války, a to na základě pramenů z podzimu 1938, konkrétně dislokace velitelství etapních okrsků. Těch bylo celkem šedesát a nacházely se v tzv. etapě, která navazovala na operační pásmo, kde měly probíhat válečné operace.[17] Protože známe místa dislokace téměř všech těchto velitelství,

[10] VUA-VHA, f. Velitelství Palacký, kart. 1, inv. č. 48.
[11] Tamtéž, kart. 1, inv. č. 3, 4, 16.
[12] Tamtéž, kart. 1, inv. č. 20 a kart. 6, inv. č. 232.
[13] Tamtéž, kart. 6, inv. č. 232.
[14] Tamtéž, kart. 6, inv. č. 240. Velitelství sboru mělo být ve Valašském Meziříčí. Publikováno v: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938*, s. 101-104.
[15] VUA-VHA, f. Velitelství Palacký, kart. 1, inv. č. 62. Publikováno v: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938*, s. 104-106.
[16] Došlo ještě k několika drobným místním úpravám, kdy například 14. divize se přesunula z Jihlavska do prostoru Třešť – Telč – Stonařov.
[17] VUA-VHA, f. Hlavní štáb, 1. oddělení, kart. 159, sign. 32-22/33-2 a kart. 239, sign. 32-22/2-15.

můžeme si vytvořit linii, kde československá armáda očekávala stabilizaci fronty (viz mapu č. 4).

Je vidět, že na západ od Vltavy se s žádnými etapními okrsky nepočítalo, tedy ani s delší obranou tohoto prostoru. Etapní okrsky ve středních Čechách ukazují, že se předpokládala obrana Prahy při udržení aspoň části severovýchodních Čech a jihozápadní Moravy. Z umístění etapních okrsků na severní a jižní Moravě a také na Slovensku a Podkarpatské Rusi pak vyplývá, že zde se ústup nepřipouštěl.

Po přijetí Mnichovské dohody pokračoval ještě nástup podle dřívějších rozkazů, 3. a 4. října 1938 však byly vydány první rozkazy reagující na novou situaci. Týkaly se zatím jen svazků na jihovýchodní Moravě a jihozápadním Slovensku a hlavní velitel v nich nařizoval přesun jihovýchodním a jižním směrem k posílení obrany Slovenska. Dne 6. října pak následoval rozkaz stanovující nové uskupení sil a spočívající ve všeobecném ústupu svazků v českých zemích směrem do vnitrozemí.[18] Nástupový plán VII tak ztratil svůj smysl.

Z výše uvedeného je zřejmé, že nástupová sestava československé armády na konci září 1938 se lišila od nástupového plánu VII a také od jeho varianty. Pokud ji srovnáme s původní variantou XIII, vidíme, že své nástupové prostory změnilo pět z 21 divizí (pěších), tři ze čtyř rychlých divizí a jeden sbor. Pokud bychom ji srovnali s původním nástupovým plánem VII, změnilo své nástupové prostory celkem dvanáct z 21 divizí (pěších), tři ze čtyř rychlých divizí a jeden sbor. Jednalo se hlavně o přesun západním směrem a lze říct, že došlo k posunu těžiště obrany právě na západ. Jestliže podle nástupového plánu VII měly být západně od Vltavy kromě svazků bránících hranice jen dvě další divize a podle varianty XIII tři divize, nakonec zde byly čtyři divize. Naopak přestala existovat záloha z divizí na Českomoravské vrchovině.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda nelze z popsaných změn usuzovat, že se československá armáda chystala jen na obsazení pohraničí, když vycházela z varianty nástupového plánu, která za tím účelem vznikla. Tomuto však nic nenasvědčuje. Všechny dochované dokumenty jednoznačně ukazují, že se československá armáda chystala na válečné střetnutí s Německem a Maďarskem, nikoliv jen na omezený střet v pohraničí. Varianta tedy posloužila jen jako podklad pro upravený nástup.[19]

Závěrem bych se chtěl pokusit o zamyšlení, jak by se asi osvědčila nástupová sestava československé armády v případné válce na podzim 1938, pokud by skutečně vypukla, a zda by nebylo výhodnější řídit se původním nástupovým plánem VII. Československé velení se totiž všemi změnami původního nástupového plánu dostalo do vleku protivníka a zcela mu přenechalo iniciativu. Nechalo si tak vnutit jeho vůli a vzdalo se možnosti držet se svých připravených plánů.[20]

Při hledání odpovědi můžeme vycházet ze zkušeností polské armády v září 1939, jejíž situace byla v mnohém podobná. Tehdy se mimo jiné ukázalo, že o osudu celé války se rozhodlo již v bojích o hlavní obranné postavení na hranicích, kdy německému útoku čelily postupně jednotlivé polské svazky. Zálohy soustřeďované ve vnitrozemí už

[18] VÚA-VHA, f. Velitelství Palacký, kart. 2, inv. č. 160 a 174 a kart. 6, inv. č. 250.

[19] Podle Josefa Fetky se nevylučovalo, že i snaha jen o obsazení pohraničí může přinést všeobecnou válku. Viz: J. FETKA, *Československá armáda v roce 1938 do Mnichova*, s. 87-88.

[20] Zdenko MARŠÁLEK, *Aus dem Blickwinkel einer Schießscharte oder aus der Perspektive der „großen" Strategie betrachtet? Ein polemischer Blick auf die Problematik der militärischen Verteidigung der Tschechoslowakei im September 1938*. In: Das Münchener Abkommen von 1938 in europäischer Perspektive. Oldenbourg Verlag, München 2013, s. 141-142.

nedokázaly nepřátelský vpád zastavit ani výrazněji zbrzdit.[21] Z tohoto pohledu se rozhodnutí posunout část záložních divizí blíže k hlavnímu obrannému postavení a svazkům, které ho bránily, jeví jako opodstatněné, i když to znamenalo rezignaci na připravené plány. Na faktu, že v osamocené válce s Německem by Československo téměř jistě podlehlo, by to ale nejspíš nic nezměnilo.

[21] Piotr M. MAJEWSKI, *Bojovat, či ustoupit? Možnosti obrany Československa na podzim 1938*. Conditio humana – Muzeum druhé světové války v Gdaňsku, Brno 2018, s. 300-303, 308-309.

Příloha

Tabulka č. 1

Svazek	Plán VII	Varianta
2. divize	u Berouna	u Plzně
3. divize	?	u Sobotky
4. divize	Českomoravská vrchovina	u Hradce Králové
7. divize	?	u Zábřehu
13. divize	Českomoravská vrchovina	Zásmuky – Kouřim
18. divize	Českomoravská vrchovina	u Prahy
20. divize	?	u Mutěnic

Tabulka č. 2

Svazek	Plán VII	Změna
1. rychlá divize	u Slaného	část Karlovy Vary, část u Slaného
2. rychlá divize	u Slavkova	Olomouc – Litovel
4. rychlá divize	?	Tábor – Pacov, pak Soběslav – Mezimostí
14. divize	u Kojetína	u Jihlavy
15. divize	u Senice	-
17. divize	Hranice – Lipník	Turnov – Sobotka

Tabulka č. 3

Svazek	Původní	Změna
3. divize	u Sobotky	Mšeno – Bělá pod Bezdězem – Sovínky
5. divize	u Horní Cerekve	Písek – Strakonice – Protivín
16. divize	u Pozby	Ružomberok – Žilina – Dolný Kubín
19. divize	u Hustopečí	Třebíč – Náměšť – Valeč

Tabulka č. 4

Svazek	Změna
1. rychlá divize	Pacov – Nová Cerekev – Černovice
2. rychlá divize	Želetava – Jaroměřice – Moravské Budějovice
13. divize	Pelhřimov – Humpolec – Opatov

Mapa 1

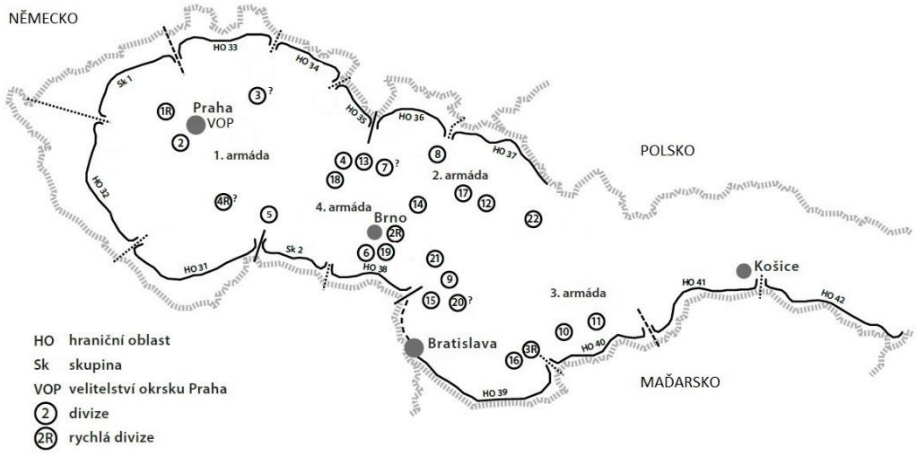

Mapa 2

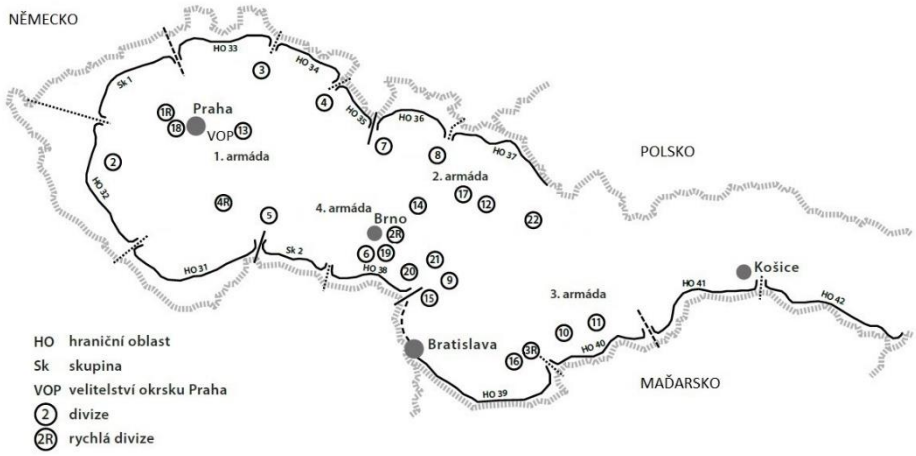

Mapa 3

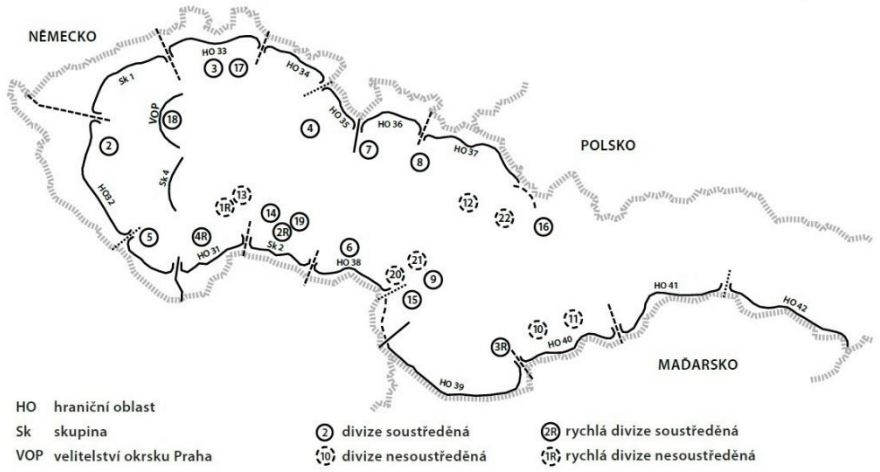

Mapa 4

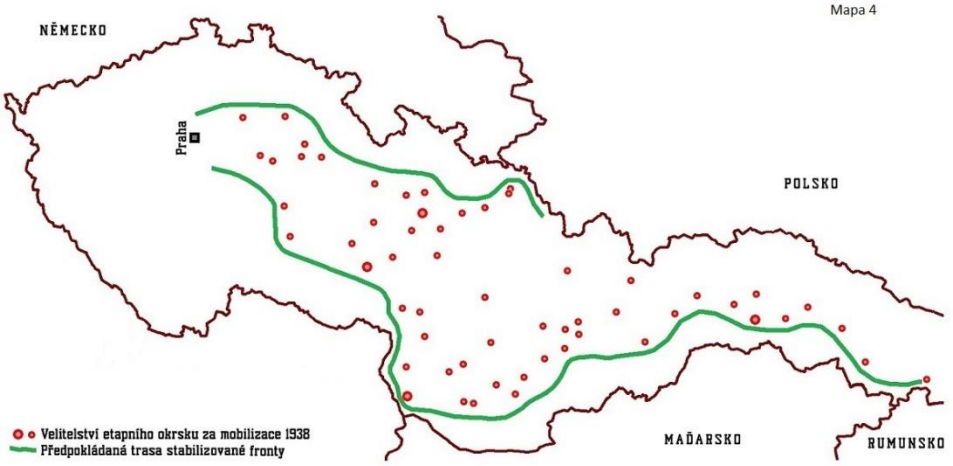

Mapy č. 1 až 3 zpracoval autor s využitím map z knihy: Josef FETKA, *Československá válečná armáda 1918-1939*. Mladá fronta, Praha 2015. Mapu č. 4 zpracoval Ivo Vondrovský.

ZEMSKÉ VELITELSTVÍ ODBOJOVÉ ORGANIZACE OBRANA NÁRODA NA MORAVĚ V LETECH 1939 A 1940

Československý vojenský odboj za druhé světové války je problematikou, která se v posledních letech těší zvýšenému zájmu jak ze strany odborníků, tak i poučené veřejnosti. Vydané knižní monografie či časopisecké studie se však primárně zaměřují na zahraniční odboj, ať se již jedná o československé letce působící ve Francii a Velké Británii, nebo pozemní jednotky účastnící se bojů u Tobrúku, Sokolova, na Dukle či obléhání Dunkerque. Domácí vojenský odboj zatím zůstává poněkud upozaděn, přestože jeho význam byl nepopiratelný.

Předložená kapitola je věnována odbojové organizaci Obrana národa (ON), konkrétně pak jejímu zemskému velitelství na Moravě působícímu v letech 1939 a 1940. Tématem se již v minulosti více či méně zabývalo několik autorů, především pak František Vašek a Zdeněk Štěpánek ve své dvoudílné studii publikované roku 1998 ve Vlastivědném věstníku moravském.[1] Její autoři však neměli k dispozici některé důležité archivní materiály uložené dnes zejména v Moravském zemském archivu v Brně a Archivu bezpečnostních složek v Praze a Kanicích. Významná je také monografie Petra Kopečného z roku 2006, která však končí zatčením zemského velitele brig. gen. Bohuslava Všetičky v Brně koncem února 1940 a následnými výslechy zatčených odbojářů a soudními procesy se již nezabývá.[2] Cílem této studie je tedy rozbor činnosti zemského velitelství ON na Moravě, postupu nacistických bezpečnostních složek při odhalení jeho činnosti a následného vyšetřování i soudních procesů konaných před Lidovým soudním dvorem v Berlíně.

Vznik Obrany národa na Moravě

Již v prvních dnech po nacistické okupaci českých zemí 15. března 1939 bylo zřejmé, že v nově zřízeném protektorátu dojde k zavedení tvrdého režimu, který bude provádět národnostní, politickou i sociální perzekuci českého obyvatelstva. Tento stav byl od počátku hodnocen krajně negativně především těmi skupinami obyvatelstva, jež stály u zrodu Československé republiky v roce 1918. Jednalo se zejména o generály a vyšší důstojníky československé armády, které spojovala legionářská minulost. Nebylo

[1] František VAŠEK – Zdeněk ŠTĚPÁNEK, *Zvedli své hlavy mezi prvními. Příspěvek k dějinám Obrany národa na Moravě, 1. a 2. část,* Vlastivědný věstník moravský 1998, č. 1, s. 14-25, č. 2, s. 113-130.
[2] Petr KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku 15. 3. 1939-29. 2. 1940.* Archiv města Brna, Brno 2006.

náhodným jevem, že nejvýznamnější domácí odbojová organizace v počáteční fázi okupace vznikla právě ve vojenských kruzích. Pro velitelský sbor československé armády bylo přijetí podmínek Mnichovské dohody těžkou ranou a mnozí vojáci z povolání chápali nastalou situaci jako ztrátu životního poslání. Březnová okupace pak již pro ně představovala jen vyvrcholení negativního vývoje nastoleného událostmi podzimu 1938. Postupná likvidace armády a odevzdávání zbraní a dalšího vojenského materiálu do rukou nacistického Německa vyvolávala u vojáků pochopitelnou touhu po odvetě.

Důležitou úlohu hrála také sociální otázka. Rozpuštění česko-slovenské armády po vzniku protektorátu Čechy a Morava přineslo existenční problémy desítkám tisíc osob. Generálové a důstojníci byli nuceni – často po mnoha letech aktivní vojenské služby – hledat novou práci, což bylo pro mnohé z nich velmi obtížné. Jen malá část mohla přejít do řad vládního vojska, jež vzniklo jako protektorátní ozbrojená složka určená k „udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku“.[3] Aktivní příslušníci armády se tehdy rozdělili do dvou hlavních proudů. Část tvořená zejména mladšími ročníky odcházela do zahraničí, především do Polska a později Francie, kde se postupně vytvářely československé jednotky. Většina profesionálních vojáků však zůstala v českých zemích, a právě z jejich řad se postupně vytvořila ON.

Tato odbojová organizace začala na Moravě vznikat hned v prvních dnech po březnové okupaci. První porada důstojníků československé armády týkající se nově vzniklé situace a nutnosti na ni nějakým způsobem reagovat se v Brně konala již 19. března 1939. Jednání potom pokračovala v Praze ve dnech 22. a 23. března. Iniciátory těchto schůzek se stali arádní generálové Josef Bílý[4] a Sergej Vojcechovský[5] společně s div. gen. Janem Sergejem Ingrem (k němu viz též kapitolu Legionářská minulost armádního generála Jana Sergeje Ingra).[6] Již během těchto porad se diskutovalo

[3] K historii vládního vojska viz zejména: Miroslav KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939-1945. Vlastenci či zrádci?* Libri, Praha 2002; Jindřich MAREK, *Háchovi melody boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944-1945.* Svět křídel, Cheb 2003.

[4] Josef Bílý (1872 až 1941) sloužil od roku 1892 v c. a k. armádě a v průběhu první světové války bojoval na ruské a italské frontě. Po vzniku Československa ve vojenské kariéře pokračoval a v letech 1928 až 1935 zastával funkci zemského vojenského velitele v Praze. Hodnost armádního generála získal k 26. červnu 1931. Po okupaci se Bílý zapojil do odboje a posléze převzal funkci vrchního velitele ON. Gestapo jej zatklo 14. listopadu 1940 a po věznění v pankrácké věznici byl stanným soudem odsouzen k smrti a 28. září 1941 popraven zastřelením v jízdárně dělostřeleckých kasáren v Praze-Ruzyni. K osobnosti Josefa Bílého dosud nejpodrobněji: Michaela STROJILOVÁ, *Armádní generál Josef Bílý.* Bakalářská diplomová práce, FF MU, Brno 2018. Vedoucí práce Vladimír Černý.

[5] Sergej Vojcechovský (1883 až 1951) pocházel z ruské šlechtické rodiny a za první světové války sloužil v carské armádě. V září 1917 se stal náčelníkem štábu československé střelecké divize, poté se zúčastnil bitvy u Bachmače a jako jeden z mála ruských důstojníků v legiích zůstal i v období bojů s bolševiky. Roku 1921 se natrvalo usadil v Československu a v jeho armádě zastával řadu významných funkcí. Hodnost armádního generála obdržel roku 1929. Po okupaci se zapojil do činnosti ON, ale posléze ustoupil do pozadí, jelikož byl pod stálým dohledem gestapa. Dne 12. května 1945 zatklo Vojcechovského v Praze komando NKVD, přestože byl československým občanem. Následovalo odvlečení do Sovětského svazu a uvěznění. Sergej Vojcechovský zemřel 7. dubna 1951 v ústřední nemocnici gulagu Ozerlag v Tajšetském okrese. Viz: Vladimír BYSTROV, *Osud generála. Komentář k některým dokumentům o životě a tragickém konci Sergeje Vojcechovského.* Academia, Praha 2007.

[6] Jan Sergej Ingr (1894 až 1956) bojoval za první světové války na ruské frontě a v září 1915 zde padl do zajetí. Posléze se přihlásil do československých legií a bojoval nejprve v Rusku, poté ve Francii a v Itálii. Po vzniku Československa bojoval Ingr s Poláky o Těšínsko a také s Maďary

o možnostech vzniku ilegální rezistenční organizace. V Brně pak měla z hlediska dalšího vývoje značný význam schůze v kanceláři odbočky Autoklubu koncem března 1939, kterou řídil div. gen. Antonín Hasal.[7] Této schůzky se již zúčastnilo několik důstojníků, kteří následně hráli významnou úlohu při utváření moravského zemského velitelství ON. Šlo především o škpt. Čestmíra Jelínka, jehož A. Hasal představil přítomným jakožto jednoho z vedoucích činitelů vznikající odbojové organizace v Brně.[8] Českoslovenští důstojníci v této době ještě působili pod Hasalovým vedením na velitelství III. sboru v likvidaci, ale posléze si museli hledat nová uplatnění. Č. Jelínek nastoupil jako úředník na Katastrálním měřickém úřadě v Brně, a přitom aktivně pracoval na organizaci odbojové činnosti. Také mnoho dalších důstojníků začalo postupně pracovat v různých úřednických pozicích.

Vznikající rezistenční organizaci nazývali vojáci nejprve Vojenské ústředí a objevil se také název Národní odboj. Termín Obrana národa začal být používán v červenci 1939 a právě pod ním vstoupila organizace do historie. Důstojníci III. sboru v čele s A. Hasalem a J. S. Ingrem začali vytvářet organizační strukturu a velmi aktivní byl tehdy plukovník Václav Lysák.[9] Postupně kolem sebe soustředil skupinu spolupracovníků, kteří

---

na Slovensku. V armádě poté zůstal a zastával řadu různých funkcí. V letech 1936 až 1939 byl zástupcem velitele III. sboru v Brně. Po okupaci se zapojil do odboje v řadách ON, ale v červnu 1939 odešel do zahraničí a zapojil se do organizování československého zahraničního odboje. V letech 1940 až 1944 zastával funkci ministra národní obrany v československé exilové vládě a poté byl několik měsíců hlavním velitelem československé branné moci. V poválečném Československu však byl J. S. Ingr vystaven různým perzekucím a v březnu 1948 odešel do exilu podruhé. Zapojil se pak do řízení zpravodajské činnosti v rámci Rady svobodného Československa. Viz: G. SVOBODA, *Armádní generál Sergěj Jan Ingr*.

[7] Antonín Hasal (1893 až 1960) vstoupil už v srpnu 1914 do řad České družiny v Rusku a v rámci československých legií se poté zúčastnil mnoha bojů s bolševiky. Po návratu do vlasti působil v československé armádě a od října 1934 velel III. sboru v Brně. Hodnost divizního generála obdržel k 1. lednu 1934. Po okupaci se aktivně zapojil do odboje v řadách ON, ale v březnu 1940 odešel do exilu a ve Francii se stal náčelníkem štábu Československé vojenské správy. V Británii jej poté prezident Edvard Beneš pověřil řízením Vojenské kanceláře prezidenta republiky. V letech 1945 až 1946 zastával funkci ministra dopravy a k 26. říjnu 1945 byl povýšen do hodnosti armádního generála. Po komunistickém převratu roku 1948 odešel A. Hasal do exilu podruhé a zemřel 22. dubna 1960 ve Washingtonu. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 91-92.

[8] Čestmír Jelínek (1902 až 1942) se narodil v Košířích. Po maturitě na české reálce v Plzni nastoupil v říjnu 1922 jako frekventant na Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Po ukončení studia byl 15. srpna 1924 jmenován poručíkem dělostřelectva a současně přemístěn k dělostřeleckému pluku 152 v Olomouci. Od července 1925 sloužil u dělostřeleckého pluku 6 v Brně v různých funkcích. Od července 1933 zahájil studium na Vysoké škole válečné v Praze a po jeho úspěšném dokončení byl od srpna 1936 přidělen ke štábu 6. divize v Brně, kde pracoval do konce září. Poté nastoupil k 3. oddělení velitelství III. sboru. Zde působil až do okupace, přičemž byl k 31. červenci 1937 přeložen v hodnosti štábního kapitána do skupiny důstojníků generálního štábu. Po válce byl in memoriam povýšen do hodnosti podplukovníka. Viz: VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Kvalifikační spis Č. Jelínka. Jelínkův životopis zpracovaný po válce jeho vdovou Marií Jelínkovou a datovaný v Brně 7. listopadu 1945 viz: Muzeum města Brna (MMB), f. Dokumentace odboje, inv. č. 152 705.

[9] Václav Lysák (1895 až 1942) pocházel z obce Trnava u Třebíče. Za první světové války bojoval v řadách c. a k. armády na východní frontě a v červnu 1916 zde přeběhl k Rusům. Poté působil v řadách československých legií a zúčastnil se nejen bitvy u Zborova, ale i ústupu Ukrajinou, následných bojů s bolševiky i střežení Transsibiřské magistrály. Po návratu do vlasti pokračoval ve vojenské kariéře, vystudoval Vysokou školu válečnou v Praze a poté sloužil ve štábu zemského

posléze zastávali velitelská místa v rámci struktury ON na Moravě. Podle pozdějších vzpomínek některých přeživších příslušníků ON byl V. Lysák v tehdejší době „faktickým ideovým vůdcem hnutí“.[10] Právě V. Lysák také pravděpodobně získal pro spolupráci brig. gen. B. Všetičku, jenž se posléze stal moravským zemským velitelem ON. B. Všetička se osobně znal již od počátku třicátých let také se škpt. Č. Jelínkem, který tehdy učil na dělostřeleckém učilišti v Olomouci, jemuž B. Všetička velel.

Osobnost brigádního generála Bohuslava Všetičky

B. Všetička již měl za sebou roku 1939 pozoruhodnou vojenskou kariéru. Pocházel z Náchoda, kde se narodil 25. září 1893. Roku 1904 vstoupil do nižší vojenské reálky v Hranicích a po jejím úspěšném absolvování byl přijat na Vojenskou technickou akademii v Mödlingu. Zde dokončil studium s vyznamenáním a 1. srpna 1914 byl jmenován poručíkem c. a k. armády. Zařazen byl jako mladší důstojník u divizního muničního parku č. 13. Nadřízení jej poté odveleli na východní frontu, kde padl již 11. září téhož roku do zajetí.[11] Umístěn byl v zajateckém táboře v Krasnojarsku na Sibiři a posléze se přihlásil do vznikajícího československého vojska na Rusi. V srpnu 1916 se stal B. Všetička střelcem 1. střeleckého pluku v Kyjevě a Bělgorodu a tím začalo jeho úspěšné působení mezi legionáři. O rok později obdržel hodnost poručíka a následně vystřídal několik funkcí, než se stal starším důstojníkem u 5. dělostřelecké baterie. V této pozici se také zúčastnil prvních bojů s bolševiky u Mariinsku dne 25. května 1918.[12]

Po bojích v oblasti střední Sibiře a dalších úspěšných střetech legionářů s bolševickými jednotkami v prostoru jezera Bajkal byl B. Všetička jmenován 22. srpna 1918 kapitánem a velitelem 2. dělostřeleckého oddílu s přidělením u štábu východní fronty. Hodnost majora získal již 25. září a s tím bylo spojeno přemístění ke štábu jekatěrinburské skupiny (později severouralské fronty), kde zastával nejprve funkci vrchního ubytovatele a později zástupce náčelníka štábu. V těchto funkcích se podílel na všech významných bojích zmíněné skupiny včetně bitvy o Perm v prosinci 1918, jež se stala velkým úspěchem československých jednotek. K 15. lednu 1919 byl B. Všetička jmenován podplukovníkem a náčelníkem štábu československého vojska na Rusi, přičemž se zúčastnil bojových operací v prostoru od Čeljabinska po Vladivostok. Nakonec obdržel k 1. lednu 1920 plukovnickou hodnost a velel v pořadí 18. transportu ruských legionářů z Vladivostoku do vlasti. Tento transport odplul na lodi President Grant 27. dubna 1920 a 14. června dorazil do Terstu. Odtud následoval odjezd vlakem do Československa a 17. června 1920 proběhlo slavnostní uvítání v Praze.[13]

---

vojenského velitelství v Brně. Vystřídal pak několik dalších funkcí, až byl 31. prosince 1936 jmenován podnáčelníkem štábu velitelství III. sboru. Tuto funkci vykonával až do zániku československé branné moci. Roku 1946 byl in memoriam povýšen do hodnosti brigádního generála. Viz: VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis V. Lysáka.

[10] Moravské zemské muzeum Brno (MZM), historické oddělení (HO), f. S Písemnosti, inv. č. S 9220 – Strojopis bývalého člena ON škpt. Václava Kratochvíla nadepsaný Činnost oblastního velitelství Obrany národa Morava – západ, s. 1.

[11] VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis B. Všetičky, část I, přehled činnosti a služební zařazení.

[12] Richard ŠVANDA, *Tři osudy, dvě války, jedno město.* Vlastním nákladem, Náchod 2016, s. 48.

[13] Tamtéž, s. 50-58.

Mladá republika potřebovala zkušené důstojníky a B. Všetička proto zůstal v armádě i nadále. Nejprve velel 25. lehké dělostřelecké brigádě a poté byl k 15. únoru 1925 jmenován velitelem 4. polní dělostřelecké brigády v Hradci Králové, kde působil s přestávkou až do září 1930. Hodnost brigádního generála získal k 1. květnu 1928. V letech 1930 až 1932 byl velitelem dělostřeleckého učiliště v Olomouci a od 15. prosince 1932 převzal velení dělostřelectva u Zemského vojenského velitelství v Brně. Zde působil až do 15. října 1937, kdy se stal zatímním velitelem nově se tvořící 15. divize v Trenčíně a od 1. ledna 1938 převzal její velení definitivně. V této funkci jej také zastihla zářijová branná pohotovost státu.

Pokud jde o Všetičkovy velitelské schopnosti, nadřízení jej v dochovaných úředních materiálech hodnotili vesměs kladně. Generál A. Hasal například v hodnocení datovaném 22. listopadu 1937 použil slova „velmi schopný, samostatný, svědomitý, velmi pracovitý, snaživý, pilný, přesný, důkladný. Neobyčejně iniciativní s vysoce vyvinutým smyslem pro povinnost a odpovědnost.“[14] Dále zde uvedl, že B. Všetička je „[…] značného nadání, velmi dobré paměti. Duševně svěží, velmi pružný, hloubavý, praktický. Soudnost, představivost a nadání usnadňují mu řešení každého problému a situace“.[15] Během své vojenské služby byl také gen. B. Všetička dekorován celou řadu vyznamenání. Jmenovat lze například ruský Řád svaté Anny II. stupně udělený roku 1918, v následujícím roce to byl Válečný kříž řádu M. R. Štefánika a také britský Distinguished Service Order. V roce 1920 pak následoval francouzský Válečný kříž s palmou a revoluční medaile, kterou převzal z rukou tehdejšího ministra národní obrany Františka Udržala. V roce 1921 získal B. Všetička Válečný kříž, o dva roky později kříž Rytíře Čestné legie a Československou medaili Vítězství, kterou mu osobně předal prezident T. G. Masaryk.[16]

Kriticky byly po určitou dobu hodnoceny pouze Všetičkovy rodinné poměry. Z Ruska si totiž přivezl družku Klaudii rozenou Lyseckou, s níž se v červnu 1921 oženil. Manželství však nebylo šťastné a zmínky o tom se objevily i v hodnocení nadřízených. Zemský vojenský velitel v Brně div. gen. Eduard Kadlec například situaci popsal 29. prosince 1936 takto: „Jeho [Všetičkovy, pozn. autora] soukromé poměry in puncto manželství jsou v nepořádku. Nevede se ženou společnou domácnost na podkladě vzájemného ujednání, vyvolaného inkonduitou ženy; tato dává potravu pověstem velmi urážlivým pro generála Všetičku pohybujícím se ve směru, že jeho žena se dává vydržovati třetími osobami, a to s vědomím generála Všetičky. Generál Všetička mnou stran toho služebně interpelován vyjádřil se v tom smyslu, že jeho žena neposkytuje mu zbraně k zahájení rozvodového procesu v té míře, jak by si on sám přál; ve skutečnosti podporuje svou ženu slušně, což právě jeho finanční situaci činí dosti prekérní“.[17] Manželství nakonec skončilo roku 1937 rozvodem a B. Všetička se v následujícím roce oženil s Miladou rozenou Malou, kterou poznal v Brně v době, kdy zde velel dělostřelectvu u ZVV.[18]

---

[14] VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis B. Všetičky, část II, vložka za kvalifikační rok 1937.
[15] Tamtéž.
[16] Soukromý archiv Vladimíra Černého, fotokopie strojopisu Milady Všetičkové nadepsaného Div. generál Ing. Bohuslav Všetička. Datován v Brně 19. srpna 1995.
[17] VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis B. Všetičky, část II, vložka za kvalifikační rok 1938.
[18] Milada Všetičková (1916 až 2008), rozená Malá, se narodila v Brně a v tomto městě prožila prakticky celý život. Její otec Cyril Malý (1880 až 1947) pracoval u státních železničních drah

Výběr gen. B. Všetičky pro funkci zemského velitele ON nebyl náhodný. Před okupací působil v Brně několik let ve funkci velitele dělostřelectva ZVV, díky čemuž byl dobře obeznámen se zdejší situací a většinu důstojníků stojících u zrodu ON znal osobně. Značný respekt si také vydobyl v období mobilizace jakožto velitel 15. divize. Po okupaci žil opětně v Brně, kde absolvoval zemědělský kurz pro přeškolení důstojníků při Vysoké škole zemědělské a od července 1939 pracoval jako vrchní administrativní rada v Zemské donucovací pracovně.

Budování struktury zemského velitelství

První schůzka generálů B. Všetičky a J. S. Ingra proběhla 6. dubna 1939.[19] Oba tehdy kritizovali rozhodnutí československých politiků přijmout podmínky Mnichovské dohody a z tohoto pohledu se stavěli kriticky také k některým vedoucím představitelům armády. Ve svých plánech počítali s tím, že v dohledné době dojde k vypuknutí války, v níž bude Německo nakonec převahou spojenecké koalice poraženo. Proto pokládali za nutné vytvořit organizaci, která by v závěrečné fázi této války převzala v českých zemích moc. Tato organizace by také eventuálně zabránila komunistické revoluci, se kterou tehdy představitelé armádních odbojových kruhů počítali jeho s možnou eventualitou budoucího vývoje. J. S. Ingr proto informoval B. Všetičku o obsahu jednání na předchozích poradách v Praze a v Brně a pověřil jej zpracováním návrhu na výstavbu ilegální vojenské odbojové organizace na Moravě.[20]

B. Všetička se tohoto úkolu ujal a za pomoci plk. V. Lysáka a škpt. Č. Jelínka vypracoval koncept, který předpokládal postupné vytvoření hierarchizované struktury v podobě zemského velitelství a jemu podléhajících krajských, okresních a místních velitelství. Návrh vycházel z tehdejšího správního rozdělení Moravy, takže krajů mělo být celkem šest. J. S. Ingr s obsahem tohoto návrhu souhlasil a B. Všetička byl vyzván, aby ihned zahájil přípravy k jeho postupné realizaci.[21] V. Lysák s Č. Jelínkem začali do přípravné činnosti zapojovat další důstojníky, většinou příslušníky likvidační komise

a v letech 1929 až 1935 byl poslancem Národního shromáždění za národně socialistickou stranu. Z manželství Bohuslava a Milady Všetičkových se narodily dvě děti, jejichž osud byl tragický. Dcera Zlata (nar. 20. dubna 1939) zemřela ve věku 19 let na zhoubnou nemoc, syn Aleš (nar. 17. října 1940) zemřel ve věku pěti měsíců na zánět plic v brněnské Zemské nemocnici. Po smrti obou svých dětí se paní Všetičková celý život věnovala péči o zachování památky svého manžela a jeho spolupracovníků z řad ON. Pozůstalost gen. B. Všetičky (korespondenci, vojenské sako s výložkami v hodnosti brigádního generála, válečná vyznamenání atd.) věnovala na sklonku života do sbírek Muzea města Brna a vždy byla také ochotna pomoci badatelům, kteří se o osud odbojářů z ON zajímali. Jedním z nich byl i autor této studie, který měl možnost v letech 2000 a 2001 několikrát paní M. Všetičkovou navštívit v jejím bytě na Bieblově ulici v Brně. Viz: *Internetová encyklopedie dějin Brna*, heslo Milada Všetičková (dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=442 [citováno k 20. září 2019]).

[19] Tuto informaci obsahuje i obžalovací spis zpracovaný vrchním státním žalobcem při Lidovém soudním dvoře v Berlíně č. 12 J 68/40 g proti Všetičkově skupině, viz: ABS, f. 141 (Německé soudy v říši), sign. 141-237-6, s. 13-14.

[20] P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku,* s. 25.

[21] Obsah rozhovoru mezi J. S. Ingrem a B. Všetičkou je podrobně rozebrán v obžalobě vrchního státního zástupce při Lidovém soudním dvoře, viz: ABS, f. 141, sign. 141-237-6, s. 27-33.

III. sboru v Brně, z nichž měl pro činnost zemského velitelství značný význam zejména kpt. gšt. Jaroslav Gardavský.[22]

Mezitím došlo v průběhu dubna a května 1939 k vytvoření hlavního centrálního vojenského velitelství ON v Praze v čele s arm. gen. J. Bílým. Zde přitom stáli u zrodu ON důstojníci působící v rámci likvidační skupiny někdejšího ministerstva národní obrany. Zemským velitelem v Čechách byl jmenován bývalý velitel dělostřelectva 3. armády div. gen. Hugo Vojta.[23] Postupně tak došlo k vytváření rozsáhlé rezistenční organizace, která měla pokrýt celé území protektorátu. Pražské vedení ON přitom úzce spolupracovalo s vedením moravským a všechny významné kroky byly vzájemně konzultovány na mnoha společných setkáních a poradách.

Na Moravě probíhalo budování základní velitelské struktury ON do července 1939. Důležitou událostí se stal v této souvislosti odchod gen. J. S. Ingra do zahraničí. Generál bydlel v Brně v budově Zemského velitelství a po březnové okupaci jej příležitostně sledovala policie. Přesto se mu dařilo krýt svou odbojovou činnost a aktivně působit při vytváření základní odbojové sítě.[24] Na základě pokynu od Edvarda Beneše pak J. S. Ingr 20. června 1939 odešel do zahraničí, což podle dochovaných hlášení vyvolalo u protektorátních policejních složek rozruch. Hlášení datované 20. července 1939 konstatovalo, že „[…] pátrání po nezvěstném generálu Sergěji Ingrovi bylo bezvýsledné. Generál Ingr jest dosud hlášen policejně v Brně, Kounicova č. 73. Tento dům je bývalé vojenské velitelství, dřívější nájemci jsou z něho vystěhováni. Proto se nedalo zjistiti, kdy nebo kam se generál Ingr přestěhoval. Nepodařilo se také zjistiti nějakou osobu, která by mohla dáti informace o jeho nynějším pobytu.“[25] Moravský zemský prezident JUDr. Jaroslav Caha pak případ o týden později uzavřel s tím, že „pátrání po shora

[22] Jaroslav Gardavský (1906 až 1942) pocházel z Holešova. Po maturitě na reálném gymnáziu v Brně zahájil studium na Vojenské akademii v Hranicích, kde byl v červenci 1928 slavnostně vyřazen jako poručík dělostřelectva. Od října téhož roku nastoupil jako frekventant do aplikační dělostřelecké školy v Olomouci, kde studium úspěšně dokončil v červenci 1929. Poté nastoupil službu u dělostřeleckého pluku 6 v Brně a působil zde až do listopadu 1935. Následovalo studium na Vysoké škole válečné v Praze a po jeho ukončení byl J. Gardavský od 19. dubna 1938 přidělen k velitelství III. sboru v Brně, kde vykonával nejprve funkci přednosty materielní skupiny 4. oddělení a po Mnichovu funkci přednosty výcvikové skupiny 3. oddělení štábu. Po březnové okupaci se až do konce září 1939 podílel na likvidačních pracích u bývalého velitelství III. sboru a mezitím se zapojil do odbojových aktivit. Po válce byl in memoriam povýšen do hodnosti podplukovníka. Viz: VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis J. Gardavského.

[23] Hugo Vojta (1885 až 1941) se narodil v Táboře. Po maturitě na české reálce v Českých Budějovicích studoval tři semestry na České vysoké škole technické, ale studium předčasně ukončil. Poté pracoval jako úředník Zemského finančního ředitelství v Praze a za první světové války bojoval na italské i ruské frontě, kde v červnu 1916 přeběhl k Rusům. Poté sloužil v československých legiích a zúčastnil se mnoha bojů s bolševiky. V armádě zůstal i po návratu do vlasti a prošel pak mnoha funkcemi, přičemž hodnost divizního generála obdržel k 1. lednu 1934. V letech 1930 až 1939 byl Vojta velitelem dělostřelectva u ZVV v Bratislavě. Po okupaci se zapojil do organizování vojenského odboje. Zatčen gestapem byl v Praze 13. února 1940 a po věznění v pankrácké věznici jej stanný soud odsoudil 28. září 1941 k smrti. Zastřelen byl ještě téhož dne společně s arm. gen. J. Bílým na dvoře ruzyňských kasáren. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 324.

[24] G. SVOBODA, *Armádní generál Sergěj Jan Ingr,* s. 32-36.

[25] Moravský zemský archiv Brno (MZA), f. B 26 (Policejní ředitelství Brno), kart. 545 – Hlášení dr. Polácha presidiu Zemského úřadu v Brně č. 18 858/V z 20. července 1939.

jmenovaném nemělo ve zdejším obvodě kladného účinku“.[26] V této době však již byl J. S. Ingr mimo území protektorátu a do zahraničí se mu podařilo odejít přes Polsko. Jeho nástupcem v ON měl být div. gen. Ondřej Mézl, který se po zániku československé branné moci usadil v Tovačově.[27] Zde s ním také B. Všetička a V. Lysák navázali první kontakty. O. Mézl se následně přestěhoval do brněnské čtvrti Bystrc a po emigraci generála J. S. Ingra se stal novým zástupcem Moravy v pražském centrálním velitelství ON.

Organizační struktura ON vznikala postupně během schůzek jak v soukromých bytech jejích předáků, tak i v restauracích, parcích apod. Mezi nejdůležitější taková místa patřila v Brně kavárna Muzeum, dále restaurace U Kozáků v Žabovřeskách, Besední dům v Králově Poli a Lidový dům v Husovicích. Vedle V. Lysáka či Č. Jelínka byl při organizování těchto schůzek aktivní zejména plk. Ladislav Kotík, který se stal další významnou osobností moravského zemského velitelství ON.[28] Postupně došlo tímto způsobem k rozmístění všech důležitých funkcí. ON na Moravě tedy řídilo zemské velitelství v čele s brig. gen. B. Všetičkou, jehož náčelníkem štábu byl nejprve plk. V. Lysák a od konce května 1939 plk. L. Kotík. Změna v této funkci proběhla v souvislosti s příliš „dravou“ povahou plk. V. Lysáka, který však po svém odvolání nadále působil v rámci ON jako zástupce velitele oblasti Brno-západ.[29] V čele zpravodajského oddělení stanul škpt. Č. Jelínek, organizačního oddělení se ujal

[26] Tamtéž – Zpráva JUDr. Cahy datovaná 27. července 1939.

[27] Ondřej Mézl (1887 až 1968) pocházel z Klopotovic v okrese Prostějov. Po maturitě na české reálce v Kroměříži studoval na České vysoké škole technické v Brně, ale studium po šesti semestrech ukončil. Po vypuknutí první světové války bojoval na ruské frontě a v dubnu 1915 zde padl do zajetí. V řadách 1. srbské dobrovolnické divize se zúčastnil bojů v Dobrudži a od prosince 1916 sloužil v československých legiích, s nimiž se zúčastnil mnoha bojů s Němci i bolševiky. Po návratu do vlasti zůstal v armádě a zastával různé funkce. V letech 1925 až 1929 byl O. Mézl československým vojenským atašé v Bělehradu. Hodnost divizního generála obdržel k 7. březnu 1936 a poté se stal velitelem VI. sboru v Košicích. Za branné pohotovosti státu v září 1938 vykonával O. Mézl funkci velitele hraničního pásma XVI. Po okupaci se zapojil do odbojových aktivit, ale vzhledem k hrozícímu zatčení odešel v lednu 1940 z protektorátu do Francie. Poté se stal velitelem československé vojenské mise na Středním východě. Od dubna 1944 pak byl velitelem československé vojenské mise u SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force). Po skončení druhé světové války se však uznání nedočkal a na podzim 1945 byl penzionován. Po únoru 1948 odešel gen. O. Mézl do exilu, nejprve v Británii a posléze v USA. Zemřel 6. září 1968 v Norh Hollywood v Kalifornii. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 195-196.

[28] Ladislav Kotík (1896 až 1942) pocházel z Lipníku nad Bečvou. Roku 1912 odešel za svým bratrem Cyrilem do Francie a začal zde studovat obchodní školu. Studium však přerušilo vypuknutí první světové války a L. Kotík vstoupil 28. srpna 1914 jako dobrovolník do Cizinecké legie, v jejíž řadách bojoval na západní frontě, dále během bojů o Dardanely a na frontě soluňské. V dubnu 1918 byl převelen zpět do Francie a v červnu zahájil službu u 21. střeleckého pluku československých legií. Po návratu do vlasti pokračoval ve vojenské kariéře. Po studiích na Vysoké škole válečné v Praze zde začal působit nejprve jako pomocný učitel a od 1. října 1924 jakožto řádný profesor. Hodnost plukovníka generálního štábu obdržel L. Kotík k 1. lednu 1931. Uznání si získal také jako autor odborných vojenských spisů. Od září 1934 velel 30. pěšímu pluku v Michalovcích na východním Slovensku a po vyhlášení slovenské samostatnosti 14. března 1939 se zde krátce podílel na odražení maďarské agrese v rámci konfliktu označovaného termínem „malá vojna“. Koncem března pak přijel L. Kotík do Brna, kde působil jako důstojník k likvidaci velitelství III. sboru. Roku 1946 byl in memoriam povýšen do hodnosti brigádního generála. Viz: VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis L. Kotíka.

[29] Vladimír ČERNÝ, *Geneze úvodní fáze protinacistického odboje na Brněnsku (březen 1939-září 1941)*. Rigorózní práce, Historický ústav FF MU, Brno 2003, s. 23.

kpt. J. Gardavský. S různými úkoly pak působili v rámci zemského velitelství další důstojníci a zdravotní službu řídil MUDr. Jan Vignati.[30]

V průběhu května 1939 probíhalo postupné budování velitelství jednotlivých podřízených krajů, kterých zemské velení určilo původně celkem šest (Brno-město, Brno-venkov, Olomouc, Jihlava, Uherské Hradiště a Moravská Ostrava). Takové rozdělení však vykazovalo určitou těžkopádnost například v oblasti dopravy a také kontakty mezi centrem a jednotlivými kraji byly komplikované. Proto byla Morava nakonec rozdělena podle tvaru území v rámci protektorátních hranic na dvě oblasti, a to Moravu-západ a Moravu-východ. Z taktických důvodů později ještě došlo k menší změně názvů na oblast západní s velitelstvím v Brně a oblast východní s centrem v Olomouci. Toto rozčlenění odráželo původní rozmístění velitelství v rámci sborů československé armády.[31]

Dokud neproběhlo přesné určení velitelských funkcí, byl velitelem oblasti Morava-západ plk. V. Lysák. Poté funkci převzal brig. gen. František Slunečko[32] a V. Lysák se

[30] MUDr. Jan Vignati (1899 až 1942) pocházel z Přerova. Zde také absolvoval prvních pět tříd gymnázia a poslední tři roky studoval ve Valašském Meziříčí. Na podzim 1917 složil válečnou maturitu, když již od března tohoto roku vykonával vojenskou službu u dělostřelectva na ruské frontě. Bojoval také v Itálii a v roce 1919 se zúčastnil bojů s maďarskými bolševiky na Slovensku. V letech 1919 až 1924 studoval na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně a po promoci pracoval od prosince 1924 v mikrobiologickém ústavu prof. J. Kabelíka v Olomouci. Dne 1. března 1930 byl MUDr. Vignati jmenován prosektorem Zemské nemocnice v Uherském Hradišti, kde působil až do svého zatčení gestapem 1. března 1940. Byl autorem celkem 35 vědeckých prací z oborů chemoterapie, bakteriologie, sérologie a koloidní chemie uveřejněných v českých, britských, francouzských a německých odborných časopisech. Po zatčení věznili nacisté MUDr. J. Vignatiho v několika věznicích v Brně i Německu a 18. listopadu 1941 byl Lidovým soudním dvorem odsouzen k smrti. Poprava byla vykonána v Berlíně-Plötzensee 26. srpna 1942. Viz: MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 638 – Strojopis L. Bočka nadepsaný MUDr. Jan Vignati v německém vězení. Xerokopie strojopisných přepisů motáků a dopisů MUDr. J. Vignatiho z vězení viz: MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 553.

[31] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 9220 – Strojopis bývalého člena ON škpt. Václava Kratochvíla nadepsaný Činnost oblastního velitelství Obrany národa Morava – západ, s. 2-3.

[32] František Slunečko (1886 až 1963) se narodil v Mladé Vožici, okres Tábor. Po maturitě na české vyšší reálce v Českých Budějovicích absolvoval šest semestrů na České vysoké škole technické v Praze, ale studia posléze zanechal. Po vypuknutí první světové války bojoval na ruské frontě, kde padl 21. prosince 1914 do zajetí. Od prosince 1916 pak sloužil v československých legiích, přičemž se zúčastnil řady bojových střetnutí s Němci a posléze bolševiky. Po návratu do vlasti zůstal v armádě a v listopadu 1922 byl jmenován velitelem pěšího pluku 8 v Českém Těšíně. V této funkci sloužil až do druhé poloviny ledna 1929, načež převzal velení 16. pěší brigády v Místku. Hodnost brigádního generála obdržel k 16. červenci 1929. V první polovině třicátých let zastával F. Slunečko funkci zástupce velitele ZVV v Košicích, poté velel 12. pěší brigádě ve Znojmě. Po epizodním působení ve funkci zástupce velitele 6. divize pak od počátku května 1938 stál v čele 2. skupiny v Jihlavě a tuto funkci vykonával i za branné pohotovosti státu. Po Mnichovu nastoupil k velitelství III. sboru v Brně. F. Slunečko byl jediným velitelem první garnitury ON, který nepadl do rukou gestapa ani neodešel do zahraničí. V ilegalitě působil od 2. prosince 1939 do vypuknutí Pražského povstání. Roku 1944 se postavil do čela vojenského velitelství ALEX a mj. spolupracoval s paraskupinou BARIUM. Jako vedoucí představitel Ústředního národního výboru se pokusil sjednotit odbojové proudy pod svým velením, ale tento plán nevyšel. Po osvobození obdržel F. Slunečko 1. srpna 1945 hodnost divizního generála, ale vzhledem ke svému věku byl počátkem června 1946 penzionován. Komunistický režim jej perzekvoval a na přelomu let 1948 a 1949 strávil F. Slunečko několik měsíců bez soudu ve vazbě. Zemřel v Praze 10. prosince 1963. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 262.

stal jeho zástupcem. V čele oblastního velitelství ON v Olomouci stanul brig. gen. Václav Ždímal.[33] Pod oblastní velitelství spadala velitelství krajská, jež byla organizačně postavena na úroveň divizí. Oblastní velitelství v Brně sestávalo z krajů Brno-město, Brno-venkov a Jihlava; oblastnímu velitelství v Olomouci pak podléhaly kraje Olomouc, Moravská Ostrava a Uherské Hradiště. Vhodní důstojníci pro velitelské funkce v těchto krajích začali být hledáni už v průběhu dubna 1939 a postupně byly velitelské funkce obsazovány. Většinou se tak dělo na základě známosti jednotlivých důstojníků a výběr velitelů prováděl B. Všetička za asistence především V. Lysáka a Č. Jelínka. Pod krajská velitelství pak spadala velitelství okresní a na nejnižším stupni stála velitelství místní.[34]

Důležitou úlohu při formování ON mělo také její zemské politické oddělení. Počátky jeho vzniku spadají již do období zmíněné schůzky v kanceláři moravské pobočky Autoklubu koncem března 1939. Zde došlo k založení ilegální skupiny, do jejíhož čela se postavil PhMr. Vítězslav Mečíř,[35] který byl spoluzakladatelem a prvním předsedou této odbočky. Mečířova organizace navázala koncem května 1939 kontakt s další odbojovou

[33] Václav Ždímal (1890 až 1942) pocházel z Heřmanova v okrese Žďár nad Sázavou. Po maturitě na české zemské reálce ve Velkém Meziříčí studoval na České vysoké škole technické v Brně, ale studia posléze přerušil a začal pracovat jako geometr. Za první světové války bojoval na ruské frontě, kde koncem září 1915 přešel do zajetí. Posléze se přihlásil do československých legií, účastnil se bitvy u Zborova a absolvoval sibiřskou anabázi. Po návratu do vlasti zůstal v armádě a sloužil v různých velitelských funkcích. Mimo jiné působil v letech 1923 až 1925 na Vojenské akademii v Hranicích jako instruktor a velitel dělostřeleckého oddílu. Od listopadu 1926 do konce září 1931 a pak znovu od září 1932 do září 1933 velel dělostřeleckému pluku 7 v Olomouci. Poté rok velel dělostřeleckému pluku 331 v Jincích a od 30. září 1934 10. polní dělostřelecké brigádě v Banské Bystrici. Hodnost brigádního generála obdržel V. Ždímal 1. července 1936. Od poloviny října 1937 až do okupace pak zastával funkci velitele dělostřelectva IV. sboru v Olomouci a za branné pohotovosti státu velel dělostřelectvu Hraničního pásma XIII v Hranicích. Po zapojení do odboje se V. Ždímalovi podařilo vybudovat v Olomouci efektivně fungující velitelství ON, ale 11. prosince 1939 jej zatklo gestapo. Lidovým soudním dvorem v Berlíně byl odsouzen 13. dubna 1942 k smrti. Poprava gilotinou proběhla ve věznici v Berlíně–Plötzensee 2. září téhož roku. Po osvobození obdržel roku 1946 in memoriam hodnost divizního generála. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945,* s. 338-339.

[34] Podrobné schéma zemského velitelství ON na Moravě a podřízených složek zpracoval někdejší velitel úderných oddílů velitelství Morava-západ plk. Otto Francl (1895 až 1950), jemuž se jako jednomu z mála vyšších důstojníků první garnitury ON podařilo okupaci přežít, i když 19. března 1940 padl do rukou gestapa a byl vězněn do konce války. Viz: MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 66 – Strojopis O. Francla nadepsaný Vznik a vývoj domácího odboje Obrana národa na Moravě v roce 1939.

[35] Vítězslav Mečíř (1887 až 1942) se narodil v Mladé Boleslavi. Po studiích na Karlově univerzitě vykonával lékařskou praxi v Rožmitálu a Prachaticích. V Brně žil od roku 1911 a pracoval zde jako lékárník a vědecký zástupce firmy Medica. Po zapojení do odbojové činnosti se mj. podílel na přípravě bakteriologických prostředků proti nacistům. Zatčen byl společně s MUDr. J. Vignatim 1. března 1940. Lidový soudní dvůr v Berlíně jej 18. listopadu 1941 odsoudil k smrti a 26. srpna 1942 byl Mečíř popraven ve věznici v Berlíně-Plötzensee. Viz: *Internetová encyklopedie dějin Brna*, heslo Vítězslav Mečíř (dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3997 [citováno k 20. září 2019]).

skupinou kolem profesora Masarykovy univerzity Jana Uhra[36] a obě se staly základem pro vytvoření zemského politického oddělení.[37]

Struktura ON tedy byla značně rozsáhlá, členitá a propracovaná. Je však nutné vzít v úvahu, že nastíněné organizační schéma bylo v praxi budováno na různých místech rozdílně a v některých částech Moravy byl vytvořen pouze rámec těchto tajných vojenských jednotek, který se pak měl rychle dobudovat až v případě plánovaného všeobecného povstání. Generálové stojící v čele ON totiž předpokládali, že již v období na přelomu let 1939 a 1940 dojde ke vzniku koalice západních mocností se Sovětským svazem a následné brzké porážce Německa. V konečné fázi tohoto vojenského konfliktu mělo na území protektorátu vypuknout rozsáhlé povstání, v němž by právě vojenské jednotky ON sehrály klíčovou úlohu. Ta by jim také náležela v první fázi poválečného vývoje. Nemělo se však jednat o nějakou vojenskou diktaturu, nýbrž o to, aby v tomto přechodném období vojáci v Čechách a na Moravě udrželi „takový vojenský jistý pořádek a kázeň, ale bez diktatury".[38]

Základní úkoly organizační výstavby a formování struktury ON byly dokončeny v červenci 1939. Organizace disponovala na celém území protektorátu značným počtem příslušníků, takže se zde objevili zástupci všech společenských vrstev. V ON působili vedle bývalých profesionálních vojáků, legionářů, policistů, členů Sokola či Orla také učitelé, lékaři, úředníci, duchovní, zaměstnanci pošt či železnic a příslušníci různých dělnických profesí. Rychle budovaná a příliš rozsáhlá struktura však zároveň představovala značné nebezpečí, jelikož zapojením velkého okruhu osob do rezistenční činnosti se zvyšovala pravděpodobnost jejího prozrazení. Členění ON bylo přehledné, schematické a hierarchicky uspořádané, což později usnadnilo gestapu postup při její likvidaci.[39] Přesto však byl mimořádný rozsah této odbojové organizace pro nacistické vyšetřující orgány šokem a stal se přesvědčivým důkazem odhodlání českého národa bojovat proti okupaci.

---

[36] Prof. PhDr. Jan Uher (1891 až 1942) pocházel z Prostějova. Vystudoval obor filozofie-český jazyk na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a po dosažení doktorátu se v roce 1925 habilitoval na Masarykově univerzitě v Brně dílem Problém kázně. Zabýval se zejména psychologií a výchovou dítěte v předškolním věku. Od roku 1935 působil jako mimořádný profesor pedagogiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a roku 1937 se stal řádným profesorem na Komenského univerzitě v Bratislavě, odkud se na podzim 1938 vrátil zpět do Brna. Počátkem následujícího roku byla publikována jeho stěžejní vědecká práce pod názvem Středoškolský student. Dále byl předsedou České obce sokolské a zakladatelem Volného pedagogického sdružení. Prof. J. Uher byl zatčen 20. listopadu 1939 a po dlouhém věznění na Špilberku, v Kounicových kolejích, Vratislavi, Diezu an der Lahn a Alt Moabitu jej Lidový soudní dvůr odsoudil 9. června 1942 k trestu smrti. Poprava byla vykonána v Berlíně-Plötzensee 26. října téhož roku. Viz například: Boris UHER – Jana UHLÍŘOVÁ, *Jan Uher (1891-1942)*. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha 1993.

[37] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 66 – Strojopis O. Francla Vznik a vývoj domácího odboje Obrana národa na Moravě v roce 1939, s. 42-47.

[38] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 17/1 – Strojopis prof. Roberta Konečného Nová republika. Politický program Obrany národa.

[39] Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Prostor, Praha 1999, s. 72.

Rezistenční aktivity Obrany národa

Pro další vývoj situace moravské ON měla značný význam porada uspořádaná v pražském bytě arm. gen. J. Bílého v červenci 1939, jíž se z moravských představitelů zúčastnili generálové B. Všetička, O. Mézl a plk. L. Kotík. B. Všetička zde referoval o vývoji odbojové činnosti na Moravě, načež jeho slova kritizoval brig. gen. Bedřich Neumann, který poukazoval na nepoměr ve srovnání se stavem v Čechách.[40] Odbojáři se měli především pokoušet získávat co největší počet zbraní, protože právě jejich nedostatek se jevil jako nejpodstatnější problém domácí rezistence. Účastníci porady se pak shodli v názoru na očekávané brzké vypuknutí války, jež, jak již bylo řečeno, neměla mít podle představ velitelů ON příliš dlouhého trvání.[41] Z tohoto důvodu se jako primární úkol jevilo co nejrychlejší dobudování struktury celé organizace a moravské zemské velitelství mělo o vývoji situace podávat každých čtrnáct dní do Prahy zprávu.

Rezistenční aktivity zemského velitelství ON a jeho podřízených složek na Moravě se v praxi projevovaly různými způsoby. Jednak šlo o pokusy získávat zbraně a munici pro plánované povstání, jež mělo v českých zemích vypuknout v závěrečné fázi očekávané války. Tyto zbraně se daly získat ze čtyř zdrojů, a to jednak rozebíráním zbrojních zásob z vojenských skladů, dále nákupem, odcizením nebo vlastní výrobou.[42] Při pokusech o získání většího počtu zbraní a munice byla pozornost moravských příslušníků ON zaměřena zejména na koncern brněnské Zbrojovky, který patřil k předním zbrojním závodům tehdejší Evropy.[43] Do odboje se zapojili zdejší nastřelovači Josef Kulka (bývalý ruský legionář) a Karel Bauer, kteří přišli s plánem uschovávat munici ušetřenou při nastřelování na podnikové střelnici. Do plánu zasvětili ještě další zaměstnance Josefa Gottwalda a Jaroslava Lukáška. V období do srpna 1939 se podařilo tímto způsobem získat zhruba 45 000 kusů munice, které pak zazdili do obložení stěn jedné z kobek na střelnici. Jejich činnost však byla prozrazena a 5. září 1939 příslušníci gestapa J. Kulku a jeho spolupracovníky zatkli. Německý válečný soud odsoudil J. Kulku a K. Bauera 19. prosince 1939 k trestu smrti, J. Lukášek a J. Gottwald obdrželi trest každý

[40] Bedřich Neumann (1891 až 1964) pocházel z Třebichovic v okrese Kladno. Za první světové války padl v březnu 1915 do zajetí na ruské frontě. Po pobytu v zajateckých táborech se přihlásil do československých legií a posléze se zúčastnil bojů s Němci během ústupu Ukrajinou i následných bojů s bolševiky. Po návratu do vlasti zůstal v armádě, studoval na vysoké škole válečné v Praze a zastával různé velitelské funkce. V letech 1931 až 1935 byl II. zástupcem náčelníka hlavního štábu, přičemž k 1. červenci 1933 získal hodnost brigádního generála. Od konce září 1935 do dubna 1939 pak B. Neumann působil u 5. divize v Českých Budějovicích, jejíž velení posléze převzal. Za branné pohotovosti státu na podzim 1938 byl velitelem Hraniční oblasti 31. V ON se stal zástupcem arm. gen. J. Bílého a zároveň zástupcem této organizace v Politickém ústředí. V lednu 1940 odešel B. Neumann z protektorátu za hranice a ve Francii se stal náčelníkem štábu Československé vojenské správy. Od 13. června 1940 byl velitelem 1. československé divize ve Francii. Po evakuaci do Británie zde proběhla reorganizace divize na 1. československou smíšenou brigádu a B. Neumann byl jmenován jejím velitelem. V lednu 1943 převzal funkci náčelníka Štábu pro vybudování československé branné moci v Londýně. Po válce působil jako úsporný komisař MNO a po únoru 1948 odešel do exilu. Zemřel 16. července 1964 v Londýně. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 206-207.

[41] O všeobecném brzkém předpokladu konce války ze strany vedení ON svědčí i obsah výše citovaných vzpomínek škpt. V. Kratochvíla a prof. R. Konečného.

[42] V. ČERNÝ, *Geneze úvodní fáze protinacistického odboje na Brněnsku*, s. 56.

[43] K historii Zbrojovky v období nacistické okupace viz dosud nejpodrobněji: Otakar FRANĚK, *Koncern brněnské Zbrojovky v letech 1939/1945. Třetí díl. Dějin koncernu brněnské Zbrojovky.* Blok, Brno 1973.

ve výši dvou let káznice. Oba odsouzenci k smrti pak byli popraveni v prostorách hradu Špilberk 31. ledna 1940, přičemž se jednalo o vůbec první popravy příslušníků domácího odboje provedené okupačním aparátem přímo v Brně.[44] Přes veškeré snahy získat větší počet zbraní však situace nebyla na podzim 1939 příznivá. ON disponovala na celé Moravě jen asi 30 či 40 kulomety, několika tisíci puškami a nepříliš velkým množstvím vhodné munice.

Dále byly prováděny drobné sabotáže, jejichž rozsah neměl být větší z důvodu hrozby předčasného prozrazení existence ON. Poněkud problematický prvek však představovaly pokusy využít v boji proti okupační moci bakteriologické prostředky. U zrodu této myšlenky stál MUDr. J. Vignati, který v květnu 1939 během setkání odbojářů v bytě prof. Františka Nábělka v Brně-Králově Poli za přítomnosti B. Všetičky, Č. Jelínka a V. Mečíře navrhnul použít botulotoxin (tzv. klobásový jed, jeden z nejúčinnějších přírodních jedů) a bakterie břišního tyfu. Tyto prostředky měly být rozšiřovány pomocí rozstřikovačů.[45] B. Všetička informoval o návrhu O. Mézla, který se proti němu v zásadě nevyslovil. Prohlásil však, že případné použití těchto prostředků musí být schváleno centrálním velitelstvím v Praze, které také mělo financovat další pokusy v tomto směru. V případě nasazení botulotoxinu se mělo jednat zejména o infikování masových konzerv určených pro německou armádu a tyfové bakterie měly být použity na koně zrekvírované okupační moci k vojenským účelům.

Zkoušky probíhaly jednak ve Vignatiho laboratoři v Uherském Hradišti, dále pak v Brně, Modřicích, Olomouci, Jihlavě a Moravské Ostravě.[46] Zasaženy měly být těmito prostředky lokality nikoliv v protektorátu (s výjimkou oblastí s převahou německého obyvatelstva), nýbrž na území vlastního Německa, kde se měly rozprašovat na poštovní schránky a kliky u hostinců, kinosálů apod. Příslušníci ON chápali tuto aktivitu jako jakési preventivní opatření, neboť očekávali, že v nastávajícím konfliktu použije německá armáda chemické zbraně, podobně jako tomu bylo za první světové války. Zemské velitelství ON pověřilo výrobou rozprašovačů Ing. Jiřího Elgra a Ing. Konstantina Raclavského, jehož pracoviště ve firmě Sochor v Blansku se zdálo být vhodným pro přípravu celé akce. Vlastní montáž rozprašovačů proběhla v Elgrově továrně v Brně-Černovicích.[47] Zhotoveno bylo asi 50 nebo 60 kusů. K praktickému použití pak došlo při zamoření železničních transportů koní ve Stuttgartu a Freiburgu, přičemž uhynul větší počet zvířat.[48] Podle poválečné výpovědi kriminálního asistenta gestapa Williho Brauna,[49] který vyšetřoval řadu zatčených příslušníků ON, proběhly asi v červnu 1939 další pokusy

[44] Tamtéž, s. 172-173.
[45] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 15 – Strojopis Miloše Mečíře nadepsaný Zpráva o činnosti v podzemní odbojové organizaci Obrana národa, s. 3.
[46] Tamtéž.
[47] P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku*, s. 64.
[48] F. VAŠEK – Z. ŠTĚPÁNEK, *Zvedli své hlavy mezi prvními, 2. část,* s. 120.
[49] Willi Braun (1916 až 1947) byl brněnský Němec, který začal v dubnu 1939 pracovat jako tlumočník u brněnského gestapa. V rámci referátu II BM/So povýšil na samostatného vyšetřovatele a neblaze proslul brutalitou, s níž postupoval vůči vyšetřovaným. Dalším Braunovým působištěm se stal zpravodajský referát IV N, v jehož rámci provedl řadu akcí proti parašutistům vyslaným do protektorátu z Velké Británie i Sovětského svazu. Počátkem dubna 1945 pak W. Braun ve Velkém Meziříčí smrtelně postřelil kriminálního inspektora gestapa Alexandra Schobera, který spolupracoval s českým odbojem. Mimořádný lidový soud v Brně odsoudil Brauna 10. ledna 1947 k trestu smrti a téhož dne byl popraven. Viz: MZA, f. C 141 (Mimořádný lidový soud Brno), inv. č. 2870, kart. 246, spisová značka Lsp 1999/46.

v německých vesnicích na Jihlavsku a Vyškovsku. Úspěch se však v tomto případě nedostavil, protože „kultury tyfové byly zničeny nedodržováním určité teploty“.[50]

Důležitou součást činnosti ON dále představovalo zajišťování ilegálních přechodů protektorátních hranic. V Brně řídil organizaci přechodů škpt. J. Gardavský, a hlavním cílem bylo až do vypuknutí druhé světové války Polsko. Lidé, kteří chtěli opustit území protektorátu, se soustřeďovali v Přerově a Valašském Meziříčí. Nejvýznamnější přechodová trasa ve směru Solanec – Bílá – Jablunkov fungovala do konce srpna 1939 a využilo ji k odchodu několik desítek vojáků. V červnu 1939 se na Solanci ubytoval brig. gen. Zdeněk Novák, který pak odtud řídil přechody osobně.[51] Když se však v tomto prostoru koncem srpna téhož roku soustředily německé vojenské jednotky k útoku na Polsko, nebylo již možné trasu dále používat.[52] Po vypuknutí války tak získala na významu trasa přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie.

Dalším projevem aktivit ON se stala zpravodajská činnost, kterou v Brně řídil škpt. Č. Jelínek za úzké spolupráce s plk. L. Kotíkem a škpt. J. Gardavským. Podařilo se dosáhnout ilegálního rádiového spojení Brna s Prahou, na čemž se aktivně podílel poručík telegrafní služby Karel Štolc.[53] Rádiové spojení dále fungovalo mezi některými složkami

[50] MZA, f. C 141, inv. č. 2870, kart. 246, spisová značka Lsp 1999/46 – Protokol sepsaný s Willi Braunem na Oblastní úřadovně StB v Brně a datovaný 14. června 1946, s. 4-5.

[51] Zdeněk Novák (1891 až 1988) pocházel z Paskova v okrese Místek. Za první světové války bojoval na srbské a ruské frontě, kde padl v červnu 1916 do zajetí. Přihlásil se pak do československých legií a jako dělostřelecký důstojník se zúčastnil ústupových bojů s německou armádou na Ukrajině a poté mnoha střetnutí s bolševiky. Po návratu do vlasti zůstal v armádě a od listopadu 1920 do konce února 1929 velel 11. polní dělostřelecké brigádě v Košicích. Hodnost brigádního generála obdržel k 1. květnu 1928. Od února 1929 do října 1935 velel 8. polní dělostřelecké brigádě v Opavě a posléze v Hranicích na Moravě. Následně převzal velení dělostřelectva IV. sboru v Olomouci a koncem prosince 1937 byl ustanoven velitelem dělostřelectva u ZVV Brno. Za branné pohotovosti státu velel na podzim 1938 dělostřelectvu 2. armády v Olomouci. Po německé okupaci odešel do výslužby a zapojil se do odbojových aktivit. Série zatýkacích akcí gestapa na přelomu let 1939 a 1940 se Z. Novákovi vyhnula, takže na podzim 1941 se stal velitelem ON v Čechách a po zatčení gen. Bedřicha Homoly 31. prosince 1941 převzal jeho funkci vrchního velitele. Gestapo se dostalo na Novákovu stopu pomocí konfidentů a 22. června 1944 byl v Praze zatčen. Nacisté jej věznili na Pankráci, odkud byl převážen k výslechům do sídla pražské řídící úřadovny gestapa v Petschkově paláci. Po vypuknutí Pražského povstání 5. května 1945 se Z. Nováka podařilo vysvobodit a ihned se zapojil do činnosti vojenského velitelství ALEX. Počátkem srpna 1945 obdržel hodnost divizního a 1. dubna 1946 armádního generála. V lednu 1951 byl Novák zatčen a ve vazbě čekal na soud až do 8. dubna 1954, kdy byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k 18 letům odnětí svobody za vojenskou zradu a velezradu. Na základě prezidentské milosti byl předčasně propuštěn v září 1956 a roku 1963 se dočkal úplné rehabilitace včetně navrácení hodnosti armádního generála. Zemřel ve věku 97 let v Zadní Třebáni, okres Praha-západ. Viz: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, s. 209-210.

[52] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 4186 – Strojopis Zdeňka Nováka nazvaný Obrana národa – část první, s. 2.

[53] Karel Štolc (1916 až 1942) pocházel z Kralup nad Vltavou. Absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích a po vyřazení byl v hodnosti poručíka přidělen k telegrafnímu praporu č. 4 v Prešově, kde sloužil až do nacistické okupace českých zemí v březnu 1939. Po zapojení do odboje v řadách ON sestrojil několik přenosných vysílacích i přijímacích stanic, s nimiž se po prvním neúspěchu podařilo v říjnu 1939 navázat spojení s pražským odbojem. Po zatčení 3. listopadu 1939 byl K. Štolc vězněn na několika místech v Brně a v Německu. Lidový soudní dvůr jej 31. března 1942 odsoudil společně s mjr. Petrem Kamanem k smrti. Poprava byla vykonána 7. srpna 1942 ve věznici v Berlíně-Plötzensee. In memoriam byl roku 1946 povýšen do hodnosti štábního kapitána. Viz: ABS, f. 141, sign. 141-268-13 – Obžaloba vrchního státního zástupce při Lidovém soudním dvoře

ON na Moravě, přičemž jej řídil mjr. Petr Kaman.[54] Zpravodajské oddělení zemského velitelství ON si vytvořilo poměrně širokou síť spolupracovníků, kteří například sledovali přesuny jednotek německé branné moci na výpadových silnicích z Brna a po celé jižní Moravě. Pozornost byla věnována i situaci na brněnském letišti. Zaměstnanci vlakových souprav pak dodávali zprávy o železničních transportech německých jednotek. Důležité rovněž bylo sledování a registrace všech případů zatčení odbojových pracovníků a pokusy o zjištění jejich příčin. Nechyběly ani analytické komentáře k situaci v továrnách a zprávy týkající se úrovně zásobování a celkových poměrů v jednotlivých městech. Je samozřejmé, že tato zpravodajská činnost představovala z pohledu okupační moci krajně nebezpečnou záležitost a její brněnští organizátoři včetně K. Štolce a P. Kamana byli posléze odsouzeni k smrti a popraveni.

Mezi jednotlivé oblasti činnosti moravského zemského velitelství ON patřily také propagační akce v podobě výroby různých letáků a ilegálních tiskovin. Toto mělo představovat jakýsi protipól k nacistické propagandě působící na české obyvatelstvo protektorátu. Letáky rozšiřovala v Brně všechna vyšší velitelství, tedy jak zemské, tak i velitelství kraje Brno-město a velitelství oblastní. Jejich největší výskyt byl zaznamenán v období okolo výročí vzniku Československé republiky 28. října 1939.[55]

Konečně poslední významnou oblast činnosti ON představovala spolupráce s dalšími rezistenčními organizacemi českého obyvatelstva protektorátu. Někdy docházelo k úzké kooperaci a vzájemnému prolínání, takže postavení některých skupin je z tohoto důvodu nejasné. Úzké propojení existovalo především se skupinou označovanou jako „civilní složka ON“.[56] Jednalo se o skupinu představitelů inteligence včetně několika profesorů Masarykovy univerzity, kteří aktivně spolupracovali s důstojníky z ON pravděpodobně již od června 1939. Spolupráce zemského velitelství dále probíhala s levicově orientovanou mládežnickou organizací Národní hnutí pracující mládeže (NHPM), které vyvíjela na Brněnsku aktivní činnost.[57] Kontakty byly postupně navazovány i s dalšími občanskými rezistenčními organizacemi, ale také s komunistickým odbojem.

---

na Petra Kamana a Karla Štolce datovaná 23. prosince 1941. Dále: *Internetová encyklopedie dějin Brna*, heslo Karel Štolc (dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3236 [citováno k 20. září 2019]).

[54] Petr Kaman (1895 až 1942) pocházel z Brna. Za první světové války bojoval na italské frontě, kde padl v závěru války 25. října 1918 do zajetí a vzápětí se přihlásil do československých legií. Po návratu do vlasti se roku 1919 zúčastnil bojů s maďarskými bolševiky na Slovensku. Od října 1920 sloužil P. Kaman u 2. telegrafního praporu v Brně, kde v prosinci 1926 převzal funkci velitele 8. telegrafní roty. V roce 1933 se stal řádným profesorem na Vojenském telegrafním učilišti v Turnově. Hodnost majora obdržel k 1. červenci 1937. Po okupaci pracoval u stavebního telegrafního úřadu v Brně, kde navázal spolupráci s dalšími důstojníky. Gestapo jej zatklo 3. prosince 1939 a po dlouhém věznění byl společně s K. Štolcem odsouzen 31. března 1942 k smrti a popraven v Berlíně-Plötzensee 7. srpna téhož roku. In memoriam byl roku 1946 povýšen do hodnosti podplukovníka. Vyšetřovací materiály německého Lidového soudního dvora k P. Kamanovi viz: ABS, f. 141, sign. 141-268-16.

[55] Četnická hlášení o nálezech jednotlivých letáků v období října a listopadu 1939 na Moravě viz: MZA, f. B 72 (Zemské četnické velitelství Brno), kart. 60.

[56] Historik Jan Boris Uhlíř označuje tuto skupinu za samostatnou organizaci a nazývá ji Zemský národní výbor. Viz: Jan Boris UHLÍŘ, *Zemský národní výbor. Jeho místo v rámci první rezistenční garnitury.* DaS, 2000, č. 1, s. 26-30. K její historii viz: Milada ŠIMSOVÁ, *Odbojáři z Obrany národa souzení jako „Helfert Intelligenz – Gruppe“.* Časopis Matice moravské 1998, s. 107-127.

[57] Viz: V. ČERNÝ, *Levicové mládežnické organizace na Moravě v protinacistickém odboji*. In: Jiří KOCIAN – Jaroslav PAŽOUT – Jakub RÁKOSNÍK (edd.), Bolševismus, komunismus a radikální

Zatýkací akce gestapa a rozbití struktury Obrany národa

Aktivity ON se jejím členům dařilo několik měsíců vcelku úspěšně tajit. Zlom však nastal na podzim 1939, když bylo v období výročí vzniku Československé republiky 28. října nalezeno v brněnských ulicích větší množství letáků. Na zdejší úřadovně gestapa se poté přihlásila osmnáctiletá Anna Žáčková s informací, že je rozšiřuje František Šmíd z obce Chrlice. Vyšetřením případu byl pověřen kriminální komisař Otto Koslowski, který F. Šmída v Chrlicích zatknul. Během provedené domovní prohlídky byly letáky skutečně nalezeny.[58] Šmíd byl členem NHPM a působil jako spojka na další odbojové organizace, takže disponoval značnými znalostmi rezistenčních aktivit na Moravě. Během tzv. „zostřených výslechů" vyzradil vyšetřovatelům gestapa mnoho informací, které nacističtí vyšetřovatelé využili při dalších zásazích. Gestapo mimoto již mělo určité další poznatky shromážděné při výsleších osob zadržených při pokusech o ilegální přechod protektorátních hranic. Ve stejný den jako F. Šmíd byl navíc zatčen jeden z předních brněnských odbojářů prof. PhDr. Vladimír Helfert, u něhož není zřejmé, jakým způsobem odhalilo gestapo jeho odbojovou činnost.[59] Již zmíněný kriminální asistent brněnského gestapa Willi Braun po válce do protokolu k rozbití ON uvedl, že „tato organisace byla zjištěna na základě jednoho letáku z komunistické tendence".[60]

Šmídovo zatčení a následné obsáhlé výpovědi se nicméně bezesporu staly podstatnou příčinou rozbití struktury ON na Moravě. V literatuře se lze setkat s názorem, že značnou vinu na této situaci mělo samo velení organizace, které podcenilo nacistické bezpečnostní orgány. Takovouto kritiku obsahovaly zejména publikace vydané před rokem 1989 s tím, že činnost ON byla špatně utajována a zásady ilegality hrubě porušovány.[61] Vedena však byla spíše ve snaze ON očernit, protože její vedoucí představitelé patřili mezi velitelské

---

socialismus v Československu, sv. VIII. Ústav pro soudobé dějiny (ÚSD) AV ČR, Praha 2011, s. 52-80.

[58] V. ČERNÝ, *Brněnské Gestapo 1939-1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky.* Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018, s. 97-98.

[59] Prof. PhDr. Vladimír Helfert (1886 až 1945) se narodil v Plánici u Klatov. Po maturitě na smíchovském gymnáziu zahájil studia hudební estetiky, zeměpisu a dějepisu na Karlově univerzitě. Po promoci působil jako profesor dějepisu a zeměpisu na České obchodní akademii v Praze. Roku 1919 přešel na I. české státní reálné gymnázium, kde učil do roku 1921. V tomto roce se habilitoval jako soukromý docent v oboru hudební věda na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Zde se v roce 1926 stal mimořádným a o pět let později řádným profesorem, v letech 1935 až 1936 zastával funkci děkana této fakulty a v následujícím období 1936 a 1937 byl proděkanem. Je považován za zakladatele brněnské muzikologické školy a od svého příchodu do tohoto města také pracoval i v Moravském zemském muzeu, kde stál u zrodu hudebního archivu. Po svém zatčení 14. listopadu 1939 a postupném věznění na Špilberku, v Kounicových kolejích a Vratislavi byl od července 1940 do června 1942 vězněn v káznici ve Wohlau, odkud byl pro velmi špatný zdravotní stav propuštěn a umístěn v pražské vinohradské nemocnici. Po ukrývání na různých místech jej gestapo znovu zatklo 23. června 1944 v Miřeticích u Vlašimi. Následovalo věznění na Pankráci a koncem dubna 1945 transport do Terezína, kde se prof. V. Helfert dočkal osvobození. Jeho zdravotní stav však již byl kritický a zemřel 18. května 1945 v Praze. Výslechové protokoly sepsané s prof. V. Helfertem po zatčení viz: ABS, f. 141, sign. 141-350-11. K osobnosti a dílu V. Helferta dosud nejpodrobněji: Rudolf PEČMAN, *Vladimír Helfert.* Nadace Universitas Masarykiana, Brno 2003.

[60] MZA, f. C 141, inv. č. 2870, kart. 246, spisová značka Lsp 1999/46 – Protokol sepsaný s Willi Braunem na Oblastní úřadovně StB v Brně a datovaný 14. června 1946, s. 1.

[61] František ZŘÍDKAVESELÝ – Jiří ADÁMEK – Milan KROUTIL, *Brněnští občané v boji proti fašismu.* Blok, Brno 1981, s. 32.

kádry prvorepublikové „buržoazní“ armády a nijak se netajili svým negativním postojem ke komunistické ideologii. Je skutečností, že určitá kritika týkající se špatně vedené ilegální činnosti (ručně psané seznamy členů ON, poznámky o podrobnostech odbojových akcí nalezené gestapem v průběhu domovních prohlídek) občas zazněly i z řad nemnoha příslušníků první garnitury brněnského odboje, kteří válku přežili.[62] Tato skutečnost však souvisí s faktem, že vedení ON nepočítalo s okupací českých zemí v delším časovém horizontu. Jak již bylo uvedeno, generálové a důstojníci předpokládali, že k povstání českého obyvatelstva a souběžné válce spojenců proti Německu dojde v blízké budoucnosti a válka nebude mít dlouhého trvání. Z tohoto důvodu také v některých případech došlo k porušení zásad ilegální práce. Představitelé domácího odboje totiž nepočítali s tím, že by nacistický bezpečnostní aparát mohl mít prostor k velkým represivním akcím spojeným s podrobnými domovními prohlídkami. Tento předpoklad se sice ukázal být tragickým omylem, to však roku 1939 nemohl nikdo z vedoucích představitelů českého domácího odboje tušit.

První rozsáhlá zatýkací akce proběhla v Brně 20. listopadu 1939. Tehdy padl mimo jiné do rukou gestapa i škpt. Č. Jelínek.[63] Jak vyplývá ze vzpomínek Milady Všetičkové, gestapo již v této době sledovalo také jejího manžela, který z důvodu větší bezpečnosti často měnil místa svého pobytu, přespával u přátel v Brně a v Praze u své matky a sestry.[64] Po Jelínkově zatčení se B. Všetička sešel s L. Kotíkem a J. Gardavským k prodiskutování nově vzniklé situace. Generál navrhoval pozastavit činnost zemského velitelství, jehož členové měli přejít do ilegality. L. Kotík však návrh zamítnul. Na další schůzce za přítomnosti gen. O. Mézla bylo o problému dále diskutováno. O. Mézl s L. Kotíkem měli v úmyslu pokračovat v odbojové činnosti, ale z důvodu větší bezpečnosti se rozhodli napříště nepřespávat ve svých bytech. J. Gardavský naopak hodlal ve svém bydlišti setrvat, ale s přerušením odbojové činnosti. Ke Kotíkově zatčení v jeho bytě na Sirotkově ulici č. 50 však došlo během další razie gestapa 23. listopadu a J. Gardavský byl zatčen o sedm dní později. V průběhu poslední dekády listopadu a v prosinci 1939 došlo k zatčení řady dalších důstojníků a zatýkání probíhalo také v Olomouci, Moravské Ostravě a Uherském Hradišti.[65] Vlastní zatýkací akce provádělo v Brně komando, jehož aktivním členem byl kriminální zaměstnanec Richard Schetke.[66] Poválečná vyšetřovací zpráva k tomu uvádí: „Za své exekutivní služby u gestapa v Brně zatkl a vyšetřoval mnoho desítek českých lidí. Při odhalení ilegální organisace Obrana národa byl Richard Schetke zařazen do takzvaného ‚Festnahme-Kommando‘. Zatýkal hlavně funkcionáře zemského hnutí ON na Moravě, kteří byli většinou důstojníci bývalé čs. armády, z nichž

[62] Viz zejména citované vzpomínky škpt. V. Kratochvíla.

[63] Data zatčení jednotlivých odbojářů bývala vždy uvedena na titulní straně obžalovacích spisů. V tomto případě viz poznámku 19.

[64] MMB, f. Dokumentace odboje, inv. č. 156 414 – Strojopis Milady Všetičkové nadepsaný In memoriam divizního generála Bohuslava Všetičky.

[65] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 66 – Strojopis O. Francla Vznik a vývoj domácího odboje Obrana národa na Moravě v roce 1939, s. 57.

[66] Richard Schetke (1906 až 1947) pocházel z Hodonína. Aktivně se podílel na obsazování některých významných budov v Brně místními nacisty v noci ze 14. na 15. března 1939. Ještě v tomto měsíci také vstoupil do služeb gestapa a po celou dobu okupace působil jako kriminální zaměstnanec na brněnské řídící úřadovně postupně u referátů II BM, II BM/So a N. Podílel se na zatčení značného množství osob zapojených do odbojových akcí včetně velitele desantu ZINC npor. Oldřicha Pechala v červnu 1942. Mimořádný lidový soud v Brně jej 13. ledna 1947 odsoudil k trestu smrti a téhož dne byl R. Schetke popraven. Viz: MZA, f. C 141, inv. č. 2895, kart. 250, spisová značka Lsp 2031/46.

většina byla odsouzena okupanty k trestu smrti a popravena […]. Podle odhadu gestapáka Eiselta zatkl Schetke během své činnosti u referátu II BM/So asi přes 500 osob.“[67]

Mezi důstojníky hledané gestapem patřil také plk. V. Lysák, jemuž se zpočátku dařilo unikat. Mnohokrát měnil své úkryty v Brně, ale možnost odejít do zahraničí a připojit se ke vznikajícím československým jednotkám odmítal s odůvodněním, že má rozkazy setrvat až do krajnosti. Zatčen byl komandem pod vedením R. Schetkeho 23. prosince 1939 krátce poté, co opustil úkryt v domě rodiny Dědákových v Brně-Maloměřicích a z vinárny na Kolišti telefonoval své ženě.[68] R. Schetke po válce popsal nastalou situaci do protokolu těmito slovy: „Já jsem zatýkal majora Ptašinského[69] a plukovníka Lysáka a po předvedení do úřadovny gestapa jsem je pak předal do vazby v Sušilových kolejích. Zatčení byli předáni do Sušilových kolejí proto, poněvadž během šetření se ukázalo, že organisace ON je rozsáhlá a že bude muset dojít k dalšímu zatčení. Z toho důvodu byli další spoluúčastníci organisace ON dodáni do vazby v Sušilových kolejích a později také do Kounicových kolejí […]. Plukovníka Lysáka a majora Ptašinského vyslýchal protokolárně šéf oddělení komisař Taudt a já jsem mu dělal tlumočníka. Plukovník Lysák se nám přiznal, že je příslušníkem organisace ON a že je šéfem generálního štábu pro oblast západ.“[70]

Z okruhu vedoucích představitelů moravského zemského velitelství ON se tak nejdéle dařilo unikat B. Všetičkovi, který se v kritických dnech konce listopadu 1939 zdržoval v Praze u své matky. V době vánočních svátků přicestovala do Prahy jeho žena Milada, jež pak byla vyslána zpět do Brna se žádostí, aby zjistila informace o osudech plk. V. Lysáka a gen. O. Mézla. Po zjištění, že V. Lysák byla zatčen a O. Mézlovi se podařilo uprchnout z protektorátu, se následně vrátila do Prahy a bezvýsledně svého manžela přemlouvala k odchodu za hranice.[71] Během pobytu v Praze se B. Všetička sešel s gen. J. Bílým, který se po seznámení s krizovou situací ON v Brně rozhodl pozastavit činnost moravského zemského velitelství. B. Všetičkovi nabídl možnost odchodu

[67] MZA, f. C 141, inv. č. 2895, kart. 250, spisová značka Lsp 2031/46 – Závěrečná zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně k vyšetřování činnosti Richarda Schetkeho datovaná 11. listopadu 1946, s. 2.
[68] Jiří MIKULKA, *Portréty statečných. Osudy význačných moravských představitelů národního odboje z let 1939-1945, na něž se mělo zapomenout.* Masarykova univerzita, Brno 1995, s. 18.
[69] František Ptašinský (1897 až 1942) pocházel z Hranic na Moravě. Za první světové války bojoval na ruské frontě, kde padl 6. července 1916 do zajetí. Posléze se přihlásil do československých legií a byl poslán do Francie, kde jej přidělili k 21. střeleckému pluku. Po návratu do vlasti se podílel na bojích s maďarskými bolševiky na Slovensku a v československé armádě pak působil v různých funkcích. F. Ptašinský byl znám především jako divadelní a literární kritik, spisovatel a překladatel ruské literatury. Ve funkci osvětového důstojníka dělostřeleckého pluku 304 v Brně napsal mnoho příspěvků do Divadelního listu Národního divadla v Brně a také do revue pro umění a kulturu Středisko. Byl rovněž autorem několika básnických sbírek, sbírky povídek Lidé z cirku a roku 1932 vyšla Ptašinského kniha Zlomky Anabase, ve které popsal zážitky legionářů z Ruska. Po zapojení do odbojové činnosti v řadách ON byl v Brně zatčen 20. listopadu 1939. Lidový soudní dvůr jej 24. července 1942 odsoudil k smrti a 16. listopadu téhož roku byl ve věznici v Berlíně-Plötzensee popraven. O nezlomném charakteru F. Ptašinského svědčí skutečnost, že dobu mezi vynesením rozsudku a popravou věnoval studiu španělštiny z učebnice, kterou se mu ve věznici podařilo sehnat. Z této učebnice studoval ještě několik hodin před popravou a dochovala se ve sbírkách Muzea města Brna pod inv. č. 152 794. K F. Ptašinskému viz dále: VÚA-VHA, f. Kvalifikační listiny vojenských osob, kvalifikační spis F. Ptašinského.
[70] MZA, f. C 141, inv. č. 2895, kart. 250, spisová značka Lsp 2031/46 – Protokol sepsaný s Richardem Schetkem na Oblastní úřadovně StB v Brně a datovaný 7. září 1946, s. 7.
[71] Podle rozhovoru M. Všetičkové s autorem této studie v Brně 15. května 2000.

do Francie s tím, že by zde mohl zastávat funkci velitele dělostřelectva československých jednotek. B. Všetička však nabídku odmítl. Do ilegality poté odešel i J. Bílý, zatímco B. Všetička se koncem ledna 1940 vrátil do Brna, kde většinou pobýval mimo domov. Gestapo však o jeho pobytu získalo informace a nakonec byl 29. února 1940 zatčen v brněnské kavárně Slavia, kde měl schůzku se svou ženou. Zatčení opět provedl R. Schetke, který o tom po válce do protokolu uvedl pouze jedinou větu: „Asi začátkem února 1940 zatkl jsem také generála Všetičku, a sice v kavárně Slavia v Brně.“[72] Touto akcí došlo v podstatě k završení rozbití struktury moravské ON, protože generál byl posledním z představitelů zemského velitelství, který až dosud gestapu unikal.

Vyšetřování zatčených příslušníků Obrany národa

Rozsah činnosti ON v Brně a okolí byl pro nacistický bezpečnostní aparát šokem. Brněnská řídící úřadovna gestapa proto vytvořila speciální referát pod vedením kriminálního komisaře Ewalda Taudta.[73] Referát byl posléze označen jako II BM/So (zkratka od Sonderreferat) a jeho úkolem bylo vyšetřovat pouze činnost příslušníků ON. Umístěn byl v nacisty konfiskované budově Sušilových studentských kolejí na Klácelově ulici č. 2, kde gestapo také zřídilo improvizovanou věznici pro některé ze zatčených.[74] Skončili zde B. Všetička, L. Kotík, V. Lysák, Č. Jelínek, J. Gardavský a další. V Sušilových kolejích také probíhaly první výslechy. Zprvu se pozornost zaměřila především na plk. V. Lysáka a škpt. Č. Jelínka, jehož vyslýchal kriminální asistent Braun. V poválečné vyšetřovací zprávě týkající se Braunovy činnosti za okupace je k tomu uvedeno: „Braun při této akci vyslýchal zatčeného škpt. Čestmíra Jelínka, který byl v Obraně národa zpravodajským důstojníkem. Je všeobecně známo, že škpt. Jelínek při prvních výsleších jakoukoliv činnost v organisaci ON popřel a nechtěl se k ničemu doznat. Byl proto při výsleších Braunem surovým způsobem týrán, a když již byly jeho síly u konce, pohrozil mu Braun, že použije proti němu ještě jiných mučících prostředků, které má on k dispozici a že škpt. Jelínka tím přinutí k doznání a vyzrazení svých spolupracovníků. Škpt. Jelínek nemohl již delší trýznění vydržet a učinil proto Braunovi úplné doznání, aby předešel dalšímu trýznění.“[75] Dochované výslechové protokoly

[72] MZA, f. C 141, inv. č. 2895, kart. 250, spisová značka Lsp 2031/46 – Protokol sepsaný s Richardem Schetkem na Oblastní úřadovně StB v Brně a datovaný 7. září 1946, s. 9.

[73] Ewald Taudt (nar. 1909) pocházel z Berlína. V roce 1938 byl přidělen k úřadovně gestapa v Karlových Varech a po vybudování řídící úřadovny v Brně převzal roku 1939 referát II BM. Vzhledem k rozsáhlé činnosti Obrany národa na Brněnsku byl posléze vyčleněn speciální referát II BM/So s E. Taudtem v čele určený k vyšetřování činnosti této rezistenční organizace. Roku 1940 získal E. Taudt hodnost kriminálního rady a za obou stanných práv v letech 1941 a 1942 působil ve funkci přísedícího brněnského stanného soudu. Později vedl zpravodajský referát IV N. Na jaře 1945 po ústupu nacistických bezpečnostních složek z Jihlavy zmizel a jeho osud zůstal neznámý. Viz: MZA, f. C 130 (Veřejný žalobce u Mimořádného lidového soudu Brno), kart. 17, složka 17, fol. 153 – Zpráva vedoucího veřejného žalobce JUDr. Emila Čermáka o nezjištěných válečných zločincích určená Odboru pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra v Praze. Nese datum 31. července 1946 a E. Taudt je zde uveden pod číslem 304. Životopisná data dále viz například: Vladimír FILIP – Vlastimil SCHILDBERGER – Jan BŘEČKA – Marie KUDĚLKOVÁ, *Brno 1939-1945. Roky nesvobody. Díl II.* Nakladatelství „Josef Filip 1938“, Brno 2012, s. 193.

[74] V. ČERNÝ, *Brněnské Gestapo 1939-1945,* s. 99-101.

[75] ABS, f. 52 (Výpovědi zaměstnanců gestapa a SD), sign. 52-1-36 – Závěrečná vyšetřovací zpráva Oblastní úřadovny StB v Brně týkající se činnosti bývalého kriminálního asistenta gestapa Williho

plk. V. Lysáka jsou poměrně obsáhlé a z obsahu je zřejmé, že se pokoušel ve svých výpovědích taktizovat. Přesto však uvedl řadu údajů a jmenoval i gen. B. Všetičku, který byl v té době ještě na svobodě.[76]

Někteří další příslušníci ON se po zatčení ocitli na hradě Špilberku a po zřízení věznice v budově Kounicových studentských kolejí v lednu 1940 i zde. Již podmínky v brněnských věznicích byly kruté a vězni zde strádali po všech stránkách. Během výslechů bylo používáno fyzické násilí, i když u představitelů zemského velitelství ON nelze pro nedostatek hodnověrných svědectví říct, do jaké míry. Existuje však podezření, že V. Lysák utrpěl během výslechů v Sušilových kolejích v květnu a červnu 1940 zlomeninu žebra, což následně zapříčinilo zranění jater.[77] Pokud jde o samotné výsledky vyšetřování gestapa, někteří z přeživších důstojníků ON po válce prohlašovali, že jejich kolegové údajně prozradili více, než bylo nutné. Tento názor se objevil již v jednom z dopisů vězněného MUDr. J. Vignatiho, jenž byl 25. ledna 1941 převezen ze Sušilových kolejí do nedalekých Kounicových kolejí, odtud 7. března téhož roku odtransportován do věznice v dolnoslezském Wohlau (dnes Wołów v Polsku) a v červenci téhož roku do Diez an der Lahn nedaleko Koblence.[78] Posledním místem Vignatiho utrpení se po odsouzení k smrti stala věznice v Berlíně-Plötzensee, odkud v jednom z motáků určených své manželce napsal: „Tak ještě k tomu soudu. Prozradil mne generál Všetička, vlastně lépe řečeno udal, aniž by byl k tomu okolnostmi donucen. Ostatní dopověděl kapitán Jelínek, to bys koukala, jak se tito hrdinové změnili. Jen starý lékárník [míněn Vítězslav Mečíř, pozn. autora] se mnou zachránili jsme, co se dalo.“[79]

Na B. Všetičku byl zřejmě ze strany vyšetřovatelů vyvíjen značný psychologický nátlak a vyšetřovatelé gestapa prováděli také osobní konfrontace zatčených. Braun po válce do protokolu popsal konfrontaci mezi B. Všetičkou a velitelem ON v uherskohradišťském kraji pplk. Vladimírem Štěrbou: „Byl jsem přítomen konfrontaci podplukovníka Štěrby s popraveným generálem Všetičkou. Tato konfrontace odehrála se v Sušilových kolejích, asi v březnu 1940. Do místnosti, ve které byl podplukovník Štěrba, byl přiveden generál Všetička. Bylo to v kanceláři Jahnově[80] a přítomni byli, pokud si

---

Brauna datovaná 30. října 1946, s. 3. V průběhu svého vyšetřování se škpt. Č. Jelínek neúspěšně pokusil o sebevraždu.

[76] ABS, f. 141, sign. 141-225-2 – Výslechové protokoly plk. V. Lysáka zapsané 27. a 28. prosince 1939 na řídící úřadovně gestapa v Brně, 13 stran. Výslech prováděl kriminální asistent Wilhelm Trepp.

[77] J. MIKULKA, *Portréty statečných*, s. 20.

[78] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 638 – Práce L. Bočka MUDr. Jan Vignati v německém vězení.

[79] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 553 – Xerokopie strojopisných přepisů Vignatiho motáků a dopisů z vězení z pozůstalosti MUDr. V. Zapletala.

[80] Friedrich Jahn (nar. 1898) byl rodákem z Brna. Na řídící úřadovně gestapa v Brně působil od roku 1939 a během činnosti v rámci zpravodajského referátu N proslul svými krutými metodami uplatňovanými při výsleších zatčených. Vzhledem k hrubé povaze nebyl oblíben ani u ostatních gestapáků, kteří dali F. Jahnovi přezdívku „Ivan Hrozný“. Mimo Brno působil také na služebnách gestapa v Moravské Ostravě a Uherském Hradišti. Roku 1944 byl povolán do služby v německé branné moci a koncem války zřejmě padl do amerického zajetí. Jeho další osudy nejsou známy; údajně se měl roku 1947 pohybovat někde v americkém okupačním pásmu Německa. Viz: MZA, f. C 130, složka 17, kart. 7, fol. 118-127 – Seznam válečných zločinců zjištěných v brněnském obvodu zpracovaný vedoucím veřejným žalobcem u Mimořádného lidového soudu Brno JUDr. Emilem Čermákem. Byl určen Odboru pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra v Praze a nesl datum 23. dubna 1947. F. Jahn zde má pořadové číslo 666.

pamatuji, Taudt, Jahn, Schetke a já. Generál Všetička zprostil podplukovníka Štěrbu mlčenlivosti, který měl údajně Štěrba složiti generálu Ingrovi. Doporučil Štěrbovi, aby vše vypověděl. Štěrba na to odpověděl slovy: ‚Rozkaz, pane generále,' a byla mu dána tužka a papír, aby ve vězení všechno napsal, co ví o hradišťské krajské organizaci ON. Druhého dne jsem slyšel, nevím již od koho a nevím na základě jakého hlášení, o tom, že podplukovník Vladimír Štěrba se v noci v cele na Špilberku oběsil."[81] Štěrba byl na Špilberku vězněn v samovazbě na cele v prvním poschodí a podle vzpomínek tehdejšího vězeňského lékaře MUDr. Karla Frinty byl ve velmi špatném zdravotním stavu, s omrzlými prsty na rukou i nohou. Dne 25. března 1940 musel podstoupit celodenní výslech v budově brněnské řídící úřadovny gestapa na Mozartově ulici č. 3 a tehdy také došlo ke konfrontaci s B. Všetičkou. Následujícího dne proběhl další Štěrbův výslech a tehdy se také rozhodl spáchat sebevraždu z toho důvodu, že sice vydržel dosavadních sedm výslechů, ale při dalším by již mohl promluvit.[82]

Svědectví obdobného obsahu týkající se gen. V. Ždímala pak pochází od škpt. Václava Kratochvíla. Podle něj „Ždímal nabádal důstojníky, aby se přiznali, že je to čestné – snad věřil v humánnost Němců a ve vývoj událostí ve prospěch Spojenců. Ždímalova činnost odporovala zásadám o utajení organisace za každou cenu, docházelo až k trapným scénám na gestapu a ztraceno kvůli tomu bylo mnoho životů."[83] V souvislosti s těmito výpověďmi je však třeba uvést, že generál B. Všetička i mnozí další ze zatčených generálů a důstojníků věřili v brzkou porážku Německa a své osvobození, takže zřejmě nepřikládali obsahu vlastních výpovědí přílišný význam. Důležitým faktorem pro ně byl i pojem vojenské cti. Zejména starší důstojníci uznali po zatčení svou porážku a zapírání považovali za nízké a nečestné, což gestapo zneužívalo ve svůj prospěch. K B. Všetičkovi je pak třeba poznamenat, že byl zatčen až koncem února 1940. V té době již byla většina členů moravského vedení ON několik týdnů ve vazbě a gestapo disponovalo o činnosti této organizace rozsáhlými poznatky, takže jeho výpověď nemohla mít klíčový význam. Pplk. V. Štěrba padl do rukou gestapa již 30. listopadu 1939 a v době Všetičkova zatčení byl tedy vyšetřován tři měsíce.

Soudní procesy a popravy

Gen. B. Všetička byl převezen 1. června 1940 do moabitské věznice v západní části Berlína, kam jej následovali další členové moravského zemského velitelství ON. Zde měli očekávat soud. Obžaloba proti Všetičkově skupině byla připravena již v létě 1940 a tuto skutečnost také přednesl říšský ministr justice Franz Gürtner ve své zprávě Adolfu Hitlerovi z 23. září téhož roku. Soudní proces mohl být zahájen v nejbližší době, ale A. Hitler zaujal odmítavé stanovisko. Během porady s říšským protektorem Konstantinem von Neurathem a státním tajemníkem Karlem Hermannem Frankem konání soudního přelíčení odmítl a prohlásil, že proti „českým rebelům" bude stačit exekuční komando, jelikož případný proces by z nich udělal mučedníky. Češi by prý navíc pokládali vynesené rozsudky za protiprávní, takže řešení těchto záležitostí soudní cestou mělo proběhnout

[81] MZA, f. C 141, inv. č. 2870, kart. 246, spisová značka Lsp 1999/46 – Protokol sepsaný 18. října 1946 na Oblastní úřadovně StB v Brně s Willi Braunem.
[82] Ludvík BURIÁN, *Minulost naléhavě přítomná.* Okresní národní výbor, Uherské Hradiště 1980, s. 56.
[83] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 9220 – Strojopis V. Kratochvíla Činnost oblastního velitelství Obrany národa Morava-západ, s. 9.

až po skončení války. Vynášely by se přitom pouze rozsudky smrti, které bude možné ve výjimečných případech změnit na doživotní vězení či deportaci.[84] Toto Hitlerovo stanovisko bylo příčinou skutečnosti, že příprava procesů s příslušníky ON byla na rok pozastavena. Změna nastala až po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora v září 1941. R. Heydrich přesvědčil A. Hitlera o nutnosti konání procesů s představiteli českého odboje, přičemž měl na mysli zejména připravovaný proces s bývalým předsedou protektorátní vlády divizním generálem Aloisem Eliášem. Tento proces se konal během výjezdního zasedání Lidového soudního dvora v Praze 1. října 1941 a skončil vynesením rozsudku smrti.[85] Poté již postupně probíhaly procesy s dalšími příslušníky vojenského odboje, z nichž někteří měli v té době za sebou více jak dvouletý pobyt v nacistických věznicích.

Jelikož po 15. březnu 1939 došlo k zavedení německého trestního práva i na území protektorátu, byli tak odbojáři paradoxně souzeni za „velezradu", přestože nacisté ve skutečnosti okupovali české země v rozporu s mezinárodním právem. Příslušníci ON byli postaveni před tzv. Lidový soudní dvůr (Volksgerichtshof; VGH). Jednalo se o nacistický „revoluční" tribunál, jehož úkolem bylo projednávat trestné činy proti státu.[86] Tento tribunál vznikl roku 1934 jakožto soud kompetentní k souzení případů velezrady a zemězrady. Postupně se však jeho působnost rozšiřovala o řadu dalších deliktů. Původně sídlil v Lipsku, ale krátce po svém založení přesídlil do Berlína. Zákon z 18. dubna 1936 poté určil, že se jedná nikoliv o mimořádný, nýbrž o řádný soudní dvůr a došlo ke stanovení pravidel jeho složení. Toto složení plně odpovídalo poslání VGH jakožto revolučního tribunálu nacionálního socialismu. V hlavních líčeních rozhodovaly pětičlenné senáty, jejichž členové se skládali jednak ze soudců z povolání a jednak ze soudců čestných, což byli vesměs přesvědčení nacisté a většinou zasloužilí členové nacistické strany NSDAP. Jmenováni byli A. Hitlerem na návrh říšského ministra justice nejprve na funkční období pěti let, od roku 1936 potom na doživotí. Všichni členové VGH museli být starší 35 let. Mezi čestnými soudci se často nacházely známé osobnosti, například státní tajemník a vyšší vedoucí SS a policie v protektorátu K. H. Frank. Soudní senáty u VGH byly původně tři, ale vzhledem k nárůstu počtu projednávaných případů jejich počet stoupal a v prosinci 1942 jich už fungovalo šest.[87]

Orgánem žaloby při VGH bylo Vrchní říšské státní zastupitelství, jehož členové se také zúčastňovali poprav odsouzených. Největší počet exekucí osob odsouzených VGH byl proveden ve věznici v Berlíně-Plötzensee.[88] Samotná obžaloba byla sestavena na základě výsledků vyšetřování gestapa a vyšetřujících soudců. Každý z obžalovaných v ní byl označen křestním jménem a příjmením, dále následovalo datum a místo narození, povolání a bydliště. U každého bylo také vyznačeno, kde a kdy došlo k zatčení a kdy rozhodl vyšetřující soudce o uvalení vazby. Následovala právní kvalifikace trestného činu

[84] Walter WAGNER, *Der Volksgerichtshof im Hitler Nationalsozialistischen Staat*. Oldenbourg Verlag, Stuttgart 1974, s. 486.
[85] Robert KVAČEK – Dušan TOMÁŠEK, *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud.* Epocha, Praha 1996, s. 85-93. Výtah z rozsudku nad Eliášem viz: W. WAGNER, *Der Volksgerichtshof*, příloha č. 13, s. 891-895.
[86] Podrobněji viz: Lukáš VLČEK, *Lidový soudní dvůr v Berlíně – Volksgerichtshof – a jeho historie*. In: SI 18/1. ÚSTR, Praha 2011, s. 144-167.
[87] Jaromír TAUCHEN, *Vývoj trestního soudnictví v Německu 1933-1945*. Disertační práce, Právnická fakulta MU, Brno 2009, s. 192.
[88] K tragické historii této věznice viz například: Brigitte OLESCHINSKI, *Gedenkstätte Plötzensee.* Gedenkstätte Deutscher Widerstand, Berlin 1994.

s odůvodněním žaloby.[89] Na závěr byly uváděny návrhy na svědky, další trvání vazby a ustanovení obhájce. Obhájce mohl být jednak vybrán (obvykle příbuznými obžalovaného), nebo povinně přidělen VGH. Předsedající soudce pak musel jeho výběr schválit. Obhajoba však byla víceméně formální záležitostí, protože obhájce navrhoval předložení nějakých důkazních materiálů jen zřídkakdy. Obhájci také většinou nenavštěvovali své mandanty před hlavním líčením, ovšem existovaly výjimky u těch, které vybrala rodina obžalovaného. Ani takovíto obhájci však nemohli na tvrdosti rozsudku nic změnit, i když se často snažili navrhovat jinou kvalifikaci trestného činu svých mandantů (například tím způsobem, že místo přípravy k velezradě šlo pouze o neoznámení, nebo že se nejednalo o těžký případ tohoto zločinu).

Po vynesení rozsudku také zvolení obhájci zpravidla žádali předsedu senátu, aby umožnil poslední rozhovor odsouzeného s rodinnými příslušníky, pokud se zúčastnili hlavního líčení. Tato hlavní líčení bývala obvykle veřejná, ale v některých případech probíhala s vyloučením veřejnosti, především když šlo o kauzy týkající se státních tajemství. Rozsudek vyhlašoval předseda senátu, jehož projev býval u většiny procesů velmi krátký a právní kvalifikace v mnoha případech chyběla. Předseda a přísedící soudce z povolání pak rozsudek také společně podepisovali.[90] Rozsudky zveřejňoval denní tisk, jenž byl o výsledcích procesů informován prostřednictvím tiskové služby vrchního státního zastupitelství při VGH. Na stránkách protektorátního tisku z let 1941 a 1942 lze nalézt mnoho takových případů. Mimoto bývaly také na veřejných prostranstvích vyvěšovány rudé plakáty s českým a německým textem informující o vykonaných exekucích odsouzenců. Tyto plakáty se ve velkém množství vyvěšovaly především v místě bydliště odsouzeného, což mělo zvyšovat zastrašující účinek na obyvatelstvo.

První rozsudek VGH nad odbojáři ON z jižní Moravy byl vynesen 18. listopadu 1941 a týkal se skupiny MUDr. J. Vignatiho. Ten byl společně s V. Mečířem odsouzen k smrti, další dva lékaři obdrželi čtyři roky a jeden dva a půl roku káznice. O průběhu přelíčení J. Vignati své ženě v jednom z motáků napsal: „Náš soud byla úplná komedie. Naprosto žádné důkazy. Obhájce trpná figura. Před přelíčením jsem s ním měl pětiminutovou rozmluvu, během níž se informoval o mé záležitosti. U přelíčení se vůbec neozval, až nakonec řekl několik vět. Bylo to prostě hnusné.“[91] Tato slova jasně dokládají, jakým způsobem procesy před VGH probíhaly.

Proces se členy zemského velitelství ON na Moravě proběhl v Berlíně ve dnech 26. a 27. listopadu 1941 před 1. senátem VGH. Před soudem stanuli B. Všetička, L. Kotík, Č. Jelínek a J. Gardavský, kteří byli v té době všichni umístěni ve věznici Alt Moabit. Pětičlennému tribunálu osobně předsedal prezident VGH Otto Georg Thierack, který tak činil jen u významných případů. Všetičkovi příbuzní se snažili získat obhájce podle vlastního výběru, ale úřady jejich návrhy zamítly a obhájce byl přidělen ex offo. Obžaloba byla sestavena na základě výpovědí obviněných a dalšího doplňujícího vyšetřování gestapa. Obsahovala podrobné vylíčení činnosti všech čtyř obžalovaných v rámci zemského velitelství ON včetně podrobného rozčlenění a úkolů této organizace, dále personální obsazení velitelských funkcí a podíl jednotlivých obžalovaných na odbojových akcích. Dále zde byly vylíčeny podrobnosti o Všetičkových kontaktech s generály J. S. Ingrem a O. Mézlem a také informace o schůzkách se členy pražského centrálního

[89] Velké množství obžalob příslušníků ON se dochovalo v ABS v již citovaném fondu 141.
[90] František VAŠEK, *Čeští vlastenci před Volksgerichtshofem.* Časopis pro právní vědu a praxi 2001, č. 1, s. 62-70.
[91] MZM, HO, f. S Písemnosti, inv. č. S 637 – Opis zprávy MUDr. Jana Vignatiho před popravou.

velitelství ON. Z obžaloby jasně vyplývalo, že se v tomto případě jedná o pro nacisty zvlášť nebezpečnou organizaci.[92]

V průběhu samotného procesu se stala klíčovou otázka případného použití násilí ze strany odbojových organizací vůči okupačnímu režimu. B. Všetička ve své výpovědi před vyšetřujícím soudcem prohlásil, že se s násilím při osvobození země v rámci připravovaného povstání počítalo. Během soudního přelíčení to však popíral. Stejně vypovídali před soudem také L. Kotík a J. Gardavský, zatímco Č. Jelínek naopak použití násilí připouštěl. Také tribunál při odůvodnění rozsudku zdůrazňoval, že odbojáři připravovali násilné akce a jako hlavní argument přitom uvedl přípravu bakteriologické války a ukrývání většího počtu zbraní. Všichni čtyři členové zemského velitelství ON byli proto uznáni vinnými z přípravy velezrady (Vorbereitung zum Hochverrat) a napomáhání nepříteli (Feindbegünstigung) a odsouzeni k trestu smrti.[93]

Po vynesení rozsudku požádali odsouzení o milost. Pravomoc rozhodnout v této věci měl osobně A. Hitler, který později umožnil rozhodovat v podobných záležitostech i ministru justice. Rodiny odsouzených se přitom snažily prostřednictvím svých kontaktů na významné protektorátní činitele včetně prezidenta Emila Háchy dosáhnout případného zmírnění rozsudku. E. Hácha ostatně v průběhu prvních let okupace opakovaně intervenoval za různé vězněné představitele českého odboje.[94] Dopisy obdobného charakteru psali i sami odsouzení důstojníci, například Č. Jelínek se na E. Háchu obrátil s žádostí 6. února 1942 a nacistické úřady tuto korespondenci velmi pozorně sledovaly.[95] Všetičkův tchán Cyril Malý se pak pokoušel dosáhnout nějakých úlev pro odsouzené prostřednictvím protektorátního vyslance v Berlíně a bývalého československého ministra zahraničí JUDr. Františka Chvalkovského. Týkalo se to zejména poskytnutí povolení k návštěvě příbuzným ve věznici v Berlíně-Plötzensee, kam byli odsouzenci po vynesení rozsudku převezeni. F. Chvalkovský ve svém dopisu z 31. prosince 1941 informoval C. Malého, že „[…] ve věci, o které jedná Váš laskavý dopis z 29. prosince 1941, jsem opětovně na příslušných místech intervenoval. Návštěvy povolují se jen výjimečně, a to nejbližším příbuzným.“[96] Dne 7. ledna 1942 pak navštívila M. Všetičková se svým otcem F. Chvalkovského osobně a dalšího přímluvce se rodina snažila nalézt v osobě protektorátního ministra vnitra generála četnictva Josefa Ježka. Případ členů moravského zemského velitelství ON byl však v Berlíně považován za natolik důležitý a závažný, že kromě povolení k návštěvě odsouzených nebylo v možnostech protektorátních představitelů dosáhnout případné změny rozsudku.

Odsouzení představitelé ON byli nuceni čekat dlouhé měsíce na vykonání trestu smrti, protože odvolací řízení probíhala velmi zdlouhavě. Všechna odvolání však byla nakonec zamítnuta a vynesené rozsudky potvrzeny říšským ministrem justice 31. července 1942.[97] Poprava gen. B. Všetičky a jeho tří spolupracovníků proběhla ráno 19. srpna 1942 ve věznici v Berlíně-Plötzensee gilotinou. Odsouzení se před popravou chovali statečně a B. Všetička ve svém posledním dopisu manželce z 18. srpna 1942 napsal: „Zítra ráno v 5 hodin dokončím svůj život u vědomí, že jsem sloužil svému národu do posledního

[92] ABS, f. 141, sign. 141-237-6. Celkový rozsah obžaloby je 145 stran.
[93] Tamtéž – Rozsudek VGH nad skupinou gen Všetičky z 28. listopadu 1941 o celkovém rozsahu 59 stran.
[94] K tomu viz: Tomáš PASÁK, *Pod ochranou říše.* Práh, Praha 1998.
[95] ABS, f. 141, sign. 141-237-7, fol. 36-37.
[96] MMB, f. Dokumentace odboje, inv. č. 152 870.
[97] ABS, f. 141, sign. 141-237-7, fol. 44 – Opis rozhodnutí říšského ministra justice v případu Bohuslava Všetičky, Ladislava Kotíka, Čestmíra Jelínka a Jaroslava Gardavského.

dechu. Nebylo příjemné čekat mnoho měsíců v žaláři na smrt, přesto vše jsem rád, že jsem se dočkal doby, kdy si mohu učiniti představu o výsledku války. Smrt mne naprosto již neleká.“[98] O vykonání rozsudků smrti nad Všetičkovou skupinou následně referoval protektorátní tisk, který uváděl, že dotyčné „[…] lidový soud odsoudil na smrt a k trvalé ztrátě občanských čestných práv pro přípravu k velezradě a některé také pro napomáhání nepříteli. Tito odsouzení vyvíjeli na čelném místě v tajné organisaci velezrádnou činnost pro Německé říši a proti řádu zavedenému v českomoravském prostoru.“[99]

Značnou pozornost věnovali nacisté také skupině plk. V. Lysáka, jejíž obžaloba byla datována 15. října 1941.[100] Proces konaný před 1. senátem VGH proběhl 3. prosince 1941 a kromě V. Lysáka byli ve skupině souzeni škpt. František Blabolil, škpt. Jaroslav Konopásek, pplk. Otto Francl a škpt. V. Kratochvíl. Během přelíčení se V. Lysák pokoušel vzít většinu viny na sebe, protože si byl vědom skutečnosti, že vzhledem ke svému významnému postavení v hierarchii ON nemá naději na jiný rozsudek než trest smrti. Tato taktika částečně vyšla, protože V. Lysákovi a F. Blabolilovi udělil tribunál trest smrti za přípravu velezrady a napomáhání nepříteli, ale ostatní byli odsouzeni k trestům káznice, a to O. Francl na doživotí, V. Kratochvíl na deset a J. Konopásek na pět let.[101] Těmto třem důstojníkům se podařilo věznění přežít. Zdravotní stav plk. V. Lysáka však byl již v době konání procesu velmi špatný a 3. července 1942 ve věznici v Berlíně-Plötzensee zemřel. Úřední lékařská zpráva stanovila jako příčinu smrti rakovinu.[102] Je však pravděpodobné, že skutečnou příčinou byly následky nezhojeného poranění jater způsobeného bitím během výslechů na jaře 1940. V letech 1942 a 1943 pak proběhla řada dalších procesů s příslušníky ON působícími na Moravě, přičemž jejich popravy byly vykonávány nejen v Berlíně-Plötzensee, ale také ve věznicích ve Frankfurtu nad Mohanem a Vratislavi.

Dílčí závěr

ON představovala významnou domácí odbojovou organizaci vznikající již od druhé poloviny března 1939. Mnoho příslušníků československé armády i dalších občanů se v jejím rámci zapojilo do protinacistických rezistenčních aktivit. Na přelomu let 1939 a 1940 sice tato první odbojová garnitura padla za oběť gestapu, ale zcela zlikvidovat se nacistům domácí vojenský odboj nepodařilo. Také v Brně probíhaly pokusy o obnovení činnosti a v letech 1940 a 1941 vzniklo druhé zemské velitelství ON, byť ve skromnější podobě. V čele stál brig. gen. Otakar Zahálka popravený 21. června 1942 v Kounicových kolejích. Také toto druhé vedení bylo nacistickým bezpečnostním aparátem rozbito, ale roztroušené skupinky odbojářů, kteří unikli zatčení, pokračovaly v další činnosti. Došlo také k vybudování řady nástupnických organizací (Přípravný revoluční výbor, Rada tří, Vela). Příslušníci československé armády tedy jasně ukázali, že je Mnichovská dohoda ani okupace 15. března 1939 nezlomily. Mnoho z nich zaplatilo svou účast v boji proti nacismu životem včetně 16 vojáků s generálskými hodnostmi, kteří skončili v letech 1941

[98] Soukromý archiv Vladimíra Černého, fotokopie dopisu poskytnutá roku 2000 paní Miladou Všetičkovou.
[99] Venkov, č. 197 z 20. srpna 1942, s. 2.
[100] ABS, f. 141, sign. 141-225-1 – Obžaloba č. 12 J 8/40 g datovaná 15. října 1941, 42 stran.
[101] Tamtéž – Rozsudek nad skupinou plk. Lysáka z 3. prosince 1941, 32 stran.
[102] ABS, f. 141, sign. 141-225-7 – Úřední zpráva věznice v Berlíně-Plötzensee o smrti plk. V. Lysáka datovaná 11. července 1942. Určena vrchnímu státnímu zástupci při VGH.

až 1945 na popravištích (arm. gen. J. Bílý, pět divizních a deset brigádních generálů). Neměli bychom na ně proto zapomínat ani v dnešní době.

Příloha

Z pov.

Kvalifikační listina

Část I

Prvopis
Čistopis

1. Příjmení, jméno, akad. titul: Jelinek Čestmír

2. Narozen kdy: 19/IX.1902
kde: Košíře, okr. Smíchov

3. Školní vzdělání všeobecné
středoškolské: 1916/22 reálku s mat.v Plzni s vyuč. řečí českou se zkouškou dospělosti 19/6.1922
jiné a jaké:
vysokoškolské:

4. Domovská příslušnost: Praha

5. Národnost: česká

6. Náboženství: bez vyznání

7. Odveden: 30/8.1922 při dobrovolném odvodu

8. Hodnost	S účinností od	OV.	S pořadím od	Změněné pořadí	Výnos	Poznámka
poručík	15/8.1924	68	1/9.1924			
nad-poručík	1/4. 1929	27	1/4.1929			
kapitán děl.	1/X. 1932	50	1/X.1932			
škpt. děl.	7./4. 1937	759/1937	7./4. 1937			
škpt. gšt.	31./7. 1937	299/1937	7./4. 1937			
mjr. gšt.	28/10 1938	1207/1946	28.10.1938			
In memoriam. ppik. gšt.	1. 5. 1942	1207/1946	1. 5. 1942			

9. Vojenské vzdělání
školy: 1922/24 voj.akademii v Hranicích s prospěch.15/8.1924 velmi dobrým; 1924/25 aplik.školu děl.v Olomouci s prospěch.15/7.1925 dobrým; 1933/36 vys.školu vál.s prosp.vel.dobrým.
kursy: 1928 k.pro velit.pozor.rot při VZÚ.s prospěch.31/5.1928 výborným; 1929/30 ekvit.k.dělostř.pro důst.v Bratislavě s prospěch.10/5.1930 výtečným

Tiskárna MNO. Čís. skl. 151/A (A-V-3, příl. 1).

Vojenský historický archiv
kopie materiálů
číslo:

Obrázek č. 1. Titulní strana kvalifikačního spisu Čestmíra Jelínka. Z těchto spisů lze podrobně rekonstruovat vojenskou kariéru všech příslušníků Obrany národa. Zdroj: VÚA-VHA.

Obrázek č. 2. Brigádní generál Bohuslav Všetička, zemský velitel Obrany národa na Moravě. Zdroj: MZM, HO.

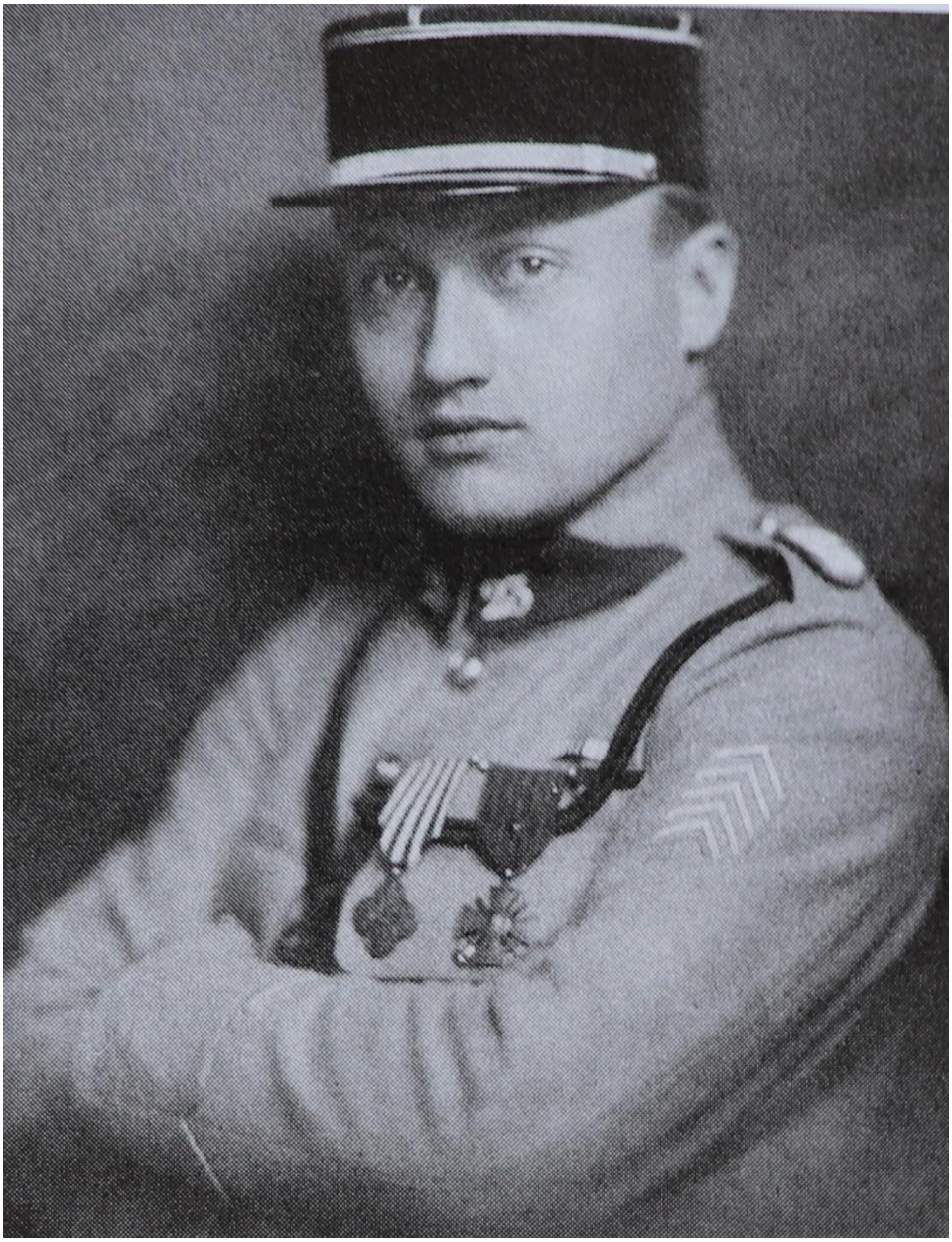

Obrázek č. 3. Plukovník Ladislav Kotík, náčelník štábu zemského velitelství Obrany národa na Moravě. Zdroj: MMB.

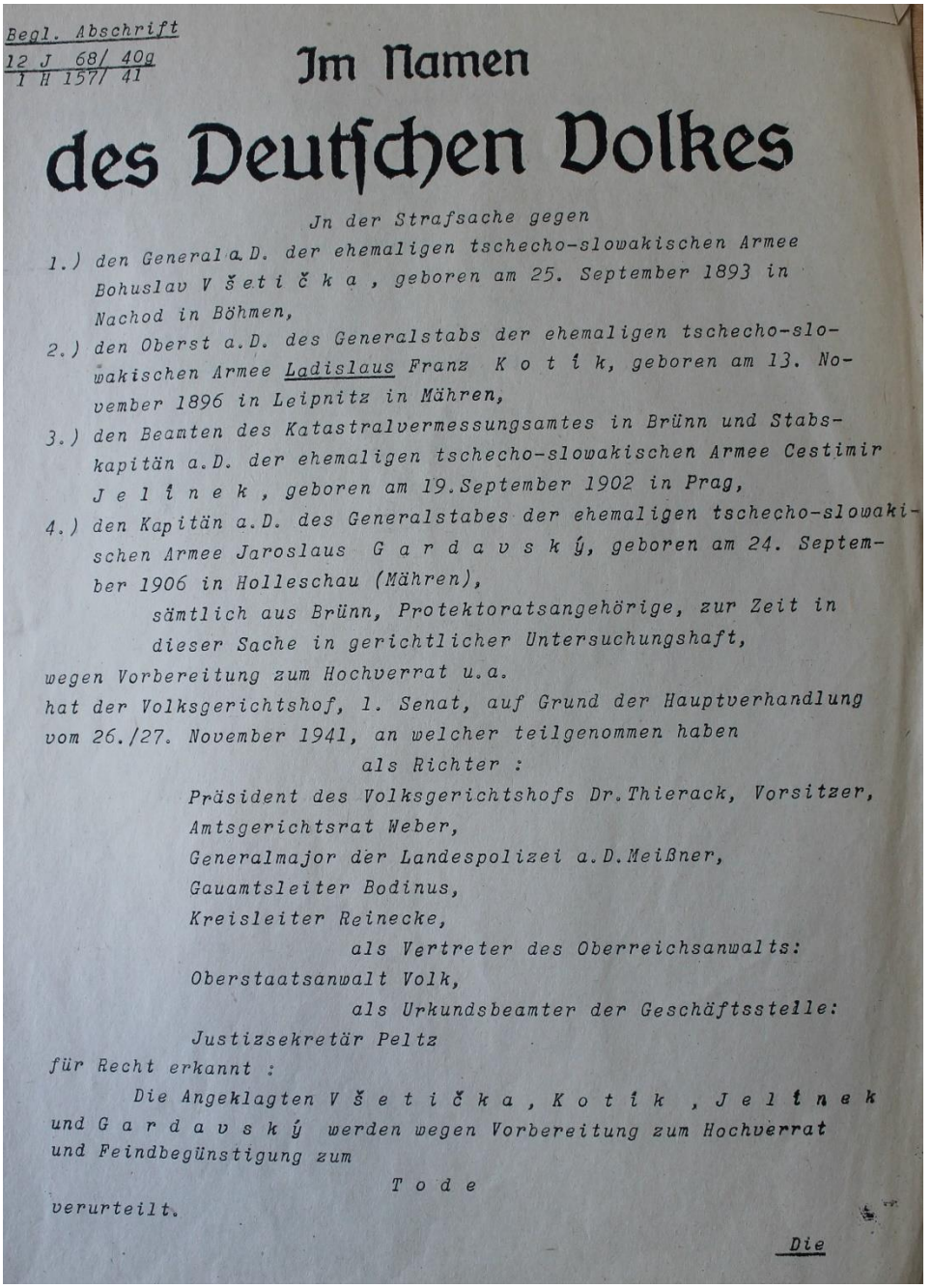

Begl. Abschrift
12 J 68/ 40g
1 H 157/ 41

Im Namen des Deutschen Volkes

In der Strafsache gegen

1.) den General a.D. der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee Bohuslav V š e t i č k a , geboren am 25. September 1893 in Nachod in Böhmen,

2.) den Oberst a.D. des Generalstabs der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee Ladislaus Franz K o t í k, geboren am 13. November 1896 in Leipnitz in Mähren,

3.) den Beamten des Katastralvermessungsamtes in Brünn und Stabskapitän a.D. der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee Cestimir J e l í n e k , geboren am 19.September 1902 in Prag,

4.) den Kapitän a.D. des Generalstabes der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee Jaroslaus G a r d a v s k ý, geboren am 24. September 1906 in Holleschau (Mähren),

sämtlich aus Brünn, Protektoratsangehörige, zur Zeit in dieser Sache in gerichtlicher Untersuchungshaft,

wegen Vorbereitung zum Hochverrat u.a.
hat der Volksgerichtshof, 1. Senat, auf Grund der Hauptverhandlung vom 26./27. November 1941, an welcher teilgenommen haben

als Richter :

Präsident des Volksgerichtshofs Dr.Thierack, Vorsitzer,
Amtsgerichtsrat Weber,
Generalmajor der Landespolizei a.D.Meißner,
Gauamtsleiter Bodinus,
Kreisleiter Reinecke,

als Vertreter des Oberreichsanwalts:

Oberstaatsanwalt Volk,

als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle:

Justizsekretär Peltz

für Recht erkannt :

Die Angeklagten V š e t i č k a , K o t í k , J e l í n e k und G a r d a v s k ý werden wegen Vorbereitung zum Hochverrat und Feindbegünstigung zum

T o d e

verurteilt.

Die

Obrázek č. 4. Titulní strana rozsudku Lidového soudního dvora v Berlíně nad příslušníky zemského velitelství Obrany národa na Moravě z 27. listopadu 1941. Zdroj: ABS.

ODBOJOVÁ SKUPINA TŘI KONŠELÉ. KAPITOLA Z DĚJIN DOMÁCÍ PRONACISTICKÉ REZISTENCE

V odpoledních hodinách 14. března 1939 z ruzyňského letiště vzlétlo dopravní letadlo se zvláštními pasažéry. Na palubě stroje nizozemské letecké společnosti se nacházelo jedenáct zpravodajských důstojníků 2. oddělení Hlavního štábu pod vedením plk. gšt. Františka Moravce. Z Československa odcházeli s důležitým zpravodajským materiálem, aby jako jedni z prvních ze zahraničí zahájili odbojovou činnost proti nacistickému Německu.

Ačkoli plk. F. Moravec zřejmě do exilu odlétal s určitou představou o boji proti německým okupantům, tak se z počátku jednalo o izolovanou akci, o níž měli povědomí jen její přímí účastníci. Aspekt přípravy odboje na domácí půdě byl z několika důvodů podceněn. Horečné formování budoucího odboje se zahájilo teprve po získání prvotních informací o nastávající okupaci českých zemí. Během několika málo hodin došlo ke zničení zbylého agenturního materiálu, z části se zlikvidovaly a z části se ukryly radiostanice a přemýšlelo se, jak účelně naložit se zpravodajskými finančními prostředky. Současně začíná vznikat několik odbojových skupin z řad profesionálních zpravodajských důstojníků. Ve stejné době se realizovaly obousměrné pokusy o založení komunikačních kanálů mezi Moravcovými exilovými zpravodajci a jejich kolegy z bývalého zpravodajského ústředí v okupované Praze.

Následující řádky mají za úkol čtenáře seznámit s jednou takovou odbojovou formací nazvanou Tři konšelé[1] a popsat a zhodnotit její přínos při výstavbě struktur zahraničního odboje kolem skupiny plk. F. Moravce.

Okupace českých zemí

Na samotné Vítězné náměstí v Praze, kde tehdy sídlil Hlavní štáb československé branné moci, včetně jeho 2. oddělení, dojely podle vzpomínek první německé jednotky 15. března 1939 kolem 10.00 hodiny dopoledne. V uvedenou dobu již dohořívaly zbytky zpravodajského materiálu. Větší rozruch pak následující dne způsobila spíše zdvořilostní

[1] Problematika odbojové skupiny Tři konšelé se prozatím nedočkala komplexního zpracování, nicméně do odborné literatury se již alespoň okrajově dostala. Za všechny například uveďme: Jaroslav KOUTEK, *Tichá fronta*. Naše vojsko, Praha 1985; J. GEBHART – J. KOUTEK – J. KUKLÍK, *Na frontách tajné války. Kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938-1941*. Panorama, Praha 1989; J. KOKOŠKA – S. KOKOŠKA, *Spor o agenta A-54*. Zcela specifické postavení pak zaujímá memoárová publikace jednoho z hlavních aktérů Františka Fárka, viz: František FÁREK, *Stopy mizí v archívu…* Vyšehrad, Praha 1975.

návštěva šéfa německého Abwehru admirála Wilhelma Canarise, který zavítal k tamější budované úřadovně Abwehrstelle. Následně prozatímnímu přednostovi 2. oddělení plk. gšt. Františku Havlovi poděkoval za poskytnutí kanceláří jeho důstojníkům a poté se vrátil zpět do Berlína.[2]

Jinak v budově Hlavního štábu panoval zdánlivý klid před bouří, a jak po válce vzpomínal jeden z Moravcových podřízených škpt. František Fárek: „V kancelářích 2. odd. se přetřásaly nejrůznější otázky související s okupací Československa, sledovaly projíždějící vojenské i policejní transporty a kuly nejrůznější plány do budoucna.“[3]

Okupace českých zemí a vznik Protektorátu Čechy a Morava se staly předpokladem pro vznik prvních odbojových hnutí. Bývalí zpravodajští důstojníci měli povahou svého předchozího povolání jisté předpoklady a skutečně během několika málo dnů se v rámci likvidovaného 2. oddělení HŠ MNO začínají konstituovat první odbojové složky.

Již první den okupace se v Praze z vlastní iniciativy sešli tři důstojníci z bývalé Moravcovy pátrací skupiny. Již zmíněného škpt. F. Fárka s Antonínem Longou a Aloisem Čáslavkou nepojilo jen stejné pracovní zařazení, ale současně také nezlomné přátelství. Shodli se, že jejich schopnosti a dovednosti budou mnohem užitečnější doma a nebudou následovat své kolegy do zahraničí. Vedení formace, která zanedlouho dostala krycího označení Tři konšelé, či jen Konšelé, se ujal nejstarší z nich – F. Fárek (viz fotografie č. 1 až 3 v příloze kapitoly).

Podle dochovaných zpráv došlo již počátkem dubna k navázání kontaktu mezi Moravcovým střediskem v zahraničí a A. Longou v protektorátu. Nutno uvést, že za značné pomoci Francouzů. Pro případ, že by francouzský prostředník vypadl, byly hledány také další možné cesty. První dopisy odeslané Moravcovým lidem do exilu byly zřejmě plné výčitek. Koneckonců Moravcův kvapný odchod[4] z republiky zanechal v mnoha příslušnících 2. oddělení značnou dávku hořkosti. Nicméně alespoň A. Longovi a jeho spolupracovníkům, jejichž jména byla ale v dopisech prozatím tajena, se svůj odlet snažil obhájit. Koneckonců byli prozatím první a na delší dobu jediní, se kterými se podařilo do protektorátu navázat přímé a kvalitní spojení.[5]

Mimo další se začal řešit odchod rodin, které museli v okupovaných českých zemích zpravodajští důstojníci zanechat. Moravec se ve věci odsunu rodin maximálně spoléhal na francouzskou stranu a Fárkovi lidé měli sehrát pouze pomocnou roli při vyřizování drobností. Od počátku byla akce alespoň dostatečně jištěna finančními prostředky. Kurýři z Francie do protektorátu přiváželi bývalé československé koruny, kterých mělo být využito na financování různých úsluh. Co se neutratilo pro potřeby odboje, bylo směňováno na říšské marky a odesíláno zpět do zahraničí. Vše samozřejmě probíhalo bez vědomí protektorátních úřadů. Jen koncem dubna A. Longa přes francouzského

[2] TÝŽ, *Situace v 2. odd. po 15. březnu 1939. – Admirál Canaris v hlavním štábu. – Oberst Longin. – Škpt. Fárek a mjr. Dítě u přednosty Abwehrstelle. – Příslušník Abwehru chce udělat zdvořilostní návštěvu u škpt. Fárka. – Návštěva u mjr. Dítěte. – Charakteristika příslušníků Abwehru a německých důstojníků*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka, s. 1-2.

[3] Tamtéž, s. 5.

[4] Plk. F. Moravec 14. března 1939 opustil Prahu s těmito spolupracovníky: pplk. gšt. Oldřich Tichý, mjr. gšt. Emil Strankmüller, mjr. konc. Josef Bartík, mjr. pěch. Karel Paleček, mjr. jezd. Alois Frank, škpt. pěch. František Fryč, škpt. gšt. Vladimír Cigna, škpt. pěch. Václav Sláma, škpt. pěch. Josef Fořt, škpt. jezd. Jaroslav Tauer, přičemž pět důstojníků patřilo k obranné sekci pátrací skupiny 2. oddělení HŠ MNO. P. KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík,* s. 57-58.

[5] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-91-19 – Milý Longo (zpráva z 10. dubna 1939), fol. 3.

zpravodajského exponenta v Praze mjr. Henriho Gouyou obdržel 600 000 Kčs z pokladny bývalé pátrací skupiny.[6]

Počátkem května běželo již pravidelné a spolehlivé spojení. A. Longa také definitivně potvrdil své odhodlání a dal se Moravcovi plně k dispozici: „[…] jsme zde tři, kteří v noci na 15./3. rukou dání svatě jsme si přislíbili, že se neopustíme navzájem, že neopustíme rodiny, které tu zůstaly samy, a že ze všech sil budeme pracovati ke zrození naší III., jak pevně věříme, šťastné a věčné republiky“. Ve zprávě škpt. A. Longa uvedl také kryptonymy svých nejbližších spolubojovníků – Franta Fousatej a Lojza Diplomat. Naši zpravodajci v exilu od tohoto okamžiku věděli, s kým se jim podařilo navázat kontakt a v kom právě našli oddané spolupracovníky. Uvedenou skutečnost v exilu jednoznačně kvitovali s nadšením, protože ne všichni z jejich bývalých kolegů s nimi byli z osobních důvodů ochotni spolupracovat.[7]

Přes všechny komplikace dané činnosti německých bezpečnostních složek se během poměrně krátké doby podařilo otevřít informační kanál mezi protektorátem a zpravodajskými strukturami v zahraničí. Je nutno opětovně podotknout, že v této fázi značně pomohli francouzští zpravodajští exponenti, kteří v Praze ještě stále pobývali. Mezi nejvýznamnější již z předválečných let bezesporu patřil již zmíněný mjr. H. Gouyou. Důležitou osobou pro spojení s francouzskými kolegy se naopak stal řidič francouzského vyslanectví Josef Záruba. Z titulu svého povolání již v době stupňujících se bezpečnostních opatření v protektorátu celkem nerušeně vykonával řadu cest Francie.[8]

Pod krycím značením Tři konšelé[9] začali do zahraničí během krátké doby přes francouzské partnery posílat rozsáhlé zpravodajské elaboráty o okupaci českých zemí,[10] nacistických bezpečnostních složkách, organizaci a síle německé branné moci a v neposlední řadě o hospodářské a politické situaci v protektorátu. V uvedeném Fárkovým lidem značně pomáhali jejich bývalí kolegové z analytické skupiny – pplk. gšt. Tomáš Houška a mjr. gšt. Josef Zuska. Samotného sběru zpráv se zúčastnila také rozvětvená síť železničních zaměstnanců. Jinak si skupina udržovala od dalších odbojových skupin přísnou izolaci. Na přímý pokyn plk. F. Moravce dokonce došlo k odmítnutí splynutí Tři konšelů s Obranou národa. Skupina si během tak velice krátké

[6] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-91-19 – Milý Longo (zpráva z 10. dubna 1939), fol. 4. a Likvidační záznam z 27. dubna 1939, fol. 8.
[7] NA, f. Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha (SPB-ÚV; nezpracováno) – Milý šéfe (zpráva z 3. května 1939).
[8] NA, f. Policejní ředitelství Praha – všeobecná spisovna 1941-1950, sign. Z 483/5 – Policejnímu ředitelství doplňovacímu oddělení sboru uniformované stráže bezpečnosti.
[9] Původ uvedeného označení můžeme nalézt v žádosti F. Fárka a jeho kolegů, aby nebyli v tajné korespondenci označováni pravými jmény. Od uvedeného okamžiku londýnské ústředí používalo krycího označení Tři konšelé (Konšelé). Kdo přesně toto označení vymyslel, není zcela zřejmé. F. Fárek ve svých vzpomínkách uvedl, že by autorem mohl být mjr. E. Strankmüller: F. FÁREK, *Fárek, Longa a Čáslavka do výslužby. – První zpráva z Londýna. Gen. Ingr. – Gen. Eliáš. – Odsun rodin jedenáctky za hranice. – Dr. Hora z pol. řed. V Praze. – Fárek a Longa „Konšelé“. – Čáslavkova zpráva z Londýna. – Čáslavkův životopis. – Mjr. gšt. Toscani.* Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka, s. 10.
[10] Nejnověji na uvedené téma: Aleš BINAR, *Hodnocení vojenské okupace českých zemí v březnu 1939 v dokumentech XIII. armádního sboru.* HaV 2018, č. 1, s. 4-27.

doby ve styku s plk. F. Moravcem vydobyla specifické postavení a začala být využívána k řadě úkolů.

Odsun rodin zpravodajských důstojníků

V podstatě ihned po okupaci Konšelé převzali péči o rodiny, které zpravodajští důstojníci zanechali v protektorátu. Již ze své povahy museli noví opatrovníci narážet na řadu úskalí. Manželky samozřejmě po tajném odchodu manželů zachvátila určitá nervozita, odhadovaly špatně situaci a zabývaly se jen myšlenkou na odjezd za nimi. Fárkovi lidé jim přikázali omezit vzájemný styk. Zásahem plk. F. Moravce bylo o všechny alespoň dobře finančně postaráno.[11]

Nervozitu zvyšovaly namátkové prohlídky ze strany německé tajné policie. Například u manželky mjr. Karla Palečka provedlo Gestapo několikahodinovou skutečně podrobnou prohlídku počínaje pudřenkou a konče proklepáváním stěn. Není se čemu divit. Palečkova střešovická vila byla před okupací současně také utajenou expoziturou ofenzivní složky 2. oddělení HŠ.[12]

Hrozivější bylo, že v době, kdy měli Francouzi sehrát významnou roli při evakuaci rodin zpravodajců, začala spolupráce s nimi nebezpečně váznout. Podle F. Fárka nebyl obecně francouzský podíl úměrný československému snažení. Tři konšelé navíc zjistili, že jejich zprávy pro kolegy do zahraničí někdo od Francouzů čte. K zásadnímu selhání došlo právě při potřebné akci spojené s odsunem rodin zpravodajských důstojníků.

Je nutné uvést, že F. Moravec před svým odchodem do zahraničí nic pro odchod rodinných příslušníků do exilu nezajistil. V prvních pookupačních měsících se Moravcovi zpravodajci ve věci evakuace rodinných příslušníků spoléhali na pomoc britských a francouzských úřadů, které v protektorátu stále ještě fungovaly. Toužebně očekávaná pomoc, i přes neustále ujišťování zvláště z francouzské strany, kvůli jejich liknavému přístupu totálně selhala. Velkým nepřítelem se stal nedostatek času v kombinaci s často naivními představami řady příslušníků Moravcovy skupiny o situaci v protektorátu.

Původní francouzský plán počítal, že manželka plk. F. Moravce spolu s dcerami a paní Tichou, Palečkovou a Frankovou odjedou v doprovodu prověřených Francouzů s francouzskými pasy za hranice. Zbytek manželek zpravodajských důstojníků měl odcestovat na své pasy, ke kterým by se pomocí úplatků opatřily propustky, tzv. Durchlassscheiny. Podle návrhu měly být dámy s českými pasy rozděleny ještě do dvou samostatných skupin. Zvlášť do Varšavy měla odjet paní Fořtová, Tauerová a Cignová a do italského letoviska Villaregia paní Bartíková, Strankmüllerová a Fryčová. Pro tento plán dostal A. Longa od plk. F. Moravce dokonce plnou moc při zacházení s finančními prostředky.[13]

---

[11] NA, f. SPB-ÚV, Rodiny (bez datace).
[12] Tamtéž.
[13] Tamtéž – Milý Toníku (zpráva z 5. června 1939); VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-144-1, PAÚ Karla, čj. 101/39 – Věc: situační hlášení, fol. 4. A. Longa disponoval poměrně značnými finančními obnosy. Jeho úkolem bylo také původní měnu měnit na německé marky a posílat zpět do zahraničí. Koncem dubna roku 1939 A. Longa přes francouzské prostředníky obdržel 599 680 Kčs. VÚA-VHA, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby (Sb. 37), sign. 37-144-1 – Likvidační záznam, fol. 8.

Nepochybnou skutečností je, že odsun „zpravodajských“ rodin do zahraničí se stal také osobní záležitostí plk. F. Moravce a jeho spolupracovníků. Současně byl objektivně nezbytným předpokladem pro to, aby naši zpravodajci v zahraničí získali k práci potřebný klid a mohli naplno rozvinout své aktivity proti nacistickému Německu.

Pro nedůvěru ve francouzské partnery, stále zhoršující se bezpečnostní situaci a rostoucí nervozitou ze strany manželek se lidé kolem F. Fárka rozhodli evakuaci provést zcela vlastní invencí a prostředky, a to co nejrychleji nejsnáze možnou cestou – do Polska. Jelikož původní francouzské varianty selhaly, rozhodl se A. Čáslavka[14] provést na hranicích s Polskem sondáž. Současně ji také několikrát přešel. Počátkem července roku 1939 pak A. Čáslavka rodiny v několika skupinách přes hranice převedl. Jelikož jeho manželka byla Židovka, rozhodl se do Polska odejít také. Po jejich bezpečném odsunu Moravcovi lidé naplno rozvinuli zpravodajskou práci proti Hitlerovu Německu.[15]

Okolnosti odsunu zpravodajských rodin nacházely dozvuk ještě ve zprávách z počátku srpna, a to i vzhledem k faktu, že původní neúspěšné plány z francouzské dílny stály poměrně dost finančních prostředků, zvláště na úplatcích různým kompetentním osobám. A. Longa se domníval, že část peněz zůstala u známých mjr. H. Gouyou, kteří se v původních variantách odsunu nadmíru angažovali – konkrétně jeho pražské přítelkyně Karolíny Slapničkové a funkcionáře bývalého československého autoklubu Ing. Karla Poláčka. Nicméně i přes určité překvapení Fárkových lidí alespoň o rodiny a jejich majetek gestapo stále nejevilo většího zájmu.[16]

Spolupráce s polskými zpravodajci

Po úspěšné evakuaci rodin se F. Fárek s A. Longou na popud exilového řídícího střediska a ve snaze otevřít nový komunikační kanál přes Varšavu začali orientovat na Poláky. A. Čáslavka jim dle předchozí domluvy v Polsku vyjednal schůzku se spojkou z polského konzulátu v Praze. Poláci si v červenci roku 1939 totiž velmi dobře

[14] Po tom, co padl původní plán, A. Čáslavka pro zahraničí sepsal poměrně emotivní zprávu: „O dámy jsme se rozdělili (každý měl na starosti 3 dámy) a dělali jsme pro ně vše, co bylo jen v naší moci a silách. Tak tomu bylo až do odjezdu posledního Šmrdolína [mjr. H. Gouyou – pozn. autora]. Jemu a všem Francouzům nechť Bůh odpustí všechny jejich zločiny. My po celou tu dobu, co zde byl, dávali mu velmi cenný materiál, a on se na nás zato vysral (prosím, abyste mi omluvili chlapská slova, musím si však odlehčit při vzpomínce na všechny Francouze). V pravdě nasazovali jsme zde pro ty francouzské degenerované kurvy naše životy a oni div nás neudali gestapu – viz camrání fran. leg. úředníka před společností, že franc. konsulát přijímá pro Paříž a Londýn zprávy od 2. odděl. hl. štábu, dále viz zadržování dopisu atd… [Čáslavka naráží na zadržování a otevírání pošty francouzským vyslanectví – pozn. autora]“. VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-91-1, I. díl – Zpráva Diplomata (Zpráva je věnována čistě otázce odsunu dam), fol. 236.

[15] Více k odchodu zpravodajských rodin do zahraničí například: M. VYHLÍDAL, *První ze Tří konšelů*, s. 134-135. K činnosti A. Čáslavky v exilu a v těsně poválečném období například: Matej MEDVECKÝ, *Nepotrebný diplomat. Pôsobenie československého atašé v Štokholme po skončení druhej svetovej vojny.* VH 2015, č. 1, s. 60-80.

[16] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-91-1, I. díl – *Milý náš šéfe* (zpráva z 10. srpna 1939), fol. 276.

uvědomovali nebezpečí hrozící ze strany nacionálně socialistického Německa, a tak vítali referáty o stavu a dislokaci německé branné moci v protektorátu.[17]

Primárním cílem Konšelů v této době se tak stalo maximální uspokojení polské strany předáváním cenných zpravodajských informací týkajících se hrozby německého vpádu do Polska. Například díky spolupráci se zaměstnanci protektorátních drah získávali hodnotné zprávy o přesunech vojsk z přerovského železničního uzlu, Plzně, Moravské Ostravy a České Třebové. Hodnotné elaboráty nadále zpracovával bývalý zpravodajský analytik a odborník na německou brannou moc pplk. T. Houška. Zvláště aktivní ve spojení s polským konzulátem v Praze byl A. Longa. Spojení s československými zahraničními centry tzv. polskou cestou probíhalo pod heslem „Pour la patrie".[18]

Konšelé si spolupráci s Poláky nadmíru pochvalovali a ochotu Poláků ve svých depeších neustále podtrhávali. Z důvodů skartačních zásahů z naší strany není prozatím zcela možné rozkrýt obsah zpráv jdoucí touto severní cestou, nicméně z dochovaných archiválií vyplývá, že jich bylo větší množství.[19]

Bohužel koncem srpna spojení Tří konšelů s francouzskými partnery definitivně skončilo. Československá exilová ústředna v zahraničí o tom věděla, nicméně považovala za důležité je udržovat dál. Pokud by ovšem možná účelnost nepřevyšovala bezpečnostní rizika, bylo podle instrukcí ústředí rozhodnutí na další spolupráci s Francouzi plně na A. Longovi. Chřadnoucí spolupráci s Francouzi alespoň částečně vyvažovala výše uvedená spolupráce s polskou stranou, nicméně také ta pro blízké události nuceně skončila.[20]

Gestapo zasahuje

Konšelé pracovali více méně samostatně, sloučení s odbojovou skupinou Obrana národa odmítali, a taktéž se snažili do svých aktivit nezapojovat více osob, než bylo potřeba. Nicméně i tato nastavená pravidla budila pouze klamný pocit jistoty. Pro vzájemnou provázanost německá tajná policie v prvních měsících okupace likvidovala jednu odbojovou skupinu za druhou. Smyčka kolem F. Fárka a jeho spolupracovníků se začala pomalu utahovat po velké razii gestapa proti tzv. skupině Schmoranzových tiskových důvěrníků,[21] ve které působilo množství bývalých zpravodajských důstojníků ze zpravodajského ústředí. Vyšetřovací postupy německé tajné policie přinesly své plody.

[17] Klára PROCHÁZKOVÁ, *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata plukovníka Aloise Čáslavky*. Magisterská diplomová práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci (UP), Olomouc 2015, s. 71.

[18] F. FÁREK, *Spolupráce odbojové skupiny 2. odd. s polskými zpravodajskými orgány*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka, s. 5-6; VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-89-56 – Zpráva Poseidona, fol. 2.

[19] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-259-6 – Marie, čj. 45, Věc: materiál Tonda – zaslání (zpráva z 8. srpna 1939), fol. 39.

[20] VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany Londýn, sign. 20-29-1 – Věc: Spojení Alfons (záznam z 19. srpna 1939), fol. 72, tamtéž – Milý Alfonsi! (zpráva z 21. srpna 1939), fol. 73; F. FÁREK, *Spolupráce odbojové skupiny 2. odd*, s. 5-6.

[21] Více k uvedené odbojové skupině například: Arnošt BAREŠ – Tomáš PASÁK, *Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939*. HaV 1968, č. 6-7, s. 1003-1033.

Gestapo umně využívalo brutálních vyšetřovacích metod, při kterých vyslýchaní tajnou policii přiváděli na další a další osoby.

Jak F. Fárek ve svých vzpomínkách uvedl, co se týká dalších skupin, velice obtížná byla především kontrola T. Housky. Sám již v předválečných letech platil za výborného znalce německé armády, a tak se stal pro řadu odbojově činných osob nepostradatelným. F. Fárek svým způsobem věděl o Houškových kontaktech s dalšími bývalými zpravodajci. Zřejmě ale nevěděl o stycích s konkrétními členy Schmoranzovy skupiny.[22]

Pro vzájemnou provázanost přes určité osoby gestapo zasáhlo také proti Konšelům. Již v říjnu byl v souvislosti s jinou věcí zatčen mjr. gšt. J. Zuska.[23] F. Fárka německá policie zajistila 6. listopadu 1939 a počátkem prosince pak také A. Longu a T. Housku.

Odbojová skupina Tři konšelé byla při vyšetřování vedena jako „Farek-Gruppe" a zahrnovala pouze F. Fárka, A. Longu a nově též řidiče francouzského vyslanectví J. Zárubu. T. Houška se k soudu nedostal, protože v průběhu těžkých výslechů v Petschkově paláci v Praze spáchal sebevraždu. Dnes sice již víme, že odbojové hnutí začalo vznikat v podstatě živelně až po nacistické okupaci, nicméně úředníci gestapa od počátku vyšetřování operovali s konstruktem, že zárodky zpravodajského odbojového hnutí vytvořil ještě před svým odletem F. Moravec, a právě F. Fárek s A. Longou v okupované republice patřili k jeho nejbližším spolupracovníkům.[24]

V září roku 1940 jejich hlavní vyšetřovatel, nechvalně známý Oskar Fleischer, šňůru dlouhých výslechů skončil a v prosinci roku 1941 se celý případ dostal k Lidovému soudu do Berlína. Soudní dvůr naštěstí jejich vlastní činnost, na rozdíl od gestapa, spatřoval především v ilegální pomoci rodinám uprchlých zpravodajských důstojníků. Také během výslechů a vlastního přelíčení F. Fárek s A. Longou vše, co se dalo, z taktických důvodů svalovali na A. Čáslavku, kterému již žádné reálné nebezpečí nehrozilo. Konečnému rozsudku, který pro oba čítal desetiletý trest káznice, pomohla neschopnost státního zástupce prokázat aktivní spojení se zahraničím. A. Longa s F. Fárkem si mohli částečně oddechnout, protože obžaloba pro oba navrhovala trest smrti.[25]

J. Zárubu soud dokonce všech obvinění zbavil. Z nabyté svobody se ale netěšil dlouho. Koncem ledna roku 1942 ho opětovně zatklo pražské gestapo. Posléze byl transportován

[22] F. FÁREK, *Dopis plk. gšt. Moravce. – Vládní vojsko. – Mjr. gšt. Salzer. – Škpt. Novotný. – Konflikt plk. gšt. Hájek contra plk. gšt. Moravec. – Škpt. Č. – Poznávací značky vozidel gestapa a něm. úřadů. – Spolupráce s jinými odbojovými skupinami. – Schůzka s plk. gšt. Kudláčkem. – Krycí adresy do Holandska. – Václav Klabík a jeho činnost. – Tisková skupina. – Smrt mjr. gšt. Kleina. – Starosti s mjr. gšt. Houškou. – Kurýr do Londýna. – Vzkaz přes Beneše do vlasti. – Dopis plk. Moravce pro mjr. Housku*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka, s. 4.

[23] Více k osobě J. Zusky a jeho druhoválečné anabázi například: P. KREISINGER – M. VYHLÍDAL, *Životní osudy generála Josefa Zusky (1902-1978). Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (I. část)*. HaV 2015, č. 1, s. 64-76; TITÍŽ, *Životní osudy generála Josefa Zusky (1902-1978). Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (II. část)*. HaV 2015, č. 2, s. 90-99.

[24] ABS, f. 141, sign. 141-63-3/95–96 – Schlußbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere, fol. 95-96.

[25] ABS, f. 141, sign. 141-63-3/196 – In Namen des deutschen Volkes, 4, fol. 196.

do koncentračního tábora v Osvětimi, kde 24. srpna 1942 za ne zcela jasných okolností zemřel.[26]

Posledního spolupracovníka skupiny, J. Zusku, odsoudil Lidový soud v Berlíně v procesu „Simon Drgac und 11 andere" již o měsíc dříve, a to k osmiletému trestu káznice. Přímé spojení na osoby kolem F. Fárka se nepodařilo německému gestapu v jeho případě odhalit.[27]

Jak F. Fárek, tak A. Longa, J. Zuska a samozřejmě též A. Čáslavka se vytoužené svobody dočkali. F. Fárka koncem války evakuovali z káznice z Ebrachu do Straubingu na jih Německa a odtud koncem dubna nastoupil pochod směr Dachau. F. Fárek se spolu s některými dalšími vězni od pochodu utrhl a následně se jim podařilo vejít ve styk s předvojem postupující americké armády, kde se všem dostalo patřičné péče.[28]

J. Zusku kvůli postupující frontě převezli z Ebrachu, kde si taktéž odpykával svůj trest, pro změnu ale do bavorského Freisingu nedaleko Mnichova, zde se 30. dubna 1945 dočkal osvobození americkou armádou.[29]

Také A. Longu v káznici v Bayreuthu osvobodila americká armáda. Tím také začíná dosti nejasná a bohužel závěrečná kapitola jeho života. Dne 12. dubna 1945 byl podle všech indicií ještě živý. Působil jako jeden z funkcionářů sběrného tábora pro vězně v Kulmbachu a domů do Prahy poslal rodině pozitivně laděnou zprávu. Posléze se měl spolu s dalším bývalým vězněm Rudolfem Vyletou dát k dispozici americké armádě pro plnění zpravodajských úkolů na československém území. Koncem dubna měli být dopraveni na frontu na Šumavě, někde do prostoru Svaté Kateřiny, a od té doby byli nezvěstní.[30]

S největší pravděpodobností je tak na prahu svobody zavraždili ustupující němečtí vojáci. Jejich těla se nikdy nepodařilo nalézt a taktéž pátrání přeživších kamarádů – F. Fárka a A. Čáslavky – vyznělo naprázdno. Po dvou letech, tedy v dubnu roku 1947, byl již podplukovník in memoriam soudně prohlášen za mrtvého.[31]

Dílčí závěr

Zpravodajská skupina s názvem Tři konšelé se zařadila k prvním odbojovým skupinám bývalých příslušníků 2. oddělení HŠ, která v protektorátu vznikla. Svou klíčovou roli sehrála především kvůli svému úzkému sepjetí s exilovou zpravodajskou centrálou plk. F. Moravce. Právě v jejich službách uskutečnili její členové řadu akcí pro potřeby vznikajícího československého zahraničního odboje. Mezi významné aktivity patřila především úspěšná evakuace rodin zpravodajských důstojníků do zahraničí, která příslušníkům exilové zpravodajské ústředny zajistila nezbytný klid pro zahájení zpravodajské ofenzivy proti nacistickému Německu. Mimo to příslušníci skupiny

[26] NA, f. Policejní ředitelství Praha – všeobecná spisovna 1941-1950, sign. Z 483/5 – Bezpečnostní odd. Bubeneč – úřední záznam.
[27] P. KREISINGER – M. VYHLÍDAL, *Životní osudy generála Josefa Zusky. I. část*, s. 74-75.
[28] F. FÁREK, *Transport do Straubingu. – Pochod smrti. – Osvobození. – Shledání s rodinou.* Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka, s. 2-7.
[29] Tamtéž, s. 75.
[30] VÚA-VHA, f. Osvědčení podle zákona 255/46 Sb., Osobní spis Antonína Longy – Věc: Žádost o doplnění Osvědčení podle zákona 255/46 Sb.
[31] Tamtéž – Prohlášení za mrtvého – opis.

pro potřeby zahraničního odboje na území protektorátu realizovali zpravodajskou činnost, a navíc také rozsáhlé finanční transakce s cílem pomoci zahraniční odboj financovat.

Její význam se nicméně omezuje pouze na rok 1939, tedy na klíčovou dobu vzniku a formování československých zahraničních odbojových středisek. Svou aktivitou a nasazením významným způsobem pomohla upevnit především pozici Moravcova zahraničního zpravodajského střediska. Zatýkáním v řadách jejich nepřímých spolupracovníků, a především pádem Polska, kdy se zpřetrhaly veškeré kvalitní komunikační kanály se zahraničím, jejich činnost ztratila na intenzitě. Během velice krátké doby pak byli také zbylí „Konšelé“ vystaveni represi ze strany nacistických bezpečnostních složek. Jejich činnost nelze v žádném případě přeceňovat, a i přes specifické úkoly a postavení musí být hodnocena pouze jako integrální součást československého odboje.

Příloha

Fotografie č. 1. Šéf odbojové skupiny Tři konšelé František Fárek na poválečném snímku – v době, kdy nastoupil službu na ministerstvu vnitra. Zdroj: Sbírka prof. Jiřího Fárka.

Fotografie č. 2. Škpt. Antonín Longa tak jak ho fotograf zachytil ještě v době svobodné republiky. Právě on měl na starosti spojení s Moravcovým centrem v exilu. Zdroj: Sbírka prof. Jiřího Fárka.

Fotografie č. 3. Alois Čáslavka, důležitá osoba při evakuaci rodin zpravodajských důstojníků, již v hodnosti podplukovník, po svém návratu ze zahraničí. Zdroj: Sbírka prof. Jiřího Fárka.

SPOLUPRÁCA SPECIAL OPERATIONS EXECUTIVE S ČESKOSLOVENSKÝMI SPRAVODAJCAMI VO SVETLE BRITSKÝCH PRAMEŇOV

Atentát na Reinharda Heydricha, operácia Windproof, alebo výsadok Platinum-Pewter – každá z týchto operácií a aktivít úzko súvisí nielen s dejinami československého odboja ale aj s aktivitami britskej sabotážnej organizácie Special Operations Executive (SOE). Problematika skúmania vzťahu medzi SOE a 2. oddelením ministerstva národnej obrany je rovnako problematická ako dôležitá. Problematickosť vychádza aj z limitovanej pramennej bázy. Mnohé dokumenty sú často druhotriedneho až treťotriedneho významu. Tento fakt nevychádza len z dobových reálií a z charakteru spravodajských organizácií ale často aj z cielenej likvidácie materiálov. Podľa odhadov Bernarda Townshenda z polovice 70-tych rokov, ich „minimálne 87% bolo v Londýne zničených medzi rokmi 1945-1950“.[1] Po vypuknutí studenej vojny, ako aj počas procesu postupného rozpadu britského impéria, prišlo k presunu časti dokumentov vytvorených SOE – vychádzajúc z poznatkov môjho výskumu v National Archives (TNA) – do fondov Secret Intelligence Service (SIS, tiež MI6) respektíve k ich cielenému zničeniu. K týmto udalostiam však prišlo až po skončení druhej svetovej vojny kedy už existencia sabotážnej organizácie nebola vyžadovaná tak akútne ako v prvých rokoch konfliktu. Počas trvania druhej svetovej vojny parilo SOE medzi jedného z najdôležitejších spojencov československej spravodajskej služby. Doterajší výskum tejto problematiky primárne vychádzal z pramennej bázy českých, respektíve slovenských archívov. V predloženej kapitole predkladám výsledky svojho výskumu, ktorý vďaka podpore slovenského Národného štipendijného programu prebehol v roku 2017.

Vznik Special Operations Executive a koncepcia tajných armád

Porážka Francúzska a úspech nemeckej bleskovej vojny značne zmenil pozíciu Veľkej Británie tak v politickej, ako aj vo vojenskej rovine. Pokiaľ chcela Veľká Británia preniesť časť bojov na územie protivníka, musela to urobiť neštandardným spôsobom vedenia vojny.

Briti vychádzali z predpokladu, že v období po porážke Francúzska budú európske národy reagovať na prítomnosť nepriateľských jednotiek vzburou. Táto domnienka

[1] Report C. B. Townshenda, správa zo 17. decembra 1974 v držbe Secret Intelligence Service. Citované podľa: Duncan STUART, *“Of Historical Interest Only”. The Origins and Vicissitudes of the SOE Archive*. In: Neville WYLIE (ed.), *The Politics and Strategy of Clandestine War. Special Operations Executive*. Routledge, London – New York 2007, s. 15-16.

vychádzala z ekonomických odhadov, ktoré zhrnul Hugh Dalton, minister hospodárskej vojny (Minister of Economic Warfare). H. Dalton v období evakuácie z Dunkerque očakával, že Európa bude v priebehu šiestich mesiacov čeliť „hladu a nepokoju, hlavne v otrockých krajinách, ktoré Nemecko prekonalo“.[2] H. Dalton ani v júli 1940 po kapitulácii Francúzska nehodnotil situáciu tragicky, nakoľko sa spoliehal na silu európskej rezistencie. Tvrdil: „My máme na svojej strane nielen antinacistické živly v Nemecku a Rakúsku, nielen Čechov a Poliakov, ale aj celé demokratické a slobodu milujúce živly v Nórsku, Dánsku, Belgicku, Francúzsku, Holandsku a Taliansku. [...] Som presvedčený, že potenciál tejto vojny odspodu je nesmierny. Je to aj dnes jedna z našich najlepších ofenzívnych zbraní, ak sa ju naučíme používať, a bude mať nenahraditeľnú rolu v prípade akejkoľvek pozemnej protiofenzívy, ktorú nakoniec budeme musieť urobiť.“[3] H. Dalton vo svojich plánoch pre využitie národných odbojov v kooperácii s britskými tajnými službami pre útok voči Nemecku vychádzal z dvoch základných odhadov. Predpokladal dlhodobú existenciu silných odbojových hnutí v Európe a úspech ekonomickej vojny proti Nemecku, podobnú blokáde z obdobia prvej svetovej vojny.

Spravodajská situácia nebola tak pozitívna ako Daltonovo videnie situácie. Rýchly spád vojnových udalostí totiž napomohol rozbitiu mnohých britských spravodajských sietí a britskí spravodajci boli v danom momente odkázaní na pomoc exilových spravodajcov, najmä československých a poľských.

Jednu zo základných taktík v ranom štádiu SOE predstavovalo vytvorenie tzv. tajných armád na okupovaných územiach. Tento koncept vytvorili Gladwyn Jebb s Gergeom Taylorom a následne si ho osvojil gen. Colin McVean Gubbins. C. Gubbins vstúpil spoločne s časťou Military Intelligence Research (MIR) do SOE a ako jednu z prvých úloh mal na starosti spojenie s poľskými a československými tajnými armádami. Pridelenie tejto agendy C. Gubbinsovi nebolo náhodné – ako člen britskej vojenskej misie totiž pred vojnou navštívil odstupované sudetské územie a v septembri 1939 pôsobil v Poľsku. C. Gubbins mal skúsenosti s reáliami krajín strednej Európy a disponoval aj s nevyhnutnými personálnymi kontaktmi. Napriek pôvodnému Daltonovmu cieľu viesť neregulárnu vojnu nevojenským spôsobom, bol C. Gubbins vojakom z povolania. Aj preto jeho chápanie neregulárnej vojny v Európe podliehalo istým schémam – mimo iné bol podobne ako H. Dalton, zástancom kreovania tajných armád s celonárodnou, respektíve celokrajinnou štruktúrou.

Okrem aktívnych kontaktov s československými dôstojníkmi v exile bol kredit odbojovej činnosti Čechoslovákov zvýšený primárne činnosťou sabotážnej časti organizácie Obrany národa. Útok na Anhaltskom námestí v Berlíne, ktorý zorganizovala legendárna skupina Tři králové, predstavoval presne tú činnosť v centre nacistického Nemecka, ktorú dlhodobo plánovali spravodajci zo SOE.

Pre vyššie uvedené skutočnosti preto nie je prekvapivé, že v období tesne pred atentátom na R. Heydricha vypracovali československí spravodajci dokument, v ktorom predstavili svoj plán na ofenzívny spravodajský prienik na materské územie Tretej ríše a do Sudet. Aktivity domáceho odboja sa mali v tomto období rozšíriť na územie „Sudet

[2] David STAFFORD, *Britain and European resistance 1940-1945. A Survey of the Special Operations Executive with Documents*. Macmillan St Antony´s College Oxford, London 1980, s. 16.
[3] Komunikácia H. Daltona s Lordom Halifaxom z 2. júla 1940. Citované podľa: D. STAFFORD, *Britain and European Resistance,* s. 17.

a do Ríše samotnej“.[4] Československí spravodajcovia priamo priznávali predstaviteľom SOE, „[...] že sú si veľmi dobre vedomí britského zlyhania vytvoriť adekvátnu spravodajskú, sabotážnu alebo revolučnú organizáciu v samotnej Ríši, a toto zlyhanie pripisovali nepochopeniu nemeckej mentality a stratégie regrutovania agentov za finančnú odmenu, a nie pre politické ideály.“[5] Československí spravodajcovia, preto predostreli SOE ponuku na vytvorenie vlastnej organizácie v Nemecku pozostávajúcej z nemeckých štátnych príslušníkov.

Organizácia, sa mala riadiť nasledujúcimi princípmi:

„[a] Členovia mali byť zásadne Nemci, a napriek tomu, že by boli oponentmi Hitlerovho režimu, nemali vyvíjať žiadnu aktívnu prácu, dokým by nemali pocit, že ich súčasný cieľ je stratený a ich akcia je dôležitá pre prežitie nemeckého národa po porážke [z dokumentu nie je jasné, či sa myslí porážka nacistického Nemecka alebo spojeneckých snáh, pozn. autora]. Do tohto času mali byť navádzaní k vytvoreniu vlastnej organizácie a vytvoreniu bezdrôtového spojenia s Londýnom.

[b] Takáto organizácia by mala byť pod českým velením, nakoľko Česi sú jediní verní spojenci, ktorí boli vychovaní pod nemeckou vládou, vzdelávaní v nemeckých školách, a preto sú schopní pochopiť nemeckú mentalitu a myslieť ako Nemci.

[c] Česi samotní budú prostredníctvom tejto organizácie sľubovať [pravdepodobne spomenutým nemeckým odbojárom, pozn. autora] poskytovanie potrebného politického a ideologické pozadia. Tieto sľuby by samozrejme britskú vládu nezaväzovali k ničomu, splnenie alebo nesplnenie [sľubov, pozn. autora] by bolo bezpečne ponechané na Čechov.“[6]

Tento dokument možno skúmať vo viacerých rovinách. V prvom rade poukazuje na to, že československí spravodajcovia si neuvedomovali, respektíve ignorovali potenciálne dôsledky atentátu na R. Heydricha, ktorého vykonávatelia sa nachádzali už v Protektoráte Čechy a Morava respektíve plán vytvorenia nemeckej spravodajskej organizácie, riadenej z územia Protektorátu Čechy a Morava, by bol totiž možný len pri personálne a materiálne zabezpečenom zázemí na materskom území. Na takúto operáciu nebol domáci odboj pripravený ani v období pred májom 1942, nie to ešte po období druhej heydrichiády. Zároveň sa v tomto pláne nenachádza vysvetlenie, ako by tento systém fungoval. Československí spravodajcovia sa tiež úspešne vyhli otázke, či je po udalostiach z rokov 1935 až 1942 vôbec možné vytvoriť takúto organizáciu. Zdroj problémov nemecko-českej, respektíve československej spolupráce, predstavovala aj značná nedôvera voči nemeckým antifašistom, ktorí sa rozhodli pre odchod do exilu. V tom istom Strankmüllerovom pláne o vytvorení podzemnej organizácie v Nemecku sa uvádza, že československí spravodajcovia sú „silno proti kontaktom s Jakschovou, Strasserovou a Rauschningovou organizáciou.“[7] Pri nezakomponovaní predstaviteľov nemeckých exilových skupín do tohto plánu by aj v prípade realizácie, bol odsúdený na neúspech. V skutočnosti z preskúmaných dokumentov jasne vyplýva, že tento plán nebol pretavený do reality.

[4] TNA, f. Special Operations Executive. Eastern Europe. Registered Files (HS) 4/2 – Dokument Česká taktika z 17.februára 1942. Ako zdroj informácií poskytnutých Britom je uvedený major Emil Strankmüller.
[5] Tamže.
[6] Tamže.
[7] Tamže – Časť 4. Prípravy, ktoré už prebehli.

Samotné organizovanie operácií značne obmedzoval nacionalistický pohľad na vojakov, ktorí sa síce rozhodli odísť do exilu a aktívne sa zúčastniť bojov za obnovu Československa, ale ich materinským jazykom bola iná reč ako čeština, respektíve slovenčina. Ani jeden z agentov, nasadených v operáciách pod vedením 2. oddelenia MNO, nepatril medzi etnických Nemcov a iba dvoch (Viliam Gerik a Imrich Erös) by sme z etnického hľadiska mohli označiť za zástupcov maďarskej menšiny. Preto je otázne, do akej miery bolo uskutočnenie Strankmüllerovho plánu, bez ohľadu na udalosti po atentáte na R. Heydricha, reálne.

V SOE sa zároveň domnievali, že atentát na R. Heydricha bude inšpirovať odboj aj v iných krajinách k podobným útokom na predstaviteľov nemeckej okupačnej moci. Tieto úvahy, ktoré prezentoval C. Gubbins v komunikácii s Františkom Moravcom, pravdepodobne v SOE postupne odložili ad acta. Briti si totiž veľmi dobre uvedomovali rozsah strát domáceho odboja počas nasledujúcich perzekúcií, ako aj celkové oslabenie rezistencie v protektoráte.[8] Informácie o represáliách z Protektorátu Čechy a Morava, spôsobili tiež zmenu v prístupe k atentátu zo strany SOE. V júli 1942 sa SOE naďalej usilovala utajiť pred SIS rozsah svojej zainteresovanosti. Zo zachovanej komunikácie badať evidentný zámer zabrániť tomu, aby SIS dostala záverečnú správu o operácii. Zároveň sa spomína tendencia „Czechs" zotrieť stopy smerujúce k vlastnej vláde a tiež SIS.[9] Keďže operácia Antropoid predstavovala jednu z najutajovanejších akcií uskutočnenú československými spravodajcami v spolupráci so SOE, je pochopiteľné, že do nej neboli zasvätení všetci členovia vlády v exile. Prečo však zo strany českých spravodajcov vznikla potreba „striasť zo stopy" riaditeľa SIS a MI5? Podľa tohto tvrdenia je možné predpokladať, že plk. F. Moravec a spravodajci z 2. oddelenia MNO sa opätovne ocitli v spleti zákulisných bojov medzi britskými spravodajskými službami.

Spolupráca neprebiehala bez problémov ani v období po atentáte, práve naopak. Atentát do veľkej miery ovplyvnil zmenu stratégie SOE. Jej vedúci činitelia prestali klásť dôraz na využite tajných armád s cieľom vyvolať ozbrojené revolty v kooperácii so spojeneckými jednotkami. V náčrte operácií na obdobie medzi 1. septembrom 1941 až 1. októbrom 1942 tajné armády v Poľsku a Československu nefigurovali v celkovom plánovaní. Súčasne sa stále počítalo s aktívnou sabotážnou činnosťou. Takéto aktivity mali byť v Československu podporené 88 výsadkami, pričom, na škodu historikov, nie je presne špecifikované, či malo ísť o materiálnu alebo personálnu podporu.[10]

Po zmene pôvodného plánu – využiť priestor strednej Európy pre potreby SOE – sa uvažovalo aj nad možnosťou spoločného plánovania operácií poľských a československých exilových vojenských predstaviteľov. Hovorilo sa o vytvorení spoločného spojeneckého štábu (Common Allied Staff). Tento nápad napokon neprešiel pre obavy, že by ho v prevažnej miere ovládali reprezentanti poľského odboja a jeho

[8] TNA, f. HS 4/39 – Gratulačný list k operácií Anthropoid Colina McVeana Gubbinsa Františkovi Moravcovi z 30. mája 1942.

[9] „[...] I have discussed your proposal with M. who feels that, for the present, it would be better not to let C and M.I.5. have the Anthropoid report. The Czechs have taken the greatest pains to throw both their own Government and also „C" and M.I.5. off the scent, and in the circumstances if these organisations learnt of Anthropoid from our sources, it would destroy the Czechs faith in our discretion, which has never been great. [...] I will take it up with the Czechs and suggest that the story breaks on a very limited circulation in about 3 weeks time [...]." Komunikácia medzi MX a AD (neidentifikované krycie mená) z 24. júla 1942. TNA, f. HS 4-39 – List z 24. júla 1942.

[10] Wiliam MACKENZIE, *The Secret History of S.O.E. Special Operations Executive 1940-1945*. St Ermin´s Press, London 2000, s. 355.

členovia by neboli schopní uznášať sa na spoločných stanoviskách. SOE zase znepokojovala eventualita dohody štábu v jednotlivých prípadoch, z čoho by mohol rezultovať nežiaduci nátlak na Chiefs of Staff.[11] Z dlhodobého hľadiska bolo pre československý exil a jeho spravodajských dôstojníkov dobré, že sa tento spoločný štáb s Poliakmi nevytvoril. Napriek tomu však Čechoslováci postupne prichádzali o podporu SOE. Stratu podpory značne ovplyvnilo postupné uvedomovanie si Britov, že vojnu vyhrajú vďaka celkovej vojenskej prevahe spojencov, a nie s pomocou využitia tzv. „fourth arm", teda psychologickej a sabotážnej vojny.[12]

Spojenectvo z núdze?

Začiatky rokovaní o spolupráci s Britmi sa datujú už do leta 1939, teda ešte pred vypuknutie konfliktu. V tom čase sa československí predstavitelia spoliehali na materiálne možnosti Francúzska a Poľska.[13] To sa v priebehu konfliktu zmenilo a úlohu podporovateľa domáceho odboja prevzala Veľká Británia. V časti českej a slovenskej historiografie sa zásobovanie domáceho odboja zo strany Britov popisuje ako postup britskej diplomacie. Prevláda názor , že prax v SOE rešpektovala politické hľadisko a musela sa „volens nolens" pridržiavať línie britskej diplomacie. Jej základná premisa vychádzala z podpory len tých hnutí odporu na európskom kontinente, ktoré mohli výrazne napomôcť britskej armáde v boji proti nacistickému Nemecku. Československo so svojou zemepisnou polohou, pochopiteľne, nemohlo na takúto podporu ašpirovať.[14] Istú rezervovanosť SOE k československým nárokom objasnil plk. F. Moravcovi pplk. Peter Wilkinson v lete 1942. Súčasne však tlmočil návrh C. Gubbinsa na vytvorenie zmiešaného československo-britského výboru s troma či štyrmi zástupcami MNO a s rovnakým počtom zástupcov Ministry of Economic Warfare, patrónovi SOE. C. Gubbins, dobrý znalec predvojnových pomerov v Poľsku a v Československu, chcel týmto spôsobom pravdepodobne presadiť vlastné plány s československým odbojom a dodať im touto formou väčšiu politickú váhu. Navrhovaný výbor, v ktorom by sa na zodpovedajúcej úrovni rozhodovalo o materiálnej podpore československého domáceho odboja, napokon naozaj aj vznikol. Za československú stranu v ňom zasadali generáli Jan Sergej Ingr a Bedřich Neumann(-Miroslav) spolu s plk. gšt. F. Moravcom. Napriek existencii výboru sa však podpora domáceho odboja nezvýšila. Naopak, dalo by sa povedať, že skôr stagnovala až upadala.

Prečo teda Československo v období medzi jeseňou 1942 až jarou 1944 nezískalo dostatočnú podporu, či už vo forme materiálnej alebo živej sily v podobe vycvičených agentov?[15]

Na tomto mieste je potrebné vziať do úvahy vplyv veľmocenskej politiky, ale pravdu má tiež Jiří Šolc, keď ako jeden z dôvodov pre neposkytnutie rozsiahlejšej pomoci uvádza vzdialenosť Československa. Relevantným argumentom pre obmedzenie podpory bola

[11] Tamže, s. 359.
[12] Charles CRUICKSHANK, *The Fourth Arm. Psychological Warfare 1938-1945*. Davis- Poynter, London 1977, 200 s.
[13] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-294-1 – *Zásady pre sabotážnu činnosť na území Čiech a Moravy* z 19. júla 1940.
[14] J. ŠOLC, *Podpalte Československo. Kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje* (1939-1945). Naše vojsko Praha, 2005, s. 253.
[15] Poukazujem na minimálny počet výsadkov v období od jesene 1942 do neskorej jari 1944.

aj nereálnosť požiadaviek zo strany československých predstaviteľov voči spojeneckým vládam. Podľa nich mala Veľká Británia v prípade povstania vyčleniť výzbroj pre 10 000 až 50 000 mužov a letecky ju dopraviť na povstalecké územie v Československu. Okrem toho sa počítalo s presunom československých leteckých perutí na povstalecké územie. Taktiež, časť československej brigády, nachádzajúca sa v tom čase vo Veľkej Británii, mala byť prepravená na západ Československa, teda do Čiech a na Moravu. Operácia mala byť navyše posilnená zásahom britských výsadkových jednotiek.[16] Pri triezvom zhodnotení vtedajších technických možností by nebolo možné operáciu uskutočniť v uvedenom rámci; rovnako ani pri podstatne lepších podmienkach ako v roku 1943. V tomto čase vzťah medzi Československom a SOE prechádzal krízou, na ktorej svoj podiel viny niesli aj fabulácie československých predstaviteľov o veľkosti podzemnej armády na okupovanom území pri prezentácii plánov vypuknutia povstania. Britom totiž nebolo jasné, ako mohla „tajná armáda" zvýšiť v decembri 1942 počet svojich jednotiek na 199, keď v júli 1941 bola prezentovaná sila podzemnej armády v Československu na úrovni 160 jednotiek. Briti, informovaní o rozsahu a intenzite perzekúcii v protektoráte nielen československými spravodajcami, ale aj samotnou nacistickou propagandou, museli mať značné pochybnosti o hodnovernosti údajov poskytovaných československými orgánmi.[17]

Za reakciu na toto evidentné nadsadenie sily československého odboja považujem návrh zo zasadnutia československo-britského výboru, „[...] že všetky operačné telegramy a telegramy zaoberajúce sa situáciou (aj politickou) v Československu, by mali byť ukázané aj S.O.E – ak totiž neexistuje absolútna úprimnosť z českej strany, je pre SOE extrémne zložité im pomôcť."[18] Upozornenie na túto jednoznačnú nezrovnalosť od československých spravodajcov svedčí o nie práve bezproblémovom vzťahu medzi SOE a československými predstaviteľmi. Jedným z prvých značne kritických (doposiaľ doložených) Gubbinsových vyjadrení sú pripomienky k tzv. „českému plánu" z 1. decembra 1942; v nich už okrem spomínaných protirečení o sile odbojovej armády poukazoval aj na deficity v plánovaní.[19] Vo svojom stanovisku sa sústredil najmä na neuspokojivé vypracovanie plánu. Súčasne žiadal odpovede na viacero základných otázok ohľadom organizácie odbojovej armády, ale taktiež aj na to, kto bude vydávať rozkazy na spustenie bojových operácií. Plán predložený gen. C. Gubbinsovi rozhodne nepomohol žiadosti o silnejšiu podporu pre československý odboj na okupovanom území. Z plánu jasne nevyplynuli ani základné informácie, napr. ako dlho bude schopná Britmi vyzbrojená domáca armáda bojovať alebo za akých podmienok by vstúpila do boja. Rovnako otvorená zostávala otázka, či by išlo o samostatnú akciu v rámci Československa alebo koordinovanú operáciu medzi viacerými štátmi v strednej Európe.

V samostatnej časti svojich pripomienok sa C. Gubbins sústredil na organizáciu tajnej armády, keď sa priamo dopytoval na možnosť vytvorenia tzv. prijímacích skupín. Tie mali prijímať materiál, ako aj poskytovať prvú podporu agentom, respktíve výsadkárom, v prípade nasadenia početnejších jednotiek. Svojimi kritickými komentármi mieril

[16] VÚA-VHA, FMSÚMV, a. s. 37, sign. 37-306-3 – Základné požiadavky na pomoc od Spojencov pre čs. povstanie. Príloha č. 3. Požiadavky voči Veľkej Británii.
[17] TNA, f. HS 4/2 – Poznámky k „Czech Plan" z 1. decembra 1942.
[18] TNA, f. HS 4/2 – Poznámka Colina McVeana Gubbinsa na stretnutí Anglo-českého plánovacieho výboru dňa 2. decembra 1942.
[19] TNA, f. HS 4/2 – Poznámky k „Czech Plan" z 1. decembra 1942.

aj na činnosť diverzných a sabotážnych skupín a na to, či boli do plánovania vôbec zahrnuté operácie na oslobodenie Československa.

Britské pramene zároveň poukazujú na komplikácie vo vzťahu medzi československými a britskými spravodajcami ohľadne sabotážnej činnosti v Protektoráte Čechy a Morava. Poškodzovanie protivníka v zázemí tvorilo jeden z hlavných argumentov pre vznik SOE a predpokladalo sa, že v prípade spolupráce naň budú Briti klásť dôraz. Z obavy pred ďalšou vlnou perzekúcií, ktorá by pravdepodobne zlikvidovala aj zvyšky domáceho odboja, však československí predstavitelia uprednostňovali od leta 1942 poskytovanie spravodajskej činnosti. Dokladá to návrh operačného plán skoncipovaný 4. augusta 1942.

Zo zachovaného dokumentu jasne vyplýva, že v prvotnom návrhu sa československí spravodajcovia v nasledujúcom operačnom období chystali obmedziť hlavne na spravodajskú činnosť. V pláne sa nenachádza ani jediná zmienka o sabotážnej činnosti čiastočne vykonávanej československou stranou v prvej fáze vojnového konfliktu.

Briti otvorene prejavovali svoju nespokojnosť so vtedajším stavom spolupráce, hoci si podľa vlastných slov uvedomovali „pozíciu, v ktorej sa česká emigrácia nachádza“ a zdráhali sa „[...] urobiť akúkoľvek akciu, ktorá by mohla viesť k obvineniu, že sa zahrávajú so životmi svojich krajanov doma. Náš pohľad [SOE, pozn. autora] je však napriek tomu jasný a pokiaľ nebudú Česi pripravení prispieť k víťazstvu vo vojne, nebudeme môcť byť k nim takí naklonení ako doteraz.“[20] Citovaná časť dokumentu je iba jedným z viacerých vyjadrení Britov k nečinnosti československej spravodajskej služby. Práve táto stagnácia je podľa mňa často opomínaným faktorom pri poukazovaní na stratu podpory, respektíve jej výrazné obmedzenie zo strany Special Operations Executive.

Na začiatku roka 1943 sa napriek značnej nespokojnosti predstaviteľov SOE uskutočnilo niekoľko stretnutí s plk. F. Moravcom a inými československými dôstojníkmi. Pred týmto stretnutím si Briti vypracovali poznámky k vzťahu nielen k československým spravodajcom, ale aj k exilovej vláde. Uvedomovali si totiž , že Moravcovo konanie bolo často v súlade s taktikou a názormi, ak nie aj celej československej vlády, tak minimálne prezidenta Edvarda Beneša. Z pohľadu SOE vyznievalo hodnotenie československých exilových predstaviteľov značne kriticky. Jedným z hlavných dôvodov zhoršeného vzťahu bol podľa Britov ten, že „[...] obnovenie Československa je jedným z vojnových cieľov vlády Jeho veličenstva. Násilná podvratná akcia vykonaná Čechmi, by mohla vyústiť do vyhubenia domáceho obyvateľstva a zničenia ich hospodárstva. Preto si môžu myslieť, že s minimálnou subverzívnou snahou ochránia svoje obyvateľstvo a priemysel a ešte pre nich, keď budú Nemci porazení, bude obnovený ich štát“.[21]

Z textu je evidentné, že predstavitelia SOE vnímali zneuznanie Mníchova a prísľub obnovy Československej republiky ako faktory negatívne ovplyvňujúce následnú spoluprácu. Niežeby nechápali rozsah atrocít, ktorými nemecký policajno-bezpečnostný aparát reagoval na atentát na R. Heydricha. Práve naopak. Už v citovanom dokumente dávali jasne najavo, že si tieto straty uvedomujú. Zároveň však klasifikovali úsilie československých spravodajcov obmedziť sabotážnu činnosť, s neustálym poukazovaním

[20] TNA, f. HS 4/2 – Záznam zo stretnutia s plukovníkom Moravcom z 22. decembra 1942.
[21] TNA, f. HS 4/60 – Poznámka o vzťahoch medzi Special Operations Executive a českou vládou v Londýne o tom, ako sa môžu vyvinúť“ z 9. januára 1943.

na straty po májových, respektíve júnových udalostiach roku 1942, ako kontraproduktívne pre celkovú činnosť SOE na okupovanom európskom kontinente.

Vyhýbanie sa sabotážnej činnosti a evidentné zavádzanie, respektíve neposkytovanie plnohodnotných informácií československými spravodajcami si Briti personifikovali v osobe F. Moravca. Podobne, ako aj niektorým členom československého exilu v Británii, prekážalo Britom to, že F. Moravec „[...] kontroluje priamo a osobne nielen všetku komunikáciu (vysielačku, kódy atď.) medzi Londýnom a ČSR, ale je aj zodpovedný za všetku podvratnú činnosť, a tiež kontroluje špionážny mechanizmus (kontakty, dokumenty, brífingy atď.). Preto sa aj stal prekážkou pre prienik S.O.E. do Československa a pre komunikáciu z tejto krajiny. Z dobrých dôvodov je Moravec v SOE persona non grata a veríme, že je tak považovaný za takého aj v českom hlavnom štábe.“[22]

V januári 1943 sa uskutočnilo niekoľko stretnutí spravodajcov s cieľom nájsť spoločnú dohodu. Zúčastnil sa ich okrem iných aj F. Moravec A to aj napriek snahe SOE o minimalizovanie kontaktu s ním. Prestavitelia si uvedomovali, že F. Moravec bol stále „homme de confiance prezidenta a vďaka tomu aj jedným z najvplyvnejších dôstojníkov československého generálneho štábu“.[23]

F. Moravec informáciami počas januárových stretnutí vyvolal v britských spravodajcoch „pocit, že sa veci konečne hýbu dopredu, akokoľvek pomaly, pri správnom smerovaní a s vytrvalosťou budeme ešte stále schopní vybudovať organizáciu, ktorá bude mať hodnotu, ale istotne to znamená začať takmer od začiatku“.[24]

To, že si Briti uvedomovali, že začínajú od znova, potvrdzujú diskusie o samotnom výcviku budúcich agentov po viac ako dvoch rokoch plánovania operácií a nasadzovania agentov na nepriateľské územie. F. Moravec podľa britských záznamov obhajoval tézu o tom, že je zbytočné podrobovať vojakov detailnému tréningu. Toto svoje tvrdenie pred Britmi obhajoval a to aj napriek obrovským stratám nielen domáceho odboja, ale aj samotných agentov. Po nasadení bola ich „životnosť“ často len okolo troch mesiacov. F. Moravec Britov presviedčal, že táto pomerne krátka životnosť nasadených agentov súvisí s tromi hlavnými aspektmi:

„[a] Po štyroch až šiestich týždňoch sa cítia príliš bezpečne a začnú byť neopatrní.

[b] Pre nutnosť zmeny vysielacieho miesta pri rádiovysielaní sú vystavení obrovskému riziku, nakoľko pohyb a cestovanie je nesmierne zložité a dobre kontrolované.

[c] Až dosiaľ všetci naši agenti kontaktovali osoby a navštívili adresy, ktoré do tohto času boli Nemcom známe ako členovia patriotických organizácií. To viedlo k rýchlemu dolapeniu našich mužov. Odteraz budú naši agenti dostávať adresy, ktoré budú mimo organizácie, na osobu, ktorá ich následne spojí s vedúcimi predstaviteľmi, pokiaľ to bude nutné.“[25]

---

[22] Tamže. Moravcova povaha a prístup k práci počas vojny spôsobili, že sa od neho odklonili aj niektorí najbližší spolupracovníci, okrem iného aj z tzv. operácie Transfer, ako napríklad plk. gšt. Oldřich Tichý a mjr. Josef Bartík. Pozri napr.: P. KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík,* s. 57-99.

[23] TNA, f. HS 4/60 – „Poznámka o vzťahoch medzi Special Operations Executive a českou vládou v Londýne, o tom, ako sa môžu vyvinúť“ z 25. januára 1943.

[24] Tamže – Zápis o stretnutí s plukovníkom Moravcom z 11. januára 1943, bod 11.

[25] Tamže – „Dve diskusie s plukovníkom M. [Moravcom] z 15. marca 1943“.

Je signifikantné, aj pre neskorší vývoj, akým spôsobom vedel interpretovať pochybenia spravodajskej služby plk. F. Moravec. V konečnom dôsledku značnú časť zodpovednosti ponechal na agentoch vysielaných, hlavne v období prvého operačného obdobia, naslepo. Týkalo sa to nielen kontaktov na domáci odboj, či znalostí reálií Protektorátu Čechy a Morava. Dôležitým bodom pre neskoršie výsadky je to, že F. Moravec nepriamo priznal neúspech taktiky využívania odporúčacích adries, ktoré boli v roku 1943 zastarané a privádzali agentov do ohrozenia, respektíve existenčnej núdze v prípade ich zlyhania. F. Moravec zároveň vo svojom vyjadrení signalizuje zmenu tejto praxe pri nasledujúcich výsadkoch. Napriek tomuto prísľubu, niektoré výsadky tzv. tretej operačnej vlny opätovne narazili na problém neaktuálnych adries. Tento postup vychádzal z nadobudnutých skúseností počas vojny. Bol síce považovaný za zastaraný, ale v prípade neexistencie spojenia s domácim odbojom sa stále osvedčoval. Predstaviteľom československého exilu sa dlhodobé spojenie s domácim odbojom, bez narušovania zásahmi nemeckých bezpečnostných služieb, podarilo nadviazať až takmer záverečnej fáze vojny.

Predstavitelia SOE, postupne, minimalizovali rokovania s plk. F. Moravcom a so svojimi návrhmi sa obracali na generála B. Neumanna, ktorý zastával funkciu náčelníka štábu pre vybudovanie československej brannej moci. S generálom B. Neumannom diskutovali predstavitelia SOE, okrem iného aj o podpore povstania v Československu. Podnet vzišiel od B. Neumanna, pričom priznával zlú spravodajskú situáciu a zdôrazňoval, že plk. F. Moravec dostal rozkaz na pripravenie výsadkov na nasledujúcu sezónu. Prístup generála B. Neumanna v komunikácii s Britmi sa značne líšil od toho Moravcovho. B. Neumann prezradil Britom, že „nie je možné hovoriť s istotou o odbojových organizáciách“, teda de facto ich upozornil na rozdrobenosť rezistencie.[26] Zároveň však Britom ručil existenciou odbojových štruktúr. Zástupca riaditeľa SOE Henry Sporborg, V/CD[27] jasne gen. B. Neumannovi naznačil, že britské vrchné velenie, predtým ako sa zaviaže podporiť akékoľvek povstanie na území Československa, bude vyžadovať podrobný operačný plán. Bez vypracovaného plánu, ktorý si pochopiteľne vyžadoval stabilné a dlhodobé spojenie s domácim odbojom, sa britský generálny štáb nikdy nezaviaže k podpore žiadanej gen. B. Neumannom.[28] Plk. H. Sporborg zároveň prisľúbil, že v budúcnosti sa na prepravu výsadkov do Československa využije geograficky bližšia základňa. Tým sa mala znížiť náročnosť organizovania letov.

Pre organizovanie týchto výsadkov do Československa predstavoval jeden z najdôležitejších míľnikov vývoj a úspech vylodenia v Taliansku. Následne došlo k vytvoreniu spojeneckého spravodajského strediska v Bari na juhu Talianska. SOE pochopiteľne na tomto území tiež pôsobila a agenti boli odtiaľ vysielaní na operácie v strednej Európe. Z Bari odlietali aj výsadky tzv. tretej vlny, ktoré zohrali významnú spravodajskú úlohu v Slovenskom národnom povstaní, ako aj v Pražskom povstaní v máji 1945.

V komunikácii, vo veci nasadenia vyššieho počtu agentov zo západu, je viditeľná snaha Britov vyvážiť vplyv Sovietskeho zväzu na československom území. Do mája 1944

[26] Podpora odboja v Československu. Protokol z mítingu, ktorý sa uskutočnil o 17-tej, 15. júla v miestnosti V/CD. TNA, f. HS 4/9 – SOE‘s relations with Czechoslovakian governing authorities 1942-1944.
[27] Malo by ísť o krycie meno podplukovníka Henryho Nathana Sporborga. V/CD je skratka pre zástupcu riaditeľa SOE. Tým bol v danej dobe podplukovník Henry Nathan Sporborg.
[28] Tamže.

sa *de facto* ani Britom, ani Čechoslovákom nepodarilo vytvoriť fungujúcu spravodajskú, respektíve sabotážnu sieť, ktorá by odolávala nemeckým bezpečnostným orgánom dlhší čas. Briti sa teda už nepokúšali len o vytvorenie fungujúcej organizácie, ale aj o vytvorenie „[...] rovnováhy medzi aktivitami východu a západu [...], pretože Rusi plánujú, ak už tak nerobia, v blízkom čase vysadenie veľkého počtu partizánov a iných skupín do východného Československa [v obovom kontexte územie Slovenského štátu, pozn. autora]. Preto by nebolo rozumné pripustiť, aby obyvatelia Československa nadobudli dojem, že jediná pomoc prišla z východu“.[29]

Na jar 1944 sa radikálne zmenila pozícia SOE a do istej miery aj jej ciele. Po odhalení úspešnej a takmer dva roky trvajúcej nemeckej spravodajskej hry s názvom Englandspiel,[30] prišla v podstate o svoju, už aj predtým vratkú, pozíciu. Podobne, ako v období vzniku organizácie, sa opätovne pokúšala získať dôveru britských politických a armádnych špičiek. Situácia, pri ktorej by Sovieti úspešne nasadili partizánske jednotky na československom území bez informovanosti širokých vrstiev o predošlej činnosti západných spojencov, v žiadnom prípade nenahrávala SOE.

Je možné povedať, že na jar 1944 išlo do veľkej miery o propagandistický boj medzi Spojencami, ako aj o vykonávanie sabotáží proti nacistickému Nemecku. Samozrejme, východiskovú pozíciu SOE sťažovala skutočnosť, že išlo o utajenú inštitúciu. V konečnom dôsledku záviselo od československých spravodajcoch, či a do akej miery v budúcnosti priznajú zainteresovanie iných organizácií v rámci svojich aktivít. Briti sa vzhľadom na skúsenosti s predošlou spoluprácou rozhodli zaujať pri rokovaniach pevné stanovisko: „[...] tentoraz prišiel čas položiť karty pevne na stôl. Predtým bola naša pozícia extrémne oslabená vzhľadom na našu neschopnosť vysadiť skupiny v krajine. Dnes máme silnú pozíciu vďaka vybaveniu a možnostiam, čím môžeme splniť akúkoľvek požiadavku, s ktorou Česi prídu v spojitosti s touto prácou. Argumentom v posledných dvoch rokoch bola neschopnosť dodávok. Teraz sú dodávky možné, argumentujú, že nevedia nikoho uvoľniť zo svojich síl.“[31]

Z citátu je evidentné, že konflikt, vrcholiaci dlhým obdobím bez jediného výsadku, zanechal stopy na vzájomnom vzťahu medzi oboma tajnými službami. Nakoniec sa podarilo uzavrieť istý kompromis medzi požiadavkami SOE a postojom velenia československej armády. Druhé oddelenie Ministerstva národnej obrany totiž disponovalo vojakmi s absolvovaným výcvikom ešte v predchádzajúcom operačnom období. Tým pádom, agenti mohli byť, po určitom precvičení získaných poznatkov, nasadení priamo do akcie. Zároveň, plk. František Hieke(-Stoj) navštívil v zajateckých táboroch v Taliansku vojakov so záujmom o vstup do československej armády a o nasadenie v špeciálnych operáciách. Z týchto vojakov, ktorí následne absolvovali zrýchlený výcvik v Taliansku, sa sčasti sformovali výsadky Courier-5 a Embassy.

SOE po porážke povstania stála pred nereálnou úlohou, ktorú jej udelil generálny štáb 9. novembra 1944. Cieľom sa stalo opätovné vytvorenie a najmä udržanie sabotážnej organizácie v Československu. Plukovník Keswick majúci na starosti operácie v Stredomorí, kam spadala aj stredoeurópska sekcia, v liste generálovi C. Gubbinsovi

[29] TNA, f. HS 4/9 – Správa z obedného stretnutia s Čechmi“ z 18. mája 1944.
[30] K problematike infiltrovania nemeckých bezpečnostných zložiek do aktivít SOE a holandského odboja pozri: Joseph SCHREIEDER, *Das war das Englandspiel*. München, 1950, 414 s.; Leo MARKS, *Between Silk and Cyanide. The Story of SOE's Code War*. Harper Collins London, 1998, 613 s.
[31] TNA, f. HS 4/9 – Správa z obedného stretnutia s Čechmi“ z 18. mája 1944.

tento rozkaz porobil značnej kritike. Uviedol, že v priebehu pol roka SOE doručila do Československa len tri tony operačného materiálu. Keswick sa vo svojich pripomienkach neobmedzil len na predošlé obdobie, ale spomenul aj plány zo začiatku roka 1945, keď uviedol že „snaha obmedziť [zásoby, pozn. autora] pre Československo v najbližších dvoch mesiacoch na 10 výsadkov je výsmech, vzhľadom na to, čo je potrebné na vyvolanie efektu, aby existujúca organizácia [v Československu pozn. autora] verila, že sa môže spoľahnúť na serióznu pomoc zo strany západných Spojencov“.[32] Nedostatok podpory pre aktivity SOE, ktorý plukovník Keswick kritizoval, je evidentný aj z tabuľky v prílohe. Tá ilustruje objem dodávaných zásob poskytnutých Britmi rôznym krajinám medzi júnom až decembrom 1944.

Keswick si spoločne s C. Gubbinsom uvedomovali, že napriek ich úsiliu o vytvorenie sabotážnych a do istej miery aj spravodajských organizácií na území Československa počas celého trvania konfliktu, by minimálna podpora zo strany SOE počas Slovenského národného povstania mohla mať negatívny dopad na jej vplyv v povojnovej strednej Európe. Strata autority a presah politických cieľov do spravodajských a sabotážnych aktivít SOE sa totiž netýkali len Československa, ale celého územia strednej a východnej Európy.[33]

Čiastočný záver

Spolupráca medzi československou a spravodajskou službou patrí medzi jednu z najdôležitejších kapitol československej exilovej armády. Spoločne s letcami boli agenti, ktorí boli vycvičení v spolupráci so SOE, dlhodobo jedinými, ktorí sa zúčastnili aktívnych bojov exilovej armády vo Veľkej Británii. Napriek pomerne malému počtu vysadených vojakov, bola ich činnosť v danej dobe často rozhodujúca. Vďaka agentom sa opätovne podarilo nadviazať rádiový kontakt s domácim odbojom, do značnej miery vykonávať diverznú činnosť pričom vrcholom tejto činnosti bol záver ozbrojeného konfliktu. Vzťah medzi spravodajskými organizáciami prechádzal počas druhej svetovej vojny vývojom. Sila vzájomnej spolupráce a interakcie závisela od vnútorných aj vonkajších faktorov. Represie spojené s atentátom na R. Heydricha, opätovná strata rádiového spojenia negatívne pôsobili nielen na informovanosť predstaviteľov 2. oddelenia MNO, ale aj na pokles dôvery zo strany SOE. Z citovaných dokumentov v predloženej štúdii je evidentné, že československí predstavitelia, zo strategických dôvodov, zamlčali reálnu situáciu na domácom fronte. V konečnom efekte však dosiahli len pokles vlastnej dôveryhodnosti, ktorú naštrbili nielen poskytovaním falošných informácií, ale aj často nereálnymi požiadavkami. V spojení s rastúcim tlakom Foreign Office a postupným úpadkom vlastného postavenia medzi viacerými spravodajskými službami prestalo SOE podporovať väčšinu požiadaviek československých spravodajcov. Situácia sa postupne menila pod vplyvom blížiaceho sa konca vojny, avšak aj materiálna podpora československých výsadkov bola v porovnaní s inými krajinami marginálna.

SOE, podobne ako aj predstavitelia odbojových hnutí v Európe, zohrávali svoju úlohu v spojeneckých plánoch. Zďaleka však nešlo o tak významné postavenie, aké mali zohrávať pri plánovaní porážky nacistického Nemecka v roku 1940. Vzťahy medzi dvomi

[32] TNA, f. HS 4/7 – List plukovníka Keswicka (A/DH) generálovi Gubbinsovi (C.D.) z 8. januára 1945.
[33] Aktivitám a vzťahom, napr. medzi poľským exilom a SOE, sa vo svojej práci venuje: Józef GARLIŃSKI, *Poland. SOE and the Allies.* Allen and Unwin, London 1969, 284 s.

organizáciami v priebehu rokov prešli od srdečnej spolupráce až po takmer animozitu. Vývoj situácie a dôvody som sa čiastočne pokúsil predstaviť v predloženej štúdii.

Príloha

Tabuľka 1[34]

Cieľová krajina	Tonáž materiálu
Juhoslávia	26588
Albánsko	1519
Grécko (v decembri 1944 sa neuskutočnila dodávka zásob)	1410
Taliansko	1576
Československo	3

[34] Údaje pochádzajú z listu: TNA, f. HS 4/7 – List plukovníka Keswicka (A/DH) generálovi Gubbinsovi (C.D.) z 8. januára 1945.

BRITSKÝ ZPRAVODAJSKÝ DŮSTOJNÍK HAROLD GIBSON A ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ ZPRAVODAJSKÁ SLUŽBA[1]

V březnu 2019 uplynulo 80 let od událostí, které fakticky zahájily československý zahraniční protinacistický odboj: dne 14. března 1939 odletěla do Velké Británie skupina jedenácti československých zpravodajských důstojníků, příslušníků zpravodajského oddělení Hlavního štábu československé armády. Velitel skupiny plk. gšt. František Moravec tehdy využil nabídky britského zpravodajského důstojníka Harolda Gibsona, aby se svými nejbližšími spolupracovníky uprchl před nacistickou okupací Čech a Moravy, a mohl tak z Velké Británie dál zpravodajsky pracovat proti Německu. Okolnosti odletu zpravodajské „jedenáctky" byly v dosavadní literatuře již podrobně zpracovány, ať už souhrnně[2] nebo formou dílčích studií, které se zabývají konkrétními důstojníky.[3] Samotný organizátor H. Gibson však v drtivé většině české odborné literatury doposud zůstával mužem v pozadí; ostatně i jeho samotné jméno bývá zapisováno v různých nepřesných a zkomolených podobách, jako Herold Gibbson, Gibsson apod.[4] Autor této kapitoly si proto vytkl za cíl odpovědět na následující výzkumné otázky: Kdo byl Harold Gibson? Jak a zejména od kdy probíhala jeho spolupráce s československou vojenskou zpravodajskou službou a do kdy trvala jeho zpravodajská spolupráce v ČSR? Skončila v důsledku druhé světové války, nebo pokračovala i v období tzv. třetí republiky (1945 až 1948)? S ohledem na dochované prameny je zvláštní důraz položen na analýzu Gibsonovy činnosti do roku 1948.[5]

[1] Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2020_014), Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk VI.

[2] J. KOKOŠKA – S. KOKOŠKA, *Spor o agenta A-54*, s. 123-130; J. ŠOLC, *Po boku prezidenta*.

[3] P. KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík*; Radim STANĚK, *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata brigádního generála Oldřicha Tichého (1898-1990)*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2015; Marek VAŠUT, *Životní osudy zpravodajského důstojníka Františka Fryče*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2019.

[4] Srovnej: Václav KURAL, *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943*. Karolinum, Praha 1997; J. ŠOLC, *Po boku prezidenta*.

[5] Studie se opírá o výsledky archivního výzkumu v těchto archivech: ABS, Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), NA a VÚA-VHA. Ze zahraniční byly literatury byla využita především práce britského profesora z belfastské univerzity, která v souvislosti s Gibsonem bohatě vytěžila britské archivy: Keith JEFFERY, *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949*. Bloomsbury, London 2010.

Harold „Gibbie“ Gibson (1897 až 1960)[6]

Harold Charles Lehr Gibson se narodil 13. května 1897[7] v Moskvě do britské rodiny ředitele chemických závodů. Základní vzdělání tedy absolvoval v předrevolučním carském Rusku. Poté studoval v Anglii na Tonbridge School. Od dětství byl bilingvní (angličtina a ruština) a měl nadání pro cizí jazyky (posléze si osvojil němčinu, francouzštinu a ve třicátých letech i češtinu). Díky svým znalostem ruského prostředí začal v březnu 1917, po únorové demokratické revoluci, pracovat pro britskou zpravodajskou službu Secret Intelligence Service. Během ruské občanské války působil v Petrohradě. Když mu začalo hrozit zatčení od bolševiků, odplul na počátku roku 1919 spolu s npor. Malcolmem Maclarenem oklikou přes Archangelsk a Bukurešť do Oděsy. Tyto události předurčily jeho celoživotní povolání, neboť jako důstojník britské vojenské zpravodajské služby pak působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1958. Ještě v průběhu ruské občanské války pracoval zpravodajsky v jižním Rusku a Besarábii. Od poloviny října 1919 do konce roku 1922 byl činný v rámci zpravodajské centrály SIS v Istanbulu a v letech 1922 až 1931 vykonával funkci šéfa zpravodajské centrály SIS v Bukurešti.[8] V březnu 1931 byl přeložen do Rigy, kde působil do roku 1934 rovněž jako šéf tamější zpravodajské centrály SIS, a následně do Prahy (1934 až 1939).[9] Po nacistické okupaci Čech a Moravy se vrátil do londýnského ústředí, kde setrval až do konce roku 1940. V lednu 1941 byl jako šéf zpravodajské centrály SIS přeložen na neutrální půdu, do tureckého Istanbulu. Zde setrval až do konce války, přičemž do jeho kompetence spadaly také tzv. exilové zpravodajské pobočky na Balkáně: v Sofii, Bukurešti, Budapešti, Bělehradě a v Athénách. Po válce se vrátil opět do Prahy, odkud utekl až po únorovém převratu v roce 1948. Následně byl přeložen do Berlína (1949 a 1950) a roku 1955 do Říma, vždy jako šéf tamější zpravodajské centrály. V roce 1958 odešel do penze. Dne 24. srpna 1960 byl v Římě nalezen zastřelen; podle oficiální zprávy se jednalo o sebevraždu kvůli finančním problémům. Následně byl pohřben v anglikánské sekci protestantského hřbitova v Římě (Cimitero Acattolico di Roma).

Vedoucím zpravodajské pobočky SIS (MI6) v Praze (1934 až 1939)

V únoru 1934 byl major britské armády H. Gibson přeložen z lotyšské Rigy do Prahy, aby zde vedl zpravodajskou pobočku SIS v Praze. Oficiálně byl ovšem z Rigy přeložen jako pasový úředník britského vyslanectví. Československé ministerstvo zahraničí bylo

---

[6] Pokud není uvedeno jinak, jsou informace v této kapitole převzaty z těchto zdrojů: K. JEFFERY, *MI6. The History*, s. 180, 271-274, 307-308, 411-420; *Harold Gibson – Director of the Finnish Aid Bureau in London* (dostupné elektronicky: http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=104475&start=45 [citováno k 21. červnu 2012]).

[7] Některé prameny uvádějí i dřívější data 1885 nebo 1887, která možná H. Gibson používal v rámci zpravodajského krytí. Autor se přiklání k údajům, které jsou uvedeny na Gibsonově náhrobní desce v Římě. Rovněž ze skupinových fotografií vyplývá, že byl vrstevníkem spíše plk. F. Moravce (nar. 1895) než o dekádu staršího československého prezidenta Edvarda Beneše (nar. 1884).

[8] Zde později působil Haroldův mladší bratr Archibald („Archie“) Gibson, který disponoval zpravodajským krytím jako novinář deníku „The Times“. Srovnej: Dennis DELETANT, *Researching MI6 and Romania, 1940-49*. Slavonic and East European Review 2011, č. 4, s. 662-689; K. JEFFERY, *MI6. The History*, s. 271-274.

[9] Podrobněji viz následující podkapitola.

o změnách na britské ambasádě informováno. O Gibsonově příjezdu do ČSR se dozvědělo zejména prostřednictvím československého chargé d'affaires Jaroslava Lípy (1886 až 1966), který byl od roku 1932 vedoucím československé legace v lotyšské Rize.[10] Československému diplomatovi J. Lípovi se navíc z důvěrných zdrojů podařilo zjistit, že H. Gibson byl během svého dřívějšího působení v Rusku „ve službě anglické intelligence service"[11] a v Rize pak tři roky působil na britském vyslanectví, kde byl „[…] pověřen vedením pasového, visového a legalizačního oddělení. Před tím působil po 7 let u anglického vyslanectví v Bukurešti." O jeho zpravodajském poslání v Rize však J. Lípa neměl žádné zprávy, poněvadž H. Gibson se v Rize prezentoval jako rodinný typ, který do společnosti nechodí: „Je tichým, milým, prostým, skromným a nenáročným, který zde žil vedle svého úřadu výlučně rodinným životem.[12] Společenských styků téměř neudržoval a byl docela i v kruzích diplomatických a úředních velmi málo znám, v lotyšské společnosti pak úplně neznámý. Pokud je nám známo, ovládá vedle angličtiny také ruštinu a němčinu."[13] V oficiální funkci přednosty pasového oddělení (Passport Officer) britského vyslanectví, které sídlilo v Thunovském paláci,[14] pak působil Gibson i v Praze. Od 1. dubna 1934 bydlel H. Gibson i se svou rodinou v pronajaté vile ve Střešovicích (Na Ořechovce 63). Ze svého předchozího „diplomatického" působení v Pobaltí si do ČSR přivezl i služebnou – litevskou státní občanku. Druhou služebnou byla sudetská Němka z Broumovska Hedvika Voglerová. O skutečné náplni Gibsonova pražského pobytu neměly československé úřady dlouhou dobu spolehlivé informace. Od počátku byl sice podezřelý ze zpravodajské činnosti, nicméně se zdá, že v prvních dvou letech byl velmi opatrný: „Pokud se důvěrným šetřením dalo zjistiti, nevyhledává Gibson žádných styků, věnuje se svému úřadu a své rodině a nebylo pozorováno, že by se zde zabýval nějakou zpravodajskou činností."[15] O jeho pravém poslání se pravděpodobně jako první dozvěděla Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství Praha, která do jeho karty v roce 1936 dopsala tuto charakteristiku: „Činitel anglické Intelligence Service. Jako jeho hlavní spolupracovník jest označován sovětský agent Boris Lago,[16] o kterém jest vysloveno podezření, že vstoupil současně do služeb říšskoněm. zpravodajství. Pro shora

[10] J. DEJMEK – Jan NĚMEČEK – Slavomír MICHÁLEK, *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Academia, Praha 2013, s. 144.

[11] NA, f. 225 (Prezidium ministerstva vnitra), sign. 225-970-5/3 – Zpráva J. Lípy pražskému ministerstvu zahraničních věcí (MZV), 6. února 1934.

[12] Gibson byl ženat s ruskou Židovkou Rachel (roz. Kalmanovičovou), která pocházela z Kyjeva. Dne 19. února 1923 se jim v Bukurešti narodila dcera Dagmar Lilian.

[13] NA, f. 225, sign. 225-970-5/3 – Zpráva J. Lípy pražskému MZV, 6. února 1934.

[14] Britská legace sídlila v budově Thunovského paláce (Thunovská ulice 180/14) od roku 1919. Budovu si nejprve od československého státu pronajímala. V roce 1925 ji Británie odkoupila. K činnosti britských diplomatů ve třicátých letech v Praze viz zejména: Lukáš NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933-1938*. Agentura Pankrác, Praha 2016. Ke skryté činnosti MI6 zde však žádné informace nenajdeme.

[15] NA, f. 225, sign. 225-970-5/4 – Zpráva „Praha jako středisko mezinárodního vyzvědačství" adresovaná presidiu MV, 5. září 1935.

[16] Boris Fedorovič Lago (krycím jménem Kolpakov), nar. 27. července 1895 v Petrohradě, bývalý student medicíny, Gibsonův agent z doby jeho působení v Rumunsku (1922 až 1931). B. F. Lago byl československými úřady veden od dvacátých let jako agent pracující pro Sovětský svaz. V Rumunsku byl zatčen a odsouzen za špionáž na pět let, následně odešel do Francie, odkud byl vyhoštěn. Ve třicátých letech pobýval v Československu a navázal styky s H. Gibsonem. Podrobněji k němu viz: NA, f. 200 (Zpravodajská ústředna a OZUS v Praze), sign. 200-157-86.

jmenovaného pracuje též jistý Anatol Holm.“[17] Není jasné, zda stejnými informacemi disponovala i československá vojenská zpravodajská služba (2. odd. Hlavního štábu), nicméně pokud můžeme věřit škpt. Jaroslavu Tauerovi, který byl blízkým spolupracovníkem přednosty pátrací sekce zpravodajského odd. Hlavního štábu plk. gšt. F. Moravce, navázal H. Gibson styky s československými kolegy prostřednictvím F. Moravce právě v roce 1936.[18] Českoslovenští zpravodajci ho označovali krycím jménem „Johny“ a jejich poválečné výpovědi se shodují v tom, že spolupráce s ním byla intenzivnější až od jara 1938. Právě v té době byla Gibsonem řízená pobočka MI6 posílena o nového zaměstnance. Stal se jím Wilfrid Hindle, který do Prahy přijel v únoru 1938 a následně v lednu 1939 neúspěšně žádal nadřízené o povolení přestěhovat svou rodinu do Prahy.[19] Podle vedoucího důstojníka výzvědné sekce mjr. gšt. Emila Strankmüllera,[20] který uměl z československých zpravodajských důstojníků nejlépe anglicky, spolupracovaly s H. Gibsonem tyto osoby: vedoucí 2. odd. Hl. štábu plk. gšt. František Hájek, jeho zástupce plk. gšt. F. Moravec, dále škpt. František Fryč, pplk. gšt. Tomáš Houška ze studijní sekce a civilní zaměstnanec 2. odd. Ing. Jan Budík, který konstruoval prototypy československých agenturních radiostanic.[21] O H. Gibsonovi a jeho cestách po střední Evropě měla informace i obranná sekce pátrací skupiny, jejíž přednosta mjr. Josef Bartík po válce vypověděl, že H. Gibson „[…] často jezdil za pobytu v Praze do Vídně, Berlína, Varšavy. Snad i do jiných států.“[22] Samotnou výměnu informací mezi československou a britskou zpravodajskou službou popsal šéf výzvědné sekce E. Strankmüller takto: „Anglické službě se ze studijní skupiny poskytovaly hotové poznatky o Německu, po stránce pátrací byly jim předány jen naše technické vysvětlivky agenturních radiostanic, zpracován zpravodajský dotazník a jim předán.“[23] Britové na oplátku poskytli informace ohledně německého soustředění sil v květnu 1938. Podle jejich názoru se nejednalo o přípravy k otevřenému válečnému konfliktu s ČSR, ale pouze o demonstraci vojenské síly.[24] ČSR však i přesto vyhlásila tzv. částečnou mobilizaci.[25] Vzájemná spolupráce pak vrcholila v krizových zářijových dnech roku 1938: „Naši orgánové přicházeli na zbraně, které sem posílali nacisté henleinovcům k vyvolání ozbrojeného povstání proti ČSR. Tyto zbraně byly předány Gibbsonovi, a tento je posílal do Londýna, právě tak jako zprávy o činnosti henleinovců v ČSR.“[26]

[17] Tamtéž, sign. 200-195-28 – Karta na jméno Harold Gibson, šifra Zús: 8799.
[18] ABS, f. 302, sign. 302-1-467/5 – Protokol s J. Taurem, 14. listopadu 1949.
[19] K. JEFFERY, *MI6. The History*, s. 307.
[20] Stručně k jeho životním osudům viz: František PREPSL, *Emil Strankmüller – životní příběh československého zpravodajce.* Sborník Archivu bezpečnostních složek 2017, č. 15, s. 15-30. Autor však pracoval pouze s prameny uloženými v ABS a je škoda, že zcela rezignoval na rekonstrukci Strankmüllerovy vojenské kariéry (prameny ve VÚA-VHA) a nekonzultoval ani dokumenty z Národního archivu.
[21] Srovnej: ABS, f. 302, sign. 302-74-1/12-13 – Protokol s E. Strankmüllerem, 25. listopadu 1949; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Zápas o Československo. II. část*, s. 41-66.
[22] ABS, f. Sbírka S, sign. S-526-6/12 – Zápis s J. Bartíkem o IS, 20. prosince 1949.
[23] ABS, f. 302, sign. 302-74-1/12 – Protokol s E. Strankmüllerem, 25. listopadu 1949.
[24] Srovnej: Igor LUKEŠ, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu.* Prostor, Praha 1999, s. 207, 392; M. VYHLÍDAL – M. MEDVECKÝ, *Úřad čs. vojenského přidělence*, s. 132-159.
[25] Nejnověji k analýze květnových událostí roku 1938 z pohledu studijní skupiny 2. oddělení Hlavního štábu viz: M. VYHLÍDAL, *Zpravodajský důstojník plk. gšt. František Havel*, s. 50-52.
[26] ABS, f. 302, sign. 302-1-467/5 – Protokol s J. Taurem, 14. listopadu 1949.

Jak je známo, zmíněné události neměly na výsledek zářijové krize vliv,[27] což však nebyla Gibsonova vina. Šéf pražské pobočky MI6 se pak na několik měsíců odmlčel a plk. gšt. F. Moravce kontaktoval až v krizových březnových dnech 1939, což ovšem dokazuje, že měl o výsledcích československého vojenského zpravodajství vysoké mínění a chtěl s československými důstojníky spolupracovat i v následujících letech.

Organizace odletu Moravcovy zpravodajské jedenáctky a spolupráce za druhé světové války (1939 až 1945)

Zastupující přednosta zpravodajského oddělení Hlavního štábu plk. gšt. F. Moravec informoval česko-slovenskou vládu o chystané německé agresi proti ČSR již 12. března 1939, avšak většina ministrů nechtěla přijmout žádná konkrétní opatření a spoléhala se na ujištění ministra zahraničí Františka Chvalkovského, že k žádné násilné akci vůči ČSR nedojde.[28] F. Moravec nakonec využil nabídky, kterou mu zprostředkoval ještě téhož den právě H. Gibson. Této schůzky se účastnil i mjr. gšt. E. Strankmüller.[29] Oba dva českoslovenští důstojníci pak odletěli s dalšími devíti spolupracovníky 14. března 1939 do Velké Británie, kde zpravodajsky pracovali proti Německu.[30] Samotný F. Moravec popsal události následovně: „Anglie projevila zájem a zdálo se, že za normálního vývoje událostí dostane se nejspíše do válečného konfliktu s Hitlerovým Německem. […] Nám šlo o to, moci pracovat proti Německu, a šli jsme tam, kde se nám tato možnost skýtala. Obtížnější byl výběr osob mezi řadou spolupracovníků oddaných a osobně všech stejně blízkých. Hlediska, jež byla při výběru uplatněna, byla tato: schopnost práce v cizině, stupeň kompromitování zprav. činností v očích Němců a dobrovolná ochota odejít a opustit rodinu.“[31]

Podrobnosti o plánování této operace ze strany Britů se bohužel nedozvíme ani z britských pramenů. Největší britský znalec dějin MI6 profesor Keith Jeffery ve své obsáhlé syntéze podotýká, že právě „po této dramatické operaci nezůstala v archivech SIS žádná přímá stopa“.[32] Spolu s ním můžeme alespoň zmínit, co se stalo s částí důležitého zpravodajského materiálu, které nemohli důstojníci z „jedenáctky“ vzít s sebou do letadla: „Dne 14. března si Gibson od Londýna vyžádal povolení k použití finanční rezervy pro naléhavé případy v hodnotě 1000 amerických dolarů a 200 britských liber a tentýž den podal zprávu o tom, že převzal do úschovy ve své kanceláři Moravcovy ‚nejdůležitější zpravodajské materiály‘.[33] Němci skutečně dne 15. března vstoupili do Prahy a Gibsonovi

[27] Souhrn nejnovější literatury k tématu krizového roku 1938 viz: Božena ŠEĎOVÁ, *Rok 1938 vo vojensko-politických súvislostiach vývoja v Československu v 30. rokoch 20. storočia. Výberová bibliografia prác publikovaných v rokoch 2007-2018*. VH 2019, č. 1, s. 162-183.

[28] Srovnej: ABS, f. 302, sign. 302-1-467/5 – Protokol s J. Taurem, 14. listopadu 1949; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XVa. 1938-1945*. Paseka, Praha-Litomyšl 2006, s. 168-169.

[29] ABS, f. 302, sign. 302-74-1/14 – Protokol s E. Strankmüllerem, 25. listopadu 1949.

[30] K. STRAKA – Prokop TOMEK – Tomáš BANDŽUCH, *Ve službách republiky. 100 let od založení československého vojenského zpravodajství. Serving the Republic. 100 Years since the Establishment of Czechoslovak Military Intelligence*. MO ČR – Vojenský historický ústav, Praha 2018, s. 110.

[31] VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany-Londýn, sign. 20-21-13 – Dodatek zpravodajských deníků z r. 1939-1944), s. 52-53.

[32] K. JEFFERY, *MI6. The History*, s. 308.

[33] Materiál (zpravodajské pomůcky) převzal H. Gibson v dopoledních hodinách 14. března 1939 do úschovy od pplk. Václava Kopačky. „Choulostivé“ zpravodajské spisy a agenturní evidenci vzali

se během následujících čtrnácti dnů díky zručnému využívání královských kurýrů a diplomatické pošty podařilo dostat archiv československých zpravodajských služeb bezpečně do Londýna, odkud pak mohl Moravec se svými kolegy v průběhu druhé světové války řídit zpravodajské operace. Dne 30. března Gibson a zbývající zaměstnanci SIS odcestovali do Londýna".[34] Zde se pak jejich cesty rozdělily: zatímco Gibson zůstal v londýnském ústředí až do konce roku 1940, jeho podřízený W. Hindle se v dubnu 1939 přesunul na britské vyslanectví v Budapešti, kde následně působil jako „pasový úředník".[35] Zatímco důstojníci z Moravcovy „jedenáctky" Gibsonovu činnost velice oceňovali, tzv. pozůstalí zpravodajští důstojníci – tedy ti, kteří se do úzkého výběru F. Moravce nedostali – hodnotili H. Gibsona jako zbabělce, který jim v březnových dnech vůbec nepomohl. Mimořádně ostré stanovisko zaujal důstojník obranné sekce škpt. děl. Alois Čáslavka,[36] který společně s Františkem Fárkem[37] a Antonínem Longou[38] vytvořil nezávislou odbojovou nezávislou skupinu „Tři Konšelé" (viz kapitolu Odbojová skupina Tři konšelé. Kapitola z dějin domácí pronacistické rezistence). Ta si vytkla za hlavní cíl udržovat spojení se svým bývalým „šéfem" F. Moravcem, nicméně k osobě mjr. H. Gibsona zaujala kritické stanovisko: „Přes Francouze jsme dosáhli v době nejkratší spojení se šéfem, ne přes pana Gibsona, který byl nepřístupný, protože se v té situaci prostě posral. […] Gibson udělal mnoho, ba snad všechno, ale jen pro šéfa (letadlo, odvezení hlavního materiálu atp.), ale pro nás nic."[39]

Ve Velké Británii pokračoval H. Gibson v letech 1939 až 1940 ve spolupráci s F. Moravcem a jeho muži. Dochované fotografie dokládají, že se v létě 1940 osobně zúčastnil i několika neformálních schůzek s prezidentem Edvardem Benešem a gen. Janem Sergejem Ingrem. Schůzkám byli přítomni také F. Moravec s E. Strankmüllerem, dále škpt. A. Čáslavka, kterému se mezitím spolu s rodinami zpravodajských důstojníků „jedenáctky" podařilo opustit protektorát, nebo Prokop Drtina.[40] Zejména v počátečním období byl mjr. H. Gibson Moravcovým mužům velmi nápomocen, když jim sehnal ubytování, obstaral britské pasy apod.[41] Důstojníci z jedenáctky pak v letech 1939 a 1940 působili ve Francii (František Fryč, Karel Paleček, Oldřich Tichý) a Nizozemsku (Alois Frank) nebo byli vysíláni na kratší zpravodajské mise například do Polska (Josef Bartík) nebo do Švédska (A. Čáslavka). To vše bylo možné jen se souhlasem a s podporou MI6. Poté, co byl po pádu Francie ustanoven v Londýně v létě 1940 2. (zpravodajský) odbor MNO, spolupracoval tento odbor také s dalšími složkami

příslušníci Moravcovy zpravodajské jedenáctky s sebou do letadla. Viz: ABS, f. 302, sign. 302-74-1/14 – Protokol s E. Strankmüllerem, 25. listopadu 1949.

[34] K. JEFFERY, *MI6. The History*, s. 308.

[35] Tamtéž, s. 411-412.

[36] K. PROCHÁZKOVÁ, *Životní osudy zpravodajského důstojníka*.

[37] M. VYHLÍDAL, *První ze tří konšelů*, s. 123-145.

[38] TÝŽ, *Sokol, legionář a příslušník protinacistického odboje štábní kapitán Antonín Longa*. VH 2019, č. 4, s. 119-128.

[39] ABS, f. H (Historický fond StB), a. č. H-664 (akce Generál – F. Moravec), Podsvazek č. 4 – Opis zprávy A. Čáslavky pro neznámého adresáta, nepodepsáno, nedatováno (po r. 1944).

[40] ABS, f. H, a.č. H-664 (akce Generál – F. Moravec).

[41] ABS, f. 302, sign. 302-74-1/15-16 – Protokol s E. Strankmüllerem, 25. listopadu 1949.

britského vojenského zpravodajství.[42] Zejména se jednalo o SOE,[43] vojenské vnitrostátní zpravodajství MI5[44] nebo centrálu MI9.[45]

Omezená zpravodajská spolupráce československých důstojníků s H. Gibsonem pak probíhala i v letech 1941 až 1945, a to na půdě neutrálního Turecka. Zde H. Gibson vedl zpravodajskou centrálu MI6 pro celý Balkánský poloostrov. Také československá vojenská zpravodajská služba měla v Istanbulu své vlastní zastoupení. Od října 1940 až do března 1941 zde působil Gibsonův vrstevník, vojenský diplomat plk. gšt. Heliodor Píka, který se sem přesunul z Rumunska a následně stanul v čele Československé vojenské mise v SSSR.[46] H. Gibson se sešel s H. Píkou těsně před jeho odjezdem do SSSR a poskytl mu zálohu na vedlejší zpravodajské výdaje ve výši 200 dolarů.[47] H. Píku pak ve funkci velitele československé zpravodajské rezidentury v Istanbulu nahradil plk. gšt. Prokop Kumpošt a následně pplk. gšt. Jaroslav Hájíček.[48] Právě za jeho působení proběhla v Istanbulu na přelomu listopadu a prosince 1943 malá zpravodajská konference, jíž se za britskou stranu zúčastnil H. Gibson, mezitím povýšený do hodnosti podplukovníka, a za československou stranu pplk. J. Hájíček (krycím jménem Petr) a jeden z Moravcových mužů, škpt. F. Fryč.[49] H. Gibson zde mimo jiné předestřel, že si činnosti československé zpravodajské odbočky v Istanbulu velmi váží, a do budoucna vyjádřil přání pobočku personálně posílit, zejména pokud by došlo k otevření tzv. balkánské fronty.[50]

Důstojník z bývalé zpravodajské „jedenáctky" F. Fryč byl F. Moravcem vyslán do Istanbulu na inspekční cestu, neboť na územní neutrálního Turecka docházelo k častým rozepřím mezi československými zpravodajskými důstojníky a československými diplomaty. F. Fryč sepsal ze své cesty podrobnou zprávu, která ale už byla v nejnovější odborné literatuře podrobně analyzována, stejně jako sama činnost zpravodajské odbočky.[51] Omezme se tedy nyní jen na dílčí citaci, která nám pomůže dokreslit Gibsonovu osobnost, tedy jak H. Gibsona viděl F. Fryč: „V Istanbulu poznal jsem dvojí tvář pplk. Gibsona. V kanceláři se mi jevil jaksi služebně upjatý, chladně

[42] Martin POSCH, *Československo a britské tajné služby počas druhej svetovej vojny.* Dizertačná práca. Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2019.
[43] Marie MATÚŠŮ, *Muži pro speciální operace*. Naše vojsko, Praha 2005.
[44] Pavel KREISINGER, *Alfred Naujocks a československá vojenská zpravodajská služba. Doslov českého historika*. In: Florian ALTENHÖNER (ed.), Muž, který začal druhou světovou válku. Alfred Naujocks: padělatel, vrah, terorista. Academia, Praha 2019, s. 288-298.
[45] Martin POSCH, *Britská tajná služba MI9 a stopy „útekárov" na Slovensku*. In: Historik a dějiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov. Jubileum Ivana Kamenca. Veda, Bratislava 2018, s. 295-306.
[46] Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938-1945*. Mladá fronta, Praha 2011, s. 178. Podrobněji k Píkovi viz například: F. HANZLÍK, *Generál Heliodor Píka. Tragický osud vlastence.* HaV 2009, č. 2, s. 72-80.
[47] ABS, f. 302, sign. 302-36-4.
[48] Srovnej: J. ŠOLC, *Po boku prezidenta*, s. 275–282; Jiří JANEČEK, *Istanbulská aféra 1941.* Přísně tajné! Literatura faktu 2003, č. 4, s. 106-120; Petr KOURA, Hrdina protinacistického odboje v sítích Státní bezpečnosti. Životní příběh plukovníka Jaroslava Hájíčka. In: Oči a uši strany. Sedm pohledů do života STB. Tillia, Šenov u Ostravy 2005, s. 135-173.
[49] M. VAŠUT, *Životní osudy zpravodajského důstojníka Františka Fryče*.
[50] Srovnej: VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany-Londýn, sign 20-6-35/19-20, 36, 87, 160; ABS, f. 302, sign. 302-73-1/16 – Dodatek k protokolu s F. Fryčem, 17. ledna 1950.
[51] M. VAŠUT, *Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče.* Moderní dějiny 2019 (v tisku).

předpisový důstojník v civilním šatu. […] Jakmile však překročí práh své kanceláře, stává se z něj jakoby zázrakem nejroztomilejší společník, rozdávající úsměvy a krásná, byť i anglicky prostá slova uznání o společné práci a přivolává a velmi prostě formuluje své vzpomínky na Prahu.“[52] Jak je všeobecně známo, Britové nakonec na Balkáně další frontu neotevřeli, naopak zde i přes uzavření tzv. procentové dohody v říjnu 1944 začali postupně ztrácet vliv, který si nakonec udrželi jen v Řecku.[53] K avizovanému rozšíření zpravodajské spolupráce mezi Gibsonovou centrálou a československou zpravodajskou odbočkou v Istanbulu už tedy nedošlo. Podobně tomu bylo také v následujících poválečných letech, kdy se H. Gibson vrátil zpátky do osvobozené Prahy.

Lieutenant Colonel Harold Gibson opět v Praze (1945 až 1948)

Z dochovaných pramenů není přesně zřejmé, kdy se H. Gibson, který tehdy disponoval hodností podplukovníka (Lieutenant Colonel), vrátil do Prahy, aby zde obnovil činnost zpravodajské pobočky MI6. Ve fondu odboru pro politické zpravodajství se však dochovala žádost ze dne 19. září 1945, v níž tiskový ataše a šéf pasového oddělení H. Gibson žádá MV o pomoc při získání nových místností pro pasovou sekci britského velvyslanectví. Britové měli eminentní zájem o následující budovy: „1) Budova německého vyslanectví, 2) Charita, proti senátní budově, 3) Lobkowicův palác na Hradčanském náměstí.“[54] Z dochovaných pramenů však není zřejmé, které z požadovaných místností Britové nakonec získali.

H. Gibson byl za svou válečnou činnost v období třetí československé republiky oceněn řádem Bílého lva IV. třídy, který mu byl propůjčen v roce 1946. V návrhu se pak výslovně uvádí: „Jako příslušník britské SIS projevoval obzvláštní zájem o všechny otázky čs. brigády, obzvláště pak přispěl k vybudování čs. zpravodajské služby a její úspěšnou spolupráci s britskými úřady.“[55]

Přestože byl H. Gibson vyznamenán jedním z nejvyšších státních vyznamenání, která mohl jako cizinec obdržet,[56] nebyla s ním oficiálně navázána zpravodajské spolupráce. Svou roli přitom zcela určitě sehrál fakt, že do čela 2. oddělení Hlavního štábu se nevrátil její bývalý přednosta F. Moravec ani většina důstojníků z jeho zpravodajské jedenáctky. Výjimku představoval levicově orientovaný K. Paleček, který se stal zástupcem nového přednosty 2. oddělení Hlavního štábu JUDr. Antona Rašly.[57] Nicméně právě K. Paleček

[52] VÚA-VHA, Ministerstvo národní obrany-Londýn, sign 20-6-35/19-20.
[53] Miroslav TEJCHMANN, *„Procentová“ dohoda Churchilla a Stalina o Balkánu*. Historický obzor 1944, č. 10, s. 223-227. Podrobněji a v širších souvislostech: TÝŽ, *Balkán ve válce a v revoluci. 1939-1945*. Karolinum, Praha 2008.
[54] ABS, f. 2M (Odbor pro politické zpravodajství MV), sign. 2M: 11865/56.
[55] AKPR, f. Kancelář prezidenta republiky, inv. č. 2030/A, kart. 453, sign. 115580/48. Za laskavé zaslání kopie tohoto pramenu by tímto autor této studie rád poděkoval řediteli Archivu kanceláře prezidenta republiky PhDr. Jakubu Doležalovi.
[56] Řád byl za doby první republiky propůjčován výhradně cizím státním příslušníkům a cizincům, a to až do roku 1940, kdy československá exilová vláda rozhodla, že „čs. řád Bílého Lva, jenž mohl být přidělován toliko cizím státním příslušníkům, může být nadále udělen i čs. občanům“. Oldřich ŠPANIEL, *Československá armáda druhého odboje*. Československá národní rada v Americe, Chicago 1941, s. 89.
[57] Podrobněji k situaci na zpravodajském oddělení Hlavního štábu v letech 1945 až 1948 viz: P. KREISINGER – M. VYHLÍDAL, *Životní osudy generála Josefa Zusky. II. část*. HaV 2015, č. 2, s. 90-99.

nebyl s H. Gibsonem v průběhu války v kontaktu, neboť jako šéf „zvláštní skupiny D" spolupracoval hlavně s SOE, nikoliv s MI6. H. Gibson řešil tuto nefungující spolupráci tím, že udržoval přátelské styky s některými důstojníky. A. Čáslavkovi si například osobně stěžoval právě na to, že s ním 2. oddělení Hlavního štábu nenavázalo oficiální spolupráci, tak jako ve třicátých letech.[58]

H. Gibson se naopak velmi rychle ocitl v hledáčku Zemského odboru bezpečnosti,[59] což byla v podstatě stranická a komunisty kontrolovaná zpravodajská služba.[60] Nejpozději od 11. března 1947 měl být sledován.[61] K jeho další činnosti v Československu se bohužel nedochovaly relevantní informace. Dne 25. září 1954 byl na jeho jméno zaveden svazek r. č. 862, Harold Gibson (nar. 13. května 1897), který se stal později součástí svazku r. č. 1065/2, a. č. 57446 (krycí jméno Starý diplomat). Tento svazek však byl rok po Gibsonově smrti, tedy v roce 1961, skartován.[62]

Můžeme pouze konstatovat, že bezprostředně po únorovém převratu v roce 1948 se H. Gibson podílel na ukrývání osob, jimž hrozilo zatčení, a některým měl údajně pomoci s útěkem na západ. Na britské ambasádě v Praze se díky H. Gibsonovi mohl schovávat například slavný podnikatel a „cukrový král" Josef Max (Joe) Hartmann (1901 až po 1975?)[63], a to i se svou chotí. Jednalo se o osobní přátele amerického velvyslance Laurence Steinhardta, který následně zařídil jejich útěk do americké zóny v Německu.[64] Dále se měl H. Gibson podílet na neúspěšném útěku divizního generála a jediného československého Air Marshala Karla Janouška a dalších bývalých československých příslušníků britského Královského letectva (Royal Air Force; RAF) při jejich útěku na Západ.[65] Tím jeho stopy v Československu končí. Následně by mu pravděpodobně hrozilo zatčení, a proto byl svými nadřízenými převelen do Berlína. Do Československa se už nikdy nevrátil.

Dílčí závěr

Podle analyzovaných archivních pramenů převážně československé provenience H. Gibson vystupuje jako zpravodajský profesionál, jehož spolupráce s československou vojenskou zpravodajskou službou získala vlivem celkové mezinárodní situace na intenzitě zejména v letech 1936 až 1943. Období posledních dvou let druhé světové války se pak nesla ve znamení úplné stagnace a situace se v určitém ohledu nezlepšila ani v době Gibsonova dalšího působení v Praze v letech 1945 až 1948. Vnitřní politické

[58] K. PROCHÁZKOVÁ, *Životní osudy zpravodajského důstojníka*, s. 115.
[59] ABS, f. 302, sign. 302-219-1/39.
[60] Podrobněji k činnosti Zemského odboru bezpečnosti viz například: Jan KALOUS, *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Praha 2010, s. 42-47.
[61] ABS, f. 300, sign. 300-1-3/2.
[62] ABS, f. Materiály skartační komise – Skartační protokol Harold Gibson.
[63] Podrobněji k němu viz: Aleš VYSKOČIL, *Hartmann Josef*. In: Biografický slovník českých zemí, svazek H, v tisku, s. 264-265. Za laskavé poskytnutí kopie tohoto materiálu vděčím Dr. Jiřímu Martínkovi z Historického ústavu AV ČR.
[64] Igor LUKEŠ, *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*. Prostor, Praha 2014, s. 277.
[65] Srov.: ABS, f. 302, sign. 302-37-1/2; tamtéž, sign. 302-69-1; tamtéž, 302-118-1; Ladislav KUDRNA, *„Útěkář" Otakar Černý, plukovník letectva v záloze. Jeden český osud na pozadí dvou totalitních režimů*. Naše vojsko, Praha 2008, s. 221-222.

a společenské klima se současně s rozsáhlými personálními obměnami v československé armádě projevilo na intenzitě spolupráce a kontaktů, které v uvedené době v podstatě nepřekročily rámec nutných a zcela formálních společenských styků. Jako možné východisko k dalšímu srovnávacímu studiu bude do budoucna účelné analyzovat aktivity a osudy Gibsonova předválečného kolegy z francouzské zpravodajské služby Service de Renseignement mjr. Henri Gouyou, který v Praze působil ve stejných letech (1934 až 1939) jako H. Gibson.

Příloha

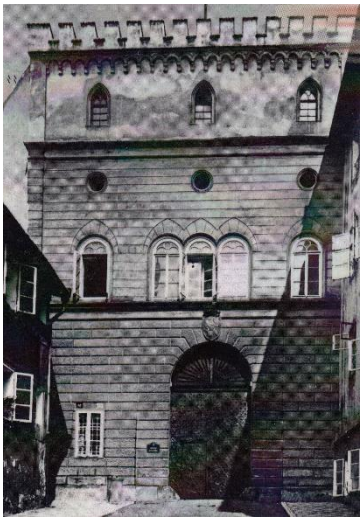

Obrázek č. 1. Sídlo britského velvyslanectví v Praze (třicátá léta 20. století). Zdroj reprodukce: Lukáš NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933–1938.* Praha 2016.

Obrázek č. 2. Harold Gibson (druhý zleva v uniformě) v rozhovoru s československou exilovou reprezentací, Velká Británie 1940 (nedatováno). Zleva doprava: František Moravec, Harold Gibson, Alois Čáslavka, Prokop Drtina (v pozadí), Edvard Beneš, Jan Sergej Ingr, Jaromír Smutný. Zdroj: ABS.

Obrázek č. 3. Zleva František Moravec, Harold Gibson, Alois Čáslavka (v pozadí), Edvard Beneš. Velká Británie 1940 (nedatováno). Zdroj: ABS.

Obrázek č. 4. Československí zpravodajští důstojníci na jednání s britskými kolegy, zleva František Moravec, Harold Gibson, neznámý skotský důstojník, Emil Strankmüller. Velká Británie 1940 (nedatováno). Zdroj: ABS.

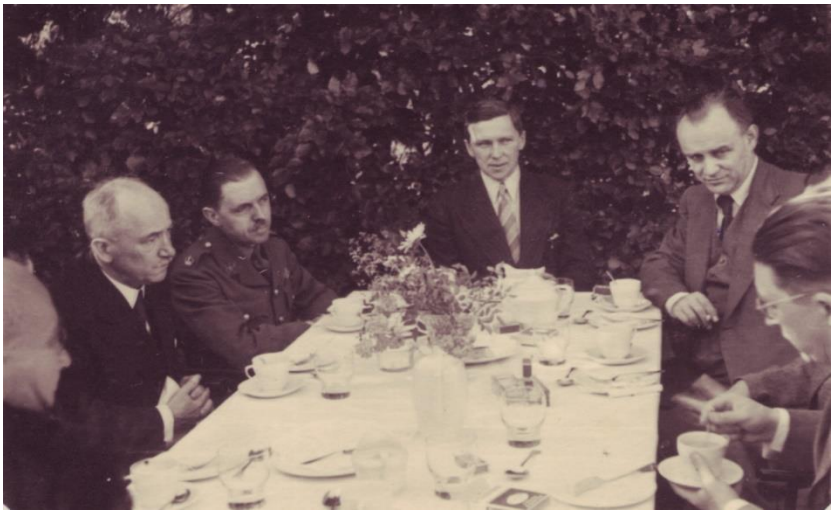

Obrázek č. 5. Odpolední čaj u prezidenta Edvarda Beneše, Velká Británie 1940 (nedatováno), zleva: Msgre. Jan Šrámek, Edvard Beneš, Harold Gibson, Emil Strankmüller (v čele stolu), František Moravec (s cigaretou), neznámý, Prokop Drtina. Zdroj: ABS.

Obrázek č.6. Identifikační známka Harolda Gibsona z doby jeho istanbulského působení (1941–1945). Zdroj: https://gmic.co.uk/topic/50988-id-lt-col-gibson-british-embassy-istanbul/ [citováno k 21. červnu 2019].

Obrázek č. 7. Hrob Harolda Gibsona v Římě. Zdroj: Sbírka autora via Mgr. Štěpán Valecký.

NO. 8311 SERVICING ECHELON. HISTORIE OPRAVÁRENSKÉ JEDNOTKY 311. ČESKOSLOVENSKÉ PERUTĚ[1]

Kapitola se zabývá historií opravárenské jednotky 311. československé perutě,[2] No. 8311 Servicing Echelon (No. 8311 SE; další možnosti značení: 8311. čs. Servicing Echelon a 8311. Servicing Echelon), která existovala v letech 1943 až 1945. Jednalo se o samostatnou jednotku určenou k provádění oprav, kontrol a údržby letounů Consolidated Liberator od mateřské 311. perutě. Oproti bojovému nasazení československých letců patří činnost československého pozemního personálu k velmi opomíjenému tématu. Totéž platí o popisovaném No. 8311 Servicing Echelonu, který dosud ležel mimo zájem veškerého bádání. Přitom pracovní úsilí příslušníků pozemního personálu tvořilo základní kámen pro dosažení bojeschopnosti československých perutí.

Pro kapitolu o No. 8311 Servicing Echelonu byla stěžejním bodem analýza a syntéza archivního materiálu z VÚA-VHA. Ve fondu Československé letectvo-Velká Británie (ČSL-VB) se nachází dokumenty spojené s historií 8311. Servicing Echelonu, které byly vytvořeny přímo u jednotky nebo u 311. československé perutě. Archiválie spojené s konkrétními příslušníky No. 8311 SE (kmenové listy, letecké karty RAF) pocházejí z VÚA-VHA, ale v menší míře také z Vojenského historického archivu Bratislava (VHA Bratislava) a z Vojenského historického archivu Trnava (VHA Trnava).

Ke konci května 1943 se přemístila 311. československá peruť, po téměř ročním působení na letecké základně Talbenny, na nové působiště, kterým se stala letecká základna Beaulieu jižně od Southamptonu. Zásluhou bojových úspěchů dosažených během dosavadního působení u Coastal Command (velitelství pobřežního letectva), byla 311. peruť vybrána k přeškolení na čtyřmotorové letouny Consolidated Liberator GR Mk V, jehož hlavní část se měla odehrát od června 1943 právě na základně Beaulieu. Od 21. srpna 1943 se pak 311. peruť pustila do bojových akcí s novou výzbrojí. Oproti dvoumotorovému Wellingtonu představoval čtyřmotorový Liberator velký výkonnostní skok, který nebyl tvořen jen větším doletem a vyšší rychlostí, ale i silnější obrannou

[1] Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2020_014), Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk VI.

[2] Oficiální anglický název jednotky byl No. 311 (Czechoslovak) Squadron RAF. Od září 1940 do dubna 1942 311. československá peruť operovala nad Německem a okupovanou Evropou v rámci Bomber Command (velitelství bombardovacího letectva) a ke svému názvu používala přídomek bombardovací (311. československá bombardovací peruť). Příspěvek se zabývá obdobím 1943 až 1945, kdy 311. československá peruť podnikala u Coastal Command především protiponorkové hlídky. Označení bombardovací přestalo odpovídat činnosti perutě, a proto se v období 1943 až 1945 používalo pouze zřídka.

a útočnou výzbrojí. Ve všech ohledech se jednalo o daleko vhodnější typ pro dálkové hlídkové lety nad širým mořem.

V rámci přezbrojení 311. perutě na Liberatory musel přecvičení podstoupit kromě létajícího personálu i pozemní personál, který se přeškoloval v různých specializovaných kursech zaměřených na jednotlivé odbornosti. Během procesu přeškolování na Liberatory došlo pro pozemní personál k významné události, která stála za vznikem No. 8311 Servicing Echelonu. Na základě reorganizace systému pozemního personálu u perutí podléhajících Coastal Command bylo rozhodnuto o vytvoření dílenských opravárenských jednotek nazvaných servicing echelon u všech jeho perutí. Rozhodnutí o reorganizaci padlo 30. května 1943 a za hlavní cíl si vytyčilo maximální podporu hospodárnosti, efektivity údržby a oprav letounů Coastal Command.[3]

Údržba a opravy letadel na všech základnách Coastal Command měly být nově centralizovány do servisních křídel, servising wing, v jejichž čele stál chief technical officer (CTO; hlavní technický důstojník). Servicing wing zajišťoval kompletní údržbu a obsluhu všech letadel na základně a dělil se do dvou oddělení, z nichž jedno se věnovalo každodennímu servisu a druhé náročnější údržbě a opravám. Tato křídla nebyla zřizována samostatně, ale jako součást jednotlivých základen Coastal Command. Hlavní servis letadel (malé a velké kontroly, opravy, modifikace, úpravy nových letadel atd.) probíhal v servicing echelonech, které byly řízeny servicing wingem pod velením CTO. Jednalo se o nezávislou jednotku určenou k provádění údržby, kontrol a oprav letadel jedné perutě. Pozemní personál zařazený přímo u jednotlivých perutí měl zajišťovat pouze každodenní servis, nutný k bojové činnosti. Jednalo se o tankování, vyzbrojení a denní kontroly letounů umístěných u perutě. Tento pozemní personál měl být organizován do sekce nazvané daily servicing section (denní servisní sekce). Rovněž práce „denní“ sekce byla zahrnuta do servicing wing pod velením CTO, ale administrativně a disciplinárně zůstávali příslušníci „denní“ sekce pod odpovědností velitele perutě.

Každý servicing echelon měl vzniknout odtržením od perutě, v jejíž prospěch měl pracovat. Určení příslušníci pozemního personálu měli být přemístěni od perutě k servicing echelonu. Servicing echelon přidružený ke spojeneckým perutím, což platí například pro 311. peruť, měl být tvořen personálem stejné národnosti, jaké byla samotná peruť. Pokud situace neumožňovala naplnění stavů jednotky daným národem, měl být zbytek zajištěn personálem RAF. Na všech základnách Coastal Command mělo dojít k úpravám podle znění nařízení. V platnost ovšem nevešly změny okamžitě, ale o datech vzniku jednotlivých servicing echelonů mělo být rozhodnuto později.[4]

K upřesnění reorganizace technického servisu došlo 6. června 1943, kdy byl vymezen výběr pozemního personálu pro servicing echelon. Základem servicing echelonu se měli stát příslušníci repair and inspection section (opravárenská a inspekční sekce) jednotlivých perutí. V případě perutí vyzbrojených Liberatory se měla organizace servicing echelonu shodovat s předpisem WAR/CC/290, který stanovoval tabulkové počty příslušníků jednotky. U perutí měla být dále přijata opatření k vyhotovení a odevzdání seznamu příslušníků Repair and inspection section, aby se mohlo pokračovat v dalších krocích k vytvoření jednotlivých servicing echelonů. Název každého ze servicing echelonů se skládal ze čtyř číslic. První číslo u jednotek spadajících

[3] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 219, inv. č. 932 – Servicing Organisation – Coastal Command. 311. československá peruť obdržela dokument oznamující reorganizaci pozemního personálu 2. června 1943.
[4] Tamtéž.

pod Coastal Command bylo osm a další tři čísla představovala číslo mateřské perutě. V případě dvouciferného čísla perutě se přidávala za číslo osm ještě nula. U perutí Coastal Command vyzbrojených Liberatory vznikaly servicing echelony s čísly 8053, 8059, 8086, 8120, 8224 a 8311.[5]

Přípravy k vytvoření nové jednotky se u 311. perutě protáhly až do července 1943. Finální seznamy příslušníků repair and inspection section vhodných k přemístění k nově vznikající No. 8311 Servicing Echelon byly odeslány No. 19 Group[6] a Air Ministry (ministerstvo letectví) 9. července 1943.[7] K oddělení No. 8311 SE od 311. perutě došlo následně 11. července 1943.[8] Ve stejný den bylo k No. 8311 SE přemístěno od 311. perutě 12 osob, z nichž 11 bylo Čechoslováků, které doplňoval jeden Brit. Jednalo se o sedm opravářů palubních přístrojů (šest bylo instrument repairer I a jeden instrument repairer II) a pět osob zařazených mezi pomocný personál (aircrafthand/general duties; ACH/GD, pomocný personál pro všeobecné služby).[9] Přestože jednotka oficiálně vznikla 11. července 1943, tak již během června 1943 bylo od 311. perutě přemístěno dvanáct Čechoslováků a šest Britů. Z 18 osob bylo 13 zbrojířů (čtyři zařazeni jako armourer, čtyři fitter armourer, čtyři armourer G – zbrojíř přes kulomety, a jeden armourer B – zbrojíř přes pumovou výzbroj) a pět radiomechaniků (dva zařazeni jako wireless mechanic [W/M], jeden wireless electrical mechanic [W.E.M.], a dva wireless operator mechanic [W.O.M.]).[10] Největší přesun lidí mezi 311. perutí a No. 8311 SE nastal 22. července 1943, kdy bylo k jednotce přemístěno 38 Čechoslováků a 24 Britů. Z pohledu funkčního zařazení se jednalo o sedm elektrikářů (pět electrician I a dva electrician II), sedm montérů (fitter I), 21 leteckých mechaniků-drakařů (sedm flight mechanic A a čtrnáct v zařazení fitter II A) a 27 leteckých mechaniků-motorářů (tři flight mechanic E a 24 zařazených jako fitter II E).[11]

Po červnovém a červencovém přísunu osob z Repair and Inspection Section 311. perutě již nedocházelo v nadcházejících měsících k dalšímu výraznějšímu posílení příslušníků jednotky. No. 8311 Servicing Echelon se po získání dostatečného početního stavu mohl pustit do své hlavní činnosti, kterou se staly opravy a údržba Liberatorů 311. perutě. Na základně Beaulieu byly Liberatory nejen 311. perutě, ale i 224. perutě. Záměrné soustředění servicing echelonů perutí operujících s jedním typem letounů nabízelo pozitiva vycházející z reorganizace systému pozemního personálu. Umístění

[5] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 219, inv. č. 932 – Servicing Echelons – Coastal Command.
[6] No. 19 Group RAF (19. skupina RAF) spadala pod Coastal Command a od června 1942 do srpna 1944 byla nadřízenou skupinou 311. peruti.
[7] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 219, inv. č. 932 – Servicing Echelons – Coastal Command.
[8] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1547 – PORy – vyžádání.
[9] Tamtéž, kart. 356, inv. č. 1895 – POR 1/43. Novými příslušníky No. 8311 SE se stali: Cpl F. Mrkvička, AC1 (Sgt) J. Libenský, F/Sgt F. Korejčík, AC1 (Sgt) A. Martinovský, Cpl Č. Rubringer, Cpl W. Hughes (všichni Inst. Rep. I), Cpl O. Vedral (Inst. Rep. II), AC1 L. Skoupý, AC2 J. A. Schiller, AC2 M. Trunkát, AC2 M. Ciesar a AC2 J. Lichý (všichni ACH/GD).
[10] Tamtéž, kart. 356, inv. č. 1895 – POR 3/43. V červnu 1943 byli přemístěni k No. 8311 SE následující: W/O F. Kopecký, Sgt V. Šťastný, AC1 R. Šobíšek, LAC B. Jurek (všichni F/Armr.), LAC K. Jankovič, LAC J. Šmejkal, LAC A. Šleis, AC2 H. Cannon (všichni Armr.), AC2 R. Croisette, AC2 G. Watts, Cpl V. Wolák, LAC M. Varcaba (všichni Armr. G.), AC1 M. Withers (Armr. B.), Cpl T. Collins, Cpl E. Christie (oba W/M), Sgt B. Janoušek (W.E.M.), Cpl J. Řehák, AC2 (Sgt) R. Husmann (oba W.O.M.).
[11] Tamtéž.

No. 8311 SE a 8224 SE v Beaulieu sebou přinášelo zjednodušení údržby, oprav, modifikací a rovněž menší potíže při zásobování náhradními díly.[12]

Do září 1943 přesto nebyl No. 8311 Servicing Echelon zcela samostatný. Jednotka stále podléhala po stránce velení a administrativy 311. peruti. Změna nastala 20. září 1943, kdy začala fungovat československá kancelář No. 8311 SE a jednotka tímto krokem získala úplnou samostatnost.[13] V denním rozkaze č. 1 ze 4. října 1943 byl vedením československé agendy pověřen W/O (warrant officer, československý ekvivalent praporčík) Josef Sádlo (v československé hodnosti poručík leteckého zbrojnictva). Zároveň byl vedoucím československé kanceláře a výkonným rotmistrem určen Sgt (Sergeant, československý ekvivalent četař) Zdeněk Illový. Na vyřizování veškerých služebních a osobních záležitostí přes kancelář No. 8311 SE nebyli příslušníci jednotky zvyklí.[14] Drobné potíže dělalo obcházení správného služebního postupu, jelikož až do vzniku administrativy u No. 8311 SE byli českoslovenští příslušníci navyklí adresovat své žádosti 311. peruti. Někteří se i přesto dále snažili, ať už úmyslně nebo neúmyslně, vyřizovat své záležitosti u 311. perutě. Pro zajištění provozu československé kanceláře bylo rovněž nutno sehnat český psací stroj, do čehož se pustil W/O J. Sádlo vzápětí po svém jmenování do čela československé agendy. Dne 6. října 1943 proto zamířila na Inspektorát československého letectva žádost o zajištění jednoho stroje. Požadavek byl nejspíše schválen, protože se v kanceláři posléze vyskytoval minimálně jeden český psací stroj.[15]

Prvním velitelem No. 8311 Servicing Echelonu byl až do 27. října 1943 Brit W/Cdr (wing commander, československý ekvivalent podplukovník) W. Ellock, kterého nahradil S/Ldr (squadron leader, československý ekvivalent major) Vojtěch Bubílek (v československé hodnosti štábní kapitán letectva).[16] V čele No. 8311 SE nesetrval V. Bubílek dlouho. V denním rozkaze ze dne 30. listopadu 1943 oznámil změnu velení nový velitel F/Lt (flight lieutenant, československý ekvivalent kapitán) Egon Nezbeda (v československé hodnosti kapitán letectva) následovně: „Převzal jsem velení 8311 čs. Servicing Echelonu. Očekávám plnou spolupráci všeho personálu Echelonu.“[17]

Kromě služby měli příslušníci No. 8311 SE také další povinnosti. Každé pondělí do 19.30 hod. se mělo veškeré mužstvo, které se nacházelo mimo službu, účastnit úklidu na světnicích. Navíc nesměl nikdo z nich opustit základnu před uvedenou hodinou. Další povinností byl nástup veškerého mužstva jednotky každou středu v 8.10 hod. (od 9. listopadu 1943 v 8.00 hod.) před hangárem. Výkonný rotmistr měl následně provést kontrolu přítomných a osoby nepřítomné bez řádného důvodu čekalo disciplinární potrestání. Pro personál No. 8311 SE se ještě konala v pondělí a ve čtvrtek od 8.15 hod. půlhodina tělovýchovy.[18]

---

[12] Zbytek Servicing Echelonů, patřících k perutím vyzbrojeným Liberatory, se nacházel na základně Ballykely. Byly zde umístěny No. 8053 SE, 8059 SE, 8086 SE a 8120 SE.
[13] Tamtéž, kart. 277, inv. č. 1544 – Jednací protokol. Spisy obyčejné, důvěrné, tajné.
[14] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 1.
[15] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1546 – Psací stroj – vyžádání. Znění žádosti o český psací stroj bylo následující: „Prosím, aby pro 8311 Servicing Echelon byl opatřen jeden český psací stroj. No. 8311 Servicing Echelon je nyní samostatná jednotka, neodvislá od 311. čs. peruti. Vzhledem k stále rostoucí čs. agendě je nezbytně nutné, aby No. 8311 S.E. měl k použití vlastní český psací stroj.“
[16] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 3.
[17] Tamtéž – Denní rozkaz č. 4.
[18] Tamtéž – Denní rozkaz č. 1 a 3.

Vítaným zpestřením pro československé příslušníky No. 8311 SE byl dar od Československého červeného kříže odeslaný 4. října 1943. Dar se skládal ze 172 souprav zimního prádla. Každý československý příslušník jednotky tak měl obdržet dvě soupravy. Poděkování a zároveň potvrzení přijetí zásilky odeslal Československému červenému kříži za velitele jednotky S/Ldr V. Bubílek 16. října 1943. V poděkování V. Bubílek psal: „Dovolte, abych poděkoval Československému Červenému Kříži za tento šlechetný dar. Náš pozemní personál musí pracovati venku za každého počasí, a proto tím více oceňuje Vaši velikou laskavost a Vaši neustálou péči, které si všichni velmi váží.“[19]

S/Ldr V. Bubílek nezůstával stranou ani při šíření povědomí o Československu a československém letectvu. V říjnu 1943 žádal na Inspektorátu československého letectva o zaslání propagačních brožur o československém letectvu pro anglické důstojníky spolupracující s No. 8311 Servicing Echelonem, kteří projevovali o Československo zájem. Obratem dorazilo z Inspektorátu československého letectva 50 propagačních brožur Czechoslovakia Fights to Rebuild (Československo bojuje za obnovu).[20]

Během činnosti No. 8311 SE nevycházelo samozřejmě vždy všechno skvěle. Čas od času se objevil problém, který se musel řešit. Ve dnech mezi 23. až 25. zářím 1943 Sgt Josef Selucký při inspekci Liberatoru s kódovým označením Q (BZ882) chybně připojil přerušovač palby (gunfire interruptor) na střelecké věži Martin, což následně způsobilo poruchu kulometu a zřejmě menší poškození letounu. Prvním impulsem k šetření případu byl dopis velitele elektrikářské čety No. 8311 SE F/Sgt (flight sergeant, československý ekvivalent rotný) Bohuslava Vejnara ze 14. listopadu 1943, ve kterém žádal velitele 311. perutě o přemístění Sgt J. Seluckého k 310. československé stíhací peruti. Případ byl velitelem 311. peruti hlášen na Inspektorát československého letectva, i když se jednalo o vnitřní věc No. 8311 Servicing Echelonu. Záležitost proto měla od začátku podléhat velitelství No. 8311 SE. Případ doputoval do správných rukou 30. listopadu 1943, kdy se o něm dozvěděl z Inspektorátu československého letectva nový velitel jednotky F/Lt E. Nezbeda. Jeho úkolem bylo protokolárně vyřešit celý případ.[21]

K sepsání protokolu za přítomnosti komise složené z F/Lt E. Nezbedy, F/Lt Františka Martínka (technický důstojník, engineering officer; Eng. Off.) a P/O (pilot officer, československý ekvivalent poručík) Josefa Bičovského (Eng. Off.) došlo v Beaulieu dne 14. prosince 1943. Na otázku, jak učinil, že přerušovač palby propojil na krátko, odpověděl Sgt J. Selucký následovně: „Na letounu Q-BZ882 nestřílel kulomet. Na rozkaz praporčíka B. Vejnara byl jsem určen, abych opravil kulomet. Při opravě jsem zjistil, že do solenoidu nejde proud, jelikož vedení bylo přerušeno. Vedení jsem opravil a za přítomnosti rtm. Kováře přezkoušel. Rtm. Kovář dal kulomet do největší elevační polohy a já jsem zapojil elektrický proud. Kulomet odpaloval. Nyní jsem připojil kabel trvale. Jednal jsem podle svého nejlepšího svědomí a přesvědčení. Že jsem elektrickou věž špatně propojil[,] přiznávám a podotýkám, že v ten čas, kdy se tento případ udál[,] nevěděli jsme mnoho o těchto věžích, jelikož se celá peruť přezbrojovala.“ Na druhou otázku, komu hlásil propojení přerušovače, odpověděl, že provedení opravy hlásil prap. B. Vejnarovi. Tím skončilo dotazování k protokolu.[22]

[19] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1546 – Zimní prádlo – potvrzení příjmu.
[20] Tamtéž – Propagační brožury.
[21] Tamtéž – Selucký Jos. Sgt./rtm. 787960 – šetření.
[22] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Protokol – Josef Selucký.

Závěr pro Inspektorát československého letectva sepsal F/Lt E. Nezbeda ještě 14. prosince 1943 a jeho výsledek šetření zněl: „Celý případ se mi jeví jako věc osobní nevraživosti, kterou bude možno interně urovnati. S přemístěním Sgt. Seluckého nesouhlasím.“ Navíc podotkl, že práci Sgt J. Seluckého má kontrolovat vyšší poddůstojník v jeho zařazení, kterým byl právě F/Sgt B. Vejnar. V případě projednávání případu anglickou cestou byl by podle názoru B. Nezbedy vzat k zodpovědnosti F/Sgt B. Vejnar. Na neposledním místě měl F/Sgt B. Vejnar „případ hlásit okamžitě [,] kdy se udál [,] a ne, až se mu zlíbí.“[23] Případ skončil zdánlivě dobře pro Sgt J. Seluckého, kterému nehrozilo přemístění. Přesto setrval u No. 8311 SE pouze do 11. ledna 1944. Následující den ho čekalo přemístění k 311. peruti, kde zůstal do září 1944. Dne 14. září 1944 čekalo Sgt J. Seluckého opětovné přemístění k No. 8311 Servicing Echelonu. Tentokrát u jednotky působil až do konce války.[24]

Velké pozdvižení u No. 8311 Servicing Echelonu nastalo v lednu 1944. Strhla se vlna nevole nad jmenováním Brita F/Sgt H. S. Rondeaua na místo velitele rádiosekce, kterou do této doby zastával Sgt Bedřich Janoušek. Problém nastal 23. prosince 1943, kdy bylo rozhodnuto o přemístění F/Sgt H. S. Rondeaua k No. 8311 SE. K jednotce měl dorazit 14. ledna 1944. Velitel F/Lt E. Nezbeda nečekal na jeho příjezd a již 6. ledna 1944 prosil u Inspektorátu československého letectva a styčného důstojníka 19. skupiny o zrušení jeho přemístění. E. Nezbeda argumentoval tím, že: „Toto přemístění bylo provedeno jako odpověď na můj návrh na povýšení rotného Janouška, který po dobu téměř tří let zastává funkci velitele sekce. Dle establishmentu 8311 Servicing Echelon je počet míst ve skupinách radiomechaniků W.O.M. a W.E.M. plně obsazen a z dopisu Records Office Gloucester je zřejmé, že F/Sgt. Rondeau byl k 8311 Čs. Servicing Echelon přemístěn proto, že je v 19. grupě nadbytek Flight Sergeantů v tomto tradu [tj. funkčním zařazení]. […] Jmenovaný bude zde vykazován jako přebytečný a bude figurovati jako nominální velitel sekce, která vykazovala dosud nejlepší pracovní výsledky pod vedením rotného/Sgt. Janouška.“ [25]

Přes prosbu a telefonickou domluvu velitele E. Nezbedy s mjr. let. Milošem Provazníkem, že Inspektorát československého letectva učiní vše, aby F/Sgt H. S. Rondeau nezůstal u No. 8311 SE, se nic nestalo. Proto 21. ledna 1944 následovala na Inspektorát československého letectva další prosba, stupňující důraz na odvelení F/Sgt H. S. Rondeaua. E. Nezbeda hájil B. Janouška tím, že: „Sgt. Janoušek W.E.M. je ve stejném tradu jako F/Sgt. Rondeau maje tu výhodu, že je ještě navíc elektromechanik.“ Ohledně příchodu F/Sgt H. S. Rondeaua k jednotce a stavu u No. 8311 SE uvádí: „Chief Technical Officer stanice vychází ze skutečnosti, že F/Sgt Rondeau byl vtělen k 8311 Echelonu na volné místo ve W/T sekci [wireless/telegraphy; tj. radiotelegrafické] a nařídil 20. t. m., aby Sgt. Janoušek předal veškerý inventář a funkci velitele sekce anglickému poddůstojníkovi. Záležitost vyvolala nesmírný pocit trpkosti nejen u 8311 S.E., ale i u celé 311. perutě v řadách poddůstojníků a mužstva. Technický důstojník 8311. S.E. žádal mne několikráte o rázný zákrok, aby F/Sgt Rondeau byl okamžitě odvelen, jelikož se obává **poklesu pracovního výkonu a nechuti k další práci všeho personálu** [zvýrazněno v původním textu]. Prosím znovu

[23] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1546 – Selucký Jos. Sgt./rtm. 787960 – šetření.
[24] Tamtéž – Letecké karty RAF, Josef Selucký.
[25] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1547 – 787197 rt/Sgt. Janoušek Bedřich.

a se vší důrazností, aby v zájmu dalšího dobrého operačního výkonu peruti Inspektorát svým vlivem uskutečnil rychlé vyřízení záležitosti.“[26]

Uváděný pocit trpkosti československých poddůstojníků a mužstva dal podnět ke vzniku prosby sepsané samotnými československými příslušníky No. 8311 Servicing Echelonu a 311. perutě. Prosbu sepsanou v Beaulieu 24. ledna 1944 a adresovanou Inspektorátu československého letectva podepsalo 14 Čechoslováků. Z nich čitelný podpis zanechal například Josef Donát, Jaroslav Dosoudil (311. peruť), Richard Husmann, František Korejčík, J. Selucký (311. peruť), B. Vejnar a Josef Vysloužil (311. peruť). V prosbě se rázně postavili za Sgt B. Janouška. Znění textu bylo následující: „Dne 20. ledna t. r. byl jmenován ústním rozkazem C.T.O. novým velitelem radio sekce u 8311. Serv. Ech., která pracuje pro českou peruť s dvěmi třetinami českého personálu, anglický poddůstojník. My, potvrzujíce svými podpisy pravost svých osobností, prosíme o laskavé uvážení následujících okolností.

1. Od těžkých začátků peruti zastával systemizované místo F/Sgt-a český poddůstojník Sgt Janoušek B., uznávaný jako prvotřídní odborník. Vedl sekci po celou dobu tří let k naprosté spokojenosti svých velitelů […] i svých podřízených.

2. Protože dával všechny rozkazy česky, vyvaroval se mnohých nedorozumění a zabránil tak chybám, které se vždy vyskytují v případě dvojjazyčného vedení, zvláště v tak speciálním oboru, jako je bezdrátová telegrafie.

3. Jelikož si po dobu své činnosti celý personál radio sekce s velkou trpělivostí a sebezapřením osobně vycvičil, nahlíželi bychom na jeho odstranění z velitelského místa jako na bezpříkladnou nespravedlnost nejen vůči jeho osobě, ale celé sekci.

4. Takové neocenění zásluh by zajist[é] snížilo morálku všeho mužstva a jevilo by se okamžitě v hlubokém poklesnutí pracovního výkonu, což by rozhodně nebylo vítáno v době tak kritické, kdy je nutno počítat s každým zlomkem síly v přípravě k rozhodujícímu úderu.

Prosíme proto, aby Sgt. Janoušek B. byl jmenován F/Sgt-em a naším velitelem ponechám. Bude-li C.C.H.Q. 19. Group [Coastal Command Headquarters No. 19 Group; tj. velitelství 19. skupiny pobřežního letectva] poukazovat při návrhu na povýšení na dostatečné množství poddůstojníků ve W/T oboru, uvažte laskavě, že tito poddůstojníci jsou Angličané, kteří s námi do vlasti nepůjdou a n[e]mají proto zájem na tom, aby se český personál ve svém oboru dokonale vyškolil.

Na druhé straně, bude-li našemu přání laskavě vyhověno, zabrání se tak mnohým nerozvážným skutkům, které by byly na škodu ne jen nám, členům sekce, ale i celému propagačnímu štítu odboje. A je určité, že by k něčemu podobnému došlo, neboť nově ustanovený velitel je mladý, řadový poddůstojník, který je zvyklý jednat se svými podřízenými jako s nováčky a neuvědomuje si, že stojí tváří v tvář lidem, kteří se probíjejí se zoufalou odhodlaností světem již pět let a nemohou proto zodpovídat za dokonalé ovládání svých nervů.“[27]

Po odeslání prosby od velitele No. 8311 SE E. Nezbedy a od československých příslušníků No. 8311 SE a 311. perutě bylo nutné uklidnit situaci. Jediným řešením bylo vyslyšení proseb. Prvním krokem k nastolení klidu u jednotky bylo povýšení B. Janouška do hodnosti Flight Sergeant dne 28. ledna 1944, které mělo zpětnou platnost od 13. května

[26] Tamtéž – 543485 F/Sgt Rondeau – odvolání.
[27] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Nový velitel – prosba o změnu.

1943.[28] Druhým krokem, který celý případ uzavřel, bylo přemístění F/Sgt H. S. Rondeaua od No. 8311 SE k No. 6 OTU (operational training unit, operačně výcviková jednotka) uskutečněné 21. února 1944.[29]

Kromě později slavného spisovatele R. Husmanna, jenž publikoval pod pseudonymem Filip Jánský, se objevil u No. 8311 Servicing Echelonu další Čechoslovák, který se snažil zužitkovat své literární nadání již v průběhu války. Sgt Z. Illový (v československé hodnosti četař aspirant) kromě vedení československé kanceláře a zastávání funkce výkonného rotmistra, napsal během působení u No. 8311 SE článek s názvem Utkání nad Atlantikem. Článek vyšel v časopise Čechoslovák č. 47 a Sgt Z. Illovému za něj náležel honorář v částce jedna libra.[30] Brzy musel velitel No. 8311SE E. Nezbeda řešit u Z. Illového nepříjemnější věci, než je vydávání článků. Blížil se již třetí větší personální problém za dobu velení E. Nezbedy. V prosinci 1943 navštívil F/Lt E. Nezbeda Inspektorát československého letectva a žádal o přemístění Sgt Z. Illového k Inspektorátu československého letectva a zároveň doporučil jeho komisionování, tj. povýšení od důstojnické hodnosti, u druhu vojsk Administrative and Special Duties (administrativní a speciální služby). Naprostý obrat ve věci přemístění Z. Illového přineslo telefonní hlášení ze dne 10. února 1944, kdy měl F/Lt E. Nezbeda na Inspektorát československého letectva sdělit o Sgt Z. Illovém, že: „Na důst. se nehodí, je nestálý a nervosní.“[31] Inspektorát československého letectva zajímalo, co vedlo F/Lt E. Nezbedu ke změně jeho názoru. O příčinách obratu postoje na přemístění Sgt Z. Illového 20. února 1944 E. Nezbeda napsal: „[…] jmenovaný se mi jevil jako pořádný, ukázněný, velmi bystrý a inteligentní poddůstojník. Tento názor jsem do dnešního dne nezměnil. Souhlasil jsem také s návrhem přemístiti jmenovaného na Inspektorát. // Maje čet. asp. Illového přiděleného v kanceláři velitelství 8311 S.E., poznal jsem jej důkladně po stránce pracovní v oboru čs. i anglické administrativy. Zjistil jsem vážné nedostatky, které by byly překážkou k zdárnému plnění úkolů v oboru, do kterého si podal žádost o commission. Čet. asp. Illový je velmi těkavý, nesoustředěný na kancelářskou práci, bez skladné paměti a postrádající smyslu pro registraci a vnější úpravu písemných prací. // Řekl jsem čet. asp. Illovému otevřeně, že se nehodí pro administrativní práce. Jmenovaný uvážil tuto skutečnost a prosil mne, aby řízení týkající se jeho commission bylo zastaveno.“[32] Po zrušení přemístění k Inspektorátu československého letectva byl Z. Illový přidělen z kanceláře do radarové sekce, kde sloužil jako tlumočník a čekal na zařazení do výcviku na radarového mechanika (radar mechanic I), k čemuž došlo 1. června 1944.[33]

Od 19. února 1944 probíhal přesun 311. perutě a rovněž No. 8311 Servicing Echelonu ze základny Beaulieu na základnu Predannack, která se nachází východně od přístavu Plymouth. Dne 19. února 1944 začalo v 8.00 hod. nakládání předvoje přesunujícího se po silnici, který tvořilo dvacet desetitunových nákladních automobilů. Po naložení zamířil předvoj na novou základnu. Velitelem silničního předního sledu byl F/Sgt Jan Sebera (od No. 8311 SE). Velel devíti příslušníkům 311. perutě a jedenáct příslušníkům No. 8311 SE, z nichž čtyři byli Čechoslováci (František Macek, Jan Lichý, Emil Pavlík a Jaroslav Kamberský). Předvoj přepravující se po železnici měl na povel F/Lt E. Nezbeda (velitel No. 8311 SE). Železniční přední sled tvořilo 37 příslušníků

[28] Tamtéž, kart. 369, inv. č. 1896 – POR 6/44.
[29] Tamtéž – POR 8/44.
[30] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1546 – Honorář za článek Sgt Z. Illového.
[31] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1547 – ILLOVÝ, Z. čet. asp. – nesrovnalosti – dotaz.
[32] Tamtéž – ILLOVÝ, Z. čet. asp. – nesrovnalosti.
[33] Tamtéž – Čet. asp. Illový – zrušení přemístění; tamtéž – Letecké karty RAF, Zdeněk Illový.

311. perutě a kromě F/Lt E. Nezbedy dalších šestnáct příslušníků No. 8311 SE, z nichž bylo dvanáct Čechoslováků. Přední sled vyrazil 20. února 1944 v 7.00 hod. na nádraží do Brockenhurst, odkud byl plánován odjezd v 7.57 hod. Příjezd do cílové stanice v Helston byl očekáván ve 20.20 hod. Dále vyrážel do Predannacku hlavní silniční sled, v kterém bylo z No. 8311 SE sedm osob (tři Čechoslováci). Nakládání věcí do nákladních automobilů probíhalo 21. února 1944 od 18.00 hod.[34]

Největší počet příslušníků 311. perutě a No. 8311 SE (zřejmě 72 příslušníků jednotky) odcestoval 23. února 1944 hlavním železničním sledem. Podle harmonogramu přesunu byl budíček v 7.00 hod., po kterém následovala snídaně mezi 7.15 až 7.45 hod. a nástup v 8.15 hod. Samotný přesun začal v 8.45 hod., kdy proběhl transport na železniční stanici v Brockenhurst, odkud odjížděl speciální vlak v 10.00 hod. Cílovou stanicí byl Helston, kam měl vlak přijet v 18.30 hod. Dlouhou cestu doplnila přestávka s občerstvením na železniční stanici Exeter Central, kam byl plánovaný příjezd v 13.43 hod. Po odjezdu hlavního sledu zůstával v Beaulieu ještě zadní sled, ve kterém bylo dvacet příslušníků No. 8311 SE, z nich bylo čtrnáct Čechoslováků. Odvoz zubní ambulance Československého červeného kříže dostali na starost W/O J. Sádlo a F/Sgt Karel Ševčík. Až do opravení Liberatoru GR Mk.V s označením O (BZ763) byli v Beaulieu vázáni F/Sgt Oldřich Urbánek, Cpl (corporal, československý ekvivalent desátník) Jaroslav Šimůnek, Cpl Jan Holobrádek a Brit LAC (leading aircraftman, československý ekvivalent svobodník) J. Bricknell.[35] Oprava se podařila stihnout rychle, protože přelet Liberatoru BZ763 do Predannacku vykonal na pozici kapitána W/O Arnošt Jedounek a druhého pilota W/O Rudolf Haering již 23. února 1944.[36] Ostatní Liberatory 311. perutě čekal podle harmonogramu přesunu přelet na novou základnu rovněž 23. února 1944.[37]

Během působení No. 8311 Servicing Echelonu na základně Predannack došlo ke změně ve velení jednotky. Od 13. června 1944 se stal novým velitel No. 8311 SE S/Ldr V. Bubílek (v československé hodnosti štábní kapitán letectva).[38] Mimo nástupu staronového velitele S/Ldr V. Bubílka nedocházelo v Predannacku, mimo každodenní práce na Liberatorech 311. perutě, k významnějším událostem. F/Lt E. Nezbeda, který od dubna 1941 do března 1942 létal jako stíhací pilot u 501. a 310. perutě, opouštěl funkci velitele a odcházel k No. 17 Service Flying Training School (SFTS; pokračovací pilotní výcviková škola), kde podstoupil výcvik na vícemotorových letounech. V srpnu 1944 se F/Lt E. Nezbeda vrátil k 311. peruti a působil jako druhý pilot.[39] Kromě E. Nezbedy byli mezi příslušníky No. 8311 Servicing Echelonu i další se zkušenostmi z operačního létání. Jednalo se o palubní střelce (air gunner) R. Husmanna a Františka Tanušku, palubního mechanika (flight engineer) Josefa Šůmu a radiotelegrafistu-střelce (wireless operator/air gunner) Oldřicha Schieslera.[40] Bojový let si připsal také zbrojíř František Kejík, když zastoupil nemocného zadního střelce v osádce Wellingtonu (X3178, KX-P) Sgt Karla Mazurka při tisícovém náletu na Brémy (noc z 25. na 26. června 1942). Důvod výjimečné události byl jednoduchý, nikdo z létajícího personálu nebyl k dispozici a přitom

[34] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1543 – Movement Order No. 1 of 1944.
[35] Tamtéž.
[36] Pavel TÜRK – Miloslav PAJER, *B-24 Liberator in RAF Coastal Command Service with Focus on Aircraft of No. 311 (Czechoslovak) Squadron RAF*. JaPo, Hradec Králové 2015, s. 138.
[37] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 276, inv. č. 1543 – Movement Order No. 1 of 1944.
[38] Tamtéž, kart. 277, inv. č. 1544 – Jednací protokol. Spisy obyčejné, důvěrné, tajné.
[39] Tamtéž – Letecké karty RAF, Egon Nezbeda.
[40] Tamtéž – Letecké karty RAF.

311. peruť potřebovala nasadit maximum strojů do náletu.[41] Během působení v Predannacku se snažilo, podobně jako E. Nezbeda, několik Čechoslováků dostat do výcviku na funkce, poskytující jim možnost zařazení mezi létající personál.

Jedním z nich byl AC1 (aircraftman first class, československý ekvivalent vojín) J. Kamberský, který se pokoušel o zařazení do leteckého výcviku v únoru 1943, ale kvůli lékařskému nálezu na očích neuspěl. Své snahy nezanechal a znovu zkusil štěstí v dubnu 1944. Velitel No. 8311 SE F/Lt E. Nezbeda do doporučení napsal: „Je dychtiv býti v řadách létajícího personálu. Ve svém zařazení jako mechanik u 8311. Servicing Echelonu od 25. ledna 1944 osvědčil se jako velmi pracovitý, samostatný, svědomitý a spolehlivý pracovník. Jeho žádost z důvodů jeho velmi dobrých osobních a morálních hodnot doporučuji.“[42] Doporučení zaznamenalo úspěch a Inspektorát československého letectva vyhověl v květnu 1944 prosbě AC1 J. Kamberského.[43] Přemístění do Czechoslovak Depot (československý letecký depot) se dočkal 15. června 1944. Bohužel ani napodruhé neuspěl v přijímacím řízení do leteckého výcviku a již 22. června 1944 putoval zpět k No. 8311 SE.[44]

V červenci 1944 skončila neúspěchem obdobná snaha dalších dvou příslušníků No. 8311 Servicing Echelonu. Jedním z nich byl AC1 Arnošt Hirschfeld, který prošel sovětskou internací v letech 1939 až 1941 a nasazením na Středním východě v rámci československého pěšího praporu 11-východního a československého lehkého protiletadlového pluku 200-východního. K No. 8311 SE byl zařazen teprve 4. května 1944 a mělo se ukázat, že u jednotky setrvá až do konce války.[45] Přes doporučení k zařazení k létajícímu personálu bylo v červenci 1944 zjištěno, že se již dříve ucházel o letecký výcvik, ale byl z kázeňských důvodů odmítnut. Po nelichotivém nálezu byl zmařen i jeho druhý pokus dostat se mezi letce.[46]

Druhým nešťastníkem byl AC1 James Gejza Hreha, který se dobrovolně přihlásil k československému letectvu v Kanadě. Po odvodu v Montrealu byl zařazen do pilotního výcviku, kam nastoupil v říjnu 1942. V pilotním výcviku se mu bohužel nedařilo a nebylo mu dopřáno stát se pilotem. V květnu 1943 J. G. Hreha připlul do Velké Británie a po absolvování výcviku na leteckého mechanika-motoráře (flight mechanic E) se ocitl 4. května 1944 u No. 8311 SE.[47] Také on dostal další doporučení do výcviku létajícího personálu, ale i v jeho případě byl zjištěn zádrhel, který znemožnil jeho návrat do leteckého výcviku. Při odvodu v Montrealu se J. G. Hreha zavázal ke službě u pozemního personálu ve Velké Británii v případě neúspěchu v pilotním výcviku a před odjezdem z Kanady podepsal závazek, že po příjezdu do Velké Británie nebude žádat o přemístění k létajícímu personálu.[48]

---

[41] Miloslav PAJER, *Wellingtony nad Biskají. 311. čs. bombardovací peruť v období svého působení u Velitelství pobřežního letectva RAF (květen 1942-květen 1943).* Svět křídel, Cheb 1998, s. 50.
[42] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 278, inv. č. 1547 – KAMBERSKÝ J. čet. – výcvik na F/E.
[43] Tamtéž.
[44] VHA Bratislava, f. Sbírka kmeňové doklady – Jaroslav Kamberský.
[45] VÚA-VHA, f. ČSL-VB – Letecké karty RAF, Arnošt Hirschfeld.
[46] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1549 – AC2 J. HREHA a AC1 E. HIRSCHFELD – doporučení do lét. personálu.
[47] VHA Trnava, f. Sbírka kmeňové doklady – James Gejza Hreha.
[48] VÚA-VHA Praha, f. ČSL-VB, kart. 278, inv. č. 1549 – AC2 J. HREHA a AC1 E. HIRSCHFELD – doporučení do lét. personálu. Naopak úspěchem skončila snaha o letecký výcvik Michaela Ďurišina, který byl taktéž dobrovolníkem z Kanady. Po službě u No. 8311 SE (od 19. února 1944 do 27. září 1944) nastoupil do výcviku na palubního střelce (AG), který do konce války nedokončil.

Začátkem srpna 1944 se 311. peruť a samozřejmě i s ní spojený No. 8311 Servicing Echelon přemístily ze základny Predannack do dalekého Skotska. Nově podléhala 311. peruti pod No. 18 Group RAF (18. skupina RAF), která spadala pod Coastal Command. Novinkou pro No. 8311 SE se stalo rozdělení jednotky na dvě části. Tří set jedenáctá peruť a detašmán No. 8311 SE čekalo přemístění na základnu Tain. Příslušníci detašmánu No. 8311 SE měli vytvářet Minor Inspection Section, starající se o běžné menší kontroly a další méně náročné úkony na Liberatorech. Hlavní část No. 8311 Servicing Echelon čekala cesta na základnu Leuchars, která leží jižně od Tainu. Obě místa dělí od sebe vzdušnou čarou kolem 175 km. Přesun obou jednotek probíhal opět po železnici, silnici a vzduchem.

Předvoj vyrazil na cestu 4. srpna 1944 v 9.20 hod. ze železniční stanice Helston. Tentokrát byla pro přepravu předvoje zvolena výhradně železnice. Předvoj byl rozdělen do dvou skupin podle cílové destinace. Skupině směřující na základnu Tain velel F/Lt Hanuš Federmann, který měl na starosti osmnáct příslušníků 311. perutě a tři československé příslušníky No. 8311 SE (Josef Novotný, ročník 1914, O. Schiesler a Vladimír Šlechta). Pětičlenné skupině od No. 8311 SE, z nichž tři byli Čechoslováci (Arnold Schlesinger, Antonín Zajíc a Martin Zuščák), velel Brit Sgt J. A. Herring. Cílem pětičlenné skupiny byla základna Leuchars, kam vyrážela stejně jako skupina určená do Tainu 4. srpna 1944 v 9.20 hod. Do Leuchars měli příslušníci No. 8311 SE dorazit kolem 12.00 hod. 5. srpna 1944. Příjezd do Tainu byl pro předvoj naplánován na 5. srpna 1944 v 13.51 hod. Přelet Liberatorů na základnu Tain byl v harmonogramu přesunu na programu 6. srpna 1944. Kromě létajícího personálu se vzduchem přesunovalo i 12 členů pozemního personálu, z nichž Sgt Imrich Kassa byl jediným příslušníkem No. 8311 SE.[49]

Hlavní sled se přesunoval pomocí železnice a rovněž byl rozdělen na dvě skupiny. V hlavním sledu byla zařazena velká část příslušníků 311. perutě a No. 8311 Servicing Echelonu. Početnější skupině směřující do Tainu velel S/Ldr Adolf Zelený. Kromě velkého počtu příslušníků 311. perutě patřilo do skupiny 87 příslušníků No. 8311 SE. Velitelem skupiny určené na základnu Leuchars byl F/Sgt J. Sebera. Skupinu do Leuchars tvořilo 65 příslušníků No. 8311 SE a jedinou osobou od 311. perutě byl Antonín Špiřík, který byl k No. 8311 SE přemístěn 10. srpna 1944. Veškerá zavazadla a služební bicykly měly být pro přepravu shromážděny 7. srpna 1944. Zavazadla osob cestujících do Leuchars byla pro odlišení speciálně označena. Přesun byl naplánován na 9. srpna 1944, kdy ze železniční stanice v Helstonu odjížděl speciálně vypravený vlak.[50]

Po silnici se přesunovala vozidla přiřazená k 311. peruti. Dne 5. srpna 1944 v 8.30 hod. vyrazila do Tainu cisterna AEC (associated equipment company) Matador a přesně o den později vyrazila kolona tvořená automobily Hillman, Standard a dvěma Morrisy. Ve vozidle Hillman cestoval britský příslušník No. 8311 SE Cpl S. K. Young. Kromě těchto vozidel se na cestu do Skotska vydaly soukromé automobily. Odjet z Predannacku musely nejpozději ve 12.00 hod. 8. srpna 1944. Cestovaly v nich dvě osoby z No. 8311 SE. Jednalo se o AC1 Jana Lichého, cestujícího jako pasažér, a Sgt Františka Tanušku. Z hlavního železničního sledu byli k přesunu po silnici přemístěni LAC F. Clough a Cpl František Macek. V čase odjezdu zadního sledu měla odjet zubní ambulance Československého červeného kříže. Osádku ambulance tvořil W/O J. Sádlo, Cpl Jan Javůrek a LAC Richard Olšovský. Zadní sled dostal na starosti velitel

[49] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1543 – Movement Order No. 2 of 1944.
[50] Tamtéž.

No. 8311 SE S/Ldr V. Bubílek. Velel 26 příslušníkům 311. perutě a od No. 8311 SE sedmi osobám zařazených na základnu Tain (z nich tři Čechoslováci) a šesti Čechoslovákům směřujícím do Leuchars. Zadní sled měl za úkol vrátit zbylé vybavení a úklid obytných a kancelářských prostor a budov využívaných 311. perutí a No. 8311 Servicing Echelonem. Po splnění zadaných úkolů proběhl odjezd do Tainu a Leuchars.[51]

Drobný pohled do života u No. 8311 Servicing Echelonu v Leuchars nabízí zpráva osvětového důstojníka F/O (flying officer, československý ekvivalent nadporučík) Harryho Krause z 12. října 1944. Ve dnech od 5. do 8. října 1944 pobýval F/O H. Kraus u No. 8311 SE v Leuchars a o své osvětové činnosti podal hlášení veliteli No. 8311 SE S/Ldr V. Bubílkovi. F/O H. Kraus zorganizoval pro Čechoslováky debatní kroužek, který zahájil dvěma diskusemi. První téma znělo „Co se sudetskými Němci?" a druhé nazval „Co s Německem?".[52] Zástupcem H. Krause v Leuchars byl V. Bubílkem zvolen Cpl Dr. Kurt Bock. H. Kraus udělil V. Bockovi zevrubné instrukce ohledně vedení debatních kroužků.[53] Taktéž byl debatním kroužkům věnován bod 5 nazvaný Debatní kroužek denního rozkazu č. 9 z 10. října 1944, v kterém se uvádělo: „Jednou týdně budou uspořádány rozpravy o aktuelních otázkách. Vedoucím těchto rozprav určuji Cpl. K. Bocka (788301). Místo a čas rozprav bude oznámen do[d]atečně."[54] Kromě diskuse s československými příslušníky jednotky podnikl F/O H. Kraus debatní kroužek i s britským personálem. Diskusi s nimi hodnotil následovně: „Měl jsem pěkný diskusní kroužek s britskými příslušníky Echelonu a zařídil jsem se staničním osv.[ětovým] důstojníkem v Leuchars další debaty pro ně."[55]

U československého personálu jednotky těšil osvětového důstojníka „živý zájem o maturitu na čs. státní škole". Z Čechoslováků v Leuchars mělo zájem složit maturitu dvanáct osob, což F/O H. Kraus považoval, vzhledem k jejich množství na základně, za vysoký počet a předpokládal u jednotky „velmi plodné pole pro osvětovou činnost". Přípravné maturitní kurzy dostali na starost Cpl K. Bock a LAC Robert Rohan. Kromě

[51] Tamtéž.

[52] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Osv. činnost u 8311 S.E. – hlášení.

[53] Instrukce ohledně osvětové činnosti shrnul H. Kraus v dopise z 10. října 1944, který adresoval K. Bockovi. Pro K. Bocka v něm uváděl následující informace: „Velitel 8311. S.E., škpt. V. B. Bubílek, určil Vás mým zástupcem v Leucharsu. Jako takový budete míti, mimo jiné, za úkol, organisovat debatní kroužky u Vaší jednotky. Doufám, že základy, které jsem se snažil klásti za svého pobytu v Leuchars, Vám při tom budou nápomocné. S jakýmkoliv obtíženi se lask. obraťte přímo na mne písemně neb telefonicky (Ext. 39). O způsobu vedení deb. kroužků jsem s Vámi měl několik obšírných rozhovorů před svým odjezdem. Prosím, abyste lask. vždy do 27. každého měsíce zasílal hlášení o osv. činnosti u 8311 S. E. v Leucharsu, t. j. o kursech, které jsem zařídil za mého pobytu u Vás, o deb. kroužcích, thematech a účasti, o Vašich názorech a návrzích atd atd. […] Zvláště Vás upozorňuji […] na skutečnost, že Inspektorát si výslovně přeje, aby účast na deb. kroužcích byla považována za povinnou a za část výkonu normální služby [podtrženo v originále, pozn. autora]. To je pro osvětového důstojníka cenná, ale nebezpečná zbraň: Užívejte jí rozvážně a taktně [podtrženo v originále, pozn. autora], neboť brojíce proti demagogii, nesmíme se jí sami dopustit. Do Vaší nové činnosti (činnosti, ne funkce!) Vám přeji hodně zdaru a věřím, že Vaše práce bude plodná a konstruktivní. Naše žeň je neviditelná a nehmatatelná, ale snad důležitější než hodně jiných, okázalejších činností. Proto nedejte se odrazovat počátečními obtížemi." Tamtéž – Osv. činnost u 8311 S.E

[54] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 11.

[55] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Osv. činnost u 8311 S.E. – hlášení.

učebnic určených k maturitě poslal F/O Kraus do Leuchars část perutní knihovny, jelikož si mu někteří příslušníci jednotky stěžovali na nedostatek českých knih.[56]

Dále F/O H. Kraus předkládal veliteli No. 8311 SE několik návrhů a poukazoval na nedostatky. Přimlouval se za přeložení Brita Cpl McGhee k maintenance unit (technická jednotka), protože se cítil u jednotky velmi nešťasten.[57] Cpl McGhee se přemístění dočkal až 15. ledna 1945, kdy se jeho novým působištěm stal No. 8086 Servicing Echelon.[58] V dalším bodě referoval H. Kraus o ubikacích takto: „Při návštěvě ubikací jsem zjistil celou řadu nedostatků (rozbitá okna, kamna atd.). Seznam jsem předal S.A.O. [senior administrative officer, vedoucí administrativní pracovník], který slíbil, že sjednápravu.“ Se SAO dále řešil komplikace kolem držby erárních jízdních kol stanice příslušníky jednotky.[59] Na místě vyřídil přání příslušníků jednotky, aby pojízdný NAAFI (Navy, Army and Air Force Institutes; Námořní, armádní a letecký ústav) prodával kromě čaje i kávu a zařídil opravu tág v kulečníkové herně. U V. Bubílka se přimlouval za uskutečnění „party“ pro mužstvo, kterou by příslušníci jednotky rádi uspořádali. Poslední volnočasovou připomínkou bylo přednesení návrhu Cpl Karla Kučery, který „poukázal na to, že kapela peruti byla dočasně rozpuštěna a že tím zmeškáme cenné propagační možnosti“. K tomu H. Kraus dodával: „Vzhledem k tomu, že naše hudba nám vždy a všude získávala přízeň a přátele, prosím, aby dle možností náš malý orchestr byl opět shromážděn na jednom místě.“ Posledním předneseným přáním, které slyšel F/O H. Kraus od československých i britských příslušníků jednotky, byla stálá přítomnost československého důstojníka u No. 8311 Servicing Echelonu.[60]

Úpravy ve velení přinášel denní rozkaz ze dne 10. října 1944. S/Ldr V. Bubílek určil svým zástupcem W/O J. Sádla, který již v říjnu 1943 vedl československou agendu jednotky. Nyní dostával J. Sádlo v době nepřítomnosti velitele V. Bubílka na základně Leuchars, pravomoc velitele nad částí No. 8311 Servicing Echelon nacházející se v Leuchars. Vedoucím československé kanceláře v době jmenování J. Sádla byl Sgt A. Špiřík, který vydržel u No. 8311 SE do 6. listopadu 1944.[61]

K ubytování na základně Leuchars se prvně vyjadřoval denní rozkaz z 19. září 1944. Ustanovil velitelem světnice československého mužstva Cpl Zdeňka Niessla a zároveň nařizoval: „Velitel chaty určí denně jednoho muže k úklidu. Určený provede bezvadný úklid a hlásí se do zaměstnání v 10 hodin. Vyzvedne též na poštovním úřadě soukromou poštu mužstva a sice dvakrát denně v 11.30 a v 17.30. Je zodpovědný za řádné doručení pošty.“[62] Další povinnost ohledně ubikací přibyla v denním rozkaze z 10. října 1944, kdy bylo nařízeno v každé obydlené ubikaci No. 8311 SE pověsit na dveře seznam

[56] Tamtéž.
[57] Tamtéž.
[58] Tamtéž, kart. 384, inv. č. 1897 – POR 2/45.
[59] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Osv. činnost u 8311 S.E. – hlášení. Problémy s erárními jízdními koly přicházely na stůl velitelství No. 8311 SE pravidelně. Jedním z mnoha případů bylo nevrácení erárního jízdního kola AC2 Janem Durjančíkem na základně Predannack, k čemuž došlo při přesunu do Skotska. Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1547 – Jízdní kolo. Docházelo také k prohlídkám erárních jízdních kol a v případě závady hrozilo držiteli kola předepsání částky na opravu. Kontrola proběhla například 2. listopadu 1944 v 15.00 hod. před kanceláří Sgt A. Špiříka a mělo se na ni dostavit 28 příslušníků jednotky. Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 14.
[60] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1551 – Osv. činnost u 8311 S.E. – hlášení.
[61] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 11; tamtéž – Letecké karty RAF, Antonín Špiřík.
[62] Tamtéž – Denní rozkaz č. 10.

ubytovaných s jejich číslem RAF, jménem, hodností a zařazením.[63] Dodržování nařízení o ubytování se vyplatilo 19. října 1944. Chief technical officer vyslovil při prohlídce ubikací No. 8311 SE uznání za bezvadný a vzorný pořádek.[64]

V roce 1944 se českoslovenští příslušníci No. 8311 SE dočkali několika darů. V říjnu 1944 obdrželi 100 cigaret na každého příslušníka. Dárek k výročí 311. perutě zaslal Československý červený kříž z daru American Relief for Czechoslovakia Inc. (Americká pomoc pro Československo). Všem bylo doporučeno, aby poděkovali přímo na adresu společnosti v New Yorku.[65] K oslavám 28. října 1944 poslal Československý červený kříž jednotce 10 500 kanadských cigaret z daru Československého národního sdružení v Kanadě, 6720 havanských doutníků a šest lahví rumu od Rotary Club z Havany a od samotného Československého červeného kříže 475 holících čepelek a 95 kusů mýdla. Každému československému příslušníkovi No. 8311 SE bylo přiděleno 50 kusů kanadských cigaret (dva balíčky po 25 ks), 32 kusů havanských doutníků (dva balíčky po 16 ks), pět kusů holících čepelek a jedno mýdlo. Britským příslušníkům jednotky náleželi pouze cigarety. Využití lahví rumu bylo ponecháno na uvážení jednotky.[66] Potvrzení přijetí zásilky bylo Československému červenému kříži odesláno 26. října 1944. Samotný proces rozdělení darů proběhl přímo při oslavách 28. října 1944.[67]

V denním rozkaze z 30. října 1944 následovalo poděkování všem příslušníkům zapojených do příprav a obsluhy společného oběda během oslav 28. října. Mimo celkové poděkování byl vyzdvižen výkon F/Sgt Josefa Donáta, „[…] který ačkoliv je elektrikář[,] upravil oběd ke spokojenosti všech. O úpravě tohoto obědu se též pochvalně vyslovili přítomní angl. důst., zvláště pak zdejší CTO.“[68] Rozdělování darů k 28. říjnu 1944 se ovšem neobešlo bez komplikací. Již 30. října 1944 v dopise veliteli jednotky vysvětloval Sgt J. Selucký nezaplacený účet ze seržantské jídelny na základně Predannack a zároveň si následujícím způsobem stěžoval na neobdržení daru k 28. říjnu: „Prosím o laskavou odpověď: Vypadá poněkud divně, když ze 4 odvelených dostanou k oslavě národního svátku cigarety od squadrony jen dva. Nebo snad já a [Bedřich] Kotek už ke squ[a]d.[adron; peruť] nepatříme. My totiž ještě stále nosíme pásky Czechoslovakia.“[69] Velitel No. 8311 SE V. Bubílek J. Seluckému odpověděl 24. listopadu 1944, přičemž k cigaretám uvedl, že Sgt J. Selucký i LAC B. Kotek patřili v době vyžádání seznamu Československým červeným křížem k 311. peruti a výkonný rotmistr 311. peruti W/O Oldřich Langer jim údajně cigarety zaslal. Drzost v dopise si V. Bubílek nenechal líbit a J. Seluckému dále napsal: „Pokud se týče formy Vašeho dopisu, měl byste jako štrm. [tj. štábní rotmistr] věděti, jaká je forma služebního dopisu. Povídání o tom, jest-li byste ‚skočil‘ na to, kdyby Vám bylo napsáno, na co se vybírá apod.[,] si nechejte, až budete psáti nějaký dopis svým kamarádům. Přiloženě Vám zasílám oznámení o Vaší kvalifikaci, která je nezměněná proti loňskému roku. Dopisy, jako Váš poslední, by ovšem musely míti vliv na Váš popis.“[70]

Další dárky pro příslušníky No. 8311 Servicing Echelonu dorazily v rámci vánoční nadílky. Prostřednictvím Československého červeného kříže přišly dary od American

[63] Tamtéž – Denní rozkaz č. 11.
[64] Tamtéž – Denní rozkaz č. 13.
[65] Tamtéž – Denní rozkaz č. 12.
[66] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1547 – Příděl Čs. Č. k. různých potřeb ku 28. X. 1944.
[67] Tamtéž – Příděl různých potřeb ku 28. X. 1944 – potvrzení.
[68] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 14.
[69] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1549 – Doplnění kmen. listu. Sgt. jídelna – účet. cigarety.
[70] Tamtéž – Účet Sgt‘s Mess, Cigarety, Oznámení kvalifikace.

Relief for Czechoslovakia z New Yorku, Czechoslovak Relief (Československá pomoc) z Chicaga, Československého národního sdružení v Kanadě z Toronta a přímo od Československého červeného kříže. Každému příslušníkovi No. 8311 SE náležel balíček obsahující 110 kusů cigaret, pět holících čepelek, mýdlo, zubní pastu, kartáček na zuby, hřeben, dva páry ponožek a dva kapesníky. Vánoční nadílka byla vydávána dne 22. prosince 1944. Vrcholem posledních válečných Vánoc byla večeře konaná na Štědrý den 24. prosince 1944 od 20.00 hod. ve staniční koncertní síni. Příslušníci No. 8311 SE měli povoleno přivést si sebou manželky, ale vzhledem k nedostatku jídelního náčiní si museli všichni donést vlastní příbory, sklenice na pivo a hrnky na kávu.[71] V denním rozkaze z 28. prosince 1944 velitel No. 8311 SE S/Ldr V. Bubílek poděkoval všem, kteří se zúčastnili příprav a obsluhy při štědrovečerní večeři.[72]

Poslední dar pro příslušníky No. 8311 Servicing Echelonu dorazil v březnu 1945 a byl rozdělován k výročí narození Tomáše Garriguea Masaryka 7. března 1945. Československý červený kříž zaslal z daru American Relief for Czechoslovakia každému příslušníkovi jednotky 60 kusů cigaret.[73]

Na jaře 1945 se schylovalo ke konci druhé světové války a taktéž No. 8311 Servicing Echelon odpočítával poslední dny samostatnosti. Zcela posledním dokumentem, který prošel československou kanceláří No. 8311 SE, se stala 15. března 1945 pochvala Inspektora československého letectva gen. Karla Janouška udělená LAC R. Olšovskému za druhé místo dosažené ve Fitter Engine Course (kurz leteckých mechaniků-motorářů) mezi 49 anglickými a čtyřmi československými žáky.[74]

K zániku samostatného československého velení a administrativy došlo 21. března 1945. V posledním denním rozkaze No. 8311 Servicing Echelonu ze dne 19. března 1945 ke změně organizace velitel S/Ldr V. Bubílek uvádí: „Dnem 21. března 1945 slučuje se 8311 S.E. ve věcech čs. velení a administrativy opět s 311. perutí v jednu administrativní jednotku. Čs. příslušníci echelonu v Tain a Leuchars budou se tudíž obraceti ve všech záležitostech, podléhajících čs. řízení, na velitele 311. peruti, neb jeho podřízené orgány. V RAF administrativním řízení nenastává změna. Podléhají tudíž příslušníci 8311 na RAF Tain C.T.O. a staničnímu velitelství a na RAF Leuchars veliteli technického wingu. Při předání velení nad echelonem děkuji všem příslušníkům, kteří mne podporovali v mém úkolu.“[75]

No. 8311 Servicing Echelon po administrativním sloučení s 311. perutí pokračoval ve své práci na Liberatorech nejen do konce války, ale i následující dva měsíce. Po oficiálním ukončení bojové činnosti 311. perutě 3. června 1945 se příslušníci No. 8311 SE pustili do konverze Liberatorů GR Mk VI na transportní letouny. Liberatory 311. perutě čekaly, místo dlouhých protiponorkových hlídek, transportní lety do osvobozeného Československa. Poslední tečkou za působením u Coastal Command byl přesun 311. perutě k Transport Command (velitelství dopravního letectva), který se uskutečnil 25. června 1945. Tří set jedenáctá peruť přešla z podřízenosti No. 18 Group RAF (18. skupiny RAF) k nedávno vytvořenému No. 301 Wing RAF (301. křídlo RAF).[76]

---

[71] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1541 – Denní rozkaz č. 15.
[72] Tamtéž – Denní rozkaz č. 16.
[73] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1542 – Denní rozkaz č. 1.
[74] Tamtéž, kart. 278, inv. č. 1548 – Pochvala – Olšovský Richard.
[75] Tamtéž, kart. 276, inv. č. 1542 – Denní rozkaz č. 2.
[76] Jiří RAJLICH, *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940-1945, 6. část (1945-1946)*. Svět křídel, Cheb 2005, s. 321-323.

Konverze Liberatorů patřila k posledním velkým úkolům No. 8311 Servicing Echelonu během její dvouleté existence. Po ztrátě samostatnosti se novým velitelem No. 8311 Servicing Echelonu stal W/O J. Sádlo (v československé hodnosti nadporučíka letectva), který stál v čele jednotky až do zániku 13. července 1945. V tento den se W/O J. Sádlo naposled podepsal jako velitel No. 8311 Servicing Echelonu a zároveň poprvé jako velitel No. 4311 Servicing Echelonu, který vznikl přejmenováním No. 8311 SE z důvodu přesunu 311. perutě od Coastal Command k Transport Command.[77] No. 4311 Servicing Echelon nečekala dlouhá existence. Na začátku srpna 1945 se 311. peruť a No. 4311 SE přemístily na základnu Manston,[78] odkud v Liberatorech odlétali v průběhu srpna a září 1945 bývalí příslušníci No. 8311 SE do osvobozeného Československa.

V průběhu let 1943 až 1945 sloužilo u No. 8311 Servicing Echelonu 161 československých příslušníků. Omezené československé lidské zdroje nestačily na dosažení tabulkového stavu, a proto se stalo nezbytností zařazení k jednotce většího množství Britů, které doplňovalo několik Kanaďanů. Přesto v jádru zůstával No. 8311 Servicing Echelon po celou dobu československý. Přehled celkového množství příslušníků No. 8311 SE a kvantitu Čechoslováků, Britů a Kanaďanů nabízí graf č. 1. Čechoslováci měli na své straně početní převahu až na období mezi březnem až srpnem 1944, kdy byli početnější Britové. Nicméně i v době největší britské převahy nekleslo procentuální zastoupení Čechoslováků pod 41 % (květen 1944). K 30. červnu 1945 dosáhl podíl Čechoslováků nejvyššího počtu, kterým bylo 62 % (132 z 212 osob). Čechoslováci po celou dobu existence zastávali naprostou většinu velitelských pozic, zatímco Britové působili ve funkcích, na které se nedostávalo československého personálu. Množství Čechoslováků po celou dobu existence jednotky pomalu narůstalo z 69 na konečných 132 osob. Počet Britů naopak podléhal aktuální potřebě personálu a prudká navýšení jejich stavu nebyla neobvyklá, jak se ukázalo mezi únorem a březnem 1944, kdy jejich množství vzrostlo ze 41 na 94.

Osud vyměřil No. 8311 Servicing Echelonu pouhé dva roky existence. Léta 1943 až 1945 byla vyplněna usilovnou prací Čechoslováků, Britů a Kanaďanů na udržení Liberatorů v perfektním stavu. U zrodu stála reorganizace pozemního personálu u Coastal Command, z které v červenci 1943 vzešla zcela nová československá jednotka. První měsíce byla odkázána výhradně na mateřskou 311. peruť, v jejíž prospěch jako dílenská opravárenská jednotka pracovala. Značná provázanost s 311. perutí pramenící ze společného personálního základu přetrvávala až do zániku No. 8311 Servicing Echelonu v červenci 1945. Nicméně po pár měsících existence došlo k naprostému osamostatnění po stránce velení a administrativy. Od této chvíle koexistovaly dvě zcela samostatné jednotky. Po přesunu do Skotska se musel No. 8311 Servicing Echelon vypořádat s rozdělením na hlavní část na základně Leuchars a detašmán na základně Tain, kam se přemístila 311. peruť. Na těchto základnách postihla jednotku na jaře 1945 ztráta samostatnosti ve velení a administrativně, která předznamenávala konec její existence v červenci 1945.

Vzhledem ke stále přehlížené práci pozemního personálu byl No. 8311 Servicing Echelon až doposud pro mnohé bezvýznamnou jednotkou skrytou ve stínu slavné 311. československé perutě. Jak ukázal popis historie jednotky, jedná se o důležitou část československého letectva ve Velké Británii, která si rozhodně nezaslouží upadnout

[77] VÚA-VHA, f. ČSL-VB, kart. 283, inv. č. 1572.
[78] Tamtéž, kart. 179, inv. č. 665 – Movement Order No. 1 of 1945.

do zapomenutí. V činnosti No. 8311 Servicing Echelonu docházelo k občasným problémům, z nichž k nejvýraznějším patřila snaha o udržení československého velitele rádiové sekce. Vyřešení situace ve prospěch Čechoslováků jasně ukázalo na silný československý vliv na utváření charakteru No. 8311 Servicing Echelonu. Československou jednotkou byl No. 8311 SE nejen díky obsazení naprosté většiny velitelských pozic Čechoslováky, ale i jejich výraznému početnímu zastoupení.

Příloha

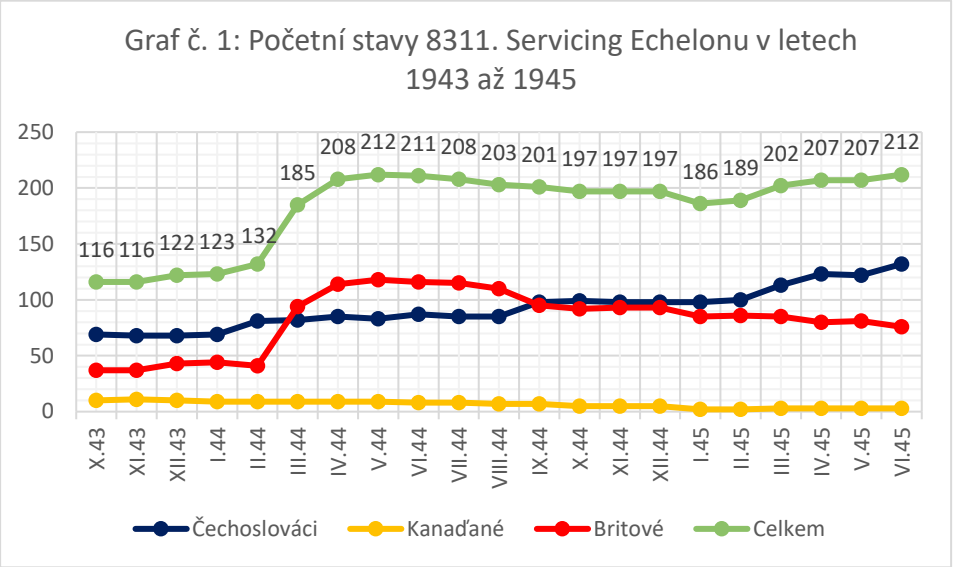
Graf č. 1: Početní stavy 8311. Servicing Echelonu v letech 1943 až 1945
250
200
150
100
50
0
116 116 122 123 132 185 208 212 211 208 203 201 197 197 197 186 189 202 207 207 212
X.43
XI.43
XII.43
I.44
II.44
III.44
IV.44
V.44
VI.44
VII.44
VIII.44
IX.44
X.44
XI.44
XII.44
I.45
II.45
III.45
IV.45
V.45
VI.45
Čechoslováci
Kanaďané
Britové
Celkem

VOLYŇŠTÍ ČEŠI V 1. ČESKOSLOVENSKÉM ARMÁDNÍM SBORU V SSSR

Obsazení Volyně sovětskou armádou počátkem roku 1944 vytvořilo předpoklady pro vstup příslušníků tamní české menšiny do československých jednotek v Sovětském svazu. Šlo nejen o zacelení ztrát, které utrpěla 1. československá samostatná brigáda při bojích na Ukrajině, ale také o vytvoření předpokladů pro vznik 1. československého armádního sboru. Již v únoru 1944 adresoval velitel brigády brig. gen. Ludvík Svoboda sovětskému velení žádost o přemístění československé jednotky na Volyň a souhlas s náborem tamních Čechů, což bylo v souladu s jejich tužbami. Jeho žádosti bylo vyhověno a sovětské velení poskytlo brigádě potřebnou výzbroj pro předpokládané brance.

Po příchodu Rudé armády (RA) na Volyň byla zahájena mobilizace všech sovětských občanů podléhajících vojenské službě. Ve východní části Volyně, kde probíhala ještě před podáním žádosti, byli Češi zařazováni přímo do RA. V západní části Volyně, kde se uskutečnila až po únoru 1944, sovětské okresní vojenské správy odesílaly tamní občany české národnosti k československým vojenským jednotkám. Československé velení zřídilo vojenské velitelství v Rovně (Rivne), které mělo zajistit a shromáždit všechny mobilizované osoby české národnosti z Rovenské a Lucké oblasti, podrobit je lékařské prohlídce a schopné vojenské služby odeslat k vojenským jednotkám.[1] V mnoha českých vesnicích krajané nečekali na všeobecnou mobilizaci a sami se hlásili u československé vojenské správy v Rovně. Kromě osob, na které se vztahovala vojenská povinnost, se hlásili i mladíci pod 18 let, starší muži nad 50 let a řada žen.

Velitel 1. československé samostatné brigády v SSSR L. Svoboda vyslal na Volyň tříčlennou skupinu osvětových důstojníků, aby vysvětlovali tamnímu českému obyvatelstvu úkoly československých vojenských jednotek. Také londýnské ministerstvo národní obrany nařídilo československé vojenské misi v Moskvě vyslat své zmocněnce na Volyň. Česká menšina byla částečně informována o existenci československých jednotek v SSSR prostřednictvím české ilegální organizace Blaník a jejího tiskového orgánu Hlasatel. Někde byli do vysvětlovací kampaně zapojeni i místní pravoslavní duchovní.[2]

Volyňští Češi přicházeli do armádního sboru s vlasteneckým nadšením, bez nich si nelze představit, že by na území SSSR mohl vzniknout tak velký československý vojenský útvar. V dopisu redakci Našeho vojska v SSSR napsal volyňský Čech J. V. Rejzek: „Konečně je zde dlouho očekávaná chvíle, kdy jsme se stali československými vojáky.

[1] VÚA-VHA, f 1. československý armádní sbor v SSSR – velitelství, kart. 68.
[2] Josef ŠNOBL, *Osudy volyňských Čechů*, Lidová armáda 1966, č. 10, s. 62.

[…] Snažme se proto […], abychom se hrdě a přímo mohli postavit každému z československých vojáků od Sokolova, Kyjeva a Bílé Cerkve. Dokažme, že i v nás proudí ona husitská krev, že je i v nás duch ‚božích bojovníků' […]. Chopme se proto zbraně, po které jsme dávno toužili, a buďme vždy mezi prvními proti německým otrokářům. […] Naše dobré dílo nám také přinese vděčnou odměnu: svobodnou, samostatnou Československou republiku!"[3] O nadšení volyňských Čechů, s nímž vstupovali do československého vojska, psal i orgán moskevské emigrace Československé listy.[4]

Průběh všeobecné mobilizace podrobně líčí kroniky českých obcí na Volyni, případně pamětníci. Dle kroniky evangelické obce Michalovka, „[…] poslední únorový den jsou k odvodové komisi voláni i michalovští muži. Dostali rozkaz odebrat se na ‚rajvojenkomat' [okresní vojenskou správu, pozn. autora] […]. Ve středu 1. března 1944 se všichni obyvatelé shromáždili na cestě před kostelem […]. Hloubku dojetí a smutku nelze popsat. Velký zástup mužů se pomalu pohnul, šli s ranci na zádech, každý si nesl zásobu potravin na deset dní, tak jak měli nařízeno, někteří shrbeni, jiní zamyšleni".[5] Po registraci branců v Rovně byli odesláni k náhradnímu československému pluku v Jefremově, jižně od Moskvy, kde byli podrobeni běžnému odvodnímu řízení. Ti, kdo odvedeni nebyli, se vrátili zpět domů a zároveň přivezli první dopisy a informace rodinám odvedených. Fyzicky nejzdatnější doplnili 2. československou paradesantní brigádu. V Jefremově bylo odvedeno 447 volyňských Čechů, z toho ve 2. paradesantní brigádě zůstalo a bojovalo u Dukly a ve Slovenském národním povstání (SNP) asi 300 krajanů. Z toho padlo u Dukly 43 a v SNP 48 příslušníků parabrigády. Byl proveden také nábor žen pro výcvik zdravotních sester pro československé jednotky.[6] Probíhal rovněž vojenský výcvik branců ročníků 1926 a 1927. Místo pušek branci cvičili s dřevěnými latěmi podobného tvaru, uniformu nahrazovaly civilní šaty a vojenskou menáž zásoby z domova.[7]

Podle kroniky Českých Dorohostají okresní vojenkomat Mlynov se sídlem v Českých Novinách vyhlásil mobilizaci všech mužů ročníků 1894 až 1926, tj. od 18 do 50 let. Muži z Českých Dorohostají společně odešli 17. března 1944, a to se sovětskou a československou státní vlajkou v čele průvodu, s trikolórami na čepicích a na hrudích, doprovázeni hudbou. Po prezentaci na vojenkomatu odvedenci odešli za doprovodu sovětských důstojníků a vojáků do Rovna, kde byli zaregistrováni u sovětskému náhradního pluku a rozděleni podle národností: Ukrajinci byli odvedeni k RA, Poláci do polského náhradního pluku v Sumách u Charkova a Češi byli předáni odvodní komisi československé armády v Rovně.[8]

Také okresní vojenkomat v Kozíně vyhlásil všeobecnou mobilizaci všech mužů od 18 do 50 let. Podle kroniky Volkova si branci připravovali obuv a oblečení, šily se ruksaky, pletly svetry a rukavice. Na cestu si připravili trvanlivé potraviny – salám, uzené maso, slaninu a také samohonku: „Přípravy měly hladký průběh, proběhly sice ve stísněné náladě, ale klidně, bez zbytečné nervozity. Všichni si byli vědomi nezbytnosti

[3] Naše vojsko v SSSR, 5. dubna 1944.
[4] Československé listy 1944, č. 10, s. 10.
[5] Oldřich REJCHRT, *Michalovské ozvěny*. Vlastním nákladem, Lovosice 1997, s. 58-59.
[6] Tamtéž, s. 60.
[7] V. ŠIRC, *Minulost zavátá časem*. Okresní výbor Československého svazu protifašistických bojovníků, Louny [1987], s. 53-55.
[8] Tamtéž, s. 55-57.

a povinnosti pomoci zúčtovat s fašismem.“[9] Po převzetí povolávacích rozkazů dne 6. dubna 1944 se odebrali na vojenkomat v Kozíně, kde proběhla registrace branců. Vojenkomat hned provedl roztřídění branců dle národností. Češi z Volkova tak získali jistotu, že budou přiděleni k československé armádě, zatímco krajané z dříve osvobozených českých osad ji nabyli až v Rovně při roztřídění u sovětského náhradního pluku. V následujících dnech předstupovali před československou odvodní komisi v Rovně. Skutečně neschopných bylo málo, nikdo nesimuloval. Odvodní komise nepřijala jen několik padesátníků. Do armády nastoupila téměř čtvrtina obyvatel Volkova.

Z Kupičova v nejzápadnější části Volyně vyslali zdejší Češi po příchodu RA 12. dubna 1944 delegaci k expozituře československé vojenské správy v Lucku se žádostí o dobrovolný vstup do československé armády v SSSR. Přitom zdůraznili, že již v roce 1939, v době pobytu skupiny československých letců, se mnozí hlásili k boji za starou vlast. Jejich přání tehdy nebylo možné vyhovět, ale nyní – 18. dubna 1944 – odešlo do československé armády 237 dobrovolníků, včetně 11 mladých žen a šesti mladíků, kterým ještě nebylo 16 let.[10] Podle slov gen. L. Svobody „[…] mobilizace, kterou jsme na české Volyni provedli, byla tou nejkrásnější a nejradostnější, jakou jsem v životě viděl. Byl to spontánní, dobrovolný a hromadný vstup volyňských krajanů do československé armády. Ze 45 000 Čechů na Volyni vstoupilo do československé jednotky na 12 000 vojáků“.[11]

Volyňští Češi poskytli československé armádě také rozsáhlou materiální pomoc s tím, že po válce za ni obdrží patřičnou náhradu. Šlo o 800 koní, 300 kusů hovězího dobytka, 100 vepřů, 250 vozů, 20 kočárů, 950 tun mouky a přes 20 tun obilí. Mimo to odevzdali 30 psacích strojů, hudební nástroje pro dva orchestry o 40 hudebních a více než 500 českých knih.[12]

Náčelník štábu sboru škpt. pěchoty Bohumír Lenc(-Lomský) sděloval veliteli komandatury sboru v Rovně kpt. Ing. Svatopluku Radovi 30. května 1944, že zástupce náčelníka štábu 1. ukrajinského frontu genmjr. Dubinin vydal rozkaz veliteli kyjevského okruhu, aby nařídil všem podřízeným vojenským správám provést urychlenou mobilizaci osob české národnosti na Volyni, schopných jak polní, tak i pomocné služby. Současně byl vydán rozkaz pro dobrovolný nábor žen. B. Lomský nařídil S. Radovi zřídit expozitury československé vojenské správy v Lucku a Dubně. Tyto expozitury byly podřízeny československému vojenskému velitelství v Rovně. Osoby, které nebyly prozatím schopny vojenské služby, měly být odeslány na kratší zdravotní dovolenou a opět povolány do vojenské činné služby. Dobrovolníci z řad starodružiníků měli být všichni odvedeni.[13] Podle odvodních protokolů se k odvodu dostavilo 11 451 volyňských mužů a žen. Z toho za schopné vojenské služby (kategorie A a B) bylo označeno 10 615 osob, 266 žen nastoupilo přímo k útvarům, celkem tedy bylo zařazeno do sboru 10 881 volyňských Čechů.[14]

Dobrovolný vstup nejméně 266 volyňských žen do československých jednotek umožnil dekret prezidenta republiky z 15. března 1944 o zrovnoprávnění žen v armádě.[15]

---

[9] *Stopy zaváté časem*. Novinář, Praha 1980, s. 105.
[10] *Kupičov*. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha 1997, s. 97, 99 a 193.
[11] Věrná stráž, 1947. Cit. dle: *Návrat*. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Most 1999, s. 76.
[12] ABS, f. 302, sign. 302-594-3.
[13] VHÚ-VHA, f. 1. československý armádní sbor v SSSR-velitelství, kart. 30.
[14] Věra TICHÁ, *Po boku mužů*. Naše vojsko, Praha 1966, s. 27-33.
[15] Tamtéž, s. 111.

Již v první polovině dubna 1944 vstoupilo do československé armády devět a ve druhé polovině dalších devatenáct žen od 18 do 30 let. První z nich byla manželka jednoho z organizátorů české ilegální protifašistické organizace Blaník Ludmila Lízálková. Od května 1944 byly ženy v rámci 1. brigády zařazovány ke štábní rotě, protiletadlovému oddílu, pomocné rotě a spojovacímu praporu, později i k dělostřelectvu. Třicet volyňských žen bylo odesláno do kurzu zdravotních sester do Kyjeva. Ke 3. brigádě bylo přiděleno asi 120 žen. Volyňské dobrovolnice musely prodělat základní výcvik jako muži, doplněný odbornými kurzy. Motivy jejich vstupu do československých jednotek byly různé. Kromě vlastenectví to byly také osobní důvody.[16] Některé ženy dosáhly důstojnických hodností a byly vyznamenány československými i sovětskými řády a medailemi.[17]

Mezi dobrovolníky byli i mnozí muži od 50 do 55 let, kteří bojovali již za první světové války a byli nositeli ruských vojenských vyznamenání, zejména medaile Za chrabrost (Medaile sv. Jiří) a Vojenského vyznamenání (Kříž sv. Jiří).

Nejmladším ročníkem, který podle sovětských branných zákonů podléhal v této době vojenské povinnosti, byl ročník 1926, tj. osmnáctiletí. Dobrovolně mohli do armády vstoupit chlapci ročníku 1927, tj. sedmnáctiletí. Ale do československých jednotek vstupovali i chlapci mladší, kteří se prostě prohlásili za starší, než byli ve skutečnosti. Tito mladiství neměli v armádě žádné úlevy, jednalo se s nimi jako s dospělými. Nesloužili jen u „lehčích“ služeb, například spojařů a jako řidiči u autorot, ale i u tankových samopalníků, výsadkářů, pěchoty a průzkumu.[18] Jejich příchod byl také ovlivněn skutečností, že sovětské bezpečnostní orgány se snažily mladé volyňské Čechy začlenit do domobrany proti ukrajinským nacionalistům. To by mohlo vést k nacionálnímu konfliktu s nedozírnými následky pro českou menšinu.

Převážná část volyňských Čechů se stala příslušníky 3. československé samostatné brigády, která byla ustavena v červnu 1944 a rozmístěna na Bukovině v lesních prostorech kolem Sadagury (nyní Sadhora). Fyzicky nejzdatnější doplnili řady 2. československé paradesantní brigády, která byla již od ledna 1944 formována v Jefremově v Tulské oblasti především z řad bývalých příslušníků slovenské 1. divize, kteří přešli v říjnu 1943 u Melitopolu na stranu RA a požádali o zařazení do československého vojska. Z části dobrovolníků z Volyně doplnil a organizoval nové jednotky 1. brigády její velitel gen. L. Svoboda, který několik tisíc nováčků nechal cvičit přímo v blízkosti fronty. Před nástupem volyňských Čechů měly československé vojenské jednotky v SSSR (k 1. únoru 1944) celkem 6847 příslušníků, z toho jen 932 Čechy, zatímco koncem července 1944 to bylo již 16 tisíc lidí.[19]

V 1. československém armádním sboru v SSSR se setkali Češi z českých zemí, Volyně a ostatních oblastí Sovětského svazu, Slováci, podkarpatští Rusíni a Židé. Národnostní složení sboru se ve srovnání s tím, které existovalo u 1. československé samostatné brigády, značně změnilo. Ukrajinská většina brigády, tvořená uprchlíky z Podkarpatské Rusi (k 8. dubnu 1943 bylo v brigádě z 2665 mužů 1678 Ukrajinců),[20] byla díky přílivu

[16] Věrná stráž 1947, č. 19-20, s. 3-4.
[17] V. ŠIRC, *Česká volyňská mládež v boji proti fašismu*. Rukopis, uloženo v archivu autora, nestránkováno.
[18] VÚA-VHA, f. 1. československý armádní sbor v SSSR-velitelství, kart. 68; f. 1. československá samostatná brigáda, kart. 50, inv. č. 759.
[19] VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise-SSSR (ČSVM-SSSR), kart. 8.
[20] Tamtéž – Depeše MNO z 12. srpna 1944.

volyňských Čechů nahrazena českou většinou. Zvýšil se rovněž počet Slováků, kteří představovali jednu pětinu sboru. Ukrajinci tvořili necelou čtvrtinu. Volyňští Češi byli upřímnými československými vlastenci, uznávali autoritu československé exilové vlády v Londýně a celého tamního státního zřízení v čele s prezidentem dr. Edvardem Benešem. Jejich představy o životě v Československu však byly značně zidealizovány. Usilovali o reemigraci do staré vlasti, aby se dostali z prostoru tak často zasahovaného válkou a vnitřními nacionálními konflikty.

Koncem července 1944 měl sbor již úplnou výzbroj a výstroj, a to ve velmi dobrém stavu. Výstroj byla z větší části československého typu vyrobená v Sovětském svazu. Koncem července 1944 byla 1. brigáda umístěna v prostoru Sňatyn ve Stanislavské (nyní Ivano-Frankivské) oblasti, 2. brigáda v Proskurově (nyní Chmelnyckyj) v Kamenecpodolské (nyní Chmelnycké) oblasti a 3. brigáda společně s velitelstvím a štábem sboru v Sadaguře poblíž Černovic. Pro 3. brigádu nechal náčelník československé vojenské mise v SSSR gen. Heliodor Píka zhotovit prapor s heslem „Věrně s národem“, a to s ohledem na většinu volyňských Čechů v této jednotce. V pozdravném projevu londýnské československé vlády uváděl ministr národní obrany gen. Jan Sergej Ingr, že synům českých rodin na Volyni je svěřován prapor, symbol naší státní myšlenky a státní svrchovanosti.[21]

Skutečnost, že výcvik jednotek, do kterých byli v roku 1944 zařazeni volyňští Češi, většinou probíhal na západní Ukrajině, vedla k touze volyňských vojáků navštívit své rodiny na Volyni a pomoci jim zvládnout zemědělské práce. Tyto snahy ovšem narážely na tvrdý vojenský režim a staly se předmětem kritiky osvětových pracovníků sboru. Polní zpravodaj 1. brigády Naše vojsko v SSSR otiskl úvahu volyňského Čecha des. Vladimíra Knopa: „Jsme tři měsíce v armádě, někteří z nás po tu dobu doma nebyli, některým se to podařilo několikrát. […] Nejvíce křiku však nadělají ti, kteří vystavují na odiv svůj dobrovolný vstup do armády. Ale víme dobře – šli do armády dobrovolně, když jim hrozilo, že by byli všeobecnou mobilizací stejně vyloveni z teplého místečka. […] takoví lidé si opět v novém vojenském prostředí začali hledat cestičky do ‚zátiší‘ a svým chováním třísnili čest našeho volyňského vojáka. […] Celek může proslavit úporný boj a neúnavná práce; pošpinit nás může zbabělost, ulejváctví, neukázněnost, dezerce nebo slabost jednotlivce.“[22] Stejnou tendenci sledoval i článek osvětového důstojníka sboru por. Bedřicha Reicina publikovaný v časopisu 3. brigády Směr západ.[23] Vlažný vztah k vojenské službě kritizoval Směr západ i v dopisu, jehož autorem měl být nejmenovaný volyňský Čech: „Je to bohužel smutná pravda, že někteří z nás unikají z bojových jednotek, ve kterých by měli možnost vlastnoručně bít Němce. Místo toho, aby se snažili co nejlépe naučit se zacházet s puškou, kulometem nebo dělem, chodí stále jen s kyselým obličejem, naříkají, že nevědí, co je s jejich rodinami, zda jsou živy a zdrávy. A přitom se snaží všelijakými způsoby dostat dovolenou, uvádějí nejrůznější důvody pravdivé i nepravdivé – zkrátka hanba se na to dívat.“[24]

Náčelník Československé vojenské mise v SSSR gen. H. Píka sděloval do Londýna, že od března do července 1944 došlo u 2. brigády ke 103 případům opuštění jednotky, z toho třináct vojáků se nevrátilo. Podle H. Píky to většinou byli volyňští Češi, kteří samovolně navštěvovali své rodiny, aby se po několika dnech opět vrátili. Československý

[21] VÚA-VHA, f. 1. československá samostatná brigáda, kart. 8.
[22] J. ŠNOBL, *Osudy volyňských Čechů*, s. 64.
[23] Směr západ, 23. června 1944.
[24] Tamtéž, 29. června 1944.

polní prokurátor v SSSR požadoval po veliteli sboru gen. Janu Kratochvílovi, aby tyto případy byly souzeny s největší přísností, aby byly výstrahou pro podkarpatské Rusíny, kteří „jistě projeví stejné sklony, jakmile vstoupíme na naši půdu“.[25] K jeho tvrzení, že volyňští Češi jsou jako vojáci méně kvalifikovaní, poznamenal gen. J. Kratochvíl, že jde o neodůvodněné tvrzení: „Prokurátor to není schopen posoudit, dělají velmi dobrý dojem.“

Důležitou roli ve snaze o sovětizaci 1. československého armádního sboru sehrávala jeho osvětová služba zřízená podle vzoru Rudé armády. V osvětové službě působila řada členů Komunistické strany Československa (KSČ), kteří po Mnichově odešli do SSSR. Komunisté v armádní osvětě nepůsobili jen v duchu státním, národním a vlasteneckém, ale také dle direktiv moskevského vedení KSČ. Jejich prosazování komunistických myšlenek ale naráželo u volyňských Čechů, na rozdíl od řady občanů předmnichovského Československa, na odpor. Volyňští Češi totiž poznali sovětskou realitu po připojení západní Ukrajiny k SSSR v roce 1939 na vlastní kůži. Byli bezprostředně postiženi vysídlováním tzv. kulaků a veřejně činných osob do Kazachstánu, zestátňováním průmyslových podniků a kolektivizací zemědělství. Ze strany osvětářů byli, jako střední rolníci, považováni za maloburžoazní živel, který je ideově málo vyspělý. Jejich české vlastenectví bylo označováno za buržoazní nacionalismus. Jejich názory byly údajně ovlivněny prostředím „panského“ Polska, ve kterém Češi ze západní Volyně žili v meziválečném období.

Vojáci z Volyně byli kritizováni pro svůj údajně „nejasný“ poměr k SSSR, vůči němuž prý vedli „pomlouvačnou kampaň“, když hovořili o jeho hospodářské zaostalosti a o tom, že Rudá armáda zavede v ČSR komunistickou vládu a kolchozy.[26] Podle komunistických propagandistů prý mnozí volyňští Češi „[…] chovali vůči komunistům a Sovětskému svazu tupou nenávist typickou i pro měšťáka z předmnichovského Československa […]“ a „[…] zaslepeni sobectvím neviděli ve spojenectví s SSSR bezpečnost republiky, nýbrž nebezpečí pro svou kapsu.“[27] To činilo komunistům potíže v jejich politické práci. Kritický postoj volyňských Čechů k SSSR byl vysvětlován tím, že dlouhá léta žili v „ideologickém područí protisovětsky zaměřeného režimu velkopanského Polska“.[28] Do sboru prý přišli s buržoazně nacionalistickými předsudky a jejich údajné politické nevědomosti i neinformovanosti se snažily využít „buržoazní živly“.

Ze vzpomínek příslušníků osvětové služby sboru vyplývá, že úkol proniknout mezi volyňské Čechy s komunistickou ideologií byl velkým problémem. Jeden z osvětářů, Rudolf Bejkovský, přiznal, že, pokud jde o volyňské Čechy, na základě různých povrchních, neúplných anebo dokonce zkreslených zpráv či dokumentů docházela osvětová služba k nesprávným závěrům.[29] Některé krajany se ovšem komunistům podařilo přesvědčit o správnosti svých cílů, a ti pak, někdy z konjunkturálních důvodů, vstupovali do KSČ a pomáhali dále šířit komunistické ideje. Někteří volyňští Češi se stali

[25] VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise-SSSR, kart. 2 – Depeše H. Píky MNO v Londýně ze 14. července 1944, tamtéž – Dopis polního prokurátora veliteli sboru z 28. května 1944.
[26] Josef ŠNOBL, *Svědectví o velikém boji*. Naše vojsko, Praha 1960, s. 160. Šnoblovo Svědectví o velikém boji označil volyňský Čech V. Širc za snůšku nepravd a polopravd čerpaných od osvětářů.
[27] Karel MARKUS, *Čím přispěli komunisté k bojovým úspěchům 3. československé brigády v SSSR*. HaV 1959, s. 527-528.
[28] Eduard ČEJKA – Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa. Sv .3. Svoboda se zrodila v boji*. Naše vojsko, Praha 1960, s. 133.
[29] *Dukla večne živá 3*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1979, s. 12.

důstojníky a poddůstojníky osvětové služby, kde ale působili především v národním duchu. Např. na oddělení osvěty 1. brigády působili někteří zkušení veřejní pracovníci z Volyně.[30]

K převýchově volyňských Čechů měl působit i armádní tisk. Informoval o tisících zavražděných Židů na Volyni, výročí vypálení Českého Malína 13. července 1943 a jeho ohlasu ve světě, o diverzích ukrajinských nacionalistů i přelíčení proti příslušníkovi sboru Josefu Svitákovi, který údajně přemlouval volyňské Čechy k odchodu z československé armády.[31] Armádní tisk také vyzdvihoval statečnost jednotlivců i jednotek. Na jeho stránkách se objevila i jména mnoha volyňských Čechů. Ve zpravodajské službě frontových novin působili i mnozí volyňští krajané.[32]

Časopis Naše vojsko v SSSR reagoval na nálady těch volyňských Čechů, kteří se dožadovali dovolené na Volyň: „Ty máš tam vzadu na zahradě zakopané brambory, bojíš se, aby neshnily. Ale my všichni a ty s námi máš tam vpředu za horami, mnohem dražší poklad, než je několik pytlů brambor – svobodu celého národa.“[33] Volyňský Čech rotný Jaroslav Chudoba v Našem vojsku v SSSR psal: „Dobrým vojákem sotva bude ten, kdo je jen fyzicky připraven, ale ten, kdo ví zač bojuje, má pevnou vůli, tvrdou odhodlanost a je silného a nezlomného ducha.“[34]

Na základě rozkazu náčelníka štábu sboru kpt. B. Lomského navštívil osvětový důstojník sboru důstojnické shromáždění 4. a 5. pěšího praporu 3. brigády a položil velitelům rot otázky, týkající se morálního a bojového stavu mužstva, zejména volyňských nováčků. Podle osvětového důstojníka měli volyňští Češi obavy o bezpečnost svých rodin před útoky banderovců. Doporučoval občas vojáky informovat o situaci na Volyni, a to v uklidňujícím smyslu. Jednotně měly být zakázány dovolené a zesílena osvětová a mravní výchova. Někteří důstojníci si totiž stěžovali na nedostatek nadšení u volyňských vojáků a jejich časté žádosti o dovolenou. Jiní upozorňovali na poměrně vysoký věk mužstva a horší zdravotní klasifikaci mnoha vojáků: „Když jsem nedávno provedl kratší poklus, zůstala polovina roty po několika metrech pozadu, někteří zůstali stát. Starší vojáci si stěžují na opuchlé nohy, několik na záduchu. Delší pěší pochod nemohu provést, alespoň ne s kulomety, poněvadž při pochodu na cvičiště se řada vojáků dává vystřídat v nošení kulometu. Z řad Volyňských nemám dosud jediného velitele družstva. Volyňáci plní rozkazy poslušně, někteří však jen tehdy, jsou-li rozkazy vydány velmi energickými poddůstojníky. Sami Volyňští jsou povahy neenergické, neiniciativní a měkké.“[35] Na rozdíl od tohoto velitel kulometné roty 5. pěšího praporu 3. brigády a velitel protitankové roty hodnotili volyňské Čechy jako převážně fyzicky zdatné, disciplinované a poslušné. Velitel roty automatčíků je hodnotil jako inteligentní, ale podkarpatští Rusíni byli podle něj zdatnější. Za hlavního nepřítele prý nepovažovali Němce, ale banderovce. Svůj majetek prý chtěli převést do ČSR, zejména tam nabýt nový po Němcích.

Velitelé pozitivně hodnotili snahu volyňských vojáků, ale zároveň poukazovali na skutečnost, že mnozí z nich usilovali o přeřazení z polní roty do týlových služeb. Na to upozorňoval také armádní tisk a povšimli si jí i vojáci jiných národností ČSR, například

[30] V. ŠIRC, *Zvláštnosti osvětové práce mezi volyňskými Čechy v 1. čs. armádním sboru v SSSR*. Rukopis, uloženo v archivu autora.
[31] Naše vojsko v SSSR 1944, č. 190, 15. července 1944.
[32] J. ŠNOBL, *Svědectví o velikém boji*, s. 224-229.
[33] Naše vojsko v SSSR 1944, 23. června 1944.
[34] Tamtéž, 28. srpna 1944.
[35] VÚA-VHA, f. 1. československý armádní sbor v SSSR-velitelství, kart. 58.

podkarpatští Rusíni, kteří již patřili ke zkušeným bojovníkům.[36] Souviselo to jak s věkem mnoha nováčků, tak s jejich dosavadním zaměstnáním, převážně v zemědělství, a tím, že řada z nich v meziválečném Polsku vůbec neabsolvovala základní vojenskou službu. Volyňští Češi nezískali vojenský výcvik ani za války v ilegální organizaci Blaník, která nepředstavovala bojové, ale pouze defenzivní seskupení. Stížnosti velitelů všech stupňů také směřovaly k častým žádostem volyňských vojáků o dovolenou a případům samovolného vzdálení z místa bojového soustředění do jejich bydlišť.[37]

Názory velitelů, například z řad podkarpatských Rusínů, i když vycházely z reálné situace, mohly být ovšem ovlivněny určitými vzájemnými předsudky z minulosti. Volyňští Češi, jako vzdělanější a hospodářsky vyspělejší element Volyně, se v minulosti mnohdy dívali na Ukrajince přezíravě. Ke zlepšení vzájemných vztahů nepřispěla ani činnost ukrajinských nacionalistů na Volyni, zejména v letech 1941 až 1944. Na druhé straně podkarpatští Rusíni, kteří už získali značné bojové zkušenosti, kladli na české nováčky z Volyně nepřiměřené nároky. Ze vzpomínek pamětníků také vyplývá nepřátelský vztah B. Reicina, který stanoviska velitelů vyhodnocoval negativně vůči volyňským krajanům.

Boje na Dukle se staly nejtvrdší zkouškou morálních a bojových kvalit československých vojáků, včetně volyňských Čechů. Dříve, než mohli vstoupit na půdu vlasti, padly zde stovky hrdinů. Bojovali o každý metr půdy. Řady útočících vojáků řídly, ale nezmenšovalo se jejich odhodlání probojovat se na československé území.

Po boku mužů hrdinsky bojovaly i volyňské ženy. Plnily své vojenské povinnosti bez jakýchkoliv úlev, stejně jako muži. Plně nahradily muže v telefonních ústřednách, u radiostanic, ve vojenských nemocnicích a kancelářích. Uvolnily tím stovky mužů pro aktivní boj se zbraní v ruce.[38] Zvláště obdivuhodně se chovaly ženy u protiletadlového dělostřelectva, kde odrážely útoky nacistických letadel. Mnoho jich bylo těžce raněno. Mnohé z žen položily za svobodu vlasti i to nejcennější – vlastní životy, například Libuše Mrázková, Anna Zichová a Růžena Jakubovská.

Zpravodajská služba frontových novin byla sice velmi jednoduchá, ale namáhavá. Redakce měla jen malé rádio a zachycené zprávy upravovala pro tisk. Československí radisté chytali Moskvu, Londýn, New York i Prahu. Byli mezi nimi i volyňští Češi J. Martinovský, L. Lízálková a M. Pánková, která jako první zachytila zprávu o vypuknutí povstání na Slovensku. Několik krajanů pracovalo v polní tiskárně sboru.[39]

Volyňští Češi prodělali v průběhu karpatsko-dukelské operace těžký bojový křest. Generál L. Svoboda psal 10. října 1944 gen. H. Píkovi, že se osvědčili všude.[40] Když si

[36] Např. tankista Vasil Jovbak ve své vzpomínkové knize uvádí, že „z celkového počtu volyňských Čechů jich nejvíce nastoupilo ke štábním, týlovým jednotkám a zejména k náhradním tělesům, kde jich bylo na tisíce, zejména mladistvých a starších osob". Vasil JOVBAK, *Pravda o 1. čs. samostatné tankové brigádě v SSSR. 2. kniha – 1. díl*. V. Jovbak, Kroměříž 2000, s. 146.

[37] VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, kart. 2 – H. Píka J. S. Ingrovi 15. července 1944. Na údajná zběhnutí, zejména v době přesunu z Volyně, upozorňoval velitele sboru i československý polní prokurátor v SSSR, a to koncem května 1944.

[38] V. ŠIRC, *Spojení fungovalo*. In: Dukla večne živá 5. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice-Svidník 1983, s. 146.

[39] J. ŠNOBL, *Svědectví o velikém boji*, s. 224-229; Marie PÁNKOVÁ, *Radostná zpráva*. In: Dukla večne živá. Východoslovenské vydavateľstvo, Svidník 1969, s. 19-20.

[40] VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, kart. 9 – Dopis L. Svobody H. Píkovi z 10. října 1944.

probojovali cestu Dukelským průsmykem, vyšli z bojů zakaleni, což se ukázalo v následujících bojích při osvobozování republiky.

Na pomoc Slovenskému národnímu povstání přiletělo celkem 1739 příslušníků brigády, z toho bylo asi 240 volyňských Čechů. Ne všechny dopravní letouny však doletěly na místo svého určení, letiště Tri duby. Čtyři z nich s 52 muži na palubě ztroskotaly a v jejich troskách zahynulo i kolem 20 volyňských Čechů.[41] Příslušníci paradesantní brigády účinně zasáhli do bojů SNP. Po pádu banskobystrického centra povstání 27. října 1944 přešla brigáda, kromě raněných, kteří byli odsunuti do SSSR, na partyzánský způsob boje, ve kterém pokračovala až do příchodu Rudé armády v únoru 1945. Životní podmínky v horách však byly krajně nepříznivé, desítky lidí proto zemřely vysílením a zmrznutím. Chyběly výstroj, zbraně i proviant. Avšak vojáci paradesantní brigády se v horách nejen bránili, ale také zasazovali protivníkovi tvrdé odvetné údery. V nelítostném boji se mužům plně vyrovnaly i ženy, například mladé volyňské Češky Ludmila Studničková a Vanda Biněvská, které v horách plnily funkce radistek, zdravotnic, průzkumnic i kuchařek. Situace volyňských příslušníků brigády byla o to obtížnější, že pro nedostatečnou znalost slovenštiny a místních poměrů se na rozdíl od slovenských vojáků nemohli případně začlenit do občanského života. Téměř všichni museli vytrvat v zasněžených horách o chladu a hladu až do příchodu sovětských nebo rumunských vojsk. Byl to právě volyňský Čech Tadeáš Kozlovský z Podhájců u Dubna, který jako lyžařský průzkumník navázal jako první spojení hlavních sil paradesantní brigády s postupující rumunskou armádou.

V lednu 1945 sovětské jednotky a československý sbor pokračovaly v pronásledování ustupujícího protivníka na východním Slovensku. V krátkém čase osvobodily Bardejov, Prešov, Kežmarok a Poprad. Od 3. března 1945 se rozpoutaly boje o Liptovský Svätý Mikuláš. Po vleklých bojích byl 4. dubna osvobozen. Rovněž zde se vyznamenali volyňští příslušníci 1. československého armádního sboru. Baterie protiletadlových dělostřelců, většinou volyňských Čechů z Volkova a Mirohoště, která pomohla odrazit německý protiútok, byla sovětským velitelem divize navržena na vyznamenání.[42] V bojích o toto město utrpěl sbor po Dukle největší ztráty. Sami volyňští Češi charakterizovali boje u Liptovského Svätého Mikuláše jako „Duklu v malém“. V bojích o město bylo 2478 příslušníků sboru raněno, 514 padlo a 632 se stali nezvěstnými.[43]

Také v průběhu ostravské operace se vyznamenali volyňští Češi – příslušníci 1. československé samostatné tankové brigády. Mladistvý elán volyňských tankistů a tankových samopalníků, kteří tvořili jádro tankových jednotek, vnesl do brigády vysokého bojového ducha. Tankisté čety podporučíka Emila Cilce úspěšně bojovali u Kravař na Hlučínsku, kde po těžkých bojích překročili řeku Opavu.

V prvních květnových dnech roku 1945 se podílely jednotky 1. československého armádního sboru i 1. československé tankové brigády spolu s vojsky 4. ukrajinského frontu na osvobozování Moravy. Jedním z posledních bojových střetnutí, kterých se zúčastnili volyňští Češi, byly boje u Holešova. Cesta 1. československého armádního sboru skončila 17. května 1945 v Praze, kde její příslušníci defilovali před prezidentem dr. E. Benešem a členy vlády.

[41] Dopis S. Bursy z Jihlavy z 9. května 1985. V. ŠIRC, *Nedoletěli*. Rukopis, uloženo v archivu autora.
[42] Věrná stráž 1946, č. 3, s. 9.
[43] VÚA-VHA, f. 1. československý armádní sbor v SSSR-velitelství, kart. 37.

V průběhu osvobozovacích bojů od 8. září 1944 do 15. května 1945 ztratil 1. československý armádní sbor v SSSR 11 856 svých příslušníků, z toho bylo 2267 padlých, 1704 nezvěstných a 7885 raněných.[44] U volyňských Čechů představují ztráty 691 padlých, 195 zemřelých na následky zranění či nemoci, 211 nezvěstných a tisíce raněných.[45] Další volyňští krajané padli v řadách Rudé armády, v polské armádě a v československých vojenských jednotkách ve Velké Británii. Stovky osob zahynuly jako oběti nacistické perzekuce, různých band a válečných operací. Jiní zemřeli na nucených pracích v Německu.

Na 180 volyňských Čechů získalo důstojnickou a 60 rotmistrovskou hodnost. Celkem 420 volyňských krajanů získalo Československý válečný kříž z roku 1939, 27 osob dva tyto válečné kříže, čtyři osoby tři kříže, dvě osoby čtyři kříže, 58 Čechů z Volyně obdrželo československou medaili Za chrabrost před nepřítelem, 156 československou vojenskou medaili Za zásluhy a 90 sovětské řády a medaile.[46] Aktivní podíl volyňských Čechů na osvobození Československa naplnil i poslední cíl české ilegální organizace Blaník, totiž aby menšina měla čistý štít v dějinách našeho národa.[47]

Na Volyni si po přechodu fronty udržela silné pozice přes velké ztráty v boji se sovětskými jednotkami, Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), pro kterou toto území bylo vzhledem ke svému geografickému charakteru jednou z hlavních operačních základen. Od února do listopadu 1944 realizovala na Volyni více než 800 ozbrojených akcí, v dalším roce ještě více. V řadě okresů sovětská administrativa kontrolovala, stejně jako dříve nacisté, jen města, vojenské objekty a železnice. Někdy Poláci, zbaveni ochrany Armije Krajowej, vstupovali do tzv. istrebitelnych bataljonov (stíhací prapory, de facto vyhlazovací oddíly), které organizovala NKVD s cílem likvidovat ukrajinské nacionalistické hnutí. Pomoc orgánům NKVD museli – koňmi a povozy – poskytovat i volyňští Češi.

Nástup mužů do armády ukázal statečnost českých žen, které se musely ujmout vedení hospodářství bez koňských potahů a s prázdnými stodolami, zajistit jarní orbu, setí obilí, jeho sklizeň a výmlat, rovnání slámy do stohů, podzimní práce, mletí mouky, výrobu oleje a mýdla, které se nedaly koupit, chod domácnosti, péči o děti, povinné dodávky novým úřadům a čelit požadavkům Ukrajinské povstalecké armády. Ženy musely vykonávat i ty nejtěžší práce, neboť chyběly pracovní síly, což vedlo k jejich nadměrnému fyzickému a psychickému vyčerpání. Do práce musely být zapojeny také děti.

[44] Tamtéž.
[45] Jiří HOFMAN – Václav ŠIRC – Jaroslav VACULÍK, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Český svaz bojovníků za svobodu, Praha 1999, s. 157-206.
[46] V. ŠIRC, *Vojenský přínos volyňských Čechů pro osvobození Československa*. Rukopis, uloženo v archivu autora.
[47] Josef REJZEK, *Nezradili*. Rovnost, Brno 1947, s. 88.

VZPOMÍNKY VÁLEČNÝCH VETERÁNŮ VE SBÍRKÁCH SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA

Orálně-historické výzkumy v českém prostředí máme tradičně spojeny zejména s polistopadovým obdobím. Není příliš známou skutečností, že novodobé systematické snahy vědeckých pracovišť o zaznamenání výpovědí svědků dějinných událostí i každodenního života v českých zemích sahají zpět k přelomu padesátých a šedesátých let 20. století. V popředí zájmu tehdejších badatelů logicky stály především stále relativně živé události druhé světové války, stejně jako dějiny socialistického, respektive dobovou terminologií „dělnického" hnutí, příležitostně propojované s obecnějšími sociálními dějinami.[1]

Ve sbírkovém fondu Slezského zemského muzea (SZM) se nachází rozsáhlý fond vzpomínek pamětníků, jež je zařazen do podsbírky novodobých dějin. Tento fond přešel do SZM ze zrušeného Muzea revolučních bojů a osvobození v Ostravě (MRBO) v roce 1992 a jeho bohatosti využívají zaměstnanci SZM hojně nejen při tvorbě výstav, ale také při edukaci v Národním památníku II. světové války. Co to bylo Muzeum revolučních bojů a osvobození a jak k takovému bohatému sbírkovému fondu přišlo, je obsahem našeho příspěvku.

V šedesátých letech 20. století se v bývalém Severomoravském (Sm) kraji rozvinula práce s pamětníky, která byla součástí výzkumu dějin revolučního dělnického hnutí, Komunistické strany Československa a národního odboje proti nacismu (ten inicioval hlavně Ústav dějin KSČ a okresní a krajské výbory KSČ). Rovněž regionální pobočky Svazu protifašistických bojovníků (dnes Český svaz bojovníků za svobodu) a okresní archivy iniciovaly sběr těchto materiálů. Vzpomínky k dělnickému hnutí a k socialistické výstavě však byly shromažďovány v podnikových archivech. Svůj podíl na shromažďování vzpomínek chtěla mít také některá regionální muzea.

Ve stejném období, tj. v šedesátých letech 20. století, došlo k reorganizaci muzejní sítě v kraji a bylo rozhodnuto o založení Muzea revolučních bojů a budování socialismu (MRB). Bývalý ředitel Slezského muzea v Opavě Vilém Plaček tuto dobu hodnotí takto: „V nově vzniklém Severomoravském kraji došlo v muzejní síti ke značným změnám. Systém okresních muzeí, zavedený v první polovině padesátých let, se sice prosadil i v nových podmínkách, avšak nikoli ve spojení se strukturou poboček. V důsledku toho vzniklo 7 okresních muzeí, 2 vlastivědné ústavy, 23 místních muzeí a 5 památníků. Dezintegrační proces v muzejní síti nově vzniklého kraje byl spojen s decentralizací. Podle původních představ měla pod správu městského národního výboru připadnout

[1] Na toto období vzpomíná například: Miloš TRAPL, *Můj život s historií*. UP, Olomouc 2014. Právě M. Traplovi bylo počátkem šedesátých let původně nabídnuto vedení muzea revolučních bojů.

s výjimkou Slezského muzea v Opavě a Vlastivědného ústavu v Olomouci všechna muzea v kraji. Zmiňovaná dvě zařízení měla být řízena okresními národními výbory.“[2] Ale i přesto se nepodařilo činnost muzeí pozvednout na takovou úroveň, která by zvyšovala míru vzdělání obyvatelstva a rozvíjela kulturní život obyvatel Severomoravského kraje.

Krajský výbor (KV) KSČ připravoval již v padesátých letech vybudování pobočky Muzea Klementa Gottwalda v Praze se zaměřením na oblast Ostravska. Proto byla „[…] přípravou na vybudování muzea pověřena ostravská skupina spolupracovníků Ústavu dějin KSČ.“[3] Záměr této skupiny však nevyšel. Aktivní činnost v oblasti dějin dělnického hnutí a KSČ vyvíjela i nově vzniklá komise regionálních dějin při Severomoravském krajském výboru KSČ. Ovšem muzejní pracoviště s touto specializací stále chybělo. Proto na základě rozhodnutí Severomoravského krajského výboru KSČ bylo dne 1. července 1962 zřízeno nové detašované pracoviště Slezského muzea v Opavě, a to Muzeum revolučních bojů a budování socialismu se sídlem v Ostravě. Toto pracoviště bylo, dle rozhovoru s ředitelem V. Plačkem, problémové pro Slezské muzeum, neboť bylo řízeno přímo krajskou komisí regionálních dějin při ideologickém oddělení Krajského výboru KSČ v Ostravě.[4]

Muzeum sídlilo v lukrativní budově v centru Ostravy, ovšem mimo něho se zde nacházela Večerní univerzita marxismu-leninismu, krajský a městský výbor Socialistické akademie a krajský štáb Lidových milicí. Od roku 1973 bylo k muzeu připojeno Muzeum boje proti fašismu v Havířově-Životicích a Muzeum socialistické výstavby v Havířově, včetně sbírek. Ke dni 1. července 1977 mu byla předána také Kotulova dřevěnka (lidová architektura na Těšínském Slezsku).

Etapy práce v muzeu revolučních bojů

Etapy práce v MRB můžeme rozdělit do dvou období. V prvním období, pro které je charakteristické tápání a neujasněný postoj muzeí a institucí k nejnovějším dějinám, došlo k ustavení muzea. V této době byly vytvářeny předpoklady pro fungování muzea, a to získávání vhodných, „kádrově přijatelných“ pracovníků, kteří by vyhovovali jak politickými, tak i odbornými předpoklady. Ve statutu muzea stálo jeho poslání, „poznávání a popularizace revoluční minulosti a socialistické výstavby na Ostravsku“.[5] Ve druhém období, v letech 1970 až 1979, byl rozšířen předmět historického bádání o problematiku osvobozovacích bojů Rudé armády v bojích ostravské operace a o rozvíjení československo-sovětského přátelství. Bylo rovněž rozhodnuto o zřízení stálé expozice ostravské operace v nově opraveném zámku v Kravařích v okrese Opava a současně bylo rozhodnuto o výstavbě památníku v Hrabyni.

Dne 1. ledna 1980 bylo plenárním zasedáním Severomoravského krajského národního výboru (KNV) schváleno zřízení Muzea revolučních bojů a osvobození v Ostravě jako krajského zařízení pro oblast nejnovějších dějin v Severomoravském kraji. Muzeum se osamostatnilo a jeho součástí se stala také další pracoviště Slezského muzea v Opavě,

[2] Vilém PLAČEK, *Ke vzniku vlastivědných ústavů v Severomoravském kraji*. Vlastivědné listy 1981, č. 1, s. 5-7.
[3] Jaromír MATÝSEK, *Úloha Muzea revolučních bojů a budování socialismu v Ostravě a její realizace v letech 1962 až 1977*, Časopis Slezského muzea – série B 1978, s. 15-35.
[4] Václav PUBAL a kol., *Muzea, galerie a památkové objekty v ČSR*. Ústřední muzeologický kabinet, Praha 1972, s. 158.
[5] Tamtéž, s. 158.

zabývající se novodobou historií, a to ostravské Muzeum revolučních bojů a budování socialismu a obě havířovská muzea. Součástí se stalo i muzeum v Kravařích, Skanzen bojové techniky ve Štítině a „[…] stěžejním pracovištěm se stal v roce 1980 otevřený Památník ostravské operace v Hrabyni. MRBO se stalo organizačním jádrem specializovaného muzejního pracoviště.“[6] Nové muzeum spravoval odbor kultury Sm KNV v Ostravě.

Dle publikace Vladimíra Tkáče a Jaromíra Kaluse se „[…] MRBO stalo kulturně politickým zařízením Sm KNV pro výzkum a dokumentaci dějin a dokumentaci dějin KSČ, revolučního a dělnického hnutí, protifašistického hnutí, osvobozovacích bojů a budování socialismu. V rámci této specializace mělo i metodickou působnost v Severomoravském kraji.“[7] V letech 1987 až 1992 muzeum dokumentovalo také dějiny ostravské operace a partyzánského hnutí. Po roce 1989 byla jeho činnost utlumena a v roce 1992 bylo muzeum jako samostatná jednotka zrušeno.

Sbírky muzea revolučních bojů

Základem každého muzea jsou sbírky, ovšem jak řekl při osobním pohovoru bývalý zaměstnanec MRB i MRBO PhDr. Jaromír Matýsek: „MRB svou pozornost zaměřilo na sbírky převedené z archívu. Tyto sbírky byly nedostatečně evidovány, nebyly utříděny a v podstatě doplňovaly muzejní knihovnu.“ J. Matýsek však nevěděl, z jakého archívu byly sbírky převedeny. Přes všechny problémy mělo muzeum v roce 1962 již základní sbírkový fond, který zahrnoval písemné dokumenty, tiskoviny, noviny a knihy k činnosti dělnických spolků, organizací a zejména KSČ ve zdejším regionu. Vznikla tak „kmenová sbírka“ shromážděná původně komisí regionálních dějin a dějin závodů Sm KV KSČ. Postupně byl fond doplněn o dělnické prapory, soubor filmů a sbírku odznaků a fotografií.

Fond můžeme rozdělit do tří časových období: „[…] období od roku 1910 do roku 1938, období národně osvobozeneckého boje za nacistické okupace a poslední období, spadající do let 1945-1960. Od roku 1980 byly specifikovány dva hlavní tematické okruhy sbírkotvorné činnosti: dějiny dělnického hnutí, KSČ a socialistické výstavby v Severomoravském kraji a protifašistický a národně osvobozenecký zápas v Sm kraji.“[8]

Byla upřesněna témata zaměření:

„[1] Revoluční dělnické hnutí a KSČ v letech 1938-1948 [.]

[2] Protifašistický zápas československého lidu v letech 1939-1945 [.]

[3] Ostravská operace sovětské armády v roce 1945 a podíl československých jednotek v Sovětském svazu na těchto bojích [.]

[4] Činnost krajské organizace KSČ, nejvýznamnější politické a společenské události v Severomoravském kraji po roce 1945 [.]

[5] Rozvoj družebních styků Severomoravského kraje s Volgogradskou oblastí, vojvodstvím Katowice, krajem Drážďany a Varnou [.]

[6] Vladimír TKÁČ – Jaromír KALUS, *Muzea na severní Moravě a ve Slezsku*. Profil, Ostrava 1988, s. 198.
[7] Tamtéž.
[8] Zdena WEISSOVÁ, *Muzeum revolučních bojů a osvobození v Ostravě*. Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji 1987, č. 1, s. 20.

[6] Rozvoj nových forem pracovní iniciativy v souvislosti s činností předních pracovníků, zejména hrdinů socialistické práce a předních kolektivů.“[9]

Muzeum pravidelně pořádalo setkání účastníků ostravské operace, při kterých získávalo válečné řády, medaile, osobní doklady aj. Získalo i materiály od zakládajících členů KSČ a pozůstalosti významných osobností politického života v regionu. Tak se ve sbírce ocitly sochy, busty, plastiky, vojenské zástavy či dělnické prapory nebo uniformy a stejnokroje z období druhé světové války. Tyto předměty MRB hojně využívalo při své výstavní činnosti, a to na výstavách především k politickým výročím (výročí VŘSR aj.), dále na výstavy k období druhé světové války a propagaci spřátelených socialistických zemí. Naproti tomu MRBO již disponovalo výstavním prostorem o celkové ploše 500 m^2, na které pořádalo nejen krátkodobé výstavy, ale byla zde umístěna také stálá expozice rozdělená na jedenáct celků a do čtyř místností.

Když byl v roce 1980 otevřen památník v Hrabyni, byla návštěvnost MRBO mnohonásobně navýšena. Bylo to tzv. povinnými návštěvami z řad organizací, dětí a mládeže bývalého Severomoravského kraje. Po politických změnách v roce 1989 se nevědělo, zda má MRBO vůbec dále pracovat. Svým zaměřením neodpovídalo novým politickým podmínkám. Zvažovalo se jeho předání několika institucím (Slezské muzeum v Opavě, Vojenský historický ústav), ovšem nikdo nechtěl převzít společně s MRBO i památník v Hrabyni. V roce 1990 připadla centrální budova v Ostravě Investiční bance a v administrativní budově v Ostravě-Přívoze bylo zřízeno ředitelství a ekonomické oddělení. Sbírky a knihovna byly převezeny do budovy bývalého kina Jas do Ostravy-Vítkovic. V roce 1992 bylo muzeum zrušeno. Památník a administrativní budova byly předány Slezskému zemskému muzeu, expozice v Kravařích byla deinstalována a zámek převzala obec a havířovská muzea spolu s Kotulovou dřevěnkou převzalo Muzeum Těšínska.

Jak vznikl fond vzpomínek?

V Muzeu revolučních bojů a budování socialismu rozvíjeli práci s pamětníky formou zaznamenávání vzpomínek u příležitosti různých setkání. Již v roce 1961 se uskutečnilo soustředění v Řece, kdy přítomné pamětníky rozdělili do tří skupin. První skupina vzpomínala na dělnické hnutí do roku 1921, druhá na založení KSČ a její činnost v letech 1921 až 1933 a třetí vzpomínala na svou činnost v období nástupu fašismu v Německu a za druhé světové války. Byli vyslechnuti pouze členové KSČ.

První projekt, který se uskutečnil v rámci MRB v květnu roku 1962, byl seminář k ilegální činnosti KSČ v letech 1938 až 1945. Uskutečnil se na Čeladné a zúčastnilo se ho 80 pamětníků. Jejich vzpomínky byly zaznamenávány na magnetofonové pásky a později byly přepisovány na psacích strojích. Fond se takto rozšířil o stovky stran vzpomínek partyzánů a příslušníků domácího odboje.

Další setkání proběhlo na Čeladné v červnu roku 1963 a tématem rozhovorů byly ilegální přechody hranic v době nacistické okupace. V roce 1964 se vzpomínalo na hospodářskou krizi v letech 1929 až 1934; zde se změnil styl pořizování vzpomínek – před posluchače předstupovali účastníci s předem připravenými ručně sepsanými výpověďmi, které byly nahrávány na diktafon a posléze přepisovány a archivovány.

[9] Tamtéž.

V tomtéž roce se v listopadu uskutečnilo nahrávání vzpomínek na téma česko-polská spolupráce a společné boje.

V roce 1967 se uskutečnilo několik setkání. Nejdůležitější pro fond vzpomínek bylo setkání pamětníků-španělských interbrigadistů, které se konalo přímo v prostorách MRB. Magnetofonové záznamy i přepisy jsou ve fondu dodnes uloženy, ovšem s poznámkou, že je potřeba je znovu přehrát a opravit, neboť přepisy nejsou správné.

Po celá šedesátá léta měla práce s pamětníky velmi podobný průběh: „V úvodních referátech vždy historikové zkoumající daný úsek seznámili pamětníky s nejdůležitějšími problémy, na něž chtěli znát názor, potvrzení, doplnění či vyvrácení. Tím současně oživí události, o nichž mají vyprávět.“[10] Tento typ výpovědi však vyžaduje pečlivou přípravu, což nebylo vždy dodrženo. Navíc byl kladen důraz na vhodný výběr pamětníků, kteří museli splňovat tato kritéria – museli pocházet ze zdejšího regionu a být politicky přijatelní. U okupace byli osloveni pouze účastníci odboje domácího a východního zahraničního, všichni museli být členy KSČ a nejlépe dělnického původu. Takovíto pamětníci měli být dokladem třídního boje KSČ a její úlohy osvoboditelky dělníků z útlaku buržoazie.

Vzpomínky pořízené v šedesátých letech byly dále doplňovány také odkupem soukromých sbírek vzpomínek. Tak se do fondu dostala sbírka ředitele Základní devítileté školy ve Starém Městě u Frýdku Emila Vávrovského (sám byl účastníkem domácího odboje), který obcházel své příbuzné a známé – obyvatele Beskyd a ptal se jich na jejich zážitky z pomoci partyzánům, uprchlíkům z protektorátu do Polska aj. Mimo to E. Vávrovský již od padesátých let excerpoval obecní a spolkové kroniky, byť tak činil s určitou mírou cenzury a vynechával „nepohodlné“ pasáže například o církevním životě či nekomunistickém odboji. Takto získané výpovědi poté shromáždil mimo jiné v knize s názvem Velké dny vítězství (Kronika osvobození okresu Frýdek-Místek), kterou vydal Okresní výbor KSČ a Vlastivědný ústav ve Frýdku-Místku k 30. výročí osvobození Československa. Dalším soukromým „badatelem“, jehož akvizice významně obohatili fond vzpomínek, se stal publicista Václav Širc, jenž během padesátých let zpovídal bývalé příslušníky 1. československé samostatné tankové brigády v SSSR, bohužel výsledky svých výzkumů nikdy uceleně nepublikoval.

Pro sedmdesátá a osmdesátá léta je charakteristický výzkum formou dotazníku. Dotazovaní museli vyplnit formulář v rozsahu jedné až dvou stran strojopisu, kde uváděli svou odbojovou činnost. V roce 1978 bylo tehdy už MRBO pověřeno krajskou komisí regionálních dějin při Sm KV KSČ vypracovat vzor dotazníku a metodické pokyny pro jeho vytváření. Tento manuál byl zaslán 55 institucím a organizacím v celém kraji (archivy, vlastivědná muzea, okresní výbory [OV] KSČ, muzea či vysoké školy v Ostravě a Olomouci). V roce 1979 pak byla z těchto institucí došlá hlášení protříděná a zpracována do soupisu. Soupis byl řazen abecedně podle autorů vzpomínek a na konci byl uveden tematický rejstřík. V osmdesátých letech pak byly formou dotazníku osloveny významné osobnosti KSČ v Severomoravském kraji. Tyto vzpomínky byly opatřeny životopisem dotazovaného a jeho fotografií, což přidalo na jejich hodnotě.

[10] Věra HOLÁ – Milan MYŠKA – Stanislav ZÁMEČNÍK, *Práce s pamětníky a vzpomínkami. Metodická příručka*. Socialistická akademie, Ostrava 1967, s. 3.

Vypovídací hodnota fondu vzpomínek

V průběhu dvaceti let vznikl bohatý fond vzpomínek a výpovědí, který je cenným zdrojem informací k poznávání událostí 20. století v regionu severní Moravy a Slezska. Doba, ve které byly vzpomínky pořizovány, se však podepsala na jejich vypovídací hodnotě. Zcela zde chybí vzpomínky účastníků československého zahraničního západního odboje, mnohé rukopisy jsou nečitelné a nebyly nikdy přepsány. Dnes již nelze rozluštit například místopisné názvy. Některé zvukové nahrávky jsou pořízeny v nářečí, které je rovněž přepsáno do papírové podoby. Dnes již tyto výrazy mohou být nesrozumitelné. Na mnohé otázky dotazníku byla formulace otázky určující pro její odpověď. Také rozsah dotazníku jedná až dvě strany byl nepostačující k získání dostatečných informací o daném tématu. A v neposlední řadě byla velká část vzpomínek pořizována ve snaze nikoli získat svědectví přímých účastníků událostí, ale jako doklad vedoucí úlohy KSČ v revolučním dělnickém hnutí a protifašistickém odboji (častá oslavná hesla a dobové klišé).

Přesto je tento velmi obsáhlý fond zajímavý i se svými negativy. Dokládá informace o životě obyvatel průmyslového Ostravska z pohledu dělnické třídy, je zajímavý také pro jazykovědce jako doklad jazykového vývoje regionů bývalého Severomoravského kraje. Je však potřeba na jeho vypovídací hodnotu nahlížet zvlášť kriticky s přihlédnutím k období jeho vzniku.

Využití fondu vzpomínek v současné práci zaměstnanců Slezského zemského muzea

Výpovědí pamětníků využívají hojně garanti výstav v SZM. Jedná se především o výstavy v Národním památníku II. světové války v Hrabyni, kde jich zřejmě nejvíce bylo použito v roce 2016 na výstavě Odchody a návraty. Výstava přiblížila některé životní příběhy účastníků zahraničního protinacistického odboje se zaměřením na okolnosti jejich odchodu za hranice. Zároveň se snažila připomenout obětavou práci lidí, kteří pomáhali útěky z protektorátu organizovat, čímž nemálo přispěli ke vzniku zahraniční armády. V roce 2018 vydalo SZM stejnojmennou edici vzpomínek.

Při mnohých vzpomínkových aktech a připomínkách významných výročí z období druhé světové války se vzpomínky pamětníků také využívají. Zřejmě nejčastěji je to při oslavách ukončení války dne 8. května.

Se vzpomínkami pracují i edukátoři v kultuře v památníku v Hrabyni. Části výpovědí probírají při edukačních programech s účastníky, přičemž se jedná převážně o vzpomínky na období druhé světové války. Jedná se například o programy Některé stránky života v Protektorátu Čechy a Morava, Ve stínu okupace nebo o vánoční programy (tento program se koná vždy pouze v listopadu každého roku).

Materiály z fondu vzpomínek a dalších fondů podsbírky novodobých dějin jsou v posledních letech vytěžovány také v rámci publikační a výzkumné činnosti muzea. Byly vydány dílčí případové studie věnované mj. letákové propagandě komunistického odboje na Ostravsku,[11] zkušenosti emigrantů z Ostravska v SSSR ve třicátých letech 20. století

[11] Ondřej KOLÁŘ, *Mezi „imperialistickou“ a „vlasteneckou“ válkou. K rétorice komunistické propagandy na Ostravsku v době nacistické okupace*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 8, Opava 2015, s. 163-174.

(v tisku) či recepci osvobozovacích bojů z jara 1945 v kolektivní paměti.[12] V roce 2018 pak vyšla edice vybraných vzpomínek a deníků válečných veteránů z regionu Slezska a Ostravska.[13]

Dílčí závěr

Fond vzpomínek bývalého MRBO představuje cenný soubor materiálů k dějinám každodennosti první poloviny 20. století a k historii Slezska a severní Moravy v letech nacistické okupace. Zastoupeny jsou rovněž důležité prameny osobní povahy k historii vystěhovalectví či prvního a druhého zahraničního odboje. Navzdory dobově podmíněné omezené vypovídací hodnotě pramenů, determinované (auto)cenzurou a samotným výběrem „vhodných" pamětníků, fond má nespornou hodnotu pro regionálně-historické bádání, stejně jako doplňkový zdroj pro obecněji laděné zkoumání širších společenských fenoménů. V neposlední řadě pak tyto vzpomínky spíše mimoděk vypovídají o mentalitě svých původců, stejně jako o strategiích badatelů, kteří je shromažďovali. Dokumenty by do budoucna zasloužily pozornost rovněž z pohledu jazykového výzkumu, který by mohl analyzovat užívanou terminologii, nářeční výrazy apod.

[12] TÝŽ, *K vnímání „nepřítele" a „osvoboditele" v bojích jara 1945 v paměti českého obyvatelstva Slezska a Ostravska*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 2017, č. 2, s. 183-196.
[13] *Odchody a návraty. Vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*. Edd. TÝŽ – Kamila POLÁKOVÁ. Slezské zemské muzeum, Opava 2018.

STRATEGICKÉ VZESTUPY A PÁDY EMANUELA MORAVCE

Život, osobnost a veřejná činnost plk. gšt. Emanuela Moravce (1893 až 1945) vzbuzují dodnes velmi mnoho negativních emocí. E. Moravec, přes své zásluhy o vznik samostatného Československa a práci pro něj v prvních dvou dekádách jeho existence, nikdy nemůže smýt označení člověka, který se po mnichovských událostech roku 1938 zpronevěřil svým vojenským a vlasteneckým povinnostem. Je to pochopitelné, protože mezi lety 1939 a 1945 svými činy sloužil okupační nacistické moci, a to více než nadšeně. Ať byly jeho pohnutky jakékoliv, překryla tato poslední etapa jeho života i veškerou kvalitní odbornou práci, kterou vykonal pro zajištění obrany československého státu. A nebylo toho tak docela málo. Jeho dráha vojenského teoretika a komentátora začala již v červnu 1918, kdy legionářský časopis Československý voják uveřejnil jeho pojednání o opevňovacích pracích.[1] Tím začala jeho spisovatelská dráha, kterou v rámci své veřejné činnosti neopustil prakticky až do své smrti. Předkládaný příspěvek je veden cílem oprostit se od zažitých schematismů při hodnocení Moravcovy životní cesty a představit hlavní myšlenky, které vycházely z jeho představ o vojenské vědě a vojenském umění.

Literární začátky a československé legie

Jak již bylo naznačeno, E. Moravec začal své první literární pokusy vydávat v průběhu sibiřského tažení československých ruských legií. V letech 1918 až 1919 vycházely jeho drobné studie v již zmíněném periodiku Československý voják a též v časopise Návrat. E. Moravec je psal na různých místech – v Omsku, Jekatěrinburku, Irkutsku či Vladivostoku. Jejich obsah vycházel z jednotného autorovu záměru. Ruské legie se měly stát nejen vojskem budovaným na vlasteneckých principech, nýbrž i tělesem ovládajícím vojenské umění a odborně zdatným. Je v nich na jedné straně patrná autorova improvizace a nepřístupnost informačních zdrojů. To lze ve válečných podmínkách pochopit. Na straně druhé po válce vydaný knižní soubor[2] shrnuje ve formě kratších úvah všechny základní otázky tehdejší vojenské vědy a v širším slova smyslu vojenství. E. Moravec zde prokázal základy své erudice, kterou rozvinul zejména v poválečném Československu v neklidných třicátých letech. Lze bez nadsázky říct, že studie pokryly do široka rozvinutou problematiku vojenského umění. Zabýval se v první řadě otázkami strategické povahy, kdy metodami vojenské vědy zkoumal například poslání vojevůdce či podstatu strategického manévru. Ve druhé rovině se nevyhýbal ani detailním tématům z oboru taktiky, kam můžeme řadit použití jednotlivých druhů či konkrétních zbraní (například kulometu, pancéřových automobilů či bojových plynů). Kromě toho neunikly

[1] Jiří PERNES, *Až na dno zrady. Emanuel Moravec*. Themis, Praha 1997, s. 228.
[2] Emanuel MORAVEC, *Články vojenské. Sibiř 1918-1919*. Horký a spol., Praha 1922, 255 s.

jeho pozornosti i tak specifické aspekty vojenského řemesla, jakými byly základy a organizace zpravodajské služby. Ta v Moravcově době dostala přívlastek „informační". Jedná se o tu oblast, která je v současné době vnímána a definována jako zpravodajská příprava bojiště. E. Moravec ji před sto lety označoval za proces opatřování a vyhodnocování zpráv, jež jsou nezbytné k správnému zjištění pozice protivníka. Bez těchto informací nemohli odpovědně rozhodovat[3] ani velitelé československých legií v Rusku. Co do organizace zpravodajské služby E. Moravec navrhl funkční systém získávání poznatků v sedmi stupních velení a řízení od úrovně roty až po armádu. Zpravodajskou činnost chápal komplexně a počítal do ní jak použití průzkumných letadel, tak působení vlastních agentů v civilním oděvu v nepřátelském týlu.

Emanuel Moravec a jeho koncepce obrany československého státu

Moravec rozvinul především koncepci vědeckého řízení v oblasti vojenství, což je zvláště patrné z přednášky, kterou přednesl v září 1934 na VIII. Mezinárodním psychotechnickém kongresu v komisi pro vědeckou organizaci.[4] Válečné umění se snažil zbavit přemíry důrazu na intuici a genialitu vojevůdce. Použití racionálních a vědeckých úvah spojoval především s otázkami válečné mobilizace státu. Na druhé straně se obával zaštiťovat vědeckostí ve smyslu obecných dogmat. Neobával se svých četných kritiků, a tak otevřeně psal v předmluvě ke své Obraně státu o tom, že vojenství ještě po dlouhou dobu vědou nebude. Vědecké vojenství pro něj nemohl být svět ryzích idejí odtržených od reality. Velmi zdůrazňoval jeho závislost na zkušenosti. Spíše jej pojímal jako pochopení života, doby a reálného zhodnocení světa v perspektivě jeho vývoje.[5] Zdůrazňoval sice jeho naukovou a soustavnou složku, ale zároveň poukazoval na jeho praktickou zaměřenost na společnost a tudíž nutnost čerpat ze zásobárny sociálních věd.[6] V širší perspektivě vojenství viděl nutnost používání technických disciplín proto, že moderní ozbrojený zápas se již v jeho době neobešel bez vyspělé konstrukce zbraní nebo účinných dopravních prostředků, tedy bez používání strojů. A konečně na takto mezioborově vymezené základy vojenské vědy stavěl samotné vojenské umění jako prostředek ke zlomení branného odporu nepřátelských kolektivů s co nejmenšími vlastními ztrátami.

Na základě výše uvedeného tedy přípravy na moderní válku považoval za natolik komplexní jev, že jejich úplné pochopení již zřetelně přesahovalo kompetence samotných vojáků. Objevovalo se zde mnoho otázek sociální, ekonomické či technologické povahy, s jejichž řešením museli armádě pomáhat civilní odborníci a vědci. Dle E. Moravce tvořilo moderní strategii pouze dvacet procent ryze vojenských záležitostí. V ostatních případech bylo nutné požádat o pomoc politology, sociology, psychology,[7] psychotechniky (postup

[3] Tamtéž, s. 33.
[4] TÝŽ, *Vědecké řízení vojenství*. VR 1935, č. [2], s. [42].
[5] TÝŽ, *Obrana státu*. Svaz československého důstojnictva, Praha 1937, s. 8-9.
[6] TÝŽ, *Válečné úvahy*. Svaz národního osvobození, Praha 1936, s. 73.
[7] E. Moravec spolupracoval ve třicátých letech s odborem pro brannou psychologii Vojenského ústavu vědeckého. V dramatickém roce 1938 si nalezl například čas i na teorii této nové disciplíny a přednesl dne 9. a 16. března dvě přednášky o psychologii vedení války. K tomu: *Výroční zprávy o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937-1938*, s. 12 (dostupné elektronicky: https://www.vojenskerozhledy.cz/images/archiv_voj_rozhl/Prvni_republika/1938/VR-1938-11-12_Zpravy.pdf [citováno k 1. červnu 2019]).

užité psychologie používaný i dnes), pedagogy, techniky, odborníky na řízení a další vědce různých oborů. Sladění uvedených odborností v jednolitý celek obranných příprav pak spadlo na bedra vědeckého řízení. Pro tyto potřeby hovořil o nutnosti dvou armád – jedné operační a druhé „pracovní". Operační armádu jako vlastní ozbrojené síly měly vést vojenští odborníci. V čele pracovní armády pak měli stát inženýři, vědečtí pracovní a výrobní organizátoři a lze ji tak z dnešního pohledu chápat jako celek válečného průmyslu v nejširším slova smyslu. Moravcova koncepce „dvou armád" počítala se střechovou organizací strategického štábu, jenž by oba hlavní celky účinně slaďoval. Vedle něj navrhovala ustavení podpůrných štábů pro řešení dopravních, politických a propagandistických otázek. Vzdáleně lze z dnešního pohledu hovořit o představě celostního řešení operačních či společných funkcí.

Takto metodologicky připraven přistupoval E. Moravec k odhadům podoby a dynamiky budoucího ozbrojeného střetu, o jehož přímém dopadu na Československo nijak nepochyboval. V tomto ohledu se v jeho koncepčních návrzích projevovaly dva základní myšlenkové přístupy. V první řadě to bylo vymezení vůči hlavnímu nepřátelskému státu, kterým bylo beze sporu sousední Německo. Chápal jej nejen jako soupeře veskrze reálného, ale i oponenta v teoretických a odborných otázkách. Vyjadřoval se totiž k podstatě německé branné nauky (Wehrwissenschaft), která byla koncipována do části obecné a speciální. Prvně jmenovaná pasáž shrnovala to, co měl každý německý občan znát o otázkách vedení války a související brannosti. Speciální část branné nauky zahrnovala již čistě vojenské otázky přípravy na konkrétní ozbrojené střetnutí v rovině strategického uvažování velení ozbrojených sil. Při kritice německé koncepce se projevil zároveň druhý charakteristický rys Moravcových válečných úvah. Jednalo se o důraz na praktičnost a použitelnost vojenské vědy v životě běžného občana. Nejedná se o překvapivé zjištění, protože právě široké veřejnosti věnoval svou bohatou literární tvorbu. Každý vzdělaný Čechoslovák měl tedy především chápat podíl politiky, ekonomiky a vojenství na obraně státu. S tím se pojil nutný objem informací o výstavbě a organizaci ozbrojených sil a jejich úloze při ochraně československých hranic a vnitrozemí. Uvedená teorie se měla dále použít na všestranné vyhodnocení obrany Československa z hlediska jeho strategické polohy, nastínění podoby příští války a srovnání domácí branné moci s armádami sousedů, a tedy i možných nepřátel.[8] Pokusme se nyní zmíněné činitele charakterizovat.

Nepřekvapí v tomto ohledu skutečnost, že E. Moravec vymezoval strategickou a geopolitickou polohu republiky vůči dominantnímu německému sousedu. Z hlediska pojetí starších dějin se příliš neodlišoval od obrozenecké historiografie, která zdůrazňovala germánskou a tureckou hrozbu. Za cíl německých výbojů ve druhé polovině 19. století považoval střední Podunají jako logistickou a kulturní křižovatku střední Evropy. Vycházel při tom ze zkušeností prusko-rakouské války roku 1866 a výroků prvního německého premiéra (1871 až 1890) Otto von Bismarcka. Tento „Železný kancléř" příležitostně pronášel projevy o tom, že kdo ovládne Čechy, čímž však měl na mysli české země jako celek, má také díky Moravské bráně volnou cestu ke střednímu Dunaji.[9] E. Moravec na základě svých studií usuzoval, že dlouhodobé německé dobyvačné plány sledují tak zvanou „příčnou evroasijskou osu". Podle německých zeměpisců neměla být ničím jiným, než nejkratší pozemní spojnicí mezi Severním mořem a Perským zálivem. V rámci expanze se plánovalo vybudování železniční tratě mezi

[8] E. MORAVEC, *Válečné úvahy*, s. 23-24.
[9] TÝŽ, *Vojenský význam Československa v Evropě. Se 7 náčrty*. Orbis, Praha 1936, s. 22.

Hamburkem a Bagdádem a říční průplavů mezi Baltským a Černým mořem.[10] E. Moravec tvrdě požadoval, aby československá moc nevyklidila podunajské prostory a rozhodně stála na Dunaji, čímž se měla vyhnout německému obchvatu kolem této řeky a zachovat si tak svou nezávislost.[11]

Při hodnocení plánů německé expanze se ani E. Moravec nemohl vyhnout kritice díla stálice nacionálně socialistické vojenské vědy profesora Ewalda Banseho (1883 až 1953). V první řadě se jednalo o jeho velmi rozporuplné dílo Raum und Volk im Weltkriege (česky Prostor a národ ve světové válce), které vyšlo v roce 1932 a muselo být na základě mezinárodního skandálu staženo z pultů knihkupectví, i když ve výsledku ne úplně. Není se ostatně čemu divit, protože pokud charakterizoval evropské státy byť jen z poloviny tak, jako Československo, nemohlo vydání jeho knihy proběhnout bez vášnivých debat. Československá republika byla totiž označena za hnisající vřed na těle německého národa. Velmi přesně však popsal vojensko-politickou situaci, která nastala v pro československý stát v krizovém roce 1938. Uvažoval otevřeně o tom, že pokud se podaří připojit Rakousko k Německu, nastane všestranné zhroucení ČSR. E. Banse pak plán rozvíjel dále a předpovídal současný vpád německé branné moci na Moravu jednak ze severu z Horního Slezska a z jihu z rakouských zemí tak, aby došlo k rozetnutí československého území na dvě bezmocné poloviny. Slovenské části republiky přitom nepřikládal žádný zvláštní vojenský význam. Velmi si dále přál ustavení vojenského bloku německo-rakousko-maďarského proto, že plánoval načrtnuté zničení Československa umocnit maďarskou invazí do moravského prostoru jako podpůrný manévr ve vztahu k předpokládané německé bojové činnosti. Napadení malodohodové Jugoslávie a Rumunska mělo následovat ihned poté. E. Moravec též se značnou dávkou ironie komentoval Banseho nacistické geopolitické a rasové názory.

Čechy, Moravu, Beskydy a Slovenské Rudohoří považovala nacionálně socialistická vojenská věda za jihoněmecké země a český národ díky sudetským Němcům za polovičně neslovanský. Československý charakter byl popisován jako drzý, osobitý a vyznačující se fanatickou národní hrdostí. Přes rasové hledisko se tedy hodnotila i morální odhodlanost Čechoslováků k obraně, kteří v součtu představovali největší nepřátele německého živlu. Ostatní Banseho úvahy již i Moravec popisoval více s odstupem, protože jim nebylo možné odepřít určitý rozumný základ. S ohledem na národnostní skladu československé republiky mohli Češi představovat zhruba polovinu celé československé armády. Také obrana proti agresorům obklopujícím českou kotlinu se očekávala jako velmi složitá. Již tehdy připravované a přísně tajné německé válečné plány odrážely základní Banseho myšlenku o rychlém vpádu počínaje prameny Odry až do Moravské brány, který by zabránil možnému československému a polskému strategickému spojení. Po odfiltrování rasového balastu Banseho závěru získal E. Moravec již zcela reálný plán německého postupu. Tím byla propojená vojenská porážka Československa a Francie,[12] přičemž ČSR byla ohrožena nevyhlášeným přepadem hrozící strategickým rozdělením jejího nevýhodně protáhlého území do dvou částí. S tím se přirozeně pojila možnost rozdělení a obklíčení československé branné moci. Vojenský odborník Moravcova formátu ani nemohl jiné závěry předvídat, protože možností útoku na ČSR nebylo v daných geopolitických podmínkách tak mnoho, aby se zásadním způsobem lišily.

[10] Tamtéž, s. 25.
[11] Stanislav YESTER [= Emanuel MORAVEC], *Úkoly naší obrany*. Svaz československého důstojnictva, Praha 1937, s. 72.
[12] E. MORAVEC, *Obrana státu*, s. 168.

Úvahy o podobě příštího ozbrojeného konfliktu, na němž se mělo podílet i Československo, patří zřejmě k nejpůvodnější části Moravcova myšlenkového systému, a proto stojí za to věnovat jim obšírnější pozornost. Vývoj vojenství v 19. století vrcholil právě ve válce mezi lety 1914 až 1918. Sociální proměny vytvořily koncepci národa ve zbrani a pokrok techniky odstartoval proces nahrazení člověka strojem. Proto moderní válka, jak tvrdil E. Moravec, je a bude totální, kdy vstřebá všechny lidské, ekonomické a technologické zdroje zúčastněných států. Její konkrétní podoba se měla dle Moravcova pohledu skládat ze stránky technicko-operační a politicko-sociální. První přístup v jeho době vyzdvihovali západní odborníci a druhý naopak představitelé sovětské vojenské vědy. On sám se však netajil tím, že upřednostňuje západní myšlenkové proudy.[13] Západní teoretické myšlení se dále rozpadalo na školu „dynamickou" a „statickou". Dynamické pojetí války vycházelo z rostoucí převahy strojů při vedení války podobně, jako strojová výroba v hospodářství pomalu vytlačovala rukodělnou lidskou práci. Válečné stroje, typicky kulomet na polích první světové války, donutil vojáky setrvávat v zákopech a pohřbil tak manévrové vedení bojových operací. Statická, jinak E. Moravcem označená jako evoluční, škola naopak předpokládala přednost lidského prvku při vedení budoucí války, i když připouštěla mechanizaci vojenství po pečlivém zohlednění všech dosavadních zkušeností.

Statická evoluční škola převládala na počátku dvacátých let. Upřednostňovala přípravu a hospodárné zacházení s lidským potenciálem. Dle nich se měla příští válka rozhořet postupně a před její eskalací se mělo dosáhnout naplnění úplné mobilizace průmyslu. Díky ochraně životů vojáků válka měla začít opět v zákopech tak, aby se předešlo zbytečným ztrátám. Pomocí postupného zapojení techniky se mělo docílit větší operační volnosti a zabránění ustrnutí konfliktu na mrtvém bodě. E. Moravec zdůrazňoval, že na první pohled se evolucionisté příliš nelišili od dynamiků jakožto představitelů samostatného myšlenkového směru. Dynamické pojetí však dovozovalo zcela jiný průběh budoucího ozbrojeného střetu, a to právě díky důrazu na masivní použití motorizace a mechanizace. Díky těmto novým faktorům nemělo dojít k zamrznutí operací a manévrového boje. Válka se plánovala dovést ke konci v průběhu několika prvních dnů střetnutí. Statická škola se prosadila ve Francii a jejím legislativním a závazným projevem se stal zákon z roku 1927 (jedná se o Moravcovo vyjádření ohledně zákona o obraně státu). Naopak německí vojenští odborníci představovali dynamický přístup. Je to ostatně pochopitelné, pokud zohledníme národní tradici pramenící ze známého Schlieffenova plánu z roku 1905, který vycházel z útočně provedeného obchvatného manévru a dobytí Paříže. Anglickou a italskou školu pak E. Moravec stavěl někde mezi oba uvedené póly.[14]

Pro lepší pochopení uvedených pojetí stojí za to uvést konkrétní důvody, které E. Moravce nakonec dovedly k závěrečným úvahám o podstatě československé obrany. Francouzská škola upřednostňovala docílení převahy použitím masy živé síly spojené s materiální podporou. Organizace branné moci vycházela z široké motorizace, ale na druhé straně se v doktrinálním pojetí vyznačovala malým důrazem na mechanizaci.

[13] E. Moravec však pilně studoval i sovětskou literární produkci na poli vojenské vědy a vojenského umění. Jednalo se například o knihu sovětského autora N. Movčina z roku 1928 „Posledovatelnye operacii po opytu Marny a Visly", kterou vydalo státní nakladatelství v Moskvě v rozsahu 172 stran. N. Movčin rozebíral zásady, dle nichž mají probíhat operace frontu, skupiny a armády a demonstroval je na příkladech bitev na Marně v roce 1914 a Visle roku 1920. Emanuel Moravec své reflexe uveřejnil na pokračování ve Vojenských rozhledech pod titulem „Ruská úvaha o postupném operování armádami" v č. 5 a 6 ročníku 1931.

[14] TÝŽ, *Obrana státu,* s. 102-103.

Italský přístup mísil toto pojetí s představou masového použití letectva, které mělo získat rozhodující převahu nad pozemními silami. Italská armáda měla vycházet z francouzských organizačních principů a dodržet dělení na pozemní vojsko, letectvo a námořnictvo, přičemž však pozemní složka ozbrojených sil si ponechávala rozhodující počet i význam. Angloamerická škola (John F. C. Fuller, Basil H. Liddell Hart) vycházela z bezmocnosti a neohrabanosti velkých mas vojáků a proti tomu stavěla přednosti boje stroje proti stroji. A konečně E. Moravcem nepozorněji sledovaná německá teoretická doktrína byla doslova fascinována co největším výkonem poměrně malých mechanizovaných pozemních vojsk. Hovořilo se až v kybernetickém slova smyslu o oduševnění stroje člověkem.[15] Nejednalo se zajisté o užití umělé inteligence ve vojenství v dnešním slova smyslu, nicméně progresivnost těmto myšlenkám nelze ve všech ohledech upřít. Zůstává též otázkou, zda německá škola nespojovala velmi důsledně prvky všech soudobých přístupů a pragmaticky tak nesměřovala k nejlépe pracujícímu brannému systému. Německá branná moc totiž vůbec nezavrhla myšlenku masové armády vybudované na všeobecné branné povinnosti a do vypuknutí druhé světové války se velmi těžce přibližovala ideálu plné mechanizace a dostatku středních a těžkých tanků.[16]

Zmíněné teoretické neostrosti však E. Moravec nepotřeboval zohledňovat k tomu, aby vyvodil strategické závěry o předvídané podobě německého útoku na Československo. Obecně správně usuzoval, že praktický úspěch té které teorie je velmi relativní. Za rozhodující v tomto ohledu považoval určitou situaci, konkrétního protivníka a zeměpisné poměry možného válčiště. Francouzský útok na Německo provedený dynamickým způsobem by měl pramalou šanci na úspěch vzhledem k velké vzdálenosti mezi Paříží a Berlínem, hornatým terénem a mohutným vodním tokům, usuzoval E. Moravec. Hrot takto provedeného útoku by se postupně zpomaloval na každé překážce. Příklon německé vojenské vědy k dynamické škole pramenil z centrální polohy Německa a z toho, že na východě hraničilo se slabými, málo chráněnými, a především prostorově mělkými státy. Československo jako objekt útoku mělo přímo vybízet k použití dynamické útočné operace. Maginotova linie budovaná po roce 1929 představovala naproti tomu pro Francii největší výhodu a protizbraň proti nenadálému přepadu německou armádou. Velmi uvážlivě E. Moravec soudil i o neprozřetelnosti použít náhlý přepad proti Sovětskému svazu, kde jeho obrovská rozloha z podstaty věci bránila dosáhnout soudobými prostředky boje rychlého vítězství.

Dynamická metoda tedy znamenala přepadnout v plném míru bez formálního vyhlášení války sousední stát a rychlým postupem ne příliš velké motomechanizované armády dosáhnout jeho ochromení. Útočník měl v nejlepším případě docílit toho, aby napadený stát nestihl nastoupit do obrany a ani mobilizovat. Úspěch se očekával především v případě zemí, které nemohly díky svým nedostatečným rozměrům zaujmout dostatečně hlubokou obranu. Jednalo se o země typu Československa, Belgie či Nizozemí. E. Moravec byl přesvědčen, že jediným úspěšným strategickým prostředkem obrany se mohlo stát také použití dynamické metody, což doložil na příkladu Velké Británie.[17] Ta se při velké hustotě obyvatelstva a malé ploše mohla nepřátelskému námořnímu či vzdušnému výsadku bránit pouze dostatečně mobilní mechanizovanou armádou. V jeho pojetí se obrana ČSR stala snad nejsložitějším strategickým problémem v Evropě.

[15] Tamtéž, s. 106.
[16] Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 48.
[17] E. MORAVEC, *Obrana státu*, s. 104.

Kulturní a historické problémy československého postavení ve středoevropském prostoru chápal zároveň jako otázky vojenské. Ve shodě s názory francouzských vojenských odborníků z počátku dvacátých let zdůrazňoval úlohu československé diplomacie, která uzavřením vojensko-politických aliancí mohla přečíslit nevýhodu malých československých schopností. Prorocky v tomto ohledu uzavíral, že války se vyhrávají či prohrávají daleko dříve, než padnou první výstřely, a to především cestou politických jednání a spojeneckých závazků.[18]

Řečené však nemohlo k úspěšné obraně republiky samo o sobě postačovat a E. Moravec si toho byl velmi dobře vědom. Už proto, že jeho myšlení nelze označit jinak než jako komplexní. Ještě v roce 1937 si musel povzdechnout, že se v Československu zanedbalo mnoho věcí, které stát potřebuje k uhájení svých bytostných životních zájmů. Jinak řečeno, šlo o nepřímou kritiku francouzského statického myšlení, jež československou brannou sílu vážilo dle počtu mužů a koní, které přepravují vojáky a jimi používané zbraně. Před upřednostněním dynamičnosti se více mluvilo o konkrétních „puškách, šavlích a dělech".[19] Dřívější představy o tom, že pohyblivost armády je dána jezdectvem a její bojová výkonnost dělostřelectvem, beznadějně zastaraly. Potenciální energie vyšších taktických jednotek se počala odvozovat od počtu lehkých a těžkých kulometů, hrubých a těžkých polních děl, stejně jako letadel a tanků. Malý stát typu Československa nemohl mobilizovat velká množství branců tak, aby se mohl účinně vyrovnat velkému státu s tehdejšími přibližně 65 miliony obyvatel, kterým bylo sousední Německo. Proto chtěl E. Moravec pro ČSR pohyblivou armádu schopnou rychlých přesunů a vyzbrojenou účinnými moderními zbraněmi. Pro pozemní vojsko to znamenalo přezbrojení na v tehdejší odborné mluvě „dělové" tanky, jež měly nahradit dřívější úlohu těžkého jezdectva. Od obrněnců se očekávala i přidaná hodnota spočívající ve schopnosti vést noční operace. Pro československé letectvo se jako typově nejvhodnější stroj zdálo střední bombardovací letadlo, které by však neslo stejnou výzbroj jako stíhačky a bylo schopné vyvinout tutéž vysokou rychlost. Za nejvhodnější pro naši brannou moc tedy E. Moravec považoval velká množství středních tanků a letadel.

Spolu s ostatními vojenskými odborníky si však dobře uvědomoval domácí surovinovou nedostatečnost co do pokrytí spotřeby motorizované armády pohonnými hmotami. Navrhoval jít cestou výroby syntetického benzínu zkapalňováním černého uhlí, kterého měla republika dostatek. V tomto ohledu se učil od německého protivníka, protože zde byl tento technologický postup patentován ještě před vypuknutím první světové války. Ani E. Moravec však neopustil některé přístupy francouzských evolucionistů a přikládal značnou důležitost při budování pohraničního opevnění, jelikož československé hranice považoval za velmi citlivé vzhledem k zeměpisným danostem státu. V tom nijak nevystupoval z řady dalších domácích vojenských odborníků. Právě opevnění hranic mělo nepřátelský vpád buď v zárodku zastavit[20] či alespoň zpomalit natolik, aby pohyblivé jednotky získaly prostor a čas pro manévrový boj v obraně či protiútoku. Dnes se opevňování hranic může zdát jako postup hodný minulého století, nicméně stojí za úvahu, zda obrana proti Německu omezenými československými možnostmi naskýtala jiná, a tak protichůdná řešení, aby přinesla nalezení revolučně odlišného přístupu. A především takového operačního plánu, jenž by měl v daných geopolitických a mezinárodních podmínkách reálnou šanci na úspěch.

[18] Tamtéž, *Obrana státu*, s. 247.
[19] S. YESTER, *Úkoly naší obrany*, s. 99.
[20] Tamtéž, s. 144.

Na tomto místě stojí krátce zauvažovat nad tím, do jaké míry představoval E. Moravec původní československý přínos pro myšlení o obraně státu. Není pochyb o tom, že jeho dílo odráželo všechny soudobné směry vojenské teorie, která se snažila vyvodit poučení z masakrů první světové války a vyhnout se slepé uličce pozičního boje. Pilně studoval a překládal zahraniční teoretiky jako B. H. Lidella Harta, J. F. C. Fullera a Giulia Douheta.[21] Nadchl se spolu s nimi pro širokou mechanizaci armád a věřil v budoucnost i nebezpečí letecké války, při čemž však nezapomínal na vlastní zkušenosti z let 1914 až 1918. Návrat k opotřebovávací a totální válce považoval za nemožný. Jedině dosažení úrovně západních armád viděl jako záruku zájmu o uzavření různých protiněmeckých koalic, pro něž však muselo Československo nabídnout potřebné schopnosti. Výsledky svých úvah navrhoval promítnout do modernizace československé branné moci, včetně svých závěrů k otázce branné politiky a příprav společnosti na příští válku. Její podobu se mu podařilo velmi přesně odhadnout, včetně širšího politického a propagandistického rámce.

Strategické odcházení Emanuela Moravce

Politické působení E. Moravce po okupaci českých zemí z něj udělalo definitivně veřejně známou osobnost, i když ve smyslu, který již nesouvisel s pověstí nejznámějšího vojenského odborníka třicátých let. Podle obecného mínění se z něj stal nejnenáviděnější muž v českém národě, symbol proněmeckého aktivismu a žádnými morálními zábranami nesvázaný kolaborant. Jeho cesta až k tomuto nelichotivému hodnocení měla bezpochyby mnoho vnějších i ryze vnitřních důvodů, přičemž o těch druhých lze do značené míry pouze spekulovat. E. Moravec vystupoval v mnichovské krizi jako rozhodný obránce ČSR. Průchod svým názorům a pochopitelně i vzedmutým emocím dal 5. října 1938 na stránkách Lidových novin.[22] Především zpochybnil československé spojenectví se západními demokraciemi a prezentoval stanovisko, dle něhož v evropském rámci nejde o střet idejí totalitárních s demokratickými, ale o prostý boj mezi velmocemi bez ohledu na jejich vnitřní politické uspořádání. I dobu Mnichova vykládal jako politickou záležitost, v níž vojáci hráli podružnou úlohu pouhých statistů. Strategické úvahy politiků odsoudil jako nicotné, vedoucí pouze k totálními ochrnutí armádního mechanismu, který nedokázal na diplomatickou ofenzívu protivníka žádným způsobem zareagovat. E. Moravec to jadrnými slovy vyjádřil tak, že strategie politiků byla tak špatná, že branná moc neměla ani tu nejmenší příležitost předvést své taktické dovednosti. A jaké řešení E. Moravec nabízel? Československo mělo hledat lepší mezinárodní vztahy se všemi svými sousedy, a to bez ohledu na ideologické šablony. Pravdu měl zřejmě v tom, že v nových hranicích již Česko-Slovensko pro Německo nepředstavovalo žádnou vojenskou hrozbu a nebylo tudíž reálné, aby se proti němu zúčastnilo jakýchkoliv koalic. Též se nemýlil v tom, že Berlín Československo porazil především politickými prostředky. Poté však rozvinul již více problematickou úvahu o tom, že Československu nezbývá nic jiného, než za všech okolností budovat a mít dobré vztahy s velkým německým sousedem.

[21] Josef VAŠÍČEK, *Emanuel Moravec v kontextu dobové vojenské teorie*. Bakalářská diplomová práce, FF UK, Praha 2017, s. 45.
[22] S. YESTER. *Účtování a co dále*. Lidové noviny, 5. října 1938, č. [500], s. [1]. K činnosti E. Moravce během zářijových dnů viz též: A. BINAR, *The Defence Sector and its Effect on National Security during the Czechoslovak (Munic) Crisis 1938*. Zeszyty Naukowe 2018, č. 2, s. 79.

Lze v tom spatřovat počátek Moravcova názorového vývoje, který jej po 15. březnu 1939 nasměřoval do řad příznivců okupační moci a otevřel zcela jinou kapitolu jeho života.

I důvěru německých oficiálních míst si však musel získat postupně. Vrchol jeho pochybné protektorátní kariéry přišel bezesporu 19. ledna 1942, kdy se s posvěcením vedoucího představitele okupační moci, generála SS a policie Reinharda Heydricha, stal členem třetí protektorátní vlády dr. Jaroslava Krejčího jako ministr školství a vedoucí Úřadu lidové osvěty. E. Moravec tak získal klíčové funkce k převýchově českého národa v duchu nacionálního socialismu, šíření potřebné propagandy a převzetí všech rozhodujících kulturních a tiskových protektorátních záležitostí.[23] Na druhé straně se však nemuselo jednat o tak výrazné překvapení, protože Moravcův značný obdiv k totalitním režimům a jejich autoritativní politice se v jeho bohaté literární činnosti objevovaly již po roce 1935. Své texty sice prokládal myšlenkami či přímými citáty prvního československého prezidenta T. G. Masaryka,[24] ve skutečnosti se však často přiznával k úspěchům Německa a Itálie a z jeho úhlu pohledu oceňovanému dynamismu[25] německého nacionálního socialismu či italského fašismu. Jako na slovo vzatého vojenského odborníka jej tím či oním způsobem oslovovaly kroky Německa při výstavbě mohutné branné moci a s tím spojená opatření k mobilizaci všech lidských i hospodářských zdrojů. Vidět příčiny jeho bezprecedentního myšlenkového obratu pouze v tragédii mnichovského kapitulantství nemusí zcela odpovídat realitě doby ani stavu Moravcovy mysli.

Po celou dobu okupace však E. Moravec nezanedbával svou literární a publicistikou činnost, která našla odraz v nových knihách, novinových článcích či rozhlasových projevech. Zejména od roku 1942 získal pro šíření svých myšlenek téměř ideální podmínky, které vyvěraly nejen z všestranné podpory německých okupantů, nýbrž i z jeho stále trvající pracovitosti, přemýšlivosti a vztahu ke knihám. Umožnilo mu to i jeho „dvorní" pražské nakladatelství Orbis, jež často navštěvoval a nechával se v něm s oblibou fotografovat při družných besedách s jeho zaměstnanci. Překonal tak svou izolaci, která trvala do vypuknutí války, kdy byl jako bývalý voják a obránce republiky neakceptovatelný pro tisk, což se týkalo i jeho dřívější hlavní publikační základny, Lidových novin. Pročítáme-li Moravcovy texty ze závěrečné etapy jeho života, nelze se ubránit jistému odporu pramenícímu ze zcela obrácené logiky jeho závěrů, a to především tehdy, pokud je důsledně porovnáváme s jeho dřívější literární tvorbou. Bývalý plk. gšt. E. Moravec se výrazně odklonil od svých dřívějších komplexních monografií, v nichž zpracovával otázky vojenské vědy a vojenského umění bez ohledu na to, zda se týkaly vysoké strategie či detailních taktických otázek. Protektorát pro něj znamenal jednoznačný příklon k aktuálním politickým tématům, která zpracovával na základě tehdejšího dramatického světového válečného konfliktu. Tato časovost a spjatost s „tady a teď" zcela ovládla jeho způsob myšlení. To však neznamená, že se vojenským otázkám přestal věnovat. Své odborné úvahy z oblasti vojenství rozptyloval poněkud nesourodě, ale i přes jistou nesystematičnost je lze dohledat a najít v nich jistý druh jednotné

[23] J. PERNES, *Až na dno zrady*, s. 175-176.

[24] E. Moravec odkaz T. G. Masaryka doslova adoroval, a to nejen v nejširším politickém slova smyslu. Zdůrazňoval jeho myšlenkový odkaz i pro podmínky československé branné moci. V roce 1937 označil československou armádu za armádu Masarykovu, která nikdy nezradí jeho demokratické ideje. Až propagandisticky v tomto kontextu hovořil o „Masarykově vojákovi" jako představiteli tehdejšího ušlechtilého vojenství. K tomu blíže: E. MORAVEC, *Masaryk o duchu a úkolech čs. armády*. VR 1937, č. [9], s. [103].

[25] Jan B. UHLÍŘ, *Emanuel Moravec. Český nacionální socialista*. HaV 2006, č. 2, s. 27.

argumentační základny. Přesto, že E. Moravec svůj literární talent věnoval německým okupantům, patří beze sporu do dějin domácího myšlení o válce. I proto má smysl věnovat se jim podrobněji a uvést je do dobového historického i literárního kontextu.

Snad za jedinou publikaci, kterou nejznámější český aktivista věnoval po roce 1939 strategickým otázkám, je možno považovat knihu „O smyslu dnešní války“.[26] Bez ohledu na předpojatost ohledně doby, kdy vznikla, ji nelze považovat za vrchol úvah o umění války obecně i Moravcových myšlenek v celkovém kontextu zvláště, což sám v jejím doslovu výslovně přiznává.[27] Netroufal si konstruovat novou strategickou teorii pro situaci, kdy si nacionálně socialistická moc podmaňovala, či lépe řečeno zotročovala, celou tehdejší Evropu. Nezapřel příslušnost k protektorátnímu duchovnímu podhoubí, když nad význam vojenské strategie německé branné moci stavěl „sociální“ revoluci, kterou hitlerismus drtil liberální struktury Starého kontinentu. Svou knihu vydal v roce 1941, tedy v okamžiku eskalace světového konfliktu, a tak si sám dobře uvědomoval, že je příliš brzo na jakékoliv teoretizující nebo obecné závěry. Prozatím však úspěch německé strategie spatřoval v proporcionálním použití její branné, politické a hospodářské složky. Pod dojmem úspěchů bleskové války pouze nepřesvědčivě argumentoval v tom smyslu, že nacistické manévrování pozemními, vzdušnými či námořními silami působilo hbitěji než v případě německých protivníků. Moravec se uchyloval k neurčitým formulacím o vojenské síle, jež pro něj tvořila kombinaci hmoty s rychlostí, přičemž boj mísil sílu s „duchem“. Dobrá strategie pro něj představovala vzájemné umocňování a podporu hmoty, rychlosti a ducha. Britské strategické uvažování považoval za těžkopádné, a tudíž zralé k porážce zejména proto, že špatně kombinovalo rychlost s hmotou.

Na druhé straně nelze o Moravcových úvahách tvrdit, že by zůstávaly lhostejné vůči průběhu konkrétních operací druhé světové války. Jeho pozornosti neunikla válka na zemi, ve vzduchu, ani na moři. Podrobně se věnoval vojenským otázkám v období před a po napadení Polska,[28] Norska a Dánska v dubnu 1940, „podivné válce“ na západní frontě, bleskovému tažení proti Francii a zemím Beneluxu v květnu a červnu téhož roku či německým leteckým útokům proti Velké Británii. Jedná se o popisy velmi přesné, avšak bez pokusu o širší zobecnění. I E. Moravec prodělával po svém „zásadním“ názorovém obratu myšlenkový vývoj, a to mnohdy velmi těžce pochopitelný. Původně se domníval, že rozhodující strategický moment znamenalo pro Střední Evropu uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení Ribbentrop-Molotov z 23. srpna 1939. Podstatou tohoto smluvního vztahu se stal vzájemný závazek o zákazu použití ozbrojené síly ve vzájemných vztazích a o rozdělení vlivu v rámci evropského kontinentu. Přátelské vztahy se sovětským Ruskem uvolnily Německo z pozemní blokády a staly se odrazovým můstkem pro jeho politické a hospodářské pronikání do jihovýchodní Evropy. Z přátelství mezi Němci a Sověty měla těžit i fašistická Itálie, která získala volnou ruku pro svou politiku ve Středozemí. Německá strategie se z Moravcova pohledu vymanila ze situace, kdy byla dlouhodobě nucena vést válku na dvou frontách. Za nové situace naopak vedla dvě války na jedné frontě. Jednalo se nejdříve o východní tažení proti Polsku na podzim roku 1939 a poté západní na jaře roku následujícího proti Francii.[29] Bývalý plukovník

[26] E. MORAVEC, *O smyslu dnešní války. Cesty současné strategie*. Nakladatelství Orbis, Praha 1941.
[27] Tamtéž, s. 175.
[28] František VOKÁČ, *Válka a doba pohledem Emanuela Moravce*. Diplomová práce obhájena na Filozofické fakultě Západočeské univerzity, Plzeň 2014, s. 44n.
[29] E. MORAVEC, *O smyslu dnešní války,* s. 109.

československého generálního štábu ji charakterizoval jako dlouhodobý základní kámen německé i sovětské zahraniční politiky. K prvnímu výročí jejího uzavření se vyjádřil do konce v tom slova smyslu, že tvoří jeden z rozhodujících momentů pro vytvoření Nové Evropy.[30] To jen přispívá k závěru, že se jednalo o koncepci ve své podstatě neujasněnou, kdy sovětský bolševismus jednou tvořil její základ, a jindy zase hlavního protivníka a důvod její existence. E. Moravec se však neostýchal dospět k závěru, že to, co posloužilo německému národu a národům SSSR, může a musí posloužit i českému národu. Ten v jeho pohledu musel dospět k úzké dohodě a spolupráci s Němci snad právě proto, že ti si dokázali se Sověty uspořádat své vztahy. Doslovně se zmiňoval o tom, že onen pakt má sloužit jako předloha pro obdobný pakt německo-český.

Dle očekávání se tedy Moravcovy názory změnily po německém napadení SSSR 22. června 1941. Už jako člen protektorátní vlády se 2. února 1942 vyjádřil k věci zcela jasně. Český národ hodnotil jako jeden z nejhodnotnějších na staré pevnině, avšak za jeho slabost považoval nedostatek silného vedení. Považoval jej za hraničáře mezi západní germánsko-románskou kulturou a nepřátelsky chápaným Východem, vycházejícím ze sunnitského islámu. Němci a Češi měli tvořit jednotu ve smyslu rasovém, kulturním, životního stylu a také v celkové národní dynamice a podnikavosti. Mezi léty 1918 a 1938 sloužil československý stát dle E. Moravce anglo-francouzským zájmům ve Střední Evropě, a to s cílem strategicky oslabit Německo. Porážku Francie v roce 1940 považoval za probuzení myšlenky evropské jednoty, kterou nacistický vpád do SSSR jen potvrdil. Jednotný evropský kontinent pod německým nacistickým vedením měl odvrhnout jak ideje demokraticko-kapitalistické, tak sovětsko-komunistické.[31] Při hodnocení smyslu českého aktivismu tedy E. Moravec souhlasil až s takovými názory, že jeho odůvodnění vůbec nesouvisí s otázkou, jak dopadne válka. Dle jeho skálopevného přesvědčení demokratický řád skončil a místo něj měla Evropa na vybranou mezi nacistickým zřízením nebo kolonizací ze strany sovětského Ruska. Propagandisticky se tak obratně přetavily skutečné cíle nacistické evropské politiky a sovětizace měla spočívat ve zničení evropského zemědělství, ochromení domácího průmyslu, vyhubení inteligence a národní kultury starých evropských národů.[32]

Pro Moravcovo závěrečné období uvažování o válce a strategických koncepcích je vůbec typický odklon od analýzy čistě vojenských záležitostí, a naopak přechod k politickým a hospodářským úvahám. Příčiny druhého světového konfliktu spatřoval ve velké hospodářské krizi po roce 1929 a všeobecné krizi kapitalismu. V podstatě reálně uvažoval, když nástup nacionálního socialismu k moci v lednu 1933 viděl jako jeden z hlavních důsledků této krize. Nově budovaný německý hospodářský systém, tedy jakousi variaci na státní kapitalismus, považoval E. Moravec za hlavní zdroj obnoveného německého potenciálu vést úspěšnou válku. Nepoměr mezi německým vzestupem a ekonomicko-sociální krizí Anglie a Francie považoval za primární zdroj německé drtivé vojensko-strategické převahy.[33]

E. Moravec uzavřel v protektorátní době svůj veřejný, osobní i odborný život. Tomu odpovídá i značná mělkost jeho vojenských úvah, pomineme-li jejich aktivistický a kolaborantský náboj. Více než za uvažování v oboru vojenského umění je lze považovat

[30] TÝŽ, *Ve službách nové Evropy*. *Rok před mikrofonem*. Orbis, Praha 1940, s. 171.
[31] TÝŽ, *O český zítřek*. Orbis, Praha 1943, s. 22-23.
[32] *Tři roky v Říši. Protektorát Čechy a Morava*. Orbis, Praha 1942, s. 101. Úvod publikace napsal E. Moravec.
[33] E. MORAVEC, *O smyslu dnešní války*, s. 10-11.

za politickou propagandu, jež se stala nedílnou součástí Moravcovy veřejné angažovanosti a jejím zdůvodněním. Z často vnitřně rozporných úvah o nacistické Nové Evropě nelze o vojenském, strategickém či doktrinálním myšlení na okupované části bývalého československého státu zjistit nic zásadního.

Dílčí závěr

E. Moravec byl po celou dobu své vojenské kariéry vždy něčím více než jen disciplinovaným vojákem plnícím rozkazy svých nadřízených. Po roce 1918 se zařadil do proudu vojenského myšlení, které hledalo východisko z nesmyslnosti a brutality zákopové války tak, jak ji vytvořil první světový konflikt 20. století. Týkalo se to v první řadě návrhů na širokou mechanizaci ozbrojených sil, které měly podporovat moderní tanky a strategické letectvo. E. Moravec studoval soudobou západní i sovětskou vojenskou teorii, ale nejbližší mu vždy zůstaly závěry škol anglické, francouzské, italské a německé. Své klíčové myšlenky formuloval s vědomím, že hlavním protivníkem Československa je nacionálně socialistické Německo. Návrat k opotřebovávací válce let 1914 až 1918 považoval za nemožný, a proto se přiklonil k verzi příští války dle dynamické metody. To znamenalo připravovat se na překvapivý útok středně a velmi pohyblivé motomechanizované armády a jako obranu použít tentýž druh ozbrojených sil spolu s efektivním pohraničním opevněním. E. Moravec nevytvořil ve světovém srovnání převratnou vojenskou teorii, ale jeho hlavní přínos spočívá v tom, že nejnovější trendy světové vojenské vědy a vojenského umění aplikoval na konkrétní československé podmínky. Přes svou pověst vynikajícího vojenského odborníka však jeho myšlenky československou vojenskou doktrínu a strategii ovlivňovaly pouze minimálně. Z hlediska úrovně vojenského myšlení se Moravcovy úvahy po roce 1938 proměnily v aktivistickou proněmeckou politickou propagandu a představovaly tak zásadní ústup z jeho dřívějších odborných kvalit.

PERSONÁLNÍ STRUKTURA VENKOVNÍ SLUŽEBNY GESTAPA V OLOMOUCI[1]

Problematika tajné státní policie (a nacistických represivních složek obecně) na střední Moravě je v historiografii obecně reflektována stále pouze omezeně. Většinou se jedná o útržky informací v pracích primárně zaměřených na domácí odboj a jeho činnost.[2] Výjimkami jsou kvalifikační práce vzniklé na téma represivního aparátu,[3] případně monografie, které se věnují problematice nacistických ozbrojených složek na jiném území.[4] Venkovní služebna gestapa v Olomouci (Gestapo-Außendienststelle Olmütz) byla se svými asi padesáti zaměstnanci druhou největší venkovní služebnou tajné policie na území protektorátu (větší byla pouze venkovní služebna v Moravské Ostravě a pochopitelně obě řídící úřadovny gestapa, umístěné v Praze, respektive v Brně) a tvořila tak centrum potírání domácí rezistence na území střední Moravy. Autor se v této kapitole rozhodl zaměřit se na dílčí aspekty personálního složení olomoucké služebny gestapa, a to prostřednictvím analýzy skupiny vybraných úředníků, kteří na tomto místě působili. Zmínění zaměstnanci byli do vzorku vybráni na základě toho, zda byli Mimořádným lidovým soudem (MLS) v Olomouci odsouzeni k trestu smrti. Následně byly analyzované aspekty komparovány s obdobnými daty, která jsou dostupná pro venkovní služebnu gestapa v Pardubicích.[5]

[1] Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2019_011), Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk V.

[2] V první řadě je zde nutné zmínit práce J. Bartoše, především monografii: Josef BARTOŠ, *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*. Danal, Olomouc 1997. Dále se tématu okrajově věnoval například: Pavel KOPEČEK, *Cílem byla svoboda. Odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v letech 1939-1945*. Epocha, Praha 2015. A řada dalších dílčích studií.

[3] Například: Anna BLATECKÁ, *Nacistická trestnice Mírov během období okupace (1938-1945)*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2018. Dále: Vendula HOFMANOVÁ, *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909-1947). Vedoucí Gestapa v Olomouci (1940-1942), Kladně (1943-1944) a Táboře (1944-1945)*. Bakalářská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2016; Kristýna PROKEŠOVÁ, *Karl Streit (1898-1948) poslední velitel přerovského gestapa a poslední popravený příslušník SS v Olomouci*. Bakalářská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2016.

[4] Nejnověji viz například: V. ČERNÝ, *Brněnské gestapo 1939-1945*; Vojtěch KYNCL, *Bestie. Československo a stíhání nacistických zločinců*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019.

[5] Výzkumem zaměstnanců pardubického gestapa se ve své monografii zabýval: Vojtěch KYNCL, *Ležáky. Obyčejná vesnice, Silver A a pardubické Gestapo v zrcadle heydrichiády.* Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov 2008.

Tato metoda byla zvolena mimo jiné proto, že fond olomouckého MLS, který je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě (ZAO), nabízí i přes všechny své limity značné množství informací klíčových pro výzkum. Vzniklý reprezentativní vzorek ve výsledku čítá jedenáct osob napříč služební hierarchií. Kromě dvou vedoucích příslušníků (vedoucí služebny Richard Heidan a jeho zástupce Franz Langer) se jedná o čtyři úředníky působící v exekutivě (Richard Hardt, Franz Jeschke, Gottlieb Loibner a Kurt Rauner), jednoho správního úředníka (Karl Duchon), dva řidiče (Johann Kukelka a Johann Sander) a dva dozorce sloužící ve věznici umístěné přímo v budově gestapa (Wilhelm Hyža a Franz Mattl). Do kompletního spektra funkcí chybí jen zaměstnanci mající na starosti vnitřní chod služebny (správa kartoték, obsluha dálnopisu atd.) a pomocné kancelářské síly. Vzhledem k tomu bylo možné aplikovat výsledky tohoto výzkumu do obecného kontextu personálu olomouckého gestapa alespoň pro období mezi říjnem 1944 a únorem 1945. V této době totiž v Olomouci sloužily všechny zmíněné osoby zároveň. Na základě poválečných pramenů lze konstatovat, že ve sledovaném období prošlo olomouckou služebnou gestapa přibližně 63 zaměstnanců.[6] Toto číslo však vzhledem k absenci pramenů z období války rozhodně není definitivní a může se lišit od skutečnosti. Pro úplnost zbývá dodat, že z celkového počtu více než 150 zaměstnanců, kteří prošli olomouckou služebnou gestapa během období její existence, bylo podle dosavadních zjištění československými úřady vyšetřováno přibližně čtyřicet osob, z nich přibližně dvacet čtyři bylo vyšetřováno přímo v Olomouci.[7] Dohromady bylo odsouzeno třináct někdejších úředníků olomouckého gestapa k trestu smrti a všechny z těchto rozsudků byly také vykonány.[8]

Vzhledem k omezenému rozsahu této kapitoly se autor rozhodl vynechat analýzu a komparaci jednotlivých soudních procesů se zmíněnými osobami; toto téma bude pravděpodobně předmětem některé z autorových budoucích prací.[9] Je také nutné poznamenat, že její závěry nejsou definitivní, neboť vzhledem k absenci pramenů nebylo prozatím možno vytvořit ucelený a kompletní obraz vybraných úředníků gestapa, především co se týká členství zájmových osob v různých nacistických organizacích.

Analýza některých aspektů personálu olomouckého gestapa

Struktura personálu tajné státní policie na území Německé říše prošla jistým vývojem. Nejvýraznější proměna nastala na přelomu let 1938 a 1939, neboť gestapo, které se již

[6] Nepublikovaný seznam vypracovaný autorem na základě poválečných pramenů uložených v následujících archivech: ABS, f. 52, f. 302, f. 305, f. 325; NO, f. 316; ZAO-pobočka Olomouc, f. MLS Olomouc.

[7] Tamtéž.

[8] Kromě jedenácti osob analyzovaných v této kapitole se jednalo ještě o Heinricha Gottschlinga (1909 až 1947), který byl odsouzen MLS v Kutné Hoře k trestu smrti a zde také popraven, a o osobu Josefa Hykadeho ml. (1911 až 1953). K osobě H. Gottschlinga blíže viz: V. HOFMANOVÁ, *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling*. K životním osudům J. Hykadeho ml. blíže viz: Pavel KREISINGER a kol., *Představitelé Gestapa na území Protektorátu Čechy a Morava*. Academia, Praha (v tisku).

[9] Stručné shrnutí poválečných procesů s úředníky olomouckého gestapa včetně několika konkrétních případů viz: Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN (edd.), *Encyklopedie právních dějin. VIII. svazek. Procesy (do roku 1949)*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk – KEY Publishing, Plzeň – Ostrava 2017, s. 494-497. K poválečným procesům s někdejšími vězeňskými dozorci W. Hyžou a F. Mattlem viz: Tamtéž, s. 463-469.

od počátku své existence potýkalo s neutuchajícím nedostatkem kvalifikovaných sil, muselo najednou zajistit množství dalších zaměstnanců, kteří by působili na území obsazených Německem. Nedá se tedy mluvit o „průměrném gestapákovi", neboť žádný takový jednotný typ úředníka neexistoval.[10] Lze však nalézt jisté společné znaky, díky nimž je možno definovat několik skupin, do kterých lze jednotlivé zaměstnance zařadit. Tyto skupiny budou blíže popsány dále. Nejpodstatnější biografické údaje ke všem zkoumaným úředníkům jsou shrnuty v přehledové tabulce (viz tabulku č. 1 v příloze). Podrobně popsané životní dráhy všech zkoumaných osob a analýzu poválečných procesů s těmito jednotlivci zájemci naleznou v autorově magisterské diplomové práci, z níž tato kapitola vychází.[11]

Odborná způsobilost

Primárním znakem, který umožňuje jednotlivé zájmové osoby kategorizovat, je odborná způsobilost k výkonu policejní služby. První skupinou, která navíc v období existence nacistické tajné policie až do zmíněného přelomu let 1938 a 1939 převažovala, byli profesionální policejní úředníci s odpovídajícím vzděláním. Tito zaměstnanci se v naprosté většině dostali ke gestapu přestupem z řad pořádkové či kriminální policie a již před nástupem k tajné policii měli zkušenosti s policejní prací. Těchto úředníků začal být však v souvislosti s německou expanzí nedostatek, a tak například na území protektorátu působili většinou pouze ve vedoucích funkcích.[12] Tento fakt se dá demonstrovat i na olomoucké venkovní služebně, neboť dle dosavadního stavu výzkumu lze uvést, že zkušenosti s prací u policie měli před nástupem ke gestapu pouze R. Heidan s F. Langerem; R. Heidan působil u policie přes 12 let, F. Langer dokonce déle než 15 let.

Další tři z těchto někdejších zaměstnanců olomouckého gestapa absolvovali základní policejní výcvik až během svého působení v protektorátu. F. Jeschke se sice stal zaměstnancem tajné policie již na začátku roku 1938, před svým působením u tajné policie však působil jako úředník u okresního soudu a odborné zkoušky pro získání hodnosti kriminálního asistenta absolvoval až počátkem roku 1940. Dá se tedy konstatovat, že své zkušenosti ve vyšetřování nabral spíše praxí než následným odborným výcvikem. Druhým z těchto „nově vyškolených" úředníků byl G. Loibner, který úspěšně zakončil kurz nedlouho po F. Jeschkem, konkrétně v květnu 1940. Třetí z popisovaných úředníků, který měl za sebou policejní výcvik, R. Hardt, absolvoval zkoušky I. stupně až během roku 1944. Zůstává otázkou, nakolik si tyto kurzy s postupující válkou držely svou odbornostní úroveň. Vzhledem k postupné „deprofesionalizaci" a radikalizaci činnosti

[10] Carsten DAMS – Michael STOLLE, *Gestapo. Moc a teror ve Třetí říši.* Paseka, Praha 2010, s. 58-59.

[11] Vojtěch ČEŠÍK, *Příslušníci olomouckého gestapa odsouzení v rámci retribuce k trestu smrti*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2018. Biografie k oběma vedoucím představitelům (R. Heidan, F. Langer) již autor publikoval také formou odborných studií: TÝŽ, *Kriminální inspektor a SS-Obersturmführer Franz Langer*. Memo 2017, č. 1, s. 5-27; TÝŽ, *Kriminální komisař Richard Heidan (1893-1947). Životní osudy posledního vedoucího gestapa v Olomouci*. Moderní dějiny 2018, č. 1, s. 193-203.

[12] C. DAMS – M. STOLLE, *Gestapo*, s. 58.

tajné policie je však udržení kvality výcviku především v posledních letech druhé světové války přinejmenším diskutabilní.[13]

Jak je však patrno z tabulky v příloze, hlavním nosným pilířem služeben gestapa v protektorátu byli zaměstnanci, kteří postrádali jakékoliv odborné vzdělání či výcvik v policejní práci. Tito lidé vstoupili do služeb tajné státní policie především s vidinou jistého a rychlého kariérního růstu v rámci stabilního (a jejich prizmatem atraktivního) zaměstnání.[14] Naproti tomu z pohledu vedení gestapa na regionální úrovni byli popisovaní lidé vítanou, ba až nepostradatelnou posilou vzhledem ke znalosti poměrů v protektorátu, a především proto, že ovládali český jazyk.[15] Typickými příklady těchto kariéristů jsou K. Rauner a K. Duchon. Oba vstoupili do služeb gestapa na vlastní žádost, svou roli zde bezpochyby sehrály i jejich sympatie k nacistickému světonázoru. Další část této skupiny tvořili zaměstnanci, které ke gestapu přidělil pracovní úřad. V tomto případě se jednalo především o osoby řidičů, respektive vězeňských dozorců. Jak si lze domyslet, řidiči byli pro tajnou policii cenní svou kvalifikací. Jejich podíl na vyšetřování většinou spočíval v převozu vyšetřovaných osob či personálu služebny, případně řidiči asistovali při zatýkání, a pokud se dostali k vlastním výslechům, pak v drtivé většině případů jako tlumočníci (lze zde jmenovat zmíněného J. Sandera). Lze usuzovat, že v případě vězeňských dozorců také nebyl třeba žádný zvláštní výcvik.

Původ a vzdělání

I v případě otázky původu jednotlivých zájmových osob lze všechny zkoumané zaměstnance rozdělit do dvou skupin. První z nich jsou říšští a rakouští Němci, kteří se ke služebnám gestapa v protektorátu dostali většinou prostřednictvím zásahových komand. Ti se také po zřízení stálých služeben a úřadoven stali páteří těchto pracovišť.[16] Úředníci gestapa z Říše stáli v čele jednotlivých pracovišť a většinou zastávali i pozice zástupců vedoucích. Modelovou služebnou může být například venkovní služebna gestapa v Pardubicích.[17] V případě olomoucké služebny je pak na první pohled pozoruhodné, že funkci zástupce vedoucího zastával Němec F. Langer narozený v Mikulově. Jeho zařazení bylo nepochybně způsobeno výše naznačenými služebními zkušenostmi, F. Langer navíc celou svou policejní kariéru včetně působení u gestapa před nasazením v protektorátu prožil v Rakousku. Z podobného důvodu do této skupiny autor zařadil i F. Jeschkeho. Ten se sice narodil v krkonošském Vrchlabí, nicméně již od svých čtyř let žil na území tzv. Altreichu a službu v protektorátu nastoupil také formou převelení z úřadovny gestapa na území Říše, a nikoliv nástupem přes pracovní úřad či po dobrovolném přihlášení se ke gestapu až v protektorátu.

Největší část personálu služebny tedy tvořili sudetští Němci, kteří byli před válkou československými občany a často pocházeli ze smíšených česko-německých manželství

[13] Gerhard PAUL – Klaus-Michael MALLMANN (edd.), *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta" a okupovaná Evropa*. Academia, Praha 2010, s. 90-91. Srov.: C. DAMS – M. STOLLE, *Gestapo*, s. 60.
[14] V. KYNCL, *Ležáky. Obyčejná vesnice*, s. 53.
[15] Tamtéž, s. 43. K obsazení Československa německým bezpečnostním aparátem podrobněji viz především: Petr KAŇÁK – Dalibor KRČMÁŘ – Jan VAJSKEBR, *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa v letech 1938-1939*. Památník Terezín, Terezín 2014.
[16] C. DAMS – M. STOLLE, *Gestapo*, s. 130.
[17] V. KYNCL, *Ležáky. Obyčejná vesnice,* s. 47.

(G. Loibner se před válkou dokonce hlásil k české národnosti [až do březnové okupace používal jméno Bohumil Košťál]; historik Benjamin Frommer tyto osoby označuje jako „renegáty“).[18] Celou tuto skupinu zaměstnanců je nutno chápat v souvislosti s nastíněnou problematikou personálu s chybějící či pouze základní policejní kvalifikací, neboť z hlediska zájmových osob jsou obě tyto skupiny v podstatě identické. Ačkoliv prozatím není k dispozici větší množství údajů o původu všech zaměstnanců olomouckého gestapa, je možno předpokládat, že se poměr říšských a sudetských Němců nastíněný v tomto vzorku výrazněji nelišil od situace v celé služebně. Lze tedy říct, že přibližně 73 % ze všech zaměstnanců olomouckého gestapa patřilo mezi sudetské Němce. Zmíněné osoby často dokonce pocházely přímo z Olomouce a jejího okolí, případně v tomto prostoru žily v období před zaměstnáním u tajné policie.

Co se týká otázky vzdělání a původu, tedy ze sociálního hlediska, je v tomto ohledu celá skupina víceméně homogenní. V naprosté většině případů se jedná o osoby s dokončeným základním vzděláním a následným vyučením, není tedy možno hovořit o žádných intelektuálech. Výjimkou v tomto výčtu jsou pouze R. Hardt a K. Rauner, kteří měli jako jediní z vybrané skupiny ukončené vyšší vzdělání; R. Hardt měl vystudovanou obchodní školu, K. Rauner vyšší hudební školu. Jakého vzdělání dosáhl řidič gestapa J. Sander, zůstává otázkou, nicméně se dá předpokládat, že nijak výrazněji nevybočoval z průměru zkoumané skupiny. Většina zmíněných osob pocházela z nižších anebo spodních společenských vrstev, R. Hardt, R. Heidan a J. Sander byli dokonce nemanželského původu; případně ze střední třídy (G. Loibner). Z tohoto průměru opět výrazně vystupuje zajímavá osoba K. Raunera pocházejícího z rodiny profesionálního hudebníka.

Lze konstatovat, že i v tomto směru nebyl personál olomouckého gestapa v celoprotektorátním kontextu žádnou výjimkou. Například u pardubické služebny tajné policie je možno sledovat obdobnou úroveň vzdělání jednotlivých zaměstnanců a ani svým původem se úředníci olomouckého gestapa nijak výrazně neodlišovali od svých pardubických kolegů.[19] Obdobné rozvrstvení řadového personálu lze pozorovat i u úřadoven a služeben tajné policie na území Altreichu.

Výrazné rozdíly jsou však patrné mezi vedoucími pracovníky venkovních služeben gestapa v protektorátu a jejich kolegy, kteří měli na starosti velení služeben v Altreichu. Osoba vyučeného koláře nemanželského původu R. Heidana stojí ve velice výrazném kontrastu s osobou „průměrného“ vedoucího úřadovny v Altreichu. Vedoucí pozice zde totiž zastávaly osoby ze středních vrstev, které v naprosté většině případů měly maturitu a 87 % z nich následně studovalo vysokou školu, především práva.[20]

Věk

Věkové rozpětí zkoumaných zaměstnanců k 1. květnu 1945 se pohybovalo mezi 30 a 52 lety a jak je patrné z poválečného jmenného seznamu příslušníků gestapa, tento vzorek se výrazněji nelišil od situace v celé služebně. Výrazněji mladší třiceti let byly pouze některé ženské pomocné síly.[21] Věkový průměr zkoumaných osob činil

[18] Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu.* Academia, Praha 2010, s. 210.
[19] V. KYNCL, *Ležáky. Obyčejná vesnice,* s. 52-53.
[20] C. DAMS – M. STOLLE, *Gestapo*, s. 54-55.
[21] ABS, f. 52, sign. 52-84-5 – Jmenný seznam příslušníků gestapa – kraj Olomouc, fol. 1-34.

ke zmíněnému datu přibližně třicet devět let. Komparovat věkové složení personálu se zaměstnanci venkovní služebny gestapa v Pardubicích je poněkud problematické, neboť zde je pro analýzu věku personálu určeno datum 13. května 1942.[22] Po odečtení časového rozdílu mezi porovnávanými služebnami vychází, že personál olomouckého gestapa byl v průměru přibližně o šest let starší než úředníci gestapa v Pardubicích. Pro přesnější komparaci se situací na území Altreichu není k dispozici dostatečné množství dat, nicméně je možno konstatovat, že v případě řadových zaměstnanců byla situace srovnatelná. Lišila se nicméně v případě vedoucích pracovníků. R. Heidan (nar. 1893) i F. Langer (nar. 1898) byli, stejně jako zástupce vedoucího pardubického gestapa Walter Lehne (nar. 1891), veterány první světové války. Naproti tomu drtivá většina vedoucích zaměstnanců úřadoven v Altreichu se narodila až po roce 1900 a do bojů nebyla nasazena. Do této skupiny patří i vedoucí pardubického gestapa Gerhard Clages (nar. 1902).[23]

Členství v nacistických organizacích a politická angažovanost

Od konce třicátých let bylo jednou z podmínek pro přijetí ke gestapu členství v NSDAP či v jejích stranických organizacích.[24] Není tedy ničím překvapivým, že všichni ze zkoumaných zaměstnanců gestapa byli jejich členy. Všichni výše zmínění zaměstnanci byli přímo členy NSDAP (kromě G. Loibnera, jehož plnoprávnému přijetí do strany dle jeho vlastních slov zabránilo vypuknutí války).[25] K. Rauner dokonce zastával vedoucí pozici ve straně na její regionální úrovni. Valná část těchto osob byla také členy některých stranických organizací. Ze zaměstnanců olomouckého gestapa bylo šest plnoprávnými příslušníky SS (R. Heidan, F. Langer, F. Jeschke, G. Loibner, K. Rauner a K. Duchon) a R. Hardt byl v této organizaci čekatelem. Ve spisech J. Hyži a J. Sandera bylo explicitně zmíněno, že dotyční nebyli do SS přijati vzhledem k věku či zdravotní nezpůsobilosti. U zbylých osob ze vzorku není jasné, proč se nestali členy SS, u F. Mattla není ani jasné, zda do SS vstoupil, či nikoliv. Ze strany SS-Reichsführera Heinricha Himmlera byl vzhledem ke snahám o sjednocení SS a policie činěn tlak na zaměstnance policie (ať již bezpečnostní či pořádkové), aby vstoupili do řad SS.[26] Je tedy možno předpokládat, že tyto zbylé osoby se do SS hlásily, ale nebyly shledány způsobilými k přijetí do této – minimálně z počátku války – elitní organizace.

Odpověď na otázku členství zkoumaných osob v ostatních stranických organizacích je poněkud problematická, neboť v naprosté většině případů lze vycházet pouze z poválečných vyšetřovacích spisů a nemusí být tedy úplně jasné, nakolik se jednotlivci z tohoto vzorku k členství v některé ze stranických organizací přiznávali. Tento výčet pracuje tedy pouze s údaji explicitně zmíněnými v poválečných vyšetřovacích spisech. V některých případech bylo možné případné členství v těchto institucích ověřit

[22] V. KYNCL, *Ležáky. Obyčejná vesnice,* s. 52-53.
[23] Tamtéž, s. 46.
[24] C. DAMS – M. STOLLE, *Gestapo*, s. 59.
[25] Loibnerova zmínka o pozastavení přijímání do strany v průběhu války je zajímavá, neboť zákaz přijímání nových členů ze dne 1. května 1937 byl k 1. květnu 1939 zrušen; viz například: Anton LINGG, *Die Verwaltung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*. Zentralverlag der NSDAP, München 1939, s. 162-163.
[26] Např.: Andrew MOLLO, *Uniforms of the SS. Vol. 5. Sicherheitsdienst und Sicherheitspolizei 1931-1945.* Historical Research Unit, London 1992, s. 33.

i v osobních složkách uložených ve Spolkovém archivu v Berlíně.[27] Je možné, že ve skutečnosti byl například počet členů organizací Národněsocialistické organizace péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt; NSV) či Německé pracovní frontě (Deutsche Arbeitsfront; DAF) vyšší, pro ověření této možnosti se však do současné doby nepodařilo najít relevantní prameny. V případě F. Mattla nebylo ani z poválečných výslechů možno zjistit, zda byl členem některé z těchto organizací.

Pět ze zkoumaných zaměstnanců (jednalo se o F. Heidana, F. Langera, G. Loibnera, K. Duchona a W. Hyžu) byli členy organizace NSV a dva z nich byli členy odborové organizace DAF. Ve třech případech (K. Rauner, J. Sander a W. Hyža) je potvrzeno členství v nacistickém motoristickém sboru (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps; NSKK), ačkoliv členy této organizace byli z pochopitelných důvodů především řidiči služebních vozů. V případě této organizace jsou však patrny dvě zajímavosti. První z nich je, že profesionální řidič J. Kukelka se členem této organizace nikdy nestal. Druhou zajímavostí je, že členem této organizace byl do konce února 1940 i K. Rauner, avšak jeho členství v NSKK bylo ukončeno se vstupem do SS. Dvě ze zájmových osob (F. Jeschke a J. Kukelka) vstoupily do SA. V případě F. Jeschkeho se dá předpokládat, že jeho členství zde bylo také ukončeno v okamžiku vstupu do SS. Co se týká členství těchto osob v dalších organizacích podřízených NSDAP, lze zde zmínit pouze Kukelkovo členství ve Svazu německého východu (Bund Deutscher Osten; BDO).

Zajímavé je sledovat i politickou angažovanost zájmových osob v předválečném období. Čtyři osoby ze vzorku (R. Hardt, K. Rauner, K. Duchon a W. Hyža) byly před válkou prokazatelně členy Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei; SdP) a u J. Sandera je členství v SdP pravděpodobné, avšak nedoložené. V případě W. Hyži je také zajímavé, že do řad SdP přešel z německé lidové strany.

Dílčí závěr

V celém vzorku zkoumaných osob bylo možno najít několik společných znaků. Díky tomu lze konstatovat, že v naprosté většině byl personál olomouckého gestapa tvořen jednotlivci z nižších společenských vrstev (tři úředníci byli dokonce nemanželského původu) a většinou pouze se základním vzděláním. V tomto ohledu nevybočují úředníci olomouckého gestapa z celoprotektorátního průměru. Ani v otázce původu se zkoumané osoby nijak výrazněji neodlišují od svých kolegů z jiných služeben v protektorátu. Většina personálu pocházela z území bývalého Československa, z velké části přímo z Olomouce a jejího okolí. Věkový průměr zkoumaného vzorku je sice přibližně o šest let vyšší než v případě úředníků pardubického gestapa, nicméně v celoříšském kontextu se řadoví zaměstnanci nijak nevymykají standardu. Naproti tomu se vedoucí úředníci olomouckého gestapa (stejně jako například zástupce vedoucího gestapa v Pardubicích) na rozdíl od valné většiny vedoucích představitelů působících v Altreichu narodili již před rokem 1900 a účastnili se bojů první světové války.

Stran odbornosti lze celou skupinu rozdělit do tří skupin. Početně nejslabší byla skupina kariérních policistů, kteří působili v tomto povolání ještě před svým nástupem ke gestapu. V případě zkoumaného vzorku se jednalo pouze o vedoucího služebny R. Heidana a jeho zástupce F. Langera. Druhou skupinu tvořili úředníci, kteří

[27] Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (dřívější Berlin Document Center), agendy SS-Offiziersakten a Personenakten des Rasse- und Sieldungshauptamptes-SS.

po absolvování odborného kurzu a složení zkoušek I. stupně obdrželi hodnost kriminálního asistenta. Tito zaměstnanci sice obdrželi alespoň základní průpravu v policejní práci a dali se označit jako kvalifikovaný personál, nicméně pouhých několik měsíců trvající kurz nemohl konkurovat letitým zkušenostem kariérních policistů a celá tato situace nutně vedla k postupné „deprofesionalizaci" personálu. Nejpočetněji byli zastoupeni kriminální zaměstnanci bez jakéhokoliv výcviku. Tito příslušníci gestapa zastávali široké spektrum funkcí, od řidičů a správy kartoték až po vyšetřování v exekutivě. I přes chybějící zkušenosti a výcvik byli často vítaní díky své znalosti místních poměrů, a především kvůli tomu, že často ovládali český jazyk.

I přes nedostatečnou pramennou základnu lze říct, že všechny zkoumané osoby byly členy NSDAP (či měly do strany alespoň podanou přihlášku) a více než polovina jich byla i příslušníky SS. Naprostá většina z nich také vstoupila do některé ze stranických organizací, nejpočetněji byly zastoupeny NSV a NSKK. Z personálu pocházejícího z někdejší ČSR byla v předválečném období prokazatelně asi polovina členy sudetoněmecké SdP.

Vzhledem k výše zmíněnému se dá konstatovat, že se personál olomouckého gestapa v žádném ze zkoumaných aspektů nijak výrazně neodlišoval od úředníků z ostatních pracovišť. V rámci protektorátu se tedy jednalo po všech stránkách o „průměrnou" služebnu. Stejně jako jinde většina z nich nedisponovala odbornou způsobilostí potřebnou pro výkon policejní práce. Až na místo narození se úředníci olomouckého gestapa vcelku neodlišovali ani od svých kolegů působících v Altreichu. Jediný rozdíl lze, jak již bylo zmíněno výše, vypozorovat u vedoucích úředníků.

Příloha

Tabulka č. 1. Základní biografické údaje zkoumaných osob[28]

Jméno	Rok narození	Pozice u gestapa	Odbor-nost	Původ	Vzdělání	Členství v NSDAP	Členství v SS	Ostatní org.	Členství v SdP
Karl Duchon	1907	správa	-	ČSR	vyučen	ano	ano	NSV	ano
Richard Hardt	1915	exekutiva	pol. kurz	ČSR	obchodní škola	ano	čekatel	?	ano
Richard Heidan	1893	vedoucí služebny	kariérní policista	„Altreich“	vyučen	ano	ano	NSV	-
Wilhelm Hyža	1896	věz. dozorce	-	ČSR	vyučen	ano	ne*	DAF, NSV, NSKK	ano
Franz Jeschke	1908	exekutiva	pol. kurz	„Altreich“	vyučen	ano	ano	SA	-
Johann Kukelka	1908	řidič	-	ČSR	vyučen	ano	ne	BDO, DAF, SA	ne
Franz Langer	1898	zástupce vedoucího	kariérní policista	Rakousko	vyučen	ano	ano	NSV	-
Gottlieb Loibner	1915	exekutiva	pol. kurz	ČSR	reálka (nedok.)	podána přihláška	ano	NSV	ne
Franz Mattl	1908	věz. dozorce	-	ČSR	vyučen	ano	?	?	?
Kurt Rauner	1911	exekutiva	-	ČSR	vyšší hudební škola	ano	ano	NSKK	ano
Johann Sander	1902	řidič/ tlumočník	-	ČSR	vyučen?	ano	ne*	NSKK	ano?

Pozn. Znak * v kolonce „členství v SS“ označuje ty jednotlivce, u nichž bylo ve vyšetřovacím spisu explicitně zmíněno, proč se nestali členy této organizace. Členství v SdP bylo pochopitelně analyzováno pouze u osob původem z území ČSR.

[28] V. ČEŠÍK, *Příslušníci olomouckého gestapa*, s. 15-47.

ČESKOSLOVENŠTÍ DŮSTOJNÍCI VĚZNĚNÍ NA MÍROVĚ V DOBĚ NACISTICKÉ OKUPACE (1938 AŽ 1945)[1]

Hrad Mírov ležící v severomoravských kopcích poblíž města Mohelnice byl původně vybudován ve 12. století jako součást obranné soustavy střežící olomoucký biskupský majetek, nicméně po většinu doby sloužil a slouží jako věznice. Jistou dobu byl hrad využíván jako korekční dům pro kněze (1761 až 1850).[2] Od roku 1850 byla na mírovském hradě zřízena císařsko-královská státní věznice a po roce 1918 pak hrad sloužil československému ministerstvu spravedlnosti. V průběhu prvních prvorepublikových let byli na Mírově vězněni kriminální vězni, většinou s mnohaletými tresty až doživotními. V letech 1928 až 1930 byla věznice adaptována na ústav pro choromyslné a přestárlé vězně. Takto fungovala až do podzimu roku 1938, kdy přešla pod německou správu.[3] Od této doby se věznice stala místem, kde měli být po dlouhá léta internováni kromě kriminálních vězňů také vězni političtí, mezi které samozřejmě patřili i zástupci z řad československé armády. Nejčastěji je politická represe československé armády na Mírově skloňována v souvislosti s existencí tábora nucených prací (TNP); ten na Mírově fungoval od 20. dubna 1949 do 11. září 1950. V rámci tzv. šesti akcí D bylo na Mírově mimosoudně internováno okolo tří set bývalých vojáků z povolání.[4] Nicméně nejinak tomu bylo i v období nacistické okupace. Ačkoliv Mírov nebyl jednoznačně určen k internaci členů československé armády, velké množství vojáků z povolání, vzhledem k povaze svého přečinu, v mírovské věznici čekalo na odsouzení nebo si trest odpykávalo.

[1] Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2019_011), Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk V.

[2] Podrobněji viz: Jitka JONOVÁ, *Domus correctionis Müroviensis = Korekční dům pro kněze na Mírově (1761-1850)*. UP, Olomouc 2012, s. 139.

[3] Nejdetailněji se nacistické trestnici věnuje autorčina magisterská práce. Viz: A. BLATECKÁ, *Nacistická trestnice Mírov*, s. 127. Mezi další kratší studie věnované Mírovu během období okupace patří: Josef BARTOŠ, *Nacistická věznice Mírov*, Terezínské listy 1984, č. 13, s. 1-7; Miloš KOUŘIL, *Trestnice Mírov za okupace*. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě. Mikulovská sympozia 1984. Tisková, ediční a propagační služba národního hospodářství, Praha 1985, s. 170-174; Vilém GODULA, *Život vězňů na Mírově 1942-1945*. Slezský sborník 1969, č. 1, s. 514-527; TÝŽ, *Oběti z řad českých vězňů na Mírově v letech 1943-1945*. Slezský sborník 1971, č. 2, s. 195-203.

[4] Podrobněji o existenci TNP Mírov viz: P. TOMEK, *Tábor nucené práce Mírov. Ve vzpomínkách plukovníka in memoriam JUDr. Františka Masaříka*. Vojenský historický ústav, Praha 2017, s. 141; J. BÍLEK, *Tábor nucené práce Mírov*. HaV 1998, č. 4, s. 91-116; TÝŽ, *Vězni TNP Mírov*. HaV 1998, č. 4, s. 144-153; Věra BŘACHOVÁ, *Akce „D" a internace československých důstojníků v TNP Mírov*. In: Ivana KOUTSKÁ – František SVÁTEK (edd.), Politické elity v Československu 1918-1948. ÚSD AV ČR, Praha 1994, s. 181-193.

Určit přesný či alespoň přibližný počet vězňů pocházejících z řad československé armády je velmi obtížné. Rovněž představení všeobecných syntetických informací o vězněných vojácích na Mírově je prozatím nemožné, z toho důvodu byla pro potřeby této kapitoly zvolena metoda mikrosondy, která může tuto problematiku přiblížit alespoň partikulárně.

Na základě archivního výzkumu podniknutého v řadě českých archivů byly analyzovány osudy několika vybraných příslušníků československého vojska, přičemž bylo usilováno o komplexní představení jednotlivých osobností. Z toho důvodu byl zkoumán profesní život vojáků, jejich odbojová činnost, cesta nacistickými káznicemi či jejich vzpomínky na uvěznění. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku budou uceleně představeni pouze dva z dotyčných vojáků, přičemž bude výklad o jejich životech zasazen do kontextu dějin mírovské trestnice. K dalším osobám budou pak pouze v hrubých liniích nastíněny ty nejdůležitější údaje v závěru kapitoly.

Oldřich Fictum

Hrad Mírov byl německou okupační správou využíván k mnoha účelům. Na Mírov byli od počátku roku 1939 umísťováni vězni odsouzení u sudetských krajských soudů (Landesgericht) jako byl krajský soud v Šumperku, v Novém Jičíně, v Opavě či v Trutnově. Po okupaci zbývající části českého území počali být na Mírov posíláni odsouzení vězni z celé Moravy, nebyla však výjimkou ani internace odsouzených osob u krajských soudů v Praze, v Litoměřicích či ve Vídni. Jednalo se o trestance s kriminálními či s drobnějšími hospodářskými a politickými trestnými činy. Další skupinou vězňů internovaných na Mírově byli političtí vězni se statusem „Untersuchungshaft“, tzv. vyšetřovanci, vězni v soudní vyšetřovací vazbě. Datace vzniku mírovské vyšetřovací vazby je sporná, nicméně je zřejmé, že v prosinci roku 1939 již nepochybně existovala a v průběhu roku 1941 počet internovaných osob ve vyšetřovací vazbě rapidně stoupal.[5] Právě mezi těmito „vyšetřovanci“ se nacházela řada bývalých československých vojáků, kteří byli povětšinou členové odbojové organizace Obrana národa, která začala být v průběhu druhé poloviny roku 1939 likvidována gestapem. Mezi její členy patřil také mjr. Oldřich Fictum.[6]

O. Fictum se narodil 3. července roku 1907 v Koutě na Šumavě. O Fictumově životě před nástupem do armády víme pouze málo. V roce 1928 dokončil středoškolské vzdělání s maturitou na státní průmyslové škole v Praze a téhož roku byl odveden k prezenční vojenské službě v Rokycanech.[7] Dle poválečné výpovědi jeho snoubenky Marie Kubingerové[8] chtěl O. Fictum pokračovat ve studiu na strojní fakultě Českého vysokého

[5] Podrobněji o skladbě vězněných osob v letech 1938 až 1942 viz: A. BLATECKÁ, *Nacistická trestnice Mírov během období okupace,* s. 34-42. Srovnej: J. BARTOŠ, *Nacistická věznice Mírov,* s. 1.

[6] O. Fictumovi je věnována též okrajová pozornost: *Internetová encyklopedie dějin Brna,* heslo Oldřich Fictum (Miroslava MENŠÍKOVÁ; dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1460 [citováno k 22. červenci 2019]). Srovnej: P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku,* s. 28; Václav KŘUPKA – Zdenek TRUNDA – Marek WILHELM, *Hrad Mírov od založení po současnost.* Státní věznice Mírov, Mohelnice 2008, s. 129.

[7] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Kvalifikační spis O. Fictuma.

[8] M. Kubingerová, nar. 12. prosince 1911, Pěnčín (okres Prostějov). Krátký biografický medailonek: *Internetová encyklopedie dějin Brna,* heslo Marie Kubingerová (M. MENŠÍKOVÁ;

učení technického v Praze, nicméně z důvodu nedostačujících finančních prostředků musel od svého původního záměru opustit a rozhodl se zůstat v československé armádě, díky čemuž mu bylo rovněž umožněno finančně podporovat své rodiče, kteří se v pokrizovém období ocitli v těžké finanční situaci.[9] Roku 1929 dokončil v Hranicích na Moravě školu pro výchovu důstojníků hrubého dělostřelectva v záloze. Prošel výcvikem v Nitře a roku 1931 byl jako aktivní důstojník technické zbrojní služby zaměstnán v brněnské Zbrojovce u Zbrojně technického úřadu. Roku 1931 absolvoval školu pro důstojníky technické zbrojní služby z povolání v Plzni. Dále byl přidělen jako zbrojní důstojník k dělostřeleckému pluku 305 do Českých Budějovic a poté do Tábora. V roce 1934 byl povolán zpět do Zbrojovky Brno, o rok později absolvoval pyrotechnický kurz v Plzni a Poličce a následně byl povýšen na nadporučíka. V roce 1937 pak O. Fictum absolvoval další kurz, tentokrát pro dozorčí orgány válečného průmyslu v Praze, a poté byl přidělen ke štábu velitelství III. sboru v Brně do funkce referenta těžkého válečného průmyslu u 4. oddělení štábu. Současně byl také správcem důstojnického jídelního sboru.[10]

Po okupaci Československa a likvidaci armády na jaře roku 1939 byl v brněnské Zbrojovce zaměstnán potřetí, a to jako technický úředník konstrukčního oddělní. V témže čase byl O. Fictum pověřen plk. Tomášem Podruhem,[11] aby se stal vedoucím skupiny odboje ve Zbrojovce v Zábrdovicích.[12] Jádrem této skupiny ve Zbrojovce byli pak důstojníci, zaměstnanci v bývalém technickém úřadu.[13] „Takovým způsobem vznikalo ve Zbrojovce několik jednotně řízených skupin, složených z odvážných Čechů, kteří si dali za úkol vynášeti zbraně a munici z brněnské Zbrojovky v největším možném počtu.“[14] O. Fictum díky častým služebním cestám navázal kontakt se zbrojními podniky ve Vsetíně a Považské Bystřici, čímž se podařilo získat zbraně i v těchto závodech. O. Fictum měl dále za úkol společně s dalšími aktéry udržovat spojení skupiny „Zbrojovka“ s Prahou, ale také se zemským a oblastním velitelstvím ON v Brně.[15]

Na podzim 1939 počala být pomalu moravská ON likvidována gestapem (viz kapitolu Zemské velitelství odbojové organizace Obrana národa na Moravě v letech 1939

---

dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=34910 [citováno k 22. červenci 2019]).

[9] MMB, f. Sbírky Muzea města Brna, inv. č. 152 678 – Životopis Oldřicha Fictuma sepsaný jeho snoubenkou Marií Kubingerovou. Složitá finanční situace O. Fictuma je zmiňována rovněž v jeho kvalifikačních listinách. Ještě v roce 1938, je zmiňováno Fictumovo zadlužení. Viz: VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Kvalifikační spis O. Fictuma.

[10] Tamtéž.

[11] T. Podruh, nar. 15. prosince 1896, Třeboň. Po okupaci Československa zapojen do odbojové organizace Obrana Národa, kde působil jako první velitel kraje Brno-město. Gestapem zatčen 23. listopadu 1939. Popraven 26. srpna 1942 v Berlíně-Plötzensee. Srovnej: V. ČERNÝ, *Brněnské gestapo 1939-1945*, s. 98; P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku*, s. 205; *Internetová encyklopedie dějin Brna*, heslo Tomáš Podruh (M. MENŠÍKOVA; dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1935 [citováno k 22. červenci 2019]).

[12] MMB, f. Sbírky Muzea města Brna, inv. č. 152 678 – Životopis Oldřicha Fictuma sepsaný Marií Kubingerovou.

[13] MZM, f. S Písemnosti, HO, inv. č. S66 – Otto Francl: Vznik a vývoj vojenského domácího odboje Obrana národa na Moravě. Netištěný rukopis, s. 38-40. Informace uvedené v rukopise o odbojové činnosti O. Fictuma se shodují se vzpomínkami Marie Kubingerové.

[14] Tamtéž.

[15] Tamtéž.

a 1940).[16] Svého zatčení se začal obávat také O. Fictum, a z toho důvodu si připravil plán útěku za hranice, ke kterému ale nakonec nedošlo. Svůj odchod chtěl O. Fictum zrealizovat dne 6. prosince 1939 ve 13.00 hod., nicméně ráno téhož dne si pro něj přišlo gestapo.[17] Svědkem Fictumova zatčení byla také jeho snoubenka, M. Kubingerová. Přitom se mu ji podařilo upozornit, aby okamžitě varovala Pavla Ripku.[18] Ten byl ovšem toho času už zatčen.[19]

Tak začala strastiplná cesta O. Fictuma německými káznicemi. Většinu času svého věznění strávil O. Fictum právě v tzv. soudní vyšetřovací vazbě. První měsíce O. Fictum setrval v brněnských celách, byl vězněn na Špilberku, v Sušilových kolejích či v Kounicových kolejích, zde byl podroben několikrát zostřenému výslechu. Měsíce strávené v brněnských věznicích hodnotil ve svých dopisech rodině jako zdaleka nejhorší.[20] V létě 1940 byl převezen do soudní věznice ve Vratislavi, kde ho několikrát navštívila jeho snoubenka. Na konci dubna 1941 byl pak převezen s početnou skupinou dalších vyšetřovanců na Mírov, kde byl vězněn do 15. srpna 1941.[21] Poté byl deportován s ostatními vězni do věznice Wolfenbüttel v Dolním Sasku, určitou dobu strávil také ve věznici Berlín-Moabit a Dietz na západě Německa.[22] Jeho cesta skončila ve Frankfurtu nad Mohanem, kde byl na podzim 22. října 1942 společně s dalšími spolupracovníky z brněnské Zbrojovky postaven před Lidový soudní dvůr, odsouzen k trestu smrti a 18. března 1943 popraven.[23]

Ačkoliv O. Fictum strávil na Mírově pouze pár měsíců, právě tamější pobyt je pro poznání Fictumovy vězeňské zkušenosti vyšetřovance zásadní, bylo mu totiž povoleno vlastnit tři knihy, zápisník a tužku. O. Fictum tak začal psát množství motáků, které se mu podařilo až do března 1943 velmi rafinovaným způsobem skrývat ve třech knihách. Doufal totiž, že po jeho popravě budou knihy předány zpět jeho rodinným příslušníkům, a tak ve svém dopise na rozloučenou nepřímo na „poselství" v knihách

[16] Podrobněji například: P. KOPEČNÝ: *Obrana národa na Brněnsku*, s. 75-95.
[17] MMB, f. Sbírky Muzea města Brna, inv. č. 152 678 – Životopis Oldřicha Fictuma sepsaný jeho snoubenkou Marií Kubingerovou.
[18] P. Ripka, nar. 30. června 1898 v Českém Brodě. Do ON zapojen od května 1939. Gestapem zatčen 6. prosince 1939. Odsouzen k trestu smrti za velezradu a zemězradu Lidovým soudním dvorem v Berlíně dne 5. prosince 1941. Srovnej: P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku*, s. 210; *Internetová encyklopedie dějin Brna*, heslo Pavel Ripka (M. MENŠÍKOVÁ; dostupné elektronicky: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=30160 [citováno k 22. červenci 2019]).
[19] MMB, f. Sbírky Muzea města Brna, inv. č. 152 678 – Životopis Oldřicha Fictuma sepsaný Marií Kubingerovou.
[20] *Internetová encyklopedie dějin Brna,* heslo Oldřich Fictum.
[21] ZAO-pobočka Olomouc, f. Trestnice Mírov – Kniha přírůstků pro rok 1941.
[22] MMB, f. Sbírky Muzea města Brna, inv. č. 152 678 – Životopis Oldřicha Fictuma sepsaný Marií Kubingeovou.
[23] Mezi další obžalované patřili Ladislav Elsner (nar. 16. června 1917), Stanislav Přibyl (nar. 5. května 1907), Josef Bohoněk (nar. 17. června 1909). Ti byli společně s O. Fictumem odsouzeni k trestu smrti za vlastizradu a zemězradu. Další obžalovaný František Utratil byl zproštěn obvinění. ABS, f. 141, sign. 141-239-15, s. 1. F. Utratil, nar. 2. května 1910, bývalý zaměstnanec brněnské Zbrojovky, člen brněnské Obrany národa, který se spolupodílel na tzv. zbraňových akcích, později konfident Abwehru: P. KOPEČNÝ, *Obrana národa na Brněnsku*, s. 28, 226.

upozornil. Zřejmě proto byly motáky objeveny brněnským gestapem a důkladně zaevidovány, čímž se dochovaly až do dnešních dnů.[24]

Fictumova bohatá sbírka motáků představuje autentický a unikátní pramen pro poznání vězeňských prostředí. Povaha výpovědí jistým způsobem nabourává tradiční narativ politických vězňů, který je mnohdy zatížen poválečným diskursem či nechtěně nese vrub jakési paměťové idealizace. Díky Fictumovým motákům můžeme proniknout do nitra vězněného československého důstojníka. Dozvídáme se, jaké měl touhy, jaká zklamání prožíval a čím se utěšoval v tak těžkých časech. O. Fictum se zamýšlí nad stavem společnosti, snaží se zdůvodnit neúspěchy Obrany národa, nebojí se kritiky svých vězeňských druhů. Mnohdy pochybuje i o smysluplnosti samotné odbojové činnosti. Další zajímavou a odlišnou skutečností je to, jakým způsobem si všímá vězeňské stravy a nakolik zásadní pro něj byla, přestože si mnohdy stýská nad tím, jakým způsobem musí své úvahy eliminovat, své rozsáhlé analýzy stravy si neodpouští nikdy. Autenticitu zpráv podtrhuje to, jak rozmanitým a spontánním způsobem jsou psány. Motáky nejsou totožné, co se stylistiky týká, formální struktury, obsahu či dokonce písma. Mnohé zprávy jsou asociacemi myšlenek, jindy O. Fictum píše deníkovou formou souvislý text, v některých případech sepisuje básně. Mnohdy upozorňuje, že psaní je pro něj jakýmsi duševním cvičením, jak přežít vězeňské útrapy.[25] Na následujících řádcích bude představeno alespoň pár útržků z Fictumova líčení života na Mírově.

V první citaci O. Fictum hodnotí svůj příchod na Mírov. „Neděle: 11 km. Ve tmě se rýsuje hrad […] hrozby, fackami – toto pěkně začíná! […] Ráno první vzájemné poznávání. Radost jistě nelíčená. Mnoho řečí vzájemných ohledů, mnoho dobrých předsevzetí pro celek, jsme šťastní každý pro sebe a chceme i druhému udělat radost. Dostanem knihy, budem se vzájemně učit, vytvoříme opravdové přátelství a zažijeme krásu skutečného lidství. Jak krásné! A to možno utvořit v kriminále, ba právě snad jen zde – zařízení i v dřevěných bedněních matrace, 2 přikrývky, bez ložního prádla. Jedno okno opravdu nádherná vyhlídka, hájenka, lesy a za nimi naše krajina. Vlastně i toto je stále naše. Jednou v té hájence budu na dovolené. Jsme jak hradní páni: ‚Na Bezdězu' Naše obloha. První oběd: hustý ajntopf, hrách – mrkev brambory. Výborně. […] Již jsme se vymluvili o všedních věcech, přicházejí politické debaty[,] a ty rozdělují. Jsou tu ‚Maffisté' a rudí. Rudí úmyslně trvají na třídních rozdílech (bez Krista), zde je i dále chtějí rozlišovat. Zakázal jsem politické hovory – zde jsme si všichni rovní, dokážete to teď, tvořte už jednou a nekácejte jen neustále hodnoty, jak jste to dosud dělali, ubližujete tím hnutí, kterému vlastně se neprávem hlásíte, neboť ono je ve své podstatě a ideou nejkrásnější, protože je nejlidštější: v pravdě Kristovo učení: miluj svého bližního! Dokažte svým jednáním svou hodnotu. Jedině výchovou lze dosíci bez rušivých zásahů revoluce a lepšího stupně lidství."[26]

Ve druhé citaci pak O. Fictum popisuje své dojmy z mírovské věznice po několika strávených týdnech. „Poznal jsem, jak opravdu ‚je hrozné nebýt sám!' Mírov naučil znát lidi bez masky. Je ještě velmi mnoho sobectví mezi lidmi, a proto to ještě dlouho potrvá, než bude ráj na zemi. Neboť ten může být jen vytvořen praktickým a úplným splněním Kristovy nauky: ‚Lásky k bližnímu', a to bezvýhradní! Dej Bože, ať se nám to výchovou podaří! Zatím lidé jen o lásce k druhým mluví, a když to mají skutky dokázat – zde

[24] ABS, f. 141, sign. 141-239-1 – Zpráva o objevení motáků ze dne 10. března 1943, Brno. Autorem zprávy byl kriminální asistent gestapa Otto Trepp.
[25] Hlubší analýza a představení Fictumových motáků bude předmětem budoucí autorčiny studie.
[26] ABS, f. 141, sign. 141-239-1 – „Přijeli jsme na Mírov". Blíže nečíslovaný ani datovaný moták.

například – tak zklamou.“[27] Takto vnímal vězeňskou společnost mjr. O. Fictum, který si prošel mírovskou vyšetřovací vazbou.

Nicméně na Mírově nebyli vězněni pouze vyšetřovanci. Od počátku roku 1943 byla mírovská trestnice využívána jako ústav pro tuberkulózní vězně. Této etapě dějin nacistické káznice a také životu Melichara Bočka bude věnována druhá část kapitoly.

Melichar Boček vězněm ústavu pro plicně choré slovanské vězně

V průběhu válečných let se počet internovaných vězňů v nacistických vězeňských zařízeních zvyšoval, souběžně se stále zhoršovaly životní poměry vězněných osob. Vězni byli vystavováni otřesným hygienickým podmínkám, dostávali nedostačující potravinové příděly a byli nuceni k těžké fyzické práci, což mělo za následek celkové zhoršování jejich zdravotního stavu. Věznice byly živnou půdou pro šíření epidemií tyfu, úplavice, záškrtu, ale také tuberkulózy, čímž se ale snižoval výkon vězeňské práce. Do roku 1943 byli tuberkulózní vězni povětšinou separováni v nemocničních odděleních jednotlivých věznic, nicméně kvůli vysoké nakažlivosti této choroby se říšské ministerstvo spravedlnosti v průběhu roku 1942 rozhodlo řešit problém s izolací komplexněji. Nemocní mužští vězni byli v souladu s rasovou diskriminační politikou rozděleni do tří skupin a dle zařazení byli rozesíláni do jednotlivých káznic.[28] Právě mírovská věznice byla určena pro třetí skupinu vězňů, tzv. cizozemce, přičemž hlavním záměrem internace těchto nemocných vězňů na Mírov neměla být jejich léčba, nýbrž pouhá izolace od práceschopných vězňů. Od počátku roku 1943 se tak věznice začala plnit nemocnými vězni, zejména Poláky. Druhou nejpočetnější skupinou byli Češi, mnohdy právě političtí vězni, ke kterým bylo obecně vzhledem k diskriminační vězeňské politice přistupováno tvrději a žili tak v horších životních poměrech. Samozřejmě mnoho z nich pocházelo z řad československého vojska, jednalo se většinou o osoby, které si prošly podobnými vyšetřovacími vazbami jako mjr. O. Fictum, nicméně posléze byli odsouzeni k mírnějším trestům.

Mezi takové patřil také škpt. M. Boček, který byl předně kapelníkem a skladatelem, až poté vojákem. Sivický rodák a bratr legionáře a brig. gen. Bohumila Bočka se narodil 18. dubna roku 1900. Svou hudební kariéru Boček započal již v deseti letech, kdy začal hrát na pozoun a housle s hudbou veteránů. V šestnácti letech pak dobrovolně nastoupil do armády jako žák k hudbě pěšího pluku 12 v Nagy Becskereku (dnes Zrenjanin

[27] Tamtéž.

[28] Do první skupiny patřili němečtí odsouzení, kteří byli „rasově čistí“ a neprokázali žádné nežádoucí ideologické a politické přesvědčení. Do skupiny patřili též němečtí mladiství pachatelé. Pro tyto vězně byla určena věznice Hohenasperg, která již v minulosti sloužila jako vězeňské sanatorium a kde byly lepší podmínky léčby. Během let 1942 až 1945 zde však zemřelo 177 vězňů. Vězni patřící do první skupiny byli též internováni ve věznici v Kladsku. Do druhé skupiny patřili rovněž vězni „německé krve“, kteří byli považováni za nebezpečné nebo morálně slabé. Jednalo se o politické vězně s dlouholetými tresty. Pro ně bylo navrženo několik zařízení. Buďto byli posláni do vězení Brandenburg-Görden, kde byli internováni v jedné z budov. Izolované oddělení bylo pro tyto vězně vytvořeno také v trestnici Waldheim nebo ve věznici Lingen. Podrobněji viz: Nikolaus WACHSMANN, *Hitler's Prisons. Legal Terror in Nazi Germany*. Yale University Press, New Haven 2004, s. 260-261. Srovnej též: A. BLATECKÁ, *Nacistická trestnice Mírov během období okupace*, s. 42-44.

v Srbsku).[29] Roku 1919 byl zařazen k náhradnímu praporu pěšího pluku 43 v Brně a o rok později byl superarbitrován jako schopný pro pomocné služby, konkrétně jako písař. O půl roku později byl přeložen opět k hudbě pěšího pluku 10, v témže roce nastoupil na brněnskou státní konzervatoř, nicméně již po půl roce přešel do zálohy. Roku 1930 nastoupil M. Boček mimo jiné na místo kapelníka do jugoslávské armády, nicméně po většinu doby, až do mobilizace na podzim roku 1938, žil civilním životem.[30]

Do odbojové činnosti se zapojil ihned po okupaci, kdy byl údajně požádán vedením pražského spolku „Komenský“, aby využil svých styků v Jugoslávii a varoval tamější české učitelstvo, „[…] které protektorátní vláda odvolala zpět do vlasti a které mělo být při návratu domů zatčeno a popraveno pro účast v tamějším odboji. Tento můj úkol jsem plnil cestami do Jugoslávie, které jsem nastupoval pod oklamávající záminkou cestujícího obchodníka.“[31] Zároveň se zapojil do politického a vojenského zpravodajství v ilegální skupině Vojtěcha Vrňaty, byl pověřen převážením zpráv z Prahy do Bělehradu a zpět. Součástí jeho ilegální činnosti byla též spolupráce při přepravě důstojníků přes hranice.

Samotnému M. Bočkovi se opustit protektorát nepodařilo, přestože svůj odchod za hranice plánoval. Prvním cílovým státem měla být Francie, později se chtěl připojit k československé armádě v Sýrii. Jeho odbojová činnost však skončila 31. ledna 1941 v kanceláři V. Vrňaty, kam měl původně doručit plánek cesty pro gen. Bedřicha Homolu a pplk. Josefa Mašína, kteří byli vyzváni, aby odešli za hranice. V kanceláři však čekalo gestapo. M. Bočkovi se údajně podařilo plánek spolknout, čímž se uchránil vážnějšímu trestu a dalšímu zatýkání.[32] Následně byl odvlečen do samovazby pankrácké věznice, ve které setrval do ledna roku 1943. Jeho další cesta pokračovala do vazební věznice v Drážďanech a poté do Berlína, kde byl 17. června 1943 postaven spolu s dalšími obžalovanými před Lidový soudní dvůr a odsouzen ke čtyřem letům káznice.[33] Svůj trest si odpykával ve věznicích, jako byla trestnice Straubing či Creussen. Na počátku roku 1943 byl převezen do věznice Bayreuth, kde začal mít po necelém měsíci plicní potíže. Z jeho dochovaného chorobopisu je zřejmé, že již 13. ledna začal vykašlávat krev a 31. ledna u něj tamější medicinální rada diagnostikoval těžkou tuberkulózu a navrhl jeho izolaci. Od března téhož roku začal opakovaně žádat mírovské vedení o možnost umístění M. Bočka do ústavu, to však na jeho žádost několik měsíců nereagovalo. Z toho důvodu začal medicinální rada požadovat u předsednictva věznice Bayeruth o přerušení jeho trestu, k tomu však nakonec nedošlo a M. Boček byl v říjnu roku 1944 převezen na Mírov.[34] Je symptomatické, že zde mu již nebyl veden ani chorobopis, proto se více

[29] *Český hudební slovník osob a institucí*, heslo Boček Melichar (Bohumil PEŠEK – Eva VIČÁROVÁ; dostupné elektronicky: http://www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5641 [citováno k 22. červenci 2019]).

[30] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Kvalifikační spis O. Fictuma.

[31] VÚA-VHA, f. Osvědčení podle zákona 255/1946 Sb., osobní spis Melichara Bočka – Informativní záznam o ilegální činnosti v době naší nesvobody ze dne 2. července 1947, G-2.

[32] Tamtéž.

[33] ABS, f. 141, sign. 141-315 – Rozsudek u VGH v Berlíně ze dne 17. června 1943. Společně s M. Bočkem byl souzen také V. Vrňata (nar. 10. března 1898), který byl odsouzen k trestu smrti. Jaroslav Hladký (nar. 21. března 1893) byl odsouzen k osmi letům káznice. Dále Josef Holub (nar. 11. října 1911), který byl odsouzen ke čtyřem letům káznice a Karel Lebeda (nar. 1. prosince 1885), který by zproštěn všech obvinění.

[34] ZAO-pobočka Olomouc, f. Trestnice Mírov, spis 53 – Chorobopisy Čechů vězněných za okupace, Chorobopis Melichara Bočka.

o jeho zdravotním stavu v následujících válečných měsících nedozvídáme. S jistotou však víme, že se dožil příchodu Rudé armády a následného osvobození Mírova.[35]

Další osudy

Dožít se konce druhé světové války v tomto vězeňském ústavu se však nepodařilo obrovskému množství vězňů, přičemž jednou z nejčastějších příčin úmrtí byla právě zanedbaná léčba tuberkulózy. Pováleční přeživší, ať už ze strany bývalých politických vězňů či vězeňského personálu, byli toho názoru, že mnozí příchozí vězni přicházeli již v tak pokročilém stádiu choroby, že jim nebylo pomoci. Tuto hypotézu by potvrzovala rovněž skutečnost, že z celkového počtu 127 českých vězňů, kteří nepřežili věznění, jich 40 zemřelo do měsíce po jejich příjezdu na Mírov, mnoho z nich vzápětí po příjezdu.[36] „Dalších sto českých vězňů (79 %) vydrželo na Mírově pouze šest měsíců. Pouze čtyři osoby ze seznamu zemřelých strávily na Mírově jeden rok. Další čtyři osoby pak vydržely déle než jeden rok, přičemž u třech osob to byl rok a půl a pouze u jedné čtyři roky.“[37] Do řady politických vězňů, jejichž osud byl naplněn za zdmi mírovské věznice, se zařadili též někteří českoslovenští vojáci. Mezi nimi byl mjr. Václav Stojánek, který byl zatčen s celou skupinou tiskových referentů 25. srpna 1939 a který zemřel po pěti měsících od svého příjezdu na Mírov 14. června 1944. Drsným podmínkám v německých káznicích podlehl také škpt. Andělín Kovář, který se účastnil ilegální činnosti v brněnské Zbrojovce. A. Kovář zemřel na Mírově měsíc po svém příjezdu, dne 5. září 1944. Dále por. Jaroslav Špála, souzen v Drážďanech, na Mírově strávil pouze několik dní od 25. ledna do 2. února 1944. Pplk. gšt. Jan Slavík, který se spolu s dalšími funkcionáři pražského aeroklubu zasloužil o odchod československých letců do československé zahraniční armády, zemřel po jednom roce, dne 30. listopadu 1944.[38] Na druhou stranu se vítězného konce na Mírově dočkal například gen. Jan Reindl, letec, zpravodajec a člen tzv. Schomoranzovy skupiny tiskových důvěrníků. J. Reindl byl odsouzen na osm let káznice a prošel si věznicemi jako Gollnow či Ebrach. Z důvodu onemocnění tuberkulózou byl 13. ledna 1944 deportován na Mírov.[39] Stejné štěstí měl také brig. gen. Rudolf Hanák, který byl navzdory svým bohatým stykům s přední garniturou Obrany národa odsouzen za poslech zahraničního rozhlasu k šesti letům vězení. R. Hanák si prošel Kounicovými kolejemi, vyšetřovací vazbou v Drážďanech, věznicí ve Vratislavi či káznicí Gross Strehlitz. Z důvodu plicního onemocnění byl jako řada jiných převezen v srpnu 1944 na Mírov, kde byl zaměstnán v tamější vězeňské knihovně. Jeho význam v dějinách věznice je zajímavý také z toho důvodu, že byl jedním z aktérů, kteří se podíleli na předávání věznice z rukou německé

[35] M. Boček byl stíhán také komunistickým režimem. V roce 1949 byl odsouzen k 16 letům těžkého žaláře za pokus o ilegální překročení hranic. Trest mu byl později zkrácen na sedm let. VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Kvalifikační spis O. Fictuma, záznam o trestech.

[36] A. BLATECKÁ, *Nacistická trestnice Mírov během období okupace*, s. 34-42. Srovnej: J. BARTOŠ, *Nacistická věznice Mírov,* s. 60. Srovnej: V. GODULA, *Oběti z řad českých vězňů*, s. 196-203.

[37] Tamtéž. Zmíněná teorie by mohla být konfrontována s knihami přírůstků a nově objevenou knihou úmrtí, kde jsou uvedeny základní údaje všech zemřelých vězňů včetně Poláků (516) během let 1938 až 1945.

[38] Podrobněji o Janu Slavíkovi viz: Eduard STEHLÍK – Ivan VLACH, *Vlast a čest byly jim dražší nežli život.* Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2000, s. 176-177.

[39] M. VYHLÍDAL, *Generál Jan Reindl*, s. 39-54.

správy zpět Československu. Přes veškeré útrapy, kterými zřejmě R. Hanák během svého uvěznění prošel, byl pak jedním z mála, který v rámci poválečného procesu u Mimořádného lidového soudu v Olomouci vypovídal.

Dílčí závěr

Problematika vojáků vězněných na Mírově během okupace nebyla touto kapitolou zdaleka vyčerpána, to však nebylo ani jejím cílem, nýbrž měla pouze poukázat na toto téma, a to prostřednictvím krátkých biografických medailonků. V neposlední řadě bylo také jejím účelem uctít památku osobností, které se pro demokratické ideály a svou vlast obětovali svou svobodu a v krajních případech i svůj vlastní život.

Příloha

Tabulka č. 1 – Zemřelí důstojníci.

Hodnost, jméno (datum narození)	Datum zatčení	Odsouzení	Příjezd na Mírov	Úmrtí
mjr. Václav Stojánek (nar. 12. září 1896)	25. srpna 1939	VGH Berlín, 12. prosince 1941, osm let káznice	13. ledna 1944	na následky tuberkulózy 14. června 1944
škpt. Anděloslav Kovář (nar. 27. července 1912)	13. dubna 1940	Oberlandesgericht ve Vratislavi, 15. června 1942, 10 let káznice	29. srpna 1944	na následky tuberkulózy. 5. září 1944
pplk. gšt. Jan Slavík (nar. 12. dubna 1908)	3. dubna 1940	VGH Berlin, 5. srpna 1942, 15 let káznice	23. listopadu 1943	30. listopadu 1944
mjr. Oldřich Fictum (nar. 3. července 1907)	6. prosince 1939	Lidový soud ve Frankfurtu nad Mohanem, 22. října 1942, trest smrti	duben 1941	popraven 18. března 1943

Tabulka č. 2 – Poválečni přeživší z řad československé armády

Hodnost, jméno (datum narození)	Datum zatčení	Odsouzení	Internace před Mírovem	Příjezd na Mírov
genmjr. Jan Reindl (nar. 18. června 1902)	25. srpna 1939	VGH Berlín, 10. - 12. prosince 1941, osm let káznice	Drážďany, Gollnow, Ebrach	13. ledna 1944
škpt. Melichar Boček (nar. 18. dubna 1900)	31. ledna 1941	VGH Berlín, 17. června 1943, čtyři roky káznice	Praha-Pankrác, Drážďany, Berlín, Straubing, Creussen, Bayreuth	listopad 1944
brig. gen. Rudolf Hanák (nar. 13. dubna 1883)	30. září 1941	Oberlandergericht ve Vratislavi, 13. ledna 1943, šest let káznice	Kounicovy koleje, Drážďany, Vratislav, Gross Strehlitz	8. srpna 1944

ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNĚNÍ JAKO CÍL INSPEKČNÍCH CEST ADOLFA HITLERA

Obrana hranic a pomnichovské události

Jedním z důsledků světové hospodářské krize ve třicátých letech minulého století byla radikalizace celé tehdejší společnosti. To vedlo k nástupu nedemokratických hnutí napříč Evropou. Tato hnutí stupňovala své požadavky a usilovala o zlepšení postavení obyvatelstva v dané zemi, v daném národě či státu. Od poloviny třicátých let už postupně dochází k otevřenému revizionismu i napadání versailleského systému, který měl uzavřít první světovou válkou a definitivně vyřešit spory na kontinentu. Nakonec se však ukázalo, že právě uzavírání mírových smluv po první světové válce bylo pouze relativní a celý tento systém se stal jedním z faktorů, který zapříčinil rozpoutání největšího vojenského konfliktu v dějinách lidstva. K tomu ostatně velice trefně poznamenává Niall Ferguson, že „[…] mír, který nastal po první světové válce, byl jen dalším vedením války jinými prostředky,“[1] či že „[…] západní státníci sepisovali mírové smlouvy – jednu pro každou z poražených Centrálních mocností (Německo, Rakousko, Maďarsko, Bulharsko a Turecko) –, z nichž každá byla sama o sobě důvodem k vyhlášení nové války.“[2]

Poté, co se v Německu dostal k moci Adolf Hitler a začal otevřeně vystupovat proti versailleskému systému, bylo jasné, že se schyluje k dalšímu konfliktu. Na Hitlerovy požadavky reagovaly západní mocnosti v čele s Velkou Británií opatrně a zdrženlivě. I proto Německo nejprve skrytě zbrojí, aby pak následně mohlo v roce 1935 nejprve obnovit všeobecnou brannou povinnost a poté o rok později, tj. 7. března 1936, vojensky obsadit demilitarizovanou oblast Porýní. To vše bez většího nesouhlasu západních mocností, přestože byla porušena nejen mírová smlouva uzavřená s Německem po první světové válce dne 28. června 1919 ve Versailles, ale také Locarnská dohoda, přesněji takzvaný Rýnský garanční pakt, který stanovoval status quo na Rýně, tj. západní hranici mezi Německem, Francií a Belgií, z 1. prosince 1925.

Na zhoršující se situaci v Evropě proto reagovala řada států včetně Československa. Státy se snažily zabezpečit své hranice uzavíráním spojeneckých smluv i paktů, ale také vojenskými prostředky. Proto se v tomto období budovala celá řada opevnění, která měla ochránit hranice před útokem nepřátelských armád. Opevnění kolem svých hranic začalo stavět hned několik států a první pevnostní linie vznikly již ve dvacátých letech. Své opevnění budovala například Jugoslávie (Rupnikova linie), dále Finsko (Mannerheimova linie), Řecko (Metaxasova linie), Sovětský svaz (Molotovova linie), ale i Belgie, Polsko,

[1] Niall FERGUSON, *Válka světa. Dějiny věku nenávisti*. Academia, Praha 2008, s. 168.
[2] Tamtéž.

Holandsko, Švýcarsko či Německo. V neposlední řadě to byla i mohutná Maginotova linie, která vznikala od roku 1930 ve Francii a jež byla dlouhou dobu považována za neprostupný val, s nímž bude mít protivník velké potíže. Jak se později v průběhu války ukázalo, žádné relevantní obtíže německé armádě nezpůsobila.

Československo se jako nově vzniklý stát po rozpadu Rakouska-Uherska ihned snažilo o prosazení na mezinárodní scéně, a zejména pak o zabezpečení svých hranic proti případnému útoku zvenčí. Délka republiky od západu, kde bylo sousedem Československa Německo, až po hranice na jihovýchodě, kde bylo sousedem Rumunsko, činila 936 kilometrů. Šířka hranic kolísala od 270 kilometrů až po 52 kilometrů, přičemž v průměru měla pouze 140 kilometrů.[3]

Klíčovým problémem, který vyvstal po vzniku Československa a táhnul se celým meziválečným obdobím, byla otázka zajištění bezpečnosti státu. Celá situace byla značně komplikovaná, a to zejména z důvodu národnostní struktury republiky, kde vedle nejvíce zastoupeného československého národa žila zejména v pohraničních oblastech silná menšina německá, maďarská a polská.[4] Podobně tomu bylo i z pohledu geopolitické situace, která „[…] nikdy nebyla pro Československo výhodou[,] naopak nesmírnou zátěží. Republika se rozkládala v oblasti národnostně promíšené, v pásmu tradičních etnických svárů, nyní rozděleném novými, mnohdy zpochybňovanými hranicemi, v prostoru konfrontací politických, ekonomických i ideových, v ohnisku mocenských konfliktů. Sama počítána ke státům vítězným, bránícím rozhodně poválečný status quo, nacházela se ve strategickém sevření německo-rakousko-maďarském, tedy zemí poražených, volajících po revizi systému daného mírovými smlouvami.“[5]

Na základě těchto aspektů dochází již od počátku dvacátých let k uzavírání spojeneckých smluv i paktů, které měly relativně mladý stát ochránit. Ze sousedních států byla uzavřena spojenecká smlouva nejprve v dubnu 1921 s Rumunskem.[6] Na podzim téhož roku byla uzavřena smlouva se sousedním Polskem[7] a nedlouho po ní došlo k uzavření smlouvy s dalším sousedním státem, kterým bylo Rakousko.[8] Československo následně uzavřelo i další důležité smlouvy. Nejdříve to jsou dvě prozatímní smlouvy

[3] E. STEHLÍK, *Československé opevňovací programy 1936-1938*. HaV 2005, č. 1, s. 5.

[4] Definice, podle které bylo sčítání prováděno, zněla: „Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním znakem jest zpravidla mateřský jazyk.“ Podle tohoto určení národnosti se při prvním sčítání lidu z 15. února 1921 na území Československa k jednotlivým národnostem přihlásilo následující procento obyvatelstva: 67,7 % československá, 30,6 % německá, 1,0 % polská, 0,4 % židovská, 0,1 % maďarská, 0,1 % ruská a ukrajinská a 0,1 % ostatní. Zdroj: Sčítání lidu 1921 *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921*. Československá statistika, Praha 1924.

[5] Antonín KLIMEK – Eduard KUBŮ, *Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995, s. 9.

[6] Spojenecká smlouva mezi Československem a Rumunskem byla uzavřena 23. dubna 1921. Viz: Tamtéž, s. 644-646.

[7] Smlouva o respektování územní celistvosti a vzájemné neutrality byla mezi Polskem a Československem podepsána 6. listopadu 1921. Její text viz: *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921, svazek II. Dokumenty Československé zahraniční politiky, sv. A/3/2*. Edd. J. DEJMEK – František KOLÁŘ. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2005, s. 321-324.

[8] Smlouva byla mezi Rakouskem a Československem uzavřena dne 16. prosince 1921. Její text viz: Tamtéž, s. 393-395.

s Ruskem[9] a Ukrajinou,[10] poté spojenecká smlouva s Francií[11] či smlouva s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS)[12], která společně se spojeneckou smlouvou s Rumunskem de facto vedla k vytvoření tzv. Malé Dohody.[13]

Kromě výše uvedených smluv byla důležitou součástí úspěšné obrany státu v případě napadení i přímá ochrana vlastních hranic. To byl poměrně náročný úkol, jelikož hranice tehdejší republiky měly značně nepříznivý tvar (velmi nepravidelný, protáhlý a úzký) a vyjma toho se stýkaly hned s několika státy. K tomu je nutné připočíst délku hranic s potenciálními nepřáteli, kterými byli Německo, po anšlusu rozšířené o Rakousko,[14] a Maďarsko a za spojence se nedalo považovat ani Polsko. Celkový obvod hranic při tehdejší rozloze Československa (140 508 km^2) byl 4120 kilometrů[15] a většina z této délky připadala na státy, které se jevily jako nepřátelské.[16] Jedinou výjimku tvořila pouze hranice s Rumunskem jakožto malodohodovým spojencem, která byla považována za bezpečnou. Měřila však pouhých 160 km, čímž byla tato hranice zároveň i nejkratší ze všech.

Československu i kvůli svému strategickému spojenectví s Francií dalo nakonec přednost defenzivní obranné strategii před vybudováním silné motorizované armády. To vedlo k výstavbě opevnění podél hranic Československa, jež mělo zadržet neočekávaný

[9] Prozatímní smlouva mezi Československem a Ruskou sovětskou federativní socialistickou republikou byla uzavřena 5. února 1922. Ke vztahu Československa a sovětského Ruska (Sovětského svazu) v období 1918 až 1933 blíže viz: Igor LUKEŠ, *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*. Prostor, Praha 2018. Text prozatímní smlouvy viz: http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgizf6mrvhawta [citováno k 10. září 2019].

[10] Tuto prozatímní smlouvu uzavřelo Československo s Ukrajinskou sovětskou socialistickou republikou 5. června 1922. Její text viz: http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgizf6mrvhexgi2brfuya [citováno k 10. září 2019].

[11] Smlouva o spojenectví a přátelství mezi Francií a Československem byla uzavřena 25. ledna 1924. Její text viz: *League of Nations, Treaty Series*. *Publication of Treaties and International Engagements Registered with the Secretariat of the League of Nations, Volume XXIII*. League of Nations, Lausanne 1924, s. 164-169.

[12] Od 3. října 1929 poté Království Jugoslávie. Smlouva mezi Československou republikou a SHS byla uzavřena 14. srpna 1920. Její text viz: *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921, svazek I. Dokumenty Československé zahraniční politiky, sv. A/3/1*. Edd. J. DEJMEK – F. KOLÁŘ. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2004, s. 160-162.

[13] K takzvané Malé dohodě patřily Československo, Rumunsko a SHS. K jejímu dokončení a vzniku dochází až po uzavření vzájemné smlouvy mezi Rumunskem a SHS dne 17. června 1921. Kromě společných ekonomických zájmů patřilo mezi cíle Malé dohody například vystupování proti případné restauraci Habsburků či vzájemná ochrana v případě napadení jednoho ze signatářských států. Podrobně viz: Zdeněk SLÁDEK, *Malá dohoda 1919-1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty.* Karolinum, Praha 2000.

[14] K anšlusu Rakouska došlo 12. března 1938. O den později došlo také k jeho faktickému připojení pod správu Třetí říše tím, že se stalo jednou z jeho zemí pod oficiálním označením Ostmark. Místodržitelem země byl jmenován právník Arthur Seyß-Inquart. Viz: Martin JEŘÁBEK, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Dokořán, Praha 2004, s. 181-186.

[15] Vladimír KUPKA a kol., *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 2002, s. 268.

[16] Délka hranic s Německem činila 1528 km, po anšlusu Rakouska tato délka vzrostla na 2086 km, s Maďarskem to bylo 620 km, s Polskem 984 km. E. STEHLÍK, *Československé opevňovací programy*, s. 5.

útok protivníka a poskytnout čas i prostor pro seskupení záložních jednotek. Důležitým předpokladem pro obranu hranic představovala nezbytná pomoc ze strany spojenců, zejména pak Francie.

Přestože vybudované opevnění nakonec nesplnilo svůj účel a nebylo použito pro obranu hranic Československa před útokem protivníka, lze s jistotou říct, že se o něj A. Hitler zajímal. To ostatně dokládají inspekční cesty v rámci, kterých navštívil některé objekty československého opevnění či kupříkladu jeho projev z podzimu roku 1938: „Je to fantastický úspěch. Je tak obrovský, že jej přítomnost ani nemůže zhodnotit. Velikost a dosah tohoto úspěchu jsem si uvědomil, když jsem stál uprostřed českého opevňovacího systému betonových bunkrů. Teprve tam jsem poznal, co to znamená dobýt téměř 2 000 km opevnění bez jediného výstřelu.“[17]

Samotnou Mnichovskou dohodu a odstoupení pohraničních oblastí uvítali kromě místního obyvatelstva také německé ozbrojené složky, které se tak bez ztrát na životech mohly seznámit s obranyschopností hranic Československa. A jak sám A. Hitler uznal při rozhovoru s Vysokým komisařem Svobodného města Gdaňsk Carlem Jacobem Burckhardtem dne 11. srpna 1939, obavy jeho generálů z případného ozbrojeného střetu byly opodstatněné: „Když jsme po Mnichovu mohli zkoumat československou vojenskou sílu zevnitř, velmi nás znepokojilo, co jsme viděli: byli jsme předtím ve vážném nebezpečí. Plán připravený českými generály byl hrozivý. Pochopil jsem, proč moji vlastní generálové mne tehdy žádali, abych byl zdrženlivý.“[18]

Manifestační cesty Adolfa Hitlera

A. Hitler prakticky ihned po odstoupení československých pohraničních oblastí zahájil návštěvu obsazovaných území. Z těchto návštěv se zachovalo množství fotografií dokreslujících celkovou situaci.[19] Fotografie pořídil Hitlerův oficiální fotograf NSDAP Henrich Hoffmann, který jej na cestách doprovázel.

Poprvé A. Hitler překročil bývalé československé hranice jihozápadně od Aše dne 3. října 1938. K tomu využil relativně malý hraniční přechod (dnešní Aš/Selb) v blízkosti německé obce Wildenau, do Aše dorazil kolem 11.40 hodin.[20] O připravované Hitlerově návštěvě v předstihu informovalo kupříkladu Večerní Moravské slovo: „Podle zpráv, které došly do Londýna z Chebu a Aše, je velmi pravděpodobné, že říšský kancléř Adolf Hitler přijede dnes k večeru do střediska henleinovského hnutí – Chebu. Vstup Hitlerův do okupovaného území je režírován obdobně cestě do Vídně 14. března, dva dny po anšlusu Rakouska. V Chebu se po celý den včera konaly již horečné přípravy k přijetí německého kancléře. Hitler prý pojede v otevřeném autu, stoje, se vztyčenou pravicí. Doprovázeti jej bude jeho štáb podvůdců. Cesta bude střežena německou tajnou policií gestapem. Hitlerovi prý vyjedou v ústrety místní představitelé SdP, družičky v bílých šatech a krojované obyvatelstvo. Bezpečnostní opatření pro triumfální cestu zorganisuje

[17] A. Hitler tento projev pronesl v návaznosti na obsazení Sudet dne 10. listopadu 1938. Hitlerův projev k zástupcům německého tisku viz: https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1958_2_6_treue.pdf [citováno k 10. září 2019].
[18] John WHEELER-BENNET, *The Nemesis of Power. The German Army in Politics 1918-1945*. The Viking Press, New York 1967, s. 419.
[19] Vybrané fotografie z cest byly kupříkladu otištěny v publikaci viz: Heinrich HOFFMANN, *Hitler osvobozuje Sudety*. Naše vojsko, Praha 2011.
[20] Václav JUNEK, *Hitler v Čechách*. BVD, Praha 2012, s. 28-45.

šéf gestapa Himmler. Jeho příjezd se očekává ihned po okupaci Chebu německým vojskem. Potvrzuje se také zpráva, že Hitler pronese na chebském náměstí krátkou řeč. Není však vyloučeno, že dojde, podobně jako při rakouském anšlusu, ke zdržení pochodu okupační armády. Jak známo, musel Hitler tehdy odložit svou cestu do Vídně o celých 48 hodin, v důsledku nepřesně vypracovaného okupačního plánu. Podobné zdržení bylo také zaznamenáno při okupaci prvního úseku na jižní Šumavě. Zde bylo vojsko zdrženo o plných 14 hodin. Ještě ani nyní není udávána přesná hodina Hitlerova příjezdu do Chebu."[21]

Podobných cest vykonal A. Hitler v pohraničí od začátku října 1938 do 15. března 1939 několik. V rámci těchto cest navštívil například města Český Krumlov, Znojmo, Mikulov, Liberec a další. Kromě měst navštívil A. Hitler při svých cestách také některá další místa. Objektem jeho zájmu se stalo i československé opevnění, které bylo v těchto oblastech hojně budováno.

Naprostá většina těchto cest měla velice podobný průběh. Nejprve A. Hitler překročil hranice na některém z přechodů buďto ve svém služebním voze značky Mercedes Benz, nebo ve zvláštním vlaku, který byl uzpůsoben pro jeho potřeby. Poté pokračoval v cestě pohraničím, při které jej vítaly davy lidí nadšeným křikem, zdviženou pravicí, házením květin apod. Házení květin na „Vůdce" i jeho doprovod bylo později zakázáno kvůli tomu, že některá z takto hozených květin A. Hitlera zasáhla a poranila. „Německá tisková kancelář poukazuje na to, že znovu byl vydán zákaz házet květiny a jiné předměty na vůz říšského kancléře Hitlera nebo jeho průvodu. Říšský kancléř Hitler byl dnes lehce zraněn[22] v obličeji kyticí, hozenou na jeho vůz."[23]

Během celé cesty byl doprovázen čelními představiteli nacionálně socialistického Německa, kteří mu dělali jakési „průvodce". Kromě toho se při svých návštěvách okupovaného pohraničí setkával také s významnými představiteli okupačního režimu, od vojenských velitelů až po představitele konkrétních měst či obcí. Součástí většiny cest byl také Hitlerův projev na některém z náměstí okupovaných měst, který byl doprovázen masovou účastí lidu. A. Hitler v obsazeném pohraničí nikdy nenocoval, tj. nikdy se nezdržel déle než jeden den, snad z obavy, aby nepřišel o život při pokusu o atentát ze strany českého obyvatelstva. Z tohoto důvodu A. Hitler opouštěl pohraničí nejčastěji ve svém zvláštním vlaku, který ho odvezl mimo obsazené území a ve kterém mohl i nocovat.

Návštěvy československého opevnění Adolfem Hitlerem

A. Hitler měl o československé opevnění relativně značný zájem, o čemž svědčí fotografie, které byly pořízeny ať už zmiňovaným fotografem H. Hoffmannem, nebo někým jiným z Hitlerova doprovodu. Tyto návštěvy tisk skrze uveřejněné zprávy de facto vůbec nezmiňuje, přestože A. Hitler československé opevnění několikrát osobně navštívil. To je poměrně překvapivé, neboť návštěvy měst jsou v tisku popsány relativně podrobným způsobem, navíc častokrát doprovázeny i fotografiemi. Je to snad z toho důvodu, že zastávky na objektech československého opevnění nehrají takovou roli, jako kupříkladu zastávky ve městech, kde se dostalo „Vůdci" vřelého přivítání od „osvobozeného"

[21] Večerní Moravské slovo, 3. října 1938, č. 226, s. 1.
[22] Kytice zasáhla A. Hitlera patrně během inspekční cesty dne 7. října 1938, kdy projížděl přes Prudnik do Krnova. Zdroj?
[23] Den, 8. října 1938, č. 238, s. 1.

obyvatelstva. Nebo to snad bylo kvůli tomu, že ulice měst vyzdobené vlajkami s hákovými kříži a transparenty společně s davy shromážděného obyvatelstva se daly lépe využít z hlediska propagandistických důvodů. Ponechat stranou však také nelze ani vojenské důvody, neboť oproti návštěvám objektů československého opevnění provedl A. Hitler během zastávek ve větších městech vždy přehlídku slavnostně nastoupených vojenských jednotek a osobně se přivítal s jejich veliteli. Ostatně slavnostní přehlídky německých jednotek během Hitlerových zastávek byly častým námětem pro vznik celé řady fotografií, které se posléze objevovaly i v tisku.[24]

Pokud noviny informují o návštěvě československého opevnění v rámci inspekčních cest, které A. Hitler provedl, pak je to pouze ve spojitosti s celkovým popisem cesty. Takto zveřejněné zprávy jsou ve většině případů strohé a podávají informaci, že k těmto návštěvám skutečně došlo. Příkladem může být Hitlerova zastávka na československém opevnění v blízkosti Slavonic. O té tisk uvedl pouze, že „[…] prvním cílem na jihomoravském území byly Slavonice, kde se hlásil jako velitel generálporučík Schubert. Vůdce zde navštívil Čechy opuštěné opevnění a s velkým zájmem poslouchal přednášku generála Kienitze.“[25]

A. Hitler navštívil prokazatelně československé opevnění několikrát. Při svých návštěvách byl doprovázen vojenskými veliteli, kteří jej s objekty a dalšími nezbytnými prvky opevnění seznamovali. Zpočátku se stalo cílem jeho návštěv československé lehké opevnění, jehož pevnůstky byly velice často v blízkosti obcí, kterými projížděl a měl k nim poměrně snadný přístup. S objekty těžkého opevnění se poprvé patrně setkal až téměř na konci října na bratislavském předmostí Petržalka. Zde si prohlédl pěchotní sruby (pěchotní srub B-S 4 „Lány“).[26]

Objekty, které při svých cestách navštívil, se poté staly se jakýmisi pamětními místy jeho návštěv. Proto se u takovýchto objektů objevovalo oplocení, pamětní desky apod. Iniciátory těchto úprav však není jednoduché identifikovat. V případě objektu u Mařenic lze vzhledem k umístění informační tabulky usuzovat, že za úpravou objektu a jeho bezprostředního okolí stála místní organizace NSDAP. V dalších případech je to již značně problematické, ne-li nemožné. Lze však předpokládat, a to s ohledem na charakter provedených úprav, že i v případě dalších pevnůstek se uskutečnily z popudu místních organizací NSDAP či orgánů územní samosprávy. To dokazuje, že kolektivní paměť si vytvářela své symboly nezávisle na centrální moci i v realitě totalitního režimu.

Je možné předpokládat, že smyslem úpravy objektů československého opevnění, které osobně navštívil A. Hitler, byla komemorace. Ostatně proto se tyto objekty velice záhy staly cílem cest obyvatelstva, které je hojně navštěvovalo a fotografovalo se u nich. Kromě toho vznikaly i pohlednice s vyobrazením těchto objektů.[27]

---

[24] Příkladem mohou být fotografie z návštěvy A. Hitlera v Českém Krumlově dne 20. října 1938, na kterých je zachycen při svém projevu a pod ním slavnostně nastoupeny německé jednotky viz: Jan LAKOSIL, *Šumava 1938. Německá okupace v dobových fotografiích a dokumentech*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 258-259.

[25] Znaimer Wochenblatt, 27. října 1938, č. 84, s. 1.

[26] Opevnění petržalského předměstí vzniklo zejména díky iniciativě arm. gen. Josefa Šnejdárka, který dal pokyn k jeho výstavbě už na konci roku 1932. První sruby těžkého opevnění byly vybetonovány již o rok později. Dále viz: Ivo VONDROVSKÝ, *Opevnění z let 1936-1938 na Slovensku*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 1995.

[27] Ostatně objekty československého opevnění zachycené na propagačních pohlednicích profesionálních fotografů a vydavatelů pocházely téměř ze všech prostorů. V Krkonoších to kupříkladu byly W. Staudte (Hirschberg), W. Müller (Henichsdorf), W. Pfohl (Spindelmühle),

Lužické hory

Poprvé se A. Hitler s objekty lehkého opevnění setkal při své cestě severními Čechami dne 6. října 1938. Zde v prostoru Lužických hor navštívil dva objekty lehkého opevnění vz. 37 v bývalé oblasti II. sboru, a to v úsecích N1 „Kaltenbach"/„Studený" (objekt N1/30/A-180N) a M1 „Mařenice" (objekt M1/234/A-180N). První z těchto objektů se nacházel v prostoru u Křížového Buku a druhý v těsné blízkosti obce Mařenice (Gross-Mergthal). Návštěvu prvního objektu včetně prohlídky pěchotních překážek zachytily i kamery.[28] Následné úpravy související s Hitlerovou návštěvou se dotkly jeho bezprostředního okolí. Byl odstraněn krycí zához s kamennou rovnaninou a před levou střílnou byl vysazen stromek, kolem něhož bylo postaveno oplocení.[29]

Náležitě upraven byl po Hitlerově návštěvě však především právě druhý zmiňovaný lehký objekt. Došlo k jeho oplocení, do otvoru pro periskop byl umístěn stožár s německou vlajkou a také byla osazena pamětní deska.[30] Současně byla na levé straně objektu umístěna i další deska, která nesla nápis: „Vůdce byl v tomto bunkru 6. 10. 1938."[31] Nad vchodem do objektu později ještě přibyla informační tabulka, která oznamovala, že objekt je ve vlastnictví místní organizace NSDAP v Gross-Mergthal. Doplněno bylo také evidenční číslo Wehrmacht 172a.[32]

Slezsko

Dalšími prokazatelně navštívenými objekty československého opevnění, které si A. Hitler během svých cest prohlédl, byly hned následující den, tj. 7. října 1938, dva prvosledové lehké objekty vz. 37 nalézající se u obce Nové Heřminovy (Neu Erbersdorf) v okrese Bruntál. I z této návštěvy byly, podobně jako z první, pořízeny filmové záběry. A. Hitler v tomto prostoru navštívil objekty bývalého IV. sboru v úseku X „Nove Heřminovy" (objekt X/505/A-140Z a X/440/A-120Z), které se nacházely v bezprostřední blízkosti železniční trati vedoucí do Vrbna pod Pradědem (Würbenthal). Pro A. Hitlera zde byla mimo jiné připravena přednáška o zdejší obranné linii, která byla pro lepší názornost doplněna o velkoformátovou mapu.[33]

První z objektů, který A. Hitler navštívil, byl československými vojáky při ústupu vypálen, snad proto si jej prohlédl pouze zvenčí, aby se posléze přesunul k druhému, který se nacházel v jeho blízkosti. I tato pevnůstka se po návštěvě „Vůdce" změnila, došlo

---

B. Scholz (Görlitz), R. Felix (Freiheit); v Jizerských horách A. Augsten (Haindorf), M. Aurich (Reichenberg-Niederhanichen), Aero-Bild-Verlag (Leipzig), E. Gröschel (Rumburg), H. Haase (Rumburg), G. Reisch (Görlitz), O. Schlenkert (Haida), E. Wagner (Zittau a Grottau), H. Zitte (Haida-Arnsdorf), M. Neuhäuser (Warnsdorf V). J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938. Velká obrazová kniha.* Mladá fronta, Praha 2017, s. 108; 116, 122.

[28] TÝŽ, *Hitlerovy návštěvy čs. opevnění*. In: Fortsborník č. 7/II. Společnost přátel československého opevnění Brno 2002, s. 79.

[29] Upravené okolí objektu je patrné na horní fotografii viz: Jan LAKOSIL – Tomáš SVOBODA – Ladislav ČERMÁK, *Souboj bez vítěze. Německé přípravy na dobývání čs. opevnění v roce 1938*. Mladá fronta, Praha 2010, s. 149.

[30] Tamtéž, s. 142-143.

[31] Tamtéž.

[32] Tamtéž, s. 142.

[33] J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938. Velká obrazová kniha.* Mladá fronta, Praha 2017, s. 37.

k vybudování dřevěného schodiště, zasazení stožáru s německou vlajkou do otvoru pro periskop či proběhly dodatečné úpravy v jejím okolí.[34] Byla zde umístěna bronzová busta A. Hitlera a nechyběla ani pamětní deska,[35] na které bylo patrně uvedeno:

„Adolfu Hitlerovi, // osvoboditeli sudetských Němců // a zakladateli velkoněmecké Říše // budiž poděkováno. // Obec Nové Heřminovy // 7. října – 1938 – 4. prosince // Jeden národ, jedna Říše, jeden Vůdce! // Jednohlasně.“[36]

Stopy po jejím osazení u pravé střílny jsou na pevnůstce patrné dodnes.[37] Zajímavostí je, že nad vchodem do pevnůstky byl patrně československou osádkou objektu vyryt při ústupu německý nápis „Auf wiedersehen 1938“.[38]

Kromě výše uvedených navštívil A. Hitler v tomto prostoru také objekt lehkého opevnění vz. 37 (XXI/1/A-120Z), který se nachází severně od Mnichova (Einsiedel), a to v blízkosti samoty Tetřívek (Birkhahn). Vybudované lehké opevnění mělo v tomto prostoru svou palbou přehrazovat důležitou silnici vedoucí ze Zlatých Hor do Vrbna pod Pradědem. Právě v těchto místech se A. Hitler se svým doprovodem zastavil při zpáteční cestě do Německa. Pro A. Hitlera a jeho doprovod byla u objektu připravena přednáška o československém opevnění, tentokrát doplněná o plastický model zdejší pevnostní linie.[39] I tato pevnůstka po Hitlerově návštěvě doznala změn. Podobně jako tomu bylo v případě objektu u Nových Heřminov, i tento byl patrně opatřen pamětní deskou, která měla připomínat Hitlerovu návštěvu.[40] Dále bylo upraveno okolí, kdy bylo kupříkladu vybudováno dřevěné schodiště pro snazší přístup případných návštěv. Uvnitř pevnůstky se taktéž dochovaly německé nápisy z válečného období.

O Hitlerově cestě v tomto prostoru podaly strohou zprávu Lidové noviny: „Okupované území na severní Moravě dnes v průvodu maršála Göringa [navštívil] říšský kancléř Adolf Hitler. Jeho cesta vedla autem z hornoslezského města Neustadtu [dnes Prudnik] do Krnova a Frývaldova [dnes Jeseník].“[41] Obdobně o cestě informovala také novinová zpráva otištěná v Moravské orlici: „Říšský kancléř Hitler přijel dnes dopoledne se svým průvodem do Prudniku. A pak pokračoval ve své cestě přes bývalou hranici česko-slovensko-německou směrem na Krnov. Cesta říšského kancléře směřuje do východní části čtvrtého okupačního pásma, s jehož obsazením započalo německé vojsko včera. Je to hornaté území, ohraničené na západě hrabstvím kladským a na východě krajem

[34] TITÍŽ – L. ČERMÁK, *Souboj bez vítěze*, s. 143.
[35] Místo, kde byla umístěna deska, je vidět na fotografii objektu viz: TITÍŽ, *Ukradené pevnosti. Fotoalbum československého lehkého opevnění*. Aleš Horák, Náchod 2007, s. 159.
[36] TITÍŽ, *Souboj bez vítěze*, s. 143.
[37] Jelikož byl objekt snadno dosažitelný, a navíc jej navštívil sám A. Hitler, stal se v pozdější době cílem návštěv jak ze strany německých civilistů, tak i vojáků. O tom mimo jiné svědčí německé nápisy, které se uvnitř objektu do dnešních dní dochovaly. Vyjma toho se objekt objevil také na dobových propagačních pohlednicích.
[38] Detail nápisu viz horní prostřední fotografie viz: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 37.
[39] Tamtéž, s. 43.
[40] Nad pravou střílnou je doposud patrné vysekání obdélníkového tvaru, kde měla být deska umístěna. Její přesná podoba však doposud není známa. Určitým vodítkem může být dobová pohlednice znázorňující odznak, na kterém je pravděpodobně ztvárněn uvedený objekt, a to spolu s kostelíkem a nápisem „Věrnost Vůdci, Mnichov u Vrbna.“ Podoba pohlednice viz obrázek č. 18: https://www.ropiky.net/clanky_item.php?id=1359578230 [citováno k 10. září 2019].
[41] Lidové noviny, 8. října 1938, č. 506, s. 2.

ratibořským a hlubčickým. Říšského kancléře provází vrchní velitel letectva, generál polní maršálek Goering.“[42]

Jižní Čechy

V případě návštěvy československého opevnění v prostoru jižních Čech, kam se A. Hitler se svým doprovodem vypravil dne 20. října 1938, existují pouze kusé informace. Jisté však je, že si nedaleko Křenova (Krenau) prohlédl druhosledový lehký objekt vz. 37 (197/72/A-160Z), respektive to, co z něj zbylo po armádních zkouškách z předchozího dne. Trosky pevnůstky jsou patrny za zády osob na fotografii, kterou pořídil H. Hoffmann.[43] Prohlídka byla i tentokrát doplněna o přednášku týkající se vojenské situace z úst důstojníka německé branné moci.[44]

V některé literatuře je možné se také setkat s informací, že si A. Hitler během cesty prohlédl i další blízký objekt vz. 37 (197/75/B2-100N).[45] Ovšem v tomto případě, nelze s jistotou říct, zdali k návštěvě skutečně došlo či nikoliv, neboť se k ní nezachovaly žádné prameny. Na základě zápisu v pamětní knize obce Chvalšiny (Kalsching) je možno však usuzovat, že k prohlídce mohlo skutečně dojít: „Při odjezdu propukla znovu bouře nadšení vděčných obyvatel Chvalšin. Vůdce, který si při cestě sem prohlédl betonové bunkry u Křenova, jel z Chvalšin na Kleť. Odtud získal pohled na naši krásnou německou vlast, kterou osvobodil z dvacetiletého českého otroctví a která je mu za to nevýslovně vděčná!“[46]

A. Hitler se pravděpodobně nezúčastnil pozorování zkoušek ničení objektů československého opevnění vz. 37 v úseku 197 mezi Křenovem a Chvalšinami.[47] Je však nutné poznamenat, že tentokráte ani objekt 197/72/A-160Z, ani žádný jiný v tomto prostoru nebyl po jeho návštěvě dodatečně upravován či osazen pamětní deskou.

O Hitlerově cestě do jižních Čech bez větších podrobností opět informovaly Lidové noviny, a to v článku s názvem „Hitler na Šumavě“: „Říšský kancléř Hitler přijel dnes kolem 9. hodiny z Lince do sudetského území, ležícího při horním toku řeky Vltavy. Říšského kancléře doprovázeli mezi jinými generál št. Leeb, říšský komisař Henlein, místodržící dr. Seyss-Inquart, tiskový šéf dr. Dietrich a vrchní skupinový vůdce Brückner.“[48] Obdobně strohá zpráva byla uveřejněna i v Moravském slovu pod titulkem „Říšský kancléř v horním Povltaví“. Ta se výhradně soustředila na popis Hitlerovy návštěvy Českého Krumlova: „Německá zpravodajská kancelář oznamuje: Říšský kancléř Hitler přijel dnes v 11 hodin do Krumlova, kde byl radostně uvítán. Na náměstí nastoupilo německé vojsko. Říšský kancléř vykonal přehlídku a potom promluvil k obyvatelstvu.

[42] Moravská orlice, 8. října 1938, č. 234, s. 1.
[43] Viz: *Mit dem VII. Korps ins Sudetenland*, s. 123. Další fotografie u trosek stejného objektu viz: Jan LAKOSIL, *Šumava 1938. Německá okupace v dobových fotografiích a dokumentech*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 262.
[44] Tamtéž.
[45] Tuto informaci lze kupříkladu najít u: V. JUNEK, *Hitler v Čechách*, s. 99; I. VONDROVSKÝ, *Hitlerovy návštěvy čs. opevnění*, s. 81.
[46] SOkA Český Krumlov, f. Archiv městečka Chvalšiny – Pamětní kniha Chvalšiny 1724-1938 (1939), též viz: J. LAKOSIL, *Šumava 1938*, s. 265.
[47] Zkoušky proběhly již od den dříve, tj. 19. října 1938. A. Hitler se tudíž seznámil, až s jejich výsledky viz Hoffmannova fotografie u zničeného objektu 197/72/A-160Z. *Mit dem VII. Korps ins Sudetenland*, s. 123.
[48] Lidové noviny, 21. října 1938, č. 530, s. 2.

Poděkoval mu za jeho věrnost k Německu. Promluvil o velikosti nové německé říše, v jejímž středu jsou dnes také sudetští Němci. Při odjezdu mu obyvatelstvo připravilo bouřlivé ovace.“[49]

Slovensko

Dne 25. října 1938 provedl A. Hitler se svým doprovodem krátkou návštěvu Petržalky u Bratislavy (Engerau), kde vykonal prohlídku dokončené linie srubů těžkého opevnění, a to včetně překážkových systémů. Cílem Hitlerovy návštěvy se stal především pěchotní srub B-S 4 „Lány“,[50] v jehož blízkosti se stal svědkem ukázky zbraní, konkrétně se jednalo o těžký kulomet Schwarzlose a 4,7 cm protitankový kanon M35 Böhler. S ohledem na dochované fotografie a pozdější postřelování levé kasematy srubu nelze s jistotou určit, zdali při Hitlerově návštěvě byl pěchotní srub uvedenými zbraněmi skutečně postřelován (spíše symbolicky), nebo byly prováděny pouze jejich statické ukázky.[51]

O Hitlerově návštěvě Petržalky nicméně informují například Moravské noviny či Moravská orlice, které se o ní zmiňují pouze ve stručnosti v článku s názvem „Hitler v Petržalce“.[52] Mimo jiné je zde uvedeno: „Německá zpravodajská kancelář informuje, že říšský kancléř Hitler vykonal v úterý neočekávaně návštěvu v Petržalce. Prohlédl si bratislavské předmostí a oddíly německého okupačního vojska. V Hitlerově průvodu byli m. j. vrchní velitel V. armádní skupiny generál pěchoty List, župní vůdce Bürckel, říšský komisař Konrad Henlein a říšský místodržící dr. Seyss-Inquart.“[53] V Moravském slově byla otištěna zpráva ve stejném znění, která byla doplněna ještě o další krátkou zprávu: „Návštěva říšského kancléře Hitlera překvapila i Petržalku, kde dostali asi o 8. hodině ranní zprávu, že říšský kancléř Adolf Hitler přijede do Petržalky. Říšský kancléř přišel až k bratislavskému mostu, potom prošel pěšky pravý břeh Dunaje a díval se na Bratislavu. Usuzuje se, že návštěva říšského kancléře Hitlera v Petržalce je v souvislosti s německým projektem velkého přístavu, který má být vybudován v Petržalce.“[54] Ještě v týž den Hitler odjel do Vídně a hned následující den navštívil jižní Moravu, kde si prohlédl další objekty československého opevnění.

Jižní Morava

A. Hitler poprvé navštívil jižní Moravu dne 26. října 1938, kdy přejel ve svém automobilu bývalé československé hranice u celnice Fratres jižně od Slavonic. Poté pokračoval přes Slavonice a Písečné až k Rancířovu, kde zastavil u lehkého objektu vz. 37 (3/1146/A-

[49] Moravské slovo, 21. října 1938, č. 248, s. 1.
[50] Betonáž izolovaného oboustranného pěchotního srubu B-S 4 „Lány“ probíhala ve dnech od 14. do 21. ledna 1937. Výstavbu prováděla stavební firma Ing. Rudolf Frič, Bratislava. Osádku srubu mělo tvořit 27 mužů. Více viz: I. VONDROVSKÝ, *Opevnění z let 1936-1938 na Slovensku*, s. 13-20; E. STEHLÍK a kol., *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2010, s. 280.
[51] Fotografie z návštěvy srubu a jeho bezprostředního okolí viz: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 229. Na uvedených fotografiích je vyjma 4,7 cm protitankového kanonu M35 Böhler (fotografie vpravo nahoře) zachycena také lehce poškozená střílna zbraně M (fotografie vlevo dole).
[52] Moravské noviny, 26. října 1938, č. 251, s. 1; Moravská orlice, 26. října 1938, č. 249, s. 1.
[53] Tamtéž.
[54] Moravské slovo, 26. října 1938, č. 252, s. 2.

140Z) nacházejícího se v blízkosti silnice vedoucí z Rancířova do Vratěnína. Pravděpodobně ona blízkost bunkru k silnici, po které Hitler se svým doprovodem jel, vedla k tomu, že u něj kolona zastavila, ať už plánovaně či nikoliv.[55] Na fotografii z místa návštěvy stojí A. Hitler na střeše dotyčného objektu v doprovodu velícího generála XVII. armádního sboru Wernera Kienitze, velitele 44. pěší divize Albrechta Schuberta a náčelníka štábu velení skupiny armád 5 (Heeresgruppenkommando 5) Albrechta Ruoffa.[56] Hitlerova zastávka nedaleko Rancířova však neunikla pozornosti místního obyvatelstva, které se krátce na to u pevnůstky shromáždilo. Celý dav se nejprve pokusili zastavit vojáci, kteří A. Hitlera na jeho cestě doprovázeli. S narůstajícím davem musel A. Hitler nakonec vylézt na stropnici objektu, odkud s největší pravděpodobností ke svým soukmenovcům pronesl krátkou řeč.[57]

I tento objekt se po jeho návštěvě proměnil a byl „vyzdoben". Podobně jako u dalších pevností, které „Vůdce" navštívil, také zde došlo k umístění stožáru s německou vlajkou do otvoru po periskopu. Dále byly na objekt nakresleny hákové kříže. Upraveno bylo také jeho okolí, před obě střílny byly vysazeny lípy oplocené pěchotní překážkou,[58] a jeho střecha, na které byla kromě dvou protitankových (ocelové rozsocháče) a jedné protipěchotní překážky (tzv. španělský jezdec) umístěna pamětní deska, která měla odkazovat na Hitlerovu návštěvu.[59] Na ní bylo v překladu uvedeno:

„Pravda zvítězila! // Tento, za francouzské peníze // a české velikášství postavený bunkr, // navštívil 26. 10. 1938 stvořitel // Velkoněmecké říše a zachránce // sudetských Němců Adolf Hitler."[60]

Pro úplnost je nutno dodat, že československé opevnění bylo vystavěno výhradně z československého rozpočtu, nikoliv za „francouzské peníze".

Po této návštěvě pokračoval A. Hitler ve své cestě směrem na Vranov nad Dyjí, kde si prohlédl tamní přehradu. Následně se celá kolona vozidel přesunula do Rakouska, odkud vjela na bývalé československé území u Šatova (Schattau).[61] Zde se dostupné zdroje rozcházejí, neboť některé uvádí, že došlo k návštěvě jednoho ze srubů těžkého opevnění, který se skutečně nacházel na jižním okraji obce.[62] Podle dobových fotografií je patrné, že bylo u pěchotního srubu MJ-S 2 „Úvoz"[63] bylo zbudováno dřevěné schodiště (vedlo

[55] J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938,* s. 216.
[56] Viz fotografie vlevo nahoře: Tamtéž.
[57] Viz fotografie: Tamtéž.
[58] Jeden ze stromů u objektu roste stále.
[59] Objekt včetně jeho „výzdoby" byl také ztvárněn na dobové pohlednici viz: J. LAKOSIL – T. SVOBODA – L. ČERMÁK, *Souboj bez vítěze*, s. 145-146.
[60] Tamtéž, s. 145.
[61] V. JUNEK, *Hitler v Čechách*, s. 104.
[62] Informace o této návštěvě viz například: Milan BLUM a kol., *Areál československého opevnění Šatov. Naučná stezka za historií, vínem a opevněním*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2006, s. 30.
[63] Betonáž izolovaného oboustranného pěchotního srubu MJ-S 2 „Úvoz" probíhala ve dnech od 5. do 13. srpna 1938. Výstavbu prováděla stavební firma Konstruktiva, a. s., Praha II. Osádku srubu mělo tvořit 35 mužů. Po stavební stránce se jednalo o nejdokončenější srub ze všech šesti, které byly na jihomoravské hranici vybetonovány. Oproti ostatním se také vyznačoval českými vlasteneckými hesly, jež byly na jeho stěnách napsány: „PRAVDA ZVÍTĚZÍ!", „NEZAHYNEM – BYLI JSME A BUDEM" a nedokončený nápis „PŘIJDE ČAS KDY S UČ" Viz: Tamtéž, s. 30; E. STEHLÍK a kol., *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*, s. 260.

na stropnici srubu), a to snad právě kvůli návštěvě „Vůdce“ a jeho doprovodu.[64] K samotné návštěvě se však dochovala pouze jediná fotografie, na které je A. Hitler zachycen před vchodem do pěchotního srubu.[65] Nelze tedy s jistotou říct, zdali si A. Hitler během své návštěvy prohlédl pěchotní srub pouze zvenčí, nebo se podíval i dovnitř. Následně však prokazatelně pokračoval směrem přes obce Chvalovice (Kallendorf), Vrbovec (Urbau), Oblekovice (Oblas) a Starý Šaldorf (Altschallersdorf) do Znojma (Znaim).

O Hitlerově návštěvě Znojma informovaly noviny Znaimer Wochenblatt takto: „Jako princ v pohádce, kterému chybí pro konečné vysvobození poslední kouzelné slovo, tak prožíval náš německý lid jižní Moravy dobu od 9. října a toto kouzelné slovo přišlo: ‚Vůdce přichází!‘ […] Triumfální jízdu, přes již osvobozenou jižní Moravu, započal náš Vůdce 26. října v 8 hodin ráno z Vídně přes Horn a Waidhofen an der Thaya [Badejov nad Dyjí]. V jeho doprovodu se nacházeli vrchní velitel armádní skupiny 5 generál von List, jeho štábní velitel generálporučík Ruoff, dále velitel 17. armádního sboru generál von Kienitz, jeho štábní velitel plukovník Rendulic, velitel Luftwaffe v Rakousku generálporučík Löhr, jeho štábní velitel podplukovník Körten. Vůdce také doprovázel říšský komisař Konrád Henlein, gauleiter Bürckel, gauleiter Dr. Jury, říšský místodržící Dr. Seyß-Inquart a další představitelé. […] Prvním cílem na jihomoravském území byly Slavonice, kde se hlásil jako velitel generálporučík Schubert. Vůdce zde navštívil Čechy opuštěné opevnění a s velkým zájmem poslouchal přednášku generála Kienitze. […] Ze Slavonic pokračovala jeho cesta přes Písečnou, Rancířov, Vratěnín do Vranova. Po slavnostním přivítání […] si Vůdce nechal ukázat přehradu, která mu byla včetně zařízení a jeho významu představena odborníkem. […] Cesta Vůdce pak dál pokračovala přes rakouské území do Znojma. U Šatova znovu vstoupil na naši domovskou půdu, kde převzal hlášení od velitele generálmajora Edlera von Hubicki a potom pokračoval přes Chvalovice, Vrbovec, Oblekovice, Starý Šaldorf do Znojma, kam přijel Vídeňskou ulicí.“[66]

Hned následující den po návštěvě Znojma se A. Hitler vrátil na jižní Moravu znovu. Vyrazil ve svém vlaku z městečka Laa an der Thaya (Láva nad Dyjí), ve kterém strávil předchozí noc, směrem do Mikulova (Nikolsburg), kam dorazil cca v 9.00 hodin na vlakové nádraží. Členy jeho doprovodu byli stejní představitelé nacistické okupační moci jako předchozího dne.[67]

Po krátkém přivítání přesedl do automobilu Mercedes a následně celá kolona včetně ostatních členů Hitlerova doprovodu odjela přes Mikulov směrem na Pohořelice (Pohrlitz), dále na Drnholec (Dürnholz) a zpět do Mikulova. V tomto prostoru bylo Hitlerovým cílem opět československé opevnění, které zde bylo budováno jako tzv. druhé obranné postavení.[68]

---

[64] Fotografie viz: M. BLUM a kol., *Areál československého opevnění Šatov*, s. 31, 37; Pavel ANDRÝSEK a kol., *Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1936-1938 na jižní Moravě*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2003, s. 80, 111. Další dobové fotografie stejného objektu je možné nalézt ve složce Těžké opevnění/Hrušovany nad Jevišovkou/MJ-S 2 viz: http://bunkry.cz/fotoarchiv/katalog.aspx [citováno k 10. září 2019].

[65] Fotografie viz: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938,* s. 217.

[66] Znaimer Wochenblatt, 27. října 1938, č. 84, s. 1.

[67] Seznam viz: Martin ELSINGER (ed.), *Heimatbuch Nikolsburg. Geschichte und Schicksal einer deutschen Stadt von den Anfängen bis zum Jahre 1946.* Wien Kulturverein, Wien 1987, s. 447.

[68] V. JUNEK, *Hitler v Čechách*, s. 106.

O cíli Hitlerovy cesty informuje také mikulovská kronika, která uvádí, že A. Hitler „[…] navštívil 2. opevňovací linii Čechů u Pohořelic (Pohrlitz) a Babic (Babitz).“[69] Zde je opět problém zjistit, které objekty si A. Hitler skutečně prohlédl, protože k této návštěvě se nezachovaly žádné prameny. Na jedné straně lze předpokládat, že pokud k návštěvě opevnění v tomto prostoru opravdu došlo, mohl A. Hitler navštívit objekty lehkého opevnění vz. 37 v blízkosti Pohořelic, kudy kolona měla projíždět. Na straně druhé není možno vyloučit ani tu variantu, že A. Hitler navštívil opevnění západně od Pohořelic, a to v blízkosti Olbramovic (Wolframitz). Usuzovat na to lze proto, že v blízkosti Olbramovic byly dva objekty lehkého opevnění vz. 37[70] poničeny výbuchem, jehož se mohl A. Hitler stát svědkem. [71] Ovšem jak již bylo uvedeno výše, nejsou k této události žádné dokumenty, které by ji přímo potvrzovaly.

Králicko

V rámci poslední inspekční cesty před zřízením Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 navštívil A. Hitler se svým doprovodem oblast Králicka. Během ní si dne 5. prosince 1938 prohlédl objekty těžkého opevnění, a to včetně překážkového systému, které byly postaveny v rámci úseku Ženijního skupinového velitelství III. Králíky a nacházely se severně od města Králíky (Grulich). Prohlídka opevnění proběhla ve dvou etapách, a to dopoledne a posléze i odpoledne.

Z návštěvy československého opevnění se však podobně jako v případě jiných cest dochovalo pouze omezené množství materiálů. Z těch, které jsou momentálně známy, lze s jistotou říct, že A. Hitler navštívil bezprostřední okolí dělostřelecké tvrze Horka.[72] Pravděpodobně totiž byly těžké objekty v tomto prostoru během jeho návštěvy podrobeny dělostřeleckým zkouškám, kterým A. Hitler sám přihlížel. Tuto část linie československého opevnění němečtí odborníci vybrali pro testování zbraní záměrně, neboť se jednalo o dobře dostupný prostor s širokou typologií různých pevnostních objektů, který navíc představoval stavebně nejsilněji dokončený úsek. Z těchto důvodů na nich nechali Němci nainstalovat řadu původního zařízení či dosud nedodaného, na kterém následně prováděli zkušební testy nejrůznějších zbraní. První zkoušky proběhly na podzim roku 1938 a další postupně následovaly v několika vlnách v pozdějších letech. Testovaly se zde zbraně, munice a nálože od již zavedených až po speciální či teprve vyvíjené.[73]

Na jedné z dochovaných fotografií je A. Hitler zachycen společně se svým doprovodem, jak prochází kolem obvodové překážky v blízkosti vchodového srubu K-Bg-

[69] SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, f. Archiv města Mikulova – Gedenkbuch 1919-1933, vložený strojopis, s. 8. O Hitlerově návštěvě československého opevnění informuje také: Znaimer Wochenblatt, 29. října 1938, č. 85, s. 1; Nikolsburger Wochenschrift, 28. října 1938, č. 43, s. 1.
[70] Objekty č. 15/7506/A-180 a č. 15/7525/A-140 se nachází v blízkosti vesnice Šumice (Schömitz), která je severně od Olbramovic.
[71] Podobný závěr viz také: https://www.ropiky.net/clanky_item.php?id=1359578230 [citováno k 10. září 2019].
[72] K historii tvrze více viz: Jiří NOVÁK, *Podzemní pevnost nad městem Králíky. Dělostřelecká tvrz Hůrka a blízké okolí*. Jiří Novák, Jablonec nad Orlicí 2005; Martin RÁBOŇ a kol., *Hůrka. Tajemná pevnost u města Králíky*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2010; TÝŽ – Bohuslav KACHLÍK a kol., *Dělostřelecká tvrz Hůrka*. *Muzeum opevnění*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2018.
[73] Tamtéž, s. 65-66.

S 12a „U rybníčku“.[74] Lze tedy předpokládat, že si prohlédl i samotný vchodový srub. Ten byl ostatně opatřen dřevěným schodištěm, a to kvůli snazšímu přístupu na stropnici, odkud bylo možno pozorovat další objekty těžkého opevnění v blízkosti srubu. Vyjma toho byly ochranné příkopy před vstupem do srubu opatřeny dřevěným zábradlím a do proluky obvodové překážky byla naaranžována strážní budka.[75]

Další fotografie zachycují A. Hitlera během návštěvy pěchotního srubu K-S 9 „Mezi lesíky“[76]. Zde si mimo jiné prohlédl příkop proti útočné vozbě, který byl vyhlouben v bezprostřední blízkosti objektu. I v případě tohoto srubu bylo vybudováno dřevěné schodiště na jeho stropnici, a kromě toho byla u levého zvonu postavena také pozorovací plošina, ze které A. Hitler pravděpodobně sledoval již zmíněné dělostřelecké zkoušky.

O podrobnostech Hitlerovy návštěvy v Králíkách je možné se dočíst v kronice obce, která však neuvádí, které konkrétní objekty československého opevnění byly předmětem inspekce: „Krátce po osmé hodině přijíždí vůdcova autokolona směrem od Mezilesí [Międzylesie] do města. V hlubokém pohnutí a nadšení volají šťastní soukmenovci vstříc svému osvoboditeli ‚Sieg Heil!‘. Vůdce jede na kopec Výšinu [Hofeberg][77] a prohlíží si opevnění. Ve Vůdcově doprovodu se nacházejí špičky armády: generál plukovník Brauchitsch, generál plukovník Keitel, generál Udet aj. […] Zatímco vůdce prodlévá na Výšině, čekají lidé na silnicích, v ulicích, na náměstí Adolfa Hitlera na jeho zpáteční cestu. Ke 12. hodině jede vůdce zpět do města a obědvá se svým doprovodem v hotelu Rotter [dnes Beseda]. Po obědě se ukazuje vůdce soukmenovcům, čekajícím před hotelem a volajícím hesla a přistupuje opakovaně k oknu v 1. poschodí, aby opětoval pozdravy a volání. Odpoledne navštívil vůdce znovu opevnění na Výšině. Ve 4 hodiny opustil naše město a nastoupil na zpáteční cestu přes Mezilesí – Kladsko. Také na jeho zpáteční cestě lemovali šťastní soukmenovci v zástupech silnice, aby viděli vůdce a jásali mu vstříc.“[78]

Oblast Králicka se stala posledním místem Hitlerovy návštěvy v rámci takzvaných manifestačních cest, které byly věnovány čerstvě okupovanému pohraničí. Další cestu uskutečnil až po okupaci zbylého českého území, kdy nejprve navštívil 15. března 1939 Prahu, kde se zdržel dva dny, a posléze, tj. 17. března 1939, zavítal i do moravské metropole. I zde byl nadšeně vítán místním německým obyvatelstvem a noviny o jeho návštěvě vydaly poměrně obšírnou zprávu: „Včera ráno přijel Vůdce a říšský kancléř cestou, jejímž cílem bylo Brno, do Olomouce, projev před tím horstvem Jeseníků, které byly osvobozeny již v říjnu. Z Olomouce směřovala kancléřova cesta Hanou, krajem pod Drahanskou vysočinou, kde již ve čtvrtek byly radostné manifestace Němců z krajů se smíšeným obyvatelstvem. Kolem 11. hodiny přijel Vůdce do oblasti velkého

[74] Fotografie vpravo dole viz: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938,* s. 68.
[75] Úpravy srubu z důvodu Hitlerovy návštěvy jsou patrné na dolní fotografii viz: J. NOVÁK, *Podzemní pevnost nad městem Králíky,* s. 46.
[76] Betonáž izolovaného oboustranného pěchotního srubu K-S 9 „Mezi lesíky“ probíhala ve dnech od 14. do 22. září 1936. Výstavbu prováděla stavební firma Dr. Ing. Karel Skorkovský, Praha XII. Osádku srubu mělo tvořit 34 mužů. Srub byl (především v době okupace) značně poškozen dělostřeleckými zkouškami německé armády. Viz: E. STEHLÍK a kol., *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938,* s. 124.
[77] Kopec Výšina (666 m n. m.) se nachází na severním okraji města Králíky. Bezprostředně v jeho blízkosti byla vybudována dělostřelecká tvrz, která je v souvislosti s místopisným pojmenováním kopce označována v archivních materiálech a dostupné literatuře jako Hůrka, Horka, Výšina nebo německy Bergöhe či Hofeberg.
[78] Městské muzeum Králíky – Pamětní kniha městské obce Králíky, překlad kroniky z let 1927-1945, s. 219-220.

německého jazykového ostrova brněnského. V 11.10 hodin vjel zvláštní vlak Vůdcův do brněnského nádraží slavnostně vyzdobeného. Vůdce byl uvítán s jásotem. Celé město tone v záplavě vlajek s hákovým křížem. Na nádraží uvítali Vůdce vojenští velitelé a dále župní náčelník Bürckel a říšský místodržící dr. Seyss-Inquart. Po krátké poradě odjel Vůdce za nepopsatelného nadšení Němců, kteří přišli do Brna z celé Moravy, na radnici, kde jej uvítali německý starosta a němečtí zástupci úřadů. K uvítání Vůdce a říšského kancléře dostavilo se do moravského zemského hlavního města téměř nepřehledné množství lidí. Hlava na hlavě tísnily se na ulicích brněnských, jimiž Vůdce projížděl. Na jedné straně jízdní dráhy zaujalo postavení německé vojsko, na druhé straně očekávalo Vůdce a říšského kancléře obyvatelstvo. Všude zazníval jásot Adolfu Hitlerovi na uvítanou. Nebylo domu, který by nebyl vyzdoben prapory s hákovým křížem a ve všech oknech se tísnili diváci hlava na hlavě. Z tisíců hrdel se rozléhalo volání: ‚Ein Volk, ein Reich, ein Führer!' Vůz kancléřův projížděl zvolna. Znovu a znovu musilo auto zastaviti a Vůdci byly podávány kytice. Na radničním náměstí zaujaly místo mimo jiné formace studujících německé vysoké školy technické. Ve velké zasedací síni radnice uvítali a pozdravili Vůdce a říšského kancléře němečtí členové městského zastupitelstva a delegace sudetoněmecké strany z celé Moravy. Starosta Judex odevzdal Vůdci jako dík za osvobození nejstarší exemplář ‚Konšelského soudu', který vedle sbírky právních norem ‚Sachsenspiegel' je základním dílem germánského zákonodárství, a byl v Brně sepsán v roce 1305. Je to nejdrahocennější poklad města a byl po 600 let pečlivě uchováván. Vůdce vrátil knihu zase městu, aby zůstala ve zdích města, kde byla po šest století uchována. Potom vystoupil Vůdce na radniční balkon. Jásot se při tom stupňoval v ohlušující bouři a Vůdce stále a stále děkoval tisícům nadšených občanů. Nežli opustil radnici, zapsal se Vůdce do Zlaté knihy města. Potom odjel Vůdce na nádraží, znovu pozdravován davy občanstva."[79]

Závěrem

Jak je z textu patrné, nedílnou součástí cest A. Hitlera, které směřovaly od podzimu roku 1938 do pohraničních oblastí českých zemí, byly také návštěvy objektů československého opevnění. Většina z nich, které A. Hitler osobně navštívil, byla po jeho návštěvě proměněna v pamětní místa. Jejich bezprostřední okolí bylo náležitě upraveno, oploceno a udržováno. Prezentované příklady nám doklkádají, že tyto objekty se staly téměř „poutními místy" pro místní německé obyvatelstvo a německé ozbrojené složky. Nicméně výčet objektů československého opevnění, které A. Hitler během svých zastávek navštívil, pravděpodobně není konečný. Ne všechny objekty se totiž dočkaly „výzdoby", která by odkazovala na „Vůdcovu" návštěvu, anebo se doposud nepodařilo objevit relevantní prameny, které by tuto skutečnost potvrzovaly. Z tohoto důvodu tedy není u některých objektů (například u Pohořelic) zřejmé, zdali k jejich návštěvě skutečně došlo či nikoliv.

[79] Národní politika, 18. března 1939, č. 77B, s. 1.

Příloha

NENLEINOVO PROVOLÁNÍ
k sudetským Němcům

20 hal.

Večerní Moravské slovo

Rozsáhlá bezpečnostní opatření Gestapa pro Hitlerův vjezd do Chebu

Dnes promluví v Chebu Hitler

Obsazování Chebska zahájeno.

Praha 3. října. Dnes dopoledne bylo zahájeno obsazování Chebska, vyklizené-ho našimi vojenskými úřady. Jde hlavně o města Aš, Františkovy Lázně, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Jáchymov a Kadaň. Obsazování potrvá do středu 5. října. V tomto termínu bude obsazení skončeno.

Praha upozorňuje Londýn

Mussolini propouští zálohníky

Rumunský maršál Averesce zemřel

15 námořníků utonulo

Smrt dětí pod zničeným hangarem

Britské oposici se hrozí volbami

Kolonie na programu

Chamberlain chce nahradit nespokojené členy kabinetu germanofily

Kolonie na programu.

Horníci karvinského revíru protestují proti nehorázným požadavkům Polska

Zatčení vídeňští Češi na svobodu?

Berlín uklidňuje Paříž

Večerejší stav na Těšínsku zůstane dnes nezměněn

Politická amnestie v Bulharsku

Vojínova smrt při srážce kamionů

O VYŘEŠENÍ SLOVENSKÉ OTÁZKY

Do Děčína a Podmokel přichází německé vojsko

RODIŠTĚ TYRŠOVO OBSAZENO

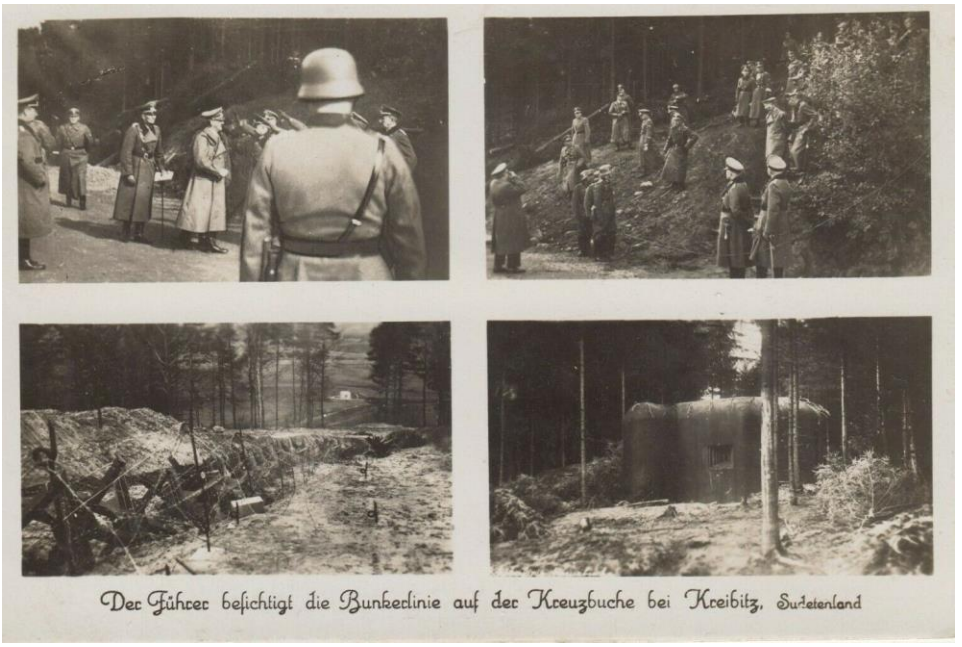

Obrázek č. 2. Propagační pohlednice z návštěvy A. Hitlera v prostoru Křížového Buku v Lužických horách (objekt N1/30/A-180N). Zdroj: Archiv autora.

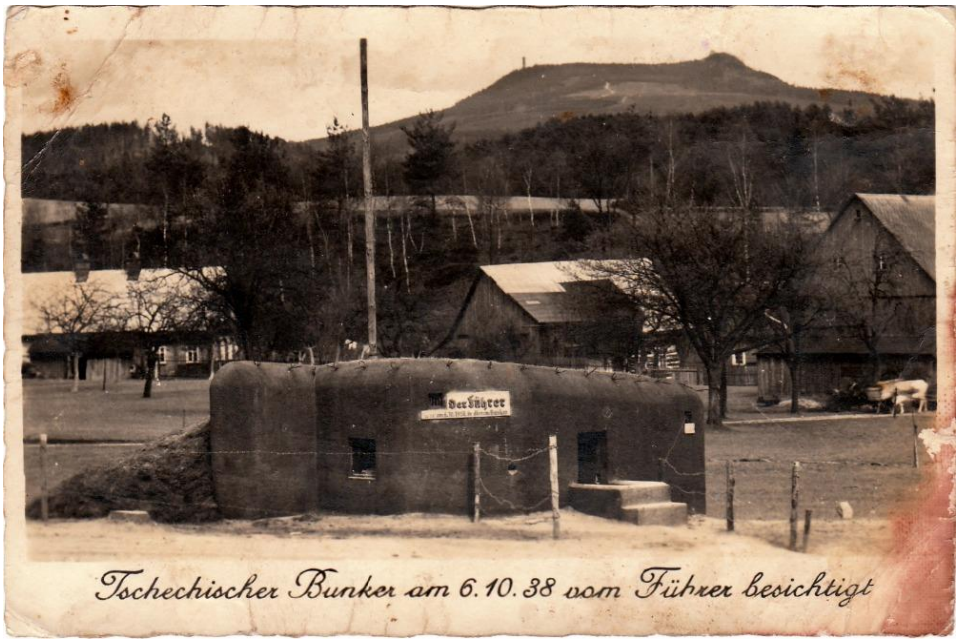

Obrázek č. 3. Propagační pohlednice lehkého objektu vz. 37 č. M1/234/A-180N u Mařenic v Lužických horách, který navštívil „Vůdce“ 6. října 1938. Zdroj: Archiv autora.

Obrázek č. 4. Objekt X/505/A-140Z byl ustupujícími čs. vojáky vypálen, proto si jej A. Hitler prohlédl pouze zvenčí. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 37.

Obrázek č. 5. Vojáci německé branné moci u objektu X/440/A-120Z, na kterém je vidět pamětní deska připomínající návštěvu A. Hitlera. Zdroj: Archiv Tomáše Svobody.

Obrázek č. 6. Dnešní stav objektu XXI/1/A-120Z. Na obrázku je patrné vysekání obdélníkového tvaru nad pravou střílnou, kde měla být umístěna pamětní deska. Zdroj: Archiv autora.

Obrázek č. 7. Dobová pohlednice znázorňující odznak, na kterém je pravděpodobně ztvárněn lehký objekt XXI/1/A-120Z. Zdroj: Archiv Tomáše Svobody.

Der Führer besichtigt Bunker
Links vom Führer: Generaloberst Ritter v. Leeb, rechts Kommand. General Ritter v. Schobert,
Reichsleiter Bormann, Generalmajor Bodenschatz, zweiter von rechts Oberst i. G. Blumentritt

Obrázek č. 8. A. Hitler se svým doprovodem při prohlídce odstřeleného objektu vz. 37 (197/72/A-160Z) v blízkosti Křenova u Českého Krumlova dne 20. října 1938. Zdroj: *Mit dem VII. Korps ins Sudetenland*. *Erinnerungsblätter aus großer Zeit*. München 1939, s. 123.

Obrázek č. 9. A. Hitler při prohlídce okolí pěchotního srubu B-S 4 „Lány“. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 229.

Obrázek č. 10. A. Hitler na střeše objektu 3/1146/A-140Z. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 216.

Obrázek č. 11. Pohlednice „řopíku“ vz. 37 (3/1146/A-140Z), který navštívil A. Hitler dne 26. října 1938 v blízkosti Rancířova. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA – L. ČERMÁK, *Souboj bez vítěze*, s. 146.

Obrázek č. 12. A. Hitler se svým doprovodem před vchodem do pěchotního srubu MJ-S 2 „Úvoz“. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938*, s. 216.

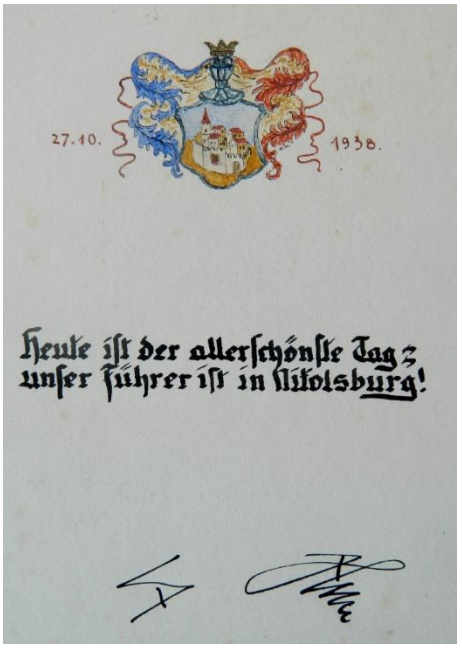

Obrázek č. 13. Podpis A. Hitlera v knize návštěv Mikulova ze dne 27. října 1938. Zdroj: SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, f. Archiv města Mikulova Pamětní kniha města Mikulova.

Obrázek č. 14. Fotografie z návštěvy dělostřelecké tvrze Horka, kde je A. Hitler zachycen u obvodové překážky v blízkosti vchodového srubu K-Bg-S 12a „U rybníčku“. Zdroj: J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Československé opevnění 1938,* s. 68.

Kancléř Hitler v čs. Maginotově linii

Kancléř Hitler prohlédl si při své návštěvě v obsazeném území část našich bývalých opevnění. Na našem obrázku je zachycen, kterak vychází z podzemních opevnění v 2. okupačním pásmu.

Obrázek č. 15. Ojedinělá zpráva uveřejněná dne 11. října 1938 v Poledním listu, která informuje o prohlídce československého opevnění A. Hitlerem. Zdroj: Polední list 11. října 1938, č. 282, s. 1.

.

ZÁMĚRY VOJENSKÉHO VYUŽITÍ ČESKOSLOVENSKÉHO OPEVNĚNÍ NĚMECKÝM VELENÍM NA KONCI DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Území na východě, které ovládalo nacionálně socialistické Německo, se od 12. ledna 1945, kdy sovětské velení spustilo viselsko-oderskou operaci, začalo prudce zmenšovat. O rychlosti sovětského postupu svědčí, že ještě během téhož měsíce pronikly svazky 1. ukrajinského frontu do Slezska a vybojovaly několik předmostí na levém břehu Odry. Nakonec, počátkem února 1945, se Rudé armádě podařilo silami 1. běloruského frontu vytvořit předmostí v prostoru Kostřína (Kostrzyn nad Odrą; Küstrin), které se posléze mělo stát východištěm k finálnímu útoku na Berlín. Za této strategické situace bylo německému velení zřejmé, že dříve či později bude nuceno bránit prostor českých zemí, přednostně v okolí Moravské Ostravy, kam se přibližovala postupující sovětská vojska. Obrana moravsko-ostravského prostoru přitom připadla skupině armád „Střed" (Heeresgruppe „Mitte") genplk. Ferdinanda Schörnera, respektive jemu podřízené 1. tankové armádě (1. Panzerarmee), jíž velel genplk. Gotthard Heinrici; tanková armáda byla tehdy, především v důsledku absence tanků, označována jménem svého velitele jako armádní skupina „Heinrici" (Armeegruppe „Heinrici").[1] V rámci přípravy obrany přitom německá strana využila existující linii československého opevnění, která byla zbudována v letech 1934 až 1938.

Předmětem kapitoly je prozkoumat záměr vojenského využití československého opevnění, se kterým přišlo německé velení v závěru války, a to v časovém horizontu od ledna do března 1945; okamžikem zahájení moravsko-ostravské operace 10. března 1945 ženijní příprava opevnění neskončila, nicméně podstatně se změnily okolnosti, neboť vlastní pevnostní linie se stávala stále výrazněji součástí přifrontového pásma. K dosažení tohoto cíle se text opírá o prameny německé provenience, které jsou uloženy ve vojenském oddělení německého Spolkového archivu (Bundesarchiv-Militärarchiv). Zde se nacházejí jednak písemnosti skupiny armád „Střed", jednak velení ženijního vojska a pevností při vrchním velení pozemního vojska (General der Pioniere und Festungen im Oberkommando des Heeres). Materiál druhého uvedené fondu je uložen pod zkratkou

[1] *Das deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Bd. 10/1*. Deutsche Verlags-Anstalt, München 2008, s. 491-530; *Dějiny druhé světové války 1939-1945. Sv. 10. Dokončení porážky nacistického Německa*. Naše vojsko, Praha 1981, s. 70-87; B. H. LIDDELL HART, *Dějiny druhé světové války*. Jota, Praha 2000, s. 705-711; Ivan Stěpanovič KONĚV, *Čtyřicátý pátý*. Svoboda – Naše vojsko, Praha 1970, s. 15-52; Heinz MAGENHEIMER, *Abwehrschlacht an der Weichsel 1945. Vorbereitung, Ablauf, Erfahrungen*. Rombach, Freiburg im Breisgau 1976, s. 54-89; Georgij Konstantinovič ŽUKOV, *Vzpomínky a úvahy*. Svoboda Praha 1971, s. 528-560.

RH 11-III (Reichswehr-Heer); obsahuje však rovněž dokumenty ženijního velitelství skupiny armád „Střed“. O stavu dochování je nicméně nutno zdůraznit, že materiál je neúplný, obsahuje především souhrnné zprávy a klíčové rozkazy. Přesto je na jeho základě možno rekonstruovat, za jakých okolností a kdy přišlo německé velení s myšlenkou využití československého opevnění, a především jaký byl jeho koncepční záměr.

Německé prameny dokládají, že přípravu obrany v operačním prostoru skupiny armád „Střed“ nařídilo přímo vrchní velení pozemního vojska, a to v dnech 24. a 26. ledna 1945. Samotné rozkazy se nicméně nedochovaly,[2] za zmínku však stojí jejich datace. Byly totiž vydány krátce poté, co německý vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler vydal z titulu vrchního velitele branné moci svůj nechvalně proslulý „svazující“ rozkaz, kterým zakazoval jakýkoliv předem neschválený ústup na taktické a operační úrovni.[3] Jen tak mimovolně je z této časové posloupnosti zřejmé, že i po jeho vydání se očekával další ústup německých vojsk.

Vlastní ženijní přípravu k bojovému využití československého opevnění upřesňoval rozkaz vrchního velení skupiny armád „Střed“, který byl vydán v neděli 28. ledna 1945.[4] Podle něj měly být v operačním prostoru skupiny armád zřízeny tři uzavírací zóny (Sperrzone) a dvě obranné linie, z nichž jedna byla později označena jako „Moravsko-ostravská obranná závora“ („Mährisch-Ostrauer Schutzriegel“). Pojmem uzavírací zóna se označovalo území, ve kterém byly postaveny zátarasy proti postupu vojsk protivníka, především na silnicích. Jakou měly podobu, dokládá jejich přehled v dokumentu „B. st. B“, tedy „Výstavba stálých opevňovacích sestav“ (Bau ständiger Befestigungsanlagen).[5] Jednalo se o překážky proti pěchotě i obrněné technice, které měly zpomalit, či případně zastavit jejich postup, a které byly vystavěny zpravidla z kulatiny a kamení anebo nasypané zeminy či písku.

První uzavírací zóna, „Slezské hory“ („Schlesische Gebirge“), se měla táhnout od saské Warthy a Liberce podél českých pohraničních hor k Bruntálu a odtud dále až k Olomouci, tedy v délce bezmála 400 km. Další, „Bobr-Hvízda“ („Bober-Queis“), pojmenována po slezských řekách, byla výrazně kratší, měla asi 240 km na délku, a fakticky představovala předsunutý obranný prostor „Slezských hor“; tvořila ji spojnice měst Bad Muskau na Lužické Nise, Lubań (Lauban), Jelenia Góra (Hirschenberg), Svídnice (Schweidnitz) a fridericiánské pevnosti Srebrna Góra (Silberberg), která se nacházela v průsmyku mezi Sovími a Bardskými horami. Třetím uzavíracím pásmem byla „Moravská uzavírací zóna“ („Mährische Sperrzone“). Posledně uvedená měla přehrazovat postup přes moravské území. Její přední linie tvořila spojnice Valašských Klobouků, Napajedel, Mohelnice, Zábřehu a Hrabenova v okrese Šumperk, zadní se pak táhla po čáře Mikulčin vrch (799 m n. m.), Bzenec, Otnice (okres Vyškov), prostor západně od Brna, Tišnov (okres Brno-venkov), prostor západně od Svitav a Ústí nad Orlicí.[6]

---

[2] Jejich existence je zmíněna v příslušném nařízení. BA-MA, RH 11-III/329 – Rozkazy k nařízení výstavby pro pevnostní linii (28. ledna 1945).

[3] Befehl Hitles über die Meldepflicht aller militärischen Entschlüsse. Edičně přístupné: *1945. Das Jahr der endgültigen Niederlage der faschistischen Wehrmacht*. Militärverlag der DDR, Berlin 1985, dok. č. 12, s. 91-92; Burkhart MÜLLER-HILLEBRAND, *Das Heer 1933-1945. Band III. Der Zweifrontenkrieg. Das Heer vom Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion bis zum Kriegsende*. E. S. Miller und Sohn, Frankfurt am Main 1969, s. 245-246.

[4] BA-MA, RH 11-III/329 – Rozkazy k nařízení výstavby pro pevnostní linii (28. února 1945).

[5] BA-MA, RH 11-III/113 – Sbírka map pro Výstavbu stálých opevňovacích sestav. Část 4. Překážky.

[6] BA-MA, RH 11-III/329 – Rozkazy k nařízení výstavby pro pevnostní linii (28. ledna 1945).

Výsledný stav výstavby uzavíracích zón je pak zachycen na štábní mapě skupiny armád „Střed“ ve stavu ke dni 27. února 1945. Oproti lednovému návrhu však doznaly původní plány významných změn. Nicméně o tom kdy, za jakých souvislostí a s jakým záměrem k tomu došlo, archivní materiál svědectví neposkytuje.

Největší z uzavíracích zón, „Slezské hory“, kopírovaly původně stanovený průběh, avšak její východní křídlo nekončilo v prostoru Olomouce, ale táhlo se dále jihovýchodním směrem. Samotné město přitom obchvacovalo dvěma rameny, jednak ze severovýchodu a bylo protaženo ke Vsetínu, jednak z jihozápadu s ukončením u Uherského Brodu. To znamená, že ve výsledku se původně samostatně koncipována „Moravská uzavírací zóna“ stála prodlouženou součástí „Slezských hor“. Ty tak byly dohromady tvořeny 3504 hotovými zařízeními z celkem 5521 navržených, což znamená, že ke konci února byla dokončena z necelých dvou třetin (63,5 %).[7]

Oproti návrhu z ledna 1945 nebyla zbudována, respektive nestihla být dokončena linie „Bobr-Hvízda“. Příčinou byl rychlý postup 1. ukrajinského frontu, který během dolnoslezské operace (8. až 24. února 1945) zatlačil německou obranu až k řece Lužická Nisa.[8]

Novým obranným prvkem byla uzavírací zóna „Moravská brána“ („Mährische Pforte“), která se objevuje na mapě z konce února 1945. Ta však nebyla územně identická se stejnojmenným geografickým celkem, ale její název označoval její účel, tzn., že měla bránit přístup k Moravské bráně. Rozkládala se v linii od Krnova, přes Opavu, prostor Moravské Ostravy a Těšín po prostor Jablunkova, kde končila na česko-slovenské hranici. Více než dvě třetiny dokončených staveb (67,0 %) může být indikátorem toho, že o jejím zřízení bylo rozhodnuto jen s nevelkým odstupem od výstavby „Slezských hor“. Nemusí to však být výhradní závěr, ježto počet zařízení v absolutních hodnotách byl stanoven poměrně nízko, tj. 297; oproti tomu, například, jenom pro Moravskou uzavírací zónu se jich plánovalo vystavět 546.[9]

Mimoto v této době bylo množství proponovaných opevňovacích prací pouze ve stádiu návrhu. Týká se to uzavíracích zón „Jih“ („Süd“) v okolí Chotěbuzi (Cottbus), „Lužice“ („Lausitz“), která se rozkládala kolem hornolužického Budyšína (Bautzen), „Branného obvodu IV“ („Wehkreis IV“) v prostoru Drážďan a „České uzavírací zóny, sever“ a „východ“ („Böhmische Sperrzone, Nord“ a „Ost“).[10]

Výše předložená faktografie dokládá, že mezi nařízením a jeho realizací došlo k významným změnám, přičemž průběžné opravy a doplňky se nedochovaly. Tuto skutečnost je třeba mít dále na paměti při zkoumání využití československých pevností.

Na základě nařízení velení skupiny armád „Střed“ vydal 29. ledna 1945 velitel ženijního vojska rozkaz, aby v rámci přípravy obrany moravsko-ostravského prostoru byla obnovena linie československého opevnění. K tomu mělo dojít v úseku od Českého Těšína po Horní Benešov. Z tohoto vymezení je zřejmé, že nemělo být využito výhradně těžké opevnění ve stavebních úsecích Moravská Ostrava a Opava, ale stejnou měrou lehké, mj. též na Těšínsku. Zdůraznit je pak třeba ještě tu skutečnost, že jejich výstavbou byla pověřena 17. armáda, a to za využití pracovních sil z Horního Slezska a Sudet.[11] Pověření 17. armády se s ohledem na pozdější vývoj může jevit přinejmenším jako

[7] BA-MA, RH 11-III/239 – Mapa v měřítku 1:300 000 „Uzavírací zóny“ (stav k 27. únoru 1945).
[8] Tamtéž.
[9] Tamtéž.
[10] Tamtéž.
[11] BA-MA, RH 11-III/329 – První návrh uzavíracích zón (29. ledna 1945).

podivné, je však nutno zdůraznit časové souvislosti tohoto rozkazu. Ke konci ledna 1945 měla válečná fronta podobu velkého oblouku, který začínal na Odře v prostoru na sever od Ratiboře a táhl se severně od hornoslezské průmyslové oblasti po město Dąbrowa Górnicza (Dombrowa), kde se stáčel na jih. Obranou tohoto úseku přitom byla pověřena právě 17. armáda,[12] což znamená, že pravděpodobnost, že následně bude bránit moravsko-ostravský prostor se tehdy jevila jako pravděpodobná. Až pozdější válečný vývoj si vynutil její zasazení dále na západ.

V rámci přípravy československého opevnění proběhl do 11. února 1945 průzkum jeho stavu, které provedlo ženijní velitelství skupiny armád „Střed"; pod dokumentem je podepsán pplk. August von Görgey, který měl průzkum na starost. Přestože prozkoumáno mělo být československé opevnění v linii od Bohumína po severní Čechy, obzvláštní pozornost patřila úsekům těžkého opevnění, menší již opevnění lehkému a úseku na Těšínsku dokonce žádná.

Kromě vhledu do německých představ o způsobu využití opevnění je zpráva současně dokladem o stavu, v jakém se objekty zachovaly. Není možno zde zacházet do detailu,[13] lze alespoň zdůraznit rozhodující prvky. Tím nejvýznamnějším byla skutečnost, že v roce 1945 byl vlastně beze zbytku odházen kamenný zához (Zerschellerschicht) před pevnostmi, který jejich stavbu opticky i funkčně srovnával s terénem. To ve svém důsledku znamenalo, jak psali němečtí ženisté, že objekty „ční 2 metry a více nad půdu a přitahují tak na sebe pozornost i palbu". Z tohoto důvodu se z pohledu útočníka jednalo o snadno odhalitelné cíle. I proto byla pouze část objektů navržena k vedení bojové činnosti jako tzv. bojová stanoviště (Kampfstände).[14]

Naproti tomu mnohem častěji se doporučovalo využít pevností jako kryt pro pěchotu proti dělostřeleckým přepadům (Unterstände). Tento návrh se opíral o německou praxi vedení obrany, která byla výrazně členěna do hloubky a předpokládala přesun mužů mezi předsunutými, předními a zadními liniemi, a to podle vývoje bojové situace. Koneckonců zahájení bitvy o Moravskou Ostravu dne 10. března 1945 je názorným dokladem toho, jak rychle a efektivně bylo německé velení schopno stáhnout své jednotky z předsunutých linií a uchránit je před následky přípravné palby.[15]

Přestože ženisté měli za úkol prozkoumat československé opevnění v celé své délce, kvalita i kvantita práce dokládá, že přednostní pozornost věnovali jeho úseku ve Slezsku. Z tohoto důvodu není od věci se na příslušné hodnocení podívat blíže.

Němečtí ženisté rozdělili linii československého opevnění do několika úseků podle vlastního uvážení, které nerespektovalo československé členění (ženijní skupinová velitelství, stavební úseky a podúseky). Prostor Moravské Ostravy, který zahrnoval úsek „Bohumín – Vrbno pod Pradědem", jak jej označili němečtí ženisté, byl dále rozdělen

[12] BA-MA, RH 2-OST/6598 – Štábní mapa skupiny armád „Visla", stav 24. ledna 1945 večer.
[13] Koneckonců podoba pevností je českému čtenáři dostatečně známa z řady původních publikací, srovnej zejm.: Josef DURČÁK, *Opevňování Ostravska v letech 1935 až 1938*. Ave Centrum, [Opava] 2005, s. 5-59; TÝŽ – Oldřich GREGAR, *Pohraniční opevnění na Opavsku a Bruntálsku, jeho výstavba a osudy*. Ave Centrum, Opava 1998, 13-103 s.; Jiří NOVÁK, *Těžké opevnění. Pevnostní oblast Odra-Krkonoše*. Jiří Novák, Jablonné nad Orlicí 2006, s. 3-33; E. STEHLÍK a kol., *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2010, s. 51-94.
[14] BA-MA, RH 11-III/329 – Přehled o stavu českého opevnění v úseku Bohumín-Vrbno (11. února 1945).
[15] B. H. LIDDELL HART, *Válka z druhého břehu. Vzestup a pád německé armády očima Hitlerových generálů*. Jota, Brno 2004, s. 321-322.

do šesti podúseků, mezi nimiž byla dělostřelecká tvrz Smolkov (Werkgruppe/Artilleriewerk Hrabiner Berg) považována za samostatný celek.[16]

Lehké objekty, tzv. řopíky (Schartenstände), byly shledány jako využitelné jak pro vedení vlastní bojové činnosti, tak pro přečkání palby protivníka. U každého však mělo být rozhodnuto zvlášť, a to s ohledem na poměr mezi nedostatečným maskováním na straně jedné, a naopak relativně silným železobetonovým krytím na straně druhé. Obzvláště velké množství řopíků se nacházelo ve druhém podúseku pevnostní linie, tedy mezi Dolním Benešovem a Komárovem. Z celkem 55 objektů zůstaly střílny zachovány u 10 z nich a kamenný zához u 21. To znamenalo, že jejich podstatná část mohla být využita k vedení bojové činnosti. Pouze dva řopíky byly poškozeny do té míry, že se hodily pouze jako skladiště (Abstellraum). Dalších 49 lehkých objektů se nacházelo v podúseku mezi Komárovem a Jaktaří. Ty byly oproti předchozímu pásmu dochovány lépe, byť pět z nich bylo již zničeno a nebylo je možno vojensky využít. Čtvrtý podúsek, a to mezi Jaktaří a Košeticemi, tvořilo 140 lehkých objektů, pátý pak, mezi Košeticemi a cestou mezi Horním Benešovem a Krnovem, celkem 59, a nakonec u šestého podúseku, který se táhl dále severně k Vrbnu, dalších 250. Pozornost těmto objektům byla nicméně výrazně nižší a ani způsob jejich možného vojenského využití se již blíže nespecifikuje a omezuje se na konstatování, že se hodí buď k vedení bojové činnosti, anebo jako kryt pro pěchotu.[17]

Obdobně dvojaké bylo využití těžkých objektů (Infanteriewerke). V tomto směru se obzvláště vyjímaly sruby prvního podúseku, tedy pásma od Bohumína po Dolní Benešov. Míra jejich destrukce byla totiž, jak bude dále uvedeno, podstatně nižší. Vstupní ocelové dveře sice chyběly u všech 29 srubů, avšak 15 z nich disponovalo střílnami a 17 záhozem. Němečtí ženisté zdůraznili skutečnost, že nejvíce zůstaly zachovány ty objekty, které se nacházely v lesích (Wäldern), a to v počtu 15 kusů, a proto je doporučily k provizornímu využití pro vedení bojové činnosti.[18] S největší pravděpodobností se jednalo o pevnosti, které se rozkládají mezi Antošovicemi a Darkovičkami, kde se nachází zalesněná plocha (Černý les a Štípky), tedy objekty s číslem MO-S 9 „V Bažantnici“ až MO-S 19 „Alej“, případně s protažením po prostor severně od Kozmic k objektu MO-S 31 „Myslivna“, kde se rozkládá les Bor.[19]

Podúsek československého opevnění kolem řeky Opavy po Komárov se stal klíčovým během třetí fáze bitvy o Moravskou Ostravu. Pro něj a jmenovitě pro stav pěchotních srubů je nicméně rozhodující, že počet těžkých objektů zde byl nízký, pouhé čtyři, i fakt, že ani jeden se nenacházel ve stavu, který by umožňoval vést přímo z interiéru bojovou činnost; dva se měly hodit za skladiště, zbývající dva pak za kryt před dělostřeleckou palbou.[20]

Naproti tomu u dělostřelecké tvrze Smolkov bylo shledáno, že se nachází v dobrém stavu, především proto, že k dispozici byla jak pitná voda, tak osvětlení; na stranu druhou

[16] BA-MA, RH 11-III/329 – Přehled o stavu českého opevnění v úseku Bohumín-Vrbno (11. února 1945).
[17] Tamtéž.
[18] Tamtéž.
[19] Srovnej rozložení objektů v prostoru: J. DURČÁK, *Opevňování Ostravska*, s. 88-93.
[20] BA-MA, RH 11-III/329 – Přehled o stavu českého opevnění v úseku Bohumín-Vrbno (11. února 1945).

její bojovou hodnotu mělo snižovat poškození pancéřování. Z tohoto důvodu bylo navrženo využít tvrz jako protiletecký kryt a skladiště.[21]

Dalších šestnáct pěchotních srubů se nacházelo v podúseku mezi Komárovem a Jaktaří. Všechny však byly značně poškozeny, neboť jejich kupole, dveře a střílny byly odstraněny a u dvou objektů bylo strženo vrchní patro. Němečtí ženisté s ohledem na stav dochování navrhli objekty proměnit v kryty před ostřelováním a skladiště.[22]

Posledních osm srubů se nacházelo ve čtvrtém podúseku mezi Jaktaří a Košeticemi. U poloviny z nich přitom zůstaly k dispozici kupole, střílny i dveře, nicméně pouze dva objekty byly shledány jako vhodné k vedení bojové činnosti. Zbývajících šest se navrhovalo pro úkryt pro pěchotu a skladiště.[23]

Ženijní průzkum přišel ještě s jedním návrhem využití československého opevnění, totiž jako prostoru pro ubytování mužstva a k uskladnění materiálu. Podle kalkulací německé strany měly objekty v úseku od Bohumína po Košetice poskytnout nocleh 6850 osobám, v tom samotná dělostřelecká tvrz Smolkov se mohla stát noclehárnou pro 800 osob anebo skladištěm o výměře 2100 m^2.[24]

Odolnost proti palbě hodnotili němečtí ženisté tak, že řopíky byly schopny ustát jednotlivý zásah dělem ráže 10,5 cm a pěchotní sruby pak ráže 21 cm; u druhých uvedených však jejich odolnost snižovalo odstranění kamenného záhozu. Dělostřelecká tvrz, nakonec, měla vydržet letecké bombardování.

V této souvislosti není bez významu uvést, že německé zdroje zcela pomíjí odkazy na tzv. pamětní spis o československém opevnění, který vyhotovila německá strana na počátku druhé světové války.[25] S ohledem na skutečnost, jakým byl ženijní průzkum prováděn, lze konstatovat, že s největší pravděpodobností nebyl využit, či dokonce, že ženisté neměli o jeho existenci ponětí.

Získané poznatky byly určující pro způsob, jakým mělo být přistoupeno k přípravě pevností. Ač příslušné detaily chybí, je evidentní, že navzdory stanovisku ženistů pplk. A. von Görgeye rozhodlo velení ženijního vojska skupiny armád „Střed“ o tom, že samotné pevnosti budou sloužit pouze jako kryty pro pěchotu. Naopak vlastní bojová stanoviště měla být budována před objekty.[26]

Detailněji jsme o přístupu německé strany informováni k 15. březnu 1945, tedy v době, kdy bitva o Moravskou Ostravu již probíhala šestým dnem. Podle směrnice, kterou vydal vyšší velitel ženijního vojska XI, byl důraz položen na následující skutečnosti. Prvně bylo požadováno, aby celá obranná linie tvořila současně souvislou protitankovou překážku, dále, aby byly zákopy doplněny o kulometná hnízda, opěrné body, pozorovatelny a předsunuté pozorovatelny. Teprve na třetím místě bylo uvedeno, a to v rozporu s předchozím stanoviskem, aby byla vyspravena betonáž pevností, ale pouze pokud (nur insofern wiederhergestellt) bude možno střílny přestavět pro německé

[21] Tamtéž.
[22] Tamtéž.
[23] Tamtéž.
[24] Tamtéž.
[25] Spis je přístupný mj. v českém překladu: *Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2000, 220 s.
[26] „Vor den Befestigungswerken werden Kampfstände ausgehoben, die Werke selbst als Unterstände hergerichtet.“ BA-MA, RH 11-III/329 – Telegrafní zpráva skupině armád „Jih“ (9. února 1945).

kulomety.[27] Kolik střílen splňovalo toto kritérium prameny tají. Ženisté však doporučili velmi jednoduché řešení. Tím se stalo postavení kulometu na stůl, který měl být přisunut ke střílně a ochráněn navrstvenými pytli s pískem.[28] To by nicméně znamenalo, že pro svou nenáročnost mělo být možno tímto způsobem zprovoznit fakticky všechny střílny „pod betonem".

Informace o tempu ženijních prací a míry dokončení obranné linie jsou pouze kusé, lze však předpokládat, že do vypuknutí bitvy o Moravskou Ostravu podstatně pokročily, byť nebyly zcela dokončeny. První zpráva pochází z 3. února 1945 a jejím autorem je velitel ženijního vojska skupiny armád „Střed". Ten informoval o tom, že obnovovací práce na československém opevnění v úseku armádní skupiny „Heinrici" již pokročily, a to tak, že objekty jsou ve stavu schopném obrany (verteidigungsfähigen Zustand). Vzhledem ke skutečnosti, že válečná fronta se do té doby posunula, přičemž vojska genplk. G. Heinriciho zaujala úsek Moravské Ostravy, lze toto sdělení vztáhnout na linii československého opevnění v úseku od Bohumína po podhůří Jeseníků.[29]

Tuto zprávu, ač již tak vágní pro bližší poznání skutečného stavu, nicméně o několik málo dní zpochybnila další, přestože pocházela rovněž z velitelství ženijního vojska skupiny armád „Střed". Ta se rozepisovala o tom, že československé pevnosti v obranném pásmu Moravská brána jsou v použitelném stavu pouze z nevelké části.[30]

O tom, že ženijní úpravy opevnění nebyly dokončeny, ani když byla bitva o Moravskou Ostravu již v „plném proudu", dokládá nakonec poslední zachovaný dokument. Ten pochází z provenience velitele ženijního vojska skupiny armád „Střed" ze dne 16. března 1945 a urguje se jím urychlení výstavby opevňovacích prací.[31] S ohledem na časový odstup, který byl delší než jeden měsíc od předchozích dvou sdělení, to znamená, že míra připravenosti československých opevnění, o které se rozepisovala zpráva ze dne 3. února 1945, byla spíše žádoucí, než reálná.

Československé opevnění bylo následně začleněno do „Moravsko-ostravské obranné závory", která se na štábních mapách objevila nejpozději 9. března 1945, zřejmě však již podstatně dříve, s největší pravděpodobností během února. Její průběh byl nicméně poněkud odlišný od původního nařízení z konce ledna. Na východě začínala jižně u Těšína a pokračovala severním směrem na levém břehu Olzy (Olše). Severozápadně od Fryštátu (součást dnešní Karviné) se podél řeky stáčela na západ. V prostoru jejího ústí do Odry navázala na pásmo těžkého opevnění, podél kterého pokračovala severně od Hlučína ke Kozmicím, zde překračovala řeku Opavu a vedla podél jejího jižního břehu a dále na západ vytvářela oblouk kolem Opavy. Zde také, na jejím západním, jaktařském předměstí končila.[32]

---

[27] „1. Verteidigung der Sperren mit Anschluss an panzersicheres Gelände, so dass eine durchgehende Panzersicherheit erreicht wird. // 2. Ausbau einzelner Grabenstücke mit M. G.-Feuerstellungen, Stützpunkten, B.- und VB.-Stellen. // 3. Alte Betonanlagen werden nur insofern wiederhergestellt, als zugemauerte Türen geöffnet und einzelne günstige gelegene Anlagen mit M.G.-Scharten zur Verwendung für deutsche M.G. umgebaut werden." Tamtéž – Způsob výstavby dřívější české opevněné linie v prostoru vyššího ženijního velitelství pro zvláštní účely XI (15. března1945).

[28] Tamtéž – Přehled o stavu českého opevnění v úseku Bohumín-Vrbno (11. února 1945).

[29] Tamtéž – Druhý návrh (3. února 1945).

[30] Tamtéž – Telegrafní zpráva skupině armád „Jih" (9. února 1945).

[31] BA-MA, RH 11-III/318 – Druhý návrh (16. března 1945).

[32] BA-MA, RH 2-OST/6527 – Štábní mapa skupiny armád „Střed", stav 9. března 1945 večer.

Výslednou podobu obranné linie popisuje genplk. Kirill Semjonovič Moskalenko, velitel 38. armády, která nesla hlavní tíhu úderu proti Moravské Ostravě. Doslova uvádí, že: „Německé fašistické velení, které na začátku jara 1945 obnovilo část postavených opevnění, je zesílilo polními zařízeními. Tvořily je dva až tři zákopové pásy s drátěnými zátarasy s minovými poli. První zákop byl 100-150 metrů před palebnými ohnisky a chránil jej kolíkový drátěný zátaras o 4-6 řádcích a místy válec ‚Bruno'."[33] Pojmem „Bruno" se přitom po svém konstruktérovi označoval ostnatý ocelový drát, který se zamotával do podoby válce.

Jak však následný průběh bojů prokázal, vlastní boje o „Moravsko-ostravskou obrannou závoru", a tudíž rovněž o linii československého opevnění, byly různorodého rázu. Na nevelkých úsecích dokázaly československé pevnosti na několik dní zpomalit postup Rudé armády, zejména u Opavy anebo u Kozmic, na většině své délky byly překročeny buď z chodu, anebo po krátkém boji (Štítina, zřejmě Darkovičky aj.), respektive byly vydány samotnými Němci bez boje (Těšínsko).[34]

Nakonec je třeba uvést ještě jednu podstatnou skutečnost. Tím je fakt, že německá obranná linie, která se opírala o československé pevnosti, byla posledním pásmem, o které se reálně vedly boje. Další obranná linie, tzv. linie „e", tedy pásmo Olomouc, Bruntál a Liberec, byla opuštěna během všeobecného ústupu, stejně jako řada již dokončených, respektive připravovaných uzavíracích zón.

Dílčí závěr

Možnost využít československou pevnostní linii k obraně začalo německé vojenské velení realizovat v době, kdy se z jeho pohledu zhroutila východní fronta, tedy během ledna 1945. Přitom ještě pro polovinu března 1945 je známo, že ženijní příprava pevností nebyla dokončena, byť se k nim válečná fronta přiblížila na několik málo desítek kilometrů. Z původního záměru využít československou pevnostní linii v celé délce jejího severního úseku, tedy zhruba od Českého Těšína po prostor Liberce, nakonec sešlo, a pro bojové využití začalo být připravováno pouze v rozsahu od jeho východního křídla po Opavu.

Československé opevnění mělo být začleněno do německého obranného systému jako jeden z řady jeho prvků. V tomto směru je nutno zdůraznit dvě skutečnosti. Jeho bojový význam limitoval stav zachování pevnostního pásma, neboť na počátku roku 1945 se nenacházelo v bojeschopném stavu. Další důvod spočíval v odlišnostech mezi československou a německou doktrínou. Především se jednalo o německou koncepci hluboce členěné obrany o několika příčných a podélných liniích zákopů, jimiž bylo často a na poměrně značné vzdálenosti přesouváno vojsko. To ve svém důsledku znamenalo, že československé pevnosti byly většinou přetvořeny na kryty pro pěchotu před dělostřeleckou palbou, zatímco pro vedení vlastní bojové činnosti byly využity jen příležitostně či případně pod situačním tlakem. Mimoto německé velení zvažovalo jejich využití jako ubytovací a skladovací prostory.

Dosažený závěr je založen na rámcovém přehledu základní faktografie, v němž mnohé detaily chybí. Nelze tudíž vyloučit, že objev nových pramenů může do poznání způsobu,

[33] K[irill]. S[emjonovič]. MOSKALENKO, *Na jihozápadním směru. Kniha 2*. Naše vojsko, Praha 1976, s. 498.

[34] Téma bojů o československé pevnosti nenáleží do této kapitoly, je však součástí autorovy připravované monografie: A. BINAR, *Bitva o Moravskou Ostravu a 1. tanková armáda*. Academia, Praha (v tisku).

jakým německé velení hodlalo využít, a nakonec využilo československé pevnostní pásmo, vnést řadu zásadních poznatků.

FRANKOVA DEPEŠE

Rámcem kapitoly o radiogramu Karla Hermanna Franka Heinrichu Himmlerovi z 30. dubna 1945 je v podstatě historická anekdota. Znepokojující ovšem je, že v oněch dnech, či dokonce pouhých hodinách, rozhodla o osudech desítek milionů lidí na dlouhé desítky let dopředu.

Ve druhé polovině dubna 1945, po společné domluvě se sovětskou stranou, se Američané v Německu zastavili na linii Labe – Freiberská Mulda (Freiberger Mulde) – Saská Kamenice (Chemnitz) – Cvikovská Mulda (Zwickauer Mulde) – hranice ČSR. Jejich průzkum v prostoru Lipska překročil Muldu, a 25. dubna se setkal u Torgavy (Torgau) na Labi se sovětskými vojáky. Současně Američané postupovali údolím Dunaje do Rakouska. Hlavními cíli spojeneckého postupu na západní frontě v té době byly Lübeck a Linec. Dne 30. dubna oznámil vrchní velitel Spojeneckých expedičních sil arm. gen. Dwight David Eisenhower náčelníku sovětského generálního štábu, arm. gen. Alexeji Innokentěviči Antonovovi, že předpokládá postup amerických sil v Československu po linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice, s čímž Moskva souhlasila. Těsně před zahájením postupu do Čech se 4. května obrátil opět na sovětskou stranu s tím, že jeho jednotky mohou postoupit za předem oznámenou linii a obsadit levé břehy Vltavy a Labe. Již 5. května gen. A. I. Antonov odpověděl, že sovětská operace k očištění obou břehů Vltavy již probíhá a případný americký postup by přinesl „promísení vojsk“.[1] Tato odpověď umožňovala nejen interpretaci, že se promísí vojska sovětská a americká, ale především, že se mohou promíchat vojska americká a německá a Rudá armáda začne na Američany střílet. Této zřejmé výhrůžky si musel být D. D. Eisenhower vědom.

Co se týká českých zemí, byl D. D. Eisenhower od dubna 1945 pod politickým tlakem zejména z Londýna, aby jeho vojska vstoupila do Prahy jako první.[2] Do Eisenhowerova rozhodování však bezděky zasáhl německý státní ministr pro Čechy a Moravu K. H. Frank. Dne 30. dubna 1945 odeslal H. Himmlerovi radiogram, ve kterém vyjádřil

[1] Údaj o tom, že Američané nesměli překročit demarkační čáru na žádost Sovětského svazu, byl v Československu poprvé publikován v roce 1947. Viz: Jaroslav DRÁBEK, *Ještě propaganda, která zabíjí.* Dnešek 1947, č. 20-21, s. 306-308; Dr. A. P., *Milé redakci „Dneška“.* Dnešek 1947, č. 23, s. 363; Jk, *Propaganda, která zabíjí (Osvobození Prahy 1945).* Dnešek 1947, č. 24, s. 369-370. Problematiku stanovení linie dotyku a komunikaci D. D. Eisehower – A. I. Antonov shrnuje nejnověji Stanislav Kokoška. Viz: S. KOKOŠKA, *Ztracené vítězství.* In: Nultá hodina? Nadační fond angažovaných nestraníků, Praha 2011, s. 35-55. Viz též: TNA, f. War Office (WO) 219/2147/SHAEF FWD 330/05.

[2] Vít SMETANA, *Národní mytologie mezi západem a východem.* In: Nultá hodina?, s. 103-140, zejména s. 122-123.

naději, že západní Spojenci budou mít zájem poskytnout ochranu Čechům a vstoupí na území protektorátu. To by podle něj jednak vytvořilo situaci, ve které by bylo možné zachránit pět milionů Němců před Rudou armádou, jednak by to mohlo vnést konflikt do protiněmecké koalice, podobně jako polská otázka. Tuto depeši ovšem zachytila a dešifrovala britská tajná služba v Bletchley Parku, která ji postoupila nejvyšším spojeneckým velitelům.[3] Zda D. D. Eisenhower tento dokument četl, není průkazně doloženo, ale je to více než pravděpodobné. Obsah jeho hovoru při večeři v Remeši 5. května 1945 tak, jak jej zaznamenal jeho pobočník Harry C. Butcher, napovídá, že byl s obsahem depeše skutečně obeznámen. D. D. Eisenhower tehdy svým spolupracovníkům popsal, že Němci se snaží využít situaci v Čechách pro vyvolání roztržky mezi západními a východními spojenci, a eventuální postup amerických jednotek do nitra Čech by považovali za svou výhodu.[4] To ovšem implikovalo, že přicházející zprávy o povstání v Praze mohou být podvržené Němci za účelem vylákání amerických jednotek do Prahy.

Nejnovější česká historiografie přesvědčivě vyvrátila tvrzení Edvarda Beneše o tom, že v Jaltě bylo Československo zařazeno do sovětské sféry vlivu.[5] Tato, zajisté správná teze ovšem současně pomíjí jeden závažný moment. Přestože se v Jaltě o československém území výslovně nejednalo, měly výsledky jaltské konference na vojenské operace v českých zemích nakonec nečekaně velký vliv. Mezi výsledky konference byl totiž také závazek Sovětského svazu vypovědět válku Japonskému císařství do dvou či tří měsíců po skončení války v Evropě.[6] Dohoda o připojení Sovětského svazu k tažení proti Japonsku znamenala potenciálně příliš zachráněných amerických životů na to, aby D. D. Eisenhower riskoval její anulování roztržkou se Sovětským svazem v posledních hodinách války v Evropě.[7] Spolu s Frankovou depeší to patrně bylo dostatečným důvodem, aby gen. Georgi S. Pattonovi, veliteli 3. armády v Čechách, 6. května výslovně zakázal překračovat linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice.[8]

Porady v sídle německé Dönitzovy vlády ve Flensburgu mezi 2. a 4. květnem skončily rozhodnutím, že skupina armád „Střed“ do 18. května ustoupí bojem na čáru Labe – Vltava, kde Němci – patrně pod dojmem zpráv o setkání v Torgavě – předpokládali demarkační linii mezi západními a východními Spojenci. Karl Dönitz také 3. května vyzval K. H. Franka, aby Prahu vyhlásil otevřeným městem. V diplomacii nezkušený K. H. Frank ji ale vyhlásil městem lazaretním. Takový termín mezinárodní právo nezná, takže tento krok neměl žádný význam. Polní maršál Ferdinand Schörner nařídil 5. května skupině armád „Střed“ provést operaci „Květiny“ (Blumen-Operation). První tanková a sedmnáctá armáda se měly postupně stahovat bojem na západ. Jednotlivým obranným liniím, které měly německé jednotky při ústupu obsazovat, dal F. Schörner jména květin: karafiát, tulipán, narcis a fialky („Nelke“, „Tulpe“, „Narzisse“, „Veilchen“). Před

[3] TNA, f. Records of the Ministry of Defence (DEFE) 3-573, s. 545, 546. Viz příloha I.
[4] Harry C. BUTCHER, *Tři roky s Eisenhowerem. Svazek 2*. Naše vojsko, Praha 2005, s. 328.
[5] V. SMETANA, *Národní mytologie*, s. 103-140.
[6] Protocol of Proceedings of Crimea Conference. Dostupné elektronicky: http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp [citováno k 18. červnu 2019].
[7] V. SMETANA, *Národní mytologie*, s. 103-140, zejména s. 122-123.
[8] George S. PATTON, *Válka mýma očima.* Svoboda, Praha 1992, s. 272. Viz též: TNA, f. WO 219/2147/Ref. No. FWD-20726.

sovětským úderem od Berlína jim měla krýt levý bok 4. tanková armáda u Drážďan a v Krušných horách.[9]

Němci se v té době snažili si pomocí dílčích kapitulací svých jednotek na západě uvolnit síly pro boj na východní frontě. Jejich cílem bylo, aby západní armády protihitlerovské koalice obsadily co největší část německého teritoria, což považovali v dané situaci za menší zlo. Od 5. května vyjednával na Eisenhowerově velitelství v Remeši parlamentář Dönitzovy vlády, admirál Hans-Georg von Friedeburg. D. D. Eisenhower ovšem už nechtěl o žádné další dílčí kapitulaci, nebo dokonce o separátní kapitulaci na západě ani slyšet a jediné, co požadoval, byla bezpodmínečná kapitulace Německa před všemi spojenci. K tomu ovšem admirál H.-G. von Friedeburg neměl dostatečné plné moci. Německé jednotky navíc měly podle D. D. Eisenhowera kapitulovat před těmi armádami, proti kterým právě stály, čemuž se Němci na východní frontě snažili za všech okolností vyhnout. Situaci navíc Němcům zkomplikovalo české povstání.

Po informaci o povstání v Praze ve Flensburgu pochopili, že organizovaný ústup bojem skupiny armád „Střed" je ohrožen. Odeslali proto k D. D. Eisenhowerovi genplk. Alfreda Jodla, který již plnými mocemi k podpisu všeobecné kapitulace vybaven byl.[10] A. Jodl se snažil získat pro německé skupiny armád na východní frontě co nejvíce času ke stažení na západ. Wilhelm Keitl současně o své újmě vydal 6. května rozkaz neklást odpor americkým vojskům, postupujícím na východ do protektorátu a jižněji.[11] Po Eisenhowerově pohrůžce, že spojenecké linie uzavře okamžitě vojákům i civilistům, se A. Jodl stal přístupnějším. Němci nyní navrhli, aby kapitulace vstoupila v platnost 48 hodin po podpisu kapitulační listiny. To D. D. Eisenhower odmítl také, protože by to stanovení konce bojových operací dávalo do rukou Němcům. Na opakované německé žádosti o prodloužení doby ke stažení na západ reagoval D. D. Eisenhower upozorněním, že za 48 hodin od půlnoci ze 6. na 7. května uzavře demarkační čáru a nepřijme do zajetí jediného Němce. A. Jodl tvrdil, že OKW již nemá se všemi německými jednotkami spojení. Proto se mu podařilo dosáhnout stanovení 23.00 hodin středoevropského času 8. května do kdy ještě případné německé operace neměly být považovány za vzepření se kapitulaci, ale pouze za následek špatné informovanosti. Doufal, že F. Schörner se za tuto dobu stihne stáhnout k Američanům. Nakonec A. Jodl brzy ráno 7. května německou bezpodmínečnou kapitulace před všemi Spojenci v Remeši podepsal.[12] Válka v Evropě měla skončit ve 23.00 hodin středoevropského času 8. května 1945.[13]

V bodu dvě kapitulační listiny stálo, že Němci složí zbraně těm spojeneckým vojskům, proti kterým stojí na frontě. Problém ovšem byl v interpretaci rozhodné doby, kdy tak mají učinit. V anglické verzi je možná interpretace, že německé jednotky zůstanou v pozicích,

---

[9] František NESVADBA, *Za svobodu Prahy.* Horizont, Praha 1980, s. 87. *Schörner, der laute Kamerad.* Der Spiegel, r. 1955, č. 7, s. 11–18.

[10] Diskusní příspěvek Jana Křena v pořadu: *Májové mýty.* Televizní pořad, ČT2, 2001 (premiéra 8. května 2001); Marlis G. STEINERT, *Die 23 Tage der Regierung Dönitz.* Wilhelm Heyne Verlag, München 1978, s. 197, 198; Stanislav ZÁMEČNÍK, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945.* Naše vojsko, Praha 2006, s. 107.

[11] Centralnyj archiv Ministerstva oborony Rossijskoj Federacii (CAMO RF), f. 500, opis (o.) 12450, dělo 246, s. 6 (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).

[12] Dwight D. EISENHOWER, *O invasi a vítězství.* Naše vojsko, Praha 1947, s. 182-183; H. C. BUTCHER, *Tři roky. Sv. 2*, s. 333.

[13] Viz příloha 3.

které zaujímaly v okamžiku přijetí rozkazu ke kapitulaci. D. D. Eisenhower tím chtěl dosáhnout, aby německé jednotky na východní frontě zůstaly ve svých pozicích. Jak Němci, tak Sověti bod dva interpretovali tak, že německé jednotky budou kapitulovat před těmi spojenci, před kterými teprve budou stát ve 23.00 hodin středoevropského času 8. května.

Arm. gen. D. D. Eisenhower byl nepochybně motivován snahou učinit vše pro to, aby zkrátil válku co nejvíce, a tím zmenšil všeobecné ztráty na životech. V rámci mantinelů, nastavených v Jaltě dohodou o vstupu Sovětského svazu do války proti Japonsku, nicméně nebyl ochoten riskovat otevřenou roztržku se Sovětským svazem. Připravovaná invaze na japonské ostrovy hrozila astronomickými ztrátami na životech v řadách amerických vojáků. Pokud by svou činností v Evropě připravil spojence o podporu Sovětského svazu v tažení proti Japonsku, hrozilo nebezpečí, že tyto ztráty padnou na jeho hlavu. A naopak, účast Rudé armády je mohla eventuálně snížit, o což D. D. Eisenhowerovi – patrně – šlo především. Nikdo navíc nemohl říct, zda se po „osvobození dělnické třídy" ve východní Evropě Josif Stalin nerozhodne „osvobodit proletariát" i ve zbytku starého kontinentu. D. D. Eisenhower byl patrně ten poslední, kdo by k tomu dosavadnímu sovětskému spojenci chtěl dát jakoukoliv záminku. Frankova depeše jej navíc upozornila, že takovou záminkou by mohl být postup americké armády do Čech.

Záměr, který sledoval ustanoveními remešské kapitulace, lze kromě toho ještě interpretovat dvěma způsoby. Jednak mohl zkrácením lhůty pro ústup skupiny armád „Střed" sledovat narušení jejího plánu na ústup bojem, a tím usnadnění její likvidace Rudou armádou. Na druhou stranu, pokud by skupina armád „Střed" dodržela znění protokolu, zůstala by stát na Moravě a v předhůří českých pohraničních hor ve Slezsku a Lužici a vzdala se zde Rudé armádě, Čechy by byly zcela uchráněny bojových operací a Rudá armáda by neměla důvod vtáhnout do Prahy. Neznamená to ovšem, že D. D. Eisenhower ztratil ze zřetele možnost obsazení Prahy americkou armádou. Pokud by boje v Praze pokračovaly i po půlnoci na 9. května, byl by mohl v Praze legitimně zasáhnout i americkými silami. Jak doložil Stanislav Kokoška, přípravy na tento zásah u americké 16. obrněné divize v Plzni probíhaly.[14]

Němci v Remeši se Eisenhowera pokusili obelhat, a aby umožnili F. Schörnerovi stáhnout skupinu armád „Střed" na západ, tvrdili, že už s ním ztratili spojení. D. D. Eisenhower proto vyslal k F. Schörnerovi své kavaleristy ze 16. obrněné divize, kteří z Plzně až do Velichovek ráno 8. května 1945 dovezli plk. gšt. Wilhelma Meyer-Detringa s písemným zněním remešské kapitulace.[15] Misi do Velichovek však můžeme interpretovat také jako Eisenhowerovu sondu do českého vnitrozemí, která měla ověřit, zda F. Schörner nestahuje vojáky z východní fronty na západ. Důkazů proti F. Schörnerovi nalezla mise nepochybně dostatek.[16] Je také pravděpodobné, že teprve až po hlášení amerických zpravodajských důstojníků z doprovodu mise do Velichovek,

[14] S. KOKOŠKA, *Ztracené vítězství*, s. 54-55, 220.
[15] Pavel ŽÁČEK, *Meyer-Detringova mise do štábu Heeresgruppe „Mitte"*. HaV 2005, č. 4, s. 95-98. Viz též: CAMO RF, f. 500, o. 12450, dělo 215, s. 60-63, tamtéž, dělo 258, s. 61-62, 65, tamtéž, dělo 249, s. 88-89, 92 (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[16] Edgar WILKERSON a kol., *V Corps Operations in the ETO 6 January 1942-9 May 1945*. 668th Engineer Topo Co., Plzeň 1945.

D. D. Eisenhower uvěřil v autenticitu českého povstání a přestal jej považovat za německou intriku. To je však pouze z dostupných pramenů neprokazatelná hypotéza.

D. D. Eisenhowerovi zkřížilo plány německé vrchní velení. Snad stále věřilo na možnost spojení se západními spojenci a zahnání Rudé armády na východ, snad si chybně vyložilo Eisenhowerův záměr jako tichou podporu stažení armád z východní fronty, snad pouze zamýšlelo D. D. Eisenhowera postavit před *fait accompli* a dát šanci na únik před sovětským zajetím co možná největšímu počtu německých vojáků. V rozporu se zněním remešské kapitulace vydalo rozkazy, kterými přes výslovné Eisenhowerovo varování stáhlo své vojáky z východní fronty k americké demarkační čáře. OKW hlásilo výsledky jednání o kapitulaci podřízeným skupinám armád 7. května v 7.40 hodin ráno.[17] V hlášení je uvedeno, že operace mohou trvat do 01.00 hodiny 9. května německého letního času.[18] F. Schörner poslal 8. května 01.20 hodin stížnost na povstalce, že znemožňují velení tím, že obsadili vysílače.[19] V sovětském zajetí pak ale tvrdil, že poslední rozkazy od německého vrchního velení dostal po obědě 7. května. Byl to rozkaz o bezpodmínečné kapitulaci. Jednotkám jej prý nepředal proto, že předpokládal, že by jej nevyplnily.[20] Tak jako tak se o kapitulaci Německa vojáci skupiny armád „Střed" dozvídali pouze od obyvatelstva, případně až v zajetí.[21]

Veškeré konsekvence remešské kapitulace byly zřejmé v Moskvě, které šlo primárně o rozšíření svého mocenského vlivu bez ohledu na lidské ztráty cizí i vlastní. Moskva proto urychlila plánovanou pražskou operaci. Snaha OKW využít termínu do 23.00 hodin 8. května ke stažení skupin armád „Střed" a „Východní Marka" (Ostmark) ovšem vyhovovala J. Stalinovi, který původně remešskou kapitulaci nijak neuvítal.[22] V souladu s jejím zněním teď ovšem mohl dát svým vojákům na frontě rozkaz odzbrojit německé jednotky, které stojí proti nim, a pokud tak neučiní, vyrazit za nimi a pronásledovat je, dokud zbraně nesloží. Aby formálně vyhověly podmínkám remešské kapitulace, dostaly sovětské jednotky, pronásledující ustupující Němce, rozkaz, o půlnoci z 8. na 9. května přijmout německé zbraně, pokud se ovšem německé jednotky nezastaví, měly pokračovat v pronásledování.[23] A to učinily.

D. D. Eisenhower oznámil OKW telegramem 10. května 1945, že velitelé skupin armád „Střed" a „Východní Marka" nedodrželi ustanovení kapitulace, nezůstali ve svých pozicích a nesložili zbraně. Proto je Američané nepřijali do zajetí.[24] V dopise Georgiji Konstantinoviči Žukovovi z 11. května se OKW vymlouvalo na povstalce v Čechách,

[17] CAMO RF, f. 500, o. 12450, dělo 251, s. 95. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[18] Tamtéž, dělo 246, s. 31-33. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[19] Tamtéž, dělo 255, s. 29. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[20] Tamtéž, dělo 230, s. 105. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[21] Tamtéž, dělo 325, s. 76-80. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[22] Sergej Matvejevič ŠTEMENKO, *Generální štáb za války. Kniha druhá*. Naše vojsko, Praha 1974, s. 393-395.
[23] F. NESVADBA, *Za svobodu Prahy,* s. 189-191.
[24] CAMO RF, f. 500, o. 12450, dělo 262, s. 7. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).

kteří měli údajně zamezit šíření rozkazů o kapitulaci.[25] Ještě 22. května došlo na OKW hlášení, že v českomoravském prostoru jsou mezi východními a západními liniemi zajímáni němečtí vojáci a vydáváni Rusům.[26]

Německý odchod z východní fronty vytvořil vakuum, které místo Němců zaplnila Rudá armáda. Nelze se proto divit Eisenhowerově „bezcitnosti", která dodnes způsobuje rozhořčení mezi německými veterány, když nařídil americké linie uzavřít a vojáky z jednotek z východní fronty vydat Rudé armádě.

Goebbelsova propaganda do poslední chvíle operovala s představou, že ihned po porážce Německa dojde ke střetu mezi dosavadními západními a východními Spojenci a že v protisovětském boji bude místo i pro nacisty.[27] Této představě věřili nejen němečtí vojáci, pro které byla poslední nadějí na zvrat prohrané války, ale věřil jí i J. Stalin. Sověti se proto snažili zajmout co nejvíce německých vojáků, kteří z jejich perspektivy znamenali možnou posilu Západu v nadcházející konfrontaci.[28] Dalším, nevysloveným důvodem tohoto honu na lidi, mohla být snaha zajistit co nejvíce otrockých pracovních sil pro válkou zničené sovětské hospodářství. Ani Němci, ani J. Stalin také upřímně nevěřili, že D. D. Eisenhower uzavřené spojenecké smlouvy opravdu dodrží. Navíc si znění německé kapitulační listiny z Remeše interpretovali tak, jak to bylo výhodné pro ně. Pro sovětský pohled na věc pak bylo z prestižních důvodů nepřijatelné připomínat, že téměř polovinu německých zajatců v Čechách získalo díky americkému uzavření demarkační čáry. Pro Američany pak vzhledem k úloze Spolkové republiky Německo (SRN) v případné obraně před sovětskou intervencí v dobách studené války nebylo vhodné „Eisenhowerovu bezcitnost" příliš připomínat. A K. H. Frank, popravený v roce 1946, se v době svého pobytu na tomto světě již nedozvěděl, že svou depeší H. Himmlerovi z 30. dubna 1945 dosáhl přesného opaku toho, v co doufal. Namísto postupu Američanů do protektorátu posílil, pokud přímo nezpůsobil neochotu D. D. Eisenhowera v hloubi protektorátu vojensky zasahovat.

[25] Tamtéž, dělo 258, s. 5, 65. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[26] Tamtéž, dělo 266, s. 8. (dostupné elektronicky: http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500 [citováno k 18. červnu 2019]).
[27] Názorný je případ propagandistického velkofilmu Veita Harlana *Kolberg* (1945), jako aluze na nečekaný obrat mezinárodní situace v závěru sedmileté války. Viz: Petr KOPAL, *Film a historie – propaganda. O zkoumání fenoménu, který otřásl (otřásá) světem*. Paměť a dějiny (PaD) 2015, č. 1, s. 123-129. Též: Miroslav ČVANČARA, *Geobbelsova celuloidová zbraň.* Historický kaleidoskop, 20. leden 2012 (dostupné elektronicky: http://www. historickykaleidoskop. cz/zajimavosti/geobbelsova-celuloidova-zbran. html [citováno k 18. červnu 2019]). Velké naděje vkládali nacisté do úmrtí prezidenta USA Franklina Delano Roosevelta 12. dubna 1945. Viz: Alan BULLOCK, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy.* Mustang, Plzeň 1995, s. 861. Komentář německého důstojníka k teoriím a iluzím, panujícím v německém zázemí na konci války, viz: P. ŽÁČEK, *Vlasovci německým pohledem. Anabáze 1. pěší divize Ozbrojených sil KONR na jaře 1945*. In: SI 18/1. ÚSTR, Praha 2011, s. 260-288, zejména s. 277.
[28] S. M. ŠTEMENKO, *Generální štáb. Kniha druhá*, s. 397. Otakar MACHOTKA (ed.), *Pražské povstání 1945*. Rada svobodného Československa, Washington 1965, s. 83.

Příloha

Dokument č. 1

30. dubna 1945, Praha – Radiogram K. H. Franka H. Himmlerovi z 30. dubna 1945.

Frank Himmlerovi

30. 4. 1945 13:00

Jestliže podle českého výkladu nemůže Říše nadále bránit protektorát, vláda, organizace a obyvatelstvo protektorátu nyní míní, že jsou zodpovědné sami za sebe, a začaly činit politické a ústavní požadavky, podpořené stávkami, nepokoji a odmítáním německé měny. Již jsem uvěznil několik osob, včetně jednoho ministra a dvou guvernérů národní banky.[29]

Co se vnitřní politiky týká, situace může každou hodinou vést k vývoji, vzhledem ke kterému [musím obdržet plné moci], abych vytěžil ze situace to, co je nejlepší pro Říši a němectví. Co se týká vnější politiky, existuje možnost zainteresování západních mocností na česko-moravském prostoru aktivizací českého problému (podobně jako polského problému), vytvořením nového důvodu ke konfliktu, s cílem rozbít nepřátelskou koalici a tím zachránit 5 000 000 Němců před bolševickým chaosem. Je zapotřebí okamžitá akce. Jestliže polní maršál Schörner ohluchl vůči politickým možnostem, je nezbytné, abyste se ještě dnes v Praze setkal se Schörnerem a SS-Obergruppenführerem Hildebrandtem, který se připojuje v této záležitosti. Prosím potvrďte přijetí.

Heil Hitler.

Vždy Váš, Frank.

TNA, f. DEFE 3-573, s. 545, 546 – Originál, překlad z anglického převodu.

[29] Šlo o tři vrcholné představitele Národní banky, guvernéra Františka Ladislava Dvořáka, vrchního ředitele Františka Peroutku a ředitele hlavního ústavu v Praze Karla Papouška. Viz: *Národní banka v odboji*. (dostupné elektronicky: http://www.historie.cnb.cz/cs/dejiny_instituce/narodni_banka_pro_cechy_a_moravu/narodni_banka_v_odboji.html [citováno k 21. březnu 2015]).

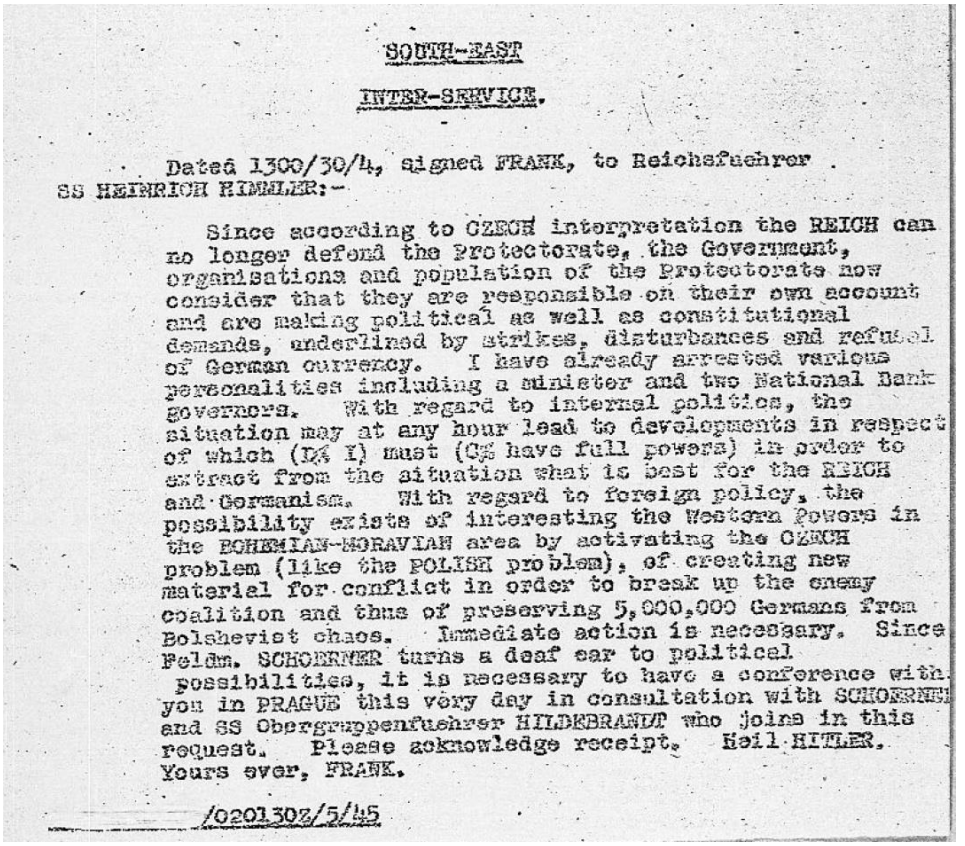

SOUTH-EAST

INTER-SERVICE.

Dated 1300/30/4, signed FRANK, to Reichsfuehrer SS HEINRICH HIMMLER:-

Since according to CZECH interpretation the REICH can no longer defend the Protectorate, the Government, organisations and population of the Protectorate now consider that they are responsible on their own account and are making political as well as constitutional demands, underlined by strikes, disturbances and refusal of German currency. I have already arrested various personalities including a minister and two National Bank governors. With regard to internal politics, the situation may at any hour lead to developments in respect of which (I% I) must (C% have full powers) in order to extract from the situation what is best for the REICH and Germanism. With regard to foreign policy, the possibility exists of interesting the Western Powers in the BOHEMIAN-MORAVIAN area by activating the CZECH problem (like the POLISH problem), of creating new material for conflict in order to break up the enemy coalition and thus of preserving 5,000,000 Germans from Bolshevist chaos. Immediate action is necessary. Since Feldm. SCHOERNER turns a deaf ear to political possibilities, it is necessary to have a conference with you in PRAGUE this very day in consultation with SCHOERNER and SS Obergruppenfuehrer HILDEBRANDT who joins in this request. Please acknowledge receipt. Heil HITLER. Yours ever, FRANK.

/0201302/5/45

Obrázek č. 1. Zdroj: TNA, f. DEFE 3-573, s. 545, 546.

STŘET NA MAGUŘE 5. SRPNA 1947. BOJ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY S BURLAKOVOU JEDNOTKOU UKRAJINSKÉ POVSTALECKÉ ARMÁDY

Výsledky druhé světové války výrazně ovlivnily podobu východní a střední Evropy, ať už se to týkalo hranic států či rozmístění jednotlivých etnických skupin. Tyto nové pořádky však nebyly všeobecně přijímány a řada palčivých problémů na své řešení teprve čekala. Problematické bylo jak soužití mezi některými národy a etniky, tak budoucí politické směřování, do kterého výrazně vstupovaly mocenské ambice Sovětského svazu na všech územích, která osvobodila Rudá armáda. V případě soužití Poláků a Ukrajinců hrály roli mnohé nedořešené spory a po staletí nastřádané křivdy, polští a sovětští komunisté navíc považovali ukrajinský nacionalismus za smrtící nebezpečí i z politického hlediska, sveřepé odhodlání k odporu příslušníků Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) a její bojové složky Ukrajinské povstalecké armády vzniklé během druhé světové války dávalo tušit, že celý region čeká ještě další krveprolití provázené etnickým násilím.

Tyto obavy se naplnily měrou vrchovatou, když žádná z nesvářených stran nedokázala na území obývaném smíšeným obyvatelstvem Poláků a Ukrajinců (zejména Halič a Volyň) dosáhnout nějakého koncensu, všemi zúčastněnými a znesvářenými stranami byl tento region považován za domov, který hodlaly bránit proti komukoliv. V Polsku navíc teprve probíhala celková konsolidace poměrů, kdy na sebe narážely antikomunistické složky odporu vůči představitelům nově nastaveného komunistického zřízení dozorovaného Moskvou. Ukrajinsko-polský konflikt tak čekal na své dořešení až do momentu, kdy se polské vojsko a bezpečnostní složky mohly naplno soustředit jen na ukrajinské nacionalisty. Původně nezúčastněné Československo se postupně stalo dalším státem, které bojové operace spojené s konsolidací činnosti ukrajinských nacionalistů v jihovýchodním Polsku a na západní Ukrajině zasáhly. Téma se posléze stalo i politickým sporem mezi komunisty a nekomunisty ve vládě Národní fronty.

K pojmu „banderovci“ je úvodem třeba uvést, že jde o pojmenování přejaté především protivníky a nepřáteli OUN, konkrétně Banderovy frakce v OUN, tedy OUN(b) jak je někdy také uváděno, či UPA jakožto vojenské složky OUN vzniklé v roce 1942, přičemž toto označení má negativní a předem odsuzující nádech. Členové OUN(b) a UPA se sami takto nikdy nenazývali, postupem času se však toto pojmenování natolik vžilo, že je těžké v rámci této problematiky pracovat s jiným hodnotově neutrálním pojmem, aby byl srozumitelný jak odborným, tak laickým kruhům. Vnitrostátní politický rozměr přesunu banderovců přes poválečné Československo je stále poněkud v zajetí klišé a stereotypů

vytvářených komunistickou propagandou, a právě již samotný problematický výraz „banderovci" o tom výmluvným způsobem vypovídá.[1]

V roce 1947 byla situace již natolik vyhrocená, že československá armáda a Sbor národní bezpečnosti byly v tisícových počtech nasazeny proti několika stovkám takzvaných banderovců, kteří se snažili přes Československo co nejrychleji dostat na západ do bavorského exilu, kde sídlilo jejich zahraniční velení. Dva nejschopnější velitelé[2] za strany UPA, kteří se do těchto přesunů zapojili, byli Burlak[3] a Hromenko. Právě střety s Burlakem se ukázaly jako nejvyhrocenější a nejtragičtější. Burlak, vlastním jménem Volodymyr Ščyhelskyj, získal za roky strávené v partyzánském boji schopnosti iniciativního a rozhodného velitele. To vše se podepsalo na výsledné bilanci střetů s československou armádou a oddíly Sboru národní bezpečnosti.[4]

Burlakova sotňa, tedy bojová skupina organizována pod tímto názvem v hierarchii UPA, vznikla na přelomu let 1944 a 1945 v lesnatém prostoru Haliče v jihovýchodním Polsku po přechodu německo-sovětské fronty, který se odehrál v tomto regionu v létě 1944. Po celou dobu své existence bojovali příslušníci této jednotky velmi odhodlaně a patřila k elitním útvarům UPA.[5] Závěr druhé světové války pro celou tuto oblast nepřinesl zklidnění situace, naopak byl jak pro příslušníky OUN a UPA, tak všechny jejich odpůrce a představitele ozbrojených složek Polska a SSSR, případně i podzemních organizací polských protikomunisticky smýšlejících nacionalistů se kterými rovněž bojovali, jen dalším pokračováním nekončícího utrpení.

Je potřeba zdůraznit, že válka doléhala především na civilní obyvatelstvo, přičemž šlo jistým způsobem už od svého počátku i o etnický konflikt, a to v podobě nekompromisních požadavků ukrajinských nacionalistů na získání ukrajinské státnosti. Postupně se však střety na území Polska stávaly i pro sotňu Burlak, pojmenované po svém veliteli, jak to bylo v UPA ustáleným zvykem, čím dál horší, bezvýchodnější a zoufalejší.[6]

Zlom v neutuchajícím odporu ukrajinských nacionalistů přišel až v roce 1947 s nuceným odsunem ukrajinského etnika v rámci polské přesídlovací akce „Visla". Půl milionů Ukrajinců bylo přesídleno do SSSR a dalších 150 tisíc do západních oblastí poválečného Polska uvolněných po odsunutém německém obyvatelstvu.[7] Tímto

[1] Tomáš ŘEPA, *Banderovci v Československu 1945-1947. Vybrané politické a vojenské aspekty*. In: SI 34/1. ÚSTR, Praha 2019, s. 118.

[2] Oba tito velitelé patřili k nejschopnějším a nejhouževnatějším v celé oblasti působení UPA v jihovýchodním Polsku, i proto byli vybráni velením UPA k nesnadnému úkolu probít se na západ právě oni. Gregorz MOTYKA, *Ukrajińska partyzantka 1942-1960. Dzialalność Organizaciji Ukrajińskich Nacjonalistów i Ukrajińskiej Powstańczej Armii.* Instytut Pamięci Narodowej (IPN), Warszawa 2006, s. 595.

[3] Správná výslovnost jména Burlak z ukrajinštiny by měla znít Burlaka či Burlaki, ale v české historické produkci je již dlouhodobě ustálen tento název, navíc by zněl v češtině poněkud nepřirozeně, proto je užíván v této práci v podobě Burlak.

[4] T. ŘEPA, *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti.* Academia, Praha 2019, s. 326.

[5] Charakteristika viz: ABS, f. MV-H Historický fond Ministerstva vnitra, sign. H-259 MV – Akce „Kalach". Benderovské organizace v ČSR, s. 32-33.

[6] T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 162.

[7] Detailně k přesídlovací akci viz: Włodzimierz MOKRY (ed.), *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła" 1947 roku.* Szwajpolt Fiol, Kraków 1997. Dále k tématu: *Akcja „Wisła" 1947. Dokumenty i materiały*. Ed. Eugeniusz MISIŁO. Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013.

radikálním řezem byla etnická otázka v oblasti trvale vyřešena, ukrajinští nacionalisté se s tím nechtěli a nedokázali smířit a bojovali dál. Po realizaci akce „Visla“ v dubnu 1947 se jednotky UPA ocitly bez jakékoliv podpory, tímto krokem totiž byla ztracena a vyschla jejich veškerá materiální i zpravodajská základna.[8] Přesto byla UPA i nadále ze strany bezpečnostních a armádních složek právem obávána jako trvalá hrozba.[9]

Polské obyvatelstvo sídlící v oblasti střetů vnímalo banderovce jako smrtelné nebezpečí a nepřekročitelnou překážku na cestě k mírovému poválečnému uspořádání. Neustále se zhoršující podmínky k pokračování v odporu[10] a nedostatek potravin nakonec donutily i Burlaka samotného vyhledat zakerzonského[11] krajského politického referenta OUN Vasyla Halasu alias „Orlana“.[12] Po výměně pokynů[13] bylo rozhodnuto, že se Burlak se svou jednotkou přemístí na území Československa a pokusí se dostat do bezpečí na Západ[14] do bavorského exilu, kde v té době sídlilo širší vedení Organizace ukrajinských nacionalistů.[15]

Situace z pohledu československé armády a Burlakův příchod

Z pohledu československé armády šlo při přechodu jednotek UPA přes Československo od skončení druhé světové války o jeden z nejnáročnějších úkolů, co se týká ochrany vlastních hranic. Přestože by se mohlo zdát, že pravidelná armáda by si měla s pár stovkami cizích ozbrojenců hravě poradit, situace byla ve skutečnosti komplikovanější. Tehdejší těžkosti v nasazení armády přibližuje například souhrnná zpráva zástupce náčelníka hlavního štábu div. gen. Heliodora Píky pro Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Vojenskou kancelář ministra národní obrany z 23. srpna 1947:

„Ač počet band se odhaduje jen na cca 500 mužů, z nichž většina operuje v prostoru Nízkých Tater, Velké a Malé Fatry, musí býti proti nim bojováno téměř po celém Slovensku a na východní Moravě, protože malé skupinky jsou roztroušeny nebo docházejí o nich aspoň zprávy z celé východní poloviny státu. To ovšem vyžaduje velkého počtu jednotek s vysokými a dobře vycvičenými počty mužstva. Tento předpoklad mohl býti splněn pouze do 27. června 1947. Do té doby bylo také pronikání band z Polska do ČSR úspěšně čeleno. Dnem 27. června byl však z důvodů hospodářských a rozpočtových předčasně propuštěn celý ročník 1923 na trvalou dovolenou. Ročník nováčků 1924 – sotva po půlročním výcviku – musel pak převzít veškeré zajištění pohraničního území, veškerou vnitřní službu u útvarů a celou strážní službu, a to jak u vojenských skladů a objektů, tak i u mnohých hodnot majetku Fondu národní obnovy, Stalinových závodů a jiných veřejně důležitých podniků, práci na výstavbě a zařízení ve vojenských táborech. Vnitřní služba

[8] Jan PISULIŃSKI (ed.), *Akcja „Wisła“*. IPN, Warszawa 2003, s. 109-117.
[9] Volodymyr VJATROVYČ, *Druha polsko-ukrajinska vijna. 1942-1947*. Kyjevo-Mohyljanska akademija, Kyjiv 2011, s. 238-246.
[10] Timothy SNYDER, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Paseka, Praha 2013, s. 316.
[11] „Zakerzoní“ je území dnešního Polska ležící na západ od linie, která byla určena v roce 1919 za polskou východní hranici. Jedná se především o současné podkarpatské vojvodství na jihovýchodě Polska s centrem ve městě Rzeszów.
[12] Více k činnosti Orlana viz: G. MOTYKA (ed), *Služby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukrajińców.* IPN, Warszawa 2005, s. 32, 35, 36, 43, 77, 80-83, 197, 200, 293.
[13] ABS, f. MV-H, sign. H-259 MV – Akce „Kalach“. Benderovské organizace v ČSR s. 34.
[14] Podrobněji viz: Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*. Karolinum, Praha 2004, s. 69-98.
[15] T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 34.

u útvarů a strážní služba byla omezena na minimum a zajištění hranic v Čechách předáno téměř úplně pohraničním jednotkám Sboru národní bezpečnosti (SNB). Na Slovensku ovšem, kde pohraniční jednotky SNB nejsou dosud zřízeny, muselo býti ponecháno vojsko nejen na celé hranici, ale na mnohých místech musela býti zesílena také Finanční stráž, aby bylo zabráněno v převážení obilí a pašování jiných hodnot ze Slovenska do Maďarska."[16]

Na podzim 1947 měl první poválečný ročník 1923 skončit dvouletou základní službu, kterou nastoupil v říjnu 1945. Na jarním zasedání však Ústavodárné národní shromáždění schválilo z rozpočtových a hospodářských důvodů návrh na předčasné propuštění tohoto ročníku do zálohy, což znamenalo zkrácení jeho základní služby o tři měsíce. Shodou okolností připadl jeho odchod na konec měsíce června 1947, na dobu nejintenzívnějšího náporu banderovců. Například u skupiny Teplice zorganizované pro akci na ochranu hranic proti banderovcům se propuštění týkalo 4600 vojáků. Mělo v ní zůstat pouze 800 příslušníků mužstva. Vláda na návrh ministra národní obrany rozhodla v ohroženém pásmu dočasně podřídit vojenskému velení všechny orgány Národní bezpečnosti a Finanční stráže. Ministru vnitra a pověřenci vnitra uložila zesílit pohraniční útvary SNB.[17]

Přesun Burlaka a jeho sotně UPA na území Československa[18] odstartoval v noci z 21. na 22. června 1947, kdy se i se svými vojáky přesunul už natrvalo mimo polské území a pokračoval dále směrem na západ. Hranici překročili v prostoru obce Telepovce[19] v okresu Snina. Burlak ani jeho vojáci již neměli v úmyslu se někdy vrátit zpět, zanechávali za sebou území, které i nadále na normální mírové soužití teprve čekalo, zoufalý a k nezdaru odsouzený odpor jiných jednotek UPA proti polské armádě a polským bezpečnostním složkám v jihovýchodním Polsku s klesající intenzitou ještě určitou dobu pokračoval. Těžiště odporu ukrajinských nacionalistů bylo především na západní Ukrajině, kde se konsolidace mocenských a bezpečnostních poměrů protáhla ještě mnohem déle a poslední záchvěvy organizovaného odporu jsou vysledovatelné dokonce až do padesátých let.[20] To vše proti obrovské přesile sovětské totalitní mašinérie sahající po masivních deportacích do pracovních táborů a rozsudků smrti již při pouhém podezření ze spolupráce s OUN a UPA.[21]

Přítomnost Burlaka byla československými bezpečnostními jednotkami poprvé zaznamenána u vesnice Zlatá Baňa.[22] Osobnost V. Ščyhelského alias Burlaka, kombinace jeho dosavadních bojových zkušeností, sveřeposti a přirozené autority působila na jeho spolubojovníky a podřízené burcujícím způsobem. Burlak byl svým vojákům vzorem

[16] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Aspiranti nasazení proti Benderovcům – zpráva z 23. srpna 1947, s. 1-2.
[17] Komplikovaná situace nasazení armády v tomto období je shrnuta i v 5. díle Vojenských dějin Československa, které jsou jinak poplatné době svého vzniku: *Vojenské dějiny Československa. V. díl*. Naše vojsko, Praha 1989, s. 196.
[18] V. VJATROVYČ, *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny.* Vydavnyctvo Litopys UPA, Toronto-Lvov 2001, s. 182-183.
[19] ABS, f. MV-H, sign. H-259 MV – Akce „Kalach". Benderovské organizace v ČSR, s. 34.
[20] T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 86.
[21] Více k tématu doznívajícího odporu OUN a UPA a praktikách sovětské bezpečnostní a národnostní politiky v padesátých letech (zejména na západní Ukrajině) viz: Ivan PATRYLJAK, *„Peremoha abo smert". Ukrajinskyj vyzvolnyj ruch u 1939-1960 rr*. Časopys, Lviv 2012, s. 485-500.
[22] Jan FIALA, *Zpráva o akci B*. Vyšehrad, Praha 1994, s. 121.

i svou fyzickou výdrží, velel své jednotce i přes zranění, které utrpěl v boji. Jednalo se o průstřel nohy, který nedoléčil a zůstal v poli dál. I proto byl velením UPA vyznamenán,[23] což bylo velmi výjimečné, a to i v rámci partyzánského způsobu boje ukrajinských nacionalistů, který jistý prvek sebeobětování pochopitelně vyžadoval.[24] I proto si sotňa Burlak na rozdíl od jiných jednotek UPA dokázala udržet morálku na slušné úrovni a řád, a to i přes veškerá prožitá strádání a smrt v bojích proti mnohonásobné přesile jejich nepřátel. Na území Československa přišla sotňa v počtu přes 100 lidí[25] a část z nich původně pocházela i ze zbytků dalších dvou sotní, rozdrcených v boji – Krylač a Lastivka.[26]

Burlak měl ke svým vojákům přátelštější přístup vybudovaný více na osobním respektu, mužstvo i díky tomu ve svého velitele bezvýhradně věřilo.[27] I když Burlak nepoužíval vůči svým podřízeným tvrdých metod jako Hromenko (u kterého se dochovalo například svědectví i o doražení zraněného člena jednotky, který už nemohl pokračovat v cestě dál[28]), neměl s udržením kázně ani v závěrečné fázi přesunů po území Československa žádné výraznější problémy, v mnoha ohledech šel vojákům vlastním příkladem. Podstatně se vojenské útrapy projevily i na odění ukrajinských nacionalistů. Oblečení byli částečně do německých a částečně do polských vojenských uniforem, ale malá část měla i civilní ošacení.[29] Z hlediska výzbroje[30] byli vybaveni 10 až 12 kulomety, 20 až 25 samopaly a 20 až 30 pistolemi, velkým problémem byl nedostatek munice. Byli zesláblí, poslední dva týdny se živili jen lesními plody.[31]

Burlak při svých přesunech využíval všeho, čemu se v předchozích letech v polních podmínkách naučil. Byl schopen rychlých převážně nočních pochodů, jednotku rozdělit na části a pak je zase rychle spojit, obejít překážku v podobě postavení vojska československé armády či pohotovostního pluku SNB a pohybovat se nepozorovaně v jejich těsné blízkosti. Vojáci na sebe byli zvyklí, a i když se jejich fyzická kondice dlouhými pochody dále zhoršovala, na bojové výkony nic z toho nemělo výraznější vliv.[32] Mnoho jeho mužů vnímalo přechod Československa jako svou poslední cestu, po které bude následovat vysněný život v normálních podmínkách. Tím, že se československé bezpečnostní složky a armáda stavěly na odpor, obětí v červnu a červenci 1947 v prostoru severovýchodního Slovenska na obou stranách přibývalo. V průběhu července 1947 se sotňa pod Burlakovým velením přesunula do oblasti Nízkých Tater, kde sevření československé armády a bezpečnostních složek postupně gradovalo. O skupině

[23] Základní přehled vyznamenání dekorovaných UPA svým vojákům za úspěchy v boji viz: Anastázia LUKÁČOVÁ (ed.), *Ukrajinska povstanska armija inakše. V literaturi, mystectvi, kulturi.* Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, Praha 2011, s. 186-187.
[24] Milan SYRUČEK, *Banderovci – hrdinové nebo bandité?* Epocha, Praha 2008, s. 142.
[25] ABS, f. MV-H, sign. H-259 MV – Akce „Kalach". Benderovské organizace v ČSR, s. 58-60.
[26] T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 163.
[27] Tamtéž, s. 163-164.
[28] Tamtéž, s. 183-184.
[29] J. FIALA, *Zpráva o akci B,* s. 121.
[30] ABS, f. 307 Banderovci, inventární jednotka (inv. j.) 307-86-1 – Fonogramy a hlášení o pohybech banderovců – říjen 1947, s. 4-11.
[31] V. VJATROVYČ, *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny,* s. 112-113; M. SYRUČEK, *Banderovci,* s. 143.; T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 163.
[32] Tamtéž, s. 163-164.

s přibližně stovkou členů UPA v tomto prostoru hovoří hned několik hlášení z července 1947.[33]

Při přestřelce u vesnice Malužiná[34] 31. července 1947 ztratila sotňa další tři příslušníky. Místy velmi intenzivní odpor a časté přestřelky banderovce překvapily a radikalizovaly, protože svým jednáním a chováním zejména k zajatým vojákům, které ihned propouštěli,[35] alespoň dle vlastního mínění dávali jasně najevo, že mají zájem jen o co nejrychlejší klidný průchod územím bez zbytečného krveprolití.[36]

Burlak sám československým vojákům prostřednictvím propouštěných zajatců často vzkazoval, že mají během střetů střílet do vzduchu, že jeho vojáci udělají totéž. O chování banderovců, kteří neměli zájem na dalším vyhrocování situace (například omluva místnímu bačovi za to, že mu nemohou zaplatit za potraviny), vypovídá válečný deník útvaru SNB, konkrétně 2. praporu pod číslem 8188 v Prešově. V deníku je i popis situace před střetem u Ľupčianské Magury.[37] V této atmosféře se sotňa přesunula do oblasti 1315 metrů vysokého vrcholu Ľupčianska Magura (nepřesný, ale mnohem známější název je Magura Lipča).[38]

Velící generál Július Nosko (velitel operační skupiny Teplice)[39] se rozhodl nechat stranou[40] ostatní oddíly UPA, zejména souběžně postupující sotňu Hromenko a soustředil se na eliminaci Burlaka.[41]

Okolnosti střetu u Ľupčianské Magury, bilance a následné vyšetřování

Souhrnná zpráva div. gen. H. Píky k okolnostem předcházejícím střetu u Magury uvádí i tyto informace: „Také jednotky, které bránily přechodu band z Polska do ČSR, pod krycím jménem Teplic[e], musely býti následkem odchodu ročníku 1925 rovněž silně redukovány. A právě v této době – počátkem června 1947 – začalo silné pronikání band na Slovensko. Uzavření hranic bylo ponecháno, vedle několika vojenských rot, jen stanicím SNB a Finanční stráže. Protože tyto nestačily, musel býti znovu narychlo zesilován zvláštní vojenský útvar Teplice. To nebylo z jednotek ze Slovenska, kde hrozilo nebezpečí všude, možné. Muselo být i z těchto důvodů narychlo sestaveno několik nových jednotek v Čechách a na Moravě. K tomu však nebylo ani zde dosti mužstva z jediného

[33] Archiv Ministerstva vnitra Slovenské republiky Levoča (AMV SR), f. E10-3V 1947 Okresní správa ZNB Stará Ľubovňa, kart. 1, č. j. 6 Taj/47 – Hlášení o ozbrojené tlupě pro styčného důstojníka NB při velitelství skupiny Teplice ze dne 31. července 1947.
[34] ABS, f. 307, inv. j. 307-30-4 – Náčrtek postavení útvaru „OSYKA“. SNB útvar 8188 Malužiná, okres Liptovský Sv. Mikuláš, číslo jednotky 382/47.
[35] ABS, f. 305 (Ústředna Státní bezpečnosti 1945-1948), inv. j. 305-143-1 – Burlakova přímá výpověď sepsaná dne 7. září 1947.
[36] T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 164.
[37] ABS, f. 307, inv. j. 307-34-8 – Válečný deník. SNB útvar 8188 Prešov, číslo jednotky 62 taj. /47, s. 11-12.
[38] T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 165.
[39] ABS, f. Muzeum SNB, kart. 118, sign. VI-D 2/26 – Banderovci – pokyn k předávání informací velitelství Teplice ze dne 17. září 1947.
[40] V. VJATROVYČ, *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny,* s. 117.
[41] Michal ŠMIGEĽ, *Banderovci na Slovensku (1945-1947). Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny.* Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2007, s. 84.; Bohuš CHŇOUPEK, *Banderovci*. Futura, Bratislava 1989, s. 441.; M. SYRUČEK, *Banderovci,* s. 143; T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 165.

ročníku 1924. Nezbylo tudíž než použití aspirantů z roč. 1924, kteří právě dokončili školu záložních důstojníků a prodělali navíc 1 měsíc ve výcvikových táborech a byli tudíž nejlépe vycvičeni a již organisováni v jednotky."[42]

K počtům[43] nasazených jednotek je dále ve zprávě přehledně uvedeno: „Pro boj s banderovci byl útvar Teplice koncem června 1947 sestaven takto:

1. Kombinovaná průzkumná rota od 2. oblasti (112 mužů)

2. Instrukční prapor z Milovic (198 mužů)

3. Kombinovaný prapor ze čtyř slovenských rot odebraných z ochrany hranic jihovýchodního Slovenska (cca 350 mužů)

4. Jedna kombinovaná rota odebraná z ochrany hranic jižního Slovenska (asi 100 mužů)

5. Kombinovaný prapor z náhradních záložníků ze Slovenska, který bude však dne 28. srpna 1947 z voj. služby propuštěn (cca 350 mužů)

6. Prapor školy záložních důstojníků pěchoty z 2. oblasti [rozuměj vojenské] (cca 450 mužů)

7. Školy záložních důstojníků pěchoty z 3. oblasti (cca 400 mužů)

8. Prapor školy záložních důstojníků pěchoty ze 4. oblasti (cca 600 mužů)

9. Jednotky ad 1 až 5 jsou z mužstva, jednotky ad 6 až 8 z aspirantů. Aspiranti od 1. oblasti nebyli použiti, protože jich bylo zapotřebí k jiným úkolům. Další výpomoci dodalo ministerstvo vnitra, a to z pohraničních jednotek SNB z Čech a z Moravy. Tak bylo nasazeno nejprve cca 1000 příslušníků SNB na Slovensko a nyní bylo právě odesláno dalších 500 mužů."[44]

U Ľupčianské Magury došlo 5. srpna 1947 k největšímu střetnutí[45] československé armády na mnoho dalších desítek let dopředu. A to bez ohledu na fakt, že se země nacházela v mírovém stavu. Počtem trvalých ztrát[46] v jediném střetnutí nebyla překonána dokonce až do současnosti ani při operacích ozbrojených sil Armády České republiky v zahraničních misích. Jak bylo již nastíněno, do boje proti Burlakově těžkými střety proti mnohonásobné přesile zocelené jednotce byli vysláni nezkušení aspiranti z vojenských škol, kteří situaci podcenili a nezvládli, a i díky nedostatku střeliva a chybným zpravodajským informacím ztratili šest mužů, přičemž sedmý utrpěl smrtelné zranění při nešikovné manipulaci s vlastní zbraní.[47]

---

[42] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Aspiranti nasazení proti Benderovcům – zpráva z 23. srpna 1947, s. 2-3

[43] Na rozpisu uvádějícím urychlené stahování útvarů odjinud a sestavování jiných provizorních jednotek je dobře patrné, že československá armáda se nacházela ve stavu reorganizace, ztráty utrpěné v akcích proti banderovcům jdou v mnoha případech na vrub nedostatečné disciplíny a výcviku nasazených jednotek.

[44] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Aspiranti nasazení proti Benderovcům – zpráva z 23. srpna 1947, s. 3.

[45] AMV SR Levoča, f. E10-3V 1947, kart. 2, č. j. 1712/Taj. – 1. oddělení 1947. Osobní rozkaz číslo 18 a hlášení pro velitele skupiny Teplice brigádního generála Júlia Noska ze dne 6. srpna 1947 ve 21.00 hod.

[46] Tragédii na vrcholu Ľupčianská Magura se věnuje i díl z cyklu Osudové okamžiky (dostupné elektronicky: http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1091682868-osudove-okamziky/401213100081031-magura-1947 [citováno k 22. září 2019]).

[47] T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 166.

Ohledně okolností střetu je nutné uvést informace, které ilustrují výchozí postavení a bojové podmínky. Burlak a jeho vojáci s bojem počítali a nachystali se na něj, Burlak formoval jednotku do tří čet, které byly dále rozděleny na družstva zhruba po deseti vojácích, i v minulosti během války v Polsku leckdy všem dopředu vysvětlil, co od nich očekává a dával přesné instrukce. Nejinak tomu bylo i 5. srpna 1947. Díky výhodnému rozmístění kulometů byl schopen československé vojáky dostat v bezprostřední blízkosti do křížové palby. Na československé straně byly nejdůležitějšími postavami především dvě osoby – podplukovník Edmund Meixner, jakožto velitel v tomto úseku obrany zasahující jednotky praporu Rys spadající pod velení skupiny Teplice, a četař aspirant Alois Rambousek, jakožto velitel průzkumné hlídky, která utrpěla při střetu závažné ztráty. Během dopoledne proběhl průzkum místa pozdější srážky, Burlakovu jednotku však neodhalil. Odpolední průzkum byl tím, který později zavdal příčinu vyšetřování okolností celé tragédie. Osa postupu hlídky, měřící zhruba 10 km, vedla po úzkém nezalesněném hřbetu s prudkým stoupáním k jihu a východu k vrcholu Ľupčianské Magury a odtud opět k jihu a západu po svazích dolů lesem bez jakýchkoliv cest.[48]

Četa pod velením A. Rambouska postupovala v čele s rojnicí pátračů, za níž následovalo jádro hlídky s celkem třemi družstvy v zástupu. Asi v 18.00 hodin dorazila k vrcholu, před nímž nalezla doutnající ohniště a zakrvácené obvazy, stopy nedávného pobytu jednotky UPA. Na vrcholu byla vysoká kupa, která zabraňovala rozhledu, za ní končil holý hřbet a začínal les. Velitel hlídky vydal rozkaz k dalšímu průzkumu, následující události se však nikdy nepodařilo přesně vyjasnit. Místo jednotlivých pátračů se k lesu vydala celá četa zaráz a představovala tím snadný cíl. Z okraje lesa jen asi 20 až 30 kroků od čela hlídky v ten okamžik vyrazilo s pokřikem a palbou asi 30 příslušníků Banderovy sotni, další stříleli ze samopalů a kulometů po bocích hlídky, což mělo devastující účinky. Hlídka se následně stáhla na rozkaz svého velitele zpět za hřbet a odpovídala vlastní palbou, která však byla slabá, protože aspiranti měli jen po jednom zásobníku do samopalu.[49]

V boji 5. srpna 1947 byli v boji zabiti aspiranti des. Jozef Hakl (ročník 1923), desátník Miroslav Kareš (ročník 1924), svob. Miroslav Neumann (ročník 1923), svob. Bohumil Padúch (ročník 1924), svob. Jozef Šíkula (ročník 1923) a des. Jindřich Vrba (ročník 1924). Jednalo se mimo vší pochybnost o smrt naprosto zbytečnou. Kvůli podcenění průzkumu a nedodržení základních bezpečnostních pravidel při pohybu v terénu, kde mohli protivníka předvídat a očekávat, narazili na sotňu Burlak. I vlivem ztrát z předchozích střetů se tentokrát Burlak boji nesnažil vyhnout a vojáky odstrašit, ale nařídil cílenou palbu na československé vojáky. I proto bylo tolik obětí, což později Burlak po svém zadržení sám vyšetřovatelům takto popisoval a vysvětloval.[50] Největší chybou bylo podcenění průzkumu a pohyb v sevřených útvarech, kdy šli vojáci ve skupince těsně vedle sebe, tudíž byli snadným terčem, a ne v rozptýlené rojnici.[51] Padlí vojáci byli v lednu 1948 vyznamenáni československým válečným křížem 1939 in memoriam.[52]

[48] J. FIALA, *Zpráva o akci B*, s. 142-143.
[49] Tamtéž, s. 143.; T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 166.
[50] ABS, f. 305, inv. j. 305-143-1 – Burlakova přímá výpověď sepsaná dne 7. září 1947.
[51] J. FIALA, *Zpráva o akci B*, s. 149; T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 166.
[52] Tuto informaci obsahuje rodinné album desátníka aspiranta Jindřicha Vrby. Přesná datace vyznamenání jeho osoby je 26. ledna 1948. Album je v držení rodiny Vrbových.

Byli raněni i další vojáci aspiranti, a toVladimír Turzák (ročník 1924), Miloslav Kvapil (ročník 1924), Vítězslav Ševčík (ročník 1924), Karel Daněk (ročník 1924) a Adolf Hynek (ročník 1924). Vláda v září 1947 rozhodla i o zaopatření obětí bojů v takovém smyslu, aby ranění (například z důvodů následné invalidity) či příbuzní obětí a pozůstalí, byli odškodněni stejně, jakoby k jejich úmrtí či zranění došlo za válečného stavu.[53]

V návaznosti na tak tragickou událost se rozběhla vlna vyšetřování. Jak dále ve své souhrnné zprávě uvádí H. Píka:

„Politováníhodný případ vyvolal řadu obviňování a stížností příslušníků jednotek Teplice, které byly hlášeny jednak ministerstvu obrany, jednak různým činitelům. Hlavní stížnosti jsou:

A/ na velitele jednotky Rys, že teprve 6. srpna v 8.30 hod. odeslal průzkum v síle 2 důstojníků a jedné roty pátrat po Burlakovi a po 8 nezvěstných a že teprve na hlášení letce, že mrtví jsou na vyvýšenině a 1 raněný, že mává kapesníkem, vyslal týž den až v 10 hod. další jednotku k snesení mrtvých a raněných se zdravotnickým autem.

B/ Dále se kritizuje nevhodnost způsobu vedení boje, neschopnost velitelů, špatná výzbroj, výstroj a nedostatečná strava. K tomu sděluji: veliteli 4. oblasti bylo nařízeno, aby po skončeném šetření bylo proti pplk. Maixnerovi – bude-li zjištěna jeho vina – zakročeno podle předpisů. Přednosta 3. oddělení hlavního štábu byl odeslán do Žiliny k vyšetření stupně výcviku jednotky Rys a přednosta 2. oddělení byl odeslán rovněž do Žiliny k zjištění morálky jednotek.

C/ Materiální otázky jsou řešeny neodkladně v rámci možností voj. správy a zhoršení hospodářské situace na Slovensku. Pokud jde o morální stav, není plně uspokojující. Příčinou je nasazení českých aspirant[ů] na Slovensku, ztráty vzniklé z překvapení dne 5. srpna 1947.“[54]

Velitel 4. oblasti div. gen. Michal Širica vyjádřil se k hlášení takto:

„1/ velitel jednotky Rys, ač znal sílu bandy (nejméně 70 mužů), její výzbroj a její způsob boje, vyslal k pronásledování pouze hlídku 1+17.[55]

2/ určil za velitele hlídky četaře aspiranta, ač měl dosti důstojníků.

3/ Hlídka 1+17 podle hlášení letce, postupovala po hřebeni kóty Ľupčianská Magura zajištěná pouze vpředu 3 pátrači, z čehož usuzuje, že okraj lesa nebyl hlídkou propátrán.

4/ Burlak se podle výpovědi raněných pomstil se za 3 mrtvé, kteří byli zabiti dne 31. července 1947 u Malužiné.“[56]

Hlášení vyšetřovaného velitele jednotky Rys pplk. pěchoty Edmunda Maixnera. O průběhu boje proti UPA skupině Burlak dne 5. srpna 1947 v prostoru Ľupčianská Magura následně znělo takto:

„Dne 5. 8. 1947 pokusila se banda Burlak mezi 06.15-06.30 hod. o překročení léček v údolí potoka Lupčianka 400 metrů jižně od hájovny ‚Na Vršká ch‘. Čelné družstvo

[53] VÚA-VHA, f. VKPR, č. j. 216 – Rozhodnutí vlády na 101. schůzi o zaopatření obětí bojů proti banderovcům ze dne 9. září 1947, s. 1-2.
[54] Tamtéž, kart. 10, č. j. 1191 – Aspiranti nasazení proti Benderovcům – zpráva z 23. srpna 1947, s. 5.
[55] Vyslat pouhých 18 mužů do prostoru, kde se očekával daleko početnější protivník, se i zpětně jeví jako jeden z největších prohřešků velení toho dne. T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 165-166.
[56] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Aspiranti nasazení proti Benderovcům – zpráva z 23. srpna 1947, s. 4.

bandy bylo odraženo a jeden těžce raněný [b]anderovec byl zajat a odvezen na velitelství Rys, krátce vyslechnut a odeslán do vojenské nemocnice v Ružomberoku. Postavení léček v západním směru nebylo překročeno. Po této akci vyslal jsem jednu četu pod velením důstojníka jako průzkum nejbližšího okolí místa, kde se Burlak pokusil o proražení. Výsledek průzkumu byl negativní. V 15.20 hod. vyslal jsem další četu jako průzkumnou četu v síle 1+17 mužů v hlídkové ústroji. Velitelem této hlídky byl četař aspirant Alois Rambousek. Tato průzkumná hlídka měla za úlohu pátrat po bandě Burlak. Podle výpovědi velitele průzkumné čety četaře aspiranta Rambouska postupovala četa v síle 18 mužů ve 3 družstvech po nařízené ose. Asi 500 metrů před místem srážky narazila na kolibu, kde byly ještě teplé zbytky po ohni. Postup této hlídky byl zajišťován 3 čelními a 2 bočními pátrači.“[57]

Líčení srážky velitelem jednotky dále pokračovalo: „Po dosažení kupy sena asi 300 metrů před místem srážky, zakroužil nad četou vlastní letoun. Po 10 minutách odpočinku na této kupě vyrazili pátrači na rozkaz velitele průzkumné hlídky. Když přišli před okraj lesa, sešel velitel průzkumné hlídky po svahu asi 15 metrů vlevo napříč, aby se přesvědčil, zda levý boční pátrač postupuje správným okrajem lesa. Druhé družstvo postupující po hřbetě, aniž by k tomu dostalo rozkaz, počalo postupovat. Právě tak třetí družstvo.[58] Postupujíc po pravém okraji lesa začalo postupovat a odbočilo od okraj[e] lesa nalevo napříč k cestě, vedoucí k hřbetnici do lesa. V této situaci se nacházela četa, když vyběhlo 25-30 [b]anderovců po lesní cestě proti vlastním pátračům z hustého lesa a za palby se rozmístilo na okraji řidšího lesa ve vzdálenosti asi 30 metrů od čelních pátračů. Pátrači ulehli a vykonali několik přískoků vzad. Vedoucímu skupiny vydal velitel čety rozkaz: ‚Doprava přes hřbet‘ chtěje tak nastřelené družstvo dostat do výhodnějšího postavení. Toto nastřelené družstvo tento rozkaz ihned vykonalo. Po přemístění tohoto družstva ozvaly se kulomety z pravého okraje lesa a toto družstvo jakož i družstvo postupující pravým okrajem lesa dostalo se do této boční palby. Četa napadnutá čelní i boční palbou zprava, začala po jednotlivcích ustupovat k pravému okraji lesi, odtud potom do údolí potoka Lupčianka. Průzkumná četa byla napadena palbou tlupy Burlak v síle 40-60 mužů s 3-4 lehkými kulomety, kromě intenzivní palby ze samopalů. Na úsvitu ustoupil velitel čety s jedním těžce raněným a jedním lehce raněným a dvěma muži na okraj lesa jižně od obce Nemecká Ľupča.“[59]

Jako dovětek bylo ještě uvedeno: „Odtud byli zranění odvezeni sanitním autem, ošetřeni a odevzdáni do vojenské nemocnice v Ružomberoku. Četa byla palbou rozprášena, takže večer po přestřelce se vrátilo zpět jen 10 mužů, včetně raněných, z celkového počtu 18. Z výpovědi účastníků je zřejmé, že průzkumná hlídka nepostupovala správně a velitel čety nevedl četu podle nejzákladnějších zásad o zajištění a průzkumu. Po zprávě asi o 19.00 hod., že v prostoru salaše Láriska jsou 3 ranění, odeslal jsem ihned sanitní auto se šéflékařem, který zraněným poskytl první lékařskou pomoc

[57] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Výpis z hlášení velitele Rys pplk. pěchoty E. Maixnera o průběhu boje proti UPA skupině Burlak dne 5. srpna 1947 v prostoru Ľupčianská Magura, s. 1.

[58] I když se velitel skupiny Rys ve své výpovědi snažil co nejvíce zlehčit svou zodpovědnost za nashromáždění vojáků ze všech tří nasazených družstvech na malém prostoru, kvůli kterému se stali snadným terčem palby, celkově chaotická situace, a to i přes letecký průzkum, šla na vrub jeho způsobu velení. T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 166.

[59] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Výpis z hlášení velitele Rys pplk. pěchoty E. Maixnera o průběhu boje proti UPA skupině Burlak dne 5. srpna 1947 v prostoru Ľupčianská Magura, s. 2.

a pomocný zdravotník rotmistr Albín Hrabovský odvezl zraněné do vojenské nemocnice v Ružomberoku. Podle zprávy navrátivšího se zbytku čety zůstalo venku dne 5. 8. 1947 ještě 8 mužů. Vzhledem k tomu, že se už hodně stmívalo, nemohl jsem vyslat průzkum k propátrání místa srážky. Druhého dne 6. 8. 1947 v 7.30 hod. vyrazila průzkumná hlídka v síle 2 důstojníci a 50 mužů na hřeben k salaši Láriska. Průzkumná hlídka se vrátila o 16.00 hod. a hlásila, že bylo nalezeno 6 mrtvých a 2 těžce ranění, všichni příslušníci jednotky Rys. Sanitním autem byli ranění odvezeni do vojenské nemocnice v Ružomberoku a nákladním autem byly mrtvoly odvezeny do obce Nemecká Ľupča[60], kde byly prohlédnuty a identifikovány státním obvodním lékařem a šéflékařem jednotky Rys. Podle výpovědí přivezených raněných byly mrtvoly bandou ihned po srážce oloupeny o osobní doklady, legitimace, součástky oděvu, zbraně a náboje. Zranění, kteří zůstali na místě srážky, byli po přestřelce ošetřeni ‚lékařem' sotně Burlak. Těmto raněným řekl Burlak, že je to odplata za Malužinu a že ty 3 prapory, které jsou proti němu, je na něho málo. Mrtvoly po provedené prohlídce byly odvezeny do vojenské nemocnice v Ružomberoku, kde jsem si vyžádal den a hodinu pohřbu."[61]

Burlak se k průběhu boje později po svém zadržení vyjádřil takto: „Z lesa ve směru myslivny postupovala četa vojáků v síle asi 17 mužů – aspirantů a postupovala po holém hřbetu směrem východním. Já jsem byl na přítomnost vojáků upozorněn ruchem v mém táboře. Ihned jsem se vrátil ke své sotně a viděl jsem, že četa aspirantů je vzdálena od našeho postavení asi 30-50 metrů. Jelikož jsem předpokládal, že za četou jde silnější vojenská jednotka a neměl jsem již čas se stáhnout hlouběji do lesa, vysunul jsem kulomet 2. čety na okraj lesa a dal jsem rozkaz prvnímu družstvu 1. čety k zahájení palby. Nejprve začal pálit kulomet první čety, který byl na pravém boku vojenské jednotky, a když se tato přesunula na odvrácený svah, zahaji1 palbu i kulomet 2. čety. Vojenská jednotka odpovídala na palbu velmi slabě. Na bojišti zůstalo 5 mrtvých aspirantů a 3 těžce zranění, ostatní ustoupili jak ve směru příchodu, tak i směrem severním. Ve vlastní jednotce jsem ztráty neměl. Po boji dal jsem obvázat raněné vojáky a odebrat jim výstroj a výzbroj. Toto se stalo mrtvým i raněným. Ukořistěno bylo 9 samopalů s náboji, 9 stejnokrojů i s botami."[62]

Tragická bilance střetu na Maguře se neobešla bez reakce veřejnosti. Dne 14. srpna 1947 se v Praze konala tisková konference. Ministerstvo národní obrany spolu s ministerstvem vnitra podaly zástupcům tisku výklad o celé věci. Přitom je požádaly o utajení zpráv, které by mohly poškodit akci československých orgánů. Avšak zprávy ze soukromých pramenů, a zvláště úřední zpráva o srážce dne 5. srpna 1947, jejíž obětí bylo 6 aspirantů, způsobily rozruch ve veřejnosti. Do vojenské kanceláře následně došla jednak anonymní žádost rodičů aspirantů o vystřídání jednotek složených z aspirantů, a také zpráva otce jednoho z padlých aspirantů, kde vytýká vojenské správě zbytečnou oběť. Dále došla na hlavní štáb řada stížností aspirantů na nesprávnosti při vedení vojenských akcí. Ministerstvo národní obrany odpovědělo, že všechny tyto skutečností vede v patrnosti a provádí potřebná šetření. Vojenská správa dále sdělila, že disponuje velmi slabými početními stavy prezenčně sloužícího mužstva a jako protiopatření zařazuje

[60] Současný název obce zní Partizánska Ľupča, do konce druhé světové války se jmenovala Nemecká Ľupča.
[61] VÚA-VHA, f. VKPR, kart. 10, č. j. 1191 – Výpis z hlášení velitele Rys pplk. pěchoty E. Maixnera o průběhu boje proti UPA skupině Burlak dne 5. srpna 1947 v prostoru Ľupčianská Magura, s. 2-3.
[62] ABS, f. 307, inv. j. 307-77-7 – Protokol Sboru národní bezpečnosti – Útvar Slovensko ze dne 14. září 1947, s. 91-92.

nově do stíhacích oddílů částečně i mužstvo náhradní zálohy s dvouměsíčním nedostatečným výcvikem, což opět zvyšuje možnost ztrát. Po vytvoření dalších jednotek z českých zemí koncem srpna bude mít hlavní štáb možnost častějšího střídání a odpočinku nasazených jednotek. Nemůže však zatím pomýšlet na trvalé odvelení určených oddílů, například některých škol pro záložní důstojníky.[63]

Poněkud nepatřičně vzhledem k závažnosti události, mnoha obětem a zjevným nedostatkům při střetu u Magury působí hlášení útvaru Osyka z 6. srpna 1947, jehož část byla nasazena na propátrání místa střetu o tom, že bojový duch, kázeň a morálka jsou výtečné.[64] Skutečnost byla pochopitelně jiná a řada vojáků o svých pochybnostech ve svých svědectvích také hovořila, týkalo se to i výhrad k vedení celé operace. Situace byla následně vyšetřována. Velitel hlídky čet. asp. A. Rambousek sám podal svědectví o události při výslechu, kde uvedl, že jen plnil rozkazy velitele jednotky Rys pplk. E. Maixnera a že ztrátám se nedalo zabránit.[65]

Naopak pplk. E. Maixner se vyjádřil takto: „Nesouhlasím s velitelem roty v tom, že velitel průzkumné hlídky četař aspirant Alois Rambousek nezavinil z taktického hlediska nesprávný postup hlídky. Dále nesouhlasím s názorem velitele roty v tom, že zákeřnost bandy, její množství a prostředky vylučovaly možnost úspěšného plnění úkolu hlídky, respektive vyhnutí se srážky. Z rozkazu velitele Teplice bylo na četaře Aloise Rambouska podáno trestní oznámení, takže při soudním přelíčení budou tyto věci objasněny.“[66]

Z toho, že se představitelé armády a velitelé pustili bezprostředně po nevydařeném střetnutí s Burlakem do sebe, kritizovali se či na sebe minimálně svalovali zodpovědnost, tak můžeme vytušit, že poměry v jednotkách nasazených aspirantů skutečně nebyly ideální. I vzhledem k tomu, že československá armáda dál se stoupající intenzitou blokovala přechod banderovců a žádný další obdobně tragický střet už nenastal, tak se tuto nejkritičtější etapu povedlo překonat. Armádní vyšetřování nakonec vyznělo do ztracena a konkrétní viník nalezen nebyl.[67] Z dostupných pramenů je znát, že nadřízená místa nechtěla tragický střet uzavřít s tím, že byl odpovědný pouze jeden konkrétní viník, šlo o sérii chybných rozhodnutí proti mnoha lety střetů zocelené skupině UPA.

Burlak ukázal u Magury bojové zkušenosti a odhodlání, což odneslo šest vojáků svými životy, ještě více však na sebe strhl pozornost, což se mu stalo osudným. Po střetu na vrcholu Ľupčianská Magura již Burlak neustále jen manévroval a dostával se z dalšího a dalšího obklíčení, pod silným tlakem směřoval k Váhu, kde 15. srpna 1947 v kritické situaci sotňu rozdělil na sedm skupin a dal svým vojákům rozkaz, aby se pokusili, přes velké množství shromážděných československých armádních a bezpečnostních jednotek, probít na vlastní pěst na Západ sami. Burlak sám již neviděl jiné východisko a chtěl dát šanci na úspěšný přesun alespoň některým ze svých vojáků. V momentě finálního obklíčení stál každé čtyři metry voják nebo člen SNB.[68] Shodou okolností se čtyři skupiny

[63] VÚA-VHA, f. VKPR, č. j. 189 – Činnost band UPA na našem území a provedená protiopatření. Zpráva pro prezidenta republiky z 21. srpna 1947, výtah o tiskové konferenci konané v Praze 14. srpna 1947, s. 6-7.
[64] ABS, f. 307, inv. j. 307-34-8 – Válečný deník. SNB útvar 8188 Prešov, číslo jednotky 62 taj. /47, s. 12.
[65] VHA Bratislava, f. Banderovci, kart. 17, inv. č. 38 – Protokol sepsaný dne 7. srpna 1947 s četařem aspirantem A. Rambouskem, s. 1-6.
[66] Tamtéž, kart. 17, č. j. 27.968/dův. 4. odd. 47 – Hromadné úmrtí a zranění při bojové akci dne 5. srpna 1947.
[67] Tamtéž, kart. 17, inv. č. 38 – Uzavření prověřování četaře aspiranta A. Rambouska, s. 6-7.
[68] M. SYRUČEK, *Banderovci*, s. 143.

opět neplánovaně spojily a dne 20. srpna 1947 se s nimi Burlak pokusil probít z utahující se smyčky ven. Tento pokus se nezdařil a ztráty neustále narůstaly. Karta se definitivně obracela v neprospěch posledních přecházejících banderovců, jejich organizovaná bojová síla alespoň u sotní Burlak a Hromenko byla definitivně zlomena. V okolí Žiliny a Strečna docházelo k větším bojovým střetům, ale zatímco banderovci se dostávali do čím dál víc bezvýchodné situace, tak československá armáda přebírala veškerou iniciativu.[69]

Závěrečné dějství sotně Burlak, jakožto bojeschopné síly odhodlané probít se na Západ, se uzavřelo v noci z 3. na 4. září 1947, kdy byl se zbytkem velení své sotni dopaden na samotě Jánošíkovo,[70] kde se vzdal československým ozbrojeným silám, protože mu bylo jasné, že je obklíčen natolik, že již nelze uniknout. Kromě Burlaka padla do zajetí československých bezpečnostních jednotek i další důležitá postava, šlo o činovníka civilní sítě OUN a užšího okruhu velení UPA, Lubomira Bachtalovského alias Zenka.[71] Rozbití sotně Burlak, a především samotné zajetí jejího velení, bylo nejdůležitějším výsledkem československé armády v bojích proti banderovcům.[72]

Z původních počtu 101 až 103 mužů[73] počátečního stavu sotně Burlak bylo 53 zajato – z toho 12 bylo později vydáno do Polska. Celkem 11 banderovců bylo v boji usmrceno, z toho jeden spáchal sebevraždu. Mezi 37 až 39 jich proniklo do amerického pásma v Bavorsku.[74] V boji – přestřelkách a pokusech o proražení obrany usmrtila sotňa Burlak celkem tři členy SNB a osm vojáků československé armády.[75] Osud Burlaka se naplnil 7. dubna 1949, kdy byl po svém vydání do Polska odsouzen k trestu smrti zastřelením a rozsudek byl toho dne ve 20.15 hodin večer v polském Řešově (Rzeszów) vykonán.[76]

Ozbrojené síly nasazené do boje proti banderovcům dosáhly nejvyššího počtu v době jeho vyvrcholení 8. října 1947, kdy bylo do akce zapojeno na Slovensku 3618, na Moravě 2477 a v Čechách 1752 vojáků, tj. celkem 7847 příslušníků československé armády včetně partyzánů, povolaných na vojenské cvičení po 22. září 1947. Po boku vojáků bojovalo v té době 5458 příslušníků SNB. Celkem šlo o 13 305 mužů. Dne 17. listopadu 1947 armáda svou činnost při likvidaci banderovců v Československu oficiálně skončila. Všechny další povinnosti v tomto směru převzalo ministerstvo vnitra, které zabezpečilo úkoly prostřednictvím zemských velitelství SNB.[77]

K celé této problematice je nutné podotknout, že se jednalo nejen o poměrně rozsáhlé vojenské operace vedoucí k definitivnímu politickému a vojenskému řešení přechodu banderovců přes Československo, přičemž rozměr úspěšné ochrany státních hranic je důležité připomínat, ale také o účelová politická rozhodnutí, kterými se komunisté postupně snažili ovládnout politickou scénu. Pohraniční pluk SNB byl i z rozhodnutí a na základě zřejmého vlivu komunistů na chod pluku držen na Slovensku výrazněji déle,

[69] ABS, f. 305, inv. j. 305-143-1 – Burlakova přímá výpověď sepsaná dne 7. září 1947; T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 166.
[70] M. ŠMIGEĽ, *Banderovci na Slovensku*, s. 187-188.
[71] J. FIALA, *Zpráva o akci B*, s. 157-158.
[72] K tématu politického rozměru akcí proti banderovcům v Československu detailně viz: Luboš VESELÝ, *Banderovci v komunistické propagandě poválečného Československa*. Ukrajinský žurnál 2006, č. 1, s. 25.
[73] Bilance převzata viz: ABS, f. 307, inv. j. 307-99-5 – Vyšetřování banderovců – závěrečná zpráva ze dne 12. února 1948, s. 4.
[74] M. ŠMIGEĽ, *Banderovci na Slovensku*, s. 188.
[75] T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 170.
[76] M. ŠMIGEĽ, *Banderovci na Slovensku*, s. 188; T. ŘEPA, *Banderovci*, s. 176.
[77] *Vojenské dějiny Československa. V. díl*, s. 201-202.

než bylo z politického a vojenského hlediska nutné a problematickým bylo i nasazení partyzánů. Dochovala se i zpráva[78] mjr. Miroslava Dudy, velícího důstojníka pohotovostního pluku Slovensko z 24. září 1947 o stavu československé armády nasazené proti UPA, určená přímo k rukám Rudolfa Slánského a ústředního sekretariátu KSČ. Důstojník SNB zde popisuje politické preference (včetně členství v nekomunistických stranách) zúčastněných armádních velitelů a mužstva, rozděluje přitom zvlášť českou a slovenskou národnost, v závěru dokonce hovoří o politické uvědomělosti. Komunisté dokázali nakládat s nastalou situací čistě ve svůj prospěch, skutečnost a objektivnější zhodnocení pohnutých poválečných událostí bez ideologického balastu nedostaly prostor zaznít, a to až do pádu komunismu v roce 1989.[79]

Dílčí závěr

Tragická událost na Ľupčianské Maguře zůstává i nadále poněkud opomíjeným momentem poválečného nasazení československé armády. A to i přes svůj smutný a dosud nepřekonaný počet v bilanci ztrát na životech vojáků za mírového stavu. Celá anabáze přechodu banderovců přes Československo se již záhy stala tématem, o kterém nebylo možné vést jakoukoliv svobodnou polemiku. Československo, které sice stálo původně téměř zcela stranou od napětí vyvolaného zejména dlouhodobě problematickým soužitím Poláků a Ukrajinců, a také dále masivně rozdmýchávané zásahy Hitlerovy nacistické a Stalinovy sovětské totalitní mašinérie v prostoru střední a východní Evropy, se stalo jedním z posledních kolbišť tohoto zápasu. Studená válka již doslova „klepala na dveře". Po další desítky let bylo nemožné objektivně hodnotit adekvátnost nasazených prostředků či analyzovat, jestli zvolené metody byly správné.

Jedna rovina střetu z 5. srpna 1947 je však nadčasovou – ztracené životy mladých vojáků si zasluhují připomínat. Mnozí z nich ani netušili, proti komu vlastně bojují, ale brali své nasazení jako povinnost při ochraně země, a tu splnili i za cenu nejvyšší. Jozef Hakl, Miroslav Kareš, Miroslav Neumann, Bohumil Padúch. Jozef Šikula a Jindřich Vrba byli ve špatný čas na špatném místě, stáli proti zkušenému soupeři a ten jejich chybný postup vytrestal. Armády všech zemí mají úkol bránit stát proti útoku zvnějšku. Bez ohledu na problematické konsekvence týkající se zejména polického zneužití přechodu banderovců ze strany československých komunistů, je důležité připomenout oběť vojáků při obraně země a vážit si těch, kteří jsou takové riziko ochotni nést i v současnosti.

[78] ABS, f. Muzeum SNB, kart. 118, sign. VI-D 16 – Československá armáda na Slovensku zasazená proti bandám UPA – poznatky. Zpráva k rukám generálního tajemníka Rudolfa Slánského a ústřednímu sekretariátu KSČ ze dne 24. října 1947, s. 1-5; T. ŘEPA, *Banderovci,* s. 129.
[79] Tamtéž, s. 27-28.

ČESKOSLOVENSKÍ VOJENSKÍ DIPLOMATI PO SKONČENÍ 2. SVETOVEJ VOJNY

Československá republika už krátko po svojom vzniku pristúpila k zriaďovaniu úradov vojenských pridelencov.[1] Tí svojou činnosťou mali za úlohu prispievať k informovaniu politickej reprezentácie krajiny a vojenskej správy o vojensko-politicko-hospodárskom dianí v určených krajinách a tak napomôcť v procese rozhodovania. Ataše mali plniť prioritne úlohy spravodajského, diplomatického, reprezentačného, „propagandistického" (v prospech československej brannej moci; dnešnými slovami skôr propagačného) či dozoru nad československými vojenskými osobami, ktoré sa v danej krajine nachádzali. Spektrum činnosti bolo pochopiteľne širšie a nie vždy sa dali konkrétne úlohy určiť dopredu. Vojenských atašé menoval minister národnej obrany. Špecifikom ich pôsobenia bola skutočnosť, prijímali rozkazy od ministerstva národnej obrany – náčelníka hlavného štábu, respektíve 2. (spravodajského) oddelenia Hlavného štábu a súčasne vo veciach vojensko-diplomatických od vyslanca, respektíve najvyššieho predstaviteľa zastupiteľského úradu.[2] V roku 1923 vydalo ministerstvo národnej obrany *Služební instrukce pro voj. attaché Republiky Československé*.[3] V duchu tejto inštrukcie vykonávali československí vojenskí pridelenci svoju činnosť počas celého medzivojnového obdobia, ako aj počas druhej svetovej vojny a bezprostredne po jej skončení. V priebehu druhej svetovej vojny malo Československo vojenské misie a úrady vojenských atašé akreditované v krajinách Spojencov. Vojenské misie pôsobili v krajinách, kde sa nachádzali jednotky (napríklad vo Veľkej Británii či ZSSR). Okrem misií a atašé disponovala vláda, MNO, respektíve 2. oddelenie Hlavného veliteľstva československej brannej moci v priebehu druhej svetovej vojny aj inštitútom exponovaných spravodajských dôstojníkov.[4] Tí okrem vyslovene spravodajských úloh, zameraných na monitorovanie situácie v danej krajine s ohľadom na vojenské a politické úsilie Nemecka na pôde danej krajiny a na priame agentúrne prenikanie smerom do Nemecka, Protektorátu Čechy a Morava a na Slovensko, do istej miery (zvyčajne s tichým súhlasom

[1] V súčasnosti sa používa slovenské slovo pridelenec. V sledovanom období sa naopak používal oveľa viac výraz atašé. V texte ich budem používať ako synonymá, najmä pre štylistickú úroveň textu.
[2] Z. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, *Zapomenutá elita*.
[3] ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu, kart. 28 – Služební instrukce pro voj. attaché Republiky Československé, 3. července 1923.
[4] Ide o dobový termín. Jednalo sa o spravodajských dôstojníkov či skupiny, ktorí boli geograficky odlúčení a nachádzali sa v mimoriadnom postavení, t. j. v priestore z ktorého bolo možné operovať priamo proti nepriateľovi (Nemecku).

hostiteľskej krajiny) zabezpečovali aj neformálne diplomatické kontakty medzi exilovou československou vládou a vládou predmetnej (neutrálnej) krajiny.

Cieľom predkladanej kapitoly je priblížiť pôsobenie československých vojenských atašé v prvých dvoch povojnových rokoch. Pokúsil som sa načrtnúť, na základe zachovaného materiálu, základné informácie o práci pridelencov a niektoré špecifické problémy, ktoré českoslovenští vojenští atašé v rokoch 1945 a 1946 riešili. Pri hodnotení ich práce a postoja, ktoré k ich práci zaujímali ich nadriadení, teda primárne ministerstvo národnej obrany, je potrebné si uvedomiť všeobecnú situáciu, v ktorej sa krajina po skončení vojny nachádzala. Československo bolo v zlej hospodárskej situácii, obiehalo tu niekoľko mien a na jeseň 1945 prišlo k devalvácii československej koruny; hospodárstvo aj infraštruktúra počas vojny utrpeli značné straty. Aj samotná armáda sa prakticky nachádzala len vo fáze budovania a práve jej výstavba bola prioritou. MNO na základe týchto faktov, najmä však s ohľadom na finančné dôvody a problémy so získavaním valút, zastúpenie v zahraničí minimalizovalo.

Vojenskí atašé a krátky čas aj exponovaní spravodajskí dôstojníci vykonávali, ako som už uviedol, v prospech povojnového Československa niekoľko základných úloh – reprezentačnú, spravodajskú, diplomatickú a propagačnú. Spravodajská činnosť patrila medzi ich priority, atašé boli upozornení, že sa nemôžu obmedzovať len na vybavovanie bežnej agendy, ale musia „dobre a svedomite“ plniť aj spravodajskú úlohu. Ich úloha nemala byť „[...] jen representativně-diplomatická, ale třeba jim dát přesně vymezené pracovní úkoly, aby v zahraničí sbírali zprávy – ovšem na podkladě přísně legálním – které může ČSR výhodně použít při organisaci armády, obrany vůbec a všech jiných složek politicko-hospodářských, které mají jakýkoliv vztah k vojenským věcem.“[5] Najzakladanejšou pracovným produktom vojenských atašé bolo vypracúvanie a zasielanie periodických súhrnných správ o vojenských a politických udalostiach v krajine svojej akreditácie (vždy k 5. dňu mesiaca). Tieto správy vznikali na základe informácií z tlače, z poznatkov, ktoré atašé získali na stretnutiach, z ďalších otvorených zdrojov (súčasnou terminológiou OSINT), ale aj od kontaktov a dôverníkov (súčasnou terminológiou HUMINT). Práca s týmto typom zdrojov sa v spomínaných inštrukciách neuvádza, práca vojenských atašé s dôverníkmi má korene zrejme v období zostrenej medzinárodnopolitickej situácie koncom 30. rokov minulého storočia a v období počas druhej svetovej vojny. V druhom prípade išlo o prácu výlučne proti krajinám Osi a nie proti krajine, kde exponovaný spravodajský dôstojník či atašé pôsobil. Súčasťou súhrnov, ako základného informačného produktu každého atašé, boli prílohy. Týkali sa dôležitých skutočností z textu, ktoré mali rozšíriť, respektíve doplniť. Obvykle sa jednalo o výstrižky z tlačovín, ale aj celé brožúry či knihy, dokumenty či ich kópie, ale aj fotografie a podobne. Atašé týmto spôsobom prispievali k budovaniu informačnej databázy služby. Praha pritom atašé opakovane upozorňovala, že nie je nevyhnutné hlásiť každú zmienku o ČSR; oveľa dôležitejšie bolo hlásiť názory, ktoré na ČSR prejavili autority či už z vojenskej, politickej alebo hospodárskej sféry. Dôraz sa tiež kládol na formálnu stránku veci. Ich úroveň totiž mala zodpovedať tomu, že slúžili k informovaniu prezidenta, ministra a štátneho tajomníka národnej obrany, náčelníka a podnáčelníkov hlavného štábu či veliteľa operačného oddelenia HŠ.

Periodické hlásenia mali dodržovať (orientačne) predpísanú štruktúru, pozostávajúcu z nasledovných bodov:

[5] ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu, kart. 28 – Poznámky k pracovně organisačnímu seskupení.

1 – vojenský prehľad (personálny – informácie o osobách, ktoré zastávali dôležité posty, ich životopis, fotografia, politické názory a pod.; vecný – všeobecne, morálka, ubytovanie, výcvik, vzťah armády k ľudu, finančné zabezpečenie príslušníkov ozbrojených síl; organizácia – mierové počty, stanovišťa veliteľstva, dislokácia atď.; výzbroj a výstroj; výcvik; osvetová a mravná výchova; branná výchova; vojenská respektíve branná príprava žien; propaganda; demobilizácia; zbrojný priemysel; vojenské ústavy; spravodajské služby; rôzne);

2 – politický prehľad (politika vnútorná, zahraničná, koloniálna, okupačná);

3 – národohospodársky prehľad (priemysel, poľnohospodárstvo, olej, ropa, uhlie, špeciálne odvetvia krajiny, obchod);

4 – prehľad sociálny;

5 – kultúrne správy;

6 – atómová bomba;

7 – doprava (letecká, železničná, cestná, lodná);

8 – pomer k ČSR;

9 – rôzne.[6] Išlo samozrejme o osnovu, ktorú bolo potrebné prispôsobiť miestnym pomerom a získaným poznatkom. Hlásenia sa vo fonde, z ktorého čerpám, zachovali pomerne dobre.

Už som uviedol, že ukončenie vojenského konfliktu, ohľady na rozpočet, ako aj nie príliš ambiciózne ašpirácie ČSR na medzinárodnej pôde viedli k prehodnocovaniu diplomatických zastúpení ministerstva národnej obrany. Nerozhodovali výlučne ekonomické dôvody, ale súviselo aj s novo definovanými prioritami štátu. Na základe toho: „[...] vláda národného frontu Čechov a Slovákov sa zásadne uzniesla na výmene diplomatického zastúpenia v cudzine“ a preto mal byť „[...] vymenený aj personál vojenských attaché.“[7] V praxi teda prišlo k prevzatiu už existujúcich postov, zníženie ich počtu a „povýšenie“ exponovaných spravodajských dôstojníkov na vojenských ataše, prípadne zrušenie ich úradov. Všeobecný názor MNO ohľadom pôsobenia československých dôstojníkov v zahraničí bol podmienený finančnými možnosťami (nutnosť úspory), doposiaľ neujasnenou koncepciou, ale aj názorom, že dôstojníci z povolania sú potrební doma a že dôstojníkom v zálohe je potrebné umožniť vrátiť sa k pôvodným povolaniam a založiť si doma novú existenciu.[8] V júni 1945 disponovala ČSR touto sieťou vojenských a leteckých ataše: vo Veľkej Británii, Nórsku, Francúzsku, Belgicku, Iráne, Číne, USA a Kanade. Pre informáciu tiež uvádzam, že vojenské misie boli zriadené v Taliansku, ZSSR, Albánsku, Juhoslávii a Egypte. Medzi misie treba započítať aj dočasné styčné misie pri spojeneckých armádach v Európe, ktoré však produkovali značné penzum poznatkov. Po skončení vojny išlo o hodnotné poznatky jednak ohľadom demobilizácie spojeneckých armád, ale aj o situácii v okupovanom Nemecku. Uvedené misie boli nástupcom československej vojenskej misie pri SHAEF, ktoré zaniklo dňom 13. júla 1945. Veliteľom československej vojenskej misie pri SHAEF bol plk. gšt. Vítězslav J. Rosík (v Londýne), pri „hlavnom slede“ mjr. Ferdinand Miksche,

[6] Tamže, kart. 34 – Príloha číslo 1 k č.j. 2998/TAJ.hl.št.2.odděl.1945

[7] Tamže, kart. 28 – Smernice pri ustanovovaní voj. attaché a náčelníkov vojenských misií v cudzine – vyžiadanie, 19. júna 1945.

[8] Tamže, kart. 30 – Personál vojenského attaché ČSR v Paríži.

jej formálna likvidácia bola ukončená ku koncu septembra 1945.[9] Okrem toho pôsobila najväčšia vojenská misia vo Veľkej Británii,[10] ktorej činnosť do istej miery kolidovala s činnosťou vojenského atašé, respektíve medzi predstaviteľmi oboch úradov, t. j. gen. Stanislavom Sklenovským(-Bosým) a atašé plk. Josefom Kallom, sa prejavila revnivosť a napäté vzťahy. A napokon exponovaní spravodajskí dôstojníci pôsobili vo Švajčiarsku (ilegálne), Švédsku (pololegálne), v Turecku Palestíne a v Jeruzaleme.

Značné zmeny a okresávanie zahraničného aparátu vyvolali potrebu aktuálne zadefinovať priestory spravodajského záujmu, v ktorých mali pridelenci pôsobiť. Napríklad v liste náčelníkovi HŠ div. gen. Bohumilu Bočkovi a prednostovi 2. oddelení HŠ pplk. Antonu Rašlovi veliteľ vojenskej misie pri SHAEF pplk. V. J. Rosík navrhoval, aby Československo malo vojenského atašé v každej európskej veľmoci, v USA a v každej krajine, s ktorou mala ČSR spoločné hranice.[11] Odporúčal tiež dôkladne sa riadiť jednou základnou zásadou: „Při udělování akreditivu pro cizí vojenské atašé [podtrhnuto v origináli – pozn. autora] v našem státě je záhodno říditi se příkladem Norska, t. j. nedávati zásadně akreditiv cizímu vojenskému atašé, který nemá sídlo v Praze. Chceme-li tuto zásadu aplikovati, musíme se dle ní říditi od počátku. Zde neplatí oportunní pořekadlo: ‚výjimka potvrzuje pravidlo', nýbrž zde skutečně každá výjimka poruší pravidlo. Na příklad se může státi, že některý stát bude žádati o akreditiv pro voj. atašé, který bude míti sídlo ve Varšavě, též pro Československo. Dodržíme-li výše uvedenou zásadu od počátku, bude to velmi snadné s jednoduchým vysvětlením odmítnouti. Tato zásada bude jen k prospěchu naší vojenské prestiže. Rozhodně nesmíme připustiti, aby se opakoval případ, který znám osobně z doby předválečné, kdy italský letecký atašé měl své sídlo v Budapešti – tedy v zemi v podstatě nám nepřátelské – a současně byl akreditován pro Československo a Jugoslávii."[12] Napokon bola prijatá zásada, podľa ktorej vo všeobecnosti: „Vojenské attaché bude nutno posílat do všech zemí, bez ohledu na jejich rozlohu a sílu a jediným vodítkem nechť je tu ta okolnost, zda uvedené státy prožívají nyní proces politické i sociální proměny, anebo které se stanou centrem diplomatické aktivity, anebo, kde se předpokládá, že se tam ilegálně uchýlila část vedení nacisticko-fašistického štábu, zda už politického, nebo vojenského. Vyjmenování států, do kterých je nutno určit attaché, není proto možno stanovit definitivně, attaché budou určeni podle potřeby."[13] S ohľadom na možnosti a ambície krajiny, prišlo k vyšpecifikovaniu 13 priestorov spravodajského záujmu, kde mali pôsobiť misie a atašé: ZSSR (misia aj atašé), Veľká Británia, USA a Kanada, Francúzsko s Belgickom

[9] Tamže, kart. 36 – Likvidace čs. voj. mise u SHAEF a SHAEF REAR v Londýně a úprava podřízenosti a styku čs. voj. mise u BAOR a USFET, 21. septembra 1945.
[10] J. KUKLÍK – J. NĚMEČEK, *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*. Karolinum, Praha 2013.
[11] ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu, kart. 38 – Vojenští atašé, určování a udělování akredity – případ Norska a všeobecně, 1. září 1945.
[12] Tamže.
[13] Tamže, kart. 28 – Poznámky k pracovně organisačnímu seskupení.

a Holandskom,[14] Švajčiarsko, Taliansko,[15] Balkán (Juhoslávia, Grécko a Bulharsko, ale uvažovalo sa aj o zriadení úradu leteckého a vojenského atašé pre Juhosláviu, Albánsko a Grécko so sídlom v Juhoslávii),[16] Rumunsko, Turecko (Blízky východ, uvažovalo sa aj nad Káhirou a Teheránom), Južná Amerika (v Brazílii), Škandinávia, Poľsko[17] a napokon Ďaleký východ a Čína.[18] Prednosta 2. oddelenia pplk. A. Rašla súčasne navrhol v rámci „racionalizácie" zrušiť úrad vojenských atašé v Nórsku, Iráne a Kanade,[19] posty exponovaných spravodajských dôstojníkov v Turecku, Palestíne a Jeruzaleme a misií v Albánsku a Egypte. Rozhodnutie o zrušení úradu vojenského atašé v Mexiku padlo už skôr.

Po skončení vojny sa problematickou stala situácia československých exponovaných spravodajských dôstojníkov, ktorí pôsobili v zahraničí a v priebehu vojny zabezpečovali tok informácií z Nemecka či okupovaných oblastí. Vo viacerých prípadoch sa predpokladalo, že sa stanú vojenskými atašé. Pri riešení aktuálnych otázok doby však kompetentní v Prahe vnímali otázky zahraničného zastúpenia len ako menej dôležité, čo zainteresovaným prinášalo nemalé problémy.[20] Najviac vyťažená v tomto smere bola vojenská misia vo Veľkej Británii, ktorá bola zodpovedná za repatriáciu československých vojenských jednotiek na britskej pôde a ktorej 2. oddelenie zas zodpovedalo za prechod spravodajských expozitúr do povojnových pomerov. Za týmto účelom 2. oddelenie vojenskej misie vo Veľkej Británii dostalo pri likvidácii 2. oddelenia bývalého Hlavného veliteľstva československej brannej moci v Londýne z čias vojny obmedzený spravodajský paušál (5337 libier), z ktorého sa mali hradiť aj požiadavky exponovaných spravodajských dôstojníkov. Ich pomer sa však mal upraviť z Prahy, čo sa ale odkladalo. Misia po tom, ako im Briti v lete 1945 poskytli výkaz finančných prostriedkov, poukázaných československým exponovaným spravodajským strediskám v priebehu prvého polroku 1945, musela skonštatovať, že čiastka dvojnásobne presahuje paušál, ktoré malo 2. oddelenie misie k dispozícii. Exponované strediská tak dostali radu obmedziť činnosť a všetky výdavky na najnutnejšiu minimálnu mieru.[21] Toto platilo pre exponovaných spravodajských dôstojníkov (budúcich atašé), ktorí tak museli čeliť

[14] Funkciu vojenského atašé v Holandsku zastával v roku 1945 pplk. Jaroslav Kašpar, ktorý až do leta 1945 pôsobil ako vojenský atašé v Nórsku. V rozpočte MNO sa už na rok 1946 z funkciou vojenského atašé v Holandsku nepočítalo, funkciu mal zastrešiť vojenský atašé vo Francúzsku. Zrušenie úradu sa uskutočnilo k 31. oktobri 1945. Tamže, kart. 37 – Holandsko – zrušení úřadu voj. attaché ČSR.

[15] Vojenský atašé sa mal funkcie ujať až po skončení práce vojenskej misie při General Headquarters – Central Mediterranean Forces, ktorá mala na starosti repatriáciu vojakov českej (bývalí príslušníci Vládneho vojska) a slovenskej (bývalí príslušníci technickej brigády) národnosti.

[16] K čomu aj v krátkom čase prišlo.

[17] Tamže, kart. 28 – Voj. a let. attaché do Polska – ustanovení, 4. června 1945. Do funkcie bol navrhnutý mjr. Stanislav Dvorský, ktorého menovanie odmietla Vojenská rada. Uvažovalo sa aj o menovaní mjr. Pavla Marcellyho. K zriadeniu úradu prišlo v roku 1946.

[18] Tamže, kart. 28 – Bez názvu, grafické znázornenie, k č. j. 162/Taj.1945.

[19] Tu bola tiež v hre otázka výmeny plk. Jána Ambruša za jeho spolupracovníka škpt. Ľudovíta Sozanského, napokon však prišlo k zrušeniu úradu, pričom jeho úlohy prevzal vojenský a letecký atašé v USA plk. Karel Lukas. Tamže – Jmenování voj. a let. attaché do Kanady, 4. června 1945; tamže, kart. 28 – Vojenští attaché – změny, 15. června 1945.

[20] Viď napr. moju štúdiu o československom vojenskom atašé vo Švédsku: M. MEDVECKÝ, *Nepotrebný diplomat*, s. 60-80.

[21] ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu, kart. 29 – Poměr zprav. středisek v zahraničí a vojenských přidělenců – upravení, 2. července 1945.

nedôstojným podmienkam, nezodpovedajúcim postaveniu diplomatického zástupcu suverénnej krajiny. Napríklad Alois Čáslavka sa v listoch nadriadeným opakovane sťažoval na akútny nedostatok peňazí na akúkoľvek zmysluplnú činnosť. Musel šetriť na predplatnom novín a kníh, používať vlastné peniaze na úradné účely a dokonca si požičiavať na to, aby si mohol dovoliť kúrenie. Ešte horšia situácia bola v Iráne, ako je zrejmé zo spisu nazvaného *Promemoria.* Dokument začína porovnaním platov pracovníkov vyslanectva a úradu vojenského atašé, z ktorého vyplýva, že vojaci zarábali ešte o niečo menej než polovicu platu diplomatov a: „Při tom si ještě personál teheránské legace naříká, že s platy nemohou vystačiti. V původní žádosti čs. voj. attaché o zvýšení náležitostí bylo žádáno, aby příslušné zvýšení povoleno bylo se zpětnou platností alespoň od 1. dubna 1944. Trvám důrazně na stanovení vyšších náležitostí se zpětnou platností, poněvadž se zdejší personál dosazováním z vlastních úspor tak finančně vyčerpal, že je pouze spravedlivé, aby mu alespoň částečně byla nahrazena ztráta. To platí jak pro personál t. č. přidělený zdejšímu úřadu, tak i pro personál již odvolaný, který však byl u úřadu ještě po 1. dubnu 1944 /Plk. Stoj, škpt. Dvořák, npor. Pšenčík, npor. Samek/. Třeba zdůrazniti, že dosazované úspory si personál ušetřil před příchodem do činné služby s úmyslem, aby měl nějakou hotovost po návratu domů. – O tyto úspory byl personál zdejšího úřadu připraven. – Zatímco například v Londýně si mohl důstojník přidělený MNO ještě ze svého platu ušetřiti, zde v Teheránu musel personál ještě ze svého doplácet, aby mohl býti vůbec živ, t. j. vykonávati službu.“[22] Plk. Jan Lípa, československý vojenský atašé v Teheráne, totiž už v priebehu vojny opakovane a neúspešne poukazoval na nesmiernu drahotu v Teheráne, na čo exilové MNO adekvátne nereagovalo. Ešte v októbri, mesiac pred likvidáciou úradu, opäť žiadal vojenský atašé v Iráne poskytnutie financií na vyrovnanie dlhov, ktoré vznikli pri vykonávaní úradnej činnosti.[23] Podobná situácia panovala aj v ZSSR – so žiadosťou o zvýšenie náležitostí sa pre drahotu na svojich nadriadených obrátil začiatkom novembra 1945 zástupca veliteľa vojenskej misie v ZSSR plk. Karel Mareš. Vo svojom návrhu, kde žiadal takmer zdvojnásobenie platov napísal: „Jako důvod uvádím ceny šatstva a potravin v moskevských obchodech v listopadu 1945 [...]. Jest sice možnost nákupu v obchodě vymezeném pro příslušníky vyslanectví a voj. missí, kde jsou ceny přibližně poloviční. Tam však má každý vymezen ohraničený příděl, který vždy nestačí a též není tam vše k dostání – na př. toiletné mýdlo dosud nebylo.“[24]

Šetrenie vo viacerých prípadoch narážalo na diplomatický takt, na čo aj atašé opakovane upozorňovali. Vo viacerých prípadoch šetrenie znemožňovalo akúkoľvek zmysluplnú prácu. Už spomínaný V. J. Rosík aj preto apeloval, aby sa šetrilo redukciou zastúpení a nie menovaním jedného atašé pre viacero krajín: „Určováním jednoho vojenského atašé pro více států vydáváme se nejen risiku, že nám bude akreditiv státem, kde voj. atašé nemá své sídlo, odmítnut, ale též nebezpečí, že takovýto stát zachová se k nám stejně. To jest požádá nás o akreditiv pro voj. atašé, který bude mít na př. sídlo ve Varšavě. To by nám jistě nebylo vhod a také by to nesloužilo naší vojenské a politické prestiži. Určováním vojenského atašé pro více států se také mnoho zpravodajsky nezíská. Vojenský atašé, který nemá své sídlo přímo v zemi, nezná zpravidla jazyk této země a jeho pozorování je omezeno na dobu krátkých návštěv. Často se nemůže zúčastniti ani velkých

[22] Tamže, kart. 35 – Promemoria.
[23] Tamže, kart. 40 – Požitky zaměstnanců úřadu čs. voj. attaché v TEHERANU, 23. října 1945; tamže, kart. 40, Požitky zaměstnanců úřadu čs. voj. attaché v TEHERANU, 30. srpna 1945; tamže – Náležitosti personálu úřadu voj. attaché v Teheránu – úprava, 8. října 1944 (Opis).
[24] Tamže, kart. 38 – Náležitosti příslušníků čs. voj. misse v SSSR – návrh, 6. listopadu 1945.

cvičení, neboť tato se konají zpravidla ve stejnou dobu. Je proto lépe, chceme-li míti zprávy ze země, kde nemáme voj. atašé, dáti každému jinému důstojníkovi /nejlépe důstojníku 2. oddělení hl. št., který má přidělenou příslušnou zeměpisnou oblast ke studiu/, který zná jazyk země a má o ni zájem, čas i prostředky, aby tuto zemi navštívil a podal zpráv. Chceme-li poznati armádu takovéto země během velkých cvičení, tu máme vždy možnost vyžádati neb vyprovokovati pozvání."[25] Ďalej takticky upozorňoval, že je vhodné sa držať zásady reciprocity – je na jednej strane možné mať akreditovaného vojenského atašé v krajine, pri vláde ktorej ho mali počas vojny, nie je však nutné atašé aj okamžite poslať do zahraničia fyzicky a počkať, kým tá-ktorá krajina skutočne vyšle svojho atašé do Prahy a „Jejich dočasnou nepřítomnost v akreditovaném státě odůvodnit pak naléhavou potřebou při budování armády, tak jak to nám odůvodnili již některé z těchto států. To by se mohlo týkat, pokud mně známo, Norska, Holandska, Mexika a Číny."[26]

Všadeprítomné šetrenie je markantné nielen z rušenia niektorých úradov, ale aj v redukcii personálu tých úradov vojenských atašé, ktoré vo svojej práci pokračovali. Napríklad vojenský a letecký atašé v Paríži plk. Rudolf Bulandr koncom júla 1945 hlásil za svoj úrad stav 11 osôb, z toho šesť dôstojníkov. Okrem toho na rade dočasne pôsobili štyria ďalší dôstojníci, ktorí sa primárne zaoberali vypočúvaním a triedením osôb určených na repatriáciu.[27] Do budúcnosti sa však pre úrad počítalo s piatimi, respektíve štyrmi osobami, t. j. vojenský atašé, jeho zástupca (existencia tohto postu nebola ešte definitívne doriešená), spravodajský dôstojník, manipulačná sila a pisárka.[28] Sám však tento post nezastával dlhodobejšie a už v decembri 1945 ho nahradil pplk. F. Miksche.[29]

Napokon, ku koncu roku 1945 teda československé vojenské diplomatické zastúpenie zahŕňalo 11 krajín: ako vojenský atašé vo Švajčiarsku pôsobil plk. Kares Sedláček, v Juhoslávii mjr. Ján Korecký, v Turecku pplk. Jaroslav Hájíček, v Číne pplk. Jaroslav Šustr, vo Francúzsku pplk. F. Miksche a vo Švédsku pplk. A. Čáslavka. Plk. J. Kalla zastával funkciu vojenské a leteckého atašé vo Veľkej Británii, v USA pôsobil na poste vojenského atašé plk. Karel Lukas a ako letecký atašé plk. Alexander Hess. Československé vojenské misie pôsobili v krajinách, kde sa nachádzalo väčšie množstvo československých vojakov, respektíve ich rodinných príslušníkov či iných občanov, teda v Sovietskom zväze (plk. K. Mareš), v Taliansku (mjr. Zdeněk Kordina) a vo Veľkej Británii (koncom roku 1945 už v likvidácii, náčelník pplk. Václav Sláma).[30]

Rok 1946 československým vojenským diplomatickým zástupcom priniesol nové smernice, ktoré mali viesť k zlepšeniu ich pracovnej efektivity. Zmenšovanie personálu a chyby či nedôslednosti v práci pridelencov, a najmä stále platné zastarané predpisy z roku 1923, viedli v roku 1946 k iniciatíve, smerujúcej k príprave nových smerníc pre prácu vojenských atašé. Predpis z roku 1923, ktorý bol vydaný formou brožúrky, sa spravodajským úlohám pridelencov venoval len vo veľmi všeobecnom duchu. Neodvažujem sa na tomto mieste hodnotiť prácu pridelencov počas predvojnovej ČSR, známe sú však vyjadrenia na ich adresu v duchu, že len „jedia a pijú za vlasť". Aj z dokumentov z fondu 2. oddelenia Hlavného štábu v ABS je zrejmé, že vo viacerých

[25] Tamže, kart. 38 – Vojenští atašé, určování a udělování akredity – případ Norska a všeobecně, 1. září 1945.
[26] Tamže.
[27] Tamže, kart. 30 – Vojenský attaché v Paříži – personál, 27. července 1945.
[28] Tamže – Personál vojenského attaché ČSR v Paříži.
[29] Tamže, kart. 38 – Pplk. děl. F. Miksche – nástup služby v Paříži, 7. prosince 1945.
[30] Tamže, kart. 40 – Vojenské zastoupení ČSR v cizině.

prípadoch (dokonca aj v období druhej svetovej vojny) to bola čiastočne pravda a informačná produkcia pridelencov nebola vždy na dostatočnej úrovni. Otázna samozrejme je miera zavinenia tejto situácie, t. j. skutočnosť, že ani predstavitelia štátu a vojenskej správy neposkytovali jasné zadanie a ataše boli neraz ponechaní sami na seba. Aj preto už vo februári 1946 vznikol návrh na nové *Dočasné smernice pre spravodajskú službu v zahraničí.*[31]

Popri pripomienkovaní textu v polovici roku 1946 vedenie služby spracovalo dotazník, o vyplnenie ktorého požiadali viacerých bývalých vojenských (respektíve vojenských a leteckých) pridelencov. Tí tak mali svojimi praktickými skúsenosťami prispieť k tomu, aby smernice neboli len obsiahlym a suchým teoretickým elaborátom, ale najmä na skúsenostiach postaveným vodítkom v práci, ktorú nie je možné ani vhodné príliš spútať smernicami a vyžaduje si schopnosť improvizovať, takt a mnohé ďalšie zručnosti. Dotazník bývalých ataše žiadal o zodpovedanie nasledovných desiatich otázok: „1./ Má voj. attaché vyhledávat agenty a udržovat styk s agenty, pracujícími proti státu, u jehož vlády je akreditován? 2./ Jak by mělo být pro voj. attaché upraveno používaní agentů a/ pracujících proti státu, v němž voj. atašé sídlí b/ pracujících proti některému sousednímu státu? 3./ Jak si představujete vyřešení spojení voj. attaché s ústředím? 4./ Jak by měla být upravena spolupráce mezi voj. attaché a ostatními úředníky zastupitelského úřadu, aby zprav. zájem státu byl co nejlépe hájen? 5./ Jaké byly dosavadní nedostatky zprav. spolupráce mezi voj. attaché a personálem našich zastupitelských úřadů? 6./ Co byste navrhoval k odstranění těchto nedostatků? 7./ Bylo by podle Vašich zkušeností výhodné přidělit důstojníka pátrače do personálu zastupitelského úřadu? 8./ Jak si představujete vyřešit v předpise spolupráci našeho voj. attaché s druhými voj. attaché v téže zemi? 9./ Jak si představujete „předvýchovu“ voj. attaché, t. j. jaké studium by mělo být voj. attaché nařízeno a usnadněno před jeho nastoupením a jakým podmínkám by měl vyhovovat? /Voj. znalosti, znalosti řečí a pod./ 10./ Které byly podle Vašeho názoru nejcitelnější překážky a těžkosti, které překážely řádnému vykonání služby voj. attaché tak, jak jste si tuto službu představoval a jak by bylo možno tyto obtíže odstranit?“[32] Dotazník rozoslali 15 dôstojníkom, ktorí samozrejme mali možnosť vyjadriť sa aj k okolnostiam, ktoré v dotazníku spomínané neboli a dávať iniciatívne návrhy a postrehy.

Aj na základe ich skúseností vznikli nové dočasné smernice pre pôsobenie vojenských pridelencov v zahraničí. Tieto mali slúžiť na usmernenie spravodajského pátrania vojenskými pridelencami a s ohľadom na utajenie boli mali byť vydané len v troch exemplároch, ktoré mali byť celý čas uložené u prednostu 2. oddelenia. Pridelenec si smernice mal preštudovať pred odchodom do zahraničia a prednosta ho súčasne mal inštruovať o špeciálnych požiadavkách na výkon činnosti v danej krajine, ako aj upozorniť na to, na ktorú oblasť sa mal v danej krajine klásť dôraz, či na to, že rôzny zahranično-politický pomer k susedným štátom (bezprostredným susedom, ako aj vzdialenejším krajinám) podmieňuje rôzny druh pátrania a usmernenia.[33]

Dočasné smernice pre spravodajskú službu v zahraničí[34] sú písané po slovensky. Hneď v úvode je nutnosť spracovania nových smerníc odôvodnená skúsenosťami z druhej

[31] Tamže, MNO Taj. 1946 čj. 4020-4269 – Dočasné smernice pre zpravodajskú službu v zahraničí.
[32] Tamže, MNO Taj. 1946 čj. 6571-6655 – Předpis pro vojenské attaché – dotazník.
[33] Tamže, MNO Taj. 1946 čj. 6656-6780 – Smernice pre vyhladávanie zpráv v zahraničí/osobami voj. attaché a voj. misií/ (ide o akýsi „sprievodný list“ k smerniciam).
[34] Tamže, Taj. 1946 čj. 6656-6780 – Dočasné smernice pre zpravodajskú službu v zahraničí.

svetovej vojny a stálym zdokonaľovaním technických vymožeností „na poli vojnovom“. V rozpore s trendom, ktorý bol badateľný v praxi (teda snaha o znižovanie personálu v zahraničí) dokument ambiciózne konštatuje, že „Okrem všeobecných zásad pre voj. spravodajstvo je nutné rozšíriť spravodajský záujmový priestor i do najvzdialenejších štátov, ktoré by mohli prípadne hrať úlohu v budúcom svetovom zápolení.“[35] Dokument v tomto duchu správne upozorňuje, že nárazníkové štáty, ako bola i ČSR, budú potenciálnou vojnou – o ktorej boli vtedajší spravodajcovia presvedčení, že bude zdĺhavá – obzvlášť ovplyvnené. S ohľadom na uvedené teda služba považovala za svoju povinnosť vopred pripraviť poznatky o každom potenciálnom protivníkovi „[...] v takom rozsahu, aby boli obsiahnuté všetky možné kombinácie, ktoré by eventuálne mohli vzniknúť pri budúcej vojnovej zrážke.“[36] Dokument ďalej pokračuje historickým exkurzom o nemeckých prípravách na vojnu, v čom krajine efektívne pomohla jej rozvetvená spravodajská sieť v krajinách strednej a západnej Európy a správne rozhodnutie taktického rozdelenia priestorov a národov na menšie čiastky. Naproti tomu sa Nemcom podľa autora vypomstilo, že ich spravodajská činnosť nebola na výške a nevedeli správne zhodnotiť vzdialenejšie krajiny (ZSSR a západných spojencov), ako aj podľahnutie vlastnej propagande a viere vo víťazstvo nad presilou. Ďalej konštatuje existenciu spravodajskej práce v ére mieru, prostredníctvom ktorej si každý národ chce zabezpečiť prísun informácií a zabrániť, aby ho vznik potenciálneho vojnového konfliktu prekvapil. Nestačí však zhodnotiť ozbrojené sily určitej krajiny, pretože zásahy tretích krajín sa vo vojne často stávajú rozhodujúcim faktorom. Spravodajská služba preto najmä prostredníctvom pridelencov mala mať k dispozícii dostatok poznatkov o zmenách štátnych štruktúr (režimov), čo by malo zabezpečiť predvídateľnosť strany, na ktorú sa ten – ktorý štát po vypuknutí vojny prikloní. Spravodajské úsilie sa teda v povojnovej dobe malo koncentrovať na sedem hlavných smerov: „a/ [M]ocnosti, ktoré budú v budúcnosti presadzovať svoje záujmy a majú možnosť rozhodovať. b/ [O]rientovanie sa menších štátov k tomu či onomu smeru, lebo národu[.] c/ [N]ové politické a sociálne smery, ktoré sú riadené veľkými štátmi[.] d/ [Z]záujmové sféry, e/ do ktorej záujmovej sféry patrí náš štát a akú hodnotu reprezentuje[.] f/ [V]šeobecné zásady vojenského spravodajstva v zahraničí[.] g/ [Z]brane tajné, ktoré môžu mať vplyv /zásadný/ na prevahu vo vedení vojny.“[37]

V pasáži, venovanej činnosti vojenských atašé, smernice stručne špecifikujú ich spravodajské úlohy. Pridelenci mali získavať, skúmať a predkladať správy a doklady o brannej moci štátu akreditácie a podávať správy, ktoré si hlavný štáb zvlášť vyžiadal. Ďalej vyrozumievať včas hlavný štáb o všetkých vojensko-politických udalostiach a pomeroch v príslušnej krajine. Dokument ďalej rekapituluje prostriedky, ktoré ma pridelenec používať (oficiálny a spoločenský styk, štúdium predpisov, tlače, pozorovanie a i.), konštatuje, že atašé nemá vykonávať spravodajskú službu „vlastnou osobou“, ako aj nedoporučuje priamy styk s agentami. Avšak: „Od vojenského attaché sa naopak vyžaduje aby všetko, čo by vlastnú vojenskú správu mohlo zaujímať, pokiaľ možno na vlastné oči videl a na vlastné uši počul. Preto sa účastní všetkých vojenských slávností a cvičení, vyžiada sa prípadne povolenie k návšteve niektorých vojenských ústavov lebo útvarov, účastní sa čo najintenzívnejšie spoločenského života, aby čo najviac rozšíril okruh svojich známych.“[38] Skrátka, atašé mal získať také poznatky, ktoré sa nedajú dočítať

[35] Tamže.
[36] Tamže.
[37] Tamže.
[38] Tamže.

v tlači, ale len získať neverejným spôsobom a osobným stykom, ako napríklad názory význačných osobností. Každý ataše mal pred odchodom dostať bližšie poučenie o konkrétnych smeroch pátrania.

Dokument v ďalšej časti definuje postavenie vojenských misií, ktorých forma mala byť viac – menej diplomaticko-odborná. Nakoľko pôsobili pri spojeneckých armádach očakávalo sa od nich, že budú zdrojom hodnotných správ. Avšak: „Je skutočnosťou, že nikto nezaručuje trvalý mier a že terajší spojenci sa môžu stať kedykoľvek nepriateľmi. Z toho dôvodu nesmie sa preto spravodajská horlivosť zanedbávať u armád spojeneckých.“[39] Pochopiteľne, išlo o delikátnu situáciu, v ktorej mali primerane opatrným postupom zabezpečiť, aby záujem nebol zo strany spojencov vnímaný len ako záujem spravodajský, nakoľko v minulosti už neraz prílišná horlivosť vedela skaziť dovtedy dobre sa vyvíjajúci a otvorený postoj. Misie teda ani nedostávali spravodajské rozkazy, mohli však dostávať rozkazy odborné a iné, nie však rázu spravodajského. Správy vojenského, politického a hospodárskeho rázu a vojenské opatrenia boli misie povinné sledovať podľa pokynov pre vojenských atašé.

Je zaujímavé, že dokument spomína existenciu toľko požadovanej smernice o služobnom, spoločenskom a osobnom styku medzi atašé a vyslancom. Konštatuje, že pridelenec dostáva pokyny výlučne od prednostu 2. oddelenia HŠ a naopak, spoluprácu od vyslanca, tlačového či obchodného atašé môže žiadať len v prípadoch nebezpečenstva z omeškania, v prípadoch, keď je nevyhnutné urýchlené overenie s cieľom zaistenia obranných opatrení vlastného štátu a v prípadoch, keď ide okamžité preverenie správy majúcej štátny význam. Podrobne sú tu rozvedené konkrétne okruhy, ktorým sa periodické správy pridelencov mali venovať: A – armáda (rozdelené na body organizácia, výzbroj, výstroj, morálka a letectvo), B – dislokácia, C – obranné a útočné plány, D – mobilizácia, schopnosť, E – obranný priemysel, F – chemické a fyzické zdroje pre vojenské účely, G – výcvik a výchova, H – branný zákon, I – hodnota armády (v porovnaní s ostatnými), J – misie u armády a K – tajné zbrane. Dokument vo všetkých prípadoch uvádza množstvo ukážok a konkrétností, o ktoré sa mal pridelenec zaujímať, ktoré však podľa môjho názoru nie je potrebné na tomto mieste reprodukovať.

Je zrejmé, že tieto smernice do značnej miery vychádzali z februárového návrhu, pričom zjavne viac zohľadňovali povojnovú realitu. V podstate sú úlohy špecifikované v porovnaní s prvým nástrelom podobne obsiahlo, venujú však pozornosť aj otázkam, ktorým sa prvá redakcia nevenovala. Obzvlášť to bolo markantné v prípade vojenských misií, ktorých personál (najmä v Nemecku) tvoril nezanedbateľnú časť celkového počtu československých príslušníkov armády v zahraničí.

Na dočasné smernice nadväzujú aj ďalšie pripomienky. Podpísané sú len rukopisnou šifrou, ich obsah je nemenej zaujímavý. Autor odporúčal, aby sa pre potreby každého vojenského atašé pripravila zvláštna spravodajská štúdia, ktorá by ho konkrétne informovala o štáte pôsobenia o celkovom obraze spravodajskej skutočnosti a potrieb. Dokument nemal mať všeobecný charakter. Atašé by z dokumentu predovšetkým mal čerpať informácie o hlavných problémoch, s ktorými sa bude pri práci stretávať. Súčasne: „Tato studie by měla zároveň obsahovati v druhé části ve vhodném výtahu výpis z hlavního zpravodajského plánu o příslušném státě. Tento výpis ze zprav. plánu by nepředstavoval integrální zpravodajský rozkaz /úkol/ pro v.[ojenského] a.[tašé], nýbrž sloužil by mu pro potřebu získávání zpráv více méně příležitostných. Informoval by ho prostě o potřebě zpráv v rámci plánu hl. štábu, zatím co jeho závazný zprav. úkol by byl

[39] Tamže.

stanoven zvláštním zpravodajským rozkazem, průběhem času a podle potřeby doplňovaným a obnovovaným. Z toho vyplývá, že v.[ojenský] a.[tašé] by měl obdržeti dva zpravodajské rozkazy: jeden širší, pro jeho orientaci, druhý skutečný a závazný rozkaz pro vyhledávání zpráv.“ [40] Autor poukázal na nutnosť sústrediť sa na morálku, mravnú silu a odhodlanosť národa/štátu, kde atašé pôsobí a konštatoval nutnosť odľahčiť atašé od zbytočného trieštenia záujmu – vylúčením podružných úloh sa mu ušetria čas a prostriedky pre prácu v tom najdôležitejšom smere. Ďalej sa poukázal na nutnosť úzkej spolupráce medzi vyslanectvom a úradom vojenského atašé, aby sa táto nediala len na báze ad hoc, či len v prípade dobrých osobných vzťahov atašé s vyslancom, ale na základe medziministerského pokynu celoplošne. Na margo ďalších statí skonštatoval: „Všechny ostatní stati obsahují nástin úplného souhrnu požadavků, tvořících celý zpravodajský plán proti příslušnému státu. Zodpovězení kladených otázek a vyřešení kladených úkolů by bylo podstatným splněním zprav. plánu hlavního štábu. Je nemožné požadovat to vše od jediného orgánu /voj. att./, aniž by bylo stanoveno nějaké pořadí naléhavosti, důležitosti či úplnosti. Není možno očekávat, že v.[ojenský] a.[tašé] zde nahromaděné úkoly integrálně splní. Není možno očekávat ani tolik, že splní úkoly, které hl. štáb považuje za nejnaléhavější nebo nejpotřebnější pro danou dobu. Bude zavalen problémy, nevyřešenými otázkami, bude na rozpacích, kterým problémem má v zájmu hl. štábu začít, jakých prostředků k tomu použít a podlehne vědomí, že na stanovené úkoly nestačí a že jejich plánovité plnění mu není závazně určeno, že proto asi nemají povahu rozkazu, který nutno bez výhrady splnit. Výsledek bude zase takový, jaký býval až doposud: povrchní znalosti celkového obrazu bez naprosté jistoty, že tento obraz je zcela správný a dokonalejší znalosti v oborech, které spíše odpovídaly osobnosti vojenského attaché nežli potřebě hlavního štábu. Voj. attaché není možno za to činiti odpovědným, neboť mu byl stanoven úkol daleko přesahující přidělené prostředky a možnosti. Vždyť v některých případech byl v.[ojenský] a.[tašé] jediným a v jiných zase hlavním zasazeným zprav. prostředkem.“[41] Autor argumentoval, že v niektorých krajinách pôsobí atašé sám, v iných má k ruke pomocníka, všade je však značne zamestnaný aj povinnosťami diplomatickej povahy. Súčasne nebolo možné ani to, aby mal úrad vojenského atašé príliš veľký počet pracovníkov, nakoľko by to mohlo vzbudiť nežiadúcu pozornosť a ohroziť prácu úradu. Preto považoval autor dokumentu za vhodné obmedziť úlohy kladené na vojenského atašé len na tie, ktoré nemohol vykonať nikto iný. Vojenský atašé sa tak mal stať v dôležitých krajinách len jedným zo spravodajských „orgánov“, ktorý by pri svojej práci využíval výhod, ktoré atašé má – stály a dlhodobý pobyt v krajine, možnosť nadväzovať známosti, ktoré sa môžu stať prameňom informácií, výhody príslušníka diplomatického zboru, voľnosť pohybu, možnosť sústavného sledovania tlače a napokon v neposlednom rade tiež skutočnosť, že ide o zástupcu armády pri inej armáde a teda je jeho záujme o vojenské veci do istej miery chápaný a tolerovaný. „Tyto možnosti, zeslabené do určité míry nutností utajit jakýkoliv náznak hlubší zprav. činnosti, činí vojenského attaché použitelným pro mnohé úkoly, které jsou pro jiné zprav. orgány nedosažitelné nebo nevhodné.“[42] Teda činnosť vojenských atašé by mala v dôležitých krajinách skôr doplňovať prácu iných orgánov služby. Naopak v krajinách, ktoré neboli považované za prioritu, sa skrátka služba musela uspokojiť s nedokonalou „zpravodajskou akcí“, ktorá spočívala výlučne na pleciach atašé, či v lepšom prípade atašé a jeho pomocníka. Dokument v závere uvádza úlohy, na plnenie ktorých je úrad

[40] Tamže, MNO Taj. 1946 čj. 6656-6780 – Poznámky k textu, nedatované.
[41] Tamže.
[42] Tamže.

vojenského atašé obzvlášť spôsobilý: sledovanie „morálky“ vo všetkých zložkách národného života a štátneho zriadenia; sledovať stupeň brannej pripravenosti technickej i mravnej a útočné či obranné tendencie; viesť prehľad o dôležitých osobnostiach a osobách, ktoré sa nimi môžu stať, o ich orientácii, vplyve a podobne, ako aj usilovať sa o nadviazanie kontaktov s nimi; sledovať vojenské a politické udalosti, ktoré sú dôležité pre presadzovanie branných opatrení v krajine a mocenské postavenie krajiny; sledovať brannú politiku štátu a jeho výstavbu pre potreby brannosti, ako i tendenciu prejavov zahraničnej politiky; plánovité sledovanie do čo najväčších podrobností vojenskej problematiky (napr. dislokácie veliteľstiev, jednotiek a dôležitých armádnych inštitúcií), organizácia armády do vyšších vojenských zväzov, špeciálne a nové jednotky, jednotky zmiešaných zbraní s mobilizačným poslaním, systém teritoriálnej organizácie, nové zbrane a ďalšie); získavať pre študijné účely potrebný materiál (úradné publikácie, odbornú literatúru, služobné predpisy, armádne študijné pomôcky a podobne); získavanie oficiálnych štúdií, operačných, mobilizačných a iných vojenských dokumentov.

V marci 1946 sa uskutočnila nová systematizácia miest vojenských a leteckých atašé, pričom personál úradov bol okresaný na 15 dôstojníkov. S ohľadom na prebiehajúcu rekonštrukciu úradov pridelencov dokument neuvádza konkrétne mená. MNO tak počítalo s 11 úradmi vojenských (leteckých) atašé, pričom u hlavných mocností protihitlerovskej koalície (v Moskve, Washingtone, Londýne a Paríži) mali v úrade atašé pôsobiť dvaja dôstojníci, všade inde mal pôsobiť len jeden (t. j. v Belehrade, Berne, Budapešti, Istanbule, respektíve Ankare, Štokholme, Varšave a Viedni).[43]

V texte bola priblížená činnosť československých vojenských diplomatov v prvých dvoch povojnových rokoch. Aparát československej brannej moci v zahraničí sa v prvých povojnových mesiacoch nachádzal v stave neustálych zmien. Činnosť pridelencov ovplyvňovali nielen rozhodnutia vlády, ktorá deklarovala nové politické smerovanie štátu ako takého, ale aj zložité finančné pomery v krajine. Zvlášť je treba zdôrazniť aj negatívne dôsledky nie úplného docenenia služieb, ktoré zahraničný aparát mohol krajine poskytnúť. Nepochopenie významu pôsobenia na medzinárodnej scéne totiž obvykle prináša škody, ktoré síce nie je možné jednoznačne ekonomicky vyčísliť, obvykle ale bývajú citeľné na inom poli a stratená prestíž sa napokon ukáže vo všetkých oblastiach spoločenského života, hospodárstvo nevynímajúc. Československí vojenskí atašé v prvých povojnových mesiacoch museli čeliť mnohým s uvedenými skutočnosťami spojenými ťažkosťami, ktoré viacerí z nich prekonávali len vďaka oduševneniu, úprimnému vlastenectvu a presvedčeniu o dočasnosti nepochopenia dôležitosti ich pôsobenia. Táto kapitola nad to ilustruje skutočnosť, že aj pre nepochopenie významu a dôležitosti solídnej reprezentácie v zahraničí strácalo povojnové Československo na medzinárodnej scéne prestíž.

[43] Tamže, MNO Taj. 1946 čj. 4284-4498 – Systematisovaný počet důstojnických míst.

JSEM SMÍŘEN S TÍM, ŽE ZA PRAVDU TŘEBA ZEMŘU. ZPRAVODAJSKÝ DŮSTOJNÍK PLK. FRANTIŠEK FRYČ V RESTAUROVANÉM ČESKOSLOVENSKU[1]

František Fryč, jehož životním údělem se stala služba v řadách prvorepublikové armády, byl významnou osobností druhého československého odboje. Společně s ostatními důstojníky tzv. Moravcovy jedenáctky má zásadní podíl na etablování zahraničního odboje a základů exilové reprezentace, tedy přímo i na pozdější restauraci Československa po druhé světové válce. Podobně jako mnoho dalších Fryčových vrstevníků i jeho život vzhledem k době a místu narození silně ovlivnily bouřlivé události, ke kterým během pouhé jedné generace došlo v první polovině 20. století. V rámci českých (či šířeji středoevropských) dějin to znamenalo konfrontaci se dvěma světovými konflikty a dvěma totalitními ideologiemi – nacistickou a komunistickou. Především dotek druhé jmenované s námi představeným důstojníkem sleduje obsah následujících řádků.

V uniformě monarchie a republiky

Den před Štědrým dnem roku 1895 se do rodiny poštovního referenta Františka Fryče a Jany (rozené Králové) narodil jmenovec svého otce. Budoucností tohoto křtěného českobratrského evangelíka mělo být třiatřicet let služby československému státu a kariéra jednoho z předních vojenských zpravodajců. Univerzitní studia velmi talentovaného mladíka přerušilo náhle vypuknutí první světové války. F. Fryč byl odveden do armády rakousko-uherské monarchie 15. ledna 1915. Střídavě prošel boji i službou v zázemí na východní a italské frontě. Po vzniku samostatného státu se zúčastnil bojů proti Maďarské republice rad na území Slovenska.[2]

Díky skvělým výsledkům a neméně výtečným hodnocením byl F. Fryč po službě u instrukčního praporu v Milovicích a krátkém intermezzu v kinoskupně Vojenského technického ústavu na počátku třicátých let vyžádán druhým, zpravodajským oddělením Hlavního štábu. Zde setrval ve výzvědném oddělení až do 14. března 1939, kdy jako jeden z důstojníků vybraných plk. Františkem Moravcem odletěl do Velké Británie. Těchto

[1] Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2020_014), Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk VI.

[2] ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Výslechový protokol s plk. v. v. Františkem Fryčem z 23. listopadu 1949 u Okresního soudu v Mladé Boleslavi, s. 1-3.

jedenáct mužů započalo šest let dlouhou cestu exilového odboje, na jehož konci bylo znovu svobodné Československo.[3]

Poválečné intermezzo na ministerstvu zahraničních věcí

Období takzvané „třetí republiky“ mezi koncem druhé světové války v Evropě a únorovým převratem v Československu se neslo v duchu zásadních a intenzivních politicko-společenských procesů. Pozemková reforma, retribuční soudnictví, řešení německé otázky na území státu, poválečná konsolidace státu a významná změna politického systému; to vše se odehrálo během pouhých tří let.

Do vlasti se pplk. F. Fryč vrátil po šesti letech v exilu, které strávil ve službách zahraničního odboje. Na počátku března 1945 byl exilovým ministrem zahraničí Janem Masarykem při pracovním setkání požádán o převzetí šifrového oddělení ministerstva zahraničních věcí. Dočkal se kladné odpovědi. Lodním transportem tak skrze Glasgow a Trebišov F. Fryč 28. března 1945 dorazil na Podkarpatskou Rus a následně do Košic na území dnešního Slovenska. Zde v rámci svého nového umístění na svobodném území republiky nastoupil jako vedoucí šifrového oddělení k MZV. Jak se později ukázalo, byl na tuto pozici jmenovitě vyžádán Msgre. Janem Šrámkem.[4]

Po příletu do Prahy 10. května 1945 se spolu s rodinou zabydlel ve smíchovském vilovém bytě v ulici Na Hřebenkách 8, shodou okolností v sousedství Josefa Bartíka, rovněž předválečného příslušníka zpravodajského oddělení. Na společné zahradě obou vil pak spolu oba dlouholetí kolegové trávili volné chvíle. Diskuse při těchto setkáních se zejména po únoru 1948 často točila kolem kritiky tehdejších poměrů, vlády a nejisté budoucnosti. F. Fryč byl dokonce po zatčení J. Bartíka, ke kterému došlo 9. března 1948, přítomen v jeho bytě při dodatečné domovní prohlídce, kde byl tou dobou na jedné z řady návštěv Bartíkovy rodiny.[5]

Na pražské adrese F. Fryč také několikrát potkal svého švagra a kolegu ze zahraniční československé armády ve Velké Británii pplk. gšt. Jaroslava Šustra.[6] Ten dostal po návratu ze svého určení vojenského atašé v čínském Nankingu nabídku práce při československé vojenské misi v Berlíně. F. Fryč mu toto umístění doporučil a zároveň

[3] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Čistopis kvalifikační listiny, popis služební činnosti.

[4] Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), f. Personální spisy 1918-1989 – Osobní spis Františka Fryče, žádost o přijetí do služeb MZV ze dne 24. října 1945.

[5] ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Dodatek k protokolu s plk. v. v. Františkem Fryčem ve věznici na Pankráci.

[6] J. Šustr se narodil roku 1908 ve Strážnici nedaleko Hodonína. Absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích a až do roku 1939 sloužil jako aktivní důstojník v armádě. Po okupaci navázal kontakt s odbojovou organizací ON a zapojil se do odbojové činnosti. V roce 1940 utekl před nebezpečím zatčení za hranice. Prošel vězením v Maďarsku, odkud se po útěku dostal až ke službě k československé zahraniční armádě. V jejím rámci prošel nasazením v Jugoslávii a na Blízkém východě, ale již 9. září 1940 byl přeložen do Velké Británie. Zde byl přiřazen do čela tzv. „zvláštní skupiny D“, která měla na starosti výběr a výcvik budoucích československých parašutistů, které později často doprovázel v letadle na místo určeného vysazení. V roce 1944 byl jmenován vojenským atašé v Číně; do osvobozené vlasti se vrátil v září 1946 a nastoupil k hlavnímu štábu MNO. V dubnu 1948 odešel do exilu. Dožil v USA, kde také ve státě Virginia roku 1988 zemřel. Jaroslav LÁNÍK (ed.), *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha, 2005, s. 294.

mu přislíbil, že se postará o jeho osvojence Jiřího. Oba muži se i nadále zhruba jednou měsíčně setkávali v bytě Fryčových. K poslednímu kontaktu došlo zhruba v polovině března 1948, kdy si J. Šustr vypůjčil auto. Vrátil se za několik dní s tím, že dle nařízení generálního tajemníka Rudolfa Slánského je aktivním důstojníkům zakázáno stýkat se s kolegy, kteří byli po únoru 1948 zproštěni služby. J. Šustr se po deseti minutách rozloučil větou „na shledanou za tři měsíce" a svému osvojenci Jiřímu domluvil, aby se choval slušně. U venkovních vrátek ale F. Fryčovi, který ho byl vyprovodit, lakonicky oznámil: „Franto, myslím, že už se asi nevrátím".[7] Oba švagři se již nesetkali.

Ministerstvo zahraničních věcí poválečného Československa navazovalo personálně[8] i principiálně na tradice vytvořené během dvaceti let první republiky. To se v masarykovském duchu utvořilo kolem jádra diplomatů vzešlých především z řad legionářských jednatelů, exilových politiků, domácího protihabsburského odboje a delegace jednající na mírové konferencí po skončení první světové války. Poměrně vážnou změnou však prošla organizace vedení ministerstva. Jeho hlavou zůstával samozřejmě ministr (v tomto případě syn prvního československého prezidenta J. Masaryk), nicméně samotné řízení spočívalo v rukou generálního sekretáře a nově zřízeného úřadu státního tajemníka. Pro budoucí směřování nejen ministerstva, ale i celého Československa zde sehrál důležitou roli právě státní tajemník a člen KSČ dr. Vladimír Clementis, jakýsi „bílý kůň" komunistů a jedna z důležitých postav korigující vývoj směrem k únorovému převratu.[9]

Únorový převrat v roce 1948 znamenal v podstatě znovuustavení MZV, a to na úrovni personální i ideové. Tentokrát již přísně v linii ideologie diktatury proletariátu. Již k 10. březnu 1948 podalo 18 zahraničních zaměstnanců výpověď a 90 bylo uvolněno ze služby. Tato diplomatická instituce tak brzy ztratila své dřívější prestižní místo na mezinárodní scéně a stala se jakousi odbočkou a předsunutým orgánem sovětské rozvědky.[10]

Během let, které F. Fryč pracovně strávil na MZV, se opět dostal do víru dramatických událostí, které proměnily jeho životní cestu. I přes transfer do civilní sféry i nadále setrvával ve stavu aktivního důstojnictva armády. V roce 1947 dokonce započal svou nedlouhou cestu v aktivní politice, když vstoupil do Československé strany národně socialistické (ČSNS). V té se dokonce stal členem branné komise předsednictva.[11]

Perzekuce po únoru 1948

Ponurá atmosféra, která zaplnila velký sál Černínského paláce 25. února 1948 po vyhlášení provolání o vítězství pracujícího lidu, předznamenala blížící se konec prvorepublikové tradice na zdejším ministerstvu zahraničních věcí. Společně s ostatními

[7] Srov.: ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Výslechový protokol s plk. v. v. Františkem Fryčem z 20. ledna 1950.
[8] Vyjádřeno čísly, z celkových 1256 zaměstnanců nejdůležitější diplomatické instituce státu zde působilo 602 již v roce 1938. Srov.: I. KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí.* PaD 2008, č. 1, s. 40.
[9] Tamtéž.
[10] Tamtéž, s. 39-42.
[11] ABS, f. Z (Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV), sign. Z-7-17 – Fryč František, výpisy z archivních materiálů, s. 1.

zaměstnanci si ho zde pravděpodobně vyslechl i F. Fryč. Zbýval jen necelý měsíc do chvíle, kdy „nastolování nových pořádků“ mělo dopadnout těžkou váhou i na něj.

Takřka okamžitě po únorovém převratu byl F. Fryč zatčen a tři dny držen ve věznici v Bartolomějské ulici v Praze (tzv. „kachlíkárna). K jeho zadržení došlo na telefonický rozkaz plk. Bedřicha Reicina[12] ze dne 25. února 1948. Tento si také vymínil osobně provést výslech. Důvodem, či lépe řečeno záminkou k zatčení bylo jeho členství v branné komisi ČSNS. A co bylo skutečným důvodem zatčení? Ten není v pramenech explicitně zmíněn, pravděpodobně se jednalo o prevenci a výstrahu, a to vzhledem k jeho osobě a minulosti, což podporuje i datum zatčení. V dokumentech je uveden jako důvod zatčení jeho členství v branné komisi ČSNS. Jako přitěžující okolnost se projevil pravděpodobně náhodně uchovaný tajný telefonní seznam hlavního štábu MNO, který byl ve Fryčově bytě nalezen při domovní prohlídce a který neodevzdal při svém penzionování.[13]

Počátkem března 1948 byl na Fryčovu adresu v Praze doručen dopis psaný státním tajemníkem MZV V. Clementisem. Adresátu v něm bylo oznámeno, že s ním ke dni 30. dubna 1948 ministerstvo zahraničí rozvazuje služební poměr. Jako důvod byla uvedena organizační opatření. Taktikou „salámové metody“ tím v praxi začalo odstavení F. Fryče z pozic, kde byl jakožto bývalý příslušník západního odboje nastupujícím establishmentem vnímán jako potenciální nebezpečí.[14]

Druhé zatčení

Již 23. dubna 1948 byl F. Fryč opět zatčen pro svou vazbu k ČSNS. Stalo se tak v rámci přípravy vykonstruovaného procesu, vedeného vůči poválečnému generálnímu tajemníkovi národně socialistické strany Vladimíru Krajinovi a jeho stranickému okolí. Po tříměsíčním pobytu ve věznici na Pankráci byl pro nedostatek důkazů propuštěn.[15]

Po nedobrovolném odchodu ze služeb ministerstva tak události v jeho životě nabraly rychlý spád. V květnu 1948 byl F. Fryč přemístěn k MNO v hodnosti plukovníka. Již k 1. červnu 1948 ho však rozkaz podle vládního nařízení č. 242/1948 Sb. odeslal na dovolenou s čekaným, a to s přesným výměrem – do konce listopadu téhož roku. Obé bylo provedeno tak, jak psáno, třebaže F. Fryč zůstával ve vězení. S prvním prosincovým dnem roku 1948 byl z činné služby propuštěn a přeložen jako plukovník do výslužby s přiznáním odpočivných platů v nemalé výši 61 200 Kčs ročně.

Jak se později ukázalo, nejednalo se kupodivu o poslední tečku v jeho armádní kariéře. Někdy na počátku července 1949 se po krátkém „azylu“ u svého bratrance Antonína Vobořila v Praze F. Fryč společně se svou rodinou přestěhoval do Rychnova

[12] B. Reicin, narozen roku 1911 v Přerově, byl již od mládí fanatický komunista. Během druhé světové války odešel do Sovětského svazu, působil jako agent NKVD a vstoupil do československé armády na východě. Po roce 1945 působil jako náčelník obranného zpravodajství a stal se jedním z nejmocnějších mužů v československé armádě i celé zemi. V této funkci řídil čistky nekomunistických důstojníků, provokace a vykonstruované procesy. Sám pak byl roku 1952 ve vykonstruovaném procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského odsouzen k trestu smrti. Ten byl vykonán 3. prosince téhož roku. Srov.: F. HANZLÍK, *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru.* Ostrov, Praha, 2011.

[13] ABS Praha, f. Z, sign. Z-10-53 – Svodka Františka Fryče.

[14] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), opis dopisu ze 4. března 1948.

[15] ABS, f. Z, sign. Z-7-17 – Fryč František, výpisy z archivních materiálů, s. 1.

nad Kněžnou. Od 1. dubna 1949 pak pracoval jako účetní v národním podniku Sběrné suroviny. Ani stín Orlických hor ale nezabránil Fryčovu třetímu, poslednímu a nejdelšímu zatčení, tentokrát přímo na jeho novém pracovišti ve Sběrných surovinách.[16]

„Lámání" Františka Fryče v celách věznice Mírov

Národní shromáždění ČSR přijalo na podzim 1948 několik zákonů sloužících ke snadné a rozsáhlé perzekuci osob, které byly vládnoucímu režimu nepohodlné.[17] Na jejich základě vznikly mj. i tábory nucené práce.[18] Po tzv. poúnorové očistě armády, kdy byly z aktivní služby propuštěny stovky důstojníků, přišel na řadu další krok. Šlo o jejich masovou perzekuci. Koncem roku 1948 byl B. Reicinem a Karlem Švábem rozplánován rozsáhlý řetěz akcí, souhrnně označených jako akce „D" (viz dále). Zahájeny byly již na počátku roku 1949 a probíhaly až do jara 1951. Jednalo se především o zatýkání důstojníků dle předem připravených seznamů a jejich internace v TNP.[19]

Do TNP byli posílány osoby na základě rozhodnutí mimosoudních institucí, tzv. tříčlenných „přikazovacích komisí", vytvořených při krajských národních výborech (vyjma Slovenska, kde pro celou zemi existovala jediná taková) speciálně pro tyto potřeby. Jejich úkolem bylo schvalování seznamů „osob poškozujících hospodářství, asociálních živlů a politicky nespolehlivých", které jim předkládaly akční výbory Národní fronty nebo orgány ministerstva vnitra a KSČ.[20]

Jako významný účastník západního odboje byl jako mnozí další důstojníci programově perzekvován i F. Fryč. Mimo jiné byl v rámci provokační akce „Střed" také vyšetřován jako podezřelý z přímého podílu na údajné vraždě J. Masaryka. To se však v průběhu vyšetřování ukázalo jako falešné.[21]

Takzvané akce „D" (od slova „důstojník") sloužily k ilegálním opatřením vedených obranným zpravodajstvím (OBZ) a Státní bezpečností (StB), které měly za cíl internovat bývalé důstojníky armády, kteří nevyhovovali novým poměrům, případně byly pro zájmy

[16] ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Výslechový protokol s plk. v. v. Františkem Fryčem z 23. listopadu 1949 u Okresního soudu v Mladé Boleslavi, s. 2.
[17] Byly to zákony č. 231/1948 Sb. „o ochraně lidově demokratického zřízení" a č. 247/1948 Sb. „o táborech nucené práce". Srov.: F. HANZLÍK, *Bez milosti a slitování,* s. 231.
[18] Tábory nucené práce existovaly na území Československa mezi lety 1948 až 1954. Byly určeny k internaci domnělých, nebo skutečných odpůrců režimu či jemu nebezpečných osob. Ti zde měli být jednak pod kontrolou izolováni, jednak převychováni prací, kterou museli odvádět. I proto byly objekty TNP alokovány v místech, kde bylo takové práce třeba – nacházely se ale ve všech krajích. V objektu zajištěném ostnatým drátem a věžemi s ozbrojenými hlídkami uzavíraly prostor, kde se v jednom momentu nacházelo několik desítek až stovek vězňů ve špatných hygienických, stravovacích a zdravotních podmínkách. Během existence TNP jimi prošlo na 20 000 osob. Stovky z nich je již neopustily živé, zbylí odcházeli v drtivé většině s podlomeným zdravím či smrtelně nemocní (především v případě uranových dolů na Jihlavsku a Příbramsku). Tamtéž, s. 231-245; J. BÍLEK, *Tábor nucené práce Mírov,* s. 93.
[19] F. HANZLÍK, *Bez milosti a slitování,* s. 231.
[20] J. BÍLEK, *Tábor nucené práce,* s. 92.
[21] K případu úmrtí Jana Masaryka viz nověji například: Václava JANDEČKOVÁ, *Kauza Jan Masaryk. Nový pohled. Doznání k vraždě a tajný přešetřovací proces StB z let 1950-1951*. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice 2015.

nového politicko-společenského směřování potenciálně nebezpeční. Jako vedlejší efekt se dostavilo rovněž uvolnění služebních bytů těchto zatčených důstojníků.[22]

V rámci tzv. „očisty armády" bylo provedeno celkem šest akcí s krycím názvem „D", vždy s patřičným číslem (tedy D-1, D-2 atp.), které proběhly od dubna do září 1949. V jejich rámci bylo do tábora nucené práce na Mírově odvedeno 263 důstojníků, což představovalo většinu osazenstva tohoto zařízení; mezi nimi byl i F. Fryč, který byl zatčen v rámci akce D-4.[23]

Během svého třetího zatčení vystřídal F. Fryč několik lokalit. Nejprve byl držen a vyslýchán u Okresního soudu v Mladé Boleslavi. První dochovaný (a pravděpodobně i skutečně úvodní) výslech započal 23. listopadu 1949. Nejpozději 17. ledna následujícího roku pak byl přemístěn k výslechům do věznice v pražské Ruzyni. Poslední (dokumenty doložený) výslech zde byl ukončen o týden později odpoledne. Pokud lze soudit z protokolů a zapsaných časů počátků a konců výslechů,[24] ty se obešly bez použití psychického trýznění a násilí. Co do obsahu věznitele zajímal Fryčův životopis, popis jeho práce ve zpravodajském oddělení a jeho aktivita během válečných let. Na mnoha stranách jsou též zachyceny jeho výpovědi o řadě zpravodajských i dalších důstojníků a obecně osob, se kterými se F. Fryč během své kariéry setkal nebo s nimi pracoval.[25]

Skutečně těžká zkouška na vězněného Fryče teprve čekala. Z pankrácké věznice byl na samém konci ledna roku 1950 transportován do již zmíněné věznice Mírov.[26]

Zde podstoupil krutý kolotoč nepřetržitých výslechů a psychického násilí, který započal v deset hodin večer 31. ledna a skončil 21. května 1950. Do 21. března téhož roku byl „lámán" k přiznání spolupráce se Secret Intelligence Service. Z výslechových svodek lze usuzovat, že F. Fryč relativně rychle odhadl absolutní nepřipravenost druhé strany a jal se rozehrát vzájemnou psychologickou hru se svými protivníky. Právem totiž nabyl dojmu, že proti němu nejsou zajištěny sebemenší důkazy a přes stupňující se teror vůči jeho osobě vytrval v houževnatém popírání. F. Fryčovi posléze ne zcela úmyslně přitížil vyslýchaný Jan Bydžovský.[27] Ten se domníval, že F. Fryč odešel do bezpečí exilu, a označil ho jednak za muže napojeného na SIS, jednak za svého komplice vraždy bývalého ministra zahraničních věcí J. Masaryka.[28]

---

[22] J. BÍLEK, *Tábor nucené práce*, s. 98-100.

[23] F. HANZLÍK, *Bez milosti a slitování,* s. 236.

[24] Výslechy byly zpravidla ukončovány před pátou hodinou odpolední a s novými bylo započato dalšího dne po deváté hodině ráno. Srov.: ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Dodatek k protokolu s plk. v. v. Františkem Fryčem ve věznici na Pankráci.

[25] Srov.: ABS, f. 302, sign. 302-73-1 – Dodatek k protokolu s plk. v. v. Františkem Fryčem ve věznici na Pankráci.

[26] Věznice Mírov, ležící nedaleko od Moravské Třebové, měl pověst jednoho z nejhorších objektů svého typu. Původně středověký hrad, modernizovaný v 17. století na barokní pevnost, byl jako TNP zřízen 22. dubna 1949 v zadním traktu objektu. S kapacitou 250 osob a nejvyšším stupněm ochrany byl určen k internaci nejtěžších zločinců. J. BÍLEK, *Tábor nucené práce*, s. 107-109.

[27] J. Bydžovský se narodil roku 1906. Během válečných let pracoval mj. jako přednosta šifrového oddělení ministerstva zahraničních věcí v Londýně. Od konce války až do roku 1949 zaměstnán jako odborový rada národohospodářské sekce MZV. V rámci akce „Střed" byl 8. listopadu 1949 zatčen a po třech měsících brutálních výslechů obviněn z vraždy J. Masaryka. Odsouzen v tajném procesu 9. března 1954 na 18 let odnětí svobody, konfiskaci majetku a zaplacení pokuty ve výši 20 000 Kčs. Podmínečně byl J. Bydžovský propuštěn již roku 1955, z bran věznice ale odešel s podlomeným zdravím. Zemřel v roce 1990. Srov.: I. KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce*, s. 48.

[28] Srov.: ABS, f. 302, sign. 302-73-1.

Bydžovského výpovědi byly zprvu považovány pro řadu logických souvislostí a podrobností za vážné a hodnověrné. Dle svodek se od 19. ledna 1950 přiznal k vraždě ministra zahraničních věcí hned čtyřikrát, pokaždé navíc téměř shodně. F. Fryč mu měl přímo asistovat při vstupu do pokoje ministra zahraničních věcí a posléze i při jeho shození z okna Černínského paláce, kde se Masarykův byt nacházel. Po několika dnech však J. Bydžovský otočil a vypověděl, že celé doznání si z obav o rodinu a donucení vymyslel. V popírání pak vydržel až do konce výslechů.[29]

Počáteční fáze výslechu F. Fryče v prvních únorových dnech roku 1950 trvala 84 hodin. F. Fryč z této doby strávil ve své cele pouhých deset hodin, v drtivé většině bez možnosti ulehnutí a za neustálé chůze. Spánek mu byl povolen pouze dvakrát, přičemž ani jednou nepřesáhl šedesát minut. Co do jídla a pití vypil čtyři malé šálky vody a snědl pět knedlíků a jeden oběd. Tento úvodní nátlak ke zklamání vyslýchajících nevedl vůbec k ničemu. F. Fryč tvrdošíjně popíral veškerá obvinění z práce pro SIS a ve všech výpovědích byl nadmíru stručný. Na mnohé dotazované osoby a události si již dle svých slov nevzpomínal. Nezřídka také byly jeho odpovědi jednoslovné a protistrana slyšela pouze: „nebyl", „neznám", „neviděl", „nemohu říci", „vylučuji" anebo „odmítám". Ze svodek[30] můžeme číst s časem rostoucí bezradnost vyslýchajících: „Jenom v některých případech zavede plynulý rozhovor, a to u bezvýznamných událostí, na které se nemusí soustředit. Jakmile se přejde k otázce spolupráce s [S]IS, soustředí svoji pozornost a odpovídá jednoslabičně. […] Jest neobyčejně houževnatý a tvrdý. Dnes v noci byl dán o 24.00 hod na celu a o 4.15 vzat zpět k výslechu. Z té doby spal 1 hodinu. Po cestě do kanceláře počal tancovat a v tomto pokračoval i v kanceláři. Vyprávěl různé nesmysly, např.: // Černá čára na zdi a ta bílá tu není, tu jsem vyradýroval. […] Včera jsem se vykoupal, vyspal, nechá se to vydržet. Vono to de, jen chtít."[31]

Cíl vyšetřovatelů byl poměrně jasný – dostat F. Fryče za hranice jeho psychických i fyzických sil a zlomit ho k absolutnímu přiznání čehokoliv, z čeho bude obviněn. Opět nechme promluvit pramen: „Od neděle [5. února] mu nebylo dovoleno vůbec spát. Je již v takovém stavu, že nemůže udržet oči otevřené. Duševní zhroucení musí nastat během nejbližších hodin." Bez výsledku. F. Fryč začal reagovat rozčileně, až drze, a odmítal odpovídat na otázky stran služby v zahraničí odkazujíc na předešlé výpovědi pro MNO a absenci jakýchkoli důkazů proti jeho osobě. Přiznal se pouze ke své jediné slabosti, totiž mluvení ze spánku.[32]

Od 31. ledna do 8. února 1950 se vyslýchaný několikrát zhroutil vysílením. Během této etapy patřily ze 192 hodin spánku pouhé čtyři. Fryč měl od neustálého chození oteklé kotníky a jeho stav se nadále zhoršoval. Na otázky již často nereagoval a říkal pouze nesouvisející nesmysly, často také spadl a svíjel se v křečích. Když pak F. Fryč při chůzi začal narážet do zdí, začalo být zúčastněným jasné, že se nejedná o simulování. Vzpamatovat se dokázal pouze po otření obličeje mokrým ručníkem. Ale ani poté nepřišly žádné nové informace a obvinění Fryč pouze odmítal se slovy „Nic jsem neudělal, jsem

[29] I. KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce*, s. 48.
[30] Z výslechů za zdmi mírovské věznice se dochovaly pouze svodky. Pro lepší ilustraci a situace Fryče v těchto jeho těžkých chvílích bude následující text hojně protkán citacemi z těchto dokumentů.
[31] ABS, f. 304, sign. 304-254-10 – Svodka ze 7. a 8. února 1950, akce „Střed".
[32] Tamtéž – Svodka ze dne 3. února 1950, akce „Střed".

nevinen, jako zkušený zpravodaj vím, že se stávají při vyšetřování omyly a já jsem oběť omylu StB. Jsem smířen s tím, že za pravdu zde třeba zemřu.“[33]

Vyslýchající neměli jedinou indicii, které by se mohli chytit. Jediné, co se měnilo, byl Fryčův stav, který se dále zhoršoval a doznával nových reakcí. Emocionálně byl takřka rozbit. Dne 16. února 1950 byla z věznice do Prahy odeslána žádost o poskytnutí jakýchkoli materiálů, které by napomohly vyšetřujícím F. Fryče konečně zlomit. S otázkami na jeho osobu a činnost je proto vyslechnuto několik osob, mj. J. Bartík, odpykávající si toho času trest pětiletého žaláře.[34]

„Jmenovaný je i nadále vyslýchán na svou činnost v Anglii a na Zamini [ministerstvu zahraničních věcí]. Během výslechů nebyly získány žádné poznatky, které by Fryče usvědčovaly jako agenta [S]IS nebo které by svědčily, že prováděl špionáž ve prospěch západních mocností.“ Takto v kostce mluví veškeré svodky z výslechového „maratonu“ s F. Fryčem. Nedaří se ho zlomit ani buzením v desetiminutových intervalech. Přitom se v podstatě již nacházel v takovém rozpoložení, do kterého měl být přiveden.[35]

Poslední dostupná svodka pochází z 21. března 1950 a nijak se neliší od předcházejících. Ani přes dlouhotrvající duševní a fyzickou devastaci nedovolila nesmírná vůle a vojenská čest F. Fryčovi přiznat se k nespáchanému a křivě vypovídat, třebaže mu bylo několikrát podsouváno, že tím jeho utrpení skončí. Tam, kde se jiní zlomili a podlehli, F. Fryč vydržel. Jeho cesta peklem výslechů trvala takřka čtyři měsíce – od 31. ledna do 21. května 1950.[36]

Zatímco F. Fryč odolával tvrdým výslechům ve vazbě, jeho manželka Marie byla i s dcerou oficiálně vystěhována z pražského bytu do náhradního v Rychnově nad Kněžnou. Po třiatřiceti letech věrné a odpovědné služby byl 13. dubna 1950 plk. F. Fryč degradován na vojína. Ironicky vzato tak byl „poctěn“ hodností, kterou nikdy neměl právo nosit. Do dnešní doby se dochovalo i samotné rozhodnutí podepsané tehdejším ministrem národní obrany arm. gen. Ludvíkem Svobodou.[37] Odůvodnění bylo stručné a pro dobu „zostřeného třídního boje“ i typické: „Prověřovacím řízením bylo shledáno, že pro svůj postoj a jednání neskýtáte záruku, že budete spolehlivým a zcela

[33] Tamtéž – Svodka ze dne 10. února 1950, akce „Střed“.
[34] Tamtéž – Návrh o dodání nových poznatků k osobě Františka Fryče, akce „Střed“, datováno 16. února 1950.
[35] Tamtéž – Svodky ze dne 21. února až 21. března 1950, akce „Střed“.
[36] I. KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce*, s. 49.
[37] Nejednalo se o výjimku. Pro ilustraci uveďme citaci ze seznamu gážistů, který L. Svoboda v březnu 1948 předložil na žádost ústředního akčního výboru a okresních akčních výborů Národní fronty. Ministr národní obrany v něm píše: „na podnět a žádost […], hlavně však na základě vlastních poznatků, učinil jsem v řadách vojenských gážistů z povolání opatření, aby ti vojenští gážisté, kteří, svým záporným postojem k lidově demokratickému zřízení státu a zaujetím proti jeho zahraničně politické orientaci, zejména ve smyslu spojeneckých svazků s SSSR a ostatními slovanskými státy, nevyhovují požadavkům na ně kladeným, byli posláni na dovolenou, po níž bude následovat přeložení do výslužby, případně přeložení do zálohy.“ V třístránkovém dokumentu následuje seznam generálů a důstojníků Generálního štábu, mezi nimiž jsou například arm. gen. Alois Liška, div. gen. Karel Janoušek, div. gen. Heliodor Píka, brig. gen. F. Moravec, gen. J. Bartík. Podobný postup byl použit i v případě F. Fryče. Celý dokument ministr adresoval Ústřednímu akčnímu výboru pro provádění očisty v armádě. Pokud použijeme dobovou terminologii, cílem bylo „vyčistit“ bezpečnostní složky od demokraticky a prozápadně smýšlejících vojáků, kteří by mohli stát v cestě upevnění nastupující diktatury. Srov.: Jan ŠACH, *Politické čistky v armádě po únoru 1948* (dostupné elektronicky: http://www.vhu.cz/politicke-cistky-v-armade-po-unoru-1948/ [citováno k 15. dubnu 2019]).

oddaným lidově demokratickému zřízení.“[38] Oficiálně mu byla vojenská hodnost odňata podle § 1 a § 3 zákona číslo 59/1949 Sb.,[39] zároveň byl § 144 branného předpisu „přeložen do počtu mužstva jako vojín v záloze“. Třebaže se z něj podle § 184 branného předpisu stal vojenský penzista, do služební povinnosti voj. F. Fryč spadal ještě další čtyři roky.[40]

Rozsudek byl státním soudem v Praze vynesen 28. března 1951. F. Fryč jím byl odsouzen k odnětí svobody v trvání tří let a zároveň na pět let ztratil čestná občanská práva.[41] Toto rozhodnutí se stalo právoplatným 14. března 1951. Vzhledem k rozsudku byl MNO ke dni 15. června 1951 přeložen do počtu mužstva jako vojín v záloze a zbaven dříve přiznaných odpočivných platů.[42] Nejvyšší soud v Praze však ještě o den dříve, 14. června 1951, předchozí rozsudek státního soudu zmírnil. Původní trest byl zkrácen na jeden rok odnětí svobody. Ani tento trest však nakonec F. Fryč absolvovat nemusel, důvod však prameny nevysvětlují. Propuštěn z výkonu trestu byl již 27. června 1951. Vrátil se do Rychnova nad Kněžnou a začal pracovat jako dělník.[43]

Těžko odhadnout, zda si v té době F. Fryč, osmapadesátiletý trestaný vojín, vůbec dokázal představit, že bude ještě někdy sloužit v armádě. V červenci roku 1952 byl povolán k výkonu mimořádné vojenské služby s černými výložkami. Prvního prosince roku 1952 tak nastoupil k pomocnému technickému praporu (PTP)[44] v Novákách u Banské Bystrice na Slovensku, kde byl alokován 63. prapor. U tohoto útvaru, určeného pro „převýchovu politicky nespolehlivých osob“, F. Fryč vydržel pouhé čtyři měsíce – 10. března 1953 byl ze zdravotních důvodů propuštěn.[45]

---

[38] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), Rozhodnutí o odnětí vojenské hodnosti.

[39] Zákon č. 59/1949 Sb., o odnětí vojenské hodnosti některým důstojníkům, rotmistrům a poddůstojníkům vojska mimo činnou službu. (dostupné elektronicky: https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=59&r=1949 [citováno k 20. dubnu 2019]).

[40] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), Výkaz o přeložení vojenské osoby do kategorie vojenských pensistů, kteří nevyhověli dosud služební povinnosti.

[41] Vzhledem k pozdějším událostem je především důležité, že se jednalo mj. o trvalou ztrátu veřejných hodností a odpočinkových platů.

[42] Tzv. odpočivné a zaopatřovací platby zůstaly těmito rozhodnutími vysloveně nedotčeny. Vzhledem k délce jeho služby bylo F. Fryčovi výnosem MNO ze 17. února 1949 přiznáno roční výslužné 54 000 Kčs, výchovné na dceru Zdenu 1800 Kčs, zvláštní přídavek pro ženu 3600 Kčs a zvláštní přídavek na dítě 1800 Kčs. V průměru se tedy dostaneme na částku 5100 Kčs měsíčně. Jednalo se však o chabou náplast na bezdůvodné ponížení a pošpinění cti zpravodajského důstojníka. Celoživotního vojáka, pro nějž byla služba i hodnost otázkou cti a degradování na nejnižší možnou hodnost pro něj osobně znamenalo velkou urážku. Výše uvedené výslužné a příplatky mu navíc byly brzy zrušeny. Srov.: VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), odsouzení – ztráta nároku na odpočivné platy.

[43] Tamtéž – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), návrh na vyřízení žádosti o rehabilitaci. Dokument bývalé rehabilitační komise z let 1968-1970.

[44] Pomocné technické prapory (1950 až 1954) byly útvary určené pro perzekuci a převýchovu tzv. politicky nespolehlivých osob. Charakteristické byly černé výložky na ramenou a prakticky absence výzbroje. Muži přidělení k těmto jednotkám se stávali levnou pracovní silou, pracovali na stavbách, v dolech, kamenolomech atp. Srov.: J. BÍLEK, *Vojáci s lopatou, krumpáčem a sbíječkou* (dostupné elektronicky: http://www.vhu.cz/vojaci-s-lopatou-krumpacem-a-sbijeckou/ [citováno k 25. dubnu 2019]).

[45] VÚA-VHA f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), návrh na vyřízení žádosti o rehabilitaci. Dokument bývalé rehabilitační komise z let 1968-1970.

Pokus o rehabilitaci a život v ústraní

F. Fryč dožil svůj život s blízkými v rodinné vile své manželky Marie v Rychnově nad Kněžnou.[46] Po propuštění z armády a odchodu z Prahy pracoval s popsanými přestávkami od 1. dubna 1949 až do odchodu do důchodu roku 1957 v místním podniku Sběrné suroviny na pozici účetního.[47] Pro své demokratické smýšlení, účast v západním odboji, odbornou schopnost a dřívější perzekuci byl F. Fryč veden v evidenci Krajské správy Státní bezpečnosti Hradec Králové, a to pod kategorií OS, „osobní svazek". Roku 1962 pak byl tento spis předán okresnímu oddělení ministerstva vnitra Rychnov nad Kněžnou a F. Fryč byl veden v kategorii PZ, „pozorovací". Jak již bylo zmíněno, tyto archiválie se až na pár výjimek, které byly a dodnes jsou založeny mezi dokumenty žádosti o rehabilitaci F. Fryče, nedochovaly do současnosti.[48] Sledování dokládá právě jeden z dochovaných listů. Jedná se o zprávu velitele stanice Sboru národní bezpečnosti v Rychnově nad Kněžnou adresovanou okresnímu národnímu výboru tamtéž. Kromě informací o jeho adrese a zaměstnání můžeme v této zprávě číst: „O jeho politické činnosti není zde ničeho známo, neboť nebylo zjištěno, že by udržoval nějaké společenské styky, kde by se politicky uplatňoval. Je zde ale známo, že jeho postoj k lidově demokratickému zřízení není kladný a jeho politické zaměření se kloní k západním mocnostem.[49]

F. Fryč podal 17. prosince 1968 žádost o rehabilitaci, a to k rehabilitační komisi MNO. Tato ovšem byla ke dni 30. června 1970 zrušena. Období uvolněných šedesátých let již bylo pryč a přicházela dvacetiletá éra dusivé normalizace. O jeho žádosti rozhodoval až 13. listopadu 1970 jiný úřad, kádrová správa MNO. Předmětem žádosti o rehabilitaci se stalo rozhodnutí senátu Městského soudu v Praze 21. listopadu 1968, který zrušil původní rozsudek státního soudu a F. Fryč tak byl zproštěn obžaloby. Tímto činem byl plně soudně rehabilitován. Jak ovšem uvidíme dále, jednalo se o daleko menší vítězství, než by se mohlo na první pohled zdát.[50]

V žádosti byly zmíněny celkem čtyři požadavky. Povýšení jako morální rehabilitace, přiznání vojenského starobního důchodu, náhrada ušlého výdělku a za pobyt v PTP a řešení bytové otázky.[51]

Jakákoli změna stran vrácení hodnosti nebo eventuálního povýšení byla zamítnuta s odůvodněním, že k jejímu odebrání nedošlo rozhodnutím soudu, nýbrž administrativním krokem v důsledku trestního stíhání a vzetí do vazby, to vše podle §§ 1 a 3 zákona 59/1949 Sb. Byla tedy odebrána ještě před soudním řízením a není možné ji vrátit na základě zprošťujícího rozhodnutí, jelikož byl F. Fryč již propuštěn z armády a vymazán z vojenské evidence.[52]

---

[46] Sady čs. legií 813 (později Sad pionýrů 813), Rychnov nad Kněžnou.
[47] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920, zpráva Sboru národní bezpečnosti (SNB), Velitelství stanice Rychnov nad Kněžnou, datováno 22. června 1949.
[48] Vyjádření ABS ze dne 14. října 2016 – Žádost o zpřístupnění archivních materiálů dle zákona č. 499/2004 Sb.
[49] VÚA-VHA f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), zpráva SNB ze dne 9. července 1949.
[50] VÚA-VHA f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), Žádost o rehabilitaci – vyřízení.
[51] Tamtéž.
[52] Tamtéž.

Kádrová správa zamítla i jeho finanční požadavky. Rozhodnutí o náhrady za pobyt u PTP údajně nebylo možné podle tehdejších právních norem řešit. Rovněž nemohlo být revidováno ani rozhodnutí o náhradě příjmů po jeho odeslání do výslužby, jelikož se údajně zakládalo na „revolučním opatření při očistě velitelského sboru po únoru 1948" podle zákona 213/1948 Sb. Opět byla zmíněna neexistence právního podkladu, který by takový případ upravoval.[53]

Z hlediska rétoriky režimu je zajímavé negativní stanovisko k záležitosti bydlení. Státní aparát sice oficiálně rozlišoval několika stupni hodnotu bytu (F. Fryč v Praze před zatčením bydlel v bytu I. až II. kategorie), ale při stížnosti na vystěhování do náhradního, dle slov poškozeného „nepřiměřeného bytu", bylo konstatováno, že žádnou takovou definici zákon nezná. O kvalitách přiděleného bytu rozhodoval příslušný národní výbor na základě volného uvážení. Tedy instituce, která i přes případnou absenci pokynů měla jasno, jaké úrovně by měl byt dosahovat, aniž by proti tomu bylo jakékoli odvolání.[54]

Jediné, čeho F. Fryč dosáhl, bylo uznání náhrady odpočivných platů. Jejich odnětí bylo zrušeno společně s rozhodnutím o soudní rehabilitaci a zrušením rozsudku soudu, který jejich vyplácení zastavil. Tím pádem vznikl nárok na doplatky, respektive přiznání vojenského starobního důchodu.[55]

Za necelých čtrnáct dní po rozhodnutí seznámil s výsledky řízení F. Fryče při pohovoru v Rychnově nad Kněžnou zástupce náčelníka okresní vojenské správy mjr. Jan Novotný. Po jeho vyslechnutí F. Fryč potvrdil, že vyřízení rozumí, vyjádřil ale přesvědčení, že mělo být přihlédnuto k jeho odbojové činnosti. Dále uvedl, že mu zdaleka nejde o finanční vyrovnání jako o vrácení hodnosti, které by se rovnalo morální rehabilitaci. I přes své stáří se prý vždy cítil i cítí vojákem. Verdikt byl konečný.[56]

Prameny nám umožňují porovnat toto platné rozhodnutí kádrové správy MNO s původním návrhem řešení rehabilitační komise MNO, která původně měla žádost vyřizovat. Byť byla místy rétorika rehabilitační komise vstřícnější, obecně dospěla k totožným závěrům.[57]

F. Fryč během poslední epochy svého života trávil svůj čas kromě rodinného kruhu svými dvěma koníčky, tenisem, o kterém můžeme číst už v prvních svazcích jeho kvalifikační listiny, a filatelií. Během uvolněnější atmosféry postupujících šedesátých let se F. Fryčovi naskytla příležitost veřejného vystoupení. V Muzeu Orlických hor vedl úvodní přednášku při příležitosti otevření nové výstavy „Doba – dokumenty", která připomínala podorlické regionální ohlasy významných československých „osmičkových" roků. Třebaže není přesně známo, na jaké téma F. Fryč hovořil, lze se domnívat, že byl pozván k tématu roku 1938.[58]

Posledním dnem, který F. Fryč na tomto světě spatřil, bylo 9. září roku 1973 v nedožitých 78 letech. Pochován byl na hřbitově v Rychnově nad Kněžnou. Žádost jeho

[53] Tamtéž.
[54] Tamtéž.
[55] Tamtéž.
[56] VÚA-VHA, f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), zápis o pohovoru se soudruhem Františkem Fryčem.
[57] VÚA-VHA f. Kvalifikační spisy vojenských osob – Archivní osobní spis č. 806920 (Fryč František), návrh na vyřízení žádosti o rehabilitaci. Dokument bývalé rehabilitační komise z let 1968-1970.
[58] E-mailová korespondence autora práce se zaměstnanci Muzea a galerie Orlických hor z 27. března 2019.

manželky o přiznání vdovského důchodu byla rok po jeho smrti zamítnuta. Důvodem byla ztráta jeho vojenské hodnosti ještě před odsouzením a ztráty čestných práv občanských. Se soudružským pozdravem rozhodnutí uzavírala následující slova: „Vzhledem k tomu, že v případě Vašeho manžela nedošlo k vrácení jeho vojenské hodnosti ani k jeho soudní rehabilitaci podle zák. č. 82/1968 Sb., neshledává FMNO [Federální ministerstvo národní obrany] důvody pro změnu uvedených rozhodnutí. Proto nelze vyhovět ani Všemu požadavku o přiznání vdovského důchodu od vojenské správy.“[59] M. Fryčová opustila tento svět čtyři roky po svém manželovi.

Dílčí závěr

S F. Fryčem odešla významná osobnost moderního československého státu; jedna z mnoha, která se nedožila pádu komunistické totality a opět svobodné vlasti. Byl to důstojník svědomitý, věrný a velice schopný. Třebaže mu nechyběla ctižádost, na rozdíl od řady kolegů v jeho případě nešla ruku v ruce s kariérismem a oportunismem. Jako příslušník západního odboje se plk. F. Fryč dočkal namísto poct a zásluh perzekuce, vyhazovu a degradace. A byla to právě ztráta hodnosti, a především vojenské cti, která pravděpodobně tohoto zpravodajce zasáhla ze všech křivd nejvíce.

[59] Rodinný archiv F. Fryče spravovaný jeho pravnučkou.

POČÁTKY POHRANIČNÍ STRÁŽE NA SEVERU. ORGANIZACE 19. DĚČÍNSKÉ POHRANIČNÍ BRIGÁDY V LETECH 1952 AŽ 1954

Brigáda Pohraniční stráže (PS) s velitelstvím v Děčíně byla ustavena rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 132 ze 17. září 1952.[1] Její působnost začínala na pravém okraji 3. karlovarské pohraniční brigády a končila za československo-východoněmecko-polským trojmezím. Svěřený úsek střežené státní hranice měřil 303 km a byl rozdělen mezi 26 pohraničních rot organizovaných v pěti pohraničních praporech.[2] Mezi místa dislokace patřily lokality od okresů Liberec a Nový Bor přes Rumburk, Ústí nad Labem, Děčín a Teplice v Čechách po okresy Litvínov a Chomutov. V textu věnovanému organizačním počátkům tohoto útvaru vycházíme z materiálu centrálních útvarů resortu vnitra, sekretariátu ministra, dále pak z fondu 19. pohraniční brigády a také z její nadřízené složky Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže.

Ve zdůvodnění, proč rozšířit vojskové střežení i na tuto část hranice se objevuje argumentace zadržením kurýrů (agentů-chodců), kteří přešli do Československa ze Západního Berlína přes území Německé demokratické republiky (NDR). Přitom se konstatovalo, že nepozorovanému překročení hranic napomáhá jak husté osídlení podél obou stran státní hranice, tak i síť komunikací. Dále se zmiňoval silný turistický ruch, který znepřehledňuje situaci na hranici, konkrétně statisíce návštěvníků Hřenska.[3]

Záměr ustavit v tomto úseku pohraniční brigádu přitom kolegium ministra projednalo jen necelý týden před vydáním rozkazu č. 132. Mimochodem již v té době bylo formování brigády v běhu, neboť mělo začít 1. září 1952. Proto je zajímavé, v kolika případech materiál kolegia uváděl oproti tabulce č. 1 v příloze odlišné lokality pohraničních rot. Přitom časový rozdíl mezi návrhem a rozkazem byl pouhý týden. Pokud došlo ke změně stanoviště pohraniční roty, můžeme soudit, že záměrem bylo zvolit výhodnější umístění s ohledem na střežený úsek nebo třeba o nalezení vhodné budovy k umístění roty. V Hanšpachu (návrh uváděl tento starší název lokality, byť soudobý užívaný název zněl Lipová) plánována 9. rota se ocitla ve dva kilometry vzdáleném Liščím (osada ovšem

[1] ABS (Kanice), f. A 2/1 (Sekretariát ministra – I. díl), inv. j. 108 – Materiál pro schůzi bezpečnostní komise dne 29. ledna 1953, bod 1) Návrh na doplnění počtu 19. děčínské pohraniční brigády MNB [ministerstva národní bezpečnosti], důvodová zpráva, s. 1.; ABS, f. A 6/3 (Organizační a vnitřní správa, 3. díl), inv. j. 229.

[2] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 125 – Kolegium 9. července 1953, bod 2 Návrh na stanovení zakázaného pásma v úseku 19. děčínské pohraniční brigády, důvodová zpráva, s. 1.

[3] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 96 – 30. schůze kolegia 11. září 1952, bod 1) Návrh na ochranu hranic NDR [Německé demokratické republiky] Pohraniční stráží, důvodová zpráva.

pod obec Lipová spadala). Rota plánovaná do Lobendavy se posunula do Dolní Poustevny. V Jetřichovicích zamýšlená 12. rota získala velitelské stanoviště na Tokáni. Rota Dolní Grund, tj. Dolní Žleb, nakonec působila z Maxiček. Někde si nejsme jisti, zda se nejednalo jen o jiný název lokality: 18. rota Fojtovice měla původně sídlit v Mohelnici, přičemž obě lokality jsou uváděny jako osady obce Horní Krupka. Stanoviště 25. roty bylo původně uváděno v zaniklé osadě Kienhaid, avšak skutečné umístění se uvádí v sousední osadě Pohraniční spadající pod obec Hora Svatého Šebestiána. Rozdíly oproti návrhu jsou i v místech velitelství praporů. Původně bylo plánováno velitelství 2. praporu v Krásné Lípě a velitelství 4. praporu v Hrobě. Je otázka, zda v Dubí byl nalezen vhodnější objekt, nebo bylo lokalitou komunikačně výhodnější. Oproti zamýšlenému Ústí nad Labem bylo velitelství brigády umístěno do Děčína, což se odrazilo i v názvu brigády.[4]

Velení Pohraniční stráže, respektive ministerstva národní bezpečnosti, hodlalo na hranici v severních Čechách uplatnit obdobný systém jako na státní hranici se Spolkovou republikou Německo a Rakouskem, tedy vojskové střežení, vytvoření pohraničního území s omezením pobytu a pohybu a tzv. ženijnětechnická opatření. Organizační strukturou byla děčínská brigáda blíže dosavadním brigádám na tzv. vedlejším směru, tedy karlovarské, českobudějovické, znojemské a bratislavské, než brigádám na hranici s Bavorskem. Bylo tomu tak především proto, že neměla tak početné pohraniční roty a obdobně to platilo pro stavy záložních jednotek. Konkrétně brigády na rakouské hranici měly plánované počty na rotách ve výši 46 vojenských osob, roty na bavorské hranici 61. děčínské roty měly dosáhnout 44 osob.[5]

Děčínská pohraniční brigáda se po svém ustavení odlišovala od ostatních útvarů Pohraniční stráže i jinak: měla pět praporních velitelství, což žádná z pohraničních brigád v té době neměla. Druhý rozdíl byl podstatnější: její tabulková místa byla obsazena vojáky z povolání. Systemizováno měla 269 důstojnických míst a 1363 míst pro poddůstojníky z povolání. Lze soudit, že ministerstvo národní bezpečnosti k vytvoření pohraniční brigády z „profesionálů" sáhlo proto, že nemohlo čekat převod žádného kontingentu od armády, jako tomu bylo o dva roky dříve, kdy se připravovalo vojskové střežení hranice. Zdroje tedy musely pocházet zevnitř resortu. Především to byli příslušníci pohraničních oddělení (někdy uváděni jako příslušníci „venkovních" oddělení) Národní bezpečnosti. Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže měla dodat „nejnutnější velitelské kádry". Dále byl přislíben nábor mezi vojáky československé armády a mezi příslušníky Pohraniční stráže druhého ročníku základní služby.[6] Od začátku tedy byly skutečné stavy jednotek brigády o dost nižší oproti tabulkovým. V listopadu 1952 měla brigáda pouze

[4] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 96 – 30. schůze kolegia 11. září 1952, bod 1) Návrh na ochranu hranic NDR Pohraniční stráží, návrh na zřízení 19. ústecké pohraniční brigády MNB. Místopisné údaje čerpány ze: *Statistický lexikon obcí Republiky československé 1955*. Ministerstvo vnitra, Praha 1955.

[5] Tamtéž. K organizaci dalších pohraničních brigád v roce 1952 srov.: Pavel VANĚK, *Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951-1990*. In: Sborník Archivu Ministerstva vnitra 3. Odbor archivní a spisové služby MV ČR, Praha 2005, s. 233-243; TÝŽ, *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951-1955*. Časopis Matice moravské 2004, č. 1, s. 111-124; Tomáš SLAVÍK, *Dislokační změny u 15. brigády Pohraniční stráže České Budějovice v letech 1951-1955*. In: P. VANĚK (ed.), Ochrana státní hranice v 50. letech 20. století. Technické muzeum v Brně, Brno 2017, s. 165n.

[6] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 108 – Schůze kolegia 29. ledna1953, Návrh na doplnění počtu 19. děčínské pohraniční brigády, důvodová zpráva, s. 1; tamtéž, inv. j. 96 – Schůze kolegia 11. září 1952, bod 1) Návrh na ochranu hranic NDR Pohraniční stráží, návrh na zřízení 19. ústecké pohraniční brigády MNB.

775 příslušníků. Na chodu se podíleli také civilní zaměstnanci, jichž bylo přes třicet. Mimo systemizované počty byli brigádě přiděleni od ostatních pohraničních brigád pohraničníci – vojáci základní služby. Těch bylo několik desítek a bylo mezi nimi 20 řidičů.[7] Ostatní vojáci z této skupiny byli určeni na provádění zařizovacích prací.

Vedoucí funkcionáři brigády byli skutečně převeleni od ostatních pohraničních brigád nebo od součástí Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže: velitel brigády František Šubrt od 12. plánské pohraniční brigády z funkce jejího velitele, zástupce velitele pro věci politické Dimitrij Radkovský z Politické správy Pohraniční stráže, náčelník štábu Josef Švihovec od volarské pohraniční brigády, zástupce velitele pro zásobování Vít Kroiher od českobudějovické brigády, náčelník operačního oddělení Miroslav Bařina od chebské. Obdobně to bylo také s vedoucími funkcionáři pohraničních praporů. Velitel 1. praporu Stanislav Kodým velel do té doby praporu školy pro důstojníky v záloze vojenského učiliště Pohraniční a Vnitřní stráže v Olomouci. Velitel 2. praporu Josef Klápště byl předtím náčelníkem štábu 2. praporu Pivoň 9. poběžovické brigády. Velitel 3. praporu Děčín Eduard Velička předtím působil jako náčelník štábu 4. praporu 10. volarské brigády. Velitel 4. praporu Dubí Vlastimil Šlechta se do funkce posunul z pozice náčelníka štábu téhož praporu, když předtím byl velitelem pohraniční roty u 9. poběžovické brigády. Trochu atypický byl přesun Antonína Houšteckého na pozici velitele 5. praporu Jirkov, neboť předtím byl učitelem ve Vojenském učilišti Pohraniční stráže.[8]

Organizační změna v březnu 1953, která brigády na tzv. vedlejším směru, tedy ty na rakouské hranici a karlovarskou brigádu, posílila na úrovni pohraničních rot, obměnila 19. pohraniční brigádě počty jen okrajově. Především jí do struktury vedle jednotek přímo podřízených velitelství brigády (zabezpečovacích jednotek) vedle čet velitelské, spojovací a dopravní a hospodářské roty zařadila pomocnou četu složenou z vojáků základní služby.[9] Vlastně se jednalo o potvrzení stavu, který byl v závěrečném čtvrtletí roku 1952 chápán jako dočasný. Také se objevilo více plánovaných míst pro civilní pracovníky. Týkalo se to především sektoru týlu brigády a týlového sektoru na úrovni praporů. Nově byli také plánováni civilní kuchaři na pohraničních rotách. Takto modifikována měla 19. brigáda nyní systemizovaný stav 220 důstojnických míst, 1354 míst plánovaných pro poddůstojníky z povolání a 39 pro vojáky základní služby. U pohraniční roty bylo 43 plánovaných míst a další tři místa vyhrazená pro civilní pracovníky.[10] Ve srovnání s tím měla brigáda na státní hranici s Rakouskem rotu stejně početnou (46). Byl to ovšem početně nejnižší typ roty. Kromě toho měla od března některé roty posílené na 61 osob nebo 52 osob podle délky nebo zatížení úseku. Také úsek těchto rot byl průměrně o 4 km kratší než u děčínské brigády.[11] Brigáda na rakouské hranici měla také zabezpečovací jednotky, nebo, jak se tehdy uvádělo, jednotky přímo podřízené velitelství brigády početnější než děčínská brigáda, v jejíž sestavě absentovala i ženijní četa. Je tak zřejmé,

[7] ABS (Kanice), f. 2357 (Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic), kart. 29 – Výkaz počtu ku dni 1. prosince 1952 – 19. brigáda.

[8] Zmínění důstojníci byli na těchto funkcích v listopadu 1953. Informace dle osobních evidenčních karet jmenovaných. Srov.: ABS (Kanice), f. Osobní evidenční karty; tamtéž, f. Personální spisy příslušníků ministerstva vnitra, evidenční číslo 5099/24 – Šubrt František.

[9] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 114 – 10. schůze kolegia 12. března 1953, Návrh dislokačních a organizačních změn útvarů PS a Hlavní správy PVS [Pohraniční a Vnitřní stráže], důvodová zpráva s. 4.

[10] ABS (Kanice), f. 2357, kart. 51 – Výkaz počtu ku dni 1. dubna 1953 – 19. brigáda.

[11] Srov. literaturu uvedenou výše.

že děčínská brigáda měla systemizované stavy na nižší úrovni než druhá brigáda na tzv. vedlejším směru.

Potíž měl děčínský útvar také s naplněním tabulkových míst. Jeho skutečné počty byly stále nízké. Koncem roku 1952 byly na úrovni méně než poloviny plánovaných počtů. Dílčí navýšení skutečných stavů přichází v polovině května.[12] Tehdy nastoupili poddůstojníci z povolání, kteří prošli třítýdenním kursem ve výcvikovém středisku Kovářská. Úhrnem tak pohraniční roty získaly o třetinu poddůstojníků z povolání navíc a do terénu tak mohou vyslat více hlídek. Další přísun poddůstojníků z povolání nastal v červenci.[13] Nízká efektivita střežení hranice nebyla jen důsledkem nízkých početních stavů. Podle materiálu brigády byla problémem pohraničních rot kvalita výkonu služby poddůstojníků z povolání. Třeba operační rozkazy velitele brigády hovoří o nedodržování služebních ustanovení hlídkami. Vzhledem k tomu, že se toto objevuje v rozkazech pravidelně, soudíme, že se nejednalo o výjimečnou situaci danou obdobím po nástupu nových pohraničníků. Pravidelným zjevem bylo i pranýřování opilství. Informace o tom máme jak ze zmíněných operačních rozkazů,[14] tak z konference komunistů z brigády z dubna 1953. Ta byla prvním vrcholným shromážděním členů KSČ brigády a poukázala na několik incidentů tohoto druhu. Některé se udály v březnu, po úmrtí Klementa Gottwalda, „v době národního smutku“. Tehdy hlídka jedné z pohraničních rot odešla do hostince a v opilosti její dva členové použili zbraně proti sobě. Z téže doby pocházela i oslava svátku Josefa příslušníky pohraniční roty Liščí. Politickému vedení vadilo nejen to, že k tomu došlo v době zvýšené ostrahy hranice „v době národního smutku“, ale i to, že si aktéři oslavy vypůjčili na alkohol peníze z „civilního“ sektoru.[15]

V průběhu roku 1953 se ukazují limity způsobu střežení státní hranice založeného na vojácích z povolání a jejich hlídkování při hranici. Velení Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže nesáhlo k výměně na nejvyšších postech brigády. I přes velký počet zjištěných úspěšných nelegálních přechodů státní hranice z a do Východního Německa zůstali na svém místě velitel brigády, náčelník štábu i náčelník operačního oddělení. Patrně velení Pohraniční stráže soudilo, že šlo o souběh několika faktorů a že nízké stavy jednotek nebyly jedinou příčinou. Pokud se srovnalo střežení děčínské brigády s ostatními, bylo zřejmé, že podél hranice neexistovalo zakázané pásmo a že nebyly zřízeny drátěné zátarasy. Třetím faktorem byla kvalita výkonu služby v podání poddůstojníků z povolání. Konstatuje se nebojové chování hlídek během postupu, nízká bdělost a ostražitost, nevojenské vystupování, nemaskování se na hlídkových stanovištích. U velitelů rot je kritizována špatná kontrola hlídek v terénu i špatné sbírání informací od hlídek vracejících se ze služby.[16] Konference komunistů u brigády poukázala i na národnostní pnutí. Noví pohraničníci byli totiž získáni náborem

[12] Tamtéž, kart. 52 – Výkaz počtů PS ke dni 1. června 1953; tamtéž, kart. 49 – Vyhodnocení výkonu služby za měsíc květen – předložení, s. 3 (čj. PS-00776/11-OS-53 ze 7. června 1953); ABS (Kanice), f. 2349 (19. brigáda Pohraniční stráže Děčín), inv. j. 145 – Operační rozkaz č. 7 z 12. května 1953.

[13] Tamtéž, inv. j. 508 – Zápis z mimořádné konference komunistů u PS útvaru 5242 Děčín konané dne 13. prosince1953.

[14] Tamtéž, inv. j. 145 – Operační rozkazy 1953.

[15] Tamtéž, inv. j. 508 – Zápis z konference komunistů z PS-útvaru 5242 Děčín konané dne 25. dubna1953.

[16] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 583 – Příloha k čj. PS-0036/01-OS-1954, Důvodová zpráva k zabezpečení úseku státní hranice proti Rakousku a NDR, s. 3n; tamtéž, f. 2349, inv. j. 145 – Operační rozkazy 1953.

ze slovenských krajů a dávali najevo, že by raději sloužili na Slovensku. Jsou zaznamenány také problémy těchto etnik (Slováci, slovenští Maďaři a cikáni) mezi sebou, tak i s pohraničníky české národnosti.[17]

Srovnáme-li problémy ve službě v prvním a druhém pololetí, zjišťujeme, že se opakují problémy s alkoholem. Dále se uvádělo, že někteří z pohraničníků neznají ani česky ani slovensky, někteří neumí číst ani psát, a že se někteří „[…] nesnaží učit českému jazyku s výmluvou, že chtějí jít na bratislavskou brigádu."[18] Proto také mimořádné konferenci komunistů brigády 13. prosince 1953 dominuje výchova a správné působení na poddůstojníky z povolání jak ve službě, tak mimo službu.

Můžeme se ptát, zda již v době mimořádné konference organizace komunistické strany 19. pohraniční brigády 13. prosince mělo vedení resortu a Pohraniční stráže vyjasněný další postup, aby se výkon služby posunul ke kýženému stavu. Je to pravděpodobné, neboť je připomínáno usnesení politického sekretariátu Ústředního výboru (ÚV) KSČ z 9. listopadu 1953, které mělo vyzvat k řešení problémů. Záměrem bylo „odprofesionalizovat" 19. brigádu, tj. založit střežení pohraničními rotami nikoli na poddůstojnících z povolání, ale na vojácích základní služby. Důležité bylo najít odpověď na to, kde stovky dalších pohraničníků základní služby vzít. Jak jsme již vzpomenuli, nebylo možné počítat s přísunem kontingentu od armády v rozsahu menšího pluku. Zrovna tak nebyla schůdná možnost, aby se na novou brigádu skládaly ze svých počtů ty dosavadní, zvláště poté, co byly od března 1953 posíleny roty na hranici s Rakouskem z počtů brigád na hranici s Bavorskem. Proto se pozornost obrátila k Vnitřní stráži. Mělo se zjistit, zda je možné ustoupit od vojskového střežení některých objektů. Prověrka ukázala, že je možné vyvázat z vojskového střežení přes 40 objektů (zejména vysílačů, strojních a hutních závodů). Tím se mohlo získat téměř tři tisíce vojenských míst, z toho přes 2600 míst plánovaných pro vojáky základní služby.[19]

Proto se při hodnocení roku 1953 v lednu 1954 konstatuje vedle výše nezadržených osob i malý zájem poddůstojníků z povolání o další vzdělávání. Problémem je také dosažitelnost pro pohraniční akce, neboť po skončení služby odcházejí domů k rodinám.[20]

Po organizační změně v únoru 1954 měly mít plánované stavy 19. brigády PS tuto podobu: 274 míst důstojníků, 176 poddůstojníků z povolání a 1643 vojáků základní služby, celkem tedy 2093 vojenských míst.[21] Pokud to srovnáme se schválenou konfigurací z roku 1953 231 důstojníků a 1357 poddůstojníků z povolání, tj. 1588 vojenských osob, porovnáním vychází jednoznačné navýšení o 500 míst.[22] Přitom

[17] ABS (Kanice), f. 2349, inv. j. 508 – Protokol mimořádné konference komunistů 13. prosince 1953.
[18] ABS (Kanice), f. 2357, kart. 49 – Vyhodnocení výkonu služby za měsíc srpen – předložení, 19. brigáda, s. 2; tamtéž – Vyhodnocení výkonu služby za měsíc září – 19. brigáda.
[19] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 583 – Výpis z usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ ze dne 18. ledna 1954 k bodu Vypuštění objektů ze střežení Vnitřní stráží…, důvodová zpráva, s. 1n.
[20] Tamtéž, inv. j. 154 – Materiál pro schůzi kolegia 12. března 1954, Situační zpráva o činnosti Pohraniční a Vnitřní stráže za rok 1953 z 23. února1954; tamtéž, inv. j. 583 – Důvodová zpráva, s. 5.
[21] Tamtéž, inv. j. 583 – Důvodová zpráva, s. 4.
[22] ABS (Kanice), f. 2357, kart. 63 – Výkaz počtů k 1. lednu 1954 – 19. brigáda; tamtéž – Výkaz počtů k 1. dubnu 1954 – 19. brigáda.

brigáda má úsek o něco kratší. Od února 1954 je dosavadní 5. prapor Jirkov, včetně 21. roty Český Jiřetín součástí 3. karlovarské pohraniční brigády.[23]

Z přehledu v tabulce č. 2 v příloze vidíme, že rota se stanovištěm na Tokáni se přesunula k 3. praporu Děčín. Jak byl posílen úsek děčínské brigády oproti roku 1953, zjistíme, porovnáme-li počty na 1. až 20. rotě před organizační změnou a po ní. Kvůli přesunu 5. praporu ke karlovarské brigádě totiž nemůžeme pracovat s celým původním úsekem. Vidíme, že v roce 1954 tam bylo plánováno 1058 míst, zatímco předtím to bylo 860 vojenských a 60 civilních míst, tedy 920 míst, což znamenalo nárůst plánovaných míst o 15 %. Ve skutečných počtech, tj. v obsazených místech to vypadalo takto: před organizační změnou to bylo na 20 rotách 544 osob, v polovině roku 1954 pak 1014 osob, tedy o 86 % více.[24] Tabulková místa byla tak zaplněna z 95 %.

Ještě bychom měli zmínit, že 19. děčínská pohraniční brigáda nespotřebovala celý kontingent uvolněný od Vnitřní stráže sama. Vojáci směřovali také k někdejšímu 5. praporu této brigády a jeho rotám, tedy k 3. karlovarské pohraniční brigádě, a také ve prospěch 25. samostatného pohraničního praporu Komárno, který do té doby na tom byl personálně obdobně jako děčínská brigáda.[25] Přidalo se také brigádám na hranici s Rakouskem. S nimi byla nyní 19. pohraniční brigáda strukturně srovnatelná. Je to zřejmé především v přítomnosti ženijních jednotek. Jednotky přímo podřízené velitelství praporu – záložní rota, spojovací četa, dopravní četa a ženijní družstvo – také odpovídají svými počty těm „jižním“. Stejná je situace i u jednotek přímo podřízených velitelství brigády (179 plánovaných míst): záložní rota, spojovací četa, dopravní rota, ženijní četa a hospodářská rota od velitelství brigády.[26]

Podotkněme, že tato organizační změna v předjaří 1954 nebyla jen sama o sobě. Byla doprovázena vyhlášením zakázaného pásma a přípravami na budování ženijnětechnických opatření. Toto už jsou však další témata.

Ustavení vojskového střežení na zbylé části úseku československo-východoněmecké hranice v září 1952 může vyvolávat zdání promyšlenosti v ustalování vojskového střežení státní hranice Československa. Napomáhá tomu skutečnost, že zřizovaná 19. děčínská pohraniční brigáda navázala na již vojskově střežené úseky 5. chebské a 3. karlovarské pohraniční brigády. Prameny resortu vnitra (ministerstva národní bezpečnosti) však naznačují, že organizování děčínské brigády spíše reagovalo na operativní situaci v přecházení „zelené“ hranice, kdy vojskové střežení na úseku s Bavorskem přesměrovalo vysílání kurýrů a dalších spolupracovníků západních zpravodajských služeb vedle rakouské hranice také na východoněmeckou. Personální naplnění hledalo zprvu ministerstvo národní bezpečnosti mezi příslušníky SNB, počátkem roku 1954 však došlo k transformaci na vojenský útvar založený na pohraničnících základní služby. Při hledání shod a rozdílů zjišťujeme, že děčínská brigáda se od roku 1954 podobala spíše pohraniční brigádě na hranici s Rakouskem než pohraniční brigádě na hranici se Spolkovou republikou Německo.

[23] Tamtéž, kart. 58 – Vyhodnocení výkonu služby za měsíc únor 1954 – hlášení, čj. PS-00256/11-OS-54 z 5. března 1954 – 19. brigáda.
[24] Tamtéž, kart. 63 – Výkaz počtů k 1. lednu 1954 – 19. brigáda. Srov.: Tamtéž – Výkaz počtu k 1. dubnu 1954.
[25] ABS (Kanice), f. A 2/1, inv. j. 583 – Důvodová zpráva, s. 4.
[26] Srov.: P. VANĚK, *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády*, s. 127-130.

Příloha

Tabulka č. 1 Místa dislokace pohraničních rot 19. děčínské pohraniční brigády k 30. září 1953[27]

Velitelství praporu	1. Jablonné v Podještědí	2. Rumburk	3. Děčín	4. Dubí	5. Jirkov
Velitelství roty	1. Horní Vítkov	6. Rumburk (Horní Jindřichov)	13. Hřensko	17. Krásný Les	22. Mníšek
	2. Hrádek nad Nisou.	7. Jiříkov	14. Maxičky	18. Fojtovice	23. Brandov
	3. Petroviče	8. Šluknov	15. Sněžník	19. Cínovec	24. Kálek
	4. Světlá v Podluží	9. Liščí	16. Petrovice	20. Moldava	25. Pohraniční
	5. Varnsdorf	10. Dolní Poustevna		21. Český Jiřetín	26. Hora Svatého Šebestiána
		11. Mikulášovice			
		12. Tokáň			

Tabulka č. 2. Pohraniční roty a prapory 19. pohraniční brigády po změně v únoru 1954[28]

Velitelství praporu	1. Jablonné v Podještědí	2. Rumburk	3. Děčín	4. Dubí
Velitelství roty	1. Vítkov	6. Horní Jindřichov	12. Tokáň	17. Krásný Les
	2. Hrádek n. N.	7. Jiříkov	13. Hřensko	18. Fojtovice
	3. Petroviče	8. Šluknov	14. Maxičky	19. Cínovec
	4. Světlá v Podluží	9. Liščí	15. Sněžník	20. Moldava
	5. Varnsdorf	10. Dolní Poustevna	16. Petrovice	
		11. Mikulášovice		

[27] ABS (Kanice), f. 2357, kart. 39; ABS (Kanice), f. 2349, inv. j. 496.
[28] ABS (Kanice), f. 2357, kart. 62.

NĚKTERÉ ASPEKTY VÝSTAVBY ČSLA VE DRUHÉ POLOVINĚ PADESÁTÝCH LET

V polovině padesátých let dvacátého století se završil proces změny charakteru budoucího válečného konfliktu. Dosud hlavní způsob vedení soudobého boje, bojová činnost s použitím konvenčních prostředků doplněná jednotlivými jadernými údery, vystřídalo od roku 1954 plánování všeobecné jaderné války jako jediného způsobu možného vzájemného střetnutí obou světových velmocí, USA a Sovětského svazu. Tuto změnu umožnil vědecko-technický pokrok ve vývoji zbraní včetně zbraní hromadného ničení (ZHN). Oba světoví mocenští hráči začali budovat mohutné jaderné arzenály, které se postupně stávaly rozhodující údernou silou jejich armád a vedly k dalšímu posílení velmocenského postavení obou států. V polovině padesátých let, kdy bylo jaderných zbraní relativně málo a hlavním prostředkem dopravy na cíl bylo letectvo, se na tyto zbraně pohlíželo jako na prostředek umožňující značně zvýšit palebnou sílu vojsk. Z toho plynula snaha přizpůsobit jaderné zbraně stávajícím formám bojové činnosti. Hlavní úloha při řešení úkolů strategického útoku se přisuzovala, stejně jako dříve (druhá světová válka, období výstavby ozbrojených sil v letech 1945 až 1954), pozemním vojskům. Ostatní druhy vojsk se používaly k jejich podpoře. Strategický útok měl vést ke zničení hlavních sil protivníka na válčišti, k dobytí životně důležitých oblastí a v důsledku toho ke změně vojenskopolitické situace ve prospěch jedné z válčících stran.[1]

V minulých válkách byla hlavním objektem akcí ozbrojených sil uskupení nepřátelských pozemních vojsk, letectva rozvinuta na pozemním válčišti podél linie fronty, případně vojenského námořnictva. Hloubku možného působení na protivníka určovaly bojové možnosti tehdy existující druhy ozbrojených sil. Celkový strategický úspěch byl souhrnem dílčích úspěchů v bojích, sraženích a operacích na souši, ve vzduchu a na moři.

Vybavování ozbrojených sil stále rostoucími kvanty jaderných zbraní různé mohutnosti a raketami si vynutilo zásadní přehodnocení role těchto zbraní, místa a významu jednotlivých druhů ozbrojených sil ve válečném konfliktu i způsobů dosažení cílů války.

Ve druhé polovině padesátých let byly vyvinuty raketojaderné zbraně schopné v krátké době zasáhnout jakékoliv místo na zeměkouli. Jejich postupné zavádění strategického, operačního a taktického určení do výzbroje ozbrojených sil SSSR a USA vedlo k přehodnocování vojenských doktrín, zásad vojenského umění a růstu významu strategie oproti operačnímu umění a taktice. Raketová vojska strategického určení, dálkové letectvo

[1] J. BÍLEK a kol., *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí květen 1945-květen 1955*. MO ČR, Praha 2006.

a později i atomové raketonosné ponorky byly schopny řešit hlavní úkoly války. Raketové jaderné zbraně značně rozšířily celkový rámec války. Na rozdíl od minulých válek mohla jaderná válka současně zasáhnout příslušná válčiště i veškerá území států znepřátelených stran. Hromadné jaderné údery strategickými prostředky umožňovaly dosahovat politických cílů ve značně kratší době, než tomu bylo dříve. Strategie získala v podmínkách raketojaderné války globální charakter.[2]

Od poloviny padesátých let teorie vojenské strategie postupně vymezila jednotlivé druhy strategické činnosti ozbrojených sil: raketové jaderné údery, válečné akce na pozemních válčištích, obranu státního území před údery ZHN protivníka i válečné akce na námořních válčištích. Předpokládalo se, že v globální jaderné válce dojde k uplatnění všech uvedených druhů jaderné činnosti. Na základě změn ve vojenství se dospělo k závěru, že vedení jaderné války bude jiné, než způsoby, jichž se používalo za druhé světové války a bude záviset na celé řadě činitelů: především na formě a metodě rozpoutání ozbrojeného konfliktu, dále na tom jakého charakteru nabude, jakých se v něm bude používat zbraní, na jakém válčišti se rozvinou válečné akce atd. Předpokládalo se, že jaderné údery budou prováděny raketami a dálkovým letectvem. Bojová činnost na pozemních válčištích se povede, stejně jako v předchozích válkách, formou útočných a obraných operací pozemních vojsk a frontového letectva. Obranu země před jadernými údery protivníka měly zajišťovat operace vojsk protivzdušné obrany a ozbrojeného střetnutí na moři se účastnily hladinové lodě, ponorky a letectvo vyzbrojené atomovými zbraněmi.

Moderní zbraně a ZHN ve srovnání se situací druhé světové války značně zvýšily možnost nenadálého napadení protivníkem. Předpokládalo se, že agresor se bude již od okamžiku zahájení nepřátelství snažit použít většiny raketových jaderných prostředků a letounů-nosičů, které měl v tu chvíli k dispozici, k zasazení překvapivého zničujícího úderu. Tato skutečnost zásadním způsobem změnila dřívější představy o úloze počátečního období války a o rozvinování ozbrojených sil, které do té doby představovalo rozsáhlý komplex plánovitě a postupně realizovaných opatření k ochraně a zmobilizování ozbrojených sil, k jejich soustředění a bojovému rozvinutí. V souvislosti s tím nabylo zvláštního významu udržování stálé vysoké bojové pohotovosti ozbrojených sil, které po vyvedení zpod úderu měly být schopny zasadit drtivý odvetný úder, zmařit tím záměry protivníka a v krátké době jej porazit.[3]

Princip hromadění sil a prostředků na hlavních směrech platný v minulých konfliktech si nadále podržel svůj význam, avšak ve způsobech jeho realizace došlo k závažným změnám. Masové soustředění hlavního úsilí v operaci bylo za použití ZHN možné jen pod podmínkou rozptýleného a rozčleněného uskupení sil a prostředků, a ne jejich kompaktního rozmístění. Vytváření hustého operačního učlenění a soustředění sil v omezených prostorech bylo vyloučeno, stejně tak vysoké hustoty zejména v dělostřelectvu. Z hlediska získání převahy na směrech úderů nabyly rozhodujícího významu jaderné zbraně a soustředění nejmanévrovějších vojsk (tankové svazky).[4]

Základem v operaci se stalo použití většiny jaderných zbraní proti hlavním uskupením nepřátelských vojsk, především proti jeho atomovým prostředkům, bez jejichž zničení se

[2] Ján LIPTÁK – Jan MICHÁLEK, *Některé problémy vývoje ČSLA v letech 1945-1954*. Praha 1968.
[3] J. BÍLEK a kol., *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy květen 1955-srpen 1968*. MO ČR, Praha 2008.
[4] *Vševojsk – 1-2 Polní řád Československé lidové armády (pluk, prapor)*. Praha 1960.

nedalo počítat s možností úspěchu. Ostatní údery se měly vést s cílem pomoci zničit nepřátelská vojska a dobýt prostory, respektive objekty, jejichž obsazení zajistí splnění hlavních úkolů operace. Mohutný jaderný arzenál spolu s vysokou manévrovostí vojsk vytvořily zcela jiné podmínky pro všechny druhy bojové činnosti. Útočné operace na pozemním válčišti měly provádět fronty a vševojskové a tankové svazy a svazky za účasti leteckých armád, přičemž hlavní úlohu měly hrát jaderné zbraně operačně-taktického a taktického určení, frontové letectvo vyzbrojené jadernou municí a tanková vojska, pěchota a výsadková vojska. Prvořadým úkolem útočících vojsk se stalo zničení protivníkova atomového dělostřelectva, raket a taktického letectva v celé hloubce jejich operačního učlenění.[5]

V souvislosti s tím, že protivník rozptyloval své zbraně hromadného ničení na velkých plochách v hloubce obrany, se příprava útoku značně komplikovala. Považovalo se za vhodné, aby v zájmu vyvarování se ničivých účinků ZHN protivníka byla úderná uskupení vlastních vojsk ve značné vzdálenosti od linie fronty. Průlom obrany se již neplánoval probojováváním na úzkých úsecích fronty, nýbrž jadernými údery a následným překonáním obrany tankovými svazky a mechanizovanými a motorizovanými svazky pěchoty z chodu za vysokého tempa postupu. Počítalo se pro ně s širšími útočnými pásmy a útok se měl vést za častého používání manévru k úderu do boku a týlu protivníka. Vysoká manévrovost vojsk vylučovala prakticky lineární ráz a existenci souvislé fronty. Obrovského významu nabýval manévr palbou a jadernými údery. Ihned po nich následovalo vysazení vzdušných výsadků. Ve svém celku představoval soudobý útok komplex ohniskových bojů a sražení.

Se zvýšením tempa bojových operací se změnilo i nasazení tankových svazků. Nově se s nimi počítalo v prvním sledu na hlavních směrech, kde měly využívat účinků ZHN a prudce postupovat do operační hloubky až do splnění úkolu. Předpokládalo se, že tanková vojska byla nejlépe uzpůsobena k vysoce manévrovým bojovým akcím, mohla rychle pronikat do hloubky rozmístění vojsk protivníka, ničit jeho prostředky jaderného napadení a ve spolupráci s letectvem, výsadkovým vojskem a dalšími druhy vojsk dokončit rozdrcení protivníka. Problém nejúplnějšího využití výsledků jaderných úderů se řešil zasazováním tankových vojsk na nejdůležitějších směrech s koordinovanými vzdušnými výsadky. Vševojskové armády měly rychle postupovat za tankovými vojsky s cílem rozvíjet útok a dovršit rozdrcení zbylých uskupení nepřátel. Tankové svazky se staly rozhodující silou při ničení protivníka v útočných operacích pozemních sil. Ve druhé polovině padesátých let se proto řada vojenských plánovačů a velitelů, díky vysoké odolnosti tanků vůči účinkům jaderného úderu, shodovala na tom, že tanky na soudobých válčištích zaujmou vedoucí postavení. Z tohoto důvodu se objevil v mnoha armádách trend stavět především tankové svazky nebo mechanizované naplněné z větší části tankovou technikou.[6]

---

[5] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS 1959, kart. 300, sign. 13/2/27 – Oper – I-3 Organizace a vedení armádních operací v soudobých podmínkách (návrh), Praha 1960.

[6] VÚA-VHA, f. MNO-Generální štáb (GŠ)/Organizační a mobilizační správa (OMS), 1958, kart. 337, sign. 39/1/7. K podobnému přesvědčení došla na jaře 1958 Tesaříkova komise zkoušející novou organizaci divize jednotného typu, kdy za podmínek oboustranného použití ZHN tank splňoval požadavek na údernou sílu a nejlépe uchránil živou sílu před účinky jaderných zbraní. Podle členů komise bylo nutno skoncovat s tradičním názorem, kde hlavní zbraní na bojišti byla pěchota a přijmout konečně nový názor, že hlavní zbraní, která v těchto podmínkách může úspěšně plnit všechny bojové úkoly, budou tankové jednotky vhodně doplněné pěchotou na obrněných

S ohledem na rychlý rozvoj zbraní hromadného ničení se výstavba ČSLA od poloviny padesátých let soustředila na zlepšení protivzdušné obrany vojsk a státního území a protichemické a protiatomové zabezpečení vojsk. Současně vyvstala potřeba vybavit vojska moderní a účinnou bojovou technikou, jež by zvýšila pohyblivost a údernou sílu pozemních armád v duchu nového způsobu vedení boje za podmínek použití zbraní hromadného ničení. Základním rámcem pro další výstavbu československých ozbrojených sil ve druhé polovině padesátých let minulého století se stal Protokol o plánu rozvoje ozbrojených sil Československa (dále Protokol) podepsaný v Moskvě 22. prosince 1954 československou delegací ÚV KSČ a dohodnutý ve dnech 18. až 22. prosince při jednáních se Sověty. V něm se československá strana zavazovala provádět výstavbu československých ozbrojených sil v letech 1956 až 1960 ve třech hlavních směrech: bojová sestava československých ozbrojených sil ČSR, systém výzbroje, plánování přezbrojení ČSLA a zbrojního průmyslu ČSR. Zmíněný Protokol stanovil válečné počty armády na 850 000 mužů a mírové na 255 691 z toho 180 317 vojáků základní služby. K tomu bylo nutno připočítat 29 880 vojáků základní služby u útvarů ministerstva vnitra. Dohromady činil mírový stav vojáků základní služby československých ozbrojených sil okolo 210 000 mužů.[7]

Protokol rovněž navrhoval řadu organizačních změn a doplňků v ČSLA. Jejich cílem bylo zesílení palebné síly svazků československé armády odpovídající soudobým podmínkám boje za použití ZHN (větší počty tankové a obrněné techniky ve vševojskových svazcích) a posílení protiletadlového dělostřelectva a stíhacího letectva. Systém výzbroje československých ozbrojených sil navrhovaný Protokolem znamenal pro ČSLA zavést do výzbroje soudobou bojovou techniku schopnou operovat za podmínek použití jaderných zbraní (nový střední tank, obrněné kolové a pásové transportéry, nové typy letadel atd.). Československá strana se také zavázala k provedení unifikace v hlavních druzích bojové techniky a výzbroje (v polovině padesátých let používala ČSLA sovětské, československé i kořistní zbraňové systémy) s výzbrojí a technikou Sovětské armády a ostatních armád lidově demokratických států. Protokol také zavazoval československou stranu dokončit úplnou motorizaci Československé lidové armády do roku 1960, přičemž mírová armáda jí měla dosáhnout již v roce 1956. K 1. březnu 1955 proběhla reorganizace protivzdušné obrany státu (PVOS). Byla vytvořena funkce náměstka ministra pro PVOS a letectvo, do níž byl ustanoven dosavadní velitel letectva genpor. Josef Vosáhlo. Jemu byli podřízeni velitelé PVOS a letectva. Ve stejně době posílily protivzdušnou obranu státu tři stíhací letecké divize (sld): 1. sld (České Budějovice), 2. sld (Zvolen), 5. sld (Žatec) s nově vytvořeným Velitelstvím

transportérech, raketovou technikou a ostatními druhy vojsk. Blízký názor zastávali i na Operační správě (OS) Generálního štábu Československé lidové armády (ČSLA). Její náčelník, genmjr. Václav Vitanovský, jej přiblížil v koncepci základních směrů rozvoje ČSLA do roku 1980. Po zavedení jednotného typu divize se do poloviny šedesátých let měla uskutečnit další přeměna motostřeleckých svazků na tankové a je vybavit moderní obrněnou a tankovou technikou, tak, aby se pozemní armáda skládala z vysoce pohyblivých svazků a svazů, s vysokou manévrovací schopností o velké palebné a úderné síle, schopné vést boj v těžkých terénních podmínkách, za každého počasí, ve dne i v noci a samostatně i několik dní. Proto musely být svazky lehké, početně malé s jednotnou organizační strukturou nejlépe tankovou. K dosažení tohoto cíle předpokládala Operační správa GŠ ČSLA přezbrojit do roku 1970 všechny motostřelecké svazky na tankové a postupně dosáhnout, dle jejich názoru, správného poměru mezi tanky a mechanizovanou pěchotou na tři ku jedné. VÚA-HA, f. MNO-GŠ/OS, 1960, kart. 391, sign. 2/1-5.

[7] NA, f. Politické byro ÚV KSČ, sv. 30, arch. j. 39/1.

stíhacího letectva PVOS. Zároveň došlo ke zrušení 3. obvodu PVOS a jeho jednotky přešly pod 2. obvod a 15. stíhací letecký sbor.

Během roku 1955 bylo v Moskvě vedeno několik jednání k upřesnění podepsaného Protokolu a k organizaci ČSLA se zřetelem na zvýšení bojeschopnosti protivzdušné obrany státu a dalším snižováním mírových počtů armády. Přesto byla armáda nucena stále stavět tzv. nekomplet (povinné nedoplnění mírových počtů) u některých vojenských útvarů včetně prvosledových jednotek. Proto bylo již připraveno zavedení tříleté vojenské základní služby. Nakonec na doporučení sovětského velení byla přijata varianta větší naplněnosti odvodních ročníků. U PVOS se zavedly tři směny u spojovacích zařízení PVOS, letectva a protiletadlového (PL) dělostřelectva a došlo k naplnění rámcových jednotek protiletadlového dělostřelectva a dělostřelectva PVOS.[8]

Okolo poloviny padesátých let se začala měnit i dosavadní strategie Severoatlantické aliance (NATO). Začátkem dubna 1956 měly ozbrojené síly aliance 52 divizí, v západní Evropě 23 a v Itálii 19 divizí. Po začlenění Bundeswehru v síle 12 divizí do NATO a přijetí strategie hromadných úderů hodlala aliance přejít od tzv. periferní strategie s obranou na Rýnu k tzv. přední nebo předsunuté strategii. Periferní strategie spočívala ve stažení jednotek NATO na řeku Rýn, kde měla vést s protivníkem boj na zdrženou s cílem získat čas potřebný k soustředění velkých záloh na území západní Evropy potřebných pro přechod do protiútoku. Předsunutá strategie uplatňovala princip štítu a meče, kdy štít představovala vojska ochrany zesílená Bundeswehrem podporovaná mečem (jadernými zbraněmi) a obrannou i útočnou činností v prostoru východní hranice SRN získávala potřebný čas pro přípravu útoku hlavních sil z území západního Německa. Ke zpomalení jednotek Varšavské smlouvy (VS) měl být použit meč v podobě hromadných jaderných úderů na postupující svazky armád VS a na důležitá vojenská a politická centra zemí východního bloku. Velení NATO vycházelo z předpokladu, že proti němu stojí protivník v síle 175 divizí Sovětské armády a 62 divizí lidově demokratických států (Polsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a Albánie).[9]

Tyto změny vycházející z použití ZHN při bojové činnosti armád NATO i ze zkušeností z bojů v Koreji nutilo velení Varšavské smlouvy neustále zdokonalovat bojovou a operačně taktickou přípravu svých armád včetně výzbroje. Československé velení vedlo v tomto směru ve dnech 28. a 29. června 1956 jednání v Generálním štábu ozbrojených sil SSSR, kde prosadilo další doplněk k Protokolu. V něm dohodlo další snížení mírových počtů ČSLA o 10 000 mužů ze 195 000 na 185 000, jež mělo být provedeno v letech 1956 a 1957. Z výše uvedených důvodu došlo rovněž ke zrušení operačně taktického stupně velení velitelství sborů. Napříště měly rozvinované armády tvořit přímo divize bez velitelského mezistupně sboru. Od toho si sovětské velení slibovalo zjednodušení velení v operačním svazu a jeho větší pohyblivost a manévrovost. Tento krok znamenal ukončení dosavadního trendu v armádách východního bloku posilování střeleckých sborů vojáky a technikou. To mělo za následek přiblížení počtů výzbroje a vojáků sborů ke stavům operačního svazu (armáda). Jejich zrušení mělo zvýšit údernou sílu divizí a budovaných armádních kompletů. Se zrušením velitelství střeleckých sborů a snížením počtů proběhla v Československé lidové armádě reorganizace, jež měla být ukončena do 15. října 1956. Organizační opatření předpokládala změny ve struktuře válečné armády, posílení protiletadlových

[8] VÚA-VHA, f. MNO-Sekretariát ministra (SM) 1955, kart. 8, sign. 25/8/1/88.
[9] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS, 1956, kart. 468, sign. 41/6.

dělostřeleckých útvarů v míru i ve válce, stejně tak u protitankových dělostřeleckých svazků a ženijních a spojovacích útvarů. Změny doznaly i týlové útvary a zařízení. Na doporučení Sovětů stavěla ČSLA za branné pohotovosti státu místo dvou polních armád tři armády (7., 4. a 3. armáda). Doposud tvořilo sestavu válečné armády tři střelecké sbory každý o třech střeleckých divizí a jedné mechanizované. Nově tvořily válečnou armádu čtyři střelecké divize a dvě mechanizované divize.[10]

Přerod ČSLA v moderní armádu schopnou provádět vojenské operace v tehdejších podmínkách boje byl složitým procesem, který znamenal ve druhé polovině padesátých let neustálé organizační změny. Od 1. října 1956 platila nová mírová organizace armády se zrušeným operačně-taktickým stupněm velení a se změněnou válečnou organizaci vycházející z připravovaného operačního plánu. Avšak již v polovině ledna 1957 se měla v Moskvě konat další schůzka k projednání otázek počtů, bojového složení armády a systému výzbroje. Ta byla s největší pravděpodobností vyvolána událostmi v Maďarsku a v Polsku, po kterých náčelník štábu Spojených ozbrojených sil států Varšavské smlouvy armádní generál Alexej Innokentěvič Antonov vykonal inspekční cestu po armádách lidově demokratických států s neuspokojivým výsledkem. Ve dnech 14. až 16. ledna 1957 se v Moskvě československá delegace sešla s představiteli Spojeného velení a Ministerstva obrany SSSR. Oproti minulým jednáním velení Spojených ozbrojených sil přijalo všechny návrhy československé delegace směřující k dosažení maximální bojeschopnosti ČSLA se zřetelem k ekonomickým možnostem a hospodářským potížím ČSR. Jejich přijetí znamenalo pro Československo úsporu přes dvě a půl miliardy tehdejší měny. Naopak Spojené velení nepřistoupilo na zavedení raketových střel a taktických jaderných zbraní do systému výzbroje ČSLA, ani na závaznou koordinaci taktico-technických požadavků na výzkum a vývoj nové vojenské techniky.[11]

V návaznosti na jednání v Moskvě došlo ke změně struktury protivzdušné obrany státu a k vytvoření organizace jednotného systému protivzdušné obrany členských států Varšavské smlouvy. Jeho výstavba vycházela z hlavních zásad dohodnutých v polovině ledna 1957 v Moskvě. Síly a prostředky PVO každého z členských států byly začleněny do jednotného systému. Tím, že i nadále podléhaly velení národních armád nezbavovalo jednotlivé členské státy odpovědnosti za stav protivzdušné obrany státu a plnění bojových úkolů. Koordinaci těchto otázek a nutných opatření v systému velení Spojených ozbrojených sil prováděl vrchní velitel vojsk protivzdušné obrany Sovětského svazu prostřednictvím velitelů PVOS jednotlivých členských států. Změny zásadního rázu se řešily s hlavním velitelem Spojených ozbrojených sil a se souhlasem ministrů obrany členských států. Společná protivzdušná obrana byla založena na jednotném systému zjišťování, uvědomování a spojení.[12] Současně s vytvářením jednotného systému protivzdušné obrany států Varšavské smlouvy došlo k úpravě dosavadní PVOS v Československu. Dosavadní Velitelství letectva a Velitelstvím PVOS se sloučila ve Velitelství letectva a PVOS, v jehož čele stál náměstek ministra pro PVOS a letectvo. Zároveň došlo ke snížení počtu kategorizovaných míst bráněných protivzdušnou obranou státu.

[10] Na zasedání kolegia ministra 11. srpna 1956 navrhl ministr národní obrany genplk. B. Lomský zakončit změny a přivést vojska do nových posádek do 1. října 1956. VÚA-VHA, f. MNO-SM/Kolegium ministra (KM), kart. 1, sign. 1/1-1.
[11] NA, f. Politické byro ÚV KSČ, sv. 126, arch. j. 162/21.
[12] Tamtéž, sv. 143, arch. j. 189/1.

Na základě lednových jednání v Moskvě prověřila velením ČSLA ustavená komise v první polovině března 1957 znovu organizaci armády z hlediska jejího výcviku a dalšího zvýšení bojové pohotovosti svazků, útvarů a jednotek. Při zpracování možných organizačních změn se vycházelo z plánu výstavby Československé lidové armády schváleného ministrem národní obrany gen. Bohumírem Lomským v prosinci 1956. Ten stanovil plánované mírové počty armády na 185 000 vojáků, které nesměly být překročeny. Úprava mírové sestavy ČSLA operační sestavě a další rámcování útvarů.[13]

Rychlý rozvoj veškeré bojové techniky v tomto období si vynucoval změny ve způsobech vedení boje a operace. Ty nabyly takového rázu, že jim bylo zapotřebí přizpůsobit organizaci vojsk i základních taktických svazků. Zkušenosti armád NATO i Sovětské armády ukazovaly na to, že nebudou stačit pouze drobné organizační úpravy, ale bude zapotřebí velmi hlubokých zásahů do stávající organizační struktury vojsk. Armády obou táborů začaly začleňovat do organizace divizí „dělostřelecké rakety", které mohly nést jadernou munici. Velení bateriím a oddílům atomových kanonů a řízených střel podřizovaly sborům a armádám a pracovaly na struktuře divize nového typu. Z vlastní agenturní sítě i ze zpráv od spojenců československé velení usuzovalo, že bylo rozhodnuto postupně vyzbrojit jadernými zbraněmi všechny členské státy NATO včetně tehdejšího západního Německa. Tyto a další skutečnosti včetně zavedení nového typu vševojskové divize (motostřelecké) v Sovětské armádě v roce 1957 donutily představitele ČSLA hledat organizaci vojsk vyhovující novým podmínkám boje.

Otázkou vhodné organizace svazků Československé lidové armády se zabýval Generální štáb ČSLA a odděleně Vojenská akademie Klementa Gottwalda v Praze (VA KG). Hlavním požadavkem bylo odstranit dosavadní mnohotypovost vševojskových svazků vytvořením divize jednotného typu, která by slučovala vlastnosti střelecké a mechanizované divize. Tím by se zjednodušil systém velení a tvoření bojových sestav na stupni armády. Pro její vytvoření se vycházelo z několika klíčových požadavků. Nový typ divize měl podstatně snížit početní stav oproti dosavadní mechanizované a střelecké divizi. Tímto krokem se mimo jiné měla zvýšit její manévrovací schopnost a pružnost při zasazení do boje. Oboustranné použití zbraní hromadného ničení kladlo větší nároky na odolnost divize proti jejich účinkům. V neposlední řadě bylo potřeba zvýšit údernou sílu oproti střelecké divizi tím, že by se zvýšil počet tanků. Vojenská akademie vypracovala dvě varianty vševojskové divize s vynechaným jedním stupněm velení (divize plukovní nebo praporní sestavy) a generální štáb tři varianty.[14]

Návrhy sloužily jako základ k dalšímu podrobnému a za účasti vojsk zpracování konečného návrhu organizace svazku nového typu, který by byl konzultován v Sovětském svazu. Výhodou první varianty generálního štábu bylo zachování trojkového sytému i stupně prapor, čímž by nedošlo k velkým zásahům do vžité organizace a nebylo by třeba nově připravovat velitele k řízení bojové činnosti. Rovněž se zdála vhodným východiskem k pozdější postupné reorganizaci s ohledem na rozvoj nové bojové techniky a její začleňování do výzbroje. Nevýhodou bylo nezlepšení manévrovací schopnosti divize a nemožností tvoření většího množství bojových sestav podle vyvíjející se situace na válčišti. Jisté řešení se nabízelo přestat považovat pluk za neměnný organický celek a připustit jeho složení podle potřeby a situace. Druhá varianta a návrh VA KG, tj.

[13] VÚA-VHA, f. MNO-SM/KM, kart. 8, sign. 1/12-2. Provedenou reorganizací k 1. listopadu 1957 došlo k úspoře vojáků o 2263 mužů, takže celkové počty útvarů armády a při armádě byly 205 561 (185 270) vojáků (k 1. březnu 1957 207 824 vojáků).
[14] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OMS, 1957, kart. 336, sign. 2/2/10; tamtéž, kart. 335, sign. 2/2/10.

organizace divize o čtyřech nebo pěti mechanizovaných a jednom tankovém pluku dovolovaly veliteli svazku uskutečňovat nepřetržitý manévr silami, vytváření záloh a různých variant bojových sestav. Vypuštěním mezičlánku prapor by se zjednodušilo a zrychlilo velení. Nevýhodou bylo, že dosavadní základní taktickou jednotku prapor by nahradila rota. S tím by souvisely změny některých taktických norem, nové budování obranného pásma nebo příprava velitelů všech stupňů. V neposlední řadě by tento návrh znamenal zásadní zásah do struktury celé ČSLA. Třetí varianta byla prakticky založena na samostatných praporech, jejichž počet v divizi by byl poměrně značný. Nutně by si to vyžádalo organizovat velitelský mezistupeň, v němž by byly dočasně uskupeny prapory plnící společný bojový úkol. Navrhované samostatné mechanizované prapory byly poměrně slabé, a tudíž by nebyly schopny plnit zadání jako dosavadní pluk. Zavedení této organizace by si vynutilo přepracovat od základu všechny řády a předpisy, proto se s třetí variantou nepočítalo. Načrtnuté možnosti se snažily nalézt takovou organizaci armády, která by nejlépe vyhovovala novým způsobům vedení boje a také ekonomickým možnostem státu i za cenu pracnějšího a namáhavější prosazení v praxi.

Po připomínkovém řízení trvající od jara do začátku září roku 1957, jehož se zúčastnili velitelé a náčelníci druhů zbraní a služeb, velitelé vojenských okruhů a některých vševojskových svazků a VA KG, byl kolegiu ministra národní obrany předložen návrh mírové a válečné organizace mechanizované divize jednotného typu. Předložená organizační struktura válečné divize se skládala ze tří mechanizovaných pluků a jednoho tankového pluku v síle 12 533 vojáků se 144 děly a minomety, 12 raketomety, 197 tanky, 97 PL kanony a 370 obrněnými transportéry.[15]

O těchto krocích podrobně informovalo československé velení svého hlavního spojence ve Varšavské smlouvě, Sovětský svaz, při konzultaci na Generálním štábu ozbrojených sil SSSR a ve štábu Spojených ozbrojených sil v Moskvě ve dnech 30. října až 1. listopadu 1957. Při projednávání nového typu vševojskové divize doporučovalo sovětské velení, aby nový typ (motostřelecký) měl okolo 200 tanků, jako měla motostřelecká divize v Sovětské armádě, a tanková divize 300 tanků (v nové tankové divizi Sovětské armády bylo 320 strojů).[16]

Po předběžných teoretických pracích vyhotovených na Vojenské akademii Klementa Gottwalda v Praze a Generálním štábu ČSLA a po konsultaci v SSSR došlo k praktickému přezkoušení organizace jednotného typu divize, zahrnující vlastnosti dosavadní střelecké a mechanizované divize. S platností od 1. října 1957 byla reorganizována na zkoušku 3. mechanizovaná divize na typ motostřelecké divize a 103. mechanizovaný pluk (Mladá) 13. tankové divize na pluk rotní sestavy. K posouzení kladů a záporů navrhované divize jednotného typu byla zřízena třináctičlenná stálá zkušební komise, jejímž předsedou se stal zástupce velitele 1. vojenského okruhu genmjr. Richard Tesařík. Hlavním úkolem komise bylo ověřit správnost nové organizace, počty osob a druh výzbroje, výstroje a transportu jednotek a útvarů motostřelecké divize v praktické bojové činnosti ve všech fázích boje. Ze získaných praktických zkušeností měla navrhla účelnou organizaci jednotek, útvarů a svazků motostřelecké divize a měla vypracovat směrnici pro taktické a operačně-taktické využití motostřelecké divize jako podklad článků připravovaného Polního řádu ČSLA.[17]

[15] VÚA-VHA, f. MNO-SM/KM, kart. 9, sign. 1/19.
[16] NA, f. Politické byro ÚV KSČ, sv. 160, arch. j. 216/2.
[17] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OMS, 1958, kart. 337, sign. 39/1/7.

V důsledku připravované nové vševojskové divize a s tím spojené reorganizace Československé lidové armády se na přelomu let 1957 a 1958 zintenzivnily styky mezi československými velitelskými špičkami a Spojeným velením v Moskvě. Jistým vrcholem těchto setkání bylo jednání československé vojenské delegace v čele s ministrem B. Lomským ve dnech 3. až 5. dubna 1958 v Moskvě. Na něm byl podepsán nový Protokol a Perspektivní plán výstavby a rozvinutí Československé lidové armády v míru a ve válce v letech 1958-1965. Oba dokumenty již počítaly pouze se dvěma typy vševojskových divizí (tankovými a motostřeleckými). Připravovaná organizační struktura ČSLA byla zaměřená ke zvýšení její bojové pohotovosti. Moderní výzbroj, zvýšení počtů tanků v tankových a v motostřeleckých divizích mělo podstatně zvýšit pohyblivost a manévrovost vševojskových svazků a palebnou a údernou sílu jednotek. Pro zefektivnění PVO a PVOS se počítalo se zvýšením počtů děl v PL dělostřeleckých baterií, zřízením útvarů protiletadlových řízených střel a zvýšení počtů jednotek protiradiotechnické služby. K lepší ochraně proti účinkům ZHN se počítalo s posílením útvarů protichemické ochrany a zdravotnického zabezpečení. Československým vojenským představitelům se podařilo dojednat další snížení mírových počtů armády z dosavadních 185 000 mužů na 170 000 vojáků. Vzhledem k takto upraveným mírovým počtům došlo ke snížení množství vševojskových divizí za míru i ve válce. Doposud měla ČSLA v míru 12 střeleckých a mechanizovaných divizí a dvě tankové divize, nově osm motostřeleckých a tři tankové divize. Ve válce dosud stavěla 20 střeleckých a mechanizovaných divizí a tři tankové divize, nově 13 motostřeleckých a tři tankové divize.[18]

Před plánovanou reorganizací ČSLA bylo na teritoriu 1. vojenského okruhu ve čtyřech střeleckých, dvou mechanizovaných a dvou tankových divizích 1172 tanků a samohybných děl s 888 plnými osádkami a s početním stavem osmi svazků v síle 54 000 vojáků. Po ní by na stejném území zůstaly čtyři motostřelecké a tři tankové divize s 1344 tanky a samohybnými děly, s 944 plnými osádkami, s 51 000 vojáky.

Po schválení nového jednotného typu vševojskové divize projednalo kolegium 16. května 1958 připravovanou reorganizaci Československé lidové armády. Ta proběhla od 15. července do 30. října 1958 ve třech etapách. V první se vytvářela velitelství dvou operačních svazů, v následující se likvidovaly zrušené svazky a útvary a ve třetí fázi byla provedena reorganizace vševojskových svazků na jednotný typ divize.[19] Podle podepsaného Protokolu z 5. dubna 1958 byly stanoveny plánované mírové počty ČSLA na 170 000 vojáků s postupným navyšováním až na 178 000 mužů v letech 1961 až 1965. Ve válečných počtech bylo docíleno snížení ze zhruba 780 000 na 650 000 vojáků s tím, že v perspektivě se měly válečné počty opět navýšit až na 750 000 mužů. Hlavní bojová síla armády se již v míru soustředila do dvou operačních svazů. Ze dvou vojenských okruhů byl jeden zrušen, stejně tak jeden střelecký sbor. Ve válce zůstaly tři operační svazy, jedno velitelství vojenského okruhu a došlo ke zrušení 1. střeleckého sboru. Jeho operačním úkolem za branné pohotovosti státu bylo přikrýt v síle dvou střeleckých divizí v šířce 270 km státní hranici s Rakouskem od Chlumu u Třeboně po Šamorín. Nově přikrývaly státní hranici s Rakouskem jen útvary a jednotky Pohraniční stráže a v případě nepříznivé situace i dvě motostřelecké divize ze vševojskové zálohy hlavního velitelství, respektive zálohy operační skupiny velení ČSLA.

[18] NA, f. Politické byro ÚV KSČ, sv. 173, arch. j. 236/0.
[19] VÚA-VHA, f. MNO-SM/KM, kart. 16, sign. 1/13; tamtéž, kart. 17, sign. 1/15-4; NA, f. Politické byro ÚV KSČ, sv. 183, arch. j. 249/13.

Dne 15. července začala reorganizace vznikem velitelství 1. armády s dislokací v Berouně a 4. armády v Táboře. Z nedostatku ubytovacích kapacit však velitelství 1. armády sídlilo až do léta roku 1960 v Praze a pak bylo přesunuto do Příbrami. Velitelství armády tvořily: štáb, politické oddělení, oddělení bojové přípravy, oddělení tankové techniky, velitelství dělostřelectva, oddělení protivzdušné obrany, náčelník ženijního vojska, náčelník chemického vojska, oddělení automobilní a traktorové služby, oddělení kádrové, oddělení finanční, týl. Počty velitelství 2. vojenského okruhu v Trenčíně se snížily o 177 vojáků a 109 občanských zaměstnanců. Zrušené velitelství 1. vojenského okruhu vytvářelo velitelství 1. armády a zrušený 4. střelecký sbor v Olomouci (od roku 1957) velitelství 4. armády. Svazky přímo podřízené velitelství 1. vojenského okruhu byly rozděleny mezi dva nově vzniklé operační svazy. Prvosledové pohraniční divize (2., 15., 19. a 20. sd) o počtech okolo 7800 vojáků se reorganizovaly na motostřelecké divize v síle 9000 vojáků. Vševojskové svazky na snížených počtech a rámcované se měly reorganizovat na motostřelecké divize o počtech zhruba 6000 vojáků. Brněnská 16. střelecká divize v síle 5000 mužů, kroměřížská 3. mechanizovaná divize (6000 vojáků) a olomoucká 14. mechanizovaná divize (3300 mužů) se přeměnily na 4. motostřeleckou (Havlíčkův Brod), 3. motostřeleckou (Kroměříž) a 14. motostřeleckou divizi (Olomouc) o počtech asi 6000 vojáků. Košická 18. střelecká divize se reorganizovala na motostřeleckou a setrvala na stávajících 2000 vojácích. Zbývající 4. (Trnava), 17. (Opava) střelecká divize a 8. mechanizovaná divize v Kolíně posloužily k výstavbě motostřeleckých a tankových divizí.

Provedená reorganizace snížila počty Československé lidové armády o 20 000 vojáků na 170 000 mužů, jak stanovil v Moskvě podepsaný Protokol. K 1. říjnu 1959 měla ČSLA 169 753 vojáků bez útvarů mimo armádu (s útvary mimo armádu 186 203), čímž formálně splnila Protokolem stanovené počty.[20] Ty umožnily pravidelné doplňování ozbrojených sil vojáky základní služby. I při snížení počtu vojáků a množství svazků a vojenských útvarů se bojeschopnost nesnížila, neboť jejich kvalita se zvýšila větším počtem tanků u motostřeleckých divizí v západním pohraničí, větším počtem hlavní v dělostřeleckých bateriích, větším počtem bojových letounů v letkách a postupným doplňováním modernější výzbrojí a technikou a postupující motorizací armády. Na teritoriu bývalého 1. vojenského okruhu vznikly dva operační svazy, 1. armáda a 4. armáda, každá se čtyřmi vševojskovými svazky a s příslušnými svazky a útvary druhů vojsk. Pohraniční motostřelecké divize 1. a 4. armády měly po 9150 vojácích, což představovalo 68,6 % z válečných počtů. Nově stavěná 4. motostřelecká divize čítala 6012 mužů (22,5 % válečných počtů). Tři tankové divize s 5316 muži naplňovaly válečné počty na 50,3 %. Velitelství 2. vojenského okruhu zůstaly podřízeny dvě motostřelecké divize o 6012 mužích a 18. motostřelecká divize s 2377 vojáky (8,9 % válečných počtů). Svazky a útvary druhů vojsk armád a okruhu byly v průměru naplněny na 22,8 %. Sestava vojenského letectva se po reorganizaci a redislokaci sestávala ze čtyř stíhacích leteckých divizí, každá s 1715 vojáky (60,8 % válečných počtů), z jedné stíhací bombardovací divize a jedné bombardovací letecké divize. Každou z nich zabezpečovala jedna letecká technická skupina. Mírovou sestavu letectva doplňovaly dopravní, průzkumné, spojovací útvary. Protiletadlové dělostřelectvo PVOS chránilo šest bráněných míst (Praha, Brno, Ostrava, Bratislava, Plzeň, Most) s jednou protiletadlovou dělostřeleckou divizí, se dvěma brigádami a třemi pluky. Radiotechnické vojsko mělo k dispozici čtyři radiotechnické pluky a jednu protiradiotechnickou rotu L.

[20] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OMS, 1959, kart. 320, sign. 2/6/44.

Výše načrtnuté organizační a materiální kroky prováděné ve výstavbě ČSLA sledovaly snahu přetvořit ji v armádu schopnou provádět bojové operace za oboustranného použití jaderných zbraní. Jejich použití by znamenalo pro bojující strany vysoké lidské a materiální ztráty, proto se nejprve přistoupilo k navyšování počtů lidí a bojové techniky ve svazcích a útvarech. Provedené úpravy však neřešily stávající problém, proto byly vyvíjeny nové zbraně schopné odolat účinkům ZHN. Zároveň se hledalo nové organizační uskupení vševojskových svazků, jež by nejlépe vyhovovalo novému způsoby vedení soudobého boje. Změny v jejich organizaci nabyly takového rázu, že československé velení muselo přistoupit k reorganizaci a redislokaci ČSLA, která svým rozsahem byla srovnatelná s reorganizací československé branné moci v roce 1950. Reorganizace ČSLA provedená v roce 1958 umožnila ozbrojeným silám rychlejší přechod z mírového do válečného stavu. Organizačně připravila jednotky a útvary na přijetí nové moderní bojové techniky. Naplnila mírové počty tak, že se přiblížily počtům válečným a, což je třeba zvlášť zdůraznit, vytvořila takový organizační rámec Československé lidové armády, jenž v dílčích úpravách přetrval až do roku 1990.

SPOLKOVÁ REPUBLIKA NĚMECKO – HLAVNÝ ZÁUJMOVÝ PRIESTOR VOJENSKEJ ROZVIEDKY ČSĽA (1960 AŽ 1989)

Bývalé Nemecko a neskôr Spolková republika Nemecko (v hodnotenom období sa používali názvy Nemecká spolková republika [NSR] alebo Západné Nemecko) vrátane Západného Berlína sa stali hlavným záujmovým priestorom československej vojenskej rozviedky od roku 1918 až do konca existencie totalitného režimu. Bola to jediná krajina v nepretržitom v centre spravodajského záujmu nielen vojenskej, ale aj civilnej rozviedky bývalého Československa. V období tzv. studenej vojny význam tohto záujmového priestoru vzrástol najmä v súvislosti so založením Organizácie Severoatlantickej zmluvy a predpokladaným variantom vzniku vojnového konfliktu. Územie Spolkovej republiky Nemecko sa nachádzalo v „Západnom priestore vedenia bojovej činnosti“ a zvlášť v „Stredoeurópskom priestore bojovej činnosti“. V ňom malo dôjsť k vojnovému konfliktu medzi tzv. Západom a tzv. Východom.

Zameranie a úlohy Spravodajskej správy Generálneho štábu Československej ľudovej armády (ČSĽA)[1] vyplývali predovšetkým z reality začlenenia Československej socialistickej republiky (ČSSR) a jej armády do tzv. Východného bloku. Tieto limitujúce faktory zásadne ovplyvnili zameranie, štruktúru a činnosť vojenskej rozviedky. Zo zmluvného systému vyplývali ČSSR záväzky spojené so zabezpečením bezpečnosti nielen západného krídla tohto bloku, ale aj ako celku. ČSĽA sa stala súčasťou prvého strategického sledu spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy (VZ).

Vojenskí stratégovia VZ vyhodnotili „Západný priestor vedenia bojovej činnosti“ ako hlavné nástupište vojsk NATO pre prípravu a vedenie operácií pozemných vojsk a letectva proti krajinám tzv. Východného bloku. Z geografického hľadiska a možností vedenia vojenských operácií rôzneho charakteru a rozsahu sa tento priestor delil na strategické a operačné smery. Strategické smery: „Severný strategický smer“ a „Južný strategický smer“. Operačné smery: „Prialpský“, „Pražsko-sársky“, „Juhofrancúzsky“, „Západofrancúzsky“, „Jutlandský“, „Severoholandský“, „Rurský“, „Luxemburský“,

[1] V archívnych dokumentoch, ktoré sa nachádzajú vo fonde Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA (ZSGŠ) Archivu bezpečnostních složek v Prahe je uvádzaný ich spracovateľom aj názov „Vojenské výzvedné spravodajstvo“. Bežne sa používajú aj pojmy „vojenská rozviedka“, „vojenské spravodajstvo“, „vojenská tajná služba“ a „vojenská špionáž“. Sú to synonymá. Niektoré z nich sú už archaizmy. Spravodajská správa GŠ ČSĽA (používal sa aj pojem „Hlavné ústredie“) vznikla v dôsledku reorganizácie ČSĽA (1950), kedy 2. oddelenie Hlavného štábu bolo reorganizované a premenované na Spravodajské oddelenie. Na jar 1951 z tohto oddelenia vznikla Spravodajská správa GŠ ČSĽA.

„Severofrancúzsky“ a „Juhobaltský“. Celková hĺbka uvedeného priestoru bojovej činnosti sa odhadovala na 1500 až 2000 kilometrov (na území „kapitalistických“ štátov 1100 až 1200 kilometrov), šírka 850 až 1250 kilometrov. Tieto rozmery ho predurčovali na vykonanie strategickej operácie s hodnotou niekoľkých operačných zväzov a operačných strategických zväzov.

Vojenské rozviedky Varšavskej zmluvy predpokladali, že NATO bude schopné kedykoľvek realizovať dlhodobý (10 dní až 1 5 mesiaca) a strednodobý variant (3 dni až 10 dní) prechodu na vojnový stav. Na základe vyhodnotenia získaných relevantných informácií vojenskí spravodajskí analytici konštatovali, že NATO v priebehu 80. rokov 20. storočia dosiahne stav, kedy bude schopné zrealizovať aj krátkodobý variant (2 až 3 dni). Varšavská zmluva sa na tento variant pripravovala a v tomto smere aj koncipovala zamerania a úlohy jednotlivým vojenským rozviedkam členských štátov. Priorita spočívala v získaní strategickej iniciatívy a znížení rizika momentu strategického prekvapenia.

ČSĽA sa musela cieľavedome a systematicky pripravovať na variant „agresie NATO“ zo smerov západného a juhozápadného a súčasne na útok západným a juhozápadným smerom. Viac ako 80 percent ľudského potenciálu, zbraní a bojovej techniky bolo dislokovaných v blízkosti pomyslenej deliacej línie medzi blokmi.[2]

Vojenskí stratégovia Spojeného velenia Varšavskej zmluvy začlenili ozbrojené sily NATO do dvoch operačných sektorov.[3] Operačné územia „Severná Európa“, „Stredná Európa“ a „Južná Európa“ tvorili „európsky operačný sektor“. Operačné územie – „Stredná Európa“ teoreticky vytváralo dôležitý geostrategický a geopolitický priestor, v ktorom bol predpokladaný „agresívny úder“ proti krajinám tzv. socialistického tábora.[4] Hlavné európske strategické a operačné smery v „Západnom priestore bojovej činnosti“ sa nachádzali mimo územie bývalej ČSSR. V 60. rokoch minulého storočia GŠ ČSĽA vyhodnotil vo vzťahu k územiu republiky dôležité operačné smery, a to Praha, Plzeň, Saarbrücken a opačne a Brno, Wien (Viedeň), München (Mníchov) a opačne.[5]

Varšavská zmluva predpokladala, že „Stredoeurópsky priestor vedenia bojovej činnosti“ (niektoré dokumenty tento priestor označovali aj ako operačné územie „Stredná Európa“) a zvlášť územie SRN budú hlavným priestorom budúceho vojnového konfliktu na európskom kontinente.[6]

Spracované dobové analýzy predpokladali, že potenciálna vojna bude charakteristická masovým použitím jadrových a raketových zbraní obidvoch ideologicky znepriatelených blokov.[7] Uvedený teoreticky predpokladaný variant zásadne zmenil dovtedy platné vojensko-teoretické uvažovanie, charakter, formy a spôsoby vedenia potenciálneho vojnového konfliktu, ako i organizáciu armád a druhov vojsk.

Pre front – ČSĽA (niektoré archívne dokumenty označovali aj Západný vojenský okruh ako „front“, pozn. autora) bola z hľadiska jeho predpokladaného pásma pôsobenia

[2] Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied (ÚPV SAV), f. Archív Komisie vlády Slovenskej republiky na analýzu historických udalostí obdobia rokov 1967-1970 (A KV SR)/Archiv Česko-slovenské armády (A Č-SA)/855, kart. 155, tamže, kart. 157.
[3] Tamže.
[4] Tamže.
[5] Tamže.
[6] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS, 1967, sign. 17841.
[7] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS, 1969, sign. 1-2/2.

dôležitá časť „Západného priestoru bojovej činnosti“. Na východe ju ohraničovala západná hranica ČSSR, na západe rieka Rýn (Rhein), na severe mestá Cheb a Wiesbaden, na juhu severné hranice Rakúska a Švajčiarska. Potenciálny priestor bojovej činnosti sa rozprestieral v južnej polovici územia bývalej SRN s rozlohou asi 100 000 km^2 a rozmermi v smere východ – západ 350 kilometrov, sever – juh 270 kilometrov.[8] Uvedeným územím prechádzali dva operačné smery. Operačná správa GŠ ČSĽA a štáb Spojených ozbrojených síl VZ ich pre front ČSĽA vyhodnotili ako veľmi dôležité.

Operačný smer Praha, Plzeň, Nürnberg (Norimberg), Saarbrücken a opačne sa nazýval aj ako tzv. plzeňský smer. Prechádzal stredom predpokladaného „Západného priestoru bojovej činnosti“. Smeroval najkratšou cestou cez určené politické a hospodárske centrá k mestu Köln (Kolín nad Rýnom) a ďalej do oblasti Porýnie-Falcko.[9]

Celková hĺbka operačného smeru z priestoru okolia Prahy do priestoru mesta Saarbrücken sa odhadovala na 550 až 600 kilometrov a po prekročení štátnej hranice ČSSR približne 400 kilometrov. Vzdialenosť k rieke Rýn – vytypovanému operačnému cieľu („Bližšia úloha“ frontovej operácie) bola uvádzaná okolo 300 kilometrov, t. j. približne hĺbka jednej armádnej útočnej operácie.[10]

Operačný smer dosahoval priemernú šírku od 100 do 120 kilometrov, čo predstavovalo kapacitu pre päť až šesť zväzkov. Smerom k západu od hranice bývalej ČSSR sa šírka zväčšovala a podľa kalkulácií operačnej správy GŠ ČSĽA umožňovala teoretické zvýšenie počtu útočiacich zväzkov.[11] Vojenskí odborníci GŠ ČSĽA odhadovali šírku operačného smeru medzi okrajmi vysočín Rhön a Schwäbischer Jura v rozpätí od 150 do 200 kilometrov. V okolí rieky Rýn sa opäť medzi pohoriami Hunsrück a Schwarzwald zužovala na 100 kilometrov.[12]

Celú strednú oblasť operačného smeru vyhodnotili ako vhodnú pre plánovanie atómových úderov.[13] V priestore operačného smeru predpokladali dislokáciu väčšiny odpaľovacích základní taktických riadených striel rozmiestnených na území bývalej SRN. Prvú líniu vytypovali vo vzdialenosti približne 180 až 200 kilometrov od štátnej hranice ČSSR, a to na čiare Gemünden am Main, Würzburg, Crailsheim a Ulm.

Operačný smer Brno, Viedeň, Passau, Mníchov, Basel (Bazilej) a opačne. Zachované archívne dokumenty operačného charakteru ho označujú ako tzv. mníchovský, alebo alpský. Z územia západných Čiech na uvedený smer nadväzovali dva pomocné operačné smery: České Budějovice – Linz a opačne a Vimperk – Passau a opačne.[14]

Vypracované operačné plány obsahovali aj variant, ktorý akceptoval neutralitu Rakúska.[15] Vyššie uvedené operačné pásma v tomto variante oddeľovala hranica: Domažlice, Gunzenhausen, Stuttgart (Štutgart) a Saverne. Teoreticky tak vzniklo útočné pásmo pre dve vševojskové armády.

[8] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS, 1990, sign. 10099.
[9] Tamže.
[10] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/OS, 1970, sign. 22-1/13.
[11] Tamže, sign. 1-4/16.
[12] VÚA-VHA, f. MNO-GŠ/Náčelník (N), 1970, sign. 2-1/7.
[13] VÚA-VHA, f. MNO-Kolegium ministra národní obrany (K MNO), 1970, sign. 1/12-4/22.
[14] VÚA-VHA, f. MNO-Kancelář (Ka), 1985, sign. 70128.
[15] VÚA-VHA, f. MNO-Sekretariát Náčelníka GŠ ČSLA (S N GŠ ČSLA), 1985, sign. 9901.

V poslednej tretine 60. rokov 20. storočia, po vojenskej invázii časti vojsk VZ a následnej dislokácii sovietskych vojsk na území ČSSR, došlo k zásadnej zmene v strategickej situácii. Uvedená realita sa prejavila nielen v plánovacích a výcvikových dokumentoch, námetoch na cvičenia, ale aj v zameraní spravodajskej činnosti vojenskej rozviedky na jednotlivé výcvikové roky a pokrytí záujmových objektov.

Zvýraznila to aj nová doktrína VZ z konca 80. rokov minulého storočia, ktorú jednotlivé členské štáty tzv. Východného bloku ďalej rozpracovávali. V podmienkach ČSSR bol vypracovaný „Plán opatrení na presadenie požiadaviek vyplývajúcich z doktríny členských štátov Varšavskej zmluvy v podmienkach ČSĽA". Uvedený „Plán" schválilo 45. zasadanie kolégia ministra národnej obrany ČSSR dňa 22. januára 1988 a predložilo ho vláde.[16]

Nová doktrína VZ konštatovala, že ČSSR sa „[...] nachádza v bezprostrednom dotyku s vojensko-politickým blokom NATO a jej vojská a ČSĽA tvoria prvý operačný sled prvého strategického sledu spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy [...]".[17] Úlohu pre ČSĽA stanovila takto: „[...] musí byť spôsobilá vytvoriť účinný systém PVOŠ [protivzdušnej ochrany štátu], včas rozvinúť vojská operačného prikrytia štátnej hranice, organizovane doplniť vojská, vybojovať a udržať nadvládu vo vzduchu, vytvoriť zoskupenie prvého sledu k odrazeniu agresie a prechodu do útoku [...]".[18]

V plánoch štábu Spojených ozbrojených síl VZ mala ČSSR a jej armáda dôležitú úlohu, pretože jej bezprostredným susedom – „ideologickým nepriateľom" – bolo vtedajšie „[...] Západné Nemecko s agresívnou podstatou imperializmu [...]".[19] Vojenská rozviedka ČSĽA mala v rámci VZ určenú úlohu „[...] podieľať sa podstatnou mierou na zabezpečení pred náhlym napadnutím [...]".[20] Prioritne musela nepretržite získavať a vyhodnocovať informácie indikujúce hrozbu vojenskej agresie z určených záujmových priestorov[21] (priestorov spravodajskej zodpovednosti a spravodajského záujmu).

Hlavným záujmovým priestorom v období tzv. studenej vojny zostalo bývalé „Západné Nemecko". Od 50. rokov minulého storočia bola väčšina agentúrnych prostriedkov strategickej a operačnej rozviedky sústredená na tento záujmový priestor. Ich počet mal narastať. Napríklad v roku 1959 bol uvedený zámer použitý ako rozhodujúci argument na presadenie zlúčenia skupiny oddelenia B/3 s oddelením B/1. Tento variant sa prejavil v dosiahnutí vyššej efektívnosti využívania agentúrnych prostriedkov „[...] v zvýšení úrovne konšpirácie agentúrnych akcií prostriedkami oddelenia B/3 v prospech oddelenia B/1, zjednotení zamerania na NSR, obmedzení hraničných operácií pre B/1 [...]".[22]

---

[16] Tamže, 1979, sign. 10/19.
[17] Tamže, sign. 11/21.
[18] Tamže, sign. 3/2.
[19] ABS, f. Zpravodajská správa generálního štábu (ZSGŠ), Balíkový fond (BF) č. 81„Dohoda o súčinnosti služieb strategickej rozviedky Varšavskej zmluvy v napätej medzinárodnej situácii"; tamže, BF č. 234 „Zvýšenie účinnosti vojenskej strategickej rozviedky"; tamže, BF č. 36 „Plán opatrení agentúrneho prieskumu na rok 1970".
[20] Tamže.
[21] Tamže, BF č. 234 „Zvýšenie účinnosti vojenskej strategickej rozviedky".
[22] Tamže „Základné spôsoby výstavby siete v podmienkach operačnej rozviedky", tamže, „Zvýšenie účinnosti vojenskej strategickej rozviedky".

Operačná rozviedka (Oddelenie B/1) mala koncom 50. rokov minulého storočia vo svojom zameraní určené pásmo, ktoré čiastočne zasahovalo do Rakúska, prechádzalo časťou SRN a Francúzska. V takto geograficky vymedzenom priestore mala za úlohu budovať agentúrne siete. Spojenie bolo zabezpečované prostredníctvom „agentov – chodcov". Súčasne pripravovala na domácom území „agentúru", ktorá by bola v prípade vojnového konfliktu nasadzovaná s krátkodobými agentúrnymi úlohami do tyla potenciálneho protivníka. Oddelenie riadilo 47 agentov, ktorí pôsobili v záujmových priestoroch (10 „agentov-prameňov", 37 „agentov-chodcov", na domácom území pôsobilo 92 „pomocných agentov"). Záložné agentúrne siete (v roku 1959 sa používal pojem „vojnová sieť") sa budovali na území SRN, Rakúska a Francúzska. Do týchto sietí bolo zaradených 99 spolupracovníkov. Hlavné ústredie hodnotilo uvedený stav ako „úplne nevyhovujúci", pretože vybudované agentúrne siete nedokázali „[...] pokryť záujmové objekty a zaistiť splnenie hlavných úloh [...]"[23].

Oddelenie B/3 – strategická rozviedka – malo v nariadení pre spravodajskú činnosť určenú úlohu vykonávať „[...] rozviednu činnosť vo všetkých záujmových kapitalistických štátoch z legálnych pozícií [...]"[24]. Operatívni pracovníci-legalisti, ktorí boli priamo riadení oddelením, pôsobili v záujmových priestoroch ako príslušníci úradu vojenského pridelenca pod krytím ministerstva zahraničných vecí, ministerstva zahraničného obchodu a „[...] iných organizácií, ktoré majú v zahraničí svojho zástupcu [...]"[25]. V roku 1959 malo oddelenie v záujmových priestoroch 62 spravodajských dôstojníkov. Z nich 40 „operatívnych pracovníkov"-legalistov riadilo 21 agentov, z ktorých šesť pôsobilo v SRN. Velenie vojenskej rozviedky kriticky hodnotilo nepomer medzi počtom legalistov a počtom agentov. V danom období zostalo len v pozícii kritického konštatovania pretrvávajúceho problému. Typicky byrokratické stanovisko sa prejavilo v tom, že neprijalo žiadne účinné opatrenia na jeho vyriešenie.

Oddelenie B/2 pripravovalo a vysielalo „ilegálov". Títo absolvovali prípravu na domácom území v rozsahu približne jeden a pol roka (obdobie prípravy bolo neskôr zvýšené na niekoľko rokov). Na konci 50. rokov 20. storočia pôsobilo v záujmových priestoroch celkom sedem „ilegálov". Oddelenie sa v tomto čase nachádzalo vo fáze výstavby. Nebolo schopné komplexne pripraviť a zabezpečiť vyslanie „ilegálov" do určených záujmových priestorov. Nemalo ešte adekvátne skúsenosti s týmto agentúrnym prostriedkom. Hlavné ústredie od nich očakávalo, že po vyslaní do určeného priestoru budú okamžite schopní plniť nariadené úlohy. Takéto očakávanie sa čoskoro dostalo do rozporu s realitou. Velenie vojenskej rozviedky muselo nakoniec v roku 1959 akceptovať fakt, že „ilegáli" v počiatočnej fáze nasadenia „[...] nedodávali žiadne informácie, pretože si upevňovali svoje pozície [...]".[26]

Náročné výzvedné úlohy, ktoré musela plniť vojenská rozviedka v určených záujmových priestoroch si vyžadovali budovanie kvalitných agentúrnych prostriedkov. V náborovej činnosti však dlhodobo prevládal „[...] citeľný nedostatok vhodných typov cudzincov s rozviednymi možnosťami [...]"[27] na hlavné záujmové objekty. Sieť „nelegálov" („ilegalistov"), ktorá bola vybudovaná do roku 1960 s cieľom monitorovať

[23] Tamže, BF č. 223 „Hodnotenie plnenia úloh agentúrneho prieskumu v roku 1965".
[24] Tamže.
[25] Tamže, BF č. 8 „Vojenská rozviedka".
[26] Tamže, BF č. 117 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrnych úsekov".
[27] Tamže, BF č. K5 „Správa o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSĽA".

indikátory hrozby prípravy „náhleho napadnutia“, musela byť postupne zrušená. Pôvodnú sieť náčelník Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genmjr. Oldřich Burda hodnotil ako „[...] nekvalitnú, nelegáli neboli dobre pripravení, s väčšinou z nich nebolo spojenie [...]“[28]. Naviac dvaja z nich zradili. V procese náborovej činnosti nariadil získať nielen československých občanov, ale aj „vhodných cudzincov“ z kapitalistických štátov.

Na začiatku budovania siete „nelegálov“ vychádzala koncepcia tejto „nelegálnej rozviedky“ z dvoch základných pilierov, a to náborovej činnosti a odbornej prípravy vhodných typov.[29] V tomto období 3. oddelenie (B-3) ešte len získavalo skúsenosti a konzultovalo koncepciu so sovietskou vojenskou rozviedkou.[30] Oddelenie po vytvorení v roku 1955 spočiatku pôsobilo ako samostatný úsek strategickej rozviedky. Prioritne garantovalo komplexnú prípravu „nelegálov“ na vyslanie do priestorov: SRN, USA, Veľká Británia, Francúzsko, Španielsko a Taliansko. Dĺžka pôsobenia „nelegála“ v záujmovom priestore bola v tomto období určená na päť rokov.

Najčastejšie „nelegálov“ vysielali na doklady získané na území ČSSR. Osvedčil sa spôsob vyhľadania vhodnej osoby, ktorá sa narodila v zahraničí a mohla si uplatňovať nárok na cudzie štátne občianstvo. Spravidla šlo o rakúske, kanadské a argentínske štátne občianstvo. Z tejto osoby bola „[...] vzatá legenda, vykonané potrebné legalizačné opatrenia a s touto legendou [...]“[31] vybavený „nelegál“ požiadal zastupiteľský úrad daného štátu v Prahe o potrebné doklady. Po ich získaní legálne vycestoval do zahraničia. Spravidla išlo o kombináciu „dvojníka na živom“. Týmto spôsobom bolo v rokoch 1957 až 1961 získaných, pripravených a vyslaných do záujmových priestorov 18 „nelegálov“ (pripravovaných bolo 35). Niektorí si uplatnili nárok na štátne občianstvo až po svojom riadenom „úteku“.

Realita budovania a fungovania siete „nelegálov“ sa v uvedenom období dostala do rozporu s predstavovou Hlavného ústredia. Podľa zachovanej dokumentácie 3. oddelenia sa „[...] spoliehalo na to, že každý nelegál sám iniciatívne a bez aktívneho prispenia ústredia [...]“[32] bude plniť určené úlohy.

Nakoniec muselo byť späť do ČSSR stiahnutých sedem „nelegálov“ z dôvodov „[...] neplnenia úloh, [...] osobných a charakterových nedostatkov, nechuti k práci [...]“[33]. Jeden z nich bol „[...] preverbovaný cudzou rozviedkou [...], stiahnutý späť do ČSSR a uväznený [...]“.[34] Ďalších päť prerušilo spojenie s Hlavným ústredím, „[...] odpútalo sa alebo sa snažilo odpútať [...]“.[35] Z celkového počtu vyslaných „nelegálov“ pôsobilo v záujmových priestoroch len päť. V roku 1961 sa žiadnemu z nich nepodarilo preniknúť k určeným záujmovým objektom. Prvé správy získané pozorovaním poskytli oddeleniu až v roku

[28] Tamže.
[29] Tamže, BF č. 78 „Vyhodnotenie obsahu práce a organizácie vojenského agentúrneho prieskumu a návrh zásad pre nové opatrenia“.
[30] Tamže, BF č. 232 „Zásady organizácie a práce operatívnej zložky“; tamže, BF č. 78 „Vyhodnotenie obsahu práce a organizácie vojenského agentúrneho prieskumu a návrh zásad pre nové opatrenia“; tamže, BF č. 33 „Operačná rozviedka, 1960“.
[31] Tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.
[32] Tamže, BF č. K5 „Správa o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSĽA“.
[33] Tamže.
[34] Tamže.
[35] Tamže.

1960. Vyslanie ďalších 30 až 40 „nelegálov“ sa malo podľa pôvodného zámeru uskutočniť v roku 1962. Do konca roku 1964 postupne stiahli späť ďalších troch a v nasledujúcom roku sa už všetkých päť „nelegálov“ nachádzalo na domácom území.

V druhej polovici 60. rokov 20. storočia začala druhá etapa prípravy „nelegálov“. Kritická analýza neúspešnej prvej etapy vyvolala zásadnú zmenu v koncepcii ich prípravy. Prioritne bola zameraná na hlavné záujmové priestory: SRN a Francúzsko. Všetci, ktorých zaradili do prípravy, museli absolvovať náročné bezpečnostné previerky ešte v období pred zaradením medzi úspešných kandidátov do prípravy. V tomto období bolo z niekoľko sto adries vybratých do prípravy len sedem kandidátov na „nelegálov“. Zvláštny dôraz sa kládol na kritériá politickej spoľahlivosti, vojenskej odbornosti a jazykovej kvalifikácie (dva jazyky). Velenie vojenskej rozviedky rozhodlo o výraznom predĺžení (dva až štyri roky) a skvalitnení doby prípravy. V porovnaní s neúspešnou prvou etapou sa záväzok na pôsobenie v záujmovom priestore predĺžil až na 10 rokov. Na základe sovietskych skúseností bola prehodnotená koncepcia vysielania „nelegálov“ na doklady z územia ČSSR. Následne začal proces získavania potrebných dokladov zo zahraničia.

V priebehu 60. rokov minulého storočia boli v zmysle plnenia úloh voči hlavnému záujmovému priestoru – SRN – využívané aj iné krajiny. V tomto období sa zvlášť osvedčil záujmový priestor Rakúska. Ako ideálne záujmové priestory boli vyhodnotené aj Švajčiarsko a Belgicko. Agentúrny úsek v nich v nasledujúcich rokoch budoval „[...] silnejšie a schopné [...]“[36] agentúrne siete.

Hlavné ústredie schválilo v roku 1960 novú koncepciu „operačnej agentúrnej rozviedky“ (niektoré archiválie uvádzajú aj pojem „operačný agentúrny prieskum). Bola definovaná ako „[...] priamy prostriedok náčelníka agentúrnej rozviedky k plneniu agentúrnych úloh operačného významu a charakteru [...]“.[37] V tomto sa zásadne líšila od „strategickej agentúrnej rozviedky“.

V období vojnového konfliktu mala plniť operačná agentúrna rozviedka úlohy v priestore predpokladanej činnosti ČSĽA v týchto pásmach. Mimo Karl Marx Stadt (dnes Chemnitz) v bývalej NDR to boli mestá Kolín, Aachen a francúzske mestá Liege, Lille a Dunkerque. Ďalej priestor rakúsko-maďarskej štátnej hranice, južné hranice SRN až po švajčiarske mesto Bazilej a francúzske mestá Dijon, Tours a Nantes.

V mierovom období sa rozsah objektov informačného pokrytia geograficky určoval do hĺbky priestoru štátnych hraníc SRN s Francúzskom. V prípade vzniku vojnového konfliktu medzi a NATO a VZ to už bola celá hĺbka priestoru určeného pásma až po pobrežie ohraničené kanálom La Manche na francúzskej strane.[38]

Operačná agentúrna rozviedka sa v ďalšom období sústredila prioritne na agentúrny prostriedok „agentov-pramene“ s väzbami na hlavné objekty a systematické budovanie teritoriálnej siete „agentov-chodcov“. Túto sieť budovala z hľadiska predpokladaného variantu vypuknutia vojnového konfliktu v priestore „Stredoeurópskeho priestoru vedenia bojovej činnosti“, a to území SRN a Francúzska.

---

[36] Tamže.

[37] Tamže, BF č. 33 „Operačná rozviedka, 1960“.

[38] Tamže, BF č. 6 „Dočasná pôsobnosť oddelenia operačného agentúrneho prieskumu v mieri“; tamže, BF č. 15 „Návrh smerníc pre operačný agentúrny prieskum“; tamže, BF č. 36 „Situácia v Európe 1967“; tamže, BF č. 33 „VRBA – agentúrne metódy“.

Výzvedné pásmo jednej operatívnej zložky v záujmovom priestore bolo určené v šírke 100 až 200 kilometrov a do hĺbky 150 až 200 kilometrov. Zameranie „výzvednej činnosti“ konkrétnej operatívnej zložky v tomto období vyplývalo z úloh, ktoré špecifikovalo príslušné nariadenie celému „operatívnemu výzvednému spravodajstvu“.

Pátracie úseky mali v perspektívnom pláne z roku 1963 (na roky 1963 až 1970) nariadené „[...] odhaľovať zámery vlád a velenia hlavných štátov – členov NATO na použitie ozbrojených síl proti ČSSR a ostatným krajinám socialistického tábora [...]“.[39] Cieľ vyplýval zo zámeru znížiť mieru bezpečnostného rizika náhleho rozpútania termonukleárnej vojny.[40] Uvedený perspektívny plán za hlavné záujmové priestory definoval z tohto dôvodu SRN a Francúzsko. V nich vojenská rozviedka identifikovala hlavné štáby a zoskupenia vojsk NATO. Hlavnými záujmovými objektami boli: „Stredná skupina armád“ a 4. STLV (Spojené taktické letecké veliteľstvo) s dôrazom na ich prostriedky atómového napadnutia, vojská 2. armádneho zboru (SRN) a 1. armády (Francúzsko).

Agentúrne prostriedky „pátracích úsekov“ mali za prioritnú úlohu určené: nepretržite monitorovať prostriedky „raketojadrového napadnutia“, vojenské vzdušné sily, stav ich bojovej pohotovosti, odhaľovať zmeny v bojovom zložení a dislokácii, ich mobilizačné možnosti. V súlade so zameraním spravodajskej činnosti smerovali svoju činnosť aj na vykonávanie prieskumu výstavby a operačnej prípravy „Stredoeurópskeho priestoru vedenia bojovej činnosti“ s dôrazom na juh SRN a juhovýchodnú časť územia Francúzska.[41]

V máji 1966 došlo k upresneniu úlohy ČSĽA v rámci Varšavskej zmluvy. Spojené velenie VZ určilo ČSĽA pásmo frontu s plnou zodpovednosťou za získavanie informácií na celú hĺbku jej predpokladanej činnosti. Z tohto dôvodu muselo dôjsť k prehodnoteniu aj organizačnej štruktúry agentúrneho úseku a revidovania zamerania jednotlivých oddelení. Druhé oddelenie operačnej rozviedky sústredilo výzvednú činnosť na pásmo frontu, a to na hĺbku predpokladanej frontovej operácie. Na základe novej koncepcie z roku 1966 došlo k okamžitému prerušeniu výzvednej činnosti 2. oddelenia v záujmovom priestore – Rakúsko – a jej obmedzeniu v hlavnom záujmovom priestore – SRN – mimo pásmo predpokladanej činnosti ČSĽA.[42]

V rámci prípravy záložných agentúrnych prieskumných prostriedkov vytvorilo oddelenie v rámci svojej štruktúry pracovisko so zameraním na výcvik záloh a agentúrnych prieskumných skupín (APsS) so špeciálnym výsadkovým výcvikom. Na základe predsunutých skupín, ktoré pôsobili v predpokladaných pásmach činnosti armád na území SRN sa urýchlene vytvorili APsS. Pracovisko ich pripravovalo na nasadenie do vopred určeného priestoru podľa situácie, ktorá by pravdepodobne nastala v období „zvýšeného napätia“.

[39] Tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.
[40] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“; tamže, GF č. 232 „Zásady organizácie a práce ilegálnych rezidentúr“.
[41] Tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“.
[42] Tamže, BF č. 224 „Vyhodnotenie obsahu práce a organizácie vojenského agentúrneho prieskumu a návrh zásad pre nové opatrenia“.

Na konci 60. rokov 20. storočia vznikol v dôsledku tzv. makroštruktúry[43] (realizovaná v roku 1969) stav, kedy v rámci ČSĽA dve zložky vojenskej rozviedky vykonávali agentúrny prieskum v rovnakom záujmovom priestore, čo bolo v rozpore s presadzovaným princípom centralizácie. Tento princíp musel byť dôsledne aplikovaný na základe odporúčaní sovietskej strany počas rokovaní v Moskve v roku 1960. Realita fungovania bola taká, že agentúrne prostriedky operačného agentúrneho prieskumu (OAPs) Spravodajskej správy Západného vojenského okruhu (ZVO) nedokázali získať informácie takej hodnoty, aby poskytli požadovanú informačnú podporu pre rozhodovací proces veliteľa ZVO. Museli byť doplnené z iných zdrojov, ktorými disponovala Spravodajská správa GŠ ČSĽA. Niektoré operatívne činnosti v priestore bolo možné vykonávať len prostredníctvom tzv. spravodajského medzičlánku na ZVO. Operatívnosť niektorých spravodajských akcií a operácií sa tak výrazne komplikovala a spomaľovala. Tento nežiaduci stav musel byť konzultovaný v roku 1971 s Náčelníkom Hlavnej spravodajskej správy ozbrojených síl ZSSR. Do návrhu z januára 1971, ktorý Hlavné ústredie predložilo na schválenie náčelníkovi GŠ ČSĽA genpor. Karlu Rusovovi (pôvodné meno Karel Russvurm) boli už zapracované pripomienky pomocníka predstaviteľa Spojeného velenia VZ plk. A. A. Žuka. Veliteľ ZVO genpor. Vasil Valo sa ocitol v pozícii, keď už len formálne odsúhlasil navrhnuté opatrenia centralizácie agentúrnej rozviedky pod riadením Spravodajskej správy GŠ ČSĽA.

Následná reorganizácia sa uskutočnila dňa 1. mája 1971. Genpor. K. Rusov rozhodol začleniť do podriadenosti Spravodajskej správy GŠ ČSĽA dve odlúčené skupiny od ZVO, ktoré pôsobili v Karlových Varoch a Plzni. V rámci spravodajskej správy tohto okruhu ponechal len jednu skupinu s úlohou riadiť a budovať záložné agentúrne prostriedky na území ČSSR.

Operačná agentúrna rozviedka mala za hlavný priestor činnosti aj v rokoch 1963 až 1970 určené krajiny SRN a Francúzsko. V rámci ich teritória sa dôraz kládol na pásmo ohraničené severnou hranicou: Fulda – Giessen – Koblenz – Reims – Paríž – Tours – Bordeaux. Južnú hranicu tvorili južné štátne hranice SRN a Francúzska.

Budovanie agentúrnych sietí, príprava a nasadzovanie agentúrnych prostriedkov prebiehalo na začiatku 60. rokov minulého storočia s ambicióznym cieľom dosiahnuť stav, kedy by operačná agentúrna rozviedka bola schopná od roku 1967 monitorovať a vyhodnocovať vo svojom pásme výstavbu a dislokáciu atómových prostriedkov operačno-taktického dosahu, zbraní hromadného ničenia a hlavných divízií nemeckého Bundeswehru (BW). Ďalšia nasmerovala spravodajskú činnosť na systematické preverovanie väčšiny hlavných objektov na území SRN a Francúzska s dôrazom na základne ZHN, prostriedky navádzania a riadenia. Špecifická úloha spočívala v zabezpečení stráženia hlavných komunikačných uzlov s dôrazom na prechody cez rieku Rýn.[44]

[43] V roku 1969 bolo v rámci Spravodajskej správy ZVO vytvorené oddelenie operačného agentúrneho prieskumu. Do jeho podriadenosti prešli tri odlúčené skupiny, ktoré boli do tej doby podriadené Hlavnému ústrediu. Dve skupiny mali za úlohu uskutočňovať budovanie agentúrnych prostriedkov v pásmu pôsobenia ZVO. Tretia skupina budovala na území ČSSR sieť záložných agentúrnych prostriedkov k použitiu v dobe vojnového konfliktu. Ostatné pracoviská zamerané proti SRN a Francúzsku zostali podriadené Hlavnému ústrediu. Tamže, BF č. 39 „Návrh na úpravu organizácie agentúrneho operačného prieskumu“.

[44] Tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.

V období rokov 1967 až 1970 sa kládol zvýšený dôraz na skvalitnenie „výzvednej“ činnosti najmä na území SRN. Velenie agentúrneho úseku zameralo činnosť agentúrnych prostriedkov prioritne na monitorovanie riadených striel operačno-taktického dosahu a lietadiel nosičov ZHN. Vojenská rozviedka budovala agentúrnu sieť aj s cieľom preniknúť do „vojenských kruhov“ hlavných záujmových objektov.[45] Napríklad ministerstvo obrany, generálny štáb, štáby armád a hlavných divízií a dôležité vojenské útvary.

Proces vytvárania záloh ukončilo v roku 1966 vybudovanie 25 agentúrnych prieskumných skupín. Tieto sa stali záložným prostriedkom operačnej agentúrnej rozviedky. Základom sa stali zálohy „[...] odlúčených zložiek na NSR [...]“.[46] Tieto museli byť schopné v období pred vypuknutím vojnového konfliktu po nasadení v záujmových priestoroch plniť určené úlohy.

V súvislosti s predpokladaným scenárom vypuknutia vojnového konfliktu a bojovou činnosťou potenciálneho protivníka v západnej časti územia ČSSR sa do roku 1967 vybudovalo 12 rezidentúr[47] (do roku 1964 pôsobili na území ČSSR štyri rezidentúry s krycím označením „Jasan“, „Vrba“, „Buk“ a „Jedle“). V druhej polovici 60. rokov 20. storočia konštatovalo velenie agentúrneho úseku splnenie zámeru, ktorý spočíval vo vybudovaní agentúrnej siete operačnej rozviedky so zameraním na hlavné záujmové objekty. Väčšinu z nich identifikovalo na území SRN.

Hlavný záujmový objekt (ďalej „objekt“) „Riadené strely“[48] monitorovali dve rezidentúry a dvaja agenti. Objekt 38. letecké krídlo taktických riadených striel MACE – Sembach monitorovala rezidentúra, ktorú vybudovali v roku 1970. Objekt 11. skupina taktických riadených striel – Ramstein monitoroval agent. Rezidentúru vybudovali v roku

[45] Tamže, BF č. 81 „Prehľad správ podľa priestoru za rok 1967, 1967“, tamže, „Prehľad o výstavbe agentúrnej siete“.

[46] Tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.

[47] V laickej verejnosti, ale niekedy aj u odborníkov na problematiku spravodajstva dochádza k nesprávnemu pohľadu na „rezidentúru“ v pôsobnosti Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. Rezidentúry boli v archívnych dokumentoch uvádzané ako zahraničné pracoviská. Z tohto dôvodu potom môže vzniknúť nesprávny názor, že každé zahraničné pracovisko bolo označené ako „rezidentúra“. Faktom je, že len „zahraničné pracoviská“, ktoré boli v podriadenosti agentúrneho úseku mali charakter „rezidentúry“. V období do vytvorenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA riadilo zahraničné pracoviská 2. oddelenie Hlavného štábu MNO. Do roku 1973 riadili rezidentúry 1. oddelenie operačného agentúrneho úseku a 2. oddelenie strategického agentúrneho úseku. V roku 1973 vzniklo 23. oddelenie strategického agentúrneho úseku (krajiny tretieho sveta) a v roku 1978 bolo vytvorené 25. oddelenie strategického agentúrneho úseku (Európa). Podľa zachovaných archiválií bolo od rokov 1939 až 1979 zriadených 51 rezidentúr v 38 štátoch sveta. Boli riadené úsekom „B“. Najdlhšie pôsobiace: Londýn, Západný Berlín, Paríž, Viedeň, Bern a Washington. Hlavné ústredie vyslalo v období 30 rokov (od roku 1949) na zahraničné pracoviská-rezidentúry celkom 418 orgánov, pomocných a šifrových orgánov. Z nich 344 orgánov (82 %) a 74 pomocných a šifrových orgánov (18 %) pôsobilo v záujmových priestoroch pod vojenským a legalizačným krytím. Za obdobie 30 rokov bolo realizovaných celkom 565 vyslaní do záujmových priestorov. Takmer 25 % potrebných orgánov pod vojenským krytím sa muselo zabezpečiť druhými a ďalšími vyslaniami („výjazd“). Tamže, BF č. 5, BF č. 13, BF č. 161.

[48] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“.

1966. Hlavný záujmový objekt „Pozemné sily“[49] monitorovalo sedem rezidentúr. Objekt 7. armádny zbor USA (v archívnych dokumentoch je označený aj ako 7. armáda, monitorované boli najmä: 24. mechanizovaná divízia a 4. obrnená divízia) – Stuttgart monitoroval jeden agent. Rezidentúru vybudovali v roku 1968. Objekt 2. armádny zbor SRN – Ulm (4., a 10. mechanizovaná divízia, 12. tanková divízia, 1. výsadková divízia a 1. horská divízia) monitoroval jeden agent. Rezidentúru vybudovali v roku 1965. Objekt Veliteľstvo teritoriálnej obrany – Bad Godesberg monitorovala jedna rezidentúra, ktorú vybudovali v roku 1965. Objekt 1. armáda Francúzska (3. mechanizovaná divízia, 1. a 7. obrnená divízia) – Baden-Baden monitoroval jeden agent. Rezidentúru vybudovali v roku 1967. Hlavný záujmový objekt „Hlavné komunikačné ťahy v NSR“ monitorovali formou vysielania záloh a agentúrnou sieťou, ktorá už v tomto záujmovom priestore pôsobila. Na monitorovaní sa podieľali všetky agentúrne prostriedky.

Záložné agentúrne prostriedky (AP) ukončili prípravu v rokoch 1963 a 1964 (AP budú v texte uvádzané pod „prezývkami“). Mali určené monitorovať tieto objekty: 11. skupina taktických riadených striel MATADOR – Kaufbeuren (tri AP, „Kolař“, „Hlasatel“, „Gorica“), ZHN v priestore Nürnberg (tri AP, „Popelář“, „Kosatec“, „Lampař“), 7. armádny zbor – Stuttgart (dva AP, „Rozhodný“, „Ovidius“), Vojenský výcvikový priestor (VVP) Hohenfels (tri AP, „Šampion“, u ďalších dvoch AP „prezývky“ neboli uvedené), 1. Spojené taktické letecké veliteľstvo – Lahr, prechody cez rieku Rýn, Štrasburg (tri AP, „Tabun“, „Matador“, „Fyskulturník“), 10. mechanizovaná divízia – Sigmaringen, 3. pešia divízia-Freiburg, prechody cez rieku Rýn pri meste Bazilej (dva AP, „Značkař“, „Kosinus“), VVP Grafenwöhr (tri AP, „Novátor“, „Daidalos“, „Laik“), 40. delostrelecká skupina REDSTONE – Wackernheim (dva AP, „Turner“, „Kameraman“), 3. armádny zbor – Koblenz (jeden AP, „Skokan“), 12. tanková divízia – Tauberbishofsheim (jeden AP, „Mouřenín“), 35. mechanizovaná brigáda-VVP Hammelburg (jeden AP, „Aparát“ ako rádio spojka-inštruktor [RSI] pre AP „Malvaz“), 5. mechanizovaná brigáda – Kassel (jeden AP, Kontrař“ ako RSI pre AP „Akord“), 10. mechanizovaná brigáda – Weiden a 12. tanková brigáda – Amberg (jeden AP, „Imitátor“ ako RSI pre AP „Garant“), 31. stíhacie bombardovacie letecké krídlo-Nörwenich, 62 dopravné výsadkové letecké krídlo – Wahn, letecký uzol-Kolín nad Rýnom (jeden AP, „Bohatýr“ ako RSI pre AP „Kuba“), 49. taktické stíhacie letecké krídlo-Spangdahlem (dva AP, „Rozvážný“, „Operátor“), prechody cez rieku Rýn v priestoroch Karlsruhe-Speyer (dva AP, „Energetik“, „Spokojený“), 4. mechanizovaná divízia – Regensburg (tri AP, „Těžkotonážník“, „Obětavý“, „Hanák“), 71. letka taktických riadených striel TM-76 (tri AP, „Řidič“, „Automontér“, „Aceton“), 46. delostrelecká skupina Redstone (dva AP, Velociped“, „Registr“), 1/33. delostreleckého pluku Nike Hercules, 4/28. delostreleckého pluku taktických riadených striel Lacrosse-M4E2 (v roku 1963 premenovaná na MGM-18A s rádiolokačným navádzaním) – Ansbach (tri AP, „Typický“, „Karmín“, „Nakladač“), 240. oddiel delostreleckých rakiet Honest John a komunikačný uzol – Ingolstadt (dva AP, „Apatit“, „Kantor“), 11. ľahký obrnený pluk a komunikačný uzol – Straubing (dva AP, „Mračoun“, „Hlínař“), Veliteľstvo teritoriálnej obrany-Bad Godesberg (jeden AP, „Ohnivák“ ako RSI pre AP „Neptun“), 2. armádny zbor-Ulm (tri AP, „Gogot“, „Dynyl“, “Symfonik“), 1. horská divízia-Garmisch – Partenkirchen (dva AP), 24. mechanizovaná

[49] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“.

divízia – Augsburg (dva AP), 8. pešia divízia – Bad Kreuznach (dva AP), 3. pešia divízia – Würzburg (dva AP), 2/82. delostreleckého pluku – Kitzingen (dva AP).[50]

Agentúrny úsek v 60. rokoch minulého storočia úspešne vybudoval celkom 25 agentúrnych prieskumných skupín. Tieto skupiny sa skladali zo spolupracovníkov a v prípade vypuknutia vojnového konfliktu museli byť pripravené na nasadenie do záujmových priestorov (SRN a Francúzsko). V tyle protivníka mali plniť úlohy operačného agentúrneho prieskumu, udržať schopnosť nepretržitého spojenia s Hlavným ústredím a poskytovať požadované informácie. V uvedenom období mali na území SRN určené tieto záujmové objekty: Stuttgart (jeden APsS, „Panel“), Heidelberg (jeden APsS, „Bojec“), Kaiserslautern (jeden APsS, „Apollo“), Karlsruhe (jeden APsS, „Buditel“), Freiburg – Mühlheim (jeden APsS, „Vavřín“), Haguenau- – Strassburg (jeden APsS, „Vahař“), Selestat – Colmar (jeden APsS, „Labakan“).[51]

Hlavné ústredie so zámerom informačne zabezpečiť predpokladanú 2. frontovú operáciu rozhodlo v 60. rokoch 20. storočia o urýchlení procesu budovania záloh agentúrnych prieskumných skupín k 14 záujmovým objektom, ktoré mali byť určené až neskôr. Agentúrny úsek vybudoval v tomto období dvadsať APsS, ktoré mali 120 príslušníkov. Desať APsS v počte 60 príslušníkov určil k 10 záujmovým objektom (prípravu ukončili v roku 1967 – 1970), dve APsS v počte 12 príslušníkov k hlavnému záujmovému objektu (prípravu ukončili v roku 1968), dve APsS v počte 12 príslušníkov k hlavnému záujmovému objektu (prípravu ukončili v roku 1969), dve APsS v počte 12 príslušníkov k hlavnému záujmovému objektu (prípravu ukončili v roku 1970) a štyri APsS v počte 24 príslušníkov k hlavnému záujmovému objektu (prípravu ukončili v roku 1970).[52]

Záložné agentúrne siete vybudované na území ČSSR sa nachádzali v týchto priestoroch: Cheb (jedna rezidentúra, päť AP), Bor u Tachova – Stříbro (jedna rezidentúra, šesť AP), Karlovy Vary (jedna rezidentúra, päť AP), Horšovský Týn (jedna rezidentúra, päť AP), Klatovy (jedna rezidentúra, sedem AP), Volary (jedna rezidentúra, štyri AP), Mariánské Lázně (jedna rezidentúra, štyri AP), Stod-Přeštice (jedna rezidentúra, päť AP), Sušice – Horažďovice (jedna rezidentúra, šesť AP), Vimperk (jedna rezidentúra, štyri AP), Strakonice (jedna rezidentúra, päť AP), Kaplice – České Budějovice (jedna rezidentúra, šesť AP), Třeboň (jedna rezidentúra, päť AP), Jindřichov Hradec – Nová Bystřice (jedna rezidentúra, šesť AP), Dačice – Telč (jedna rezidentúra, päť AP), Znojmo (jedna rezidentúra, päť AP), Moravské Budějovice (jedna rezidentúra, štyri AP), Pohořelice (jedna rezidentúra, šesť AP) a Břeclav – Hustopeče (jedna rezidentúra, šesť AP).[53]

Operačnej agentúrnej rozviedke agentúrneho úseku sa podarilo v 60. rokoch minulého storočia vybudovať všetky záložné agentúrne prostriedky. V SRN v tomto období pôsobili štyri legálne rezidentúry, ktoré vybudovala ako viacčlenné. Počty príslušníkov podľa

[50] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“; tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“.
[51] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“; tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“.
[52] Tamže.
[53] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970“; tamže, BF č. 8 „Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore“; tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“.

zachovaných archívnych dokumentov kulminovali od sedem do štrnásť. Počet agentov dosiahol úroveň od jedného do štyroch.[54] Počet vedomých informátorov bol od šesť až do tridsať.[55] V záujmových priestoroch sa podarilo v tomto období vybudovať 26 legálnych rezidentúr, v ktorých pôsobilo celkom 58 až 95 príslušníkov. Nasadených agentov bolo od päť do štyridsaťštyri.[56] V týchto priestoroch pôsobilo aj 29 až 178 vedomých informátorov. Velenie agentúrneho úseku niektorých vedomých informátorov v neskoršom období previedlo do kategórie agentov.[57]

Šesťdesiate roky 20. storočia sa vyznačovali zvýšenou snahou budovať v záujmových priestoroch z „pátračov-špecialistov" a „záložných pátračov-špecialistov" aj „nelegálne" („ilegálne") rezidentúry. Zámer spočíval v posilnení procesu získavania relevantných informácií z určených záujmových priestorov. Agentúrny úsek napríklad v rokoch 1966 až 1970 vybudoval celkom 23 „nelegálnych" rezidentúr z „pátračov-špecialistov". V rokoch 1963 až 1967 vybudoval zo „záložných pátračov-špecialistov" osem týchto rezidentúr.

Operačná agentúrna rozviedka vybudovala v tomto období z agentúrnych prostriedkov 11 rezidentúr. V záujmových priestoroch nasadila 16 agentov. V súvislosti s predpokladaným variantom vypuknutia vojnového konfliktu muselo byť vybudovaných 45 agentúrnych prieskumných skupín. Z kategórie spolupracovníkov sa podarilo vybudovať celkom 19 rezidentúr záložných agentúrnych sietí. Legálna rozviedka – „strategická rozviedka legálov" – disponovala v záujmových priestoroch 26 legálnymi rezidentúrami. V týchto priestoroch mala nasadených 43 agentov, 95 „pátračov" a 178 vedomých informátorov. Nelegálna rozviedka – „strategická rozviedka-nelegálov" – mala v záujmových priestoroch nasadených 31 „nelegálnych pátračov-špecialistov".[58]

Koncom 60. rokov 20. storočia pôsobilo v záujmových priestoroch 68 rezidentúr. Nasadených bolo 59 agentov, 23 „pátračov špecialistov" a 16 „záložných pátračov-špecialistov". Podarilo sa vybudovať 45 agentúrnych prieskumných skupín a 19 rezidentúr záložných agentúrnych sietí.[59]

Vojenskí stratégovia Varšavskej zmluvy hodnotili ČSĽA ako front (prvý krát ČSĽA cvičila ako front v roku 1955). Frontovú operáciu predpokladali v priestore: južná časť SRN a severovýchodná časť Francúzska. Operačný agentúrny prieskum mal v nariadeniach určené získavať informácie aj z priestoru „ľavého boku frontovej operácie".[60] Bolo to územie neutrálneho Rakúska.

---

[54] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970"; tamže, BF č. 78 „Výstavba strategickej rozviedky"; tamže, BF č. 82 „Základná koncepcia budovania nelegálov"; tamže, BF č. 83 „Zvláštny rozkaz NZS pre agentúrny prieskum"; tamže, BF č. 8 „Vojenská rozviedka".

[55] Tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970".

[56] Tamže, BF č. 78 „Výstavba strategickej rozviedky"; tamže, BF č. 82 „Základná koncepcia budovania nelegálov"; tamže, BF č. 83 „Zvláštny rozkaz NZS pre agentúrny prieskum"; tamže, BF č. 7 „Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963-1970".

[57] Tamže.

[58] Tamže.

[59] Tamže.

[60] Tamže, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete".

Operačný agentúrny prieskum systematicky získaval poznatky o najdôležitejších objektoch pravdepodobného protivníka, ktoré sa nachádzali v predpokladanom priestore vedenia bojovej činnosti, výstavbe jeho ozbrojených síl, systéme velenia a riadenia, zámeroch a plánoch na uvedenie týchto ozbrojených síl do vojnového stavu.

Význam uvedeného druhu agentúrneho prieskumu vyplýval z úlohy, ktorú mal plniť v „[...] období zostreného medzinárodného napätia a v prvom období vojny [...]“.[61] Do priestoru bojovej činnosti ešte nemohli byť nasadené ostatné prieskumné prostriedky frontu. Operačný agentúrny prieskum a prostriedky rádiového a rádiotechnického prieskumu by v uvedenom období zodpovedali za získanie potrebného množstva relevantných správ o protivníkovi.

Hlavná časť prostriedkov OAPs preto už v mierovom období „[...] spoznávala záujmový priestor [...]“.[62] Touto činnosťou získavali, zhromažďovali a vyhodnocovali poznatky o aktuálnej agentúrnej situácii. Cieľavedome sa tak vytvárali podmienky pre aktiváciu agentúrnej siete v záujmovom priestore a pre nasadenie záložných agentúrnych prostriedkov.

Hlavné ústredie v zameraní pre spravodajskú činnosť agentúrnemu úseku permanentne zvýrazňovalo dôležitý faktor, a to dosiahnutie „patričného predstihu pred nepriateľom“. S cieľom splniť túto mimoriadne náročnú úlohu boli systematicky budované a pripravované aj záložné agentúrne siete. Velenie agentúrneho úseku v tomto procese rozhodlo rozpracovávať a overovať nové metódy použitia týchto sietí. Vždy sa realizovali v niekoľkých variantoch.

Všetky opatrenia uskutočnené v mierovom období mali za cieľ dosiahnuť stav, aby v časovom úseku pred uvedením frontu (ČSĽA) na vojnový stav a pred vyvedením vlastných síl do operačnej zostavy mal veliteľ frontu k dispozícii pre svoj rozhodovací proces hodnoverné informácie.

V období vojnového konfliktu mal OAPs plniť mimoriadne náročnú úlohu, a to „pokryť“ určený záujmový priestor. Musel byť v súlade s vypracovaným najpravdepodobnejším variantom vytvorenia operačnej zostavy predpokladaného protivníka na celú hĺbku útočnej operácie frontu (hĺbka operačnej zostavy skupiny armád).

Velenie agentúrneho úseku v súvislosti s plnením tejto úlohy rozhodlo, že v prípade vzniku uvedenej situácie bude nevyhnutné v časovej postupnosti aktivovať aj iné druhy agentúrneho prieskumu – agentúrnu sieť v záujmovom priestore, agentúrne chodecké skupiny (ACHS), agentúrne prieskumné skupiny, skupiny špeciálneho určenia, diverzné oddiely a rezidentúry záložných agentúrnych sietí (R/ZAS). Rozhodnutie vyplývalo zo zámeru, aby v období začatia bojovej činnosti boli postupne pokryté priestory rozmiestnenia hlavných prostriedkov predpokladaného protivníka v súlade s usporiadaním jeho operačnej zostavy v období vojnového konfliktu.[63]

Po prípade „major František Tišler“[64] musela byť v roku 1960 schválená nová, respektíve zásadne revidovaná koncepcia výstavby a prípravy agentúrnej siete frontu.

---

[61] Tamže, BF č. 33 „Základné spôsoby výstavby siete v podmienkach operačnej rozviedky“; tamže, BF č. 233 „Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku“.
[62] Tamže, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.
[63] Tamže, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.
[64] František Tišler od roku 1954 pôsobil na Hlavnom ústredí. Už v roku 1955 ho vyslali na „zahraničné pracovisko – rezidentúru“ „Atlantic“ vo Washingtone pod vojenským krytím zástupcu vojenského pridelenca. V rekordnom čase za 14 dní získal agenta „Výtečník“, ktorý ho

Aplikovala sovietske odporúčania, ktoré predložila sovietska strana na konzultáciách v Moskve (v júli 1960). Revidovaná koncepcia determinovala činnosť niektorých prvkov vojenského výzvedného spravodajstva až do záveru 80. rokov 20. storočia. Túto koncepciu napríklad Spravodajská správa ZVO aktualizovala a modifikovala v rokoch 1979 a 1982 (niektoré časti boli upravené ešte v apríli 1983).[65] Podstata spočívala v niekoľkých nižšie uvedených opatreniach.

Ponechať agentov v určených priestoroch činnosti a vyslať spojky-inštruktorov (SI) a rádiové spojky-inštruktorov bolo opatrenie, ktoré malo vytvoriť podmienky pre činnosť rezidentúr. Súčasne mali ACHS pokryť v období začatia vojnového konfliktu vopred určené dôležité priestory v prihraničných priestoroch do hĺbky 100 až 150 kilometrov.[66] Hlavné ústredie sledovalo týmto rozhodnutím zámer získať s dostatočným časovým predstihom relevantné informácie o zložení a rozmiestňovaní operačných zostáv armád prvých sledov, rozmiestnení najdôležitejších objektov a indikátory o prípravách na „[...] začatie agresie [...]“.[67]

V ďalšej fáze spojenej so začiatkom predpokladaného variantu vojnového konfliktu malo dochádzať k zvyšovaniu počtov prostriedkov OAPs. V uvedenej fáze eskalácie konfliktu to mali byť najmä APsS a rezidentúry záložných agentúrnych sietí s určením na celú hĺbku operácie frontu alebo na predpokladané hlavné smery prielomu protivníka.

Rezidentúry záložných agentúrnych sietí mali podľa modifikovanej koncepcie z roku 1982 zabezpečiť, aby časť ich spolupracovníkov pôsobila aj po obsadení ČSSR v „legálnom postavení“ a využívala k svojej činnosti nevedomých a prípadne vedomých informátorov.

Druhú časť spolupracovníkov z každej rezidentúry vopred určili na prácu v ilegalite (nevylučoval sa ani variant legálnej činnosti). Túto časť spolupracovníkov získavali z priestorov, ktoré sa nachádzali mimo dislokácie danej rezidentúry. Mali byť pripravení aj na scenár pôsobenia na území protivníka. Vyberali ich na základe splnenia kritéria „vysokej politickej spoľahlivosti“. Súčasne mali byť schopní riadiť ostatných spolupracovníkov a informátorov, organizovať agentúrne spojenie v rezidentúre a v prípade potreby organizovať aj diverznú činnosť.[68]

V 70. rokoch 20. storočia zvýšilo Hlavné ústredie enormný tlak na vybudovanie nových „legálnych rezidentúr“, „nelegálnych rezidentúr“ (dobová terminológia používa aj pojem „ilegálne rezidentúry“) a „zmiešaných rezidentúr“ v záujmových priestoroch[69]. Nelegálne rezidentúry na rozdiel od „legálnych rezidentúr“ nemali krytie oficiálnych úradov ČSSR. Najčastejšie to boli diplomatické, obchodné zastupiteľstvá, novinárske centrály, misie rôzneho charakteru a iné. V období vzniku mimoriadnej situácie

---

s vysokou pravdepodobnosťou naverboval. F. Tišler mal pridelené krycie meno „Arago“. Pred odvolaním z funkcie ušiel (v noci z 24. na 25. júla 1959) s množstvom utajovaných materiálov, ktoré odcudzil z trezorov na ambasáde. S novou identitou ako Frank Laurent žil na Floride. V dôsledku tohto „prevalu“ bol odvolaný z funkcie náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genmjr. Antonín Racek a skončil bez nároku na výsluhový dôchodok. Tamže, BF č. 78 „Plán opatrení z výsledkov konzultácie v Moskve a výsledkov odborných prác 3. odd.“; tamže, BF č. 78 „Obranné opatrenia na MZO v súvislosti so zradou Tišlera“.

[65] Tamže, BF č. 8 „Budovanie rezidentúr záložnej siete a ich bojová pohotovosť.

[66] Tamže „Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr ZAS do bojovej pohotovosti“.

[67] Tamže „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.

[68] Tamže „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.

[69] Tamže, BF č. 232 „Zásady organizácie a práce ilegálnych rezidentúr“.

a vojnového konfliktu sa mali vytvárať „vojnové agentúrne rezidentúry“. Velenie vojenskej rozviedky budovalo uvedené typy rezidentúr v záujmových priestoroch so zámerom získavať relevantné informácie objektoch rôzneho charakteru alebo plnenia špeciálnych výzvedných úloh.[70]

Nelegálne rezidentúry sa osvedčili ako jeden z najúčinnejších a základných prostriedkov vojenského výzvedného spravodajstva pre získavanie relevantných informácii nielen v mierovom období, ale aj vojnového konfliktu (sovietske skúsenosti). Tieto rezidentúry agentúrny úsek systematicky budoval v každom záujmovom štáte, a to nezávisle na charaktere diplomatických a iných oficiálnych vzťahov s ČSSR. Limitujúcim faktorom nebolo ani to, či tieto štáty boli neutrálne alebo „vojensky nepriateľské“.

V príslušnom zameraní a iných druhoch riadiacich dokumentov mali „nelegálne rezidentúry“ určené nepretržité monitorovanie hlavných objektov v záujmovom priestore a poskytovanie relevantných informácií Hlavnému ústrediu v reálnom čase. Na základe nich mohli analytici aj s použitím týchto zdrojových informácií vyhodnocovať varovné indikátory nielen činnosti monitorovaných hlavných objektov, ale aj záujmového štátu.

Tieto rezidentúry museli byť funkčné aj v priebehu vojnového konfliktu. V súvislosti s uvedeným zámerom ich kompetentné zložky zabezpečovali nedotknuteľnými zásobami materiálnych a technických prostriedkov. Každá vybudovaná „nelegálna rezidentúra“ musela mať mobilizačnú zásobu rádiovej aparatúry, rozvrh práce rádiostanice, agentúrne kódy, šifry, spôsoby tajného písma a fotografické prístroje, ktoré boli špeciálne prispôsobené na zhotovenie mikrosnímok. Súčasne disponovali adekvátnou zásobou valutových prostriedkov a cenných predmetov. Tieto mohli v nevyhnutných prípadoch predať a získať tak ďalšie potrebné finančné prostriedky.

Mobilizačné zásoby technických a materiálnych prostriedkov museli byť uschované v spoľahlivých utajených skrýšach, ktoré sa už vopred prispôsobili na tento účel. Samotné uloženie mobilizačných zásob do utajených skrýš vykonávalo výhradne velenie vojenskej rozviedky prostredníctvom svojich prostriedkov alebo preverených pracovníkov jednotlivých „nelegálnych rezidentúr“ na pokyn z jeho úrovne. Spravidla boli za týmto účelom pripravovaní jednotliví „pátrači-rezidenti“.

Spravodajská správa GŠ ČSĽA sa na začiatku 80. rokov minulého storočia rozhodla znížiť počet rezidentúr záložnej agentúrnej siete o päť. O tento počet zvýšila APsS. Súčasne schválila variant budovať rezidentúry záložných agentúrnych sietí „kombinovaným spôsobom“. Podstata spočívala v tom, že časť rezidentúry sa budovala na legálnej báze.[71]

Časť tohto typu rezidentúry by doplňovali „ilegalisti“, ktorí mali byť do ich priestoru pôsobenia nasadení až dodatočne. Velenie agentúrneho úseku súčasne presadilo požiadavku, aby ich mohli v prípade potreby využiť aj APsS. Spolupracovníci-„ilegalisti“ mali tvoriť „politicky pevné jadro“ rezidentúr záložných agentúrnych sietí. Zásadne ich vyberali z preverených členov Komunistickej strany Československa. Ďalšími kritériami sa posudzovali fyzické zdatnosti, schopnosti výsadkového výcviku a znalosti nemeckého jazyka. Príprava tohto druhu agentúrnych prostriedkov prebiehala v krycích bytoch (používal sa aj pojem „konšpiračný byt“).

[70] Tamže, BF č. 78 „Výstavba strategickej rozviedky“.
[71] Tamže, BF č. 123 „Vyhodnotenie práce rezidentúr z hľadiska plnenia úloh ADS a AS vo VR 1979/1980“.

Zachovaná archívna dokumentácia uvádza, že agentúrne prieskumné skupiny mali byť zložené z „[...] vysoko psychicky a fyzicky odolných [...]“ príslušníkov.[72] Tieto náročné kritériá vyplývali z charakteru ich činnosti. Ich hlavným spôsobom vedenia bojovej činnosti mala byť diverzná činnosť a vykonávanie prieskumnej činnosti.

Nasadenie APsS sa predpokladalo až v priebehu vojnového konfliktu alebo vo fáze tesne pred jeho vznikom. Velenie agentúrneho úseku už v mierovom období plánovalo ich činnosť v priestore celej hĺbky frontovej operácie. Kompetentné zložky agentúrneho úseku vypracovali rôzne varianty nasadenia, ktoré vychádzali aj z generických scenárov Operačnej správy GŠ ČSĽA. V prvom rade to mal byť padákový výsadok. V jednotlivých prípadoch sa zvažoval aj vrtuľníkový výsadok. Charakter výnimočných mali varianty nasadenia formami prechodu cez frontové línie, vysadením z obrneného transportéra pri preniknutí vojskového prieskumu do tyla protivníka alebo s využitím „operačnej manévrovacej skupiny“.[73]

Formy nasadenia APsS museli brať do úvahy fyzické schopnosti spolupracovníkov, ktorí im boli vopred určení. Pravidelne absolvovali odbornú prípravu. V rámci nej prebiehal výcvik výsadkov s priblížením konfigurácie terénu v určenom záujmovom priestore. Zdokonaľovacie prípravy spolupracovníkov s agentúrnymi prieskumnými skupinami s cieľom stmeliť ich sa spravidla organizovali raz za dva až tri roky v rámci cvičiacich vojsk. Hlavné ústredie nariadilo v období medzi týmito prípravami priebežne organizovať len „udržiavacie schôdzky“. Frekvencia prípravy bola v porovnaní s ACHS nižšia.[74]

Revidovaná koncepcia 1. oddelenia z apríla 1975 rozpracovala opäť ako jeden z prioritných záujmových priestorov SRN. Obsahuje pravdepodobný scenár, v ktorom spravodajskí analytici predpokladali, že uvedená krajina zostane aj v budúcnosti hlavným vojenským a politickým pilierom NATO v Európe. V zahraničnej politike SRN predpokladali, že bude realizovať ideu „[...] realistickej politiky voči socialistickým krajinám [...]“[75] a bude sa usilovať o širšiu hospodársku spoluprácu. Pracovná koncepcia nevylučovala ani optimistickú prognózu, ktorej podstata vychádzala z faktu snahy SRN o uvoľnenie napätia. Napriek tomu finálna verzia uvádza scenár, ktorý s vysokou pravdepodobnosťou predpokladal pokračovanie politiky „[...] podvratnej činnosti voči socialistickým krajinám [...]“. Podľa tohto scenára revidovaná koncepcia predpokladala, že SRN zohrá v Európe v ďalšom období rozhodujúcu úlohu a „[...] voči ČSSR bude politicky, vojensky a hospodársky hlavným objektom záujmu [...]“.[76]

Význam SRN ako záujmového priestoru sa prejavil aj v koncepcii výstavby a použitia záloh. Prvé oddelenie Spravodajskej správy GŠ ČSĽA začalo v druhej polovici 70. rokov minulého storočia systematicky budovať zálohy rôznych kategórií.

Prioritne šlo o výber a špeciálnu prípravu rôznych kategórií spolupracovníkov schopných kedykoľvek na ilegálne nasadenie „na fals“ (falošné doklady) do určeného záujmového priestoru. Najčastejšie sa tieto agentúrne prostriedky využívali na krátkodobé plnenie úloh. Ďalšiu kategóriu tvorili spolupracovníci schopní ilegálneho nasadenia ako „nelegáli“. U nich sa už predpokladalo s dlhšou dobou. Dôležitú úlohu plnili

[72] Tamže, BF č. 8 „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.
[73] Tamže, BF č. 8 „Budovanie rezidentúr záložnej siete a ich bojová pohotovosť.
[74] Tamže „Výstavba záložnej agentúrnej siete“.
[75] Tamže, BF č. 122 „Koncepcia činnosti na NSR“.
[76] Tamže.

aj spolupracovníci schopní „legálneho“ nasadenia v krátkej dobe alebo dlhodobom časovom horizonte. Podstata zámeru budovania záloh spočívala v tom, aby bolo zabezpečené splnenie organizačných úloh v riadení a v budovaní agentúrnej siete „[...] v akýchkoľvek variantoch situácie [...]“.[77] Zálohy mali za úlohy plniť aj informačné úlohy, ktoré neboli pokryté sieťou agentov. Prioritou aj naďalej zostalo budovanie siete samostatných agentov. Velenie agentúrneho úseku v tejto súvislosti zálohy považovalo len za náhradné riešenie.

Operačná agentúrna rozviedka musela prioritne budovať a riadiť spoľahlivú, „[...] hlboko zakonšpirovanú, [...] kvalitnú a akcieschopnú [...]“[78] agentúrnu sieť v záujmovom priestore. Táto sieť mala podľa vtedajšieho nariadenia Hlavného ústredia získavať a poskytovať hodnotné „informačné správy“, ktoré požadovalo velenie ČSĽA. Dôraz sa aj v tomto období kládol na monitorovanie indikátorov (používal sa aj dobový pojem „príznak“) náhleho napadnutia. Systematicky sa posilňovala schopnosť vojenskej rozviedky eliminovať riziko strategického prekvapenia zo strany potenciálneho protivníka. V prípade vypuknutia vojnového konfliktu sa mala OAPs značnou mierou podieľať na nepretržitom informačnom zabezpečení frontovej operácie vo všetkých jej predpokladaných fázach.

Operačný agentúrny prieskum musel plniť úlohy v podmienkach zostreného kontrarozviedneho režimu, čo bolo mimoriadne náročné. Pravdepodobnosť tohto variantu sa zvyšovala zvlášť v období, keď by podľa vypracovaného predpokladaného scenára došlo k úplnému prerušeniu všetkých legálnych ciest a „kanálov“ medzi ČSSR a záujmovým priestorom. Tento najpravdepodobnejší scenár obsahoval zásadu, aby sa už v mierovom období príprava všetkých „operatívnych“ pracovníkov zamerala na zvládnutie nelegálnych spôsobov agentúrnej práce. Uvedená zásada bola aplikovaná nielen na náborovú činnosť a riadenie „agentov-prameňov“ a dôležitých „agentov-chodcov“, ale aj na prípravnú fázu a vysielanie agentúrnych prieskumných skupín do záujmového priestoru. Osvedčilo sa aj využívanie ilegálnych prechodov štátnej hranice. Vždy museli byť zvolené dve miesta vyslania, a to hlavné a záložné. Vzdialené od seba boli minimálne 25 kilometrov a viac.

Hlavné ústredie na základe analýzy činnosti jednotlivých agentúrnych sietí vyradilo celkom 11 agentov. Ďalších troch dalo „do kľudu“ a v roku 1972 nakoniec aj vyradilo. Agentúrne siete v roku 1971 doplnilo šesť nových agentov a informátorov. Operačný agentúrny prieskum mal k dispozícii celkom 14 agentúrnych chodeckých skupín, z ktorých bola väčšina intenzívne pripravovaná na nasadenie do záujmového priestoru – SRN. V rámci tzv. normalizačnej očisty bolo z nich vyradených 20 spolupracovníkov (väčšina z nich boli radisti). Podľa hodnotenia náčelníka 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA spočívalo bezpečnostné riziko v ohrození celej siete, pretože jednotlivci sa navzájom poznali a poznali svoje úlohy. Závažným zistením bol fakt, že Hlavné ústredie ešte ani na konci 1971 nemalo prehľad o tom, kto z nich ušiel z ČSSR. Podobný stav bol zistený aj u Spravodajskej správy ZVO.[79]

Napriek charakteru 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA plnili jednotlivé skupiny rozdielne úlohy. V 70. rokoch 20. storočia mali 1. a 2. skupina určené objekty operačného významu a 3. skupina strategického (5. skupina mala určené Francúzsko).

[77] Tamže, BF č. 122 „Koncepcia činnosti na NSR a Rakúsko“.
[78] Tamže, BF č. 8 „Operačná agentúrna rozviedka“.
[79] Tamže.

Pásmo 1. skupiny sa nachádzalo v hlavnom záujmovom priestore SRN. Jeho severnú hranicu tvorili mestá Furth im Wald (mimo), Regensburg (vrátane), Göppingen (mimo) a Štrasburg (mimo). Južnú hranicu pásma vymedzovala severná štátna hranica Rakúska. Agentúrne prostriedky 1. skupiny monitorovali tieto hlavné záujmové objekty: 2. armádny zbor-Ulm a jeho podriadené jednotky (v pásme 1. skupiny), 56. delostrelecká brigáda Pershing-1A-Schwäbisch Gmünd, 1. letka riadených striel Pershing-1A-Landsberg (modifikácia na kolesových vozidlách). Z pozemných síl sa agentúrne prostriedky zamerali americké jednotky a útvary a BW, ktoré boli dislokované v prihraničnom pásme. Zvláštny dôraz sa v danom období kládol na VVP Grafenwöhr a 3. pluk 1. mechanizovanej divízie amerického 7. armádneho zboru-Augsburg. Medzi záujmové objekty určené skupine patrili aj letiská, kde boli umiestnené lietadlá – nosiče jadrových zbraní, a to Lechfeld (32. stíhacie bombardovacie letecké krídlo 1. leteckej divízia) a Memmingen (34. stíhacie bombardovacie letecké krídlo 1. leteckej divízia, SRN). Monitorovaný bol aj 250. delostrelecký oddiel-Grossengstingen a francúzska 3. mechanizovaná divízia – Freiburg s jej podriadenými jednotkami dislokovanými v pásme 1. skupiny.[80]

Velenie agentúrneho úseku určilo pásmo pôsobenia 2. skupiny v záujmovom priestore SRN takto: severnú hranicu tvorili mestá Hof (vrátane), Koblenz (vrátane) a Neuerburg (mimo). Južná hranica pásma bola vymedzená mestami Furth im Wald (vrátane), Regensburg (vrátane) a Štrasburg (vrátane). Agentúrne prostriedky 2. skupiny mali určené tieto hlavné záujmové objekty: 2. armádny zbor – Ulm a jeho podriadené jednotky (v pásme 2. skupiny), 56. delostrelecká brigáda Pershing-1A – Schwäbisch Gmünd a jej podriadené jednotky, 17. letecká armáda – Ramstein (zvlášť 86. taktické prieskumné letecké krídlo, Zweibrücken), 7. armádny zbor – Stuttgart a jeho podriadené jednotky v pásme 2. skupiny, 1. kanadská letecká skupina – Söllingen (zvlášť 441. a 421. stíhacia bombardovacia letka), 68. delostrelecký oddiel – Schwäbisch Hall, 73. delostrelecký oddiel – Schwäbisch Gmünd, 12. tanková divízia – Veithöchsheim (podriadená nemeckému 3. armádnemu zboru) a francúzsky 2. armádny zbor – Baden-Baden. Dôraz sa kládol aj na monitorovanie letísk, kde sa nachádzali lietadlá-nosiče jadrových zbraní a tiež americké a nemecké jednotky a útvary, ktoré boli dislokované v prihraničnom pásme (výhradne v pásme skupiny). Dôraz sa kládol podobne ako u 1. skupiny na VVP Grafenwöhr. Druhá skupina naviac monitorovala aj VVP Hohenfels.[81]

Tretia skupina mala pásmo pôsobenia v záujmovom priestore SRN vymedzené takto: južná a stredná časť nemeckého územia. Tu sa nachádzali hlavné záujmové objekty: orgány NATO, zvlášť stála skupina jadrového plánovania, Ministerstvo zahraničných vecí SRN – Bonn, Ministerstvo obrany SRN – Bonn, USAFE – Wiesbaden (Vzdušné sily USA v Európe), nemecké Veliteľstvo teritoriálnej obrany-Juh – Heidelberg, 32. veliteľstvo protivzdušnej obrany – Kaiserslautern, Veliteľstvo a štáb amerického 5. armádneho zbor – Frankfurt nad Mohanom, výskumné a vedecko-technické zariadenia a ústavy v oblasti novej bojovej techniky. Agentúrne prostriedky skupiny monitorovali vizuálnym prieskumom oddiely prostriedkov PVO Hawk 1. línie a Nike Hercules a Hawk 1. línie, systémy strážení vzdušného priestoru v strednej a južnej časti SRN, systém PVO 3. a 4. spojeneckého úseku, sklady atómových zbraní a raketovej techniky.[82]

[80] Tamže.
[81] Tamže.
[82] Tamže.

Vojenská rozviedka konštatovala, že v prvej tretine 70. rokov minulého storočia nenastal pôvodne predpokladaný stav znižovania napätia. Agentúrny úsek získal relevantné informácie o indikátoroch zvyšovania vojenských rozpočtov a zdokonaľovaní prípravy a modernizácie zbraní a zbraňových systémov vojsk NATO.[83]

Podľa hodnotenia spravodajských analytikov sa predpokladaný scenár vojenskej agresie voči tzv. Východnému bloku stával čoraz viac pravdepodobným. Zásadná zmena v zahraničnej politike Rakúska začínala byť v analytických produktoch čoraz častejšie hodnotená ako vážna bezpečnostná hrozba. Táto mala spočívať v „[...] koordinácii so štátmi NATO a mala rovnaký antisocialistický obsah ako u vlád NSR, USA [...]". V tejto súvislosti velenie vojenskej rozviedky zvýraznilo úlohu „[...] spravodajského zabezpečenia pásma proti ČSSR [...]". [84]

Hlavné ústredie v závere prvej polovice 70. rokov minulého storočia kriticky hodnotilo stav nielen „[...] absolútneho poklesu dodaných správ [...]"[85] v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi, ale aj ich spravodajskej hodnoty. Príčina spočívala najmä v tom, že v rámci personálnych čistiek v prvej fáze tzv. normalizácie muselo z vojenského spravodajstva odísť mnoho skúsených spravodajských dôstojníkov. Títo spravodajskí profesionáli – odborníci so stavovskou cťou sa stali doslova terčom tvrdej ostakrizácie normalizátorov. Mnohí z nich vytvorili normalizačné tzv. zdravé spravodajské jadro.

Agentúrne siete v SRN a Rakúsku sa skladali z agentov, spolupracovníkov a ACHS. Napríklad 1. ACHS tvorilo šesť menších tri až päť členných skupín, ktoré mali určené tieto záujmové objekty: veliteľstvo 2. armádny zbor BW (Ulm), komunikačný uzol (Augsburg), 4. mechanizovaná obrnená divízia BW (Regensburg), 32. stíhacie bombardovacie letecké krídlo (Lechfeld), 56. delostrelecká brigáda Pershing (Schwäbisch Gmünd). Druhá ACHS mala podobné zloženie ako 1. skupina a monitorovala tieto určené záujmové objekty: 3/73. delostrelecký pluk Pershing (Crailsheim), 4/84. delostrelecký pluk Pershing (Neckarsulm), 1. obrnená divízia BW (Ansbach), kanadský útvar (Sollingen) a veliteľstvo 7. armádneho zboru USA (Heidelberg).[86]

V období rokov 1972 a 1973 mal OAPs v záujmových priestoroch nasadených celkom 48 agentúrnych prostriedkov (32 agentov a 16 spolupracovníkov). Na domácom území pôsobilo 76 spolupracovníkov. Velenie vojenskej rozviedky prehodnotilo počet agentúrnych prostriedkov a opäť ho znížilo. V tomto období naviac pokračovala podobne ako v iných silových zložkách plošná tzv. normalizačná „[...] očista siete z dôvodov politickej nespoľahlivosti a nezodpovedajúcich kvalít spravodajských [...]",[87] ktorá značne preriedila stavy aj v agentúrnych prostriedkoch.

Až v roku 1974 sa podarilo negatívny trend v činnosti agentúrnej siete čiastočne zastaviť a zvýšiť počet agentov. V tomto roku pôsobilo v zahraničí 51 agentúrnych prostriedkov (35 agentov a 16 spolupracovníkov). Počet spolupracovníkov na domácom území nebol zmenený. Úspechom v tomto období bolo získanie dvoch agentov s priamou väzbou na BW a jedného agenta s väzbou na 56. delostreleckú brigádu americkej armády. V roku 1974 ich už aj spravodajsky vyťažovali. V roku 1975 sa podarilo splniť zámer

[83] Tamže, BF č. 233 „Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1973".
[84] Tamže.
[85] Tamže „Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1974/75".
[86] Tamže.
[87] Tamže, BF č. 38 „Prehľad prepustených, 1969-1970".

preniknúť do prostredia BW formou agentov s dlhodobou perspektívou zotrvania v záujmovom objekte.

Schválená koncepcia činnosti 1. oddelenia agentúrneho úseku prioritne smerovala na budovanie agentúrnej siete, získanie agenta z prostredia BW, na vytvorenie základne adries a stykov pre získanie agenta vo vojensko-politickej oblasti. Súčasne sa činnosť oddelenia zamerala aj na získanie spolupracovníkov, ktorí mali priamy vzťah k záujmovému objektu – BW. Napríklad v roku 1973 získali celkom osem typov (z nich dvaja príslušníci BW a dvaja s väzbami na dôstojníkov BW) s väzbou na BW a jedného s väzbou na rakúsky Bundesheer.

Vedenie 1. oddelenia agentúrneho úseku začalo skúšobne aplikovať metódu budovania novej agentúrnej siete v záujmovom priestore na báze funkčnej siete. Velenie agentúrneho úseku hodnotilo dosiahnutie dobrých výsledkov, ale súčasne konštatovalo, že „[...] konečná realizácia naráža na strach agentov [...]“.[88] Hlavné ústredie vo svojej analýze konštatovalo dosiahnutie dobrých výsledkov v informačnej oblasti na základe „[...] nevedomého vyťažovania rozpracovávaných adries [...]“.[89]

V procese budovania stykovej základne došlo k jej očakávanému rozšíreniu na neoficiálnej báze. Na základe odporúčania sovietskej vojenskej rozviedky sa v záujmovom priestore testovali nové metódy ako napríklad zverejnenie inzerátu alebo autostop. Oddelenie pokračovalo aj v budovaní siete „nelegálov“. Kvalita agentúrnej siete neumožňovala plniť požiadavky ohľadne strategických koncepcií a mobilizačných otázok. Oddelenie malo určené tieto hlavné záujmové objekty: 56. delostrelecká brigáda BW, 2. armádny zbor BW, 5. armádny zbor (USA), 7. armádny zbor (USA) a VVP Grafenwöhr.

Rezidentúra „Hvozd“ mala po presťahovaní Zastupiteľského úradu do hlavného mesta Bonn (1973) výrazne zhoršené podmienky, pretože príslušníci museli dochádzať z Kolína nad Rýnom. V tomto období zaznamenali zvýšenie aktívnych a preventívnych opatrení nemeckej kontrarozviedky. Prejavilo sa to aj voči časti agentúrnych prostriedkov. Celkom 18 z nich muselo byť vyradených z dôvodu odhalenia, nečinnosti alebo zo strachu. Rezident o tom podrobne informoval formou tzv. žltých lístkov Hlavné ústredie.[90]

Napriek tomu Spravodajská správa GŠ ČSĽA v rozpore s realitou konštatovala, že „[...] pre vojenskú rozviedku boli vytvorené optimálne podmienky [...]“[91] na zriadenie úradov vojenských a leteckých pridelencov. SRN však aj naďalej zostala v spravodajskom zameraní definovaná ako hlavný politický, ideologický a vojenský protivník.

V prípade vzniku „mimoriadnej situácie“ malo 1. oddelenie Spravodajskej správy GŠ ČSĽA pripravených v zálohe 37 spolupracovníkov za účelom riadenia a 39 spolupracovníkov so zámerom vyslania do záujmových priestorov s cieľom plniť informačné úlohy chodeckým spôsobom. Velenie vojenskej rozviedky v roku 1975 kriticky hodnotilo, že agentúrna sieť oddelenia „[...] nebola plne schopná plniť určené informačné požiadavky [...]“.[92] Nároky na kvalitu informácií sa totiž zvyšovali takým tempom, že ich nový nábor nebol schopný splniť. Agentúrna sieť oddelenia mala v štruktúre (stav k 1. februáru 1975) 28 agentov v SRN, dvoch vedomých informátorov

[88] Tamže, BF č. 234 „Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1975/76“.
[89] Tamže.
[90] Tamže, BF č. 233 „Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1974/75“.
[91] Tamže, BF č. 117 „Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh 1. odd. za rok 1974“.
[92] Tamže.

v SRN, jedného agenta a informátora v Rakúsku, 12 spolupracovníkov, ktorí pôsobili v záujmových priestoroch dlhodobo, 39 spolupracovníkov ACHS a 37 spolupracovníkov pre oblasť riadenia procesu náborovej činnosti (z nich 24 bolo vycvičených ako radisti).

Operačný agentúrny prieskum mal aj v 80. rokoch 20. storočia za úlohu zabezpečiť velenie frontu v „[...] období narastania medzinárodného napätia a v priebehu vojny dostatkom správ o nepriateľovi [...]“,[93] jeho zámeroch, rozmiestnení vojsk v predpokladanom priestore vedenia bojovej činnosti. Uvedené „správy“ mali byť potom využité v procese plánovania frontovej operácie ČSĽA a na vykonanie vlastných jadrových úderov.

Velenie vojenskej rozviedky hlavné záujmové priestory nezmenilo. Zachované archívne dokumenty potvrdzujú, že minimálne od 50. rokov 20. storočia sa v nich kontinuálne hodnotí ako optimálne územie SRN a severovýchodná časť Francúzska, a to až po „ďalšiu úlohu frontu“. V 60. rokoch uvedeného storočia začali byť požadované aj informácie z územia neutrálneho Rakúska, pretože tvorilo „ľavý bok frontu“. Význam OAPs sa zvyšoval najmä v „období zostreného medzinárodného napätia“. Dôvod spočíval v tom, že v tomto období ešte v záujmových priestoroch nemohli pôsobiť „iné prieskumné prostriedky frontu“.

Vypracované varianty scenárov predpokladali, že najviac zaťažené by preto boli agentúrne prostriedky 1. a 2. skupiny 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. Z tohto dôvodu mali byť posilnené o ACHS 4. skupiny. Tieto agentúrne prostriedky mali mať v prvom období frontovej operácie najväčšiu zodpovednosť za získanie hodnotných správ o potenciálnom protivníkovi. Až v ďalšom období sa predpokladalo, že budú tyla protivníka nasadené ostatné prieskumné prostriedky frontu.[94]

Z dôvodu dôležitosti procesu nepretržitého získavania hodnotných informácií v období zostreného medzinárodného napätia, v prvom období vojny a hlavnej zodpovednosti 1. a 2. skupiny 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA malo dôjsť k reorganizácii operačného agentúrneho prieskumu. Zachovaná dokumentácia agentúrneho úseku ho vyhodnotila ako najťažšie. Podľa schváleného zámeru mali byť uvedené skupiny odovzdané do podriadenosti Spravodajskej správy ZVO. Po zvážení argumentov Hlavné ústredie schválilo variant odovzdania spojenia s agentúrnymi sieťami v záujmových priestoroch aj so spojovacími uzlami. Variant predpokladal aj vytvorenie „strediska riadenia agentúrneho prieskumu“.

Prvé oddelenie Spravodajskej správy ZVO v roku 1982 tieto opatrenia odborne spochybňovalo, pretože mali zhoršiť podmienky riadenia agentúrneho prieskumu vo vyššie uvedených obdobiach.[95]

Operačný agentúrny prieskum v ČSĽA na začiatku 80. rokov 20. storočia tvorili dve oddelenia. Prvé oddelenie Spravodajskej správy ČSĽA (1. a 2. skupina) riešilo budovanie agentúrnych sietí v záujmových priestoroch a tiež problematiku vytvárania záložných agentúrnych prostriedkov, operačnú prípravu a otázky bojovej pohotovosti. Velenie vojenskej rozviedky plánovalo proces zlúčenia v období mobilizácie.[96]

[93] Tamže, BF č. 60 „Koncepcia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985-1990“.
[94] Tamže.
[95] Tamže.
[96] Tamže, BF č. 234 „Zvýšenie účinnosti vojenskej strategickej rozviedky“.

SRN a Francúzsko zostali do konca 80. rokov 20. storočia v spravodajskom zameraní hlavnými záujmovými priestormi OAPs. Mierne úpravy sa týkali len vymedzenia „hraníc“ priestorov pôsobenia agentúrnych prostriedkov. V uvedenom období sa dôraz kládol na monitorovanie a prenikanie do hlavných záujmových objektov v pásme ohraničenom mestami Fulda, Giessen, Koblenz, St. Dizier, St. Etiene a Avignon, ktoré boli severnou hranicou určeného priestoru. Ďalej ho vymedzovali štátne hranice niektorých záujmových krajín, a to južná hranica SRN, západná Švajčiarska a východná Francúzska.

V súvislosti s hlavným záujmovým priestorom – SRN – mal operačný agentúrny prieskum určené široké spektrum hlavných úloh. Získaval údaje o vojensko-strategických koncepciách, a to najmä o názoroch na varianty vzniku vojnového konfliktu. Jednou z prioritných úloh bolo monitorovať a vyhodnocovať snahy SRN získať jadrové zbrane. Prieskum systematicky získaval poznatky aj o spôsoboch použitia BW, možnom zoskupení ozbrojených síl na smere operačného pôsobenia ČSĽA, o schopnostiach mobilizačného rozvinutia na celom území SRN a o variantoch použitia „bližších a vzdialenejších záloh“ plánovaných na smere proti ČSSR. Agentúrne prostriedky súčasne získavali relevantné informácie pre predpokladaný variant vykonania „hromadného úderu ČSĽA“.

Z hľadiska splnenia tohto spektra úloh mal OAPs v tomto období určené ako „optimálne“ hlavné záujmové objekty[97]: MNO – Bonn, USAREUR (United States Army Europe) – Heidelberg (na základni dislokované v roku 1952), letecká základňa USAF (United States Air Forces) – Wiesbaden, Teritoriálne veliteľstvo „Juh“ – Karlsruhe, 2. armádny zbor BW (dôraz na 4. mechanizovanú divíziu) – Ulm, 7. a 5. armádny zbor USA, 56. delostrelecká brigáda Pershing, sklady vojenského materiálu a prostriedky protivzdušnej obrany a riadenia taktického letectva na území Bavorska, Hesenska a Bádenska-Würtemberska, útvary taktického letectva 1. leteckej divízie BW a 17. leteckej armády USA (Neuburg, Lechfeld, Memmingen, Bremgarten, Frankfurt nad Mohanom, Zweibrücken, Ramstein, Hahn, Sembach, Pferdsfeld, Söllingen), Veliteľstvo teritoriálnej obrany-Bad Godesberg, EUCOM (United States European Command) – Stuttgart, 4/41. delostreleckého oddielu Pershing – Schwäbisch Gmüd, 1. krídlo Pershing – Landsberg, 5/73. delostreleckého pluku Sergeant – Schwäbisch Gmüd, 1/68. delostreleckého pluku Sergeant – Schwäbisch Hall, 250. delostrelecký oddiel Sergeant – Grossengstingen. Hlavné záujmové objekty sa v období 80. rokoch 20. storočia delili podľa dôležitosti do troch kategórií. V porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami musel OAPs monitorovať aj neobsadené letiská (Herzogenaurach, Norimberg a Giebelstadt) a sklady bojovej techniky „dvojakej dislokácie“ (Mannheim, Frankfurt nad Mohanom, Kaiserslautern, Karlsruhe, Pirmanses a Baumholder).[98]

[97] Tamže, BF č. 36 „Plán 1. oddelenia na rok 1969“; tamže, BF č. 6 „Plán hlavných úloh a opatrení na rok 1978-79“; tamže, BF č. 20 „Plán hlavných úloh a opatrení na rok 1980-1981“; tamže, BF č. 20 „Vyhodnotenie plnenia plánu hlavných úloh a opatrení za rok 1979/80“.

[98] Tieto hlavné záujmové objekty monitorovali agenti. Ich mená budú uvedené len ako „prezývky“. Boli to rôzne kategórie agentov – A-prameň, A-typár, A-chodec, A-pátrač, A-pátrač-špecialista, A-spojka: „Neptun“, „Antibyrokrat“, „Vévoda“, „Loping“, „Šachista“, „Fortel“, „Tabáčník“, „Trabant“, „Amos“, „Pandit“, „Pohan“, „Dolar“, „Mariňák“, „Slavata“, „Cedr“, „Maratonista“, „Chuligán“, „Opuštený“, „Horst“, „Episoda“, „Polda“, „Plotice“, „Klenot“, „Kantina“, „Tazatel“, „Chloupek“, „Bezinka“, „Pasáček“, „Tonó“, „“Foukač“, „Tuchoněc“, „Zápalník“, „Labs“, „Lang“, „Činovník“, „Sudař“, „Paradesant“, „Baran“, „Carpat“, „Cejn“, „Coul“, „Etolog“, Germi“, „Kosmos“, „Medium“, „Sešívaný“, „Udo“, „Votava“, „Zelenáček“, „Basir“, „Klerik“, „Motiv“, „Regent“, „Safari“, „Stativ“, „Spinet“, „Skunk“ a „Sonda“. Okrem agentov riadilo oddelenie

V rámci operačného agentúrneho prieskumu mala v celom hodnotenom období mimoriadny význam 2. skupina. Jej pásmo zahrňovalo severnú polovicu Bavorska, severnú polovicu Bádenska-Würtemberska, južnú časť Hessenska, celé územie spolkových krajín Porýnie-Falcko a Sársko. Operačný a strategický význam pásma 2. skupiny spočíval v tom, že ním prechádzal hlavný strategický smer Praha – Plzeň – Norimberg – Saarbrücken a boli v ňom dislokované hlavné sily NATO v „Strednej Európe". Súčasne sa v ňom predpokladala koncentrácia prevažnej časť raketových jadrových prostriedkov operačného a takticko-operačného dosahu, väčšina útvarov lietadiel taktického letectva a hlavné sily amerických pozemných vojsk v Európe. Skupina mala vo svojom pásme určených celkom 31 až 40 hlavných záujmových objektov, z ktorých bolo priebežne 17 až 22 zaradených medzi objekty prvoradého spravodajského záujmu.[99]

Uvedené úlohy sa ukázali ako nereálne a v rozpore s možnosťami agentúrnych prostriedkov v záujmovom priestore. Hlavné ústredie ich muselo nakoniec prehodnotiť. Prioritný význam mali: veliteľstvo 56. delostreleckej brigády alebo štáb podriadených oddielov, 101. muničný prápor (pokryť ich mal jeden agent), veliteľstvo 2. armádneho zboru BW a veliteľstvo 4. mechanizovanej obrnenej divízie alebo štáb podriadenej brigády (pokryť ich mali dva agenti), veliteľstvá 4. a 5. vojenského okruhu alebo 16. a 17. veliteľstvo domobrany (pokryť ich mal jeden agent), veliteľstvo 7. armádneho zboru alebo štáb podriadeného zväzku, veliteľstvo 4. spojeného taktického leteckého veliteľstva alebo 17. letecká armáda alebo letecké krídla lietadiel nosičov (pokryť ich mal jeden agent), 32. veliteľstvo Protivzdušnej obrany alebo jednotlivých oddielov protilietadlových riadených striel (pokryť ich mal jeden agent), VVP Grafenwöhr a Hohenfels (pokryť ich mal jeden agent) a veliteľstvo francúzskeho 2. armádneho zboru alebo podriadeného zväzku (pokryť ich mal jeden agent).[100] Zámer prípravy agentúrnych chodeckých skupín spočíval vo variante ich nasadenia do priestoru na stráženie dôležitých objektov, ktoré v danom období nedokázali pokryť agentúrne siete.

---

operačného agentúrneho prieskumu v priestore aj spolupracovníkov „Dualista" a „Charakter". Súčasne budovalo početné záložné agentúrne siete, ktoré sa skladali z rôznych kategórií spolupracovníkov. V SRN pôsobili aj rezidentúry. Jedna z nich rezidentúra „Útes" bola z dôvodu nevhodnej dislokácie a zhoršeným možnostiam legalizácie v roku 1970 zrušená. S cieľom rozšíriť bázu proti SRN bol vyslaný príslušník 1. oddelenia agentúrneho úseku Hlavného ústredia pod vojenským krytím ako zástupca vojenského pridelenca v Juhoslávii.

[99] A) prostriedky raketového jadrového napadnutia: 56. delostreleckej brigády, 1/41. delostreleckého pluku Pershing, 3/84. delostreleckého pluku Pershing, 2/42, 1/133., 1/333., 2/377. dopravných plukov 17. leteckej armády, 36., 50., 52., 86. taktické stíhací letecké krídlo (17. letecká armáda), 32. stíhacie bombardovacie letecké krídlo (1. letecká divízie), 59. muničný sklad. B) pozemné vojsko: veliteľstvo 5., 7. armádneho zboru, veliteľstvo 2. armádneho zboru, veliteľstvo 3., 8., 1. mechanizovanej divízie, veliteľstvo 1. obrnenej divízie, veliteľstvo 4. mechanizovanej obrnené divízie, veliteľstvo 2. armádneho zboru (Francúzsko), veliteľstvo 1. mechanizovanej divízie (Francúzsko). C) letectvo: veliteľstvo 4. spojeného taktického leteckého veliteľstva, veliteľstvo 17. leteckej armády. D) PVO: 32. veliteľstvo PVO, 69., 97. protilietadlových riadených striel (deväť oddielov protilietadlových riedených strel) E) teritoriálna obrana: 4., 5. vojenský okruh, 16., 17. veliteľstvo domobrany, VVP Grafenwöhr, VVP Hohenfels, F) sklady a tylové zariadenia: 47 skladov BW a 7. A (USA) na území Porýnie-Falcko, 55 skladov 7. armády v priestoroch Frankfurt nad Mohanom a Karlsruhe, 24 až 32 skladov BW a 2. armádny zbor BW. Tamže, BF č. 182 „117 „Koncepcia činnosti 2. skupiny".

[100] Tamže.

Z hľadiska nevyhnutnosti disponovať v období „zvýšeného napätia a vojny“ hodnovernými informáciami o protivníkovi v reálnom čase reagovalo velenie agentúrneho úseku rozhodnutím monitorovať záujmové priestory kvalitnými agentúrnymi prostriedkami. Z tohto dôvodu sa dôraz kládol na vybudovanie agentúrnych sietí v záujmových priestoroch. V tomto procese mala vo vzťahu k agentúrnym sieťam kľúčový význam na dislokácia hlavných záujmových objektov.

Spravodajská správa GŠ ČSĽA zaradila medzi priority nielen priestory pravdepodobného vyvedenia a sústreďovania vojsk, ale aj celý prihraničný priestor. Schválený scenár predpokladal nasadenie ACHS 4. skupiny 1. oddelenia Spravodajskej správy ZVO do záujmových priestorov, ktorých monitorovanie nedokázali svojimi agentúrnymi prostriedkami zabezpečiť 1., a 2. skupina 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA.[101]

V súvislosti s uvedeným scenárom muselo velenie agentúrneho úseku nevyhnutne vyriešiť spôsoby nasadenia ACHS do záujmových priestorov. Hlavné ústredie totiž požadovalo praktické overenie reálnosti týchto spôsobov nasadenia a „kalkulačných časov“. V súvislosti s náročnými požiadavkami na získavanie a poskytovanie relevantných informácií v čo najkratšom čase bolo nutné pripraviť a v schválenom variante nasadiť do záujmových priestorov kvalitných „agentov-oporné body“.

Predpokladaný scenár obdobia eskalácie medzinárodného napätia a vojnového konfliktu ovplyvnil aj riešenie problematiky presunu rádiostaníc do záujmových priestorov v predstihu, čo znamenalo ešte pred jeho naplnením. Presun rádiostaníc do záujmových priestorov bol vypracovaný v dvoch variantoch. Prvý navrhoval uloženie rádiostaníc u „agentov-oporných bodov“. Druhý, v období eskalácie napätia, odporúčal riešenie formou uloženia rádiostaníc u „legálnych orgánov“ a do „mŕtvych agentúrnych schránok“.[102]

Na preniknutie do záujmových priestorov mali byť v uvedenom období využívané aj ilegálne prechody štátnej hranice. Tieto museli byť vytypované a preskúmané na území SRN a Rakúska už mierovom období.[103] Agentúrny úsek ich využíval aj na výcvik agentúrnych prostriedkov ako napríklad ACHS a APsS. Špecifická požiadavka spočívala v tom, aby prechody do SRN umožňovali optimálny peší presun alebo na bicykli až do hĺbky 30 až 50 kilometrov.[104]

Na území Rakúska však ešte nebola vybudovaná „pomocnú sieť“. Jej význam vyplýval z jej špecifickej úlohy, a to v poskytnutí pomoci agentúrnym chodeckým skupinám pri nasadení do záujmového priestoru. Velenie vojenskej rozviedky z tohto dôvodu určilo prioritu – okamžite začať budovať túto sieť. Súčasne s riešením uvedenej problematiky muselo velenie agentúrneho úseku vyriešiť aj „pokrytie“ rakúskeho Bundesheeru.

---

[101] Tamže, BF č. 60 „Koncepcia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985-1990“.
[102] Tamže.
[103] Napríklad: Amadeus, Branka, Čeněk, Folmava, Hraničná – Kozí vrch, Hůrka, Javor, Kateřiny, Libá, Pleš, Pod Ostrým, ROLF, Sfinga, Slatina Stoupa, Viktor, Železná, 9 Mlýnů, Boží Dvůr, České Budějovice – Písečná, České Budějovice – Rajcheřov, 3 prechody cez rieku Salzach v priestoroch Lettensau – Lebenau, Riedersbach – Plossau a Anthering – Au, Hnanice, Ječmeniště, Lanžhot, Lukov, Nový Přerov, Podmolí, Podmyče, Pohansko, Spáleniště, Stálky, Šafov, Úvaly, Vyšné a Zelená Lhota. Tamže, operačná situácia (dohledané dokumenty). Tamže.
[104] Tamže, BF č. 60 „Koncepcia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985-1990“.

Smernice pre agentúrnu činnosť „vojenského výzvedného spravodajstva“ z roku 1980 definovali, že jeho prioritným cieľom je „[...] boj proti hlavnému nepriateľovi v celosvetovom meradle [...]“.[105] Hlavného nepriateľa charakterizovali ako „[...] imperialistický štát (alebo zoskupenie), ktorého sila a prostriedky sú rozhodujúcou základňou pre organizovanie a koordinovanie agresívnych vojenských, hospodárskych, politických a ideologických akcií [...]“.[106] Smernice identifikovali, že tieto akcie sú namierené proti „socialistickej sústave“, proti ČSSR ako jej súčasti, „pokrokovým silám“ v ktorejkoľvek oblasti sveta a národným osloboditeľským hnutiam. Za „hlavného globálneho nepriateľa“ označili USA. V európskej dimenzii za bezpečnostnú hrozbu označili predovšetkým SRN a „[...] vrcholné orgány agresívneho zoskupenia NATO [...]“.[107]

Vojenská rozviedka ČSSR plnila v tomto období úlohy pomocou jednotlivých článkov agentúrnej siete. Tieto mali v danej agentúrnej situácii záujmového priestoru možnosť pracovať priamo v „hlavných záujmových objektoch“. Agentúrny prieskum ich vyhodnotil ako najdôležitejšie. V niektorých prípadoch sa využívali aj „pomocné záujmové objekty“. Agentúrne prostriedky ich ocenili ako osvedčené pri úspešnom prenikaní do „hlavných záujmových objektov“. Prípadne si prostredníctvom „pomocných záujmových objektov“ vytvorili možnosť prenikať do určených záujmových objektov. Odporúčalo sa aj vytvorenie a udržanie úzkeho styku s osobami, ktoré v „hlavných záujmových objektoch“ pracovali.

Objektami záujmu vojenskej rozviedky ČSSR boli v tomto období ozbrojené sily a tie zložky štátneho aparátu a bezpečnostného systému štátu, v ktorých sa vypracovávali vojenské doktríny, strategické plány a taktika boja proti krajinám tzv. Východu. Určenie „hlavných“ a „pomocných záujmových objektov“ vyplývalo z úloh dlhodobého plánu velenia ČSĽA a velenia Varšavskej zmluvy. Ďalším dôležitým faktorom sa stali aj závery analýzy vojenského potenciálu konkrétneho protivníka.[108]

Spravodajská správa GŠ ČSĽA mala v roku 1983 celkom k dispozícii 98 agentúrnych prostriedkov. Podstatnú časť tvorili agenti, ktorých celkový počet sa podarilo zvýšiť na 68 (podľa genpor. Josefa Broža bolo 42 z nich získaných v období troch rokov). Vojenská rozviedka využívala na plnenie agentúrnych úloh aj vedomých informátorov, ktorých počet v tomto období dosiahol úroveň 30. Hlavné ústredie určilo vopred (archívny dokument uvádza pojem „predurčilo“) z celkového počtu agentov 45 pre plnenie strategického agentúrneho prieskumu a 23 pre operačnú agentúrnu rozviedku. Z hľadiska hodnoty mala vojenská rozviedka k dispozícii troch „cenných agentov“, 17 „agentov strednej hodnoty“ a 15 „agentov slabšej hodnoty“. Úlohy bojovej a mobilizačnej pohotovosti plnilo sedem agentov a dvaja spolupracovníci (štyria agenti v SRN).[109] Agentúrne siete strategickej rozviedky sa členili podľa tzv. geografického kľúča do záujmových priestorov. Z počtu 45 agentov plniacich úlohy strategickej rozviedky ich 31 pôsobilo v krajinách NATO. Z nich 14 vykonávalo výzvednú činnosť v SRN.[110]

[105] Tamže, BF č. 238 „Smernice pre agentúrnu činnosť VVZ“.
[106] Tamže.
[107] Tamže.
[108] Tamže.
[109] Tamže.
[110] Tamže.

Všetky agentúrne prostriedky operačného agentúrneho prieskumu pôsobili v roku 1983 v jednom záujmovom priestore – SRN. Velenie agentúrneho úseku určilo v zameraní agentúrnej siete tieto oblasti: stráženie prostriedkov jadrového napadnutia (šesť agentov), stráženie objektov (štyria agenti), prieskum predpokladaného priestoru vedenia bojovej činnosti (šesť agentov), vojenské otázky, taktika a operačné umenie (päť agentov), technická dokumentácia a vzorky bojovej techniky (dvaja agenti).[111]

Agenti začlenení v agentúrnej sieti mali rôznu výkonnosť a dosiahli v hodnotení Hlavného ústredia diametrálne odlišné hodnoty: dvaja „cenní agenti“, 14 „agentov strednej hodnoty“ a sedem „agentov slabšej hodnoty“. V druhej polovici 80. rokov 20. storočia plnilo úlohy bojovej a mobilizačej pohotovosti 20 agentov, ktorých začlenili do „vojnových agentúrnych rezidentúr“. Na doplnenie agentúrnej siete v hlavnom záujmovom priestore – SRN – vyčlenilo velenie agentúrneho úseku na obdobie pred začatím vojnového konfliktu a v priebehu frontovej operácie 17 agentúrnych chodeckých skupín a 30 agentúrnych prieskumných skupín.

Nová pôsobnosť 25. oddelenia strategického agentúrneho prieskumu pre „oblasť Stredná Európa“ definovala SRN opäť ako hlavný záujmový priestor (schválil ju zástupca náčelníka Spravodajskej správy GŠ ČSĽA genmjr. Jaroslav Straka 1. septembra 1986).[112]

Agentúrne prostriedky, ktoré 25. oddelenie riadilo získavali správy z oblastí: vojensko-politického vývoja, koncepcií a zámerov na vedenie vojny, vývojových tendencií v NATO s dôrazom na uskutočňovanie mobilizačných opatrení, vzoriek bojovej techniky a technickej dokumentácie, zámerov vojensko-technického vývoja a vojenského využitia kozmického priestoru. Zo získaných správ analytická časť vyhodnocovala varovné indikátory hrozby príprav a vzniku vojnového konfliktu. Oddelenie riadilo rezidentúry[113] v určených záujmových priestoroch budovalo a riadilo aj agentúrne siete. V niektorých archívnych dokumentoch je zameranie oddelenia charakterizované ako „strategický prieskum blízkeho dosahu“.

Hlavné ústredie napriek dlhoročným snahám o preniknutie do hlavného záujmového objektu – NATO – muselo koncom 80. rokov minulého storočia priznať neúspech, že „[...] od konca 50. rokov sa nepodarilo preniknúť priamo do niektorého z orgánov NATO [...]“.[114]

---

[111] Tamže.

[112] Tamže, BF č. 526 „Pôsobnosť oddelenia strategického agentúrneho prieskumu Spravodajskej správy GŠ (oblasť Stredná Európa) za brannej pohotovosti štátu“.

[113] Zo skupín tohto oddelenia riadila rozviednu činnosť v SRN 1. skupina. Rezidentúry „Hvozd“ (Kolín nad Rýnom), „Bory“ (Bonn) a „Ostrov“ (Západný Berlín) mali nariadené prioritne monitorovať hlavné záujmové objekty.

[114] V zápise, ktorého vypracovanie sa datuje 20. októbra 1987 (nový N GŠ genplk. Miroslav Vacek ho podpísal 20. novembra 1987) sa uvádza, že v období od roku 1983 do roku 1987 sa kládol dôraz na výstavbu kvalitnej agentúrnej siete. Náborová činnosť bola koncentrovaná na získavanie cenných agentov, a to najmä typu „agent-prameň“. Genplk. Miroslav Blahník při odovzdávaní funkcie N GŠ ČSĽA hodnotil výsledný efekt v náraste kvality agentúrnej siete o 60 %, čo sa malo prejaviť aj vo „[...] zvýšení informačnej hodnoty získaných správ o 118 %, z toho u správ hodnotených veľmi cenná o 300 % [...]“. Tamže, BF č. 5 „Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie N GŠ 1. Z MNO za spravodajskú oblasť“.

Výzvedná činnosť OAPs Spravodajskej správy ZVO[115] sa zamerala výhradne na hlavný záujmový priestor – SRN. Štvrtá skupina vykonávala náborovú činnosť, riadenie a prípravu záložných agentúrnych prostriedkov. V období vojnového konfliktu mala byť vytvorená 3. skupina.

Hlavné ústredie revidovalo v roku 1982 pôvodný zámer použitia záložných agentúrnych prostriedkov. Tieto prostriedky pripravovala 4. skupina. Desať ACHS určila na nasadenie do záujmového priestoru[116] už v období zostreného medzinárodného napätia. V odbornej príprave sa prioritne zamerali na monitorovanie príznakov prípravy potenciálneho protivníka s cieľom začať vojnový konflikt. V rámci tejto úlohy mali určené zamerať sa na zistenie doby a spôsobu začatia tohto konfliktu, stupňov bojovej pohotovosti, doby a priestorov vyvedenia vojsk z posádok, operačnej zostavy, smeru a cieľa hlavného úderu proti ČSSR. Príslušníci týchto skupín absolvovali špeciálny výcvik so zameraním na zisťovanie a správne určovanie prostriedkov hromadného ničenia, štábov, spojovacích uzlov, priestorov sústredenia tankových a mechanizovaných jednotiek a PVO. Mimoriadne náročnou úlohou bolo aktuálne vyhodnocovanie agentúrnej situácie v záujmovom priestore, a to najmä policajný režim, opatrenia prijímané v rámci uplatňovania mimoriadnych zákonov a morálny stav miestneho obyvateľstva.

Velenie vojenskej rozviedky rozhodlo o ich variantnom nasadení do hlavného záujmového priestoru. Legálnym prechodom s využitím tretieho štátu a ilegálnym prechodom štátnej hranice s SRN, prípadne cez Rakúsko.[117] Varianty nesmeli byť plánované fiktívne, ale podľa reálnych časov. Tieto sa prakticky overovali raz za tri roky.

---

[115] Pôsobnosť 1. oddelenia agentúrneho prieskumu schválil náčelník Spravodajskej správy ZVO plk. Josef Hurt dňa 31. marca 1971. V mierovom období 1. oddelenie zodpovedalo za výstavbu, riadenie a zabezpečenie záložných agentúrnych prostriedkov. V období „brannej pohotovosti" a počas vojnového konfliktu zodpovedalo za zabezpečenie ZVO „[...] správami o nepriateľovi [...]" v pásme činnosti frontu. Tieto mali získavať agentúrne zdroje a záložné agentúrne prostriedky v pásme činnosti frontu. Jednou z prioritných úloh bolo nepretržité riadenie činnosti záložných agentúrnych prostriedkov. Na území ČSSR vykonávali príslušníci oddelenia náborovú činnosť so zameraním na spravodajské adresy, nábor typov záložných agentúrnych prostriedkov a pomocných orgánov, ktoré zabezpečovali ich činnosť. V období „branej pohotovosti" a vojnového konfliktu malo prevziať od Spravodajskej správy GŠ ČSĽA 1. a 2. skupinu 1. oddelenia v plnej mobilizačnej pohotovosti aj s ich agentúrnymi prostriedkami. Oddelenie získavalo a využívalo spolupracovníkov (občanov ČSSR) na plnenie agentúrnych úloh na území ČSSR a v zahraničí. Disponovalo oprávnením vykonávať operácie na štátnej hranici, ktoré boli nutné na zabezpečenie agentúrnych akcií. Tamže, BF č. 65 „Dočasná pôsobnosť oddelenia agentúrneho prieskumu Spravodajskej správy ZVO".

[116] Agentúrne chodecké skupiny (ich čísla sú uvedené v zátvorke) mali určené tieto priestory: Marktredwitz – Weisenstadt – Erbendorf – Goldcronach (ACHS č. 301), Neustadt – Pfreimd – Schnaitenbach – Grafenwöhr (č. 302), Neunburg – Nittenau – Schwandorf (č. 303), Kötzing – Viechtach – Cham – Roding (č. 305), Pegnitz – Bayreuth – Neustadt – Waischenfeld (č. 305), Salzbachrosenberg – Vilseck – Hirschau – Amberg (č. 306), Hemau – Burglengenfeld – Wenzenbach – Parsberg (č. 307), Straubing – Bogen – Wörth – Wiesenfelden (č. 308), Simbach – Vielshofen – Osterhofen – Pfarkirchen (č. 309) a Linz – Eferding – Freistadt – Wels (č. 310). Tamže, BF č. 65 „Zámysel použitia záložných agentúrnych prostriedkov 4. skupiny 1. oddelenia Spravodajskej správy ZVO".

[117] V decembri 1987 boli schválené zmeny v zámere použitia agentúrnych prostriedkov. Agentúrne chodecké skupiny (ich čísla sú uvedené v zátvorke) mali pridelené tieto ilegálne prechody štátnej hranice: Slatina (č. 301), južne Železná (č. 306), Pod Ostrým (č. 308), Variant „A" Pleš (č. 334), Variant „B" doskokové plochy v priestore Neumart (č. 334 by pôsobila ako APsS v prvý deň

Pre variant vojnového konfliktu pripravil agentúrny úsek 20 APsS „prvého poradia“.[118] Tieto mali byť do záujmového priestoru nasadené padákovým výsadkom. Hlavné ústredie vo výnimočnom prípade schválilo aj variant vrtuľníkového výsadku. V druhom poradí bolo na nasadenie pripravených ďalších 10 APsS.[119]

Agentúrne prieskumné skupiny sa už v mierovom období pripravovali na plnenie rozličných úloh špecifického charakteru. Ťažisko ich činnosti po nasadení do záujmového priestoru malo byť zamerané na: monitorovanie účinnosti jadrových úderov proti „nepriateľovi“, včasné odhalenie indikátorov zámeru a prípravy „nepriateľa“ k použitiu ZHN, zisťovanie súradníc rozmiestnenia rakiet s jadrovými hlavicami vo vyčkávacích, technických a palebných postaveniach a skladov munície. Ďalšie úlohy sa týkali zisťovania prvkov velenia a spojenia, priestorov rozmiestnenia a presunov vojsk, ich zloženia, druhov a počtov bojovej techniky, plánov použitia vojsk „nepriateľa“ a rajónov obrany, budovania nových poľných letísk, súradníc rozmiestnenia PVO, rozmiestnenia dôležitých skladov, zásobovania jadrovou muníciou a PHM.[120] Príslušníci APsS museli absolvovať špecifickú prípravu so zameraním na nepretržité monitorovanie a vyhodnocovanie agentúrnej situácie v priestore svojho pôsobenia.

Operačný agentúrny prieskum vojenskej rozviedky (Spravodajskej správy ZVO a Spravodajskej správy GŠ ČSĽA) bol v mierovom období podľa všetkých schválených koncepcií od konca 50. rokov až do roku 1989 budovaný tak, aby disponoval vysoko hodnotnou sieťou exponovaných agentov na hlavných záujmových objektoch. Súčasne musel mať vybudovanú rozsiahlu aktívnu sieť „oficiálnych a polooficiálnych orgánov“ a spolupracovníkov s hodnotnými informátormi v hlavných a pomocných záujmových

vojnového konfliktu), Variant „A“ Podmyče (č. 336), Variant „B“ doskokové plochy v priestore Eichstätt (č. 336), doskokové plochy východne Siegmaringen (č. 337 ako APsS v deň „D 3“), doskokové plochy v priestore Gunzenhausen (č. 352 ako APsS v deň „D 2“). Tamže, BF č. 65 „Zmeny v zámere použitia prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu“.

[118] Agentúrne prieskumné skupiny „prvého poradia“ (ich čísla sú uvedené v zátvorke) mali pôsobiť v týchto priestoroch: Höchstadt (APsS č. 331), Rothenburg (č. 332), Schwäbisch Hall (č. 333), Wassertrüdingen (č. 334), Heidenheim (č. 335), Schrobenhausen (č. 336), Günzburg (č. 337), Geislingen (č. 338), Kaufbeuren (č. 339), Sonthofen (č. 340), Ingelfingen (č. 341), Karlsruhe (č. 342), Reutlingen (č. 343), Freudenstadt (č. 344), Baden-Baden (č. 345), Ehingen (č. 346), Rottweil (č. 347), Freiburg (č. 348), Bad Wurzach (č. 349) a Lörach (č. 350). Tamže.

[119] Agentúrne prieskumné skupiny „druhého poradia“ (ich čísla sú uvedené v zátvorke) mali pôsobiť v týchto priestoroch: Langenzenn (č. 351), Schwabach (č. 352), Donauwörth (č. 353), Augsburg (č. 354), Ebersberg (č. 355), Widdern (č. 356), Salzburg (č. 357), Pforzheim (č. 358), Oberkirch (č. 359) a Weingarten (č. 360). Tamže.

[120] V roku 1987 mali prostriedky operačného agentúrneho prieskumu Spravodajskej správy ZVO (ich čísla sú uvedené v zátvorke) určené vo variante „A“ tieto hlavné objekty: 4. mechanizovaná divízia – Regensburg (č. 307), 1. horská divízia – Murnau (č. 356), 2. rakúsky armádny zbor – Salzburg (č. 357), 10. mechanizovaná brigáda – Weiden (č. 302), 114. tankový prápor, 115. samohybný delostrelecký oddiel – Neunburg (č. 303), 112. mechanizovaný prápor – Regen (č. 311), 4. rakúska mechanizovaná brigáda – Linz (č. 310), 153. francúzsky peší pluk – Molsheim (č. 335), 2. francúzsky tankový pluk, 24. francúzsky delostrelecký pluk – Reutlingen (č. 343), 39. stíhacie bombardovacie letecké krídlo – Erding (č. 348), 49. stíhacie bombardovacie letecké krídlo – Fürstenfeldbruck (č. 349), 44. stíhacie bombardovacie letecké krídlo – Leipheim (č. 332), letisko južne Eichstätt (č. 336), 3/60. protilietadlového raketového pluku – Auerbach (č. 305), 2/57. protilietadlového raketového pluku – Amberg (č. 306), 32. protilietadlový raketový oddiel – Erding (č. 348) a 33. protilietadlový raketový pluk – Lampferding (č. 355). Tamže, BF č. 65 „Zámer použitia prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu Spravodajskej správy ZVO“.

objektoch, prípadne v ich blízkosti. Vysoký odborný kredit mali podľa zachovaných dobových hodnotení dve kategórie agentov: „agent-prameň“ a „agent-chodec“. Zvlášť vysoko cenený bol „agent-prameň“, pretože pôsobil „[...] priamo na objekte [...]“.[121]

Velenie vojenskej rozviedky kládlo v druhej polovici 80. rokov 20. storočia dôraz na získanie a vycvičenie spolupracovníkov[122]. Zámer spočíval v ich zaradení do frontových a armádnych skupín špeciálneho určenia. Vyčlenili ich na nasadenie do záujmového priestoru v období pred začatím vojnového konfliktu s narušením štátnej hranice. Prioritne musela táto kategória spolupracovníkov zabezpečiť skupinám špeciálneho určenia prechod štátnej hranice a v prípade potreby získavať zo záujmového priestoru vhodné osoby pre spoluprácu.

V prípade vojnového konfliktu mali byť budované v celom období konšpirované agentúrne prostriedky na právach miestnych občanov. Hlavné ústredie predpokladalo, že tieto prostriedky budú schopné zaistiť potrebný rozsah relevantných informácií. Hlavnými záujmovými priestormi z dôvodu predpokladaného budúceho vojnového konfliktu zostali SRN a Francúzsko. Z hľadiska zabezpečenia spojenia a stykovej bázy k uvedeným agentúrnym prostriedkom boli vybrané tzv. tretie štáty, a to najmä Rakúsko, Švajčiarsko, Švédsko a Španielsko.

V mierovom období prebiehal náročný proces budovania agentúrnych prieskumných prostriedkov s prioritným určením pre „Stredoeurópsky priestor vedenia bojovej činnosti“. Mali nahradiť predpokladané straty v agentúrnych sieťach. Tieto mohli byť spôsobené najmä radikálne zmenenou agentúrnou situáciou a stratou agentúrnych možností mnohých prostriedkov (najmä legálne a „pololegálne“ kontakty, prechod agentov a spolupracovníkov do vojenskej služby, straty po jadrových úderoch, preventívne zásahy kontrarozviedky a ďalšie). Hlavné ústredie rozhodlo tento problém riešiť formou vytvorenia tzv. záchytných (oporných) bodov. V hodnotenom období sa agentúrny úsek zameral na budovanie siete prostriedkov s úlohou poskytnúť v krajnej situácii prechodné krytie príslušníkom všetky druhy pomoci a podpory pre pôsobenie v záujmovom priestore.

Operačná agentúrna rozviedka predpokladala variant, že v období vojnového konfliktu dôjde k zásadným zmenám v charaktere jej činnosti. Intenzívne sa naň pripravovala. Tento mal byť dôsledkom zmeny v dislokácii mnohých hlavných záujmových objektov a zmeny stupňa ich dôležitosti podľa začlenenia do operačnej zostavy. Hlavné ústredie posúdilo niekoľko vypracovaných variantov a rozhodlo pripraviť nasadenie ACHS na nové hlavné záujmové objekty. Súčasne mali byť podľa vývoja situácie pripravované aj s APsS na nasadenie priamo do priestoru vojnového konfliktu (na celú jeho hĺbku).[123] Ich činnosť

---

[121] Tamže, BF č. 182 „Koncepcia zamerania činnosti vojenského agentúrneho prieskumu s perspektívou pravdepodobného vývoja do r. 1980“.

[122] Kvalita týchto spolupracovníkov musela zodpovedať požiadavkám na „spolupracovníka-chodca“, ktoré boli určené v „Programoch bojovej a politickej prípravy spolupracovníkov operačného agentúrneho prieskumu“ (pomôcka 0036-11-821). V období od roku 1986 do roku 1989 ich malo byť získaných celkom 14. Pripravený bol aj variant, že spolupracovník-chodec by sa získal a vyškolil zo zrušených rezidentúr záložných agentúrnych sietí č. 401, č. 402 a č. 404 v čase Č + 36 hodín.

[123] Do priestoru SRN mali byť nasadené v prvom poradí tieto šesť členné APsS: „Boubín“ (priestor: Karlsruhe, Bádensko-Württembersko), „Sněžka“ (priestor: Bádensko-Württembersko), „Pálava“ (priestor: Bavorsko – Ingolstadt), „Šumava“ (priestor: Stuttgart), „Moldava“ (priestor: Bádensko-Württembersko, Neuenburg – Müllheim), „Vyšehrad“ (priestor: Bavorsko – München). Týmto

mala byť koordinovaná s vojskovými prieskumnými prostriedkami, ktorými disponovali spravodajské súčasti armád a frontu.

Operačný agentúrny prieskum mal v rokoch 1960 až 1989 určenú nezmenenú hlavnú úlohu, a to získavať dostatočné množstvo relevantných informácií o potenciálnom protivníkovi na celú hĺbku frontovej operácie. Túto úlohu plnil nielen v mierovom období, ale ju mal plniť aj v období zostreného medzinárodného napätia a počas vojnového konfliktu. Význam tohto druhu agentúrneho prieskumu bol daný aj tým, že získaval požadované informácie najmä pre potreby frontu, armád a divízií prvého sledu. V súvislosti s plnením uvedenej mimoriadne náročnej hlavnej úlohy museli byť zdroje týchto informácií získavané nielen v operačnej, ale aj taktickej hĺbke.

Význam OAPs mal vzrásť už v období pred vypuknutím vojnového konfliktu, pretože v priestore potenciálneho protivníka ešte nemohli začať pôsobiť prieskumné prostriedky frontu. Splnenie požadovaných úloh plnila vybudovaná sieť „agentov-prameňov" a „agentov-chodcov". V období eskalácie napätia mala byť posilnená záložnými agentúrnymi prostriedkami. V hlavnom záujmovom priestore – SRN – sa predpokladal trend zostrovania kontrarozviedneho režimu a zhoršenia agentúrnej situácie. Negatívne mali byť ovplyvnené najmä spôsobilosti ACHS nasadených do záujmového priestoru v období do vypuknutia vojnového konfliktu.

V predpokladanom variante obdobia zostrenej medzinárodnej situácie a v prvej fáze eskalačnej špirály vojnového konfliktu mala hlavnú zodpovednosť za získavanie a poskytovanie relevantných informácií o vyhodnotenom protivníkovi 1. a 2. skupina 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA. V druhej polovici 80. rokov 20. storočia sa v plnej miere prejavil negatívny dôsledok pôvodnej koncepcie zo 70. rokov 20. storočia. Podstata problému spočívala v tom, že práve v uvedenom najťažšom období malo dôjsť k plánovanej reorganizácii OAPs, k začleneniu 1. oddelenia Spravodajskej správy GŠ ČSĽA s dvomi skupinami do podriadenosti Spravodajskej správy ZVO (k zlúčeniu obidvoch oddelení malo dôjsť až v období mobilizácie). Súčasne mal byť vytvorený nový prvok – „stredisko riadenia agentúrneho prieskumu", s ktorým neboli žiadne skúsenosti.

Bývalá Spolková republika Nemecko sa stala v predmetnom období nielen priestorom spravodajského záujmu, ale aj spravodajskej zodpovednosti vojenskej rozviedky ČSSR. Jej spravodajské zameranie sa zásadne zmenilo najmä po vojenskej intervencii časti vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 a následnej dislokácii Strednej skupiny sovietskych vojsk na našom území. Zmenila sa aj úloha ČSĽA, ktorá si musela v rámci postavenia frontu organizovať aj spravodajské zabezpečenie a súčasne poskytovať relevantné spravodajské informácie veleniu Varšavskej zmluvy.

skupinám by podľa predpokladov pomáhali agentúrne prieskumné skupiny nasadené do Rakúska. Mali to byť: „Vostok" (priestor: St. Pölten), „Luna" (priestor: Linz). V druhom poradí boli pripravené na nasadenie: „Kriváň", „Sázava", „Váh", „Orion", „Praděd", „Morava", „Říp", „Dukla", „Bílina", „Ještěd", „Orava". Ďalšie sa pripravovali ako „záloha". Skladali sa z „pátračov" a radistov. Tamže, BF č. 7 „Prehľad APsS a nezaradených spolupracovníkov"; tamže, BF č. 122 „Koncepcia činnosti NSR"., „Koncepcia činnosti na Rakúsko"; tamže, BF č. 132 „Podklady k stavu a perspektíve rozvoja agentúrneho úseku".

ARMÁDA NA ROZCESTÍ

Tématem kapitoly je výjimečné období transformace československých ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Sám rok 1989 byl s ohledem na situaci Československé lidové armády již mimořádný. V tomto smyslu vlastně tento rok ne zcela přesně odráží vojenskou realitu celého předcházejícího dvacetiletí.[1]

Určujícím faktorem pro další osudy armády byla mezinárodně politická situace a vývoj v Evropě. Účastníci zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy v Berlíně ve dnech 27. až 29. května 1987 přijali novou vojenskou doktrínu paktu. Zásadou byl princip „dostatečné obrany" umožňující členským zemím Varšavské smlouvy udržovat ozbrojené síly jen na úrovni znemožňující překvapivý útok protivníka a jeho vítězství, ale současně v síle vylučující možnost, že útočník utrpí nepřijatelné škody.[2]

Změny v mezinárodní politice SSSR i snahy o odzbrojení se projevily také v ČSLA a jako odpovídající redukce sil a výzbroje. Michail Gorbačov oznámil 7. prosince 1988 na 43. zasedání Valného shromáždění OSN jednostranné snížení počtu sovětských vojsk v Evropě. Do konce roku 1990 se měla do SSSR vrátit asi desetina vojáků (50 000), šest tankových divizí s pěti tisíci tanky (téměř polovina stávajících) a 230 bojových letounů (asi pětina celkového počtu). Ostatní členské země Varšavského paktu s výjimkou Rumunska (to již v minulosti své ozbrojené síly omezilo) poté rovněž oznámily redukci svých ozbrojených sil. Podle amerických zpravodajských analýz již toto snížení prakticky odstranilo nebezpečí konvenční války v Evropě. Jednotky armád Varšavské smlouvy byly sice stále silné, výrazně se ale snížil jejich ofenzivní potenciál. Tak dokonce již koncem osmdesátých let Varšavská smlouva přišla o svou odstrašující sílu.[3]

Následně schválilo předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa 27. ledna 1989 návrh ministra národní obrany, arm. gen. Milána Václavíka, na redukci počtů vojáků a techniky ČSLA. Formálně šlo o důsledek předběžného rozhodnutí generálního tajemníka Milouše Jakeše ze 17. ledna 1989. Předsednictvo ÚV KSČ se usneslo snížit stavy armády a provést i organizační změny.

---

[1] Kapitola vychází z publikace: P. TOMEK, *Československá armáda v čase sametové revoluce. Proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let*. Svět křídel, Cheb 2019.

[2] Vojtech MASTNY – Malcolm BYRNE (edd.), *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*. Central European University Press, Budapest – New York 2005, dokument č. 123, s. 562-571; *Varšavská smlouva znovu zve země NATO k jednacímu stolu. O vojenské doktríně členských států Varšavské smlouvy.* Rudé právo, 30. května 1987, s. 1.

[3] Status of Soviet Unilateral Withdrawals. Memorandum National Intelligence Council, October 1989. Benjamin B. FISCHER (ed.), *At Cold War's End. US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991*. Central Intelligence Agency (CIA), [Washington] 1999, s. 313.

Pochopitelně nešlo o vlastní iniciativu, ale o obvyklé následování sovětského mocenského rozhodnutí. V tomto případě vzhledem k domácím ekonomickým problémům to byl záměr vítaný. Rozpočet na obranu na léta 1989 až 1990 měl být snížen o 15 %. To by představovalo úsporu 5 317 950 000 Kčs. Pro srovnání: například pro rok 1982 činil rozpočet ČSSR v položce „obrana a bezpečnost" 35 453 000 000 Kčs.[4] Počet vojáků v bojových jednotkách měl poklesnout o 12 000. Měli ovšem přejít do stavebních armádních organizací, takže celkový počet příslušníků armády by zůstal stejný. Vyřadit se mělo postupně 850 tanků (18,5 % tehdejšího stavu), 165 obrněných transportérů a 51 bojových letounů, a to samozřejmě již zastaralých typů. Výzbroj tří divizí měla skončit zakonzervována ve skladech. Počet vojenských cvičení měl poklesnout dokonce o 50 % a počet bojových střeleb o 25 až 30 %. Také počet povolávaných záložníků na vojenská cvičení by se každoročně snížil o 15 000 mužů. Pro devátou pětiletku počítalo ministerstvo národní obrany s rozpočtem 188,1 miliardy korun na kapitolu „obrana a bezpečnost", což ovšem představovalo ročně nadále vysokou částku průměrně 37,62 miliard Kčs.[5]

V návaznosti na Gorbačovovo oznámení z prosince 1988 byly během roku 1989 z ČSSR natrvalo staženy prokazatelně tři vojenské útvary Střední skupiny sovětských vojsk (SSkSV) z posádek Olomouc a Riečky v počtu celkem 1500 vojáků, 192 tanků a 409 kusů další techniky. Dopisem z 11. července 1989 oznámil velitel SSkSV a současně zmocněnec pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk genplk. Eduard Arkadjevič Vorobjov záměr sovětské strany odsunout z území ČSSR do SSSR v následujícím roce 1990 zcela sovětské útvary z posádek Krnov a Frenštát pod Radhoštěm a přesunout motostřelecký pluk z Olomouce do posádky Bruntál. Deklarované změny ve svém souhrnu znamenaly odsun celé sovětské 31. tankové divize s velitelstvím v Bruntálu. I v případě SSkSV proběhla reorganizace na tzv. obrannou strukturu, spojená s redukcí tanků u tankových divizí o 20 % a obrněných transportérů motostřeleckých divizí o 40 %, takže vedla ke snížení ofenzivního potenciálu.[6]

Proces odzbrojení v Evropě měl však i dimenzi celkovou. Na vídeňské následné schůzce Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, konané s přestávkami od 4. listopadu 1986 do 19. ledna 1989, dosáhli účastníci významného pokroku ve vojensko-bezpečnostní oblasti, a to ujednáním o zahájení efektivních rozhovorů. Již v březnu 1989 začala ve Vídni vlastní jednání 23 států Varšavské smlouvy a NATO o redukci konvenčních sil v Evropě.[7] První jednání ve dnech 9. až 23. března 1989 nicméně stále vykazovalo rozpory v pohledech na různé aspekty odzbrojení. Proto i smlouva byla nakonec podepsána až 19. listopadu 1990 v Paříži.

Všechna tato převratná rozhodnutí představovala signál významných a donedávna nepředstavitelných změn, které měly proběhnout v blízké budoucnosti. Závažné komplikace ale již přinášela existující krize zbrojní výroby i exportu zbraní. Problémy státně-plánovaného hospodářství a potíže zahraničních partnerů začaly komplikovat

[4] NA, f. Předsednictvo vlády ČSSR – Usnesení č. 1 z 7. ledna 1982.
[5] NA, f. Předsednictvo Ústředního výboru (PÚV KSČ), sign. P 102/89 – 27. ledna 1989, bod 3: Změny v organizační struktuře ČSLA do konce roku 1990 a předpoklad výstavby ČSLA v 9. pětiletce.
[6] Vojenský ústřední archiv – Správní archiv Ministerstva obrany (VÚA-SA), f. Zmocněnec vlády 1989, č. j. 09073-89-N, kart. 362 – Záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR.
[7] VÚA-SA, f. MNO 1989, kart. 15 – Kancelář ministra, Informační zpráva pro ministra národní obrany č. j. 060377/12-84 Zpráva o výsledcích Vídeňské následné schůzky účastnických zemí KBSE, 8. února 1989.

i vývoj některých zbrojních projektů. Nešlo totiž o problémy výslovně československé ale obecně platné i pro ostatní země socialistického bloku. Na pořadu dne byl útlum domácí vojenské výroby. Šlo o významnou část státní ekonomiky a její omezení či ukončení mohlo mít (a také za několik let mělo) nejen ekonomické, ale i nebývalé sociální dopady. Příslušné instituce se zabývaly útlumem zbrojní výroby již od roku 1988 a vláda ČSSR 25. května 1989 usnesením č. 159 uložila ministru hutnictví, strojírenství a elektrotechniky ve spolupráci s dalšími resorty předložit komplexní materiál utlumování výroby tanků v ČSSR.[8]

Další dimenzí změn v armádě by měly být změny politické. Samotné armády se údajně probíhající proces „přestavby" dotkl do listopadu 1989 jen velice málo. Proběhly jen některé bezvýznamné kádrové úspory a přesuny. V oblasti politického a bezpečnostního dohledu se nezměnilo nic. Podobně se zdálo, že i tzv. morálně politický stav zůstává nezměněn a je na postačující úrovni. V říjnu 1989 projednalo Předsednictvo ÚV KSČ shodou okolností poslední zprávu ministra národní obrany o výsledcích uplynulého výcvikového roku. Mezi jinými obsahovala i údaje o kádrové situaci. Komunistů mezi vojáky bylo tehdy celkem 59 919 (66,4 %), zatímco rok předtím 60 615 (to bylo kupodivu na procenta méně: 65,5 %). Mezi důstojníky bylo ale 82,0 % komunistů, zatímco mezi praporčíky jen 34,6 %. Velitelů rot a baterií bylo 73,0 % straníky, mezi veliteli čet ale bylo jen 54,0 % členů, ale naopak piloti dosáhli organizovanosti v KSČ dokonce na 81,5 %. Stranickou síť v armádě tvořilo 132 celoútvarových výborů, 2308 základních a 252 dílčích organizací a 5798 stranických skupin. Mezi vojáky z povolání se nevyskytovali žádní členové jiných politických stran Národní fronty, jen členové KSČ nebo nestraníci. Členy Socialistického svazu mládeže bylo 60,0 % vojáků, což se i vzhledem k věku týkalo zejména vojáků základní služby, kterých naopak v KSČ bylo organizováno jako okolo 5,0 %. Během roku stranické organizace přijalo 2084 kandidátů členství v KSČ, z toho ze 73,0 % vojáků z povolání. V armádě působily i odbory s 88 182 členy ale úloha odborové organizace kromě sociálních otázek spočívala především v pomoci plnit úkoly armády. Pokud by byla pravda všechno, co se psalo ve zprávě o činnosti a výsledcích politického aparátu, měla být ČSLA vysoce politicky uvědomělá. Jediným alarmujícím jevem byl nebývalý počet 263 žádostí o ukončení členství v KSČ. Šlo především o vojáky základní služby a mladé vojáky z povolání, ale i o starší občanské pracovníky, zejména dělníky.[9]

Trvalý problém představovala po léta otázka kázně a mimořádných událostí.[10] Ve výcvikovém roce 1988-1989 se podařilo dále mírně snížit jejich počet o dvě ze 109 v předcházejícím roce na 107. Počet usmrcených při nich se ale zvýšil o sedm ze 43 na 50 a těžce zraněných o dva z 52 na 54. Téměř 70,0 % vojenských útvarů a zařízení však plnilo své úkoly bez jakýchkoliv mimořádných událostí. Soudní trestnost i kázeň zůstávala na více méně stabilní úrovni. O 16,5 % ubylo ale nehod techniky. Počet

[8] Tamtéž – Kancelář ministra, Informační zpráva pro ministra národní obrany č. j. 0062018/1-84, Utlumování tankové výroby a využití uvolňovaných kapacit náhradními výrobními programy, 18. září 1989.

[9] NA, f. PÚV KSČ, sign. P 134/89 – Schůze PÚV KSČ 13. října 1989, bod 2: Zpráva o splnění úkolů ČSLA ve výcvikovém roce 1988-1989 a o hlavních úkolech ČSLA pro výcvikový rok 1989-1990.

[10] Mimořádnou událostí se obecně rozumějí události, jednání nebo opomenutí, jejichž důsledky ohrožují morální a politický stav útvaru, jeho bojovou pohotovost, plnění bojových úkolů, vztahy armády a společnosti, spojenecké svazky s armádami a státy Varšavské smlouvy – Směrnice pro sledování a vyhodnocování kázně, kázeňské praxe, mimořádných událostí a úrazovosti. Sbírka nařízení a směrnic FMNO č. 011 z 30. září 1971.

leteckých katastrof zůstával stejný a nepodařilo se překonat negativní jevy spojené s požíváním alkoholu. Nejvíce mimořádných událostí bylo zaznamenáno u 19. a 20. motostřelecké divize, 14. tankové divize a u 3. divize PVOS. Objevovala se stále velká řada případů šikanování. V předcházejícím výcvikovém roce bylo pravomocně odsouzeno za šikanování 229 vojáků, ve výcvikovém roce 1987-1988 pak dokonce 263. Přes tato vysoká čísla je faktem, že od roku 1985 se podařilo velení armády přece jen značně snížit počty mimořádných událostí, obětí na životech a do jisté míry i projevy nekázně.[11] Určitou změnu atmosféry naznačovalo alespoň o něco transparentnější zacházení s problémem šikany, který přece jen prosakoval i do médií. Možností systémové změny či nějakou formou reorganizace se však nikdo nezabýval. Vše mělo vyřešit jen důsledné plnění úkolů. Problém šikany začal prokazatelně narůstat v letech normalizace, ale prakticky bez výrazné změny přerostl i do devadesátých let.[12]

Koncem osmdesátých let se objevoval nový faktor a tím byly kritické názory veřejnosti. S cílem věnovat se především vojenským otázkám a zejména pak problematice vojenské služby se zformovala občanská iniciativa „Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti“. Od svého vzniku v dubnu 1988 mladí aktivisté této iniciativy zahájili kampaň za zahájení diskuse o vojenské problematice ve společnosti a posléze i vznesli konkrétní požadavky na zkrácení vojenské služby, zavedení alternativní civilní vojenské služby a omezení prodeje vojenských hraček jako symbolické snahy o zmírnění militarizace společnosti.[13] Ze strany režimu poprvé na veřejnosti zmínil záměr zkrátit vojenskou základní službu 29. srpna 1989 generální tajemník ÚV KSČ M. Jakeš během projevu na oslavách SNP. A dokonce oficiální Československý mírový výbor zveřejnil 12. září 1989 v médiích úmysl prosazovat zkrácení vojenské služby a zavedení alternativní civilní vojenské služby. Ještě na sklonku režimu, 21. listopadu 1989, Československý mírový výbor podal předsednictvu Federálního shromáždění a Radě obrany státu návrh na možnost odmítnout vojenskou službu z důvodu svědomí a na uzákonění náhradní civilní služby. O záměru zkrátit vojenskou službu na osmnáct měsíců, snížení výdajů na obranu a převodu 20 000 vojáků do vojenských stavebních organizací pak mluvil M. Jakeš na 15. zasedání ÚV KSČ 11. října 1989.[14] K uzákonění zkrácení služby na osmnáct měsíců mělo dojít v roce 1990, takže realizace by připadala v úvahu nejdříve v roce 1991.[15]

Již během roku 1989 je možno sledovat i jistý protitlak a konzervativní chování armádního vedení. Vedoucí funkcionáři si jen pomalu zvykali na myšlenku změn. Ovšem to, co mělo přijít v roce 1990, s těmito jen naznačenými změnami nelze srovnávat.

---

[11] VÚA-VHA, f. Sbírka československých vojenských předpisů po r. 1945, kart. 438, inv. j. 6693 – Rozkaz MNO pro přípravu vojsk ČSLA ve výcvikovém roce 1989-1990, č. j. 0078601 z 13. října 1989.

[12] P. TOMEK, *Šikana, skrytý problém Československé lidové armády po roce 1969.* HaV 2012, č. 2, s. 30-41.

[13] Bulletin Nezávislého mírového sdružení č. 1, Květen 1988 (dostupné elektronicky: www.vons.cz/bulletin-nms-ids [citováno k 29. lednu 2019]).

[14] *Zpráva předsednictva ÚV KSČ o činnosti strany po 14. zasedání ústředního výboru a jejích úkolech před XVIII. sjezdem KSČ.* Rudé právo 12. října 1989, s. 3-4.

[15] Patnáctá společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění 14. listopadu 1989, diskuse ke zprávě vlády o plnění programového prohlášení (dostupné elektronicky: www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/015schuz/s015008.htm [citováno k 19. dubnu 2019]).

Listopad 1989 v armádě

Samotného zákroku bezpečnostního aparátu 17. listopadu 1989 se armáda prokazatelně nijak nezúčastnila. Ostatně podle platných pravidel to nebylo ani možné, protože na 17. listopad 1989 ministr vnitra vyhlásil pouze mimořádnou bezpečnostní akci, což znamenalo podle popsaného systému, že armáda o těchto bezpečnostních krocích dokonce ani neměla dostat nějakou informaci.[16] Později se s jistými obtížemi dařilo rozptylovat pochybnosti veřejnosti, že na Národní třídě zasahovali výsadkáři ČSLA. Ve skutečnosti se jednalo o 31 příslušníků Odboru zvláštního určení Federálního ministerstva vnitra, tedy protiteroristické jednotky. Byli ustrojeni do svých výcvikových stejnokrojů vz. 60, kabátů PS a červených baretů s páskou SNB na rukávech. Jako výzbroj měli gumové tyče a paralyzující prostředky KASR. Nasazeni k vyhledávání a zneškodňování aktivních účastníků demonstrace nebyli poprvé. Ovšem až 17. listopadu v této nápadné výstroji.[17]

Vedoucí funkcionáři armády se prokazatelně připravovali na případný zásah armády uvnitř státu. V listopadu 1989 tedy nešlo o zcela nečekanou situaci. „Vyčleněné síly a prostředky" připravovala ČSLA rutinně v rámci projektu mimořádných bezpečnostních opatření (MBO) již od roku 1971.[18] Ani během roku 1989 se nad přípravami v armádě nikdo nepozastavoval a na veřejnost žádné znepokojující informace nepronikly. Z tohoto rámce rutinního chování však vystupuje postava ministra národní obrany M. Václavíka. Byl jasně hlavním iniciátorem příprav, i když ani on ve svých činech nepřestoupil jistou mez. Lze říct, že chtěl být připraven pro eventualitu nasazení armády k udržení stávajícího systému.

Pátek 24. listopadu 1989 lze označit za vrchol příprav ČSLA na eventuální akci. Ministr M. Václavík vydal pokyn náčelníkovi Generálního štábu a velitelům okruhů zajistit přítomnost hlavních funkcionářů na štábech a útvarech, připravit řídící skupiny pro MBO, vyhlásit pohotovost vyčleňovaných skupin a prověřit přípravu „vyčleněných sil a prostředků". Náčelník Generálního štábu, genplk. Ing. Miroslav Vacek, určil skupinu řízení MBO Generálního štábu. Skupina držela službu nepřetržitě na učebně Generálního štábu. Měla za úkol udržovat spojení se všemi útvary ČSLA, vyhodnocovat situaci a připravovat náčelníkovi generálního štábu podklady pro rozhodování.[19]

Ministr M. Václavík nezakrýval, že je takovému řešení nakloněn. Eventualitu zákroku aktivně připravoval, ale její realizaci pouze nabídl Ústřednímu výboru KSČ.[20]

Lze uvažovat o několika faktorech, které ovlivňovaly uvažování velení armády. Jednak to byla československá tradice armády podřizovat se politickým rozhodnutím. Ta

---

[16] ABS, f. Rozkazy, věstníky, pomůcky, inv. j. 88 – Nařízení MV č. 9/1982 o systému mimořádných bezpečnostních opatření a bezpečnostních akcí.

[17] ABS, f. Správa vojsk MV (nezpracovaný fond), č. j. OZU-0032/89 – Vyhodnocení nasazení příslušníků OZU k zajištění klidu a veřejného pořádku na území hlavního města Prahy dne 17. listopadu 1989.

[18] ABS, f. Rozkazy, věstníky, pomůcky, inv. j. 77 – Nařízení MV ČSSR č. 19/1971 o změně směrnic pro materiální a technické zabezpečení příslušníků SNB a SNV za mimořádných opatření; tamtéž, inv. j. 89 – Nařízení MV ČSSR č. 5/1983, kterým se mění některá ustanovení Nařízení ČSSR č. 9/82, o systému mimořádných bezpečnostních opatřen a bezpečnostních akcí.

[19] Archiv Poslanecké sněmovny (A PS), f. Spisy orgánů FS, VBB, kart. 30, inv. č. 15/IV – Komise prezidenta ČSFR, Výpověď genpor. Ing. Karel Kuba, 2. dubna 1996.

[20] NA, neuspořádané materiály ÚV KSČ – Mimořádné zasedání ÚV KSČ dne 24. listopadu 1989. Stenografický záznam, č.j. ÚV-0154/89, s. 80. Přepis byl publikován: *Poslední hurá.* Cesty, Praha 1992.

ostatně vyplývala i z právního rámce. Dále zde byl nový střet tradiční a dlouhodobě vštěpované ideologické rétoriky, rituálů, pocitu povinnosti na jedné straně a potom realita ve světě i společnosti a snad i strach z následků. Rozhodnutí vzít si na svou osobní odpovědnost mocenské rozhodnutí mohlo mít dalekosáhlé tragické důsledky.[21]

Oficiální postoje v armádě v polistopadových týdnech lze označit za krajně konzervativní. Velitelský sbor byl v tomto ohledu jednotný. Neobjevil se ani jediný případ jasné podpory protestního hnutí ze strany vojáků z povolání některého vojenského útvaru nebo úseku armády. Tak samostatné jednání jdoucí proti celé dosavadní praxi armády by asi ani nešlo očekávat. Deník FMNO Obrana lidu naopak přinášel obvyklé „ohlasy" z útvarů, jejichž autoři odsuzovali narušování veřejného pořádku, demonstrace, chaos, výzvy ke generální stávce a politické požadavky studentů, z nichž je „patrný vliv protisocialistických skupin". List se snažil i v redakčních komentářích kanalizovat radikalismus do žádoucích pravidel „dialogu" pod řízením KSČ a Svazu socialistické mládeže.[22]

V sobotu 25. listopadu odpoledne obdržely vojenské útvary šifrovou zprávu o výsledcích mimořádného zasedání ÚV KSČ v Praze z 24. a 25. listopadu. O možnosti násilného řešení se zde „poněkud" nejasně uvádí: „[…] [návrh] čelit útokům protisocialistických sil rozhodnými opatřeními včetně mocenských prostředků – jednomyslně nepřijat." Důvodem byly prý zejména obavy z mezinárodně-politických důsledků. Příkaz zněl informovat vojáky a vést s nimi besedy. Na den plánované generální stávky (pondělí 27. listopadu) bylo nařízeno konat na útvarech schůze. Cílem bylo nejspíš vojáky především zaměstnat a nedovolit jim se stávky zúčastnit.[23]

Zato se ale již začala objevovat řada autentických projevů podpory společenské změny ze strany vojáků základní služby, nejen jednotlivců ale i celých skupin. První taková prohlášení jsou doložena hned v týdnu po sedmnáctém listopadu. Skupina vojáků ze Staré Boleslavi v prohlášení datovaném dokonce již ve středu 22. listopadu žádala dialog vlády se zástupci veřejnosti, demisi všech odpovědných vládních činitelů, objektivní informace, politickou pluralitu, změnu postoje k ekologii a dodržování mezinárodních dohod.[24] Požadavky se kupodivu shodovaly maximálně jen ve dvou bodech s prvními čtyřmi zveřejněnými požadavky Občanského fóra (OF) z 19. a 22. listopadu 1989 (demise a svoboda tisku).[25]

Podpora Občanskému fóru a společenskému pohybu zejména z prostředí vojáků základní služby je tedy doložena z období od 22. listopadu až do 14. prosince 1989. Prohlášení, dopisy a petice jsou dokladem spontánního nekoordinovaného hnutí, ale i podmínek, které na útvarech panovaly.

---

[21] P. TOMEK, *Akce ZÁSAH. Československá lidová armáda v listopadu 1989.* HaV 2015, č. 4, s. 77-91.

[22] *K poctivé práci nám chaos nepomůže; Buďme vždy upřímní.* Obrana lidu, 25. listopadu 1989, s. 1-2.

[23] APS, f. Spisy orgánů FS, VBB, inv. č. 15/IV – Komise prezidenta ČSFR, Komise prezidenta ČSFR, příloha č. 33, šifrová zpráva od náčelníka politického oddělení 34. stíhací bombardovací letecké divize pplk. RSDr. Josefa Turčana, 25. listopadu 1989, 10.00.

[24] VHÚ, f. Sbírka dokumentů OF – Prohlášení (čtyři podepsaní a dalších 31 podpisů), ve Staré Boleslavi dne 22. listopadu 1989.

[25] Jiří SUK, *Občanské fórum. Listopad-prosinec 1989. 2. díl – dokumenty.* Doplněk – ÚSD AV ČR, Brno 1997, s. 13, 16-17.

Předsednictvo ÚV KSČ zaslalo ještě 30. listopadu Hlavní politické správě (HPS) ČSLA a vyšším velitelům stanovisko, v němž požadovalo, aby příslušné orgány nepoužily mocenské prostředky, s výjimkou případů ohrožení životů, zdraví, majetku a – narušení základů socialismu. Díky poslední výjimce zněl vzkaz poněkud nejednoznačně.[26] Podle poznatků zveřejněných v nezávislém tisku se v ČSLA ještě počátkem prosince 1989 údajně šířily dezinformační letáky proti OF a opozici. Materiály se měly dokonce vyrábět v tiskárně HPS ČSLA v Praze.[27]

Objevovaly se i veřejné iniciativy některých důstojníků a generálů na podporu dosavadního ministra národní obrany a končícího režimu. Na vývoji situace nic změnit nemohly. Proslulým se stalo zejména vystoupení velitele 1. tankové divize pplk. Zdeňka Zbytka na sjezdu zemědělských družstev v Paláci kultury v Praze 1. prosince 1989. Vládu i přítomného nového generálního tajemníka ÚV KSČ Karla Urbánka delegace iniciativních vojáků chtěla ubezpečit, že armáda je údajně zcela jednotná, respektuje ústavu a zákony, rozhodnutí prezidenta a vlády a stojí za ministrem M. Václavíkem, který má plnou důvěru armády a měl by nadále vykonávat funkci ministra. Armáda protestuje proti údajnému hanobení prezidenta Gustáva Husáka a žádá stejný přístup do médií pro všechny. Současně ale pplk. Z. Zbytek zdůraznil, že armáda nepůjde proti lidu a ohradil se proti informacím, které diskreditují armádu (asi tvrzení o připravovaném zásahu).[28] Ve Zbytkově vystoupení na sjezdu tak lze najít jednoznačnou podporu stávajícímu pořádku. Jasnou pohrůžku použití armády proti občanům ale neobsahuje.

Nejasné postoje velitelského sboru ke změnám vedly k plošným projevům nedůvěry i k občasným projevům nepřátelství k vojákům.

Na počátku prosince 1989 pokračovala vlna spontánních prohlášení, adresovaných zejména Občanskému fóru v Praze. Například pět rotmistrů od VÚ 2071 Karlovy Vary (74. motostřelecký pluk) zveřejnilo 6. prosince 1989 provolání, v němž vojáci podpořili demokratický vývoj a distancovali se od zmíněné události 1. prosince 1989 na sjezdu jednotných zemědělských družstev (JZD). Upozornili však, že vojáci na útvaru mohou nadále získávat informace jen z Rudého práva, Obrany lidu a z televizního vysílání, interpretovaného ale politickými pracovníky. Vycházky vojáků základní služby jsou stále zakázány.[29]

Dosavadního ministra národní obrany M. Václavíka odvolal prezident ČSSR G. Husák 3. prosince 1989 formálně na návrh předsedy vlády ČSSR a tehdy ještě i na doporučení předsednictva ÚV Národní fronty. Následujícího dne vzal M. Václavíka nový ministr do kádrové dispozice. Současně došlo k dohodě o propuštění ze služebního poměru ke dni 31. března 1990, formálně pro naplnění nároku na starobní důchod.[30] V den odvolání M. Václavíka přijal nabídnutou funkci ministra v rekonstruované vládě Ladislava Adamce

[26] APS, f. Spisy orgánů FS, VBB, kart. 30, inv. č. 15/IV – Komise prezidenta ČSFR, Závěrečná zpráva.
[27] *Manipulace v zeleném.* Informační servis Nezávislého tiskového střediska č. 20, uzávěrka 5. prosince 1989 20.30 hod., s. 2.
[28] https://www.youtube.com/watch?v=CaBztsul4D0 [citováno k 7. srpnu 2019].
[29] *Prohlášení vojáků z povolání.* Informační servis Nezávislého tiskového střediska č. 21 z 6. prosince 1989.
[30] Vojenský ústřední archiv-Správní archiv Armády ČR, f. Personální spisy, personální spis Milán Václavík. Nešlo ale o nějaký „akt revoluční spravedlnosti." Bývalý ministr odešel do zálohy se všemi materiálními náležitostmi a s právem nosit stejnokroj. Své činy v listopadu 1989 ze zdravotních důvodů nemusel nikdy vysvětlovat. M. Václavík zemřel 2. ledna 2007 v Táboře.

dosavadní náčelník Generálního štábu a 1. zástupce ministra genpor. M. Vacek.[31] Podle jeho vzpomínky došlo ke jmenování narychlo, bez konzultace s ním a bez projednání budoucích úkolů. Adamcova nová vláda ale nezískala obecnou důvěru vzhledem ke svému složení. Opozice považovala patnáct komunistů ve dvacetičlenné vládě za příliš vysoký počet a L. Adamec již 7. prosince abdikoval. Na jeho návrh se stal novým premiérem Marián Čalfa. Gen. M. Vacek, byť komunista, zůstal ministrem i v této další vládě, zvané „vláda národního porozumění". K jejímu jmenování došlo 10. prosince 1989.

Občanské fórum považovalo za rizikovější element především bezpečnostní složky, zejména Státní bezpečnost. Otázka ozbrojených sil patřila zjevně k podružnějším. Například v edici dokumentů o činnosti Občanského fóra v listopadu a prosinci 1989 byl ze sto dvanácti publikovaných dokumentů situaci v ČSLA věnován jediný.[32] Mezi programovými cíli Občanského fóra, formulovanými v kritické fázi listopadu a prosince 1989, se neobjevilo ani jediné téma z vojenské oblasti.[33] Jistou výjimkou byla výzva k armádě a SNB, aby hájily zájmy lidu a nenechaly se zneužít proti němu.

Na poměrně dlouhou dobu se M. Vacek stal pro Václava Havla i Občanské fórum spojkou s neznámým světem komunistické armády. Představu reforem přednesl ministr M. Vacek veřejnosti na klíčové tiskové konferenci 15. prosince 1989. Oznámil zkrácení základní vojenské služby na osmnáct měsíců, respektive na devět měsíců u absolventů vojenských kateder vysokých škol. Platnost opatření stanovil od 2. ledna 1990 bez zpětné platnosti. Ve snaze ulehčit státním podnikům pak oznámil záměr povolat na vojenská cvičení během roku 1990 o 90 000 záložníků méně. Oznámil i zrušení květnových vojenských přehlídek v Praze a Bratislavě. Vzniklé úspory se měly vynaložit na zlepšení životního prostředí některé z vojenských posádek. Ohlásil ukončení činnosti všech organizací KSČ v armádě i zrušení politického aparátu ČSLA s platností od 2. ledna 1990. Opět šlo o reakci na zrušení ústavního článku o vedoucí úloze KSČ Federálním shromážděním 29. listopadu 1989. M. Vacek z toho vyvodil tento závěr: „Armáda bude budována bez účasti politických stran, hnutí a církví [sic]." Velení ČSLA navrhlo jako krok k posílení důvěry a stability v Evropě odstranění ženijně technických zátarasů podél celé hranice s Rakouskem a SRN, protože je „armáda k úkolům obrany nepotřebuje", jak řekl M. Vacek. Ostraha státních hranic byla ale přitom výhradně v kompetenci federálního ministerstva vnitra. Velení ČSLA také prý posuzovalo návrhy na založení svazu vojáků z povolání jako společenské organizace. M. Vacek dal také občanům podle svých slov k posouzení návrh nové československé vojenské doktríny (úpravy stávající doktríny Varšavské smlouvy). Odmítl požadavek zveřejnění výše výdajů na armádu, přičemž označil odhady zveřejněné v zahraničí za přehnané, ale slíbil zveřejnění koncem roku 1990. Alternativní službu označil za předčasný záměr, protože by prý musela být nejprve změněna ústava. A bez toho by prý vznikla nerovnost povinností občanů.[34]

Negativní reakce se neomezovaly jen na území České socialistické republiky, ale přicházely i ze Slovenska, byť většina vojenských útvarů byla dislokována v českých zemích. Protesty u kteréhokoliv útvaru podepisovali jak Češi, tak Slováci. Protesty se také neomezovaly jen na armádu.

---

[31] J. SUK, *Občanské fórum. Listopad-prosinec 1989. 1. díl – události.* Doplněk – ÚSD AV ČR, Brno 1997, s. 106.
[32] J. SUK, *Občanské fórum. 2. díl*, s. 292-293.
[33] Srov.: Tamtéž.
[34] Dalibor MÁCHA, *Kratší službu v armádě. Tisková konference s ministrem Miroslavem Vackem.* Rudé právo 16. prosince 1989, s. 1.

Ve vystoupení 18. prosince 1989 v Československém rozhlase však představitel Občanského fóra, Václav Havel, ministra M. Vacka jednoznačně podpořil. Možná až necitlivým způsobem vyzval vojáky, aby poslouchali spíš ministerstvo národní obrany než nějaké posly či emisary, nabádající je k hladovkám a neposlušnosti.[35] I současně vydané prohlášení Koordinačního centra Občanského fóra vyznělo v tom duchu, že situace v armádě je stabilizovaná, vojáci jsou o vývoji informováni a nejdůležitější věcí je, aby armáda jakýmkoliv způsobem nezasahovala do dění v zemi.[36]

Od počátku ledna 1990 nicméně došlo k některým změnám. Na první místo patřilo její odpolitizování. Dalším krokem byla demokratizace a humanizace zejména života vojáků základní služby. Následovaly rehabilitace a odstranění křivd minulosti. Tato témata představovala v podstatě leitmotiv roku 1990.

Vzhledem k zrušení ústavního článku o vedoucí úloze KSČ provedl ministr národní obrany dnem 29. prosince 1989 (měsíc poté) první oznámené organizační změny. Zrušil Hlavní politickou správu ČSLA a formálně všechny jí podřízené úseky. Současně ministr zřídil jako základní náhradu politického aparátu Správu výchovy a kultury a jí nově podřízené úseky: správy, oddělení a skupiny výchovy kultury.[37] Ve skutečnosti došlo jen k mechanickému odstranění vnějšího označení politického aparátu a politického obsahu, ale dosavadní pracovníci politického aparátu byli vesměs jen převedeni do nově vzniklé správy. K opravdové změně tedy takto dojít nemohlo.

Doslova slyšitelnou symbolickou změnu zavedl ministr opět na základě vypuštění čtvrtého článku ústavy. S platností od 15. ledna 1990 nahradilo oslovení „pane“ dosavadní „soudruhu“, pozdrav nastoupené jednotce „Nazdar soudruzi!“ se zkrátil na „Nazdar!“ s odpovědí „Zdar!“ a výraz poděkování „Sloužím socialistické vlasti!“ na krátké „Sloužím vlasti!“[38]

Poslanci Federálního shromáždění na schůzi 14. března projednali a schválili celkem tři významné zákony spojené s ozbrojenými silami. Šlo tedy o tehdy největší legislativní zásah do struktury a života armády. Byla to v první řadě diskutovaná novela branného zákona č. 72/1990 Sb. Přinesla potvrzení o přerušení členství a činnosti v politických stranách a hnutích vojákům během činné služby. Na společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů schválili poslanci návrh bez jakýchkoliv připomínek.[39] Pro vedení federálního ministerstva obrany poslední změna potvrdila již praktikované opatření. Zákaz činnosti vojáků v politických stranách a hnutích totiž také znamenal definitivní konec činnosti Občanského hnutí a Verejnosti proti násiliu v armádě. Vzápětí ministr obrany vydal avizovaný rozkaz, v němž mj. ve vojenských objektech zakázal činnost jakýchkoliv politických stran i projevy politického charakteru.[40] Novela branného zákona přinesla i další novinky: již nebylo třeba žádat územní vojenské správy o povolení cesty

[35] J. SUK, *Občanské fórum. 2. díl*, s. 247.
[36] ÚSD, dokumentace Koordinačního centra OF, Vojenská komise, Prohlášení Koordinačního centra OF – Praha, 18. prosince 1989.
[37] VÚA-VHA, f. Rozkazy ministra národní obrany 1989, R FMNO č. 022 z 29. prosince 1989 Organizační změny v ČSLA.
[38] Tamtéž, inv. j. 135 – R FMNO č. 5 z 8. ledna 1990, Oslovování ve vzájemném styku.
[39] Stenografický záznam schůze Federálního shromáždění 14. března 1990 (dostupné elektronicky: www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/025schuz/s025013.htm [citováno k 30. dubnu 2019]).
[40] A PS, f. Spisy orgánů FS, VBB, kart. 30, inv. č. 15/VI – Armáda – hodnocení, Československá armáda – fakta, červen 1990, s. 27-30; VÚA-VHA, f. Rozkazy federálního ministra národní obrany, inv. j. 135 – R FMNO č. 15 z 15. března 1990 Nové znění přísahy a přerušení členství a činnosti v politických stranách a politických hnutích.

do zahraničí, ale pouze o případné trvalé vystěhování, takže i vojáci v základní službě mohli volně cestovat. Potom byla zcela zrušena právně sporná možnost pracovního nasazení armády v národním hospodářství a upřesněny podmínky vnitřního použití armády, které měly vyloučit možnost zneužití politického zneužití armády uvnitř státu na: „[…] spolupůsobit při udržování bezpečnosti uvnitř státu v případě přímého násilného útoku proti ústavnímu zřízení Československé socialistické republiky.“[41]

Dále poslanci přijali zákon č. 74/1990 Sb., kterým se měnil zákon č. 76/1959 Sb., o některých poměrech vojáků. Přinesl nové znění vojenské přísahy bez zmínek o komunistické povaze státu a změnu názvu na „Československá armáda“. Důsledkem případného odmítnutí složit přísahu s novým zněním bylo podle zákona propuštění ze služebního poměru.[42] Přísahu nepodepsalo celkem 2202 vojáků z povolání (950 důstojníků a 1252 praporčíků). Armáda takto přišla o 2,2 % vojenských profesionálů. Někteří nepodepsali pro opravdový nesouhlas s politickými změnami. Ovšem další využili příležitosti k jednoduchému odchodu z armády bez nutnosti řešit otázku svých případných finančních závazků.[43]

A konečně Federální shromáždění přijalo rovněž již 14. března 1990 zákon č. 73/1990 Sb., o civilní službě. Základní myšlenky zákona nalezneme v § 1: „Civilní služba je veřejně prospěšná činnost vykonávána v různých vládních i nevládních organizacích. Může ji absolvovat občan odmítající vykonat z náboženských nebo morálních důvodů vojenskou činnou službu. Civilní služba má být o polovinu delší než vojenská činná služba a jejím výkonem nesmí vzniknout občanu neodůvodněné výhody oproti občanům vykonávajícím vojenskou službu činnou.“ Při projednávání a přijímání zákona Federálním shromážděním došlo během diskuse ve výborech i na společné schůzi sněmoven k podstatným změnám vládního návrhu. Kombinací dvou různých návrhů, vládního a poslaneckého, došlo k vytvoření v některých ustanoveních vnitřně nekonzistentního zákona. Základním problémem při projednávání se staly původně navrhované komise pro posuzování oprávněnosti žádostí branců. S těmi mimochodem počítal dokonce i původní návrh radikálního Nezávislého mírového sdružení. Bez bližšího zkoumání a promyšlení důsledků poslanci institut komisí zcela zavrhli a v atmosféře porevolučního nadšení a asi i určité naivity přijali variantu umožňující zájemcům podat prosté prohlášení o odmítnutí vojenské služby kdykoliv a bez jakékoliv lhůty. V takovém případě pak musela armáda požadavek bez dalšího zkoumání a odkladu přijmout a žadatel byl okamžitě propuštěn z vojenské služby.[44] Náčelník generálního štábu vydal dne 12. dubna 1990 nařízení č. 11 „Směrnice pro realizaci zákona o civilní službě v čs. ozbrojených silách“. Stanovila konkrétní administrativní postup a platila zpětně od 15. března 1990.[45]

---

[41] Zákon č. 72/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje branný zákon.

[42] Zákon č. 74/1990 Sb. ze dne 14. března 1990, kterým se stanoví nové znění vojenské přísahy a služební přísahy Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy, upravuje název československé armády, upravuje řádná dovolená vojáků v základní službě a jímž se mění zákon č. 40/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

[43] A PS, f. Spisy orgánů FS, VBB, kart. 29, inv. č. 15/I – Tabulka Úbytek vojáků z povolání.

[44] Tamtéž, kart. 32, inv. č. 20 – Civilní služba – Připomínky k připravované novele zákona 73/1990 o civilní službě.

[45] VÚA-VHA, f. Nařízení náčelníka Generálního štábu, inv. j. 137, NNGŠ č. 11 z 12. dubna 1990 Směrnice o realizaci zákona o civilní službě v čs. ozbrojených silách, doplnění nařízení náčelníka Generálního štábu číslo 30 z 13. srpna 1990, vydání doplňku k Nařízení náčelníka generálního štábu 11/1990 – civilní služba.

Jak se záhy ukázalo, problematické formulování zákona přineslo řadu potíží. Základním problémem byla neomezená možnost odmítnout písemným prohlášením vojenskou službu. Počet žadatelů o civilní službu neúměrně rostl. Nováčci tváří v tvář obtížím vojenské služby houfně žádali o civilní službu. V útvarech vznikl chaos. Nastávaly velké problémy při zajišťování stanovených funkcí ve výkonu služby. Zákon tak negativně ovlivňoval bojeschopnost armády a vyvolával nespokojenost na všech stranách. A díky svému vágnímu znění umožňoval i zneužívání a získávání neoprávněných výhod.

Poslanci Federálního shromáždění přijali na základě mnoha připomínek z praxe 12. prosince 1991 nový zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě. Občan podléhající vojenské odvodní povinnosti byl povinen civilní službu vykonat, pokud odmítal z důvodů svědomí nebo náboženského vyznání vykonat vojenskou základní (náhradní) službu nebo vojenská cvičení. Délka služby byla opět o polovinu delší než vojenská základní (náhradní) služba a nevykonaná vojenská cvičení. Důležitá byla změna v podávání prohlášení o odepření vojenské základní (náhradní) služby. Odvedenec mohl prohlášení uplatnit pouze nejpozději do třiceti dnů od ukončení odvodního řízení. Péči o výkon civilní služby nedostalo federální ministerstvo obrany, ale ministerstvo práce a sociálních věcí. K realizaci zákona č. 18/1992 Sb. v československých ozbrojených silách vydal náčelník generálního štábu nařízení č. 1 z 13. ledna 1992.

Do 27. listopadu 1989 projevoval vyšší velitelský sbor navenek i fakticky podporu dosavadnímu politickému vedení a státnímu uspořádání. Z úrovně vojáků základní služby a nižších velitelů se začaly objevovat projevy podpory občanskému pohybu. V následujících týdnech se začal rýsovat způsob vztahu armády a politické opozice. Současně začala spontánně vznikat vojenská fóra, ventilující nejrůznější požadavky a návrhy související i se situací v armádě. Záměr částečně zkrátit vojenskou službu jen pro nově nastoupivší vojáky základní služby vyvolal po patnáctém prosinci 1989 u mužstva bouřlivou negativní odezvu. Staronové vedení FMNO a armády nicméně získalo širokou podporu Občanského fóra jako hlavní politické síly. Pro Občanské fórum neznamenala armáda ve srovnání s bezpečnostním aparátem významné téma. Zatímco FMV převzal jako ministr civilista, který na počátku roku 1990 provedl formální likvidaci Státní bezpečnosti a zřídil novou strukturu bezpečnostního aparátu, přešla ČSLA do nové etapy vývoje státu v podstatě pod staronovým velením a s nezměněnou organizační strukturou. Srovnáme-li situaci v Československu s dalšími zeměmi Varšavské smlouvy, tak s výjimkou NDR, kde během podzimu roku 1990 Národní lidová armáda v době zániku státu a spojení se Spolkovou republikou Německo splynula s Bundeswehrem, všechny další armády více méně kopírovaly podobný vývoj.

Po částečném zkrácení vojenské služby i stávajícím vojákům, základních depolitizačních opatřeních a legislativních změnách se situace v armádě značně uklidnila. Mužstvo velmi rychle ztratilo zájem na dění. Méně spokojení byli praporčíci a nižší důstojníci. Nevýrazné výsledky transformace armády v následujících měsících pak na podzim 1990 znovu oživily zájem veřejnosti o armádu. V říjnu 1990 do funkce nastoupil první civilista po 45 letech, Luboš Dobrovský.

Historicky lze porovnat změnu v roce 1989 asi v prvé řadě s rokem 1918. I tehdy proběhla změna pokojně. Jak po roce 1918, tak i po roce 1989 mohli zůstat v armádě bez problémů loajální odborníci. Odcházeli jen vojáci v minulosti příliš exponovaní nebo vědomě odmítající nové pořádky. A vůči důstojníkům a generálům loajálně sloužícím před politickou změnou nebyly ani v jednom případě vyvozeny žádné sankce, a to ani

sociální.[46] Zato důsledky vnitropolitických krizí v letech 1948 a 1968 změnily podobu armády především personálně mnohem významněji. Etapa přelomu osmdesátých a devadesátých let v armádě tak zůstává zcela ojedinělou historickou zkušeností.

Dílčí závěr

Výchozím bodem je počáteční stav Československé lidové armády na konci osmdesátých let s prvními signály změn, které ale vesměs nebyly realizovány nebo jen proběhla jejich přípravná fáze. Kritickým momentem v Československu se stal listopad 1989, kdy nebyla vyloučena ani účast armády při potlačení společenského pohybu. Současně se objevily dosud zcela naprosto nemyslitelné protestní projevy uvnitř ČSLA. Další etapu rychlého vývoje tvoří nástup ministra národní obrany M. Vacka v prosinci 1989 a období jeho úřadování do podzimu 1990. M. Vacek se pokusil fakticky prosadit tlustou čáru za minulostí. Odstranil politický obsah (symboly, názvy, předpisy, způsoby komunikace), ale jinak se snažil zachovat personál i základní strukturu. Nabízí se otázka, zda M. Vacek nehrál roli „mouřenína", který byl klasicky obětován poté, co zajistil klid v armádě do doby, než se nové poměry stabilizovaly. Revoluční moc jej přitom do podzimu 1990 ponechala v domnění, že bude moci převést fakticky nedotčenou předlistopadovou armádu do nových časů. Na rozdíl od podobné situace po únoru 1948 však nejen, že po listopadu 1989 nebyl nikdo z vysokých funkcionářů armády nikterak postižen, ale zůstaly jim všechny obvyklé výhody.

Již na konci roku 1989 se objevily nové občanské iniciativy a organizace v armádě i mimo ni. Bez ohledu na jejich faktický vliv to znamenalo počátek nové etapy transparentnosti. Zcela se změnila i dosud formální role Federálního shromáždění. Souběžně probíhalo několik procesů tzv. humanizace armády, depolitizace, organizační reformy, zmenšování personálních stavů i počtů techniky. V neposlední řadě se diskutovala vojenská doktrína a další koncepční kroky. V blízké budoucnosti se uskutečnily další, vpravdě revoluční změny v branné oblasti, a to odsun sovětských vojsk z Československa a rozpuštění Varšavské smlouvy.

[46] Václav ŠMIDRKAL, *Abolish the Army? The Ideal of Democracy and the Transformation of the Czechoslovak Military after 1918 and 1989.* Euroean Review of Historie – Revue européenne d'historie 2016, č. 4, s. 623-642.

Příloha

Obrázek č. 1. Milouš Jakeš se stal v prosinci 1987 novým generálním tajemníkem ÚV KSČ. Změna přišla po více než osmnácti letech. M. Jakeš spíše zůstal ve vleku událostí, než že by byl iniciátorem změn. Na snímku s velitelem 10. letecké armády genpor. Ladislavem Sochorem, náčelníkem generálního štábu a prvním zástupcem ministra genplk. Miroslavem Vackem a ministrem národní obrany arm. gen. Milánem Václavíkem. Zdroj: Vojenský historický ústav (VHÚ).

Obrázek č. 2. Generální tajemník Karel Urbánek na sjezdu JZD 1. prosince 1989 obklopen vojáky ČSLA. Vlevo stojí pplk. Zdeněk Zbytek, za K. Urbánkem zástupce velitele ZVO genmjr. Josef Kylar. Zdroj: VÚA-VHA.

Obrázek č. 3. Desátého ledna 1990 se na Staroměstském náměstí v Praze konala demonstrace vojáků za zkrácení vojenské služby. Zdroj: VÚA-VHA.

Obrázek č. 4. Otevřenost nového vedení ministerstva měla dokládat třeba i účast ministra národní obrany M. Vacka v pořadu kulatý stůl Československé televize mj. s členkou Nezávislého mírového sdružení Hanou Marvanovou. Zdroj: VÚA-VHA.

Obrázek č. 5. Ve Federálním shromáždění. Zleva místopředseda Federálního shromáždění Jozef Stank, ministr národní obrany M. Vacek a předseda federální vlády Marián Čalfa. Zdroj: VÚA-VHA.

ARMÁDA ČESKÉ REPUBLIKY V MISI ISAF

„Probudili jsme se do jiného světa“,[1] těmito slovy vyjádřil Jacques Rupnik své pocity krátce po teroristických útocích ze dne 11. září. Tato událost, „předzvěst konce tehdejšího světa“ tak jak jsme jej znali, znamenala ukončení krátké historické etapy, která byla započata rokem 1989, pádem tzv. Železné opony. Cílem útoků však nebyly jen železobetonové stavby v USA, ale v širším kontextu se jednalo o útok na západní styl života a jeho hodnoty.

Podstata války definovaná Carlem von Clausewitzem se nezměnila. To, co se změnilo, je „pouze“ povaha a dynamika dnešních konfliktů. Terorismus jako takový není novým fenoménem. Jedná se dobře známý a podrobně zdokumentovaný jev (lépe řečeno způsob boje), který je „jen oděn do nového kabátu na míru střižen“ podmínkám 21. století. Obecně lze terorismus definovat jako asymetrické vedení boje slabého proti silnému, přičemž slabí mají výhodu, neboť nemají co ztratit, což jim přiděluje psychologickou výhodu. A naopak, silní mohou ztratit úplně všechno.

Nejvíce zarážejícím faktem těchto útoků byla schopnost fanatiků použít proti jimi nenáviděné západní společnosti její vlastní prostředky a transformovat civilní technologii (letadla) na děsivou zbraň. Teroristé tímto promyšleným činem demonstrovali světu, že i Spojené státy, dominantní globální velmoc, jsou zranitelné. Západní demokracie má velkou schopnost zabíjet, pokud jde o technologie, ale malou schopnost umírat. Proti ní stojí válečníci s technologicky mnohem menší vybaveností, ale za to nesporně větší ochotou položit vlastní život. Teroristické útoky z 11. září jsou popřením konceptu vizuální války bez mrtvých, a pokud budeme chtít v boji s teroristy uspět, budeme tomu muset i cosi obětovat.[2]

Kořeny dnešních problémů

Tak jako blesk nepřichází z čistého nebe, tak ani krize a války se nerodí ze dne na den. Spojené státy hrály významnou roli v procesu šíření islamismu v éře studené války, vycvičily a vyzbrojily mudžahedíny k boji proti „Říši zla“, tj. SSSR, a ti po kolapsu sovětského impéria obrátili „jejich“ zbraně proti USA. Jednalo se o klasický případ cílů,

[1] Karel HVÍŽĎALA, *Evropa ať zapomene na něžnou sílu. Jinak skončíme jako poslední vegetariáni ve světě masožravců* (dostupné elektronicky: https://nazory.aktualne.cz/rozhovory/evropa-at-zapomene-na-neznou-silu-jinak-skoncime-jako-posled/r~173a47f2bf6411e5a457002590604f2e/ [citováno k 5. červenci 2019]).

[2] Jacques RUPNIK, *Příliš brzy unavená demokracie. Rozhovor s Karlem Hvížďalou*. Portál, Praha 2009, s. 75-77.

které ospravedlňují prostředky. Washington v průběhu války mezi demokratickým světem a komunismem podcenil islamismus, neboť jej považoval pouze za dílčí nástroj vedoucí k porážce Sovětského svazu. USA v proběhu osmdesátých let nereflektovaly skutečnost, že tyto skupiny sice s enormní zarputilostí naplňují cíle americké zahraniční politiky, nicméně současně USA bytostně nenávidí a považují je za okupanty. Mimo to Saudská Arábie a Pákistán, klíčoví spojenci Spojených států v širším prostoru Perského zálivu, v tomto období ztratily kontrolu nad svými hranicemi, kterých se zmocnili náboženští fanatici.[3]

Zbigniew Brzezinski v rozhovoru pro Le Nouvel Observateur (1998) otevřeně konstatoval, že oficiální pomoc CIA mudžahedínům nezačala v roce 1980, tj. poté co sovětská armáda napadla Afghánistán, ale již 3. července 1979, kdy prezident James Carter podepsal první směrnici o tajné pomoci odpůrcům prosovětského režimu v Kábulu. Následně zdůraznil, že již tehdy si byl vědom, že tato pomoc vyvolá sovětskou intervenci. Po sovětské invazi zaslal Z. Brzezinski 39. americkému prezidentovi vzkaz, že se naskytla příležitost dát SSSR jejich „vietnamskou válku".[4] Poté tato „šedá eminence" americké politiky čelila otázce, zda nelituje faktu, že CIA pomohla zrodu terorismu. Z. Brzezinski s klidem odpověděl: „Co je důležitější pro světovou historii? Talibán, či kolaps sovětské říše? Nějací islamisté, nebo osvobození Střední Evropy a konec studené války?"[5]

Militantní islám, tak jak jen známe dnes, přichází na scénu v osmdesátých letech, a počet jeho stoupenců začal prudce vzrůstat o dekádu později. Nicméně sovětská invaze a následná devítiletá okupace Afganistanu byla klíčová pro nástup globálního džihádu.[6] V létě roku 1988 skončila osmiletá a vyčerpávající íránsko-irácká válka nerozhodným výsledkem. Paradoxem toho konfliktu zůstává všestranná podpora západních zemí Iráku a také hořká pachuť aféry Írán-Contras. Irák následně potřeboval konsolidovat finanční ztráty způsobené vleklým konfliktem, a proto v srpnu 1990 vtrhnul do Kuvajtu s cílem ovládnout tamní ropnou infrastrukturu. Saudská Arábie následně požádala Spojené státy o ochranu před případným vstupem irácких jednotek na své území. Pro některé hluboce věřící muslimy byla následná přítomnost amerických jednotek poblíž Mekky a Mediny svatokrádeží. Byli silně rozhořčeni americkou přítomností a považovali ji za znesvěcení svaté půdy. Byli přesvědčeni, že si musí svou zemi bránit sami a tento úkol neměl být za žádných okolností svěřen „bezvěrcům". A právě tato rozhořčenost v řadách hluboce věřících sunitů dala vzniknout Al-Káidě.[7]

Po stažení sovětských vojsk v Afganistánu dochází ke vzniku mocenského vakua, které vytvořilo ideální podmínky pro mocensko-etnické boje na jednotlivých územích, které postupně pohltila krvavá občanská válka s bezohledným terorizováním civilistů. Příkladem za všechny budiž jednání velitele mudžahedínů Gulbuddína Hekmatjára (Hezbe islámí), který se svými jednotkami odstřeloval stovkami raket Kábul a zabil

[3] Jacob. L. SHAPIRO, *9/11 and Islamic Civil War* (dostupné elektronicky: https://geopoliticalfutures.com/9-11-islamic-civil-war/ [citováno k 5. červenci 2019]).
[4] David N. GIBBS, *Afghanistan. The Soviet Invasion in Retrospect.* International Politics 2000, č. 2 (June), s. 241-242.
[5] Tamtéž s. 242.
[6] Břetislav TUREČEK, *Blízký východ nad propastí.* Knižní klub, Praha 2016, s. 14-16.
[7] George FRIEDMAN, *1989-1992: A Global Pivot. It was a Time that Changed Everything* (dostupné elektronicky: https://geopoliticalfutures.com/1989-1992-a-global-pivot/ [citováno k 6. červenci 2019]).

či zmrzačil tisíce civilistů.[8] Na hlavních třídách v Kábulu byly sváděny dělostřelecké souboje mezi veliteli jednotlivých frakcí „bojovníků za svobodu" a město bylo rozděleno barikádami na enklávy etnicko-ideologických frakcí. Krátce po stažení sovětských jednotek ustala podpora mudžahedínů ze strany USA a později i sovětská podpora vlády v Kábulu, která padla v roce 1992. Bývaly prosovětský prezident Muhammad Nadžíbulláh (nahradil Babraka Karmala v roce 1985) se následně ukrýval v areálu OSN v Kábulu. Poté, co odmítl velkorysou nabídku na bezpečnou evakuaci, si pro něj Talibánci přišli, vyvlekli jej, vykastrovali a vláčeli jej ulicemi Kábulu za autem. Nakonec jej s genitáliemi nacpanými do úst a ruličkami zelených dolarů vtěsnaných mezi prsty pověsili na křižovatce na betonový pilíř.

K okolnostem vzniku Talibánu jeho mluvčí mulla Wakil Ahmed prohlásil: „Poté co v roce 1992 mudžáhidé přišli k moci, afghánský lid očekával, že v zemi zavládne mír. Místo toho tu ovšem panovala všudypřítomná korupce a krádeže, všude byly zátarasy, ženy byly znásilňovány, napadány a zabíjeny. Po těchto incidentech se proto skupina studentů z náboženských škol (talibů) rozhodla povstat proti velitelům ve snaze zmírnit utrpení obyvatel provincie Kandahár."[9] Prvním krokem Talibánu k moci bylo buď podřízení si místních rad (šúr) ve venkovských oblastech nebo uzavření spojenectví s některými místními veliteli, kteří ovládali jednotlivé oblasti, údolí či části měst. Ti ostatní utekli. Původně stočlenná skupina v roce 1994 se rozrostla na uskupení o síle divize již v roce 1996 (30 000 až 35 000 vojáků). Nejvyšší autoritou Talibánu se stal mulla Muhammed Omar. Prvních vojenských úspěchů dosáhl za podpory Pákistánu v listopadu roku 1994, následně postupně ovládal jednotlivé části země. V září 1996 kontroloval přibližně 95 % území Afghánistánu. Extrémní výklad islámu přinesl zákaz hudby, televize, sportu i tance. V případě porušení zákona následovaly tvrdé sankce, běžnou součástí života staly amputace končin či veřejné popravy.[10]

M. Omar se setkal s Usámou bin Ládinem již v osmdesátých letech, kdy byl bin Ládin znám především díky své štědré podpoře raněným afghánským vojákům. Organizace Al-Káida si Afghánistán vytipovala jako příhodnou zemi pro svou dlouhodobou činnost. Talibán měl v počáteční fázi značnou nedůvěru k bin Ládinovi a jeho druhům, nicméně pragmaticky jim povolil zůstat a bin Ládin se stal nejznámějším „sponzorem" Talibánu. Spojení M. Omara s bin Ládinem vytvořilo z Afganistanu centrum mezinárodního terorismu, ve výcvikových táborech se připravovali ozbrojenci z desítek zemí včetně Indonésie, Filipín, Bangladéše, Pákistánu a severního Kavkazu. Toto partnerství bylo dovršeno na jaře roku 2001, kdy si M. Omar vzal za ženu jednu z bin Ládinových dcer. Tento pragmatický krok byl pro „bývalého teroristu č. 1" klíčovým, neboť se v souladu s místními zákony dostal pod ochranu příbuzných za všech okolností.[11]

---

[8] Stehen COLL, *Ghost Wars. The Secret History of CIA, Afghanistan and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*. Penguin Books, London 2004, s. 262-263.

[9] Věra VESELÁ, *Svět očima Tálibánu* (dostupné elektronicky: https://www.iir.cz/article/svet-ocima-talibanu [citováno k 6. červenci 2019]).

[10] Tamtéž.

[11] Slavomír HORÁK, *Afghánistán – proti komu válka* (dostupné elektronicky: http://www.slavomirhorak.euweb.cz/afghan2001-ln.htm [citováno k 6. červenci 2019]). Závojem tajemství asi navždy zůstanou jednání o vydání bin Ládina k trestnímu stíhání. Spojené státy zaslaly dne 20. září 2001 pětibodové ultimátum Talibánu, ve kterém je žádaly například o vydání všech vůdců Al-Káidy, o okamžité uzavření všech výcvikových táborů a poskytnutí úplného přístupu USA do nich. Talibán toto ultimátum striktně odmítl s tím, že neexistuje žádný důkaz, který by spojoval bin Ládina s těmito útoky. Následně pod diplomatickým tlakem Talibán skrytě nabídl, že bin Ládina

Jedenácté září a reakce západního světa

Symptomy nárůstu násilí ve světě po pádu bipolárního světa bylo možné objektivně spatřovat v řetězci událostí počínaje bombovým útokem na Světové obchodní centrum (1993), útoky Al-Káidy na velvyslanectví USA v Keni a Tanzanii (1998) či útok na torpédoborec USS Cole v Jemenu (2000). Stratégové Al-Kaidy v tomto období věřili, že muslimský svět je zralý na revoluci a pokud by se podařilo bojovat se Spojenými státy v rámci jedné z jejich těžkopádných intervencí v některé muslimské zemi, následně by došlo k povstání muslimů na celém světě a ke svržení sekulárních diktátorů, kteří proti islamismu bojovali všemi dostupnými prostředky.[12]

Spojené státy se v době po 11. září 2001 ocitly ve složité situaci. Pokud by na útoky neodpověděly, byly by považovány za slabé, a pokud by odpověděly příliš tvrdě, byla by tato reakce interpretována jako nepřátelství vůči islámu. Opomenut by neměl zůstat ani důležitý fakt, že se od Spojených států v tomto období odvraceli i klíčový blízkovýchodní spojenci, konkrétně Saudská Arábie. Americkou reakcí na útoky z 11. září bylo zahájení války nejen proti bin Ládinovi a Al-Káidě, ale i války proti globálnímu terorismu. Operace nesla oficiální název Trvalá svoboda (Operation Enduring Freedom; OEF) a byla zahájena dne 7. října 2001 nočními nálety na pozice Al-Káidy a Talibánu (letiště, velitelství a výcvikové základny) v Afghánistánu. Tato operace byla sice primárně zaměřena na Afghánistán, ale zahrnovala také protiteroristické operace v jiných zemích.[13] OEF byla společnou operací USA, Velké Británie a Severní Aliance.[14] Posledně jmenovaná zodpovídala za provedení pozemní části operace za podpory týmů Join Special Operation, letecké podpory 160. leteckého pluku zvláštních operací a bojového letectva. Již 9. listopadu bylo dobyto město Mazáre Šaríf a následně byla rychle získána kontrola nad většinou severního Afghánistánu, 13. listopadu padl Kábul poté, co Talibán nečekaně uprchl z města. Dalším úspěchem bylo dobytí Kunduzu (26. listopadu) a válka se následně přesunula na jih země, kde Talibán ustoupil do Kandaháru, který padl v prosinci téhož roku. Následně se boj se přesunul do vysokohorských jeskyní v Tora Bora, kde se uprchlí bojovníci Al-Káidy a Talibánu rozptýlili a uprchli do Pákistánu. Fyzická základna Al-Káidy v Afghánistánu byla zničena a režim Talibánu byl svržen 102 dní od útoků na USA.[15]

OEF přinesla zdrcující vítezství Spojených států a jejich spojenců. Svržení vlády Talibánu a instalace vlády prezidenta Hamída Karzáího byla prvním úspěšným uplatněním tzv. Bushovy doktríny, jejímž uhelným kamenem byla myšlenka přeměnit svět cestou svrhávání nepřátelských režimů a jejich nahrazování režimy proamerickými.

---

vydá do Pákistánu k mezinárodnímu soudnímu tribunálu, který bude fungovat podle islámského práva šaría. USA tento návrh zamítly. Dne 14. října 2001 Talibán navrhl předat bin Ládina do třetí země k soudu, ale pouze tehdy, pokud jim bude dán důkaz o zapojení bin Ládina do událostí ze dne 11. září 2001. USA tento návrh zamítly.

[12] J. L. SHAPIRO, *9/11 and Islamic Civil War*.

[13] *Operation Enduring Freedom* (dostupné elektronicky: https://edition.cnn.com/2013/10/28/world/operation-enduring-freedom-fast-facts/index.html [citováno k 7. červenci 2019]).

[14] Toto uskupení bylo složeno z bývalých mudžahedínů, které spojoval zejména odpor proti Tálibánu a bylo vedeno legendárním „Lvem z Pandžšíru“, Ahmadem Šáhem Masúdem.

[15] *Operation Enduring Freedom* (dostupné elektronicky: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_briefs/2005/RAND_RB9148.pdf [citováno k 7. červenci 2019]).

V období pádu Talibánu zavládl bezbřehý idealismus a pateticky se adoroval tzv. afghánský model rychlé a nenákladné války založené na zdrcující převaze v nejmodernějších technologiích. Al-Káida se následně rozštěpila na menší skupiny, které se rozmístily po celém světě.[16]

Poprvé v historii moderního válčení poskytovaly vzdušné a kosmické senzory neustálý tok informací o pozicích a činnosti nepřátelských sil. Největší taktickou novinkou války bylo jedinečné partnerství mezi vzduchem a zemí, které představovalo bezprecedentní vzájemnou podporu mezi spojeneckými vzdušnými silami a pozemními týmy. Na rozdíl od tradiční blízké vzdušné podpory, která vyžaduje souběžné letecké a pozemní manévry, jednotky OEF v Afghánistánu umožnily přesné letecké údery proti nepřátelským pozemním silám, i když nebyly v přímém kontaktu s přátelskými pozemní sílami.[17]

Od března roku 2004 do prosince 2009 se do Operace Trvalá svoboda zapojilo celkem pět skupin 601. skupiny speciálních sil resortu Ministerstva obrany ČR, jejichž úkolem bylo provádět speciální průzkum, úderné akce a další druhy speciálních operací s cílem eliminovat aktivity protivníka a tím přispívat k zajištění vnitřní bezpečnosti Afghánistánu.

Mise International Assistance Forces

Právní rámec pro Mezinárodní bezpečnostní podpůrné týmy byl ustaven na základě smlouvy o prozatímním uspořádání Afghánistánu ze dne 5. prosince 2001 uzavřené mezi OSN a afghánskou prozatímní vládou. Vznik mise následně 20. prosince 2001 schválila Rada bezpečnosti (RB) OSN rezolucí č. 1386/2001.[18] Původní mandát byl stanoven na šest měsíců a později byl několikrát prodloužen. Prvotní mandát mise se vztahoval na Kábul a jeho bezprostřední okolí[19] a ve vedení mise se vystřídaly Velká Británie, Turecko a Německo společně s Nizozemskem. Dne 11. srpna 2003 převzalo NATO odpovědnost za vedení mise ISAF. Následně v říjnu téhož roku RB OSN rezolucí č. 1510[20] rozšířila mandát této mise na celé území Afghánistánu. Jednalo se o postupný proces, sever země (prosinec 2003), západ (únor 2005), jih (červenec 2006) a východ (říjen 2006). Úkol mise spočíval v asistenci afghánské vládě při udržování bezpečnosti, podpoře afghánských úřadů v jejich úsilí rozšiřovat svou pravomoci na celé území, zajistit konání svobodných voleb a šíření práva. Základním dokumentem, který ustanovil pravidla pro vzájemnou spolupráci, byla tzv. Bonnská dohoda (2004), která ustanovila rámec pro poválečnou rekonstrukci (nová ústavy, volby). Na ni navázala tzv. Smlouva s Afghánistánem (Afghan Compact, 2006), jejímž cílem byl zajištění bezpečnosti, rekonstrukce a rozvoj země. Poslední z klíčových dokumentů byla tzv. Afghánská rozvojová strategie (Afghan National Development Strategy), kde byl rozpracován plán rozvoje jednotlivých oblastí. Do mise ISAF se zapojily prakticky všechny členské státy

[16] J. L. SHAPIRO, *9/11 and Islamic Civil War*.
[17] Tamtéž.
[18] *Resolution 1386* (2001) (dostupné elektronicky: https://undocs.org/S/RES/1386(2001) [citováno k 7. červenci 2019]).
[19] *International Security Assistance Forces* (ISAF; dostupné elektronicky: http://www.natoaktual.cz/na_zpravy.aspx?y=na_zpravy/mise_isaf.htm [citováno k 7. červenci 2019]).
[20] *Resolution 1510* (2003; dostupné elektronicky: https://undocs.org/S/RES/1510(2003) [citováno k 7. červenci 2019]).

NATO i mnohé další, například Austrálie, Ázerbájdžán, Černá Hora, Finsko, Jordánsko, Korea, Malajsie.[21]

Československo a Afghánistán

Čeští vojáci mají bezesporu na co navazovat v kontextu nasazení do mise ISAF, neboť Česká republika jako nástupnický stát Československa má v Afghánistánu stále dobré jméno. Na tomto místě je žádoucí připomenout si úzké vazby mezi oběma státy, které existovaly v minulosti.

To, co obě země bezprostředně spojuje, je historická zkušenost se sovětskou invazí a následnými okupacemi. Ta ze srpna roku 1968 ukončila proces demokratizace v tehdejším Československu a jednalo se o první „úspěšnou aplikaci" tzv. Brežněvovy doktríny omezené suverenity. Tato invaze se stala o dekádu později vzorem pro její uplatnění v Afghánistánu. A naopak fiasko v zemi pod Hindúkušem odradilo Sověty v uplatnění Brežněvovy doktríny v Polsku v roce 1981.

V oblasti hospodářské spolupráce je československá přítomnost jasně patrná již od konce sedmdesátých let, kdy se řada Čechoslováků podílela na výstavbě tamní infrastruktury. Konkrétně v Kábulu jezdily modrobílé trolejbusy, vyrobené v Ostrově nad Ohří, s vlaječkami obou států. Do Afghánistánu bylo celkově dodáno více než 90 těchto vozidel a bylo instalováno kompletního trolejové vedení. Nesmírně populární tu byla i značka Jawa a Afghánistán byl významným odbytištěm pro československá důlní zařízení. To vše si Afghánci pamatují. Většina výše uvedeného byla zničena v éře po stažení sovětských vojsk. Po svržení vlády Talibánu se Česko aktivně zapojilo do procesu rekonstrukce Afghánistánu a v úvahu přicházela i opětovná rekonstrukce trolejového vedení v Kábulu. Bohužel v roce 2004 byla v Ostrově nad Ohří ukončena výroba, čímž celá iniciativa tehdejšího velvyslance České republiky v Afghánistánu, Petra Pelze, skončila.[22]

Československo se podílelo i na zbrojní výrobě v Afghánistánu. Jednalo se o přibližně o sto expertů a příklad za všechny budiž vojenský opravárenský závod v Puli Čarchí. Mnoho představitelů obrany bylo absolventy Vojenské Akademie Antonína Zápotockého v Brně (VAAZ). Karel Kluz, bývalý československý vojenský přidělenec v Afghánistánu (1984 až 1989) konstatoval, že ČSSR neměla žádné vlastní zájmy v této zemi a naši přítomnost chápal jako projev pevného spojenectví se SSSR. Kluz vzpomenul i fakt, že Češi byli mnohem více odolní ve válečných podmínkách než Sověti, kteří si v mnoha případech, když se čekal útok mudžahedínů, rádi plánovali služební cesty do Moskvy.[23]

V Archivu bezpečnostní složek existuje 380stránkový spis s krycím jménem Templer (Babrak Karmal). Ten původně vedl jednu ze dvou frakcí komunistické lidově demokratické strany v Afghánistánu, která se po převratu v roce 1978 dostala k moci. B. Karmal byl následně ustanoven místopředsedou Revoluční rady vlády a viceprezidentem Afghánistánu. Následně v boji o moc docházelo k čistkám, a proto byl B. Karmal jako stoupenec prezidenta Núra M. Tarakího a důležitá figura „uklizen" do Československa na post velvyslance. Po několika měsících však byl z funkce odvolán,

[21] *International Security Assistance Forces*.
[22] *Už první noc v Kábulu mě probudily rakety, říká velvyslanec v Afghánistánu* (dostupné elektronicky: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/uz-prvni-noc-v-kabulu-me-probudily-rakety-rika-velvyslanec-v-afghanistanu.A101029_151038_zahranicni_stf [citováno k 7. červenci 2019]).
[23] B. TUREČEK. *Blízký východ nad propastí*, s. 49-51.

a i přes četné výzvy se odmítl vrátit do vlasti. Místo toho požádal o politický azyl s odůvodněním, že by byl ve vlasti pravděpodobně popraven. Z Kábulu byly dokonce vyslány tři osoby, které jej měli zlikvidovat. B. Karmal s manželkou a čtyřmi dětmi pobýval na několika místech v ČSSR, Šindelová u Kraslic (Krušné hory) a Skleněné Teplice (okres Žiar nad Hronom). StB měla v této době pod kontrolou všech 127 Afghánců, kteří se na území Československa zdržovali. B. Karmal v průběhu azylu zaslal dopis na ÚV KSČ a do Moskvy, kde uvedl, že je připraven postavit stotisícovou armádu a po boku Sovětů provést kontrarevoluci v Afghánistánu. V polovině září roku 1979 proběhl v zemi pod Hindúkušem další puč, který odstranil prezidenta N. M. Tarakího na příkaz svého zástupce Hafizulláha Amína, který se stal následně prezidentem. Krátce poté operativci StB zachytili informaci, že po B. Karmalovi intenzivně pátrají nejen Afghánci, ale také zpravodajci USA, Francie či Číny, a proto se uchýlili ke lsti. Agent s krycím jménem Tony (pravděpodobně Abdul Ahmed Zelmay) pracující na afghánské ambasádě vypustil desinformaci, že B. Karmal je nemocný a apatický. Zpravodajským službám se následně nepodařilo tuto lest rozkrýt. Posledním místem pobytu B. Karmala a jeho rodiny v ČSSR byla ulice Dukelská v Banské Bystrici. Dům byl vybaven permanentní tělesnou stráží dvou pracovníků Správy ochrany stranických a ústavních činitelů. Dne 27. prosince 1979 byl sovětskými vojsky dobyt Kábul a B. Karmal byl pod ochranou KGB převezen do Afghánistánu, kde se stal prezidentem prosovětské vlády.[24]

Na tomto místě se sluší připomenout, že v Československu, respektive v České republice nikdy nenastal vhodný čas pro debatu o Afghánistánu, jednom z významných bojišť studené války a úloze ČSSR v ní. Sovětská okupace byla ukončena dne 15. února roku 1989, tj. jen několik měsíců před událostmi tzv. sametové revoluce. V té době se československá společnost soustředila vcelku logicky zejména na vlastní problémy, což více méně trvá až do dnešních dnů.

Čeští vojáci v misi ISAF

První jednotkou AČR, která byla začleněna do přímé podřízenosti velitele ISAF, byla polní nemocnice, což se stalo v květnu roku 2002. Jejím primárním úkolem bylo zabezpečit krátkodobou hospitalizaci raněných a nemocných příslušníků mise. V rámci volných kapacit v součinnosti s humanitárními organizacemi byla poskytována i zdravotnická pomoc místnímu obyvatelstvu. Péče byla prováděna buď ambulantně v prostoru základny, nebo s využitím výjezdních mobilních týmů v okolí Kábulu. Uskutečnily se dvě rotace a polní nemocnice ukončila svou činnost v únoru 2003, kdy plnění jejich úkolů přešlo na polní chirurgický tým, který plnil své úkoly v sestavě německé polní nemocnice (únor až duben 2003). Během činnosti obou jednotek bylo ošetřeno přibližně 2000 koaličních vojáků a přes 12 000 místních obyvatel. Na svou úspěšnou činnost navázal chirurgický tým svým dalším nasazením v únoru roku 2011. Úkoly mise byly v podstatě totožné s předchozím nasazením. Týmy chirurgů působily na základně KAIA (Kabul International Airport) a od poloviny roku 2014 byly přiřazeny

[24] Pavel ŠVEC, *StB ukrývala v lesích prezidenta Afghánistánu* (dostupné elektronicky: https://www.pressreader.com/czech-republic/mf-dnes/20190921/281526522770055 [citováno k 10. červenci 2019]).

do francouzské vojenské nemocnice, následně český polní chirurgický tým byl začleněn k nemocnici americké armády.[25]

Další český kontingent, který se zapojil do mise ISAF, byl tvořen pyrotechnickým odřadem a meteorologickou skupinou. Stalo se tak v březnu roku 2004 a jednotka byla dislokována na mezinárodním letišti Kábul. Hlavním úkolem odřadu bylo provádění pyrotechnického průzkumu, likvidace nevybuchlé munice či nástražných výbušných systémů. Úkolem meteorologické skupiny bylo zajistit a organizovat zabezpečení orgánů řízení letového provozu. Celkově se uskutečnilo šest rotací tohoto odřadů a jeho činnost byla ukončena v březnu 2007.[26]

Provinční rekonstrukční tým (PRT) „Fayzabád", byl další jednotkou, která se zapojila do mise ISAF. Působil v provincii Badachšán (severovýchod Afghánistánu) od března roku 2005 do prosince 2007. Tato jednotka byla začleněna do německého PRT a jejím primárním úkolem bylo zabezpečit během šesti rotací ochranu vojenského a civilního personálu tohoto týmu (doprovody vozidel, zabezpečení jednotky rychlé reakce PRT a bezpečnost letiště Fayzabád).[27]

Dalším českým příspěvkem do mise ISAF byl kontingent složený z polní nemocnice a lehké chemické jednotky. Místem plnění úkolů bylo od března roku 2007 do srpna 2008 mezinárodním letiště v Kábulu (KAIA) (pět rotací). Stěžejním úkolem polní nemocnice bylo poskytovat odbornou lékařskou pomoc v obdobném rozsahu předešlého nasazení a úkolem chemiků se stalo zabezpečit misi ZHN průzkumem vyhodnocování radiační, chemické a biologické situace v prostoru odpovědnosti, odběrem vzorků, jejich transportem a vyhodnocením (analýza vzorků) v mobilní laboratoři Sonda. Jednotka současně nepřetržitě monitorovala radiační a chemickou situaci a zabezpečovala systém varování a vyrozumění vojsk a orgánů místní samosprávy. V případě potřeby byla schopna provést dekontaminaci vojenské a civilní techniky i osob. Na úspěšnou činnost navázaly jednotky chemické a biologické ochrany svým opětovným nasazením od června roku 2010 do prosince roku 2013 a místem jejich působení se stala opět základna KAIA v Kábulu. Jejich hlavní úkoly byly více méně totožné s jejich předchozím nasazením. V daném časovém období se uskutečnilo pět rotací.[28]

Od dubna roku 2007 do října 2008 působily v jedné z nejrizikovějších provincií Helmand (jih Afghánistánu) i jednotky vojenské policie Special Operations Group. Jejich úkolem bylo posílit britské jednotky a zabezpečit vnitřní bezpečnost v součinnosti s přidělenými jednotkami Afghánské národní armády (ANA). K dalším úkolům patřilo se aktivně podílet se na výstavbě a výcviku jednotek ANA. Celkově se uskutečnily tři rotace této jednotky.[29]

V roce 2008 se podařilo české diplomacii vytvořit samostatný PRT, který převzal odpovědnost za provincii Lógar, přesněji na americké základně Shank, přibližně 60 km

[25] Radek POHNÁN – Luděk HÁNA, *Český polní tým v Afghánistánu* (dostupné elektronicky: https://www.mmsl.cz/pdfs/mms/2019/02/04.pdf [citováno k 10. červenci 2019]).
[26] *Afghánistán Kábul* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan-kabul/afghanistan-kabul-kaia-isaf-8805/ [citováno k 10. červenci 2019]).
[27] *Pub-30-00-01. Zkušenosti jednotek AČR z operace ISAF, kniha 1*. Armáda České republiky, Praha 2014, s. 6-9.
[28] R. POHNÁN – L. HÁNA, *Český polní tým v Afghánistánu*; *ISAF – Polní nemocnice a chemický odřad* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/historie-misi/isaf---polni-nemocnice-a-chemicky-odrad---do-prosince-2008-12573/ [citováno k 10. červenci 2019]).
[29] *Mise* (dostupné elektronicky: http://www.sog.tode.cz/mise/ [citováno k 10. červenci 2019]).

jihozápadně od Kábulu. Tento unikátní projekt ministerstva zahraničních věcí a ministerstva obrany se soustředil na naplňování priorit vycházející z dokumentu Afghan National Development Strategy. Projekt se zaměřil na zvyšování bezpečnosti a vzdělanosti, snižování chudoby, zlepšování zdravotní péče, práv žen a nezávislost médií. PRT byl složen z vojenské a civilní části. Početně menší civilní složka (pět až deset osob) se věnovala rekonstrukčním projektům a jednalo se převážně o experty, konkrétně stavební či zemědělské inženýry, odborníky na rozvoj, veterinární medicínu či bezpečnost. Ti úzce spolupracovali s provinční vládou, radami starších a dalšími představiteli komunit. Jednalo se zpravidla o dlouhodobé projekty, které směřovaly k udržitelnému politicko-ekonomickému rozvoji, měli napomoci centralizaci země a zahájit klíčový proces předávání zodpovědnosti afghánským partnerům. Vojenská složka PRT byla značně početnější a byla tvořena zejména příslušníky 102. průzkumného praporu z Prostějova. Jejím úkolem bylo zajištění bezpečnosti všech členů týmu. Celkově se v provincii Lógar vystřídalo jedenáct kontingentů PRT.[30]

Kontingent Uruzgán se zapojil do mise ISAF v reakci na oficiální žádost Nizozemska o poskytnutí pomoci členských států NATO při ochraně základen PRT v provincii Uruzgán. Český kontingent zahájil svou činnost v červenci roku 2008 a jeho úkolem bylo strážní zabezpečení plochy určené pro přistání vrtulníků ve vnějším perimetru nizozemské základny Deh Rawod.[31] Celkově se uskutečnily dvě rotace tohoto kontingentu.

Od prosince roku 2009 působilo sedm kontingentů české vrtulníkové jednotky v provincii Paktika, na předsunuté operační základně Šarana. Úkolem kontingentu bylo zajišťovat leteckou přepravu osob a materiálu, podporovat nasazení sil rychlé reakce a evakuovat zraněné a nemocné koaliční vojáky i příslušníky afghánských bezpečnostních sborů na teritoriu Regionálního velitelství Východ. Tento úkol čeští vojáci plnili přesně dva roky.[32]

V souladu s přijatými závazky v rámci NATO a s potřebou maximálního nárůstu schopností komplexní podpory všech nasazených jednotek a prvků AČR v misi ISAF byl vytvořen prvek národního velení, velitelství úkolového uskupení Armády ČR (ÚU AČR ISAF). Jeho úkolem bylo zabezpečení racionalizace a centralizace systému komplexní podpory všech jednotek AČR v rámci této mise. Toto velitelství působilo na kábulském mezinárodním letišti (KAIA) od června 2010 do roku 2014. Zajišťovalo nepřetržité velení a řízení podřízených jednotek a prvků, organizovalo součinnost při plnění operačního úkolu a koordinovalo činnost s činností ostatních prvků (aktérů) v prostoru operace, včetně logistického a administrativního zabezpečení našich jednotek. Celkově se uskutečnilo šest rotací ÚU AČR ISAF. [33]

Od září 2010 do března roku 2013 působily v rámci ÚU AČR ISAF v provincii Wardak, jednotky poradního a výcvikového týmu (Operational Mentoring and Liaison Team; OMLT). Jejich hlavním posláním bylo provádění systematického školení štábu kandaku (pěší jednotka ANA o síle praporu), asistence v průběhu procesu plánování

[30] *Pub-30-00-01, kniha 1*, s. 12-22.
[31] *Češi střeží nizozemskou základnu v Uruzgánu* (dostupné elektronicky: https://www.natoaktual.cz/zpravy/cesi-strezi-nizozemskou-zakladnu-v-uruzganu.A080703_172633_na_cr_m02 [citováno k 10. červenci 2019]).
[32] *Afghánistán Šarana (Heli Unit ISAF).* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan-sarana/afghanistan-sarana-heli-unit-isaf-15554/ [citováno k 10. červenci 2019]).
[33] *3. Úkolové uskupení mise ISAF* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/historie-misi/3--jednotka-ukoloveho-uskupeni-acr-isaf-63361/ [citováno k 10. červenci 2019]).

operací, poskytování poradenství při taktických činnostech a výcviku jednotlivých rot v přiděleném operačním prostoru a následná koordinace těchto jednotek s koaličními partnery. Celkově se uskutečnilo pět rotaci jednotek OMLT.[34]

Na podzim roku 2013 dochází ke významné redukci počtů příslušníků AČR v misi ISAF. Nejpočetnější českou jednotkou se stala strážní rota BAF (Bagram Air Field), jejímž úkolem bylo střežit jednu z největších spojeneckých základen, Bagram. Úkolem roty bylo aktivně operovat v prostoru odpovědnosti (v okolí základny) a eliminovat jakékoliv nepřátelské aktivity směřující proti tomuto objektu. Jednotka byla operačně podřízena americké brigádě Joint Task Force 455.[35]

Od dubna roku 2010 působily v Kábulu na základně KAIA jednotky Air Mentoring Team a Air Advisory Team. Jejich primárním úkolem byl asistence při budování ANA, tj. školení a výuka pilotů i ostatních příslušníků vzdušných sil, poradenství s cílem zvýšení jejich schopnosti. Od roku 2015 přešla pod velení mise Resolute Support a celkově se během obou misí uskutečnilo 24 rotací.[36]

Výcviková jednotka vojenské policie působila od března 2011 do března 2013 v provincii Wardak v Národním výcvikovém centru Afghánské národní policie. Své úkoly plnila v sestavě mezinárodního týmu školitelů pod vedením Francie. Hlavním úkolem jednotky byl výcvik příslušníků ANA, školení a příprava instruktorů (organizace, příprava a předávání zkušeností).[37]

Od června roku 2011 do června roku následujícího působili v misi ISAF i příslušníci 601. skupiny speciálních sil z Prostějova. Jejich „dočasným domovem" se stala afghánská provincie Nangarhán. Úkolem speciálních sil bylo zabezpečit podporu a výcvik provinční zásahové jednotky afghánských ozbrojených sil. Činnost byla ukončena v červnu roku 2012.[38]

V souladu s politikou postupného předávání území pod správu afghánské vlády a k podpoře budování schopností afghánských národních ozbrojených sil byly na území Afghánistánu vyslány jednotky nového typu Military Advisory Team (MAT).[39] Ty navazovaly na činnost OMLT a cílem jejich nasazení bylo provádět poradenskou činnost ve prospěch přiděleného praporu ANA směřující ke zkvalitnění jejich schopností. V roce 2013 byly nasazeny dvě jednotky do mise ISAF, MAT Lógar a MAT Wardak. Další rotace se již neuskutečnily.

---

[34] Tamtéž.

[35] V současné době se připravuje na své vyslání již 13. strážní rota BAF, která však již spadá pod misi Resolute Support. Michal VOSKA, *Na Afghánistán je připravená další rota BAF, úspěšně zvládla certifikaci*. (dostupné elektronicky: http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/na-afghanistan-je-pripravena-dalsi-rota-baf--uspesne-zvladla-certifikaci-215174/ [citováno k 10. červenci 2019]).

[36] *Letecký poradní tým v Kábulu předal své výcvikové schopnosti afghánským vzdušným silám.* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/afghanistan/zpravodajstvi/letecky-poradni-tym-v-kabulu-predal-sve-vycvikove-schopnosti-afghanskym-vzdusnym-silam-207348/ [citováno k 10. červenci 2019]).

[37] *Afghánistán, WARDAK (VOJENSKÁ POLICIE, ISAF)* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/historie-misi/afghanistan-wardak-vojenska-policie--isaf-81877/ [citováno k 10. červenci 2019]).

[38] *Úkolové uskupení speciálních sil ISAF – Nangarhán 2011-2012* (dostupné elektronicky: http://www.601skss.cz/mise/2011_ISAF/11_ISAF.html [citováno k 10. červenci 2019]).

[39] *MAT in Wardak* (dostupné elektronicky: http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=90111 [citováno k 10. červenci 2019]).

Dnem 1. ledna 2015 byla mise ISAF ukončena a byla nahrazena operací Resolute Support, která se řadí mezi nebojové mise a jejímž cílem je pomoci s výcvikem afghánských vojáků a policistů.[40] Pro Českou republiku byla mise ISAF zásadní, neboť se jednalo o první přímé zapojení do bojových akcí poprvé od druhé světové války.[41]

Armáda České republiky a asymetrické vedení boje

Zásadní destabilizující vliv pro Afghánistán přišel z Iráku, kde USA spolu s „koalicí ochotných" provedly rozsáhlou operaci stejného ražení i se stejným názvem, OEF. Rozdíl ve výsledcích obou operacích byl však zcela rozdílný. V Iráku již několik měsíců po jejím ukončení následoval zvrat k vleklé a kruté asymetrické válce. Pod jejím vlivem dochází k přenosu těchto jevů a pro tento proces se vžilo označení irákizace Afghánistánu. Jednalo se primárně o nástrahy a léčky, na dálku odpalované výbušné nástrahy a zejména pak sebevražedné atentáty, které v Afganistanu předtím nebyly.[42]

Způsob, kterým byl v Afghánistánu veden boj i proti českým vojákům, spadá do tzv. IV. generace válečnictví, kdy na jedné straně stojí stát se svým monopolem na násilí a moderní armádou III. generace a na straně druhé stojí nestátní aktér s decentralizovanou strukturou uplatňující asymetrický způsob boje.[43] Asymetrickou válku lze definovat jako odmítání pravidel boje vnucených protivníkem či jako spoléhání se v první řadě na moment překvapení, na nastražení klamných cílů, úskoky a další osvědčené formy vyhýbání se vedení konvenční války. V důsledku uplatňování těchto metod jsou všechny vojenské operace velmi nepředvídatelné.[44]

Cílem bojové činnosti bojovníků Talibánu, Al-Káidy, případně jiných skupin, bylo zasazovat překvapivé údery do nejslabších míst koaličních vojsk. Před útoky proti základnám NATO se útočníci (potažmo malé jednotky) vmísili k utajení své činnosti mezi civilní obyvatelstvo a následně, nejčastěji v noci, podnikali rychlé, překvapivé výpady. K nim používali především minomety, raketomety, samopaly, granáty či odstřelovací pušky. Cílem těchto krátkých výpadů bylo zabít či zranit co nejvíce vojáků Aliance. Další možností byly zákeřné údery na vojáky NATO při přesunech, nejčastěji byly používány nastražené, na dálku odpalované výbušné směsi, léčky třeba v podobě předstírané autonehody či poruchy civilního vozidla. Jakmile vojáci zastavili, aby pomohli, byli buď zákeřně napadeni, nebo se mohli stát obětí sebevražedných atentátníků. Touto svou činností teroristé narušovali morálku spojeneckých vojáků a podlamovali jejich víru ve smysl pobytu v pro ně tak vzdálené a nebezpečné zemi.[45]

---

[40] *Resolute Support Mission (RMS): Key Fact and Figures* (dostupné elektronicky: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190625_2019-06-RSM-Placemat.pdf [citováno k 15. červenci 2019]).

[41] Vladimír MAREK, *Spojenecká mise ISAF v Afghánistánu po více než třinácti letech končí* (dostupné elektronicky: http://www.mise.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/spojenecka-mise-isaf-v-afghanistanu-po-vice-nez-trinacti-letech-konci-105944/ [citováno k 15. červenci 2019]); *ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014) (Archived)* (dostupné elektronicky: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm [citováno k 15. červenci 2019]).

[42] Nikola HYNEK – Jan EICHLER, *Češi v Afghánistánu*. VR 2010, č. 2, s. 88-100.

[43] Stanislav BALÍK, *Čtyři generace válečnictví* (dostupné elektronicky: https://www.youtube.com/watch?v=GAuk-u0gEm8 [citováno k 15. červenci 2019]).

[44] Štefan VOLNER, *Asymetrické války*. VR 2007, č. 3, s. 15-26.

[45] N. HYNEK – J. EICHLER, *Češi v Afghánistánu*.

Po překvapivých úderech povstalci rychle vyklízeli prostory, ze kterých vedli útok na vojáky NATO, neboť bylo nutné se vyhnout konfrontaci s mnohem lépe vybavenými jednotkami, ve kterých by neměli šanci uspět. Jednou z nejčastěji uplatňovaných praktik bylo co nejrychleji splynout s civilním obyvatelstvem, čímž se výrazně snížila pravděpodobnost jejich dopadeni a potrestáni. Vojáci mise ISAF dodržovali v rámci odvetných úderů klíčovou zásadu nezabíjet a nezraňovat civilní obyvatelstvo.[46] Z tohoto důvodu bylo nutné omezit používání některých zbraňových systémů, letecké a dělostřelecké údery a byly používány zbraně s omezenější ničivou silou a přesně naváděná munice. Případné oběti způsobené vojáky koalice by totiž protivník umně využil k diskreditaci mise ISAF. V tomto ohledu byl varováním Irák, kde prvoplánové uplatňování síly mělo kontraproduktivní dopady. Mimo měst protivník dokonale využívali kombinaci detailní znalosti terénu s různými důmyslnými prostředky typu silné přikrývky pro ochranu před termokamerami. Výsledkem výše popsaného bylo, že odvetný útok mezinárodních sil byl velmi často veden takříkajíc do prázdna, což následně podkopávalo morálku i psychiku nejen českých příslušníků, ale i ostatních vojáků NATO. Příslušníci Talibánu (případně jiných menšinových hnutí) se po útoku vraceli zpět do svých oblastí, kde pokračovali v boji proti příslušníkům mise ISAF. Talibánu vysloveně nahrávala i prostupnost afghánsko-pákistánské hranice a fakt, že jejich bojovníci přes ni mohli procházet kdykoliv, zatímco příslušníci mise ISAF nikoliv. V Pákistánu si tito bojovníci mnohdy odpočinuli, doplnili si výzbroj, přeskupili se a následně se vrátili provést další útoky.[47]

Klíčovým předpokladem pro tyto akce jsou podrobné informace ze zájmových prostorů. Pro jejich sběr a šíření měli povstalecké síly ideální podmínky, neboť operovali ve většině případů v důvěrně známém prostředí svého původu,[48] tj. podrobně znali terén i obyvatelstvo. To jim umožňovalo skrytý pohyb v těsné blízkosti koaličních sil a nepřetržité sledování cílů typu koaličních základen. Jejich činnost byla vedena snahou zjistit složení sil, jejich rozmístění, pravidelnou každodenní činnost a také schopnosti koaličních sil rychlé reakce, které byly mnohdy v rámci provokací prověřovány.

Dalším prvkem důmyslné „zpravodajské sítě" byly rodiny či přátelé, kteří žili v zájmových prostorech. Ti mohli shromažďovat cenné informace ze svého přirozeného prostředí a v případně potřeby mohli varovat povstalecké jednotky před činností koaličních sil. Motivace této skupiny poskytovat informace byli různé počínaje finanční odměnou přes kmenová či náboženskou příslušnost až pod mafiánské praktiky typu vydírání či pohrůžky zabití. Opakovaně bylo prokázáno, že určitá část Afghánců pracující pro koaliční síly jsou buď přímo příslušníci povstaleckých sil nebo s nimi přinejmenším sympatizují. K nejpřekvapivějším zjištěním patřilo i to, že minimálně jeden informátor byl

[46] Tyto zásady boje jsou zakotvených ve směrnicích NATO, konkrétně například: *Rules of Engagement NATO, MC 362/1*.

[47] N. HYNEK – J. EICHLER, *Češi v Afghánistánu*.

[48] Jednou ze značně diskutovaných otázek je fenomén zahraničních bojovníků. Ti se nevyznačují žádnými rodovými či etnickými vazbami se stranou konfliktu, na které bojují. Jsou to zpravidla žoldáci či členové soukromých vojenských společností, kteří bojují za hmotnou odměnu či z ideologických pohnutek. Tento trend není nový a od osmdesátých let dochází k obraně transnárodního sunitského společenství na konkrétních bojištích džihádu od Afghánistánu přes Čečensko a Somálsko až po Bosnu a Hercegovinu a Levantu. Ondřej BERÁNEK – Bronislav OSTŘANSKÝ, *Islámský stát. Blízký východ na konci časů*. Academia, Praha 2016, s. 216-220.

přítomen i uvnitř objektu, na který byl veden útok. Ten předával informace nejen o činnosti bránících se sil, ale i následně o odvetném útoku koaličních sil.[49]

Naše jednotky na základě těchto zkušeností učinily řadu opatření směřujících ke zvýšené opatrnosti při práci s důležitými informacemi. Jinými slovy byly sdělovány jen takové informace, které byly nezbytně nutné pro plnění daného úkolu, a to těsně před zahájením plnění úkolu. Zisk informací je v afghánských podmínkách nesmírně komplikovaný. Al-Káida a další povstalecké sily mají rozsáhlé zkušenosti s americkými zpravodajskými službami z éry sovětské okupace. Vědí detailně, jak tento systém funguje a kde má slabá místa.[50]

Hodnocení ISAF

Důvodem proč se nepodařilo stabilizovat Afghánistán dle plánů je hned několik. Jedním z těch nejzákladnějších je fakt, že neexistuje afghánský národ v tom smyslu, jak se evropské národy formovaly v průběhu 19. století. Země je od pradávna tvořena kmenovými svazy, kmeny a rodinami, jejichž loajalita ke Kábulu je často na velmi nízké úrovni. Afghánský venkov si rozdělili nejvyšší činitelé politicko-vojenských elit, které byly vygenerovány dlouholetými válkami. Ti celkem přirozeně odmítají ústřední kábulskou moc, kontrolují finanční prostředky získávané z obchodu s opiem. „Warlordi" jsou těmi, kdo určují zákony a současně ztělesňují nebezpečný trend v současnosti, privatizaci ozbrojeného násilí v islámském světě. Mnohé povstalecké skupiny a jednotky dostávají také nejen finanční pomoc od regionálních aktérů.[51]

Čeští příslušníci mise ISAF naráželi na problém velmi slabého propojení mezi vládní úrovní a místy konkrétního působení velmi často. Alfou a omegou úspěšné stabilizace se stalo vytvoření silné ústřední vlády, která by se mohla opírat o fungující instituce a byla by schopna efektivně vládnout v celé zemi, což mělo vytvořit půdu pro zajištění bezpečnosti, zlepšení ekonomické a sociální situace, která by naplňovala základní potřeby obyvatelstva. Slabinou tohoto idealistického plánu je bohužel její neproveditelnost. V místních podmínkách nelze změnit systém země, který vznikal a ustanovoval se mnoho století, za jednu či dvě dekády. K dalším zcela zásadním překážkám patří i kmenová a národnostní rivalita a plíživá korupce. Opomenuta by neměla zůstat ani záškodnická činnost, která je vedena proti veřejnému (infrastruktura) nebo soukromému majetku. Ta velmi ztrpčuje každodenní život afghánského obyvatelstva a významnou měrou přispívá k destabilizaci země. Zvláště nebezpečným postupem jsou praktiky zločineckého charakteru jako vraždy, únosy, mučení, mrzačení, vydírání či žhářství.

Pravděpodobně nejvýznamnější rys obyvatelstva Afghánistánu je jeho negativní vztah k zasahování vnějších aktérů (vnucování jejich životního stylu). Místní tradicí je vytváření aliancí s kýmkoli, kdo pomůže eliminovat vnější zasahování. Henry Kissinger v tomto

---

[49] *Zkušenosti jednotek taktického stupně ze soudobých operací v Iráku a Afghánistánu*. Správa doktrín Ředitelství výcviku a doktrín, Vyškov 2007, s. 29-32, 95-97.

[50] George FRIEDMAN, *America's Secret War. Inside the Hidden Worldwide Struggle between America and its Enemy*. Doubleday, New York 2004, s. 70.

[51] Conrad SCHETTER – Rainer GLASSNER, *The Peripheralization of the Center: „Warlordism" in Afghanistan*. (dostupné elektronicky: https://www.mei.edu/publications/peripheralization-center-warlordism-afghanistan [citováno k 20. červenci 2019]); Ahmed S. KATAWAZAI, *Afghanistan: Technocrats vs Warlords*. (dostupné elektronicky: https://thediplomat.com/2018/07/afghanistan-technocrats-vs-warlords/ [citováno k 20. červenci 2019]).

kontextu upozornil, že nejvyšší hodnotou pro Afghánce je jejich svoboda a nezávislost, což je konec konců i důvodem proč žádná vojenská okupace této země neslavila úspěch.[52] Většina mladých Afghánců nemá vizi o své budoucnosti, chybí jim jakéhokoli uplatnění a nabídka pracovních příležitostí. Mimo to v arabském světě je pevně zafixována a staletími prověřena strategie přidávat se na stranu toho silnějšího. Tento pragmatismus umožnil Afgháncům přežít po tisíce let.[53]

Účast v misi ISAF značně zkvalitnil a posílil celkový stupeň připravenosti AČR, neboť v průběhu jejího trvání jí prošlo více než 6000 vojáků. Zajímavým poznatkem je, že velitel čety nese v některých případech stejnou zodpovědnost, jaká při standartní bojové činnosti náleží veliteli roty a ve výjimečných případech dokonce velitel praporu, který musí být schopen přijímat okamžitá rozhodnutí zásadního významu. Pro představu velitelé na taktickém stupni musejí velmi často přijímat rozhodnutí ve vypjatých situacích pod tlakem vnějších faktorů typu léčka, nepřátelské chování davu či nedostatek času pro komunikaci s nadřízeným. Za všech těchto typech situací mohou být ohroženy životy nejen samotných velitelů, ale především jejich podřízených. Velitelé na taktickém stupni proto nechtějí v mnoha případech provést vlastní rozhodnutí a žádají nadřízený stupeň, aby vydal rozkaz. Je vcelku logické, že rozhodování za nejistoty je velmi komplikované a v tomto kontextu se sluší dodat, že velitel zodpovídá za své podřízené. V tomto ohledu je třeba změnit mentalitu velitelského sboru.[54]

Čeští vojáci operovali ve značně složitých podmínkách a v prostředí, které lze klasifikovat jako nepřátelské. Bylo nezbytné rozvíjet každodenní kontakty s místními obyvateli a při tom důsledně dbát na neletální, asistenční charakter operace. Ta byla nesmírně náročná na psychiku, a především na odbornou přípravu, jejímž se v průběhu zkvalitňovala pravidelnou a důkladnou analýzou zkušeností a poznatků z každé dílčí mise. Tyto závěry byly velmi rychle aplikovány nejen do přípravy jednotek v rámci jejich zapojení do mise, ale průřezově do celé AČR. Úkoly mise ISAF byly velmi komplexní a náročné, nicméně česká armáda v této zkoušce obstála.[55] Za velmi přínosnou lze označit bojovou činnost vedenou v podmínkách asymetrické války v prostředí s vysokou koncentrací civilního obyvatelstva. Tato zkušenost bude doceněna až v budoucnu v kontextu evropských „no-go zone“, migrační krize a repatriace evropských bojovníků tzv. Islámského státu a dalších radikálních hnutí.

Dílčí závěr

Angažmá Severoatlantické aliance v zemi známé jako hřbitov velmocí přerostlo do vleklé a vyčerpávající války, která naplňuje ty nejčernější scénáře. Diplomaticky řečeno nevyhrávají a vše nasvědčuje tomu, že mezinárodní společenství a NATO v tomto konfliktu nakonec neuspějí. Jedním z klíčových důvodů, proč nebyla stabilizace Afghánistánu úspěšná, je, že se nepodařilo omezit vliv významných regionálních aktérů –

[52] Henry KISSINGER, *Strategy for Afghanistan* (dostupné elektronicky: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/25/AR2009022503124.html [citováno k 20. červenci 2019]).
[53] B. TUREČEK, *Za Afghánistán jsme zodpovědní. Nemůžeme jen tak říct, že se nám nehodí* (dostupné elektronicky: https://dvojka.rozhlas.cz/bretislav-turecek-za-afghanistan-jsme-odpovedni-nemuzeme-jen-tak-rict-ze-uz-se-7666515 [citováno k 20. červenci 2019]).
[54] *Pub-30-00-01, kniha 1*, s. 3-4.
[55] Tamtéž, s. 4-5.

Pákistánu, Indie, Íránu a Ruské federace. Z hlediska vnitrostátní politiky se nepovedlo dát této zemi ucelenou vizi její budoucnosti, a proto se místní obyvatelé v duchu zkušeností, jež jim umožnily přežít po staletí, přidávají na stranu těch silnějších, což není ani mezinárodní společenství, ani Severoatlantická aliance. Velká část obyvatelstva má velmi malou důvěru ke kábulské vládě a v zemi nebývale kvete korupce a klientelismus. Drtivá většina navíc odmítá jakékoliv zahraniční vměšování do vnitřních věcí. To v důsledku zapříčinilo, že kábulská vláda není reprezentativním orgánem země a tím pádem nemůže reálně naplnit cíle, které od ní byly mezinárodním společenstvím očekávány. Výsledkem je pak fakt, že čas hraje spíše pro Tálibán v duchu afghánského rčení: „Vy máte hodinky, my máme čas“. Logickým vyústěním jsou proto politická jednání s Talibánem o ukončení války, neboť je zjevné, že vojensky se tato válka vyhrát nedá. Bezpečnostní situace v zemi se neustále zhoršuje, Talibán ovládá čím dál tím více provincií (dnes dle odhadu více než 60 % území) a prakticky každý den dochází k útokům proti představitelům vládních institucí, vládním a policejním budovám či hotelům s cizími státními příslušníky.

Afghánská zkušenost v této „bojové laboratoři současnosti“ umožnila AČR identifikovat klady i nedostatky v oblasti komplexního vybavení jednotek v prostředí asymetrického válčiště. Tento ozbrojený konflikt mimo to i odhaluje trendy umožňující nám předpovídat povahu konfliktů budoucích. Mise ISAF byla v tomto ohledu pro Armádu České republiky velmi významnou, neboť to bylo poprvé od konce druhé světové války, kdy byla bojově nasazena. Její nasazení v Afghánistánu odhalilo řadu systémových nedostatků a chyb jak ve vybavení, tak i v organizačních strukturách, které plynuly z přílišné orientace na evropské bojiště, a které zcela neodpovídaly potřebám moderní armády v prostředí dnešního multidimenzionálního válčení. Na základě těchto zkušeností byla zahájena celá řada systémových změn, které se týkají přípravy jednotek do misí, nákupu nových typů techniky, zbraní i zbraňových systémů a modernizace již zavedené techniky a v neposlední řadě lze vysledovat trend směřující zejména ke zvyšování pasivní a aktivní ochrany jednotek. Řadu nedostatků se již podařilo odstranit, některé jsou v procesu a některé problémy přetrvávají.

Aktivní zapojení AČR do mise ISAF byla zdrojem značného množství zkušeností a poznatků pro všechny oblasti vojenství. Ty byly průběžně a důkladně analyzovány, a tak říkajíc „za chodu“ implementovány nejen do přípravy nových kontingentů, ale současně i do všech odborností napříč AČR. Mise ISAF také přispěla k rozvoji moderního a efektivního systému Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR) a celkově se zvýšila úroveň velitelského sboru na taktickém stupni. K nejzávažnějším nedostatkům, které byly odhaleny, patří přílišná byrokratizace výcviku a fakt, že velitelé na nejnižších stupních se zdráhají přijímat rozhodnutí a vyžadují ho od vyššího stupně velení. V oblasti lidských zdrojů nutné změnit mentalitu vojáků, primárně velitelů, kteří se musejí naučit rozhodovat v podmínkách nejistoty a za svá rozhodnutí nést osobní zodpovědnost.

Účast AČR v operaci ISAF jednoznačně přispěla ke zvýšení schopnosti v přípravě na obranu a pro reálnou připravenost vést bojovou činnost ve stejném ražení i na teritoriu Evropské Unie, popřípadě České republiky. Fundamentální otázka naší bezpečnosti ve vztahu k teroristickým útoků již bohužel nezní ano, či ne, ale pouze kdy a kde. V tomto ohledu nebyly učiněny žádné zásadní změny, které by snižovaly toto významné bezpečnostní riziko, ale jen některé dílčí kroky. Z tohoto úhlu pohledu lze účast na misích v Afghánistánu hodnotit jako enormně přínosnou. Na základě zkušeností z této mise, ale i například z Bezpečnostní strategie ČR jednoznačně vyplývá, že v budoucnu bude muset být česká armáda připravena na různé scénáře vedení bojové činnosti. Podstata války se

nezměnila, jejím cílem bylo, je a bude válku vyhrát. Pandořina skříňka, kterou otevřel Z. Brzezinski, zůstává otevřena a tyto následky pociťujeme všichni.

VLIV VOJENSKÉHO UMĚNÍ NA ROZVINUTÍ OZBROJENÝCH SIL ČESKÉ REPUBLIKY

Obrana státu má svůj historický, politický, ekonomický, legislativní a občanský charakter, který je úzce propojen navzájem se prolínajícími vazbami. Přístup k obraně státu, rozvinutí ozbrojených sil, její realizace v dnešním moderním a globálně propojeném světě, nás nutí se zamyslet nad událostmi v minulosti, které ovlivňují ve svých důsledcích i stávající přítomnost. Touha porozumět tomu, co tady už bylo a proč to tady je, nás vede ke způsobu využití teorie a přizpůsobení je požadavkům praxe. Přístup vrcholných představitelů státu k rozvinutí ozbrojených sil, vztah společnosti na obranu státu a co může pro to učinit občan svou individuální účastí při vlastní obraně státu, je popsáno v následujícím příspěvku.

Současná mezinárodně-politická a bezpečnostně-strategická situace je odrazem komplexního přístupu historických, politických, vojenských, kulturních, sociálních i ekonomických aspektů, které se vzájemně prolínají; proto je soubor jejich vztahů označován jako Comprehensive Approach. Jakoukoliv krizi nebo konflikt lze vyřešit buď nevojenskými prostředky, kde k dosažení trvalých výsledků bude zapojena široká škála zejména civilních aktérů, anebo vojenskými prostředky. Při nasazení a řešení vojenskými prostředky je tu možnost využití stávající mírové organizační struktury, v krajním případě a při eskalaci konfliktu využít proces rozvinutí ozbrojených sil.

Uvedené poznatky jsou založeny na letité praxi v oboru, neboť jejich autor působil na řadě štábních postů v rámci celé hierarchie Armády České republiky, nevyjímaje strategickou úroveň, Sekci rozvoje a plánování schopností Ministerstva obrany ČR v letech 2013 až 2015.

Kapitola je rozdělena do tří oddílů. První definuje pojem vojenského umění, jeho význam a obsah z hlediska aplikace v ozbrojených silách či armádě. Ve druhém oddíle je uvedena časová geneze, definice a poslání ozbrojených sil v procesu rozvinutí ozbrojených sil ve vztahu k vojenskému umění. Třetí pak poukazuje na vojenské umění a rozvinutí ozbrojených sil v jejich praktickém využití a rozvinutí ozbrojených sil v legislativním prostředí, jak z pohledu občana, tak vojenského profesionála.

Vojenské umění

Válčení je uměním i vědou. Vojenské umění potřebuje kreativního ducha, tedy umění, a taky vyžaduje znalost teorie a techniky, tedy věci vědecké. Obecně řečeno, vojenské umění se skládá ze tří ovlivňujících se složek, a to strategie, operační umění a taktika. Nejmladší složkou je operační umění, které se jako svébytná součást velení prosazuje

od 19. století a tvoří spojnici mezi strategií a taktikou. Souvisí s početním vzrůstem armád, a tedy i velikostí bojových střetnutí, společně s tím se mění rozsah operací, přičemž často není dosaženo vítězství v jediné bitvě, ale zpravidla sérií bitev. Oproti tomu strategie má určující vliv na operační umění a jeho prostřednictvím se ovlivňuje taktika. Má to samozřejmě i zpětnou vazbu, kdy taktika ovlivňuje výrazně operační umění a následně i strategii.[1]

Základním prvkem vojenského umění je taktika. Taktika je souhrnem akcí, které probíhají na bojišti. Například jde o to, jak lze obklíčit protivníka, popřípadě nějaké území. Oproti tomu strategie je tady od toho, aby vyhodnotila, co se děje na širší bitevní scéně, aby se úspěšně dosáhlo stanovených politických cílů. Taktika je o využívání ozbrojených sil v bitvě, zatím co strategie prostřednictví operačního umění je o využití bitev k dosažení válečných záměrů. Právě širší operace jsou obrazem strategií. V průběhu války nebo míru se kromě vojenské strategie jednotlivými státy uplatňuje i souhrnná strategie, která formuluje celkovou strategii. Tak v případě České republiky jde o dokument Bezpečnostní strategie České republiky, která mimo vojenských opatření zahrnuje i záležitosti diplomacie a ekonomiky.[2]

V 17. století vznikají základy moderního pojetí válčení, kdy si vojevůdci začali uvědomovat obrovské možnosti taktiky a strategie. Vedení válečných operací se od 17. století začalo stávat čím dál komplexnější a armády tak byly stále více zranitelné v důsledku rozvoje systému zásobování, které se dnes označuje pojmem logistika. Jak se armády zvětšovaly, byly čím dál více závislé na svých základnách a zásobovacích komunikacích. Díky tomu vznikaly a vytvářely se nové možnosti ohledně uchopení strategie. Najednou bylo možné vytvářet plány například na odříznutí jeho zásobovacích tras. Tento způsob válčení dominoval konfliktům především v 18. století. Začaly se objevovat pojmy, jako je rekrutace či odvody, v souvislosti se zavedením všeobecné branné povinnosti na několik let až doživotí.[3]

Rozvinutí ozbrojených sil

Stálé (profesionální) armády, jak je známe v dnešní podobě, byly do poloviny 18. století složeny převážně z vojáků najatých za žold a z vojáků podléhající všeobecné branné povinnosti. Proces mobilizace a obrany státu zabezpečoval systém všeobecné branné povinnosti, který byl všeobecně zaváděn během a po skončení napoleonských válek a svého vrcholu doznal za první a druhé světové války. Po roce 1945 se vojenské síly rýsujících se bloků, tzv. Západ a Východ, se připravovaly na možný způsob zahájení a vedení války v závislosti na rozvoji nových a moderních zbraňových systémů, které v prvé řadě představovalo použití jaderných zbraní, jež zásadním způsobem měnily rozsah prováděných vojenských operací.

S ohledem na zabezpečení dostatečného počtu lidských zdrojů zůstala ve všech státech východního bloku zachována všeobecná branná povinnost, která dodávala celému systému obrany státu nejen vojáky základní služby, ale vytvářela i potřebné zálohy pro výstavbu válečné (mobilizačně rozvinované) armády. Procesu rozvinutí ozbrojených

[1] Vlastimil GALATÍK – Antonín KRÁSNÝ – Karel ZETOCHA (edd.), *Vojenská strategie*. MO ČR – Prezentační a informační centrum, Praha 2008, s. 16.
[2] *Bezpečnostní strategie České republiky*. Ministerstvo zahraničních věcí, Praha 2015.
[3] http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=3895 [citováno k 9. květnu 2019].

sil a nástroji mobilizace byla věnována tehdejších ozbrojených sil značná pozornost z pohledu přípravy, plánování a rychlosti provedení.[4]

Současné rozvinutí ozbrojených sil ČR navazuje na dřívější způsoby organizace mobilizace, přičemž vychází z Bezpečnostní strategie ČR, Obranné strategie ČR, Koncepce výstavby profesionální AČR, Koncepce mobilizace ozbrojených sil ČR, Koncepce operační přípravy státního území ČR, právního prostředí ČR, příslušných právních předpisů a zásad při plánování obrany v rámci NATO a EU. Výstupem tohoto procesu jsou Plány obrany státu.[5] Rozvinutí ozbrojených sil ČR je tedy jedním z nástrojů, opatření obrany státu v případě vojenského ohrožení státu. Jde o systém, jak zabezpečit obranu teritoria zvýšením počtů mírové struktury ozbrojených sil na její plánované válečné počty, v předem stanovené struktuře a organizaci velení. V závislosti na rozsahu rozvinutí ozbrojených sil lze rozeznávat rozvinutí taktické, operační či strategické, respektive jinými pojmy jako částečné či všeobecné.[6]

S koncem studené války ve střední Evropě se v Československu a následně v České republice objevuje ve společnosti i tehdejších politických špiček požadavek na změnu branného systému, tj. odklon od mírové všeobecné branné povinnosti ve prospěch přijetí dobrovolného vstupu do armády jako principu rozšiřování ozbrojených sil ČR.

Vstupem ČR do NATO v březnu 1999 byly poskytnuty bezpečnostní záruky v rámci kolektivní obrany. Z pohledu kolektivní obrany a s ohledem na lidské a materiální zdroje ČR je rozvinutí ozbrojených sil upraveno do současně platné legislativy. Tvorba použitelných lidských zdrojů je ve formě záloh (povinná a aktivní). Materiální zdroje jsou formulovány ve formě odložené potřeby, tedy jejich pořízení a nákup bude realizován až v době, kdy budou skutečně potřeba.

Profesionální ozbrojené síly ČR se v důsledku společenských a bezpečnostních změn staly skutečností v roce 2005. Tomuto vývoji se přizpůsoboval i systém provedení rozvinutí ozbrojených sil ČR z mírové do válečné organizační struktury prostřednictvím mobilizace. Mobilizace je jedním z nástrojů státu k zajištění obrany ČR při řešení krizové situace vojenského charakteru, kdy mohou být útvary a jednotky ozbrojených sil ČR použity po jejich doplnění vojáky ze zálohy a věcnými prostředky. Tento proces definuje zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách, kde je v § 9 stanoveno: „Základním úkolem ozbrojených sil je připravovat se k obraně ČR a bránit ji proti vnějšímu napadení.“[7]

---

[4] Mobilizace je jedním ze systémových opatření přechodu státu z mírového na válečný stav. Bílá kniha o obraně. MO ČR, Praha 2011, s. 110. Mobilizace ozbrojených sil je proces pro převedení ozbrojených sil z mírové do válečné organizační struktury. Jde tedy o způsob doplnění vojenských útvarů osobami, vojenským materiálem a majetkem, dodání věcných prostředků ve vlastnictví fyzických a právnických osob a realizace opatření hospodářské mobilizace. Podle vyhlášeného stavu může být částečná (stav ohrožení státu) nebo všeobecná (válečný stav). *Doktrína Armády České republiky*. MO ČR, Praha 2013, s. 131.

[5] Podle zákona č. 222/1999 Sb., o zajištění obrany ČR, § 2, odst. 8 se „Plánováním obrany státu rozumí soubor plánovaných opatření, vzájemně se ovlivňujících, k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením a ke splnění všech požadavků na zajišťování obrany státu, zabezpečení mezinárodních smluvních závazků o společné obraně, včetně podílu ozbrojených sil na činnostech mezinárodních organizací ve prospěch míru a účasti na mírových operacích. Plány obrany státu tvoří obranné plánování, plánování operací, mobilizační plánování a plánování připravenosti obranného systému státu.“

[6] Viz: *Doktrína Armády České republiky,* s. 131

[7] Zákon č. 219/1999 Sb. ze dne 14. září 1998, o ozbrojených silách České republiky.

Způsob rozvinutí ozbrojených sil ČR, se uskutečňuje na základě výchozího hodnocení možných vojenských hrozeb právě na strategické úrovni, jenž pak následně podmiňuje předpokládané operační použití celých ozbrojených sil ČR nebo její dílčí části.

Poznání, že kolektivní obrana a její deklarované bezpečnostní záruky našich spojenců, nejsou všemocným očekávaným „zaklínacím souslovím", nás nutí přemýšlet, jak se vrátit ke kořenům teorie výstavby válečné struktury ozbrojených sil. Jde o impuls, jak zefektivnit nástroj „mobilizace", proces rozvinutí ozbrojených sil a mobilizační plánování, který byl před změnami ve společenském zřízení v roce 1989 v armádě velmi propracovaný.

Z hlediska obecného přístupu k rozvinutí ozbrojených sil se lze na tuto problematiku podívat z pohledu státu (zřizovatele) – ozbrojených sil (armády) – a obyvatelstva. Zajišťování obrany ČR[8] je nutno chápat a vnímat, jako nepřetržitý proces v celé jeho komplexitě, včetně naplnění požadovaných schopností rozvinutí ozbrojených sil ČR. Rozhodující roli pro zajištění obrany sehrává právní prostředí, politická reprezentace, činnost státní správy a samosprávy, připravenost občanů a ozbrojených sil ČR, ale také ekonomické možnosti státu a plnění spojeneckých závazků.

Stávající plně profesionalizované ozbrojení síly ČR plní při řešení krizové situace vojenského charakteru a z nich vycházejících rizik nejsložitější úkoly v rámci organizační struktury při rozvinutí ozbrojených sil ČR. Ta je ve své struktuře členěna vertikálně a horizontálně, přičemž základním prvkem pro tvorbu struktury ozbrojených sil ČR je AČR a její dílčí složky ve formě útvaru (zařízení). Útvary (zařízení) je nutno vnímat jako „moduly", pomocí nichž je strukturována a složena celá AČR. Důsledkem plně profesionální AČR v míru je plnění služebních povinností občany ČR pouze dobrovolné (vojenská činná služba), a to vojáky z povolání a vojáky v aktivní záloze. Tím se podstatným způsobem změnil systém přípravy občana k obraně ČR v systému rozvinutí ozbrojených sil ČR, z dobrovolné na povinné. Každý občan ČR má ze zákona povinnost podílet se na obraně ČR a současně lze tuto povinnost vnímat i jako právo každého občana (viz čl. 4 zák. č. 111/1998 Sb).[9]

Úvahy o znovuzavedení podoby všeobecné branné povinnosti není pouhou fikcí, ale jde o fakt, kdy některé evropské státy se vrátily od plně profesionální armády a obnovily původní rámec všeobecné branné povinnosti (Ukrajina roku 2014, Litva roku 2015 a Švédsko roku 2017). Ve všech případech stály za tímto rozhodnutím obavy z vojenských aktivit Ruské federace.

Mezi jednotlivými státy je možné najít rozdílné přístupy k válečné výstavbě ozbrojených sil, a tedy jejich rozvinutí. Tedy, zda jsou budovány na branné povinnosti (dobrovolnost, plně profesionální princip) či všeobecné branné povinnosti (konskripce, vykonání základní vojenské služby), nebo popřípadě kombinací obou těchto systémů. Co

[8] Zajištění obrany České republiky se řídí platnými právními předpisy, především ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky; ústavním zákonem č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky; zákonem č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky; zákonem č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky; zákonem č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů; zákonem č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon); zákonem č. 300/2013 Sb., o Vojenské policii; zákonem č. 153/1994 Sb., o zpravodajských službách České republiky; zákonem č. 289/2005 Sb., o Vojenském zpravodajství; zákonem č. 45/2016 Sb., o službě vojáků v záloze.

[9] Zákon č. 110/1998 Sb. ze dne 22. dubna 1998, o bezpečnosti České republiky.

se týká současného způsobu pojetí výstavby ozbrojených sil, z pohledu zabezpečení celého procesu rozvinutí ozbrojených sil, je možné rozdělit země do tří skupin takto:

První skupina jsou země, které své rozvinutí ozbrojených sil staví na plné profesionalizaci. Do takových zemí je možné zařadit USA, Francii, Německo, Nizozemí a Belgii. Použití ozbrojených sil je zaměřeno především na vnější obranu státu. Vnitřní obrana státu je z hlediska bezpečnostního systému budována na dobrovolných (aktivních) zálohách, kde jejich výcvik a příprava je zaměřena především k likvidaci následků přírodních a průmyslových pohrom a havárií a k ochraně obyvatelstva na daném teritoriu. Současně se mohou využívat pro doplnění profesionálních ozbrojených sil a k aktivní účasti na mírových operacích mimo území státu.

Jako příklad lze uvést Národní gardu Spojených států (United States National Guard), která je součástí rezervních složek ozbrojených sil Spojených států a je budovaná u každého federativního státu. Jednotky Národní gardy jsou pod dvojí kontrolou. Na jedné straně daného státu (guvernéra) a na druhé federální vlády (kongres, prezidentem nebo ministr obrany). Při aktivaci guvernéry jde o reakci na domácí mimořádné události a katastrofy, jako jsou hurikány, záplavy a zemětřesení. Federální vláda mobilizuje jednotky Národní gardy pro případ doplnění pravidelných ozbrojených sil v době války nebo národní krize.[10]

Do druhé skupiny náleží země, které využívají systém všeobecné branné povinnosti obyvatelstva ve věkové hranici v maximálním rozmezí od 16 do 70 let. Do takových zemí je možné zařadit Švédsko, Dánsko nebo Švýcarsko. Tyto státy mají vytvořeny ozbrojené síly, jako malé jádro profesionálních vojáků, okolo něhož se organizuje systém rozvinutí ozbrojených sil, postavený na občanech, kteří prošli vojenským výcvikem, a mají povinnost v případě potřeby kdykoliv nastoupit vojenskou službu. Ozbrojené síly jsou tak připraveny k použití jak při vnější obraně státu, tak ale i k teritoriální obraně, a to především opět k likvidaci přírodních a průmyslových katastrof a ochraně obyvatelstva.

Třetí skupina, nakonec, jsou země, které rozvinutí ozbrojených sil mají nebo měli vybudováno na základě všeobecné branné povinnosti, či pouze branné povinnosti, a propracovaném vnitřním organizačním systému k doplnění lidských a materiálních zdrojů. Tyto zdroje jimi byly určeny pro rychlou výstavbu nových jednotek, řádově v několika dnech. Tyto země hledají optimalizaci vyváženosti mezi vnější a vnitřní (teritoriální) obranou a směřují do první či druhé skupiny, kdy jejich úsilím je realizovat doplnění lidských zdrojů pomocí dobrovolných (aktivních) záloh či na základě vykonání základního výcviku pro případ zabezpečení rozvinutí ozbrojených sil. Tato změna je ovšem závislá na politickém rozhodnutí a přístupu k této oblasti (například finanční motivace, daňové úlevy), na členství v mezinárodním uskupení NATO a Evropské unii, a jak již bylo uvedeno výše, ovlivňujícím faktorem pro realizované reformy a změny je i celkový vývoj bezpečnostní prostředí.[11]

[10] Jaroslav STANĚK, *Nové pohledy na mobilizaci a rozvinutí ozbrojených sil*. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017. Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš 2017, s. 461-469.

[11] J. STANĚK, *Nové pohledy na mobilizaci*, s. 461-469.

Vojenské umění a rozvinutí ozbrojených sil – praktické využití

Česká republika a její ozbrojené síly prošly v rámci demokratizačních procesů v Evropě postupnými procesy reorganizace se záměrem zredukovat jejich početní stavy ozbrojených sil. V devadesátých letech 20. století bylo cílem u ozbrojených sil provést reorganizaci struktur, schopností, způsobu velení a řízení, výcviku a výzbroje, která následně vyústila dne 29. ledna 1999, kdy ČR obdržela oficiální pozvánku k přistoupení k Severoatlantické alianci. Dne 12. března 1999 se stala oficiálně jejím členem. Rozhodující transformační procesy a výstavba nových ozbrojených sil byly ukončeny k 1. lednu 2005 jejich plnou profesionalizací.

Jak je uvedeno v předchozím oddíle, strategie ovlivňuje operační umění a taktiku, v širší souvislosti i transformačních procesy mírové struktury ozbrojených sil, které mají i praktický vliv na proces rozvinutí ozbrojených sil. To lze specifikovat takto:

- Strategie realizuje transformaci zejména politických cílů těch vojenských sil, do nichž lze právě zařadit výstavbu mírových ozbrojených sil k naplnění cílů v době míru, nouzového stavu a stavu nebezpečí, a válečnou armádu pro stav ohrožení státu a válečný stavu;
- operační umění následně transformuje strategické vojenské cíle do taktiky. Tedy jde o spojnici teorie a praxe. Jde zejména o teoretická východiska a praktické způsoby přípravy, rozpracování otázky rozvinutí ozbrojených sil a společného sladěného použití druhů ozbrojených sil k naplnění vojenských cílů operace;[12]
- taktika udává spojitost teorie a praxe přípravy a vedení bojové činnosti, kdy v době míru jde zejména o tvorbu úkolových uskupení při kombinaci použití jednotlivých druhů vojsk stanovených strategií.[13]

Vojenskému umění a rozvinutí ozbrojených sil ovšem v širším smyslu náleží i všechny činnosti, které jsou tu kvůli válce (boji), tedy k vytváření bojových sil. Jde tedy o odvody, vystrojení, výcvik, vyzbrojení, nasazení a vedení bojové činnosti. Tady si lze položit otázku: „Jak se bude lišit způsob rozvinutí ozbrojených sil vzhledem na vzdálenost ohniska konfliktu od našeho teritoria, intenzity a počtu zúčastněných států?“ Jednotlivé uvedené varianty jsou uzpůsobeny právě na vzdálenost od našeho teritoria a vychází z praxe autora.

První varianta kalkuluje se skutečností, že ohnisko konfliktu je na periferii operačního prostora NATO a Evropské unie či mimo něj. Tudíž ve velké vzdálenosti od teritoria ČR. Tato varianta se za současné situace jeví jako nejpravděpodobnější. Po vojenské stránce to znamená vyčlenit kontingent, jehož velikost určují politicko-vojenské ambice představitelů státu. Největší rozsah vyčleněných sil a prostředků je možný ve formě brigádního úkolového uskupení. V případě nasazení celého brigádního úkolového uskupení je málo pravděpodobné, že bude provedeno výběrové doplnění (částečná mobilizace ztrát.

Druhá varianta znamená, že ohnisko konfliktu se bude nacházet v okolních sousedních státech čili v bezprostřední blízkosti teritoria ČR. Tato možnost se jeví jako pravděpodobná. Bude nasazeno celé brigádní úkolové uskupení v souladu s politicko-vojenskými ambicemi ČR. To znamená, že bude nutno přistoupit k částečnému rozšíření

[12] Ivo PIKNER – V. GALATIK – Jiří HANUS – Petr KOVANDA – Pavel ZONA, *Úvod do studia vojenského umění*. Univerzita obrany v Brně, Brno 2015, s. 12.
[13] Tamtéž.

počtu ozbrojených sil prostřednictvím výběrového doplnění (částečná mobilizace) a zahájena výstavba nových jednotek ve formě částečného (taktického) rozvinutí ozbrojených sil.

Podle třetí varianty, nakonec, by se ohnisko konfliktu alespoň svou částí nacházelo přímo na teritoriu ČR. Tato varianta se nicméně jeví jako nejméně pravděpodobná. Do řešení konfliktu jsou zapojeny celé ozbrojené síly a je realizována výstavba válečné organizační struktury na bázi rozvinutí ozbrojených sil. Za této situace bude provedena všeobecná mobilizace.

Rozvinutí ozbrojených sil je v každé variantě zatěžováno velkým počtem existujících proměnných a samotnou složitostí celého systému, což lze shrnout pomocí vědeckého paradigmatu položením tří otázek, totiž Co? – Jak? – Čím?, jak uvedeno na obrázku v příloze. Odpověď na každou z nich podává trojice pojmů Cíl – Způsob – Prostředek. Zde „cíl“ představuje rozvinutí ozbrojených sil, „způsob“ čerpání zdrojů (dobrovolnost, částečná mobilizace, všeobecná mobilizace) a konečně „prostředek“, totiž čím má být tato činnost zabezpečena (plány, válečná struktura, odborný vyškolený personál a nezbytné materiální zdroje, například ve formě výstroje a výzbroje).

Dílčí závěr

Vliv vojenského umění na rozvinutí ozbrojených sil může být vodítkem pro každého občana či vojáka. Závisí ovšem na individuálním pochopení a přístupu k tomuto tématu samotným občanem, ale i vojákem. Dále pak na jeho znalostech a dovednostech. Způsob rozvinutí ozbrojených sil v minulosti je pro analýzu cenným poznatkem i pro současné ozbrojené síly, a to s cílem zlepšit připravenost a schopnost lidského činitele. Ukotvený proces rozvinutí ozbrojených sil v legislativě ČR je nadto jasným vzkazem o postoji, kterým se stát staví k otázkám národní bezpečnosti v případě ohrožení své svrchovanosti. S ohledem na skutečnost lze poukázat, že v historickém kontextu byla všeobecná branná povinnost základním lidským zdrojem pro výstavbu válečné armády. Nyní je tvořena dobrovolností na bázi branné povinnosti. Případné varianty změny bezpečnostní situace však počítají i s možností znovuzavedení všeobecné branné povinnosti.

Příloha

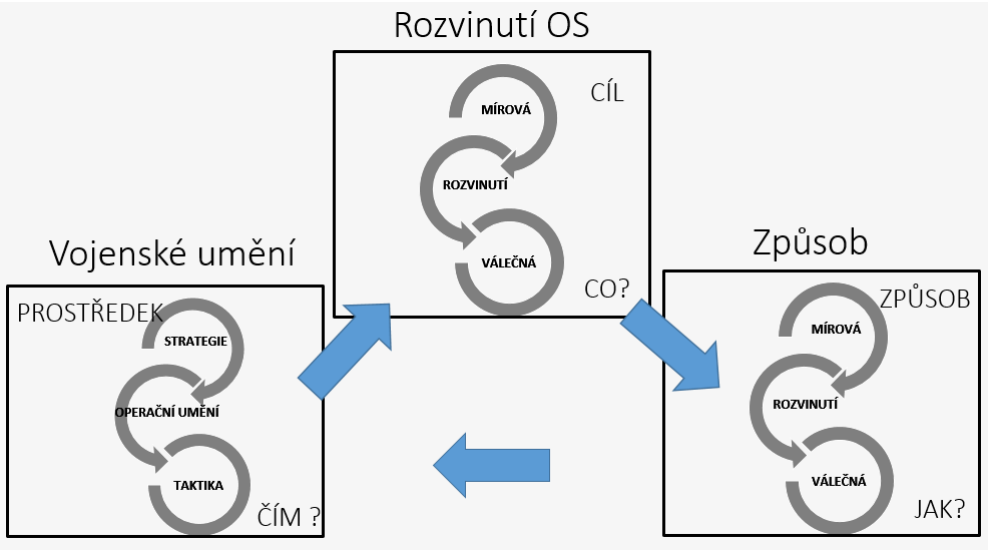

Obrázek č. 1. Strategické paradigma. Zdroj: Autor.

ADDENDUM. KONCEPCE PŘÍPRAVY OBČANŮ K OBRANĚ STÁTU

Ochrana životů, zdraví a majetkových hodnot je spolu se zajištěním svrchovanosti, územní celistvosti a ochranou demokratických základů České republiky základní povinností, a tedy i funkcí státu. Plnění tohoto úkolu vyžaduje nejen analýzu zahraničně-politických a vojenských faktorů vnější bezpečnosti, ale také objektivní posouzení široké škály vnitro-politických, ekonomických, sociálních, etnických, náboženských a jiných aspektů ovlivňujících bezpečnost.

S vývojem společnosti dochází i k proměnám bezpečnostního prostředí a jsou nalézány nové formy a metody k zajištění základních hodnot člověka. V uplynulých dvaceti letech došlo ke snížení celkového napětí a poklesu rizika celosvětové konfrontace. Geopolitické postavení České republiky se v důsledku řady demokratizačních a integračních změn v euroatlantickém prostoru zásadně změnilo. ČR je členem organizace Severoatlantické smlouvy a Evropské unie a stala se zemí, která přímo sousedí s členskými státy těchto organizací. Tím byla významně posílena její bezpečnost.

Bezpečnost státu je stále více vymezena schopností čelit hrozbám společenského i přírodního charakteru, přičemž jejich hranice není jednoznačně vymezena, hrozby se vzájemně prolínají a přerůstají jedna v druhou. Rozličný charakter hrozeb a míra jejich rizika klade nové nároky na efektivní a fungující bezpečnostní systém.

Avšak problematice samotné obrany státu není věnována dostačující pozornost a způsob provádění přípravy občanů v této oblasti je značně nesystémový a rozmělněný do mnoha nekontrolovatelných aktivit a forem.

Historické aspekty

Výchova k vlastenectví, povědomí bezpečnosti a obrany má v českých zemích bohatou tradici. Za první pokus o vytvoření novodobého systému branné výchovy je obecně považována práce Miroslava Tyrše, zakladatele Sokola. V nově vznikající Československé republice byly právě k tomuto účelu využívány organizačně nejlépe stmelené a početně nejsilnější organizační celky tělovýchovných organizací Sokol, Orel a další. Účast v těchto organizacích však byla dobrovolná.

Snahy o zavedení určité formy povinné předvojenské výchovy pro mužskou část populace se na veřejnost dostaly v souvislosti s návrhem zákona o zkrácení vojenské prezenční služby v roce 1926. V té době byl zpracováván první návrh zákona o branné výchově, který měl být realizován ve výcvikových střediscích vedený vojenskými instruktory. Tato forma branné výchovy však tehdy nebyla prosazena. Situace se rázem

změnila v době vzestupu nacismu v Německu. V roce 1934 byla zřízena Nejvyšší rada obrany státu a prodloužena délka vojenské prezenční služby a na hranicích se budovala obranná zařízení. V oblasti branné výchovy byl v roce 1933 ustanoven Výbor pro zvýšení brannosti lidu, ve kterém se postupně sdružilo celkem 35 organizací. Změny nastaly i ve školství. Již v roce 1934 a 1935 byly upravovány učební osnovy některých vyučovacích předmětů v tom smyslu, že do nich byly vkládány prvky mravní a občanské výchovy. Celé toto hnutí za brannou výchovu nakonec donutilo vládu, aby začala připravovat vydání zákona o branné výchově. Jeho příprava a realizace nebyla v tehdejší době jednoduchou záležitostí. V národním shromáždění v té době mělo zastoupení šestnáct politických stran, mezi nimiž byli také zástupci Henleinovy strany, tj. SdP. Tato skutečnost způsobila, že se schválení zákona stále oddalovalo. Nakonec došlo k jeho vydání až 1. července roku 1937, tedy v době, kdy situace na hranicích byla již silně vyhrocena. Byl zaveden zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb. Celý tento proces byl přerušen vytvořením protektorátu a válečnými událostmi.

Branná výchova se vrátila do českých škol až po osvobození Československa a navazovala na již vybudované základy branné výchovy z roku 1939. V době po únorových událostech 1948 nastalo období určitého utlumení péče o brannou výchovu. Situaci změnilo až vydání zákona o branné výchově v roce 1951. Ten formuloval cíle branné výchovy. Důležitá úloha v rozvíjení branné výchovy mládeže byla svěřena školám. Učitelé měli především zajistit vypěstování nových postojů mládeže k obraně vlasti. Začala se objevovat i zájmová činnost s prvky branné výchovy.

K velkým změnám došlo v roce 1973, kdy byla zavedena branná výchova do základních i středních škol. Cílem branné výchovy bylo dosažení pocitu odpovědnosti za osud vlasti, bránit ji a obětavě se postavit za její svobodu a nezávislost. Výchova na školách tehdy představovala komplexní systém působení na člověka hned v několika rovinách. Každá oblast sledovala konkrétní cíle, které vyplývaly z jednotlivých složek výchovy, vzhledem k obsahu vzdělání. Výchova k tzv. vědeckému světovému názoru, vědeckoateistická výchova, výchova k tzv. socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu, mravní výchova, tělesná výchova, estetická výchova a pracovní výchova.

Žáci na prvním stupni základních škol, což byl tehdy první až čtvrtý ročník, se učili branným postojům jak během vyučování, tak i mimo ně (viz obrázek č. 1 v příloze). V rámci jednotlivých předmětů si osvojovali dovednosti a poznatky, které pak uplatňovali v různých branných činnostech. Branná výchova měla v této etapě u dětí rozvíjet jejich lásku a oddanost k „socialistické“ vlasti a vytvářet pozitivní vztah k obraně vlasti tak, aby se dovedly chránit před vlivy nepřátelského napadení. Touto cestou se také měly připravit na branné úkoly, které pak plnily jako dospělé osoby.

Pro brannou výchovu žáků prvního stupně nebyl v této době stanoven samostatný vyučovací předmět. Byla však zahrnuta do učiva tak, že každý předmět měl určitý branný význam. K nim patřily zejména prvouka, přírodověda, vlastivěda, pracovní výchova a český jazyk. Na druhém stupni základních škol byl již samostatný předmět zaveden a vyučován. Branná výchova byla také vyučována prostřednictvím různých forem a prostředků, například branná cvičení, exkurze a vycházky s brannou tématikou, spolupráce škol s ozbrojenými silami, branná činnost ve školních družinách nebo zájmová branná činnost mimo vyučovací dobu.

Branná cvičení se konala dvakrát do roka, přičemž jedno cvičení připadalo na jedno pololetí. Každé z nich pak trvalo čtyři hodiny čistého času a pro všechny žáky byla tato

cvičení povinná. Cílem bylo, aby se žáci dovedli ubránit zejména před účinky zbraní hromadného ničení, aby se naučili orientaci v terénu a poskytovat první pomoc raněným. Šlo tedy o zdokonalení branných dovedností. Hlavními úkoly těchto cvičení bylo upevnění a prohloubení branných vědomostí, které si žáci odnesli z vyučování a jejich praktické procvičování (viz obrázek č. 2).

Veškerá výuka branné výchovy byla ukončena v roce 1989. Do škol se vrátila až v roce 2013, kdy v souladu se zákonem č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR, vláda schválila „Koncepci přípravy občanů k obraně státu“.

Současný právní rámec pro přípravu občanů k obraně státu

Základním právním východiskem pro danou problematiku je zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, který říká v § 52, že:

- příprava občanů k obraně státu je dobrovolná;
- za stavu ohrožení státu nebo válečného stavu je příprava občanů k obraně státu povinná;
- příprava občanů k obraně státu zahrnuje zejména zdravotnickou přípravu, přípravu k civilní obraně, zájmovou činnost s technickým a sportovním zaměřením, přípravu obyvatelstva k sebeobraně a vzájemné pomoci a další činnosti spojené s branností a se zabezpečením přípravy k obraně státu;
- příprava občanů k obraně státu má charakter vzdělávání a provádí se v rámci základního a středního vzdělávání i v rámci jiné státem uznané vzdělávací činnosti; občany k obraně státu připravují zejména školy, školská zařízení a další vzdělávací zařízení;
- na přípravě občanů k obraně státu se mohou podílet i občanská sdružení, církve, náboženské společnosti a další právnické osoby podle svého účelu a poslání v součinnosti s územními samosprávnými celky;
- za přípravu občanů k obraně státu podle tohoto zákona a podle zvláštních právních předpisů odpovídají ministerstva, správní úřady a územní samosprávné celky; ministerstvo obrany spolupracuje s ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy na zabezpečení odborné složky obsahu vzdělávání ve vydávaných učebních dokumentech v oblasti přípravy občanů k obraně státu.

Vláda k zajišťování obrany státu v míru:

- vyhodnocuje rizika ohrožení státu, která mohou být příčinou ozbrojeného konfliktu a činí nezbytná opatření ke snížení, popřípadě vyloučení těchto rizik;
- schvaluje strategickou koncepci obrany státu;
- řídí plánování obrany státu, stanoví obsahovou náplň jednotlivých plánů obrany státu a časové etapy pro jejich zpracování;
- rozhoduje o základních opatřeních přípravy státu k obraně a jejím organizování;
- rozhoduje o základních směrech výstavby, přípravy a použití ozbrojených sil a o zajištění obrany státu;
- schvaluje koncepci mobilizace ozbrojených sil;
- rozhoduje o prověření opatření pro zabezpečení obrany státu podle § 41 odst. 2;

- schvaluje koncepci přípravy občanů k obraně státu;
- stanoví k provedení svých rozhodnutí při zajišťování obrany státu úkoly ministrům, vedoucím jiných správních úřadů a obcím při výkonu jejich přenesené působnosti;
- rozhoduje o dalších nepředvídatelných úkolech nezbytných k zajišťování obrany státu.

Zákon č. 222/1999 Sb. ukládá vládě mimo jiné schvalování „Koncepce přípravy občanů k obraně státu“, kterou zpracovává ministerstvo obrany v úzké součinnosti s ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Pro přípravu občanů k obraně České republiky je z obsahového hlediska využitelná také jejich příprava na řešení krizových situací nevojenského charakteru. Vychází především ze zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, a zákona č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému.

Situace ve společnosti

Zákon o zajišťování obrany České republiky byl přijat v roce 1999, ale ustanovení § 52 nebylo až do roku 2012 řádně realizováno. Společným úsilím ministerstva obrany a ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy bylo přistoupeno k radikálním změnám ve vzdělávání žáků a přípravě pedagogického sboru, zejména na základních školách. Bylo rozhodnuto vypracovat první koncepci k přípravě občanů k obraně státu.

Tomu předcházela hluboká analýza dané oblasti ve státní správě a samosprávě s důrazem na školství. V provádění přípravy občanů k obraně státu ve smyslu zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, byly identifikovány následující problémy:

- liberální pojetí povinností občanů k obraně státu, zakotvené v příslušných právních předpisech;
- nejsou nastaveny systémové a organizační vazby, které by umožnily přípravu (výchovu a vzdělávání) občanů k obraně v žádoucím rozsahu a s potřebným obsahem realizovat;
- nejsou stanoveny konkrétní působnosti na příslušných ministerstvech a dalších ústředních správních úřadech;
- právní úprava sice zmiňuje realizaci přípravy občanů k obraně, ta však není rozvedena dalšími právními předpisy, ani jiným způsobem rozpracována;
- nejsou dostatečně alokovány a využívány finanční prostředky pro přípravu občanů k obraně;
- neexistují účinné mechanismy a normativní postupy, které by podporovaly vzájemnou meziresortní spolupráci při řešení přípravy občanů k obraně;
- problematika přípravy občanů k obraně není v potřebném rozsahu zahrnuta do osnov základních a středních škol a je zaměňována za ochranu obyvatelstva v případě krizových situací a mimořádných událostí nevojenského charakteru;
- role Univerzity obrany v Brně jakožto státní vysoké školy a možného významného nástroje realizace vzdělávání včetně zajišťování certifikací v rámci zvláštní odborné způsobilosti úředníků státní správy a územních samospráv v oblasti obrany státu je nedostatečná a není právně vymezena;

- v plánu obrany není rozpracován systém přípravy občanů k obraně státu v období zhoršování bezpečnostní situace v důsledku ohrožení vojenského charakteru a za stavu ohrožení státu;
- neexistuje koordinovaný přístup a podíl resortu MO při zařazování problematiky obrany státu do studijních programů vysokých škol, proto příprava nemá jednotný obsah a její úroveň je závislá na připravenosti konkrétních lektorů a učitelů.

Za největší problémy v systému vzdělávání pro přípravu občanů k obraně státu lze považovat absenci odpovědnosti a povinnosti dotčených orgánů danou zákony, neexistenci uceleného systému přípravy na celostátní úrovni, neexistenci uceleného zdroje informací a nezájem většiny občanů o přípravu. To má za následek nesystematickou a nekoordinovanou činnost ve vzdělávání v předmětné oblasti. Postupně se objevují určité tendence, kdy část odborné i laické veřejnosti si uvědomuje možné dopady nedostatků systému přípravy občanů k obraně na společnost a její bezpečnost. Důkazem politického zájmu je zařazení této problematiky do nejnovějších strategických dokumentů, Bezpečnostní strategie ČR[1] a Obranné strategie ČR.[2]

Vzdělávání na základních školách v období 2013 až 2018

Na základě analýzy stavu plnění zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, bylo vládou rozhodnuto o zpracování koncepce. Byla zřízena meziresortní a resortní pracovní skupina, kde řídící a koordinující funkci měla Sekce obranné politiky a strategie Ministerstva obrany České republiky. Koncepce přípravy občanů k obraně státu byla schválena Usnesením vlády České republiky č. 38 ze dne 16. ledna 2013.

Nastalo pětileté období implementace koncepce do praxe. Hlavním úkolem implementace koncepce bylo posílit roli MO i ostatních zainteresovaných resortů při zvyšování připravenosti občanů k obraně v případě krizových situací a vytvořit podmínky pro jejich aktivní zapojení a připravenost k obraně státu. Realizace opatření koncepce vyžadovala úzkou součinnost a podporu orgánů státní správy a samosprávy, nestátního sektoru a akademické obce a v mnoha případech se dotýkala i změn obecně závazných předpisů a některých dalších navazujících vnitroresortních předpisů v působnosti věcně příslušných resortů (MO, MV a MŠMT). Doposud byla příprava občanů k obraně státu realizována především v rámci spolupráce MO s MV s Generálním ředitelstvím Hasičského záchranného sboru České republiky jako součást přípravy obyvatelstva k ochraně v souvislosti s nevojenským ohrožením, což limitovalo plné rozvinutí přípravy občanů ve všech oblastech důležitých pro obranu státu.

Implementace koncepce přispěla ke zkvalitnění a posílení účasti MO na přípravě občanů k obraně státu a je jedním z důležitých předpokladů pro zvýšení občanského povědomí o důležitosti přípravy občanů k obraně státu a zvýšení společenského uznání armády v české demokratické společnosti.

Nejvíce práce se podařilo splnit na základních školách. Problematika přípravy občanů k obraně státu je explicitně zahrnuta do rámcového vzdělávacího programu a do školních vzdělávacích programů základních škol. Následně by měla být zahrnuta i do vzdělávání na středních školách. Měla by tak vytvářet u žáků a studentů pozitivní hodnotový systém opřený o historickou zkušenost a ovlivňovat jejich postoje v oblastech obrany státu

[1] Schválená usnesením vlády ze dne 4. února 2015 č. 79.
[2] Schválená usnesením vlády ze dne 13. března 2017 č. 194.

a ochrany fyzického i duševního zdraví, životů, životního prostředí a majetku při různých rizikových situacích a mimořádných událostech.

Na této úrovni je příprava občanů k obraně státu zaměřena zejména na zdravotnickou přípravu, přípravu k civilní ochraně a přípravu k sebeobraně a vzájemné pomoci v krizových situacích vojenského i nevojenského charakteru. Žáci a studenti v rámci vzdělávání získají základní informace o současném bezpečnostním prostředí, o výhodách členství ČR v mezinárodních bezpečnostních a politicko-vojenských organizacích, o principech obrany státu a o úloze ozbrojených sil ČR při zajišťování obrany státu a při řešení celého spektra krizových situací. Zároveň se seznámí s povinnostmi, které jim, jako občanům ČR, ve vztahu k obraně státu vyplývají z platných právních norem.

Příprava občanů k obraně státu (POKOS) je koncipována a v rámci jednotlivých oborů vzdělání tak, aby rozvíjela občanské a právní vědomí žáků a studentů, posilovala jejich smysl pro osobní i občanskou odpovědnost, motivovala je k aktivní a kvalitní účasti na životě demokratické společnosti v souvislosti s plněním úkolů obrany státu.

Ministerstvo obrany provádí akreditovaná školení pro učitele základních škol v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Na školení se mohou přihlásit rovněž budoucí učitelé-studenti pedagogických fakult. Školení probíhá zpravidla na krajských vojenských velitelstvích.

K doplnění a zatraktivnění výuky probíhají na vybraných základních a středních školách prezentační akce, pořádané odborem komunikace ministerstva obrany v součinnosti s jednotlivými organizačními celky resortu. Přestože primárním cílem těchto akcí je zábavnou a interaktivní formou představit ozbrojené síly a Armádu ČR, informovat o jejich poslání, současné činnosti, výcviku, výstroji či výzbroji, je toto úsilí rovněž chápáno jako cesta, kterou je možné žákům i pedagogům předávat i méně známé informace, ke kterým by se jinak nedostali (například branná povinnost, činná služba apod.; viz obrázek č. 3). Školy mají o pořádání prezentací s vazbou na POKOS mimořádný zájem.

Byla vydána „Příručka pro učitele základních škol“ (viz obrázek č. 4). Vychází z doporučených výstupů učiva Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělání a orientuje učitele v základních otázkách obrany státu. Pro učitele, žáky i veřejnost byly vytvořeny velmi kvalitní internetové stánky www.pokos.army.cz.

Koncepce přípravy občanů k obraně státu z roku 2013 předpokládala dosažení požadovaného stavu do konce roku 2018. Většina stanovených cílů byla splněna.

Z tohoto pohledu lze za pozitivní považovat zejména tyto skutečnosti:

- problematika obrany státu byla v roce 2013 zapracována do rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a základní školy ji od 1. září 2013 začaly vyučovat;
- v září 2014 byla ministerstvu obrany ze strany ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy udělena akreditace k provádění vzdělávacích programů pro účely zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů; zároveň byly akreditovány programy dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků působících na základních a následně také na středních školách;
- v rámci novelizace zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, bylo úpravou provedenou v § 78 odst. 6 zajištěno, že v případě akreditace studijních programů zaměřených na přípravu odborníků v oblasti bezpečnosti České republiky je podmínkou pro udělení akreditace studijního programu (respektive

pro uskutečňování studijního programu na základě oprávnění vyplývajícího z institucionální akreditace) kladné stanovisko (respektive povolení) ministerstva obrany i ministerstva vnitra;

- byl zaveden systém provádění prezentací organizačních celků resortu ministerstva obrany na podporu vzdělávacího procesu na základních a středních školách a prezentací pro širokou veřejnost;
- na podporu procesu přípravy občanů k obraně státu byly ministerstvem obrany vytvořeny dotační programy Příprava občanů k obraně státu a Podpora branně-technických a sportovních aktivit obyvatelstva na realizaci projektů byla v jednotlivých letech ze strany ministerstva obrany vyčleněna finanční podpora ve výši cca 2,5 mil. Kč ročně.

Vyhodnocením Koncepce přípravy občanů k obraně státu na roky 2013 až 2018 a objektivní analýzou současného stavu provádění přípravy občanů k obraně státu bylo identifikováno několik zásadních nedostatků.

Za nejzávažnější z nich lze označit fakt, že stávající pedagogický sbor, zejména na základních, ale i středních školách, není k výuce problematiky obrany státu dostatečně odborně připraven, nemá dostatek informací k obsahu výuky a nedisponuje doporučeními ze strany ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k formám a metodám výuky předmětné problematiky v jednotlivých hodinách. Tato skutečnost je umocňována neefektivním systémem přípravy budoucích pedagogických pracovníků v oblasti obrany státu na pedagogických fakultách vysokých škol.

Vzdělávání na základních školách v roce 2019 s výhledem do roku 2024

Na období roku 2019 s výhledem do roku 2024 připravilo ministerstvo obrany spolu s ostatními dotčenými složkami novou koncepci na léta 2019 až 2024, kterou schválila vláda ČR dne 1. dubna 2019.

Východiskem pro zpracování nové koncepce bylo kromě platného právního řádu také vyhodnocení splnění opatření vyplývajících z předchozí koncepce, analýza současného stavu provádění přípravy občanů k obraně státu a zásady stanovené Bezpečnostní strategií České republiky a Obrannou strategií České republiky.

Koncepce bere do úvahy dosavadní poznatky, zjištění a zkušenosti MO a MŠMT při provádění přípravy občanů k obraně státu. Při její tvorbě byly využity související koncepční materiály jiných resortů a výsledky činnosti meziresortních pracovních skupin, zabývajících se problematikou vzdělávání v oblasti bezpečnosti státu.

Na tvorbě koncepce se podílely věcně příslušné správní úřady, její obsah byl diskutován také se zástupci akademické obce, s odbornou veřejností, profesními sdruženími a nestátními neziskovými organizacemi. Při zpracování koncepce byly zohledněny rovněž využitelné zkušenosti z provádění přípravy občanů k obraně státu v Maďarsku, Polsku, na Slovensku a v Německu.

Cíle koncepce

Koncepce vychází z institucionálního chápání zajišťování obrany a ze základního principu, že za přípravu a zajišťování obrany státu odpovídá vláda, přičemž svůj díl odpovědnosti nesou rovněž správní úřady, orgány územních samosprávných celků a také

samotní občané. Za vlastní přípravu občanů k obraně státu jsou zodpovědná ministerstva a jiné úřady v rozsahu stanoveném příslušnými právními předpisy,[3] přičemž její řízení a stanovení jejího rozsahu a obsahu je v gesci ministerstva obrany.

V koncepci je zdůrazněna klíčová role samotného občana a nutnost jeho aktivního, samostatného a zodpovědného přístupu k získání nezbytných znalostí a k osvojení si dovedností a způsobů chování, využitelných v případě jeho participace na zajišťování obrany státu. Vedle osobní připravenosti občana k případnému plnění úkolů za vojenské krizové situace je v míru hlavní motivací občana také možnost duálního využití získaných vědomostí a dovedností v osobním či profesním životě nebo v krizové situaci nevojenského charakteru.

Cílem koncepce je popsat priority, směry dalšího vývoje a cílový stav systému přípravy občanů k obraně státu z hlediska celospolečenské potřeby ve všech jeho segmentech v období let 2019 až 2024. Kromě definování cílového stavu obsahuje koncepce rovněž výčet konkrétních úkolů k zajištění její průběžné implementace prostřednictvím komplexního a vzájemně se doplňujícího přístupu ústředních správních úřadů, správních úřadů a orgánů územních samosprávných celků. U každého úkolu je stanovena odpovědnost a uveden časový rámec jeho plnění.

Hlavním cílem koncepce je s využitím různých nástrojů a postupů navést systém vedoucí ke zlepšení současného stavu přípravy občanů k obraně státu prováděné prostřednictvím vzdělávání na základních a středních školách, a to zejména cestou zkvalitnění přípravy současných i budoucích pedagogických pracovníků na provádění výuky předmětné problematiky (viz obrázek č. 5). Dalším cílem, který koncepce sleduje, je vytvoření systému dobrovolné přípravy občanů k obraně státu v míru mimo výkon branné povinnosti, včetně provedení souvisejících legislativních úprav. Koncepce dále akcentuje důležitost využívání moderních informačních technologií a prostředků komunikace při otevřené distanční i tradiční prezenční formě vzdělávání. Pro verifikaci naplnění cílů je koncepce rozpracována do konkrétních úkolů po stanovených oblastech.

Ministerstvo obrany poskytuje neinvestiční dotace nestátním neziskovým organizacím k uskutečnění projektů, které přispívají k naplňování cílů státní dotační politiky v oblasti obrany státu vyhlašovaných každoročně vládou. Pro podporu provádění přípravy občanů k obraně státu jsou využívány zejména dotační program Příprava občanů k obraně státu a dotační program Podpora branně-sportovních a technických aktivit obyvatelstva.

Cílem dotačního programu Příprava občanů k obraně státu je zajistit u žáků základních a středních škol rozvoj znalostí, dovedností a návyků týkajících se branně-bezpečnostní problematiky, a to cestou projektů podporujících školní i mimoškolní vzdělávání. Program je realizován prostřednictvím různých aktivit, například formou pořádání besed, přednášek, výstav, tematických a projektových dnů a ukázek, organizováním herních a soutěžních aktivit, praktických cvičení, táborů pro děti a mládež, pobytů v přírodě a dalších mimoškolních aktivit zaměřených výhradně na problematiku brannosti.

Dotační program Podpora branně-sportovních a technických aktivit obyvatelstva má za cíl napomáhat k získávání branně-sportovních a technických dovedností a návyků obyvatelstva, podporovat rozvoj jeho fyzické kondice a zdravého způsobu života a tím vytvářet podmínky k jeho rychlému zapojení do řešení vojenských krizových situací. Program je naplňován prostřednictvím branně-bezpečnostních sportů a sportovně

[3] Zejména zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, nebo zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon).

technické činnosti využitelných při zvládání krizových situací, a to zejména střeleckých sportů, sebeobrany, radioamatérství, kynologie, orientace v terénu, práce s mapou, motorismu (řidičské dovednosti i technické aspekty), potápění, leteckých sportů a parašutismu. Program je využíván při zajišťování dobrovolné přípravy občanů k obraně státu v míru mimo výkon branné povinnosti.

Dílčí závěr

Koncepce je součástí struktury strategických a koncepčních dokumentů pro oblast bezpečnosti a obrany státu, jež společně vytvářejí podmínky pro realizaci opatření k zajišťování obrany České republiky. Její implementace přispěje nejenom ke zvýšení úrovně připravenosti občanů na řešení celého spektra možných krizových situací bez ohledu na jejich charakter, ale také ke zvýšení kvality systému zajišťování bezpečnosti a obrany České republiky. Uvedení koncepce do praxe je založeno na promítnutí v ní uvedených opatření do právního řádu České republiky a do koncepčních a plánovacích dokumentů jednotlivých věcně příslušných ministerstev a orgánů územní samosprávy. Dosažení popsaného cílového stavu je předpokládáno v roce 2024.

Příloha

Obrázek č. 1.

Obrázek č. 2.

Obrázek č. 3.

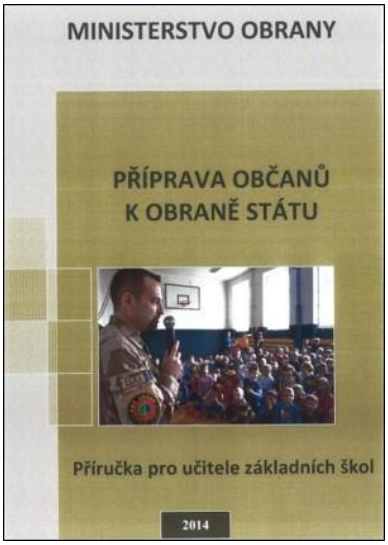

Obrázek č. 4.

Obrázek č. 5.

ZÁVĚR

Ozbrojené síly v prostoru Československa prošly od Velké války podstatnými proměnami ve vztahu ke státu a státnosti, které lze dokumentovat na vybraných tématech z historie 20. a 21. století. Na osudu Jana Sergeje Ingra lze doložit, že zkušenosti a výsledky činnosti z působení v legiích byly v meziválečném Československu důležité pro další kariérní vzestup; slibný hodnostní a funkční vzestup J. S. Ingra v legiích se následně překlopil do poválečného období a následně byl zakončen dosažením ministerského postu. Jako jistý protipól může být vnímán život Vojtěcha Preissiga, jehož plakáty, na nichž propagoval boj za nezávislý československý stát, se staly takřka vizuálním synonymem prvního československého odboje; navzdory tomu v meziválečném období nedošel uznání a později se začal stranit československé výtvarné scény.

První světová válka zásadně změnila život dvou geografů, Antonína Bastla a Jiřího Čermáka. Uniformu, kterou oblékli, již nesundali a jejich vědecká práce v meziválečném období byla od tohoto okamžiku spjata s působením ve vojenském zeměpisném ústavu.

Meziválečné období v teoretické rovině dále rozpracovalo metody vedení moderní války, především války ve vzduchu. Současně s tím začala být připravována obrana proti leteckým útokům, která byla v Československu završena vznikem civilní protiletecké obrany. Byť za éry první československé republiky nebyla aktivizována v podmínkách bojové situace, její koncepce i organizace zaručovala zajištění ochrany významné části československé populace.

Ve třicátých letech zaměřilo vojenské zpravodajství svou pozornost na nacionálně socialistické Německo, přičemž již před uchopením moci NSDAP správně vyhodnotilo, jakou hrozbu představuje pro československý stát. I to byl důvod, proč se mu velmi rychle podařilo přesunout těžiště své činnosti od Maďarska právě na Německo a průběžně, především do roku 1936, získávat validní informace ohledně výstavby jeho ozbrojených sil.

Na německou hrozbu reagoval i nástupový plán československé armády z roku 1938, tzv. plán VII. V jeho finální variantě přitom došlo k přeložení částí záloh blíže hlavnímu obrannému pásmu v blízkosti hranic. Ve srovnání s operacemi druhé světové války se tato změna jeví jako prozíravá, neboť o jejich výsledcích bylo často rozhodnuto již krátce poté, co útočící vojska vstoupila na území protivníka.

Po okupaci českých zemí v březnu 1939 se začal formovat druhý československý odboj. Jeho vojenskou složku představovala Obrana národa, jejíž organizace vznikla plošně v českých zemí, včetně Moravy. Její tamní první garnitura zemského velení byla rozbita gestapem, ale na počátku roku 1940 se ji podařilo obnovit. Byť i ona druhá garnitura byla později odhalena a zlikvidována, jednotlivé odbojové skupinky moravské

Obrany národa, kterým se podařilo uniknout odhalení, působily ve své činnosti až do konce války.

Dalším reprezentantem domácího československého odboje byla skupina Tři konšelé; tu vytvořili bývalí příslušníci československého vojenského zpravodajství. Těm se podařilo navázat kontakty se svými kolegy, kteří se mezitím odešli do exilu v Londýně, a spojení udržet. Než byla skupina koncem roku 1939 odhalena gestapem, podařilo se jí úspěšně realizovat řadu důležitých zpravodajských akcí, kterými mj. upevnila pozici československé zpravodajské organizace ve Spojeném království.

Při výkonu své činnosti byli londýnští zpravodajci závislí rovněž na spolupráci s britskou Secret Operation Executive; ta se mj. podílela na přípravě výsadků do protektorátu. Vzájemné vztahy byly rozhodující a dočasná ztráta důvěry ze strany Britů se vždy negativně promítla do činnosti československého odboje. Z řady důvodů nicméně byli českoslovenští zpravodajci nuceni riskovat, a ne vždy přesně informovali britské zpravodajce o dění v protektorátu. I tato skutečnost byla příčinou, proč se vzájemné vztahy do konce války zcela vyhrotili.

Rozhodně není bez významu, že obdobným vývojem prošly vztahy mezi československými zpravodajci a Haroldem Gibsonem. Jestliže do let 1936 až 1939, kdy působil jako vedoucí pražské pobočky MI6, se datuje vrchol vzájemné spolupráce, která se následně přenesla do válečných podmínek, po roce 1943 součinnost ustává, a to navzdory tomu, že H. Gibson sloužil v Praze i v poválečném období.

Československé vojsko ve Spojeném království představovaly též letecké síly. Se zažehnáním bezprostřední hrozby německé Luftwaffe a pozdějšího přechodu do ofenzívy získávala na významu 311. československá (bombardovací) peruť. Její činnost, která je obzvláště logisticky a technicky náročná, by nebyla možná bez existence pozemního personálu. Servisní zázemí zajišťovala servisní jednotka 8311. Mezi jedno její významné vítězství patří i zajištění a udržení jejího československého charakteru, a to navzdory značným personálním obtížím.

Východní vojsko zastupuje v publikaci 1. československý armádní sbor, respektive kapitola o jeho příslušnících z Volyně. Byli to totiž právě volyňští Češi, kteří umožnili zásadní transformaci československého vojska a jeho rozšíření až na úroveň armádního sboru. Osudy části z nich byly následně v období komunistické diktatury zaznamenány pracovníky Muzea revolučních bojů a osvobození v Ostravě, a dnes jsou uloženy ve Slezském zemském muzeu. Přestože okolnosti jejich vzniku a velmi často i jejich obsah jsou poznamenány dobou, disponují významným badatelským potenciálem, který dosud nebyl adekvátně využit.

Emanuel Moravec patřil v meziválečném Československu k nejznámějším důstojníkům, a to pro svou rozsáhlou publikační činnost. Ta se netýkala pouze komentování tehdejšího aktuálního vývoje, ale přesahovala rovněž do teorie vojenství. V ní byl schopen aplikovat trendy světové vojenské vědy na československé podmínky. Období okupace představuje současně etapu jeho mocenského vzestupu, na stranu druhou bylo poznamenáno nejen jeho kolaborantstvím, ale vůčihledným poklesem kvality jeho teoretické práce.

Již přímo o represích nacionálně socialistického režimu pojednává kapitola o olomoucké služebně německé státní policie, gestapa. Pohled do jejího personálního složení dokládá, že její příslušníci se svým původem příliš nelišili od ostatních „gestapáků“, co je pro ně však určující, tím je skutečnost, že se jednalo o osoby, které většinou pocházely z Olomouce, respektive jejího okolí.

Osudy dvou československých důstojníků, především Oldřicha Fictuma a Melichara Bočka, během jejich věznění na Mírově je současně dokladem fungování vězeňského systému v období okupace. Mírovský hrad byl v této době přetvořen na vězení, kam byli umísťováni vězni, kteří trpěli tuberkulózou. I to byl důvod, proč mezi nimi panovala vysoká úmrtnost, přičemž třetina všech československých důstojníků, která sem byla poslána, do měsíce zemřela.

Symbolem československé státnosti a vůle bojovat za státní a národní nezávislost byla výstavba linie opevnění ve třicátých letech 20. století. Ta se nicméně záhy dostala do držení Německa. V rámci propagandy, především po odstoupení československého pohraničí, bylo několik pevností navštíveno Adolfem Hitlerem. S těmito okamžiky je spjat jejich významový posun, neboť v nových podmínkách ztělesňovaly německý vojenský triumf, který byl zastupován kultem osobnosti nacionálně socialistického vůdce.

Německo, a jmenovitě jeho branná moc, však československé opevnění využila i na konci druhé světové války. Ve Slezsku, kam se během ledna a února 1945 přiblížila válečná fronta, se o jejich linii opřela hlavní obranné pásmo okolo Moravské Ostravy. Přes systematickou přípravu na vedení bojové činnosti však měla jejich existence na průběh bitvy o Moravskou Ostravu jen podružný význam, koneckonců její větší část byla opuštěna, analogicky k situaci v roce 1938, „bez jediného výstřelu“.

V samotném závěru druhé světové války spoléhaly některé skupiny nejvyšších vojenských a civilních představitelů nacionálně socialistického Německa na konflikt mezi zeměmi protihitlerovské koalice a její rozpad. Jedním z nich byl i Karl Hermann Frank, státní ministr pro Čechy a Moravu, který se o této možnosti zmínil v depeši adresované Heinrichu Himmlerovi. Zprávu však zachytila britská zpravodajská služba a s největší pravděpodobností se stala jedním z důvodu odmítavého postoje Američanů angažovat se v českém prostoru nad rámec demarkační linie.

Po skončení druhé světové války bylo Československo velmi rychle začleňováno do sovětské sféry vlivu. Boje s Ukrajinskou povstaleckou armádou však znamenaly, že Československo bylo konfrontováno rovněž s vnitřními problémy Sovětského svazu, jmenovitě s jeho nevyřešenou národnostní situací. Většina střetnutí nicméně neměla příliš velký rozsah, navzdory komunistické propagandě, s jistou výjimkou toho, ke kterému došlo dne 5. srpna 1947. Tyto boje nebyly svým rozsahem ztrát na československé straně od té doby překonány.

Postupné začleňování Československa do sovětské sféry lze rovněž dokumentovat na sondě, kterou představuje služba československých vojenských přidělenců. Ta s sebou přinášela řadu těžkostí, přičemž jejich řádnému výkonu bránil především přístup československého státu. Nedocenění zahraniční služby bylo totiž součástí procesu, v němž Československo ztrácelo na mezinárodní prestiži, a začalo se jednostranně orientovat na východ.

Biografie československého vojenského zpravodajce Františka Fryče je rovněž pohledem do represivního systému, tentokrát komunistického režimu. Navzdory obětem, které přinesl v boji za nezávislost československého státu, neušel pronásledování a uvěznění a především degradaci. Byť se později dočkal rehabilitace, ta se týkala výhradně soudního rozhodnutí, nikoliv ztráty jeho vojenské hodnosti a vyznamenání.

Systém represí komunistického režimu zahrnoval rovněž zajištění nepropustnosti státní hranice. Na sondě do působení brigády Pohraniční stráže v Děčíně lze dokumentovat, že záměr vytvořit souvislou a střeženou linii narážel na své limity, jak stran technického provedení, tak po stránce personální.

Ve druhé polovině padesátých let 20. století výrazně vystoupila do popředí otázka vedení bojové činnosti za současného použití jaderných zbraní. Československá lidová armáda proto prodělávala řadu změn, které měly zajistit její schopnost vést bojovou činnost i v zamořeném prostředí. Paralelně s tím byla hledána forma organizace vojenských svazků, která by nejlépe vyhovovala vzrůstající palebné síle ozbrojených sil.

Zásadními proměnami pocházelo rovněž vojenské zpravodajství, jak lze dokumentovat na jeho aktivitě především ve vztahu ke Spolkové republice Německo v šedesátých až osmdesátých letech. Přitom západní Německo náleželo k prioritním cílům, a tato jeho pozice zůstala zachována až do konce studené války.

Další kapitola dokumentuje vývoj v armádě v průběhu tzv. sametové revoluce. Její hlavní představitele byli vývojem událostí zaskočeni a zpočátku odmítali na změny ve společnosti reagovat. Za této situace se její nasazení za účelem udržení tehdejšího režimu jevilo jako pravděpodobné. Konec těmto spekulacím učinil nástup nového ministra národní obrany v prosinci 1989, arm. gen. Miroslava Vacka, který armádu začal směrovat do nových demokratických podmínek.

Po listopadu 1989 se Československo i oba jeho nástupnické státy začaly politicky sbližovat se západními zeměmi. Klíčový moment představoval nejen vstup do NATO, ale rovněž zapojení do řady operací OSN. Jednou z nich byla i mise ISAF v Afghánistánu, která se uskutečnila na počátku 21. století. Ač se v jejím rámci nepodařilo zemi stabilizovat a zdaleka nedosáhla všech svých cílů, pro Armádu České republiky představovala důležitou zkušenost, která pomohla identifikovat řadu jejich nedostatků. Ty z velké části souvisely s přechodem z konskripční na profesionální armádu. Tento proces byl výsledkem proměn vojenství a teorie vojenského umění, k němuž došlo po skončení studené války.

Nepříliš početná profesionální armáda a postupující proměna společnosti, která stále výrazněji postrádá branné znalosti a dovednosti pak byla důvodem, proč v roce 2013 česká vláda schválila vzdělávací program „Koncepci přípravy občanů k obraně státu“, která pokračuje do dnešních dnů.

RESUMÉ

Armed forces in area of Czechoslovakia, i.e. including Czech and Slovak Republic, underwent in its relations towards state and statehood substantial changes that could be documented on selected topics from history of 20th and 21st century. This is also an aim of this publication. Its text is a result of collective work of thirty-one authors from key institutions of the Czech Republic and Slovakia that deals with military history and related disciplines. It also means that there was used interdisciplinary approach; method of historiography, however, prevails.

As a title of book indicates, the issue the publication is dealing with is overly broad. That is why that more than to cover its topic as whole the text endeavours to document all historical periods with their predominant trends and events on selected topics. Such approach, at the same time, provides topical survey of present-day condition of research and its major issues.

Army General Jan Sergej Ingr and his Past among Czechoslovak Legions

Jan Sergej Ingr is a significant person for Czechoslovakian military history who is overheld by current historiography. He was Legion member during World War I., highly ranked miliraty officer during the First Republic and a minister of Defence for London exile goverment during the World War II. This article will explore his legionary past. Ingr passed throught the Serbian Voluntary Division as well as Russian, French and Italian legions. He fought in important battles, namely Battle of Zborov and battle at Doss Alto. Here Ingr met persons who would become his close advisors specifically František Moravec and Rudolf Viest. Ingr was awarded many honours – Czechoslovakia War Cross, Czechoslovak Revolution Medal, Order of Saint Stanislaus, Order of White Eagle and among others.

Vojtěch Preissig (1873 to 1944). Life for Homeland. Bravery and Graphic Propaganda.

Vojtěch Preissig's war recruitment posters created at Wentworth Institute, Boston, U.S.A. during World War I brought success and won the author international fame. He was also perceived in this way in the recently established Czechoslovakia. In spite of his original plans, he stayed in the United States of America until the beginning of the 1930s. This was why he was not there during building of the "young republic" (and this does not go forgiven). His return and new beginning in the homeland was complicated by the economic crisis. The American civil experience affected Preissig more than he had thought, and society in the central Europe had changed too. Vojtěch Preissig was perceived as a Czech-American, and the Czech artistic and political public did not fully appreciate or accept his contemporary innovative artwork. Under the conditions of the threat to the nation – similarly to the time of World War I – he found room for keeping human and

civil dignity in the resistance movement after the occupation of Czechoslovakia by Germany. He was arrested and died in the Dachau concentration camp in 1944.

Geographers in Service of Inter-War Army: Antonín Bastl and Jiří Čermák

The chapter describes and compares the life paths of two geographers, Antonín Basl and Jiří Čermák, who after WW I, during which they fought in the Czechoslovak legions, remained in the army and gradually became commanders of one of its components – the Military Geographic Institute (VZÚ). While Antonín Basl (1889–1937), after returning from the legions, continued in his command functions (regimental commander, later brigadier general) and came to VZÚ at the end of his career, Jiří Čermák (1884–1955), otherwise also one of the founders of Czech alpinism, worked at the Institute from the early 1920s until World War II, during which he was imprisoned by the Nazis.

The Civil Air Defence in the First Czechoslovak Republic in the Years 1929-1938

The study deals with the topic of the development of the Civil Air Defence so called in Czech civilní protiletecká ochrana (CPO) in the First Czechoslovak Republic in the years 1929-1938. At the beginning of the entry the emphasis is put on the situation of the research in the present days and the problematics connected with the historical sources required for the study of the CPO. The introduction to the problematics of the air raids follows together with the description of the bombers and the air raids against the civilians using fragmentation, incendiary and chemical bombs. The main part of the entry analysis the problematics of the active and passive defence against the airplanes in Czech so called obrana proti letadlům (OPL). The main core of the entry analyses the CPO, that was enacted on the 11th of April 1935, furthermore the legislation, organization of its services and its sequential development. The emphasis is put on the services of the CPO and its detailed description. The chapter describing the specialised school teaching about the problematics of air-raids, in Czech První škola protiletecké ochrany with its headquarters in Olomouc-Lutín. This institution educated in the theoretical and practical subjects focused on the problematics of air-raids. This institution closely cooperated with the Chema factory also with headquarters in Olomouc-Lutín. In the final part of the entry the strenghts and weaknesses analysing the preparedness of the CPO for the air-raids in the impending war are outlined.

The Czechoslovak Military Intelligence against Germany in years 1932 to 1938. Strategy, Means and Results

This article critically examines the strategy, means and results of the Czechoslovak Military Intelligence against Germany in years 1932-1938. It puts a spotlight on the espionage activities and results of the analyses of the inside information obtained particularly by means of the secret agent network. The main questions addressed in this article are: a) why did the focused and well-planned military intelligence against Germany

start as late as 1934 and b) what was the real value of the intelligence picture of the Germany during the final pre-Nazi era till 1932 and in the period of the Third Reich in years 1933–1938. In connection with the answer on the question a), it is necessary to note that the centre of gravity of the Czechoslovak military intelligence was almost one-sided till the principal changes in 1934. The main effort was aimed against Hungary and Austria. That is why the article will contain also a brief survey of the development of the Czechoslovak inter-war military strategy, particularly in 1920s and early 1930s, with its often revolutionary changes of the centre of gravity of the military planning on the strategic level which conditioned the setting of the most important effort of the intelligence apparatus. The answer to the question b) requires to present an overview of the most important gains of the strategic value i. e. particularly the armaments program of the Reichswehr from 1932, the key data of the armaments and organisational programmes of German military air force for the period 1933–1936, the strategic war game of the German General Staff etc. The measure of the strategic value and the highest grade of the importance of these gains is given by the fact that these pieces of information were shared with the allied secret intelligence services. The principal results will be based on the methods of the critical comparison of the intelligence picture and the reality proven by the primary sources. The essential conclusions will be expressed on the basis of the key archival sources of the Czechoslovak, French and German origin.

Contingency Plan of Czechoslovak Army in September 1939

The aim of this contribution is to recreate contents of a contingency plan of the Czechoslovakian army from 1938, which wasn't preserved in the archive. It was contingency plan VII from July of 1938, which assumed to have the main forces of the Czechoslovakian army centred in eastern Bohemia and in Moravia. In August 1938, another variant (so called variant XIII) was added to the contingency plan VII. It assumed that the border of Bohemia would be strengthened by a few divisions. After the mobilization on 23rd September 1938, leaders of Czechoslovakian army decided to deploy troops according to this variant of contingency plan. In the following days, defence of Bohemia and Moravia was reinforced by another divisions. One army corps was even entirely moved from central Moravia to southern Bohemia. After the Munich pact was signed, the Czechoslovakian army withdrew from borders to the inland and the contingency plan VII became meaningless.

Czechoslovakian army during autumn 1938 was based around the contingency plan VII and its variant, which was eventually adjusted. Reserve made of divisions in eastern Bohemia and in Moravia was disbanded and the divisions were redeployed at selected courses near the state borders. It remains a question however, if it would help in an eventual war against Germany.

Regional Headquarters of Resistence Organization Obrana národa in Moravia in 1939 and 1940

The chapter deals with the activities of the Moravian regional headquarters of the anti-Nazi resistance group Obrana národa (Defence of the Nation, ON) in 1939–1940. The

author used materials from the archives located in the Czech Republic and relevant literature. The ON was one of the first groups of resistance that began to emerge immediately after the occupation of Bohemia and Moravia by Nazi Germany on 15 March 1939. It was founded by generals and officers of the Czechoslovak Army who refused to accept the occupation. In the course of several months and with the help of many of their colleagues from all walks of life, they created a large organization covering virtually the entire territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The organization had a strictly hierarchical structure. At the top, there was the regional headquarters in Prague led by army general Josef Bílý, and the regional headquarters in Bohemia and Moravia were subordinate to him. The Moravian headquarters were commanded by brigadier general Bohuslav Všetička, a veteran of Russian legions. With the help of his close associates (colonel Václav Lysák, colonel Ladislav Kotík, staff captain Čestmír Jelínek, captain Jaroslav Gardavský), he built a functional organization in a few months. In practice, the ON resistance activities had a form of collecting weapons for the upcoming rebellion, acts of sabotage, including attempts to use bacteriological agents as weapons, organizing illegal crossings of the Protectorate border, intelligence activity, and production and distribution of leaflets. The main adversary of the organization was the secret police of the Nazi state, Geheime Staatspolizei, known as the Gestapo. From November 1939 to February 1940, the Gestapo organized a series of arrests in and around Brno, which practically destroyed the structure of the ON. The study also deals with the investigation of imprisoned members of the Moravian regional headquarters and the trial before the Nazi People's Court in Berlin that took place on 26–27 November 1941. General Všetička and three of his closest associates were sentenced to death and executed by guillotine in the prison in Berlin-Plötzensee on 19 August 1942. Some members of the ON, however, escaped arrest, and the Nazi security administration was unable to completely destroy the Czech military resistance until the end of the Second World War.

Resistance Organization Three Councillors. The Chapter from the History of Anti-Nazi Resistance Movement

The aim of the chapter is to clarify the activities of the anti-Nazi resistance group called Three Councillors (sometimes only Councillors). This group was established as a resistance group by former intelligence officers, captains František Fárek (1894 to 1973), Antonín Longa (1898 to 1945) and Alois Čáslavka (1899 to 1963) shortly after the Nazi occupation of Czechoslovakia in March 1939. In their activities, they submitted to the intelligence exile office of Colonel František Moravec (1895 to 1966) in Great Britain. Their activities mainly dealt with military intelligence, illegal financial transactions in favour of the resistance, and evacuation of families of refugeed intelligence officers to Poland. The group was broken up by the Gestapo shortly after the outbreak of the Second World War and its members were arrested. The article draws on archival materials from the Military Historical Archive and the Archive of the Security Services.

Cooperation of Special Operations Executive with Czechoslovak Military Intelligence according to the British Archival Resources

This chapter focuses on the activities of British secret services on Czechoslovak territory during the Second World War. It also examines the important role of British intelligence officers and their support during the creation time of the Czechoslovak II Department of National Defence in London during the conflict. The main object of the research work is therefore the most important war partner for Czechoslovak intelligence officers – Special Operations Executive. Chapter in the chronological order presents the development of the cooperation between these two secret services. The text is based primarily on the research of sources located in the British National Archives in London.

British Intelligence Officer Harold Gibson and Czechoslovak Military Intelligence Service

Harold Gibson (1897 to 1960) had been a Member of the Secret Intelligence Service (MI6) since 1919, working as the head of the Prague MI6 station in the years 1934 to 1939 and later 1945 to 1948. He organised the escape of the Colonel František Moravec Intelligence Group to the Great Britain in March 1939 and he also cooperated with the Czechoslovak Resistance Movement during the Second World War, when he worked as the head of the Istanbul MI6 station (1941 to 1945), as well as in post-war Czechoslovakia between 1945 and 1948.

No. 8311 Servicing Echelon. The History of the Repair Unit of 311th Czechoslovak Squadron

The chapter deals with history Czechoslovak repair unit – No. 8311 Servicing Echelon. The reason for doing this research is the minimum material on this very important Czechoslovak soldiers, who provided combat operations Czechoslovak Squadrons in the Royal Air Force. No. 8311 Servicing Echelon existed from July 1943 as independently established unit designed to do the heavy repair, inspection and servicing of Liberators of 311th Squadron. The Unit passed through 161 members Czechoslovak ground staff until July 1945. The fortunes of ground staff remains in seclusion unlike the airmen, but the story of No. 8311. Servicing Echelon contains number of interesting things. It was necessary to solve problems related with the service and members of unit.

Memoirs of War Veterans in Collections of the Silesian Provincial Museum

The Museum of Revolutionary Combats and Liberation in Ostrava collected almost 1,500 personal memoirs, diaries and other sources during 1960s to 1980s. The documents depict social history of Czech Silesia and Northern Moravia and history of anti-Nazi resistence. Despite the impacts of communist ideology and technical issues (false dates, names ect.) the materials belonged to important sources for research on modern history of the region.

Strategic Rises and Falls of Emanuel Moravec

Throughout his military career, Col Emanuel Moravec has always been more than a disciplined soldier carrying out orders from his superiors. After 1918 he joined the stream of military thinking, which sought a way out of the absurdity and brutality of the trench war as it was during the First World War. This was primarily the case with proposals for a wide-ranging mechanization of armed forces been supported by modern tanks and strategic aviation. E. Moravec studied contemporary Western and Soviet military theory, but the closest conclusions to him were the of English, French, Italian, and German military schools. He formulated his key ideas, knowing that Nazi Germany was the main enemy of Czechoslovakia. Return to the war of attrition of 1914 to 1918 he considered impossible, and therefore prepared the version of the next war according to the so-called dynamic approach. This meant to be prepared for a surprise attack by medium and strongly motomechanized armies and, as a defence, using the same kind of armed forces along with effective border fortifications. E. Moravec did not create a revolutionary military theory in world comparison, but his main benefit is that he applied the latest trends in world military science and military art to individual Czechoslovak conditions. Despite of this fact, his reputation as an outstanding military expert, his thoughts influenced Czechoslovak military doctrine and strategy only minimally. Unfortunately, after 1938 Moravec's reflections turned into activist pro-German political propaganda and represented a major retreat from his earlier professional level.

Personnel Structure of the Field Office of Gestapo in Olomouc

The main goal of this chapter was to analyse personal structure of the Field Office of Gestapo Olomouc (Außendienststelle Olmütz) through individuals who were sentenced to death by Extraordinary People's Court in Olomouc. The analysis showed that most of the personnel came from similar social background, mainly from lower class. Also, majority of the analysed sample only got primary education. This situation was pretty common throughout Gestapo offices in Protectorate of Bohemia and Moravia and in so called Altreich as well. The main difference was found in levels of professional qualification. Only commanding officers were professional police officers and majority of ordinary personnel was unqualified with no training in police work. Likewise, most of the personnel came from Olomouc and its surrounding, this was also common fact among other Gestapo offices in Protectorate of Bohemia and Moravia. All analysed officers were members of the NSDAP and about 55 % of them were also members of the SS. Membership in other organisations subordinated to NSDAP was also very frequent among Gestapo personnel (mainly social welfare organisation, NSV).

Czechoslovak Officers-Prisoners of Mírov in Period of Nazi Occupatioin (1938 to 1945)

The chapter analyses Czechoslovak soldiers imprisoned during the Second World War in Nazi prison in Mírov. Since most of the political prisoners including professional soldiers were kept in the pre-trail detention in Mírov. It uses the microprobe method to present two selected examples of imprisoned soldiers. The first, Oldřich Fictum was involved in the Czech resistance movement – Defence of the Nation (Obrana národa) in Brno. He was

arrested by the Gestapo on 6 December 1939. He was kept in pre-trail detention until 22 October when he was sentenced to death. The execution was carried out in spring 1943. The second case study displays a story of Melichar Boček, who was also involved in the resistance movement. He participated on transfer of people and messages abroad, mainly to Belgrade, Yugoslavia. He was arrested by the Gestapo in January 1941 and later on, in June1943, sentenced to four years in penitentiary. During his imprisonment he got tuberculosis, as the Mírov had been a criminal institution for tuberculous inmate since spring 1943, he was transferred there. Tuberculous political prisoners formed a large group in the Prison Mírov. These two case studies are set into context of the history of the Mírov Prison.

Czechoslovak Fortification as a Destination of Tours of Inspection

Adolf Hitler's inspection tours, which he carried out before the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, are not fully elaborated yet, although most of these journeys are documented by means of photographs, newspaper articles, records in the chronicles of specific municipalities, but also film shots and others. Based on this study, at least a partial idea of the form of these paths can be made. Very often, only partial aspects of the aforementioned trips are taken into account, such as the public performances of the “leader”, etc. One of these aspects are visitations of the Czechoslovak fortifications, which Adolf Hitler made during his travels several.

Although Hitler's visits of the Czechoslovak fortifications represent only an episodic role in inspection tours, they cannot be ignored. Based on these visits, it can be concluded that Hitler was really interested in the objects of the Czechoslovak fortification, whether light or heavy. Therefore, he was accompanied by numerous people during his visits, who provided him with expert commentary, including illustrative examples, for example using a plastic model. Adolf Hitler was gradually acquainted with the objects of the Czechoslovak fortification. At first, the light fortifications were the target of his visits, that were very often close to the villages through which he passed and had relatively easy access to them. It was probably not until the end of October that he met the objects of heavy fortifications at the Petržalka bridgehead in Bratislava, and at the end of December 1938 he visited his artillery fortress Horka near Králíky.

Adolf Hitler demonstrably visited the Czechoslovak fortifications several times. Some of the visits are documented by a relatively sufficient amount of materials (e.g. light object in the area near Křížkový Buk or near village Rancířov), but for some visits it is not possible to identify particular objects (e.g. objects near Pohořelice) because the historical sources are not so extensive here.

Special attention deserves the objects of the Czechoslovak fortifications, which were changed after the visit of the "leader" and became a kind of commemorative places of his visits. Fence, steps, commemorative plaques, etc. appeared in these objects and became a frequented target of the population, who photographed with them. In addition, these bunkers were grateful objects for the creation of propagational postcards, which began to emerge soon after the occupation of the Czechoslovak border areas.

Military Purpose of Czechoslovak Fortification According to German Command by the End of the Second World War

In January 1945, the Red Army began its final offensive against Nazi-Germany during which Soviet troops got close to region of Moravská Ostrava. Its significance lied in the fact that there were lines of fortification around the city that were built in 1930's by Czechoslovak army. Moreover, its important part was composed of heavy "bunkers" and one artillery piece of fortification. That is why the German commanders began to consider using it for their own military plans. The chapter, which is based on pieces of information from newly discovered documents from the German Military Archives (Bundesarchiv-Militärarchiv), tries to answer the question whether and how Germans utilized Czechoslovak fortification during one of the last battles of the Second World War.

The first step represented the reconnaissance of condition of fortification that was done by German military engineers. Their conclusion was that fortification could be partially utilized as cover against artillery gunfire and partially for conducting active offensive. The reason for this conclusion lied in the fact that there was a difference between Czechoslovak and German defence doctrine and also because of poor condition in which the fortification remained until early 1945; most of its steel components were removed as well as their frontal protection and camouflage.

Despite its deficiency, Czechoslovak fortification became integral part of defence line northern of Moravská Ostrava called "Defence Barrier of Moravská Ostrava" ("Mährisch-Ostrauer Schutzriegel"). Germans decided, however, to utilize only part of Czechoslovak fortification. From obvious reasons they deployed only its part that stretched roughly from Opava in the west to Třinec in the east. That is why, shortly after this decision, Czechoslovak fortification was involved in combat during the Battle of Moravská Ostrava (10 March to 30 April 1945). Red Army, however, crossed its line only in few sections while majority of fortifications were left without any fight whatsoever. Despite its small operational significance, Czechoslovak fortification was the last fortified line to be defeat at the end of the Second World War.

Telegram of Karl Hermann Frank

On April 30, 1945, German State Minister of Bohemia and Moravia Karl Hermann Frank sent a radiogram to Heinrich Himmler expressing hope that the Western Allies could have been interested in providing protection to the Czechs and enter the Protectorate, which could save five million Germans from the Red Army and bring conflict into the anti-German coalition. The telegram was intercepted by the British Secret Service in Bletchley Park. Commander-in-Chief of Allied Expeditionary Forces in Europe, General Dwight David Eisenhower, was acquainted with the contents of the telegram, which greatly strengthened his reluctance to intervene militarily in the protectorate and occupy Prague. Instead he pushed German army to surrender to the Red Army on the Eastern Front. But German attempt to leave Eastern Front and reach US-Army captivity led to the Red Army's enter to Prague on May 9, 1945.

Clash on Magura on 5 August 1947. Combat between Czechoslovak Army and Burlak Unit of Ukrainian Insurgence Army

From the point of view of the Czechoslovak army, when the Ukrainian Insurgent Army (Ukrayinska Povstanska Armiya; UPA) troops crossed Czechoslovakia, it became one of the most difficult tasks when protecting Czechoslovak state borders. Though it might seem that a regular army would playfully cope with a few hundred foreign gunmen, the situation was actually more complicated. At the Ľupčianská Magura on 5 August 1947, the most tragic engagement of the Czechoslovak army took place for many more decades ahead. Despite the fact that the country was in a peace situation. Unexperienced and inadequate military school aspirants were sent to fight Burlak's unit, and lost six men due to lack of ammunition and erroneous mistakes. Tragic balance of a large number of victims in a single engagement has not been overcome even to the present day in operations the Army of the Czech Republic in foreign missions conducted using modern weapon systems with incomparably greater firepower and accuracy. It did not end up without public reaction. The fact that the military leaders and commanders immediately after a failed encounter with Burlak's unit, criticized or at least blamed responsibility, so we can guess that the conditions in the units really were bad. Breaking Burlak's unit, and especially capturing its command, was the greatest performance of the Czechoslovak Army in the fight against UPA. It should be noted that these were not only relatively large-scale military operations leading to a definite political and military solution of the UPA units across Czechoslovakia, but it was also a purposeful political topic by which the Communists gradually tried to dominate the political scene.

Czechoslovak Military Diplomats after the End of the Second World War

The chapter analyses work of Czechoslovak military attaches in the post-war period and problems the representatives of Czechoslovak Army had to face while fulfilling their duties abroad. It describes what tasks were appointed to the attachés, what topics they were dealing with, under what conditions they lived while abroad or how were the results of their work evaluated. The author used predominantly the archival sources of the Security Services Archive (ABS) and its as yet unprocessed fund. The research has shown that during the first two post-war years (1945 and 1946) Czechoslovak military attachés served often under not very good conditions and some of them were even kept on their own, without providing sufficient or any instructions for work.

I am Reconciled to Die for the Truth. Intelligence Officer Col. František Fryč in Post-War Czechoslovakia

After the war, he was named as the head of the cypher department at the ministry of foreign affairs. Like many other officers from the western exile, Fryč was persecuted by the communist regime after the war. He was fired from the ministry of foreign affairs, fired from the army as well as demoted from colonel to private, tortured during the custody and sent into jail. He died in 1973.

Origins of Border Guard on the North. Organization of 19th Border Brigade Děčín in 1952 to 1954

The closing of the last state border section with East Germany began in October 1952. At this time, the 19th border brigade Děčín was established. The communist security service tried to stop the uncontrolled border crossings of the intelligence co-workers from the East Germany, more precisely from the West Berlin. In contradiction to the other border brigades, the 19th brigade consisted only of professional soldiers. Their incompetence eventually led to a transformation of the whole unit to a unit comprised mainly by the soldiers of the military (basic) service.

Selected Aspects of Development of Czechoslovak People's Army in Second Half of 1950's

The mid-1950s saw a culmination in the process of the change in the future envisioned armed conflict. In 1954 the previous war-plans, which were counting with conventional warfare supplemented by individual nuclear strikes, were replaced by planning of an overallw nuclear war as the only possible scenario of a confrontation of the two global superpowers – the USA and the USSR. The ever-increasing number of nuclear weapons of various magnitudes as well as missiles necessitated a fundamental reassessment of the role of these weapons as well as the location and importance of various types of armed forces in a war conflict and means of achieving the war objectives.

During the mid-1950s, nuclear missiles capable of hitting any place on the globe in a short time were developed. Their gradual introduction into the armed forces of the USSR and USA in strategic, operational as well tactical roles led to reassessing of the military doctrines, the principles of military art and to a growing importance of strategy as opposed to the operational art and tactics. Strategic missiles, long-range air force and, later on, ICBM carrying submarines became capable of achieving the main war objectives. Nuclear missiles also greatly expanded the overall framework of the war. In contrast to the previous war conflicts, the nuclear war could simultaneously hit the respective battlefields as well as the overall territory of the opposing countries. Simultaneous nuclear strikes carried out by the air force and guided missiles enabled achieving of the political objectives in a much shorter timeframe than had been possible ever before.

The Czechoslovak People's Army build-up during the late 1950s was based upon the Protocol on the Plan of Czechoslovak Armed Forces Development, which was signed in Moscow in December 1954. It committed the Czechoslovak government to build-up its armed forces in the period of 1956–1960 in order to enable them to withstand a conflict that would include the use of nuclear weapons. In the upcoming years, a number of organisational changes were to take place in order to increase the Czechoslovak People's Army higher-order units' firepower to correspond to the envisioned use of nuclear weapons and to strengthen both the territorial and the army units' anti-air defence capabilities. This meant increasing the numbers of tanks and armoured equipment, increasing the numbers of guns in artillery batteries, as well as the build-up of new higher order army and air force units. These activities culminated in 1958 with a large-scale reorganisation and redeployment of the Czechoslovak People's Army. It aimed at the highest possible strengthening of both men-power and firepower of the borderline divisions as well as other combined arms units in comparison to the war-time numbers.

Instead of the hitherto used structure based on various types combined arms units, the Army structure was to be based on unified tank and motorised infantry divisions. In the early 1960s the Czechoslovak People's Army was prepared for the upcoming global conflict from an organisational point of view, nevertheless it still faced problems in the areas of armament and manpower among both the recruits and the career soldiers.

Federal Republic of Germany – An Area of Main Interest of Military Intelligence of Czechoslovak People's Army (1960 to 1989)

The chapter is focused on the preparation of Czechoslovak People's Army for a military conflict on the European Continent during the so-called Cold War and especially on the role of the Military Intelligence of the Czechoslovak People's Army (ČSĽA). The scenario predicted that the combat operation would take place in the Central European area. That is why the main area of interest was the territory of the Federal Republic of Germany (West Germany). The intelligence reconnaissance on operational level and later also one of the same units on strategic level monitored and evaluated the main and auxiliary objects of interests within the presumed front operation of the ČSĽA. In this area, a systematic building of wide intelligence network, legal and illegal residencies was taking place to carry out specific reconnaissance tasks not only in favour of the ČSĽA but also of the Warsaw Pact. At the same time, back-up intelligence networks, military residencies and contingency assets units were also built. Operational and strategic means of reconnaissance monitored this area of interest and were collecting relevant information from which the Headquarter continually evaluated indicators of probability meeting the projected scenario of the possible conflict.

Army on Crossroads

The events in the Czechoslovak People's Army took place thirty years ago represent an extraordinarily interesting section of our history. The theme of the study is the year 1989 in the army, the events of the Velvet Revolution and development until the first few months of 1990. The topic is the internal position of the army in the 1989, the changing position of the army in society, the impact of international disarmament negotiations, the preparation of reforms and the first partial withdrawal of the Central group of Soviet forces from Czechoslovakia realised in 1989. Important events in November 1989 represented not only the preparations for the military assistance to save of imploding regime but also the reaction to the broad social movement within the military units. In 1990, a reform as shortening of military service, the introduction of alternative service and other major political and humanization reforms took place. New reality was the interest of the public, media and various groups about the development in the army.

Influence of Military Art on Deployment of Armed Forces of Czech Republic

The current security environment forces us to prepare for the various military scenarios of the future, thus strengthening our own defence capabilities depending on the development of military art. The task of each state is the defence of its own territory and interests and protection of the population. This can be done by the Armed Forces themselves or within the framework of international treaties and agreements. This chapter is intended to answer the question of whether it is necessary to carry out the influence of military art on the development of the Armed Forces of the Czech Republic; whether the Czech Republic has its ambition to defend its sovereignty; and under which conditions that seems to be relevant in future. Otherwise, the system of deployment of the Armed Forces is preparing for a past war, not a future conflict.

Army of the Czech Republic in ISAF Mission

The Engagement of the NATO in the country which is known as a cemetery of superpowers developed into a lengthy and exhausting war the worst scenarios filling. In a speech we are not winning a everything indicates that the United Nations and NATO are going to lose the conflict. One of the pivotal causes why the process of stabilization of Afghanistan is not successful, is that it did not reduce influences of significant regional players – Pakistan, India, Iran and Russian Federation. In term of there was no success with introducing a holistic vision for the future of the country and that is why locals with their knowledge enabled them to survive throughout centuries and cooperate with the side which is more powerful. Unfortunately, it is neither UN nor NATO. Majority of locals has only very small trust in Kabul government. Corruption and nepotism are blooming in this country. In addition, overwhelming majority of Afghans denies any form of foreign intervention to domestic issues. Just here is rooted a cause that Kabul government is not representative and thus it is unable to meet objectives which were expected by United Nations. The result is in fact that the time plays for Taliban to sense of an old Afghan saying: „You have a watch and we have time.“ The logical outcome is therefore the direct political meetings Taliban to end of the war because the war is impossible to be win by military means. The Security situation in the country is getting worse and worse, the Taliban commands an increasing number of provinces commands (today according to estimates more than 60 per cent of the country) and daily, insurgents attack against representatives of the government, of governmental or police buildings and hotels with foreign visitors.

Afghanistan, a “combat lab” of the present time, enable to identify advantages and disadvantages in complex equipment of units in the conditions of asymmetric battle. Besides, the military conflict discloses trends which enable us to anticipate character of the future war. ISAF Mission ISAF was in this respect for The Czech army very important because it was the first time when we have jointed to combat operations since the second world war. Czech deployment in Afghanistan revealed great a number of deficiencies and errors not only in equipment but also in organizational structures which resulted from excessive orientation to the European battlefield and which did not correspond with needs of the modern army in the environment of the contemporary multidimensional battlefield. Based on the experience started whole range of systematic changes which concern preparations of units to missions, purchases of new types of technology, weapons, weapon

systems, modernization of established technology and in last but not least it is possible to see a new trend heading to improvement of passive and active protection of our units. Number of problems were eliminated; some are being processed and others endure.

The active participation of ISAF mission was the source of enormous experience and findings in all fields of military. The knowledge was continuously as well as meticulously analysed and these findings were quickly implemented into the process of the preparation of new contingents and also into all professions of AČR. The mission developed also modern and effective system ISR and generally it increased the level of staff on the tactical level. To serious deficiencies which were disclosed to belong excessive bureaucracy in practice exercises and a fact, that leaders on the low level are afraid of making decisions which can have a strategic character and their insist on decision from the high level of command. In the area of human resources is necessary to change mentality of soldiers, primarily leaders who must learnt to make decision when not certain and be personal accountable for them.

The participation in the ISAF mission unequivocally contributed to increasing skills in the preparations to defend our homeland and its readiness to led combat in the same way activity in the territory of the European Union, possibly in the Czech Republic. The fundamental issue of our security in relationship toward terroristic attacks is not if but irregular warfare, unfortunately did not stand if yes or not but only when and where. In this context it did a few partial steps bud no fundamental changes which made which would lower the significant security risk. From this point of view, it is possible to evaluate our mission in Afghanistan as enormously successful. Because who is prepared is not surprised.

Another benefit of the Czech deployment verifies a well – known axiom – the military which does not fight becomes the salon military. Based on experience from this mission and from the Security strategy of the Czech Republic, appears our military will have to prepared miscellaneous many different scenarios of leading combat operations, in a greater scale than in the past. The essence of war did not changed and its goal was, is and will be to win the war. The Pandora box, which was opened by Zbigniew Brzezinski, remains open and we will with all probability feel the consequences.

Addendum. Concept of Preparing Citizens for Defence of the State

The government is responsible for the security and defence of our state. Preparing citizens to defend the state is an integral part of planning its defence. This is enshrined in laws and military policy documents.

At present day, preparing citizens to defend the state is voluntary and has the character of education. The Ministry of Defence in cooperation with the Ministry of Education, Youth and Sports is responsible for the preparation of the training. It is integrated into the Framework Educational Programs of the Primary Schools and is also being introduced into secondary school programs. The tasks and the way of its implementation are set out in the Concept of Preparing Citizens for Defence of the State for a period of five years. Each citizen of the Czech Republic has the opportunity to learn in this area also through the website.

POUŽITÉ ZDROJE

Archivní prameny

Archiv Akademie věd

Edvard Beneš

Archiv bezpečnostních složek (Praha)

2. oddělení Hlavního štábu
2M Odbor pro politické zpravodajství MV
52 Výpovědi zaměstnanců gestapa a SD
141 Německé soudy v říši
302 Hlavní správa vojenské kontrarozvědky
305 Ústředna Státní bezpečnosti 1945-1948
307 Banderovci
A 6/3 Organizační a vnitřní správa, 3. díl
H Historický fond StB
Materiály skartační komise
Muzeum SNB
MV-H Historický fond Ministerstva vnitra
Rozkazy, věstníky, pomůcky
Správa vojsk ministerstva vnitra
Z Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV
Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA

Archiv bezpečnostních složek (Kanice)

2349 19. brigáda Pohraniční stráže Děčín)
2357 Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic)
A 2/1 Sekretariát ministra – I. díl)
Osobní evidenční karty
Personální spisy příslušníků ministerstva vnitra

Archiv hlavního města Prahy

matrika narozených římskokatolického farního úřadu Královské Vinohrady (sv. Ludmila)

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Kancelář prezidenta republiky

Archiv Ministerstva vnitra Slovenské republiky

E10-3V 1947 Okresní správa ZNB Stará Ľubovňa

Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky

Personální spisy 1918-1989

Archiv Poslanecké sněmovny

Spisy orgánů FS, VBB

Archiv Univerzity Karlovy
Matriky Univerzity Karlovy

Bundesarchiv-Militärarchiv
RH 11-III General der Pioniere und Festungen im OKH
RH 2 Oberkommando des Heeres/Generalstab des Heeres

Masarykův ústav a Archiv AV ČR
Viktor Dvorský

Městské muzeum Králíky
Pamětní kniha městské obce Králíky

Moravské zemské muzeum
Písemnosti

Moravský zemský archiv Brno
B 26 Policejní ředitelství Brno
C 141 Mimořádný lidový soud Brno
C 130 Veřejný žalobce u Mimořádného lidového soudu Brno

Muzeum města Brna
Dokumentace odboje
Sbírky Muzea města Brna

Národní archiv
200 Zpravodajská ústředna a OZUS v Praze
225 Prezidium Ministerstva vnitra
neuspořádané materiály ÚV KSČ
Politické byro ÚV KSČ
Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa
Předsednictvo vlády ČSSR
Policejní ředitelství Praha – všeobecná spisovna
Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor Praha

Památník národního písemnictví
Vojtěch Preissig

Service historique de la Défense/Departement de l'Armee de Terre
7 N État-major de l'Armée et attachés militaires.

Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově
Archiv města Mikulova

Státní okresní archiv Český Krumlov
Archiv městečka Chvalšiny

The National Archives in Kew
DEFE Records of the Ministry of Defence
HS 4 Special Operations Executive. Eastern Europe. Registered Files
War Office

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied
Archív Komisie vlády Slovenskej republiky na analýzu historických udalostí obdobia rokov 1967-1970

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Dokumentace Koordinačního centra Občanského fóra

Vojenský historický archiv Bratislava
Banderovci
Sbírka kmeňové doklady

Vojenský historický archiv Trnava
Sbírka kmeňové doklady

Vojenský historický ústav
Sbírka dokumentů Občanského fóra

Vojenský ústřední archiv-Správní archiv Armády ČR
Personální spisy, personální spis Milán Václavík

Vojenský ústřední archiv – Správní archiv Ministerstva obrany
Ministerstvo národní obrany
Zmocněnec vlády

Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv
1. československá samostatná brigáda
1. československý armádní sbor v SSSR-velitelství
Československá vojenská mise-SSSR
Československé letectvo-Velká Británie
Fondy militárií Studijního ústavu ministerstva vnitra, a. s. č. 20 – Ministerstvo národní obrany – Londýn
Fondy militárií Studijního ústavu ministerstva vnitra, a. s. č. 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby
Francouzská vojenská mise
Hlavní štáb, 1. oddělení
Kancelář československých legií
Kvalifikační spisy vojenských osob
Ministerstvo národní obrany-Generální štáb/Organizační a mobilizační správa
Ministerstvo národní obrany-Londýn
Ministerstvo národní obrany-Generální štáb/Náčelník
Ministerstvo národní obrany-Kancelář
Ministerstvo národní obrany-Kolegium ministra národní obrany
Ministerstvo národní obrany-Sekretariát ministra
Ministerstvo národní obrany-Sekretariát ministra/Kolegium ministra
Ministerstvo národní obrany-Sekretariát Náčelníka Generálního štábu Československé lidové armády
Nařízení náčelníka Generálního štábu
Osvědčení podle zákona 255/46 Sb.
Rozkazy federálního ministra národní obrany
Sbírka služebních knih branné moci
Sbírka československých vojenských předpisů po r. 1945
Sdružený fond Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu.
Velitelství Palacký
Vojenská kancelář prezidenta republiky
Zemské vojenské velitelství Praha

Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc
Mimořádný lidový soud Olomouc
Trestnice Mírov

Edice dokumentů a tištěné prameny

1945. Das Jahr der endgültigen Niederlage der faschistischen Wehrmacht. Militärverlag der DDR, Berlin 1985.

Akcja „Wisła" 1947. Dokumenty i materiały. Ed. MISIŁO, Eugeniusz. Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik. Serie D. Bd. II. Imprimerie Nationale, Baden-Baden 1950.

Bezpečnostní strategie České republiky. Ministerstvo zahraničních věcí, Praha 2015.

Bílá kniha o obraně. MO ČR, Praha 2011.

Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921, svazek I. Dokumenty Československé zahraniční politiky, sv. A/3/1. Edd. DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2004.

Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920-1921, svazek II. Dokumenty Československé zahraniční politiky, sv. A/3/2. Edd. DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2005.

Doktrína Armády České republiky. MO ČR, Praha 2013.

Dokumente und Dokumentarfotos zur Geschichte der deutschen Luftwaffe. Ed. VÖLKER, Karl-Heinz. Militärgeschichtliches Forschungsamt – Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1968.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy hlavního velitelství od 24. do 28. září. Edd. MINAŘÍK, Pavel –ŠRÁMEK, Pavel. HaV 1996, č. 5, s. 83-110.

Engagements Registered with the Secretariat of the League of Nations, Volume XXIII. League of Nations, Lausanne 1924.

International Military Tribunal. Volume XXV. SIMT, Nuremberg 1947.

International Military Tribunal. Volume XXXIV. SIMT, Nuremberg 1949.

Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci. Směrnice č. 1. Státní tiskárny v Praze, Praha 1935.

Organisace civilní protiletecké ochrany v obci. Státní tiskárny v Praze, Praha 1936.

Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2000.

Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe 1921-1938 w dokumentach wywiadu i dyplomacji II Rzeczypospolitej. Ed. KOŁAKOWSKI, Piotr. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2018.

První pomoc při úrazech a otravách bojovými chemickými látkami. Nakladatelství První školy protiletecké školy v Olomouci-Lutíně, Olomouc 1938.

Příručky pro výcvik CPO. Plynová maska, svazek č. 1. První škola protiletecké ochrany v Lutíně, Olomouc 1938.

Pub-30-00-01. Zkušenosti jednotek AČR z operace ISAF, kniha 1. Armáda České republiky, Praha 2014.

RABA, Karel: *Pokyny pro členy domovních hlídek*. Rada města Rokycan, Rokycany 1938.
REGENTÍK, Rudolf: *Jsi připraven? Lidová příručka na ochranu proti leteckým útokům*. MVOO v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec 1935.
ROČEK, Josef: *Organisace zdravotní služby civilní protiletecké ochrany*. Škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Brno 1938.
Rukověti branné výchovy. Rukověť branné výchovy, vyšší stupeň. Vědecký ústav vojenský, Praha 1936.
Rukověť branné výchovy, nižší stupeň. Vojenský ústav vědecký, Praha 1937.
Rules of Engagement. NATO, MC 362/1.

Sbírka nařízení a směrnic FMNO, 1971.
Sbírka zákonů a nařízení, 1987-1990, 1993, 1994, 1998-2000, 2004, 2005, 2013, 2016.
Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921. Československá statistika, Praha 1924.
Statistický lexikon obcí Republiky československé 1955. Ministerstvo vnitra, Praha 1955.

TOMÁŠEK, Václav: *Bakteriová válka*. Škola protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Brno 1938.

Vševojsk – 1-2 Polní řád Československé lidové armády (pluk, prapor). Praha 1960.
VONDRÁŠEK, Alois: *Ochrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého, zvl. pro samaritány a dobrovolné sestry Čs. Červeného kříže*. Společnost Československého Červeného kříže v Praze – Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1936.

Zkušenosti jednotek taktického stupně ze soudobých operací v Iráku a Afghánistánu. Správa doktrín Ředitelství výcviku a doktrín, Vyškov 2007.

ŽPO-1, Železniční protiletecká ochrana. Organisace služeb. Ministerstvo železnic, Praha 1936.

Dobový tisk

Časopis pro mineralogii a geologii, 1956.
Československé listy, 1944.

Den, 1938.
Der Spiegel, 1955.
Dnešek, 1947.

Informační servis Nezávislého tiskového střediska, 1989.

Kartografický přehled, 1954.

Lidová armáda, 1966.
Lidové noviny, 1938.

Moravská orlice, 1938.
Moravské noviny, 1938.
Moravské slovo, 1938.

Národní politika, 1939
Naše vojsko v SSSR, 1944.
Nikolsburger Wochenschrift, 1938.

Obrana lidu, 1989.
Obrana obyvatelstva, 1935-1936.

Přítomnost, 1939.

Rudé právo, 1987, 1989.

Sborník Československé společnosti zeměpisné, 1928, 1937, 1945, 1954, 1955.
Sborník České společnosti zeměvědné, 1907, 1912.
Směr západ, 1944.

Tisková služba protiletecké ochrany, 1937.

Večerní Moravské slovo, 1938.
Venkov, 1942.
Věrná stráž, 1947.
Vojenské rozhledy, 1933, 1935, 1937.
Vojenský svět. List věnovaný branné výchově v ČSR, 1937.

Zeměpisný magazín, 1947/48
Znaimer Wochenblatt, 1938.

Dobová literatura

ANIKIN, Theodor: *Letectvo a protiletadlová obrana měst*. Československé akciové tiskárny, Praha 1935.

BASL, Antonín: *K desátému výročí bojů na Slovensku (Bitva u Komárna)*. Legie, Praha 1929.

Boje pod Bachmačem a ústup z Ukrajiny r. 1918. Památník odboje, Praha 1923.

Desáté výročí bojů v Dobrudži. Legie, Praha 1926.

HOFFMANN, Heinrich: *Hitler osvobozuje Sudety*. Naše vojsko, Praha 2011.

HUBÁČEK, Vojtěch: *Asanace lidí a zvířat od bojových chemických látek*. Nakladatelství Školy protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně, Olomouc 1938.

CHAROUS, Čeněk: *Braňme svou vlast. Poučení o civilní protiletecké obraně s obrázky E. Poledníka*. Josef Hokr, Praha 1938.

KAPRAS, Jan – MALYPETR, Jan – SOUKUP, František (Edd.): *Armáda a národ*. Národní rada československá, Praha 1938.

LINGG, Anton: *Die Verwaltung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei.* Zentralverlag der NSDAP, München 1939.

MORAVEC, Emanuel: *Články vojenské. Sibiř 1918-1919*. Horký a spol., Praha 1922.
MORAVEC, Emanuel: *O český zítřek*. Orbis, Praha 1943.
MORAVEC, Emanuel: *O smyslu dnešní války. Cesty současné strategie*. Nakladatelství Orbis, Praha 1941.
MORAVEC, Emanuel: *Obrana státu*. Svaz československého důstojnictva, Praha 1937.

MORAVEC, Emanuel: *Válečné úvahy*. Svaz národního osvobození, Praha 1936.
MORAVEC, Emanuel: *Ve službách nové Evropy*. *Rok před mikrofonem*. Orbis, Praha 1940.
MORAVEC, Emanuel: *Vojenský význam Československa v Evropě. Se 7 náčrty*. Orbis, Praha 1936.

Naši v srbské armádě. Památník odboje, Praha 1924.

Obrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého a zvláště pro samaritány. Společnost Československého Červeného kříže v Praze – Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1933.

PAUL, Karel: *CPO. Základy, školení, organisace, současný stav – 1. díl*. Sfinx, Praha 1937.
Poučení o leteckém nebezpečí a ochraně proti němu. Nakladatelství Svazu československého důstojnictva „VOK", Praha 1937.
ROSENBAUM, Jan: *O protiletadlové obraně*. Antonín Dědourek, Třebechovice pod Orebem 1937.

ŠIMÁK, Milan: *Chemicko-letecká válka a ochrana obyvatelstva*. Josef Wurm, Praha 1933.
ŠPANIEL, Oldřich: *Československá armáda druhého odboje*. Československá národní rada v Americe, Chicago 1941.
ŠPIČÁK, Florián –HES, Ladislav: *Pokyny na ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*. Národní knihtiskárna Kramář a Procházka, Olomouc 1934.

Tři roky v Říši. Protektorát Čechy a Morava. Orbis, Praha 1942.

VAUTHIER, Paul: *Letecké nebezpečí a obrana obyvatelstva*. Šolc a Šimáček, Praha 1933.
Věrnost za věrnost. Vzpomínky z účasti Čechů v bojích srbské divise v Dobrudži roku 1916. Vesmír, Karlín 1920.
Věrnost za věrnost. Vzpomínky z účasti Čechů v bojích srbské divise v Dobrudži roku 1916. Vesmír, Praha 1921.
VILINSKÝ, V[alerij]. S[ergejevič].: *Pražský adresář 1937-1938. Všeobecný, obchodní, živnostenský, průmyslový, majitelů domů*. Státní tiskárna, Praha 1937.

WILKERSON, Edgar a kol.: *V Corps Operations in the ETO 6 January 1942-9 May 1945*. 668th Engineer Topo Co., Plzeň 1945.

YESTER, Stanislav [= MORAVEC, Emanuel]: *Úkoly naší obrany*. Svaz československého důstojnictva, Praha 1937.

ZELINGER, Jan: *Protiletecká ochrana obyvatelstva a podniků*. Svaz československého důstojnictva v Praze, Praha 1937.

Memoárová literatura

BUTCHER, Harry C.: *Tři roky s Eisenhowerem. Svazek 2*. Naše vojsko, Praha 2005.

Dukla večne živá 3. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1979.

EISENHOWER, Dwight D.: *O invasi a vítězství.* Naše vojsko, Praha 1947.

FETKA, Josef: *Československá válečná armáda 1918-1939*. Mladá fronta, Praha 2015.

FÁREK, František: *Dopis plk. gšt. Moravce. – Vládní vojsko. – Mjr. gšt. Salzer. – Škpt. Novotný. – Konflikt plk. gšt. Hájek contra plk. gšt. Moravec. – Škpt. Č. – Poznávací značky vozidel gestapa a něm. úřadů. – Spolupráce s jinými odbojovými skupinami. – Schůzka s plk. gšt. Kudláčkem. – Krycí adresy do Holandska. – Václav Klabík a jeho činnost. – Tisková skupina. – Smrt mjr. gšt. Kleina. – Starosti s mjr. gšt. Houškou. – Kurýr do Londýna. – Vzkaz přes Beneše do vlasti. – Dopis plk. Moravce pro mjr. Houšku*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka.

FÁREK, František: *Fárek, Longa a Čáslavka do výslužby. – První zpráva z Londýna. Gen. Ingr. – Gen. Eliáš. – Odsun rodin jedenáctky za hranice. – Dr. Hora z pol. řed. V Praze. – Fárek a Longa „Konšelé“. – Čáslavkova zpráva z Londýna. – Čáslavkův životopis. – Mjr. gšt. Toscani*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka.

FÁREK, František: *Situace v 2. odd. po 15. březnu 1939. – Admirál Canaris v hlavním štábu. – Oberst Longin. – Škpt. Fárek a mjr. Dítě u přednosty Abwehrstelle. – Příslušník Abwehru chce udělat zdvořilostní návštěvu u škpt. Fárka. – Návštěva u mjr. Dítěte. – Charakteristika příslušníků Abwehru a německých důstojníků*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka.

FÁREK, František: *Spolupráce odbojové skupiny 2. odd. s polskými zpravodajskými orgány*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka.

FÁREK, František: *Stopy mizí v archívu…* Vyšehrad, Praha 1975.

FÁREK, František: *Transport do Straubingu. – Pochod smrti. – Osvobození. – Shledání s rodinou*. Rukopis, vlastnictví prof. Jiřího Fárka.

JOVBAK, Vasil: *Pravda o 1. čs. samostatné tankové brigádě v SSSR. 2. kniha – 1. díl*. V. Jovbak, Kroměříž 2000.

KONĚV, Ivan Stěpanovič: *Čtyřicátý pátý*. Svoboda – Naše vojsko, Praha 1970.

Kupičov. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha 1997.

MORAVEC, František: *Špión, jemuž nevěřili.* Sixty-Eight Publishers, Toronto 1977.

MOSKALENKO, K[irill]. S[emjonovič].: *Na jihozápadním směru. Kniha 2*. Naše vojsko, Praha 1976.

Odchody a návraty. Vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska. Edd. KOLÁŘ, Ondřej – POLÁKOVÁ, Kamila. Slezské zemské muzeum, Opava 2018.

PÁNKOVÁ, Marie: *Radostná zpráva*. In: Dukla večne živá. Východoslovenské vydavateľstvo, Svidník 1969, s. 19-20.

PATTON, George S.: *Válka mýma očima.* Svoboda, Praha 1992.

RIVET, Louis: *Carnets du chef des services secrets du Front populaire à Vichy.* Edd. FORCADE, Olivier – LAURENT, Sébastien. Nouveau Monde édition, Paris 2010.

ŠIRC, Václav: *Česká volyňská mládež v boji proti fašismu*. Rukopis, uloženo v archivu Jaroslava Vaculíka.

ŠIRC, Václav: *Minulost zavátá časem*. Okresní výbor Československého svazu protifašistických bojovníků, Louny [1987].

ŠIRC, Václav: *Nedoletěli*. Rukopis, uloženo v archivu Jaroslava Vaculíka.

ŠIRC, Václav: *Spojení fungovalo*. In: Dukla večne živá 5. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice-Svidník 1983, s. 146.

ŠIRC, Václav: *Vojenský přínos volyňských Čechů pro osvobození Československa*. Rukopis, uloženo v archivu Jaroslava Vaculíka.
ŠIRC, Václav: *Zvláštnosti osvětové práce mezi volyňskými Čechy v 1. čs. armádním sboru v SSSR*. Rukopis, uloženo v archivu Jaroslava Vaculíka.
ŠNOBL, Josef: *Svědectví o velikém boji*. Naše vojsko, Praha 1960.
ŠTEMENKO, Sergej Matvejevič: *Generální štáb za války. Kniha druhá*. Naše vojsko, Praha 1974.
TRAPL, Miloš: *Můj život s historií*. UP, Olomouc 2014.
ŽUKOV, Georgij Konstantinovič: *Vzpomínky a úvahy*. Svoboda, Praha 1971.

Odborná literatura

ANDRÝSEK, Pavel a kol.: *Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1936-1938 na jižní Moravě*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2003.
AULICH, James: *Válečné plakáty. Zbraně hromadné komunikace*. Naše vojsko, Praha 2009.
BAREŠ, Arnošt –PASÁK, Tomáš: *Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939*. HaV 1968, č. 6-7, s. 1003-1033.
BARTEČEK, Ivo: *Vojtěch Preissig 1873–1944. Životem pro vlast*. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Olomouc 2018.
BARTOŠ, Josef: *Nacistická věznice Mírov*, Terezínské listy 1984, č. 13, s. 1-7.
BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939-1945*. Danal, Olomouc 1997.
BENNECKE, Heinrich: *Hitler und die SA*. Günter Olzog Verlag, München – Wien 1962.
BERÁNEK, Ondřej – OSTŘANSKÝ, Bronislav: *Islámský stát. Blízký východ na konci časů.* Academia, Praha 2016.
BÍLEK, Jiří a kol.: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí květen 1945-květen 1955*. MO ČR, Praha 2006.
BÍLEK, Jiří a kol.: *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy květen 1955-srpen 1968*. MO ČR, Praha 2008.
BÍLEK, Jiří: *Československé legie na frontách I. světové války. Od Zborova po Terron*. Víkend, Líbeznice 2018.
BÍLEK, Jiří: *Tábor nucené práce Mírov*. HaV 1998, č. 4, s. 91-116.
BÍLEK, Jiří: *Vězni TNP Mírov*. HaV 1998, č. 4, s. 144-153.
BINAR, Aleš: *Bitva o Moravskou Ostravu a 1. tanková armáda*. Academia, Praha (v tisku).
BINAR, Aleš: *The Defence Sector and its Effect on National Security during the Czechoslovak (Munic) Crisis 1938*. Zeszyty Naukowe 2018, č. 2, s. 71-84.
Biografický slovník českých zemí 3. Libri, Praha 2005.
Biografický slovník českých zemí 10. Libri, Praha 2008.
BLATECKÁ, Anna: *Nacistická trestnice Mírov během období okupace (1938-1945)*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2018.
BLUM, Milan a kol.: *Areál československého opevnění Šatov. Naučná stezka za historií, vínem a opevněním*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2006.
BOOG, Horst: *Die deutsche Luftwaffenführung 1935-1942. Führungsprobleme, Spitzengliederung, Generalstabsausbildung.* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1982.

BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945.* Prostor, Praha 1999.
BŘACHOVÁ, Věra: *Akce „D" a internace československých důstojníků v TNP Mírov*. In: KOUTSKÁ, Ivana – SVÁTEK, František (Edd.): Politické elity v Československu 1918-1948. ÚSD AV ČR, Praha 1994, s. 181-193.
BULLOCK, Alan: *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy.* Mustang, Plzeň 1995.
BURIÁN, Ludvík: *Minulost naléhavě přítomná.* Okresní národní výbor, Uherské Hradiště 1980.
BURIAN, Michal: *Sudetoněmecké nacionalistické tělovýchovné organizace a československý stát v letech 1918-1938.* Karolinum, Praha 2012.
BYSTROV, Vladimír: *Osud generála. Komentář k některým dokumentům o životě a tragickém konci Sergeje Vojcechovského.* Academia, Praha 2007.

COLL, Stehen: *Ghost Wars. The Secret History of CIA, Afghanistan and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*. Penguin Books, London 2004.
CRUICKSHANK, Charles: *The Fourth Arm. Psychological Warfare 1938-1945*. Davis-Poynter, London 1977.

ČAPLOVIČ, Miloslav: *Organizácia a činnosť československej spravodajskej služby v rokoch 1919-1939*. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila a kol.: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc. Historický ústav Akademie věd – Prodama, Bratislava 2006, s. 80-97.
ČEJKA, Eduard – KLÍPA, Bohumír: *Za svobodu Československa. Sv .3. Svoboda se zrodila v boji*. Naše vojsko, Praha 1960.
ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939-1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky.* Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018.
ČERNÝ, Vladimír: *Geneze úvodní fáze protinacistického odboje na Brněnsku (březen 1939-září 1941).* Rigorózní práce, FF MU, Brno 2003.
ČERNÝ, Vladimír: *Levicové mládežnické organizace na Moravě v protinacistickém odboji*. In: KOCIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – RÁKOSNÍK, Jakub (Edd.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. VIII. ÚSD AV ČR, Praha 2011, s. 52-80.
Československé legie a první světová válka. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 9. listopadu 2001. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2001.
ČEŠÍK, Vojtěch: *Kriminální inspektor a SS-Obersturmführer Franz Langer*. Memo 2017, č. 1, s. 5-27.
ČEŠÍK, Vojtěch: *Kriminální komisař Richard Heidan (1893-1947). Životní osudy posledního vedoucího gestapa v Olomouci*. Moderní dějiny 2018, č. 1, s. 193-203.
ČEŠÍK, Vojtěch: *Příslušníci olomouckého gestapa odsouzení v rámci retribuce k trestu smrti*. Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2018.
Čeští umělci ve Francii. Za Československo. Pocta neexistující zemi. Pro arte, Praha 2016.
Čs. legie ve Francii 1914-1918. Malířské dokumenty. Památník odboje, Praha 1923.

DAMS, Carsten – STOLLE, Michael: *Gestapo. Moc a teror ve Třetí říši.* Paseka, Praha 2010.
Das deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Bd. 10/1. Deutsche Verlags-Anstalt, München 2008.

DEIST, Willhelm – MESSERSCHMIDT, Manfred – VOLKMANN, Hans-Erich – WETTE, Wolfram: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Bd. 1 (Ursachen und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik)*. Militärgeschichtliches Forschungsamt – Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1979.

DĚJEV, Platon: *Výtvarníci legionáři*. Československý legionář, Praha 1937.

Dějiny druhé světové války 1939-1945. Sv. 10 Dokončení porážky nacistického Německa. Naše vojsko, Praha 1981.

DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první Revolucionář a diplomat (1884-1935)*. Karolinum, Praha 2006.

DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan – MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Academia, Praha 2013.

DELETANT, Dennis: *Researching MI6 and Romania, 1940-49*. Slavonic and East European Review, 2011, č. 4, s. 662-689.

DURČÁK, Josef: *Opevňování Ostravska v letech 1935 až 1938*. Ave Centrum, [Opava] 2005.

DURČÁK, Josef – GREGAR, Oldřich: *Pohraniční opevnění na Opavsku a Bruntálsku, jeho výstavba a osudy*. Ave Centrum, Opava 1998.

ELSINGER, Martin (Ed.): *Heimatbuch Nikolsburg. Geschichte und Schicksal einer deutschen Stadt von den Anfängen bis zum Jahre 1946.* Wien Kulturverein, Wien 1987.

FERGUSON, Niall: *Válka světa*. *Dějiny věku nenávisti*. Academia, Praha 2008.

FIALA, Jan: *Zpráva o akci B.* Vyšehrad, Praha 1994.

FILIP, Vladimír – SCHILDBERGER, Vlastimil – BŘEČKA, Jan – KUDĚLKOVÁ, Marie: *Brno 1939-1945. Roky nesvobody. Díl II.* Nakladatelství „Josef Filip 1938“, Brno 2012.

FISCHER, Benjamin B. (Ed.): *At Cold War's End. US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991*. CIA, [Washington] 1999.

FRANĚK, Otakar: *Koncern brněnské Zbrojovky v letech 1939/1945. Třetí díl. Dějin koncernu brněnské Zbrojovky.* Blok, Brno 1973.

FRIEDMAN, George: *America's Secret War. Inside the Hidden Worldwide Struggle between America and its Enemy*. Doubleday, New York 2004.

FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu.* Academia, Praha 2010.

FUČÍK, Josef: *Doss Alto – mýtus a skutečnost. Československé legie na italské frontě 1918*. Epocha, Praha 2014.

GALANDAUER, Jan: *2. 7. 1917 – Bitva u Zborova. Česká legenda*. Havran, Praha 2002.

GALANDAUER, Jan a kol.: *Slovník prvního československého odboje 1914-18*. Hermes, Praha 1993.

GALATÍK Vlastimil (Ed.): *Vojenská strategie*. MO ČR – Prezentační a informační centrum, Praha 2008.

GALATÍK, Vlastimil – KRÁSNÝ, Antonín – ZETOCHA, Karel (Edd.): *Vojenská strategie*. MO ČR – Prezentační a informační centrum, Praha 2008.

GARLIŃSKI, Józef: *Poland. SOE and the Allies.* Allen and Unwin, London 1969.

GAUCHÉ, Maurice: *Le Deuxième bureau au travail 1935-1940*. Amiot-Dumont, Paris 1953.

GEBHART, Jan – KOUTEK, Jaroslav – KUKLÍK, Jan: *Na frontách tajné války. Kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938-1941*. Panorama, Praha 1989.
GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XVa. 1938-1945*. Paseka, Praha-Litomyšl 2006.
GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. HaV 1988, č. 1, s. 88-112.
GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let (II)*. HaV 1988, č. 3, s. 41-66.
GIBBS, David N.: *Afghanistan. The Soviet Invasion in Retrospect*. International Politics 2000, č. 2 (June), s. 233-246.
GODULA, Vilém: *Oběti z řad českých vězňů na Mírově v letech 1943-1945*. Slezský sborník 1971, č. 2, s. 195-203.
GODULA, Vilém: *Život vězňů na Mírově 1942-1945*. Slezský sborník 1969, č. 1, s. 514-527.
HÁJKOVÁ, Dagmar: *„Naše česká věc". Češi v Americe za první světové války*. Nakladatelství Lidových novin, Praha 2011.
HAVLOVÁ, Eliška – KUPKA, František: *Legionář a vlastenec*. Muzeum Kampa – Nadace Jana a Médy Mládkových, Praha 2018.
HÁNOVÁ, Markéta: *Japonismus ve výtvarném umění v Čechách*. Národní galerie v Praze, Praha 2010.
HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru.* Ostrov, Praha, 2011.
HANZLÍK, František: *Generál Heliodor Píka. Tragický osud vlastence.* HaV 2009, č. 2, s. 72-80.
Historie Geografické služby AČR 1918-2008. MO ČR – AVIS, Praha 2008
HLAVAČKA, Milan – BOLOM-KOTARI, Sixtus – ŠIMON, Patrik: *V zákopech mysli. Život, víra a umění na prahu Velké války*. Historický ústav, Praha 2014.
HOFMAN, Jiří – ŠIRC, Václav – VACULÍK, Jaroslav: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Český svaz bojovníků za svobodu, Praha 1999.
HOFMANOVÁ, Vendula: *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909-1947). Vedoucí Gestapa v Olomouci (1940-1942), Kladně (1943-1944) a Táboře (1944-1945)*. Bakalářská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2016.
HOLÁ, Věra – MYŠKA, Milan – ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Práce s pamětníky a vzpomínkami. Metodická příručka*. Socialistická akademie, Ostrava 1967.
HYNEK, Nikola – EICHLER, Jan: *Češi v Afghánistánu*. VR 2010, č. 2, s. 88-100.
CHŇOUPEK, Bohuš: *Banderovci*. Futura, Bratislava 1989.
Jan Zrzavý vzpomíná na domov, dětství a mladá léta. Svoboda, Praha 1971.
JANDEČKOVÁ, Václava: *Kauza Jan Masaryk. Nový pohled. Doznání k vraždě a tajný přešetřovací proces StB z let 1950-1951*. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice 2015.
JANEČEK, Jiří: *Istanbulská aféra 1941.* Přísně tajné! Literatura faktu 2003, č. 4, s. 106-120.
JEFFERY, Keith: *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949*. Bloomsbury, London 2010.
JEŘÁBEK, Martin: *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Dokořán, Praha 2004.

JONOVÁ, Jitka: *Domus correctionis Müroviensis = Korekční dům pro kněze na Mírově (1761-1850)*. UP, Olomouc 2012.
JUNEK, Václav: *Hitler v Čechách*. BVD, Praha 2012.
KALOUS, Jan: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ.* ÚSTR, Praha 2010.
KALOUSEK, Miroslav: *Vládní vojsko 1939-1945. Vlastenci či zrádci?* Libri, Praha 2002.
KAŇÁK, Petr – KRČMÁŘ, Dalibor – VAJSKEBR, Jan: *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa v letech 1938-1939*. Památník Terezín, Terezín 2014.
KAPLAN, Karel: *Československo v poválečné Evropě*. Karolinum, Praha 2004.
KARLAS, Otakar: *Typografická písma Vojtěcha Preissiga*. Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, Praha 2009.
KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard: *Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995.
KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Naše vojsko, Praha 1994.
KOKOŠKA, Stanislav: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. Sborník Vojenské akademie v Brně 1999, č. 2, s. 97-100.
KOKOŠKA, Stanislav: *Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936-1941*. HaV 1997, č. 5, s. 37-52.
KOKOŠKA, Stanislav: *Na neutrálním území. Československá zpravodajská expozitura v Haagu 1936-1940*. Das 2008, č. 9, s. 41-43.
KOKOŠKA, Stanislav: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi. Karolinum, Praha 1998, s. 99-114.
KOKOŠKA, Stanislav: *Než vypukla válka. Němci ve službách čs. zpravodajské služby v letech 1935-1939*, DaS 2007, č. 4, s. 37-40.
KOKOŠKA, Stanislav: *Ztracené vítězství.* In: Nultá hodina? Nadační fond angažovaných nestraníků, Praha 2011, s. 35-55.
KOKOŠKA-MALÍŘ, Jaroslav: *Organizace čs. vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934-1939 (I.)*. HaV 1989, č. 6, s. 51-65.
KOKOŠKA-MALÍŘ, Jaroslav: *Organizace čs. vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934–1939 (II.)*. HaV 1990, č. 1, s. 34-48.
KOŁAKOWSKI, Piotr: *Między Warsawą a Pragą. Polsko-czechoslovackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939.* Bellona, Warszawa 2007.
KOLÁŘ, Ondřej: *K vnímání „nepřítele" a „osvoboditele" v bojích jara 1945 v paměti českého obyvatelstva Slezska a Ostravska*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 2017, č. 2, s. 183-196
KOLÁŘ, Ondřej: *Mezi „imperialistickou" a „vlasteneckou" válkou. K rétorice komunistické propagandy na Ostravsku v době nacistické okupace*. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 8, Opava 2015, s. 163-174.
KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008.
KOPAL, Petr: *Film a historie – propaganda. O zkoumání fenoménu, který otřásl (otřásá) světem*. PaD 2015, č. 1, s. 123-129.
KOPEČEK, Pavel: *Cílem byla svoboda. Odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v letech 1939-1945*. Epocha, Praha 2015.

KOPEČNÝ, Petr: *Obrana národa na Brněnsku 15. 3. 1939-29. 2. 1940.* Archiv města Brna, Brno 2006.
KOURA, Petr: *Hrdina protinacistického odboje v sítích Státní bezpečnosti. Životní příběh plukovníka Jaroslava Hájíčka*. In: Oči a uši strany. Sedm pohledů do života STB. Tillia, Šenov u Ostravy 2005 s. 135-173.
KOUŘIL, Miloš: *Trestnice Mírov za okupace*. Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě. Mikulovská sympozia 1984. Tisková, ediční a propagační služba národního hospodářství, Praha 1985, s. 170-174.
KOUTEK, Jaroslav: *Tichá fronta*. Naše vojsko, Praha 1985.
KOUTSKÁ, Ivana: *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí.* PaD 2008, č. 1, s. 39-52.
KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1933.* Torst, Praha 2005.
KOZEL, Petr: *Českobudějovická civilní protiletecká ochrana (CPO) v letech 1935-1938. (1. část)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 2017, č. 3, s. 149-162.
KOZEL, Petr: *Českobudějovická civilní protiletecká ochrana (CPO) v letech 1935-1938. (2. část)*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 2017, č. 4, s. 207-226.
KREISINGER, Pavel: *Alfred Naujocks a československá vojenská zpravodajská služba. Doslov českého historika.* In: ALTENHÖNER, Florian (Ed.): Muž, který začal druhou světovou válku. Alfred Naujocks: padělatel, vrah, terorista. Academia, Praha 2019, s. 288-298.
KREISINGER, Pavel: *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. ÚSTR, Praha 2011.
KREISINGER, Pavel: *Zpravodajský důstojník ze Šumavy. Brigádní generál Josef Bartík (1897-1968).* In: Šumava v proměnách času. Revue Jungbauerova šumavského vlastivědného spolku 2014, č. 1, s. 102-127.
KREISINGER Pavel a kol., *Představitelé Gestapa na území Protektorátu Čechy a Morava*. Academia, Praha (v tisku).
KREISINGER, Pavel – VYHLÍDAL, Milan: *Životní osudy generála Josefa Zusky (1902-1978). Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (I. část)*. HaV 2015, č. 1, s. 64-76.
KREISINGER, Pavel – VYHLÍDAL, Milan: *Životní osudy generála Josefa Zusky (1902-1978). Od důstojníka dělostřelectva přes zpravodajské oddělení Hlavního štábu a nacistické káznice do Egypta (II. část)*. HaV 2015, č. 2, s. 90-99.
KŘUPKA, Václav – TRUNDA, Zdenek – WILHELM, Marek: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Státní věznice Mírov, Mohelnice 2008.
KUDRNA, Ladislav: *„Útěkář" Otakar Černý, plukovník letectva v záloze. Jeden český osud na pozadí dvou totalitních režimů*. Naše vojsko, Praha 2008.
KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*. Karolinum, Praha 2013.
KUPKA Vladimír a kol.: *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri, Praha 2002.
KURAL, Václav: *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943*. Karolinum, Praha 1997.
KVAČEK, Robert: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937.* Svoboda, Praha 1966.

KVAČEK, Robert – TOMÁŠEK, Dušan: *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud.* Epocha, Praha 1996.
KYNCL, Vojtěch: *Bestie. Československo a stíhání nacistických zločinců*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019.
KYNCL, Vojtěch: *Ležáky. Obyčejná vesnice, Silver A a pardubické Gestapo v zrcadle heydrichiády.* Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov 2008.
LAKOSIL, Jan: *Šumava 1938. Německá okupace v dobových fotografiích a dokumentech*. Mladá fronta, Praha 2018.
LAKOSIL, Jan – SVOBODA, Tomáš: *Československé opevnění 1938. Velká obrazová kniha.* Mladá fronta, Praha 2017.
LAKOSIL, Jan – SVOBODA, Tomáš – ČERMÁK, Ladislav: *Souboj bez vítěze. Německé přípravy na dobývání čs. opevnění v roce 1938*. Mladá fronta, Praha 2010.
LAKOSIL, Jan – SVOBODA, Tomáš – ČERMÁK, Ladislav: *Ukradené pevnosti. Fotoalbum československého lehkého opevnění*. Aleš Horák, Náchod 2007.
LÁNÍK, Jaroslav (Ed.): *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. MO ČR – AVIS, Praha, 2005.
LIDDELL HART, B[asil] H.: *Dějiny druhé světové války*. Jota, Praha 2000.
LIDDELL HART, B[asil] H.: *Historie první světové války*. Jota, Brno 2001.
LIDDELL HART, B[asil] H.: *Válka z druhého břehu. Vzestup a pád německé armády očima Hitlerových generálů*. Jota, Brno 2004.
LIPTÁK, Ján – MICHÁLEK, Jan: *Některé problémy vývoje ČSLA v letech 1945-1954.* Praha 1968.
LUKÁČOVÁ, Anastázia (Ed.): *Ukrajinska povstanska armija inakše. V literaturi, mystectvi, kulturi*. Národní knihovna České republiky– Slovanská knihovna, Praha 2011.
LUKEŠ, Igor: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu.* Prostor, Praha 1999.
LUKEŠ, Igor: *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*. Prostor, Praha 2014.
MACKENZIE, Wiliam: *The Secret History of S.O.E.: Special Operations Executive 1940-1945*. St Ermin‘s Press, London 2000.
MAGENHEIMER, Heinz: *Abwehrschlacht an der Weichsel 1945. Vorbereitung, Ablauf, Erfahrungen*. Rombach, Freiburg im Breisgau 1976.
MACHOTKA, Otakar (Ed.): *Pražské povstání 1945*. Rada svobodného Československa, Washington 1965.
MAJEWSKI, Piotr M.: *Bojovat, či ustoupit? Možnosti obrany Československa na podzim 1938*. Conditio humana – Muzeum druhé světové války v Gdaňsku, Brno 2018.
MAREK, Jaroslav: *Česká moderní kultura*. Mladá fronta, Praha 1998.
MAREK, Jindřich: *Háchovi melody boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944-1945*. Svět křídel, Cheb 2003.
MARKS, Leo: *Between Silk and Cyanide. The Story of SOE‘s Code War*. Harper Collins, London 1998.
MARKUS, Karel: *Čím přispěli komunisté k bojovým úspěchům 3. československé brigády v SSSR*. HaV 1959, s. 527-528.
MARŠÁLEK, Zdenko: *Aus dem Blickwinkel einer Schießscharte oder aus der Perspektive der „großen“ Strategie betrachtet? Ein polemischer Blick auf die Problematik der militärischen Verteidigung der Tschechoslowakei*

im September 1938. In: Das Münchener Abkommen von 1938 in europäischer Perspektive. Oldenbourg Verlag, München 2013, s. 117-144.
MARTÍNEK, Jiří: *Geograf a cestovatel Jiří Daneš*. Historický ústav, Praha 2017.
MARTÍNEK, Jiří: *Geografové v českých zemích 1800-1945 (biografický slovník)*. Historický ústav, Praha 2008.
MARTÍNEK, Jiří – MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo – naši cestovatelé a geografové*. Libri, Praha 1998.
MASKALÍK, Alex: *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918-1992*. HWSK, Banská Bystrica 2012.
MASTNY, Vojtech – BYRNE, Malcolm (Edd.): *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*. Central European University Press, Budapest – New York 2005.
MATÚŠŮ, Marie: *Muži pro speciální operace.* Naše vojsko, Praha 2005.
MATÝSEK, Jaromír: *Úloha Muzea revolučních bojů a budování socialismu v Ostravě a její realizace v letech 1962 až 1977*, Časopis Slezského muzea – série B 1978, s. 15-35
MIKULKA, Jiří: *Portréty statečných. Osudy význačných moravských představitelů národního odboje z let 1939-1945, na něž se mělo zapomenout.* MU, Brno 1995.
MILLER, Donald L.: *Vládcové nebes*. CPress, Brno 2013.
MEDVECKÝ, Matej: *Nepotrebný diplomat. Pôsobenie československého atašé v Štokholme po skončení druhej svetovej vojny.* VH 2015, č. 1, s. 60-80.
MEDVECKÝ, Matej –VYHLÍDAL, Milan: Úřad čs. vojenského přidělence v Berlíně v krizovém roce 1938 ve světle neznámého dokumentu. VH 2018, č. 4, s. 132-159.
MOKRY, Włodzimierz (Ed.): *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła" 1947 roku*. Szwajpolt Fiol, Kraków 1997.
MOLLO, Andrew: *Uniforms of the SS. Vol. 5. Sicherheitsdienst und Sicherheitspolizei 1931-1945*. Historical Research Unit, London 1992.
MORAVCOVÁ, Dagmar: *Československo, Německo a evropská hnutí 1929-1932*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2001.
MOTYKA, Gregorz: *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukrajińców*. IPN, Warszawa 2005
MOTYKA, Gregorz: *Ukrajińska partyzantka 1942-1960. Dzialalność Organizaciji Ukrajińskich Nacjonalistów i Ukrajińskiej Powstańczej Armii*. IPN, Warszawa 2006.
MUELLER-HILLEBRAND, Burkhart: *Das Heer 1933-1945. Bd. 1* (*Das Heer bis zum Kriegsbeginn)*. E. S. Mittler und Sohn, Darmstadt 1954.
MÜLLER-HILLEBRAND, Burkhart: *Das Heer 1933-1945. Band III. Der Zweifrontenkrieg. Das Heer vom Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion bis zum Kriegsende*. E. S. Mittler und Sohn, Frankfurt am Main 1969.
MURRAY, Williamson: *German Air Power and the Munich Crisis*. War and Society 1977, č. 2, s. 107-118.
MURRAY, Williamson: *The Change in the European Balance of Power 1938-1939. The Path to Ruin*. Princeton University Press, Princeton 1984.

NESVADBA, František: *Za svobodu Prahy*. Horizont, Praha 1980.
NOVÁK, Jiří: *Podzemní pevnost nad městem Králíky. Dělostřelecká tvrz Hůrka a blízké okolí*. Jiří Novák, Jablonec nad Orlicí 2005.

NOVÁK, Jiří: *Těžké opevnění. Pevnostní oblast Odra-Krkonoše*. Jiří Novák, Jablonné nad Orlicí 2006.
NOVOTNÝ, Lukáš: *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933-1938*. Agentura Pankrác, Praha 2016.
NOVOTNÝ, Miloslav (Ed.): *Naše umění v odboji*. Evropský literární klub, Praha 1938.

OLESCHINSKI, Brigitte: *Gedenkstätte Plötzensee.* Gedenkstätte Deutscher Widerstand, Berlin 1994.
OŠLEJŠEK, Jakub: *Civilní protiletecká ochrana a Luftschutz v Pardubicích v letech 1935-1945*. Diplomová práce, Pedagogická fakulty Univerzity Hradec Králové, Hradec Králové 2015.

PAJER, Miloslav: *Wellingtony nad Biskají. 311. čs. bombardovací peruť v období svého působení u Velitelství pobřežního letectva RAF (květen 1942-květen 1943).* Svět křídel, Cheb 1998.
PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše.* Práh, Praha 1998.
PATRYLJAK, Ivan: *„Peremoha abo smerť". Ukrajinskyj vyzvolnyj ruch u 1939-1960 rr*. Časopys, Lviv 2012.
PAUL, Gerhard – MALLMANN, Klaus-Michael (Edd.): *Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta" a okupovaná Evropa*. Academia, Praha 2010.
PEČMAN, Rudolf: *Vladimír Helfert.* Nadace Universitas Masarykiana, Brno 2003.
PERNES, Jiří: *Až na dno zrady. Emanuel Moravec*. Themis, Praha 1997.
PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka: *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Mladá fronta, Praha 1996
PIKNER, Ivo – GALATIK, Vlastimil – HANUS, Jiří – KOVANDA, Petr – ZONA, Pavel: *Úvod do studia vojenského umění*. Univerzita obrany v Brně, Brno 2015.
PISULIŃSKI, Jan (Ed.): *Akcja „Wisła"*. IPN, Warszawa 2003,
PLAČEK, Vilém: *Ke vzniku vlastivědných ústavů v Severomoravském kraji*. Vlastivědné listy 1981, č. 1, s. 5-7.
POSCH, Martin: *Britská tajná služba MI9 a stopy „útekárov" na Slovensku*. In: Historik a dějiny. V česko-slovenskom storočí osudových dátumov. Jubileum Ivana Kamenca. Veda, Bratislava 2018, s. 295-306.
POSCH, Martin: *Československo a britské tajné služby počas druhej svetovej vojny.* Disertační práce, Historický ústav Slovenské akadémie vied, Bratislava 2019.
Poslední hurá. Cesty, Praha 1992.
PRECLÍK, Vratislav: *Masaryk a legie*. Paris, Karviná 2019.
PREPSL, František: *Emil Strankmüller – životní příběh československého zpravodajce.* Sborník Archivu bezpečnostních složek 2017, č. 15, s. 15-30.
PROCHÁZKOVÁ, Klára: *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata plukovníka Aloise Čáslavky.* Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2015.
PROKEŠOVÁ, Kristýna: *Karl Streit (1898-1948) poslední velitel přerovského gestapa a poslední popravený příslušník SS v Olomouci*. Bakalářská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2016.
PUBAL, Václav a kol.: *Muzea, galerie a památkové objekty v ČSR*. Ústřední muzeologický kabinet, Praha 1972.
RÁBOŇ, Martin a kol.: *Hůrka. Tajemná pevnost u města Králíky*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2010.

RÁBOŇ, Martin – KACHLÍK, Bohuslav a kol.: *Dělostřelecká tvrz Hůrka*. *Muzeum opevnění*. Spolek přátel československého opevnění, Brno 2018.
RAJLICH, Jiří: *Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940-1945, 6. část (1945-1946)*. Svět křídel, Cheb 2005.
REJCHRT, Oldřich: *Michalovské ozvěny*. Vlastním nákladem, Lovosice 1997.
REJZEK, Josef: *Nezradili*. Rovnost, Brno 1947.
RUPNIK, Jacques: *Příliš brzy unavená demokracie. Rozhovor s Karlem Hvížďalou.* Portál, Praha 2009.

ŘEPA, Tomáš: *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti.* Academia, Praha 2019.
ŘEPA, Tomáš: *Banderovci v Československu 1945-1947. Vybrané politické a vojenské aspekty*. In: SI 34/1. ÚSTR, Praha 2019, s. 118-144.

SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (Edd.): *Encyklopedie právních dějin. VIII. svazek. Procesy (do roku 1949)*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk – KEY Publishing, Plzeň – Ostrava 2017.
SCHREIEDER, Joseph: *Das war das Englandspiel*. Munchen 1950.
SLÁDEK, Zdeněk: *Malá dohoda 1919-1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty.* Karolinum, Praha 2000.
SLAVÍK, Tomáš: *Dislokační změny u 15. brigády Pohraniční stráže České Budějovice v letech 1951-1955*. In: VANĚK, Pavel (Ed.): Ochrana státní hranice v 50. letech 20. století. Technické muzeum v Brně, Brno 2017, s. 165-171.
SMETANA, Vít: *Národní mytologie mezi západem a východem.* In: Nultá hodina? Nadační fond angažovaných nestraníků, Praha 2011, s. 103-140.
SNYDER, Timothy: *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. Paseka, Praha 2013.
STAFFORD, David: *Britain and European Resistance 1940-1945. A Survey of the Special Operations Executive with Documents*. Macmillan St Antony‘s College Oxford, London 1980.
STANĚK, Jaroslav: *Nové pohledy na mobilizaci a rozvinutí ozbrojených sil*. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017. Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš 2017, s. 461-469.
STANĚK, Radim: *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata brigádního generála Oldřicha Tichého (1898–1990).* Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2015.
STEINERT, Marlis G.: *Die 23 Tage der Regierung Dönitz.* Wilhelm Heyne Verlag, München 1978.
STEHLÍK, Eduard: *Československé opevňovací programy 1936-1938*. HaV 2005, č. 1, s. 4-29.
STEHLÍK, Eduard a kol.: *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2010.
STEHLÍK, Eduard – VLACH, Iva: *Vlast a čest byly jim dražší nežli život.* Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2000.
Stopy zaváté časem. Novinář, Praha 1980.
STRAKA, Karel: *Agenturní síť čs. armády v Čechách a v Německu (1937-1938)*. HaV 2012, č. 4, s. 46-66.
STRAKA, Karel: *Czechoslovak and Polish Military Intelligence in the Context of Alliance with France in the 1930‘s*. In: Zbigniew NAWROCKI (Ed.):

Sekretna wojna. II Z dziejów kontrwywiadu II RP. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2015, s. 729-744.
STRAKA, Karel: *Československé a francouzské vojenské zpravodajství v letech 1933-1938*. HaV 2009, č. 2, s. 32-65.
STRAKA, Karel: *Ministr národní obrany František Udržal a branná strategie Československé republiky z let 1921-1929*. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – URBAN, Jiří a kol. František Udržal. Sedlák a státník. Vyšehrad, Praha 2016, s. 103-126.
STRAKA, Karel: *Rekonstrukce československé agenturní sítě z let 1933-1939. Zpravodajské ústředí*. MO ČR – Vojenský historický ústav Praha, Praha 2017.
STRAKA, Karel: *The Covert Connections of an Asymmetrical Alliance. Czechoslovak-French Cooperation in Military Intelligence in the Years 1932-1938*. In: SI 35/2. ÚSTR, Praha 2019, s. 12-49.
STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš: *Ve službách republiky. 100 let od založení československého vojenského zpravodajství. Serving the Republic. 100 Years since the Establishment of Czechoslovak Military Intelligence*. MO ČR – Vojenský historický ústav, Praha 2018.
STROJILOVÁ, Michaela: *Armádní generál Josef Bílý.* Bakalářská diplomová práce, FF MU, Brno 2018.
STUART, Duncan: *"Of Historical Interest Only". The Origins and Vicissitudes of the SOE Archive*. In: WYLIE, Neville (ed.): The Politics and Strategy of Clandestine War. Special Operations Executive. Routledge, London – New York 2007, s. 14-26.
SUK, Jiří: *Občanské fórum. Listopad-prosinec 1989. 1. díl – události.* Doplněk – ÚSD AV ČR, Brno 1997.
SUK, Jiří: *Občanské fórum. Listopad-prosinec 1989. 2. díl – dokumenty*. Doplněk – ÚSD AV ČR, Brno 1997.
SYRUČEK, Milan: *Banderovci – hrdinové nebo bandité?* Epocha, Praha 2008.
SVOBODA, Gustav: *Armádní generál Jan Sergej Ingr. 1894-1956*. MO ČR – AVIS, Praha 1998.
ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.
ŠEĎOVÁ, Božena: *Rok 1938 vo vojensko-politických súvislostiach vývoja v Československu v 30. rokoch 20. storočia. Výberová bibliografia prác publikovaných v rokoch 2007-2018*. VH 2019, č. 1, s. 162-183.
ŠIMON, Patrik: *Jindřich Waldes sběratel umění*. Nakladatelství Patrik Šimon – Eminent, Praha 2011.
ŠIMSOVÁ, Milada: *Odbojáři z Obrany národa souzení jako „Helfert Intelligenz – Gruppe"*. Časopis Matice moravské 1998, s. 107-127.
ŠMIDRKAL, Pavel: *Munice domácí fronty. Angloamerický plakát z první světové války*. Nová tiskárna, Pelhřimov 2016.
ŠMIDRKAL, Václav: *Abolish the Army? The Ideal of Democracy and the Transformation of the Czechoslovak Military after 1918 and 1989.* Euroean Review of Historie – Revue européenne d'historie 2016, č. 4, s. 623-642.
ŠMIGEĽ, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945-1947). Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny.* Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2007.
ŠOLC, Jiří: *Generál parašutistů*. HaV 1996, č. 4, s. 156-177.

ŠOLC, Jiří: *Po boku prezidenta. Generál František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů*. Naše vojsko, Praha 2007.
ŠOLC, Jiří: *Podpalte Československo. Kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje* (1939-1945). Naše vojsko, Praha 2005.
ŠOLC, Jiří: *Ve službách prezidenta. Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*. Vyšehrad, Praha 1994.
ŠVANDA, Richard: *Tři osudy, dvě války, jedno město.* Vlastním nákladem, Náchod 2016.

TAUCHEN, Jaromír: *Vývoj trestního soudnictví v Německu 1933-1945*. Disertační práce, Právnická fakulta MU, Brno 2009.
TEJCHMANN, Miroslav: *Balkán ve válce a v revoluci. 1939-1945*. Karolinum, Praha 2008.
TEJCHMANN, Miroslav: *„Procentová" dohoda Churchilla a Stalina o Balkánu.* Historický obzor 1944, č. 10, s. 223-227.
TESSIN, Georg: *Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939.* Biblio Verlag, Osnabrück 1974.
TICHÁ, Věra: *Po boku mužů*. Naše vojsko, Praha 1966.
TITL, Zdeněk: *Rekonstrukce vývoje organizační struktury a personálií československého výzvědného zpravodajství (do 15. března 1939). Studijní pomůcka*. Generální štáb, Inspektorát vojenské zpravodajské služby Armády České republiky, Praha 1995.
TKÁČ, Vladimír – KALUS, Jaromír: *Muzea na severní Moravě a ve Slezsku*. Profil, Ostrava 1988.
TOMEK, Prokop: *Tábor nucené práce Mírov. Ve vzpomínkách plukovníka in memoriam JUDr. Františka Masaříka*. Vojenský historický ústav, Praha 2017.
TUREČEK, Břetislav: *Blízký východ nad propastí.* Knižní klub, Praha 2016.
TÜRK, Pavel – PAJER, Miloslav: *B-24 Liberator in RAF Coastal Command Service with Focus on Aircraft of No. 311 (Czechoslovak) Squadron RAF*. JaPo, Hradec Králové 2015.
TŮMA, Emil – HABROVANSKÝ, Jindřich (Edd.): *T. G. Masaryk – vůdce legií, 1850-1937*. Československý legionář, Praha 1937.
TOMEK, Prokop: *Akce ZÁSAH. Československá lidová armáda v listopadu 1989.* HaV 2015, č. 4, s. 77-91.
TOMEK, Prokop: *Československá armáda v čase sametové revoluce. Proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let*. Svět křídel, Cheb 2019.
TOMEK, Prokop: *Šikana, skrytý problém Československé lidové armády po roce 1969.* HaV 2012, č. 2, s. 30-41.

UHER, Boris – UHLÍŘOVÁ, Jana: *Jan Uher (1891-1942)*. Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha 1993.
UHLÍŘ, Jan B.: *Emanuel Moravec. Český nacionální socialista. 1. část*. HaV 2006, č. 2, s. 25-39.
UHLÍŘ, Jan Boris: *Zemský národní výbor. Jeho místo v rámci první rezistenční garnitury.* DaS, 2000, č. 1, s. 26-30.

VANĚK, Pavel: *Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951-1990*. In: Sborník Archivu Ministerstva vnitra 3. Odbor archivní a spisové služby MV ČR, Praha 2005, s. 233-243.

VANĚK, Pavel: *Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951-1955*. Časopis Matice moravské 2004, č. 1, s. 111-124.
VAŠEK, František: *Čeští vlastenci před Volksgerichtshofem.* Časopis pro právní vědu a praxi 2001, č. 1, s. 62-70.
VAŠEK, František – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Zvedli své hlavy mezi prvními. Příspěvek k dějinám Obrany národa na Moravě, 1. část*. Vlastivědný věstník moravský 1998, č. 1, s. 14-25.
VAŠEK, František – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Zvedli své hlavy mezi prvními. Příspěvek k dějinám Obrany národa na Moravě, 2. část*. Vlastivědný věstník moravský 1998, č. 2, s. 113-130.
VAŠÍČEK, Josef: *Emanuel Moravec v kontextu dobové vojenské teorie*. Bakalářská diplomová práce, FF UK, Praha 2017.
VAŠUT, Marek: *Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče.* Moderní dějiny 2019 (v tisku).
VAŠUT, Marek: *Životní osudy zpravodajského důstojníka Františka Fryče.* Magisterská diplomová práce, FF UP, Olomouc 2019.
VESELÝ, Luboš: *Banderovci v komunistické propagandě poválečného Československa*. Ukrajinský žurnál 2006, č. 1, s. 24-29.
VESELÝ, Martin: *Sudetská župa jako protiletecký kryt Říše? (1939-1945)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2011.
VJATROVYČ, Volodymyr: *Druha polsko-ukrajinska vijna. 1942-1947*. Kyjevo-Mohyljanska akademija, Kyjiv 2011.
VJATROVYČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny.* Vydavnyctvo Litopys UPA, Toronto-Lvov 2001.
VLČEK, Lukáš: *Lidový soudní dvůr v Berlíně – Volksgerichtshof – a jeho historie*. In: SI 18/1. ÚSTR, Praha 2011, s. 144-167.
VLČEK, Tomáš: *Vojtěch Preissig (1873-1944). Původce výstavou životního díla Vojtěcha Preissiga*. Národní galerie v Praze, Praha 2004.
VLČKOVÁ, Lucie: *Válečné plakáty Vojtěcha Preissiga*. HaV 2005, č. 1, s. 124-128.
VLČKOVÁ, Lucie: *Vojtěch Preissig*. Arbor vitae v Řevnicích – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha 2012.
VLČKOVÁ, Lucie (Ed.): *Vojtěch Preissig. Pro republiku!* Pražská edice – Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha 2008.
Vojenské dějiny Československa. V. díl. Naše vojsko, Praha 1989.
Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945. Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, Praha 2005.
Vojenský zeměpisný ústav (historie, tradice a odkaz). AVIS, Praha 2004.
VOKÁČ, František: *Válka a doba pohledem Emanuela Moravce*. Diplomová práce obhájena na Filozofické fakultě Západočeské univerzity, Plzeň 2014.
VOLNER, Štefan: *Asymetrické války*. VR 2007, č. 3, s. 15-26.
VONDRÁŠEK, Václav – HANZLÍK, František: *Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiích*. Ministerstvo obrany České republiky, Praha 2008.
VONDROVSKÝ, Ivo: *Opevnění z let 1936-1938 na Slovensku*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 1995.
VONDROVSKÝ, Ivo: *Hitlerovy návštěvy čs. opevnění*. In: Fortsborník č. 7/II. Společnost přátel československého opevnění, Brno 2002, s. 77-87.
VYHLÍDAL, Milan: *Československé vojenské zpravodajství po mnichovských událostech roku 1938. Pátrací středisko pro Podkarpatskou Rus*. In: SI 34/1. ÚSTR, Praha 2019, s. 46-61.

VYHLÍDAL, Milan: *Zapomenutá mise mjr. Karla Vosátky, příspěvek k fungování československého zpravodajství před 2. světovou válkou*. SPPFMU-SV 2017, č. 1, s. 41-50.
VYHLÍDAL, Milan: *První ze tří konšelů. Zpravodajský důstojník štábní kapitán František Fárek (1894-1973)*. VH 2019, č. 1, s. 123-145.
VYHLÍDAL, Milan: *Generál Jan Reindl (1902–1981), letec, zpravodajec, účastník protinacistického odboje a velitel leteckých instruktorů v Egyptě*. Svět křídel, Cheb 2018.
VYHLÍDAL, Milan: *Zpravodajská tipařská akce Franze Dobianera. Příklad práce československé rozvědky před 2. světovou válkou.* SPPFMU-SV 2018, č. 2, s. 76-83.
VYHLÍDAL, Milan: *Zpravodajský důstojník plk. gšt. František Havel (1896-1977), příspěvek k fungování vojenského zpravodajství ve 2. polovině 30. let 20. století*. HaV 2019, č. 2, s. 45-65.
VYSKOČIL, Aleš: *Hartmann Josef*. In: Biografický slovník českých zemí, svazek H, s. 264-265 (v tisku).

WACHSMANN, Nikolaus: *Hitler's Prisons. Legal Terror in Nazi Germany*. Yale University Press, New Haven 2004.
WAGNER, Walter: *Der Volksgerichtshof im Hitler Nationalsozialistischen Staat*. Oldenbourg Verlag, Stuttgart 1974
WEISSOVÁ, Zdena: *Muzeum revolučních bojů a osvobození v Ostravě*. Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji 1987, č. 1, s. 20.
WHEELER-BENNET, John: *The Nemesis of Power. The German Army in Politics 1918-1945*. The Viking Press, New York 1967.

ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945.* Naše vojsko, Praha 2006.
Zlatá Praha československým legiím. Památník odboje – Nakladatelství J. Otto, Praha 1920.
ZŘÍDKAVESELÝ, František – ADÁMEK, Jiří – KROUTIL, Milan: *Brněnští občané v boji proti fašismu.* Blok, Brno 1981.
ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Zlatica: *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938-1945*.Mladá fronta, Praha 2011.

ŽÁČEK, Pavel: *Meyer-Detringova mise do štábu Heeresgruppe „Mitte"*. HaV 2005, č. 4, s. 95-98.
ŽÁČEK, Pavel: *Vlasovci německým pohledem. Anabáze 1. pěší divize Ozbrojených sil KONR na jaře 1945*. In: SI 18/1. ÚSTR, Praha 2011, s. 260-288.

Elektronické zdroje

http://actapublica.eu/ [citováno k 16. květnu 2019].
http://avalon.law.yale.edu/ [citováno k 18. červnu 2019].
http://bunkry.cz/ [citováno k 10. září 2019].
http://forum.axishistory.com/ [citováno k 21. červnu 2012].
http://ftp.aspi.cz/ [citováno k 11. červenci 2019].
http://wwii.germandocsinrussia.org/ru [citováno k 18. červnu 2019].
http://www.601skss.cz/ [citováno k 10. červenci 2019].
http://www.army.cz/ [citováno k 9. květnu 2019].

http://www.beck-online.cz/ [citováno k 10. září 2019].
http://www.ceskatelevize.cz/ [citováno k 22. září 2019].
http://www.historickykaleidoskop.cz/ [citováno k 18. červnu 2019].
http://www.historie.cnb.cz/ [citováno k 21. březnu 2015].
http://www.mise.army.cz/ [citováno k 10. červenci 2019].
http://www.natoaktual.cz/ [citováno k 7. a 10. červenci 2019].
http://www.slavomirhorak.euweb.cz/ [citováno k 6. červenci 2019].
http://www.slovenska-biografija.si/ [citováno k 24. září 2019].
http://www.sog.tode.cz/ [citováno k 10. červenci 2019].
http://www.vhu.cz/ [citováno k 15. dubnu 2019].
http://www.washingtonpost.com/ [citováno k 20. červenci 2019].
https://dvojka.rozhlas.cz/ [citováno k 20. červenci 2019].
https://edition.cnn.com/ [citováno k 7. červenci].
https://encyklopedie.brna.cz/ [citováno k 20. září 2019].
https://geopoliticalfutures.com/ [citováno k 5. a 6. červenci 2019].
https://kramerius.army.cz/ [citováno k 29. červenci 2019].
https://nazory.aktualne.cz/ [citováno k 5. červenci 2019].
https://thediplomat.com/ [citováno k 20. červenci 2019].
https://undocs.org/ [citováno k 7. červenci 2019].
https://vhupraha.kpsys.cz/ [citováno k 5. červenci 2019].
https://www.horosvaz.cz/ [citováno k 18. červnu 2019].
https://www.idnes.cz/ [citováno k 7. červenci 2019].
https://www.iir.cz/ [citováno k 6. červenci 2019].
https://www.mei.edu/ [citováno k 20. červenci 2019].
https://www.mmsl.cz/ [citováno k 10. červenci 2019].
https://www.nato.int/ [citováno k 15. červenci 2019].
https://www.ropiky.net/ [citováno k 10. září 2019].
https://www.pressreader.com/ [citováno k 10. červenci 2019].
https://www.psp.cz/ [citováno k 19. a 20. dubnu 2019].
https://www.securitymagazin.cz/ [citováno k 11. červenci 2019].
https://www.rand.org/ [citováno k 7. červenci 2019].
https://www.vojenskerozhledy.cz/ [citováno k 1. červnu 2019].
https://www.youtube.com/ [citováno k 15. červenci a 7. srpnu 2019].
www.vons.cz/ [citováno k 29. lednu 2019].

Ostatní zdroje

Májové mýty. Televizní pořad, ČT2, 2001 (premiéra 8. května 2001).

SEZNAM ZKRATEK

A KV SR (slov.)	Archív Komisie vlády Slovenskej republiky na analýzu historických udalostí obdobia rokov 1967-1970
A PS	Archiv Poslanecké sněmovny
A ÚV KSČ	Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa
AC1	aircraftman first class
AČR	Armáda České republiky
ACH/GD	Aircrafthand/General Duties
ADAP	Akten zur deutschen auswärtigen Politik
AEC	Associated Equipment Company
ACHS	agentúrna chodecká skupina
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
AMV SR	Archiv Ministerstva vnitra Slovenské republiky
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
ANA	Afghánská národní armáda
AP (slov.)	agentúrne prostriedky
APsS (slov.)	agentúrne prieskumné skupiny
arch. j.	archivní jednotka
arm. gen.	armádní generál
AV ČR	Akademie věd České republiky
AVIS	Agentura vojenských informací a služeb
b. d.	bez data
b. m.	bez místa
BA-MA	Bundesarchiv-Militärarchiv
BAF	Bagram Air Field
Bd.	Band
BDO	Bund Deutscher Osten
BF	Balíkový fond
brig. gen.	brigádní generál
BW	Bundeswehr
c. a k.	císařský a královský
CIA	Central Intelligence Agency
CAMO RF	Centralnyj archiv Ministerstva oborony Rossijskoj Federacii
C.C.H.Q.	Coastal Command Headquarters
Cpl	corporal
CPO	civilní protiletecká ochrana

CTO	Chief Technical Officer
č. j.	číslo jednací
č. l.	číslo listu
čet.	četař
ČSAV	Československá akademie věd
ČSL-VB	Československé letectvo-Velká Británie
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSĽA (slov.)	Československá ľudová armáda
ČSNR	Československá národní rada
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSVM	Československá vojenská mise
ČSZ	Česká společnost zeměvěděná
d.	dossier
DAF	Deutsche Arbeitsfront
DaS	Dějiny a současnost
DAT	Departement de l'Armee de Terre
DEFE	Records of the Ministry of Defence
děl.	dělostřelectvo
div. gen.	divizní generál
DNSAP	Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei
EUCOM	United States European Command
f.	fond
F/Lt	flight lieutenant
F/Sgt	flight sergeant
F/O	flying officer
FF	filozofická fakulta
FMNO	Federální ministerstvo národní obrany
FMSÚMV	Fondy militárií Studijního ústavu Ministerstva vnitra
fol.	folio
GŠ	Generální štáb
HO	historické oddělení
HPS	Hlavní politická správa (ČSLA)
HS	Special Operations Executive. Eastern Europe. Registered Files
HŠ	Hlavní štáb
HUMINT	human intelligence (gathering)
HV	hlavní velitelství
IMT	International Military Tribunal
inv. č.	inventární číslo
inv. j.	inventární jednotka
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
ISR	Intelligence, Surveillance and Reconnaissance
JUDr.	juris utriusque doctor
JZD	jednotné zemědělské družstvo

K MNO	Kolegium ministra národní obrany
Ka	kancelář
KAIA	Kabul International Airport
kart.	karton
KASR	kapesní slzotvorný rozprašovač
KGB	Komitět gasudarstvěnnoj bězopasnosti
KLEG	Kancelář československých legií
KM	kolegium ministra
KNV	krajský národní výbor
konc.	konceptní služba
KONR	Komitét pro osvobození národů Ruska
KSČ	Komunistická strana Československa
KV	krajský výbor
LAC	leading aircraftman
MAT	Military Advisory Team
MI(R)	Military Intelligence
MLS	mimořádný lidový soud
MMB	Muzeum města Brna
MNB	ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	ministerstva národní obrany
MO	ministerstvo obrany
MRB	Muzea revolučních bojů a budování socialismu
MRBO	Muzeum revolučních bojů a osvobození
MŠMT	ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MU	Maintenance Unit
MUDr.	medicinae universae doctor
MV	ministerstvo vnitra
MZA	Moravský zemský archiv Brno
MZM	Moravské zemské muzeum Brno
MZV	ministerstvo zahraničních věcí
N	náčelník
NAAFI	Navy, Army and Air Force Institutes
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NDR	Německá demokratická republika
NHPM	Národní hnutí pracující mládeže
NKVD	Narodnyj komissariat vnutrennich děl
NSDAP	Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei
NSR	Německá spolková republika, viz SRN
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
o.	opis
OAPs (slov.)	operačný agentúrny prieskum
OEF	Operation Enduring Freedom
OF	Občanské fórum
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
OMLT	Operational Mentoring and Liaison Team
OMS	Organizační a mobilizační správa
ON	Obrana národa

OPL	obrana proti letadlům
OS	Operační správa
OSINT	open source intelligence
OSN	Organizace spojených národů
OTU	Operational Training Unit
OUN	Organizace ukrajinských nacionalistů
OUN(b)	Organizace ukrajinských nacionalistů (Banderova frakce)
OV	okresní výbor
OZUS	odbočka zpravodajské ústředny
PaD	Paměť a dějiny
PL	protiletadlový
POKOS	Příprava občanů k obraně státu
prap.	praporčík
PRT	provinční rekonstrukční tým
PS	Pohraniční stráž
PTP	pomocný technický prapor
PÚV	Předsednictvo Ústředního výboru (KSČ)
PVOS	protivzdušná obrana státu
PVOŠ (slov.)	protivzdušná ochrana štátu
PVS	Pohraniční a Vnitřní stráž
R/ZAS	rezidentúra záložne agentúrne sieti
RA	Rudá armáda
RAF	Royal Air Force
RB	Rada bezpečnosti
RH	Reichswehr-Heer
RSI (slov.)	rádio spojka-inštruktor, viz SI
rtm.	rotmistr
S	sekretariát
s.	strana
S/Ldr	squadron leader
SA	Sturmabteilung
SAO	Senior Administrative Officer
SdP	Sudetendeutsche Partei
Sgt	sergeant
SFTS	Service Flying Training School
SFVÚBPS	Sdružený fond Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu
SHAEF	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force
SHD	Service historique de la Défense
SHS	Království Srbů, Chorvatů a Slovinců
SI (slov.)	spojka-inštruktor, viz RSI
SI	Securitas imperii
sign.	signatura
SIMT	Secretariat of the International Military Tribunal
SIS	Secret Intelligence Service
sld	stíhací letecká divize
slov.	slovensky
Sm	severomoravský

SM	sekretariát ministra
SNP	Slovenská národní povstání
SOE	Special Operations Executive
SPB-ÚV	Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor
SPPFMU-SV	Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity-řada společenských věd
SRN	Spolková republika Německo
SSkSV	Střední skupina sovětských vojsk
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
STLV (slov.)	Spojené taktické letecké veliteľstvo
SV	stanoviště velitele (velitelství)
svob.	svobodník
SZM	Slezské zemské muzeum
škpt.	štábní kapitán
TNP	tábor nucených prací
UP	Univerzita Palackého v Olomouci
UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
ÚPV SAV	Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied
USA	United States of America
USAF	United States Air Forces
USAFE	United States Air Forces in Europe
USAREUR	United States Army Europe
ÚSD	Ústav pro soudobé dějiny (AV ČR)
ÚSTR	Ústav pro studium totalitních režimů
ÚU	úkolového uskupení
ÚV	ústřední výbor
VA KG	Vojenská akademie Klementa Gottwalda v Praze
VAAZ	Vojenské Akademie Antonína Zápotockého v Brně
VGH	Volksgerichtshof, lidový soudní dvůr
VH	Vojenská história
VHÚ	Vojenský historický ústav
VKPR	Vojenská kancelář prezidenta republiky
voj.	vojín
VR	Vojenské rozhledy
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
VS	Varšavská smlouva
VÚA-SA	Vojenský ústřední archiv – Správní archiv (MO),
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
VVP	vojenský výcvikový prostor
VZ (slov.)	Varšavská zmluva
VZP	Vojenský zeměpisný ústav
W/Cdr	wing commander
W/O	warrant officer
W/T	wireless/telegraphy
W.E.M.	wireless electrical mechanic

W.O.M.	wireless operator mechanic
ZAO	Zemský archiv v Opavě
ZHN	zbraně hromadného ničení
ZSGŠ	Zpravodajské správy Generálního štábu Československé lidové armády
ZSSR (slov.)	Zväz sovietskych socialistických republík
ZVO	Západní vojenský okruh
ZVV	zemské vojenské velitelství
ŽPO	železniční protiletecká ochrana

Edice Vojenská historie, sv. 1.

ALEŠ BINAR a kol.
Ozbrojené síly a československý stát
Vydala Univerzita obrany v Brně
Kounicova 65, 662 10 Brno

Grafický návrh obálky René Rámiš

Vydání 1., Brno 2020
ISBN 978-80-7582-353-3

Edice Vojenská historie, sv. 1

ISBN 978-80-7582-353-3